

ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ ΕΡΓΑΣΙΑΣ ΓΣΕΕ - ΑΔΕΔΥ

Η ελληνική οικονομία και η απασχόληση

Ετήσια Έκθεση 2011

ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ ΕΡΓΑΣΙΑΣ ΓΣΕΕ-ΑΔΕΔΥ

Η ελληνική οικονομία
και η απασχόληση
Ετήσια Έκθεση 2011

ΑΘΗΝΑ
ΑΥΓΟΥΣΤΟΣ 2011

Περιεχόμενα

Σύνοψη Συμπερασμάτων.....	17
Πρόλογος.....	29
Εισαγωγή.....	33
ΜΕΡΟΣ 1: Οι κατευθύνσεις της οικονομικής πολιτικής.....	41
1.1. Σύγχρονες εξελίξεις και μεταβολές των βασικών μεγεθών της ελληνικής οικονομίας.....	43
ΜΕΡΟΣ 2: Τρία έτη κρίσης. Η εσωτερική υποτίμηση.....	51
2.1. Η διαδικασία της εσωτερικής υποτίμησης.....	53
ΜΕΡΟΣ 3: Η σταθερότητα του ελληνικού χρηματοπιστωτικού συστήματος και ο δανεισμός των ελληνικών επιχειρήσεων και νοικοκυριών.....	85
3.1. Εισαγωγή.....	87
3.2. Οι καταθέσεις και τα άλλα κεφάλαια χρηματοδότησης του τραπεζικού συστήματος.....	88
3.2.1. Εξέλιξη των καταθέσεων στα εγχώρια πιστωτικά ιδρύματα.....	92
3.2.2. Η εξάρτηση των εγχωρίων εμπορικών τραπεζών από την χρηματοδότηση της ΕΚΤ.....	103
3.2.3. Τιτλοποιήσεις.....	105
3.3. Η χρηματοδότηση (δανεισμός) των ελληνικών επιχειρήσεων και νοικοκυριών από τα πιστωτικά ιδρύματα.....	107
3.3.1. Η σύνθεση των χορηγήσεων των ελληνικών εμπορικών τραπεζών.....	107
3.4. Επιτόκια καταθέσεων και χορηγήσεων.....	116
3.5. Επάρκεια κεφαλαίων και δείκτες ευρωστίας του ελληνικού τραπεζικού συστήματος.....	120
3.5.1. Λόγος καταθέσεων προς απαιτήσεις (δάνεια).....	120
3.5.2. Δάνεια σε καθυστέρηση.....	121
3.5.3. Έσοδα και κερδοφορία του ελληνικού τραπεζικού συστήματος.....	123
3.5.4. Πιστωτικός κίνδυνος και κεφαλαιακή επάρκεια του ελληνικού τραπεζικού συστήματος.....	126

3.6.	Τα διδάγματα από τη χρηματοπιστωτική κρίση και ο κοινωνικός ρόλος του τραπεζικού συστήματος.....	129
ΜΕΡΟΣ 4:	Η εξέλιξη των βασικών μεγεθών κατά το 2010-2011	133
4.1.	Οι εξελίξεις κατά το έτος 2010-2011	135
ΜΕΡΟΣ 5:	Οικονομική Κρίση και Δημοσιονομικές Εξελίξεις στην Ελλάδα	155
5.1.	Εισαγωγή	157
5.2.	Σύγχρονες εξελίξεις στην Παγκόσμια Οικονομία.....	158
5.3.	Σύγχρονες εξελίξεις στην Οικονομία της Ευρωζώνης.....	163
5.4.	Σύγχρονες οικονομικές εξελίξεις στην Ελλάδα.....	171
5.5.	Σύγχρονες δημοσιονομικές εξελίξεις στην ελληνική οικονομία.....	175
ΜΕΡΟΣ 6:	Μισθοί, κόστος εργασίας, περιθώρια κέρδους	193
6.1.	Οι μεταβολές των κυριότερων μεγεθών.....	195
6.2.	Διεθνείς συγκρίσεις μισθών και κόστους εργασίας.....	202
6.3.	Το κόστος εργασίας, τα περιθώρια κέρδους και ο σχηματισμός των τιμών.....	207
6.4.	Οι κατώτατοι μισθοί στην Ελλάδα και στην Ευρωπαϊκή Ένωση.....	213
6.4.1.	Επίπεδα κατώτατων μισθών στις χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης το 2011.....	215
6.4.2.	Εξέλιξη των κατώτατων αποδοχών στην Ελλάδα (1984-2012).....	220
ΜΕΡΟΣ 7:	Η Απασχόληση και η Ανεργία	227
7.1.	Οι μεταβολές των βασικών μεγεθών της αγοράς εργασίας.....	229
7.2.	Η αυτοαπασχόληση.....	236
7.3.	Απασχόληση & Ανεργία το Α΄ τρίμηνο του 2011.....	238
7.3.1.	Εργατικό Δυναμικό και απασχόληση, χαρακτηριστικά και μεταβολές.....	239
7.3.2.	Χαρακτηριστικά και μεταβολές των ανέργων.....	243
7.3.3.	Οι ροές από και προς την απασχόληση.....	246
7.3.4.	Η απασχόληση και ανεργία στις περιφέρειες.....	247

ΜΕΡΟΣ 8: Κόστος της κλιματικής αλλαγής, η απασχόληση και οι προτάσεις για μια νέα προσέγγιση του οικονομικού σχεδιασμού.....	249
8.1. Εισαγωγή.....	251
8.2. Η μελέτη του ΙΝΕ.....	254
8.3. Κλιματική αλλαγή και ζητήματα οικονομικής στρατηγικής.....	263
8.3.1. Η έκθεση Στεφν και το κόστος της άμβλυνσης: ανεπάρκεια των μηχανισμών της αγοράς.....	265
8.3.2. Τα όρια της μεγέθυνσης και η νέα προσέγγιση της οικονομίας.....	268
8.3.3. Η κοινωνική κατανόηση και οργάνωση της αβεβαιότητας.....	273
8.3.4. Για ένα νέο δημόσιο χώρο διαλόγου και δράσης.....	276
8.4. Συμπεράσματα.....	278

ΜΕΡΟΣ 9: Οι εργασιακές σχέσεις στην Ελλάδα και στην Ευρώπη κατά την περίοδο της οικονομικής κρίσης.....	281
9.1. Το εργασιακό τοπίο στην Ελλάδα μετά από το Μνημόνιο.....	283
9.2. Οι εξελίξεις στις εργασιακές σχέσεις στο πλαίσιο της υπαγωγής της Ελλάδας στο Μηχανισμό Δημοσιονομικής Σταθερότητας.....	287
9.2.1. Το νέο νομοθετικό πλαίσιο.....	287
9.2.2. Οι επιμέρους ρυθμίσεις.....	293
9.2.2.1. Μέτρα για τους εργαζόμενους στον δημόσιο τομέα, τον ευρύτερο δημόσιο τομέα και τις ΔΕΚΟ.....	293
9.2.2.2. Μέτρα για τους εργαζόμενους στον ιδιωτικό τομέα της οικονομίας.....	295
9.2.2.3. Θεμελιώδεις επεμβάσεις στο σύστημα συλλογικών διαπραγματεύσεων.....	298
9.2.3. Αντίθεση των ανωτέρω ρυθμίσεων με θεμελιώδεις διατάξεις του Συντάγματος και σειρά Διεθνών Συμβάσεων και Συνθηκών.....	300
9.2.4. Η προσφυγή της ΓΣΕΕ στην Επιτροπή Εμπειρογνομόνων για την Εφαρμογή Συμβάσεων και Συστάσεων της Διεθνούς Οργάνωσης Εργασίας.....	301
9.3. Αλλαγές στην εργατική νομοθεσία στην εποχή του Μνημονίου.....	305

9.4.	Εξελίξεις στις Εργασιακές Σχέσεις στην Ευρωπαϊκή Ένωση.....	324
9.4.1.	Εξελίξεις στην νομοθεσία.....	327
9.4.2.	Εξελίξεις στις συνθήκες εργασίας.....	330
ΜΕΡΟΣ 10: Διεθνείς και ευρωπαϊκές εξελίξεις στην κοινωνική ασφάλιση.....		
10.1.	Τα συστήματα κοινωνικής ασφάλισης στην ευρωπαϊκή και διεθνή τους διάσταση.....	339
10.2.	Τα δεδομένα και οι προκλήσεις των συνταξιοδοτικών συστημάτων στην Ευρωπαϊκή Ένωση.....	343
10.3.	Προτεραιότητες και Επιλογές της Συνταξιοδοτικής πολιτικής στην Ευρωπαϊκή Ένωση.....	346
10.4.	Η εξέλιξη των θέσεων της ΔΟΕ σε ένα κρίσιμο ιστορικό σταυροδρόμι.....	350
10.5.	Οι κίνδυνοι για την εργαλειοποίηση της κοινωνικής προστασίας και για την υποχώρηση του δημόσιου χαρακτήρα της κοινωνικής ασφάλισης στις θέσεις της ΔΟΕ.....	357
10.6.	Οι προτεραιότητες της ΔΟΕ ως σημείο αναφοράς για την ορθή οικονομική διακυβέρνηση του συστήματος κοινωνικής ασφάλισης.....	359
10.8.	Οι νέοι ασφαλιστικοί νόμοι υπό το πρίσμα των διεθνών και ευρωπαϊκών εξελίξεων.....	364
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑΤΑ.....		367
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ.....		377

Ευρετήριο πινάκων

Πίνακας 1:	Μεταβολή των κυριότερων μεγεθών της ελληνικής οικονομίας.....	43
Πίνακας 2:	Καταθέσεις και ρέπος στα ΝΧΙ στην Ελλάδα (εκτός της Τράπεζας της Ελλάδος) (υπόλοιπα τέλους περιόδου, σε εκατ. ευρώ).....	93
Πίνακας 3:	Ανάλυση των καταθέσεων και των συμφωνιών επαναγοράς (repos) των εγχώριων επιχειρήσεων και νοικοκυριών κατά κατηγορία (υπόλοιπα τέλους περιόδου, σε εκατ. ευρώ).....	95
Πίνακας 4:	Ανάλυση των καταθέσεων και των συμφωνιών επαναγοράς (repos) των εγχώριων επιχειρήσεων κατά κλάδο (υπόλοιπα τέλους περιόδου, σε εκατ. ευρώ).....	99
Πίνακας 5:	Πίνακας 5: Καταθέσεις και ρέπος στα ΝΧΙ στην Ελλάδα (εκτός της Τράπεζας της Ελλάδος) (Ροές στη διάρκεια της περιόδου, σε εκατ. ευρώ).....	101
Πίνακας 6:	Ανάλυση χρηματοδότησης κατοίκων εσωτερικού από τα εγχώρια ΝΧΙ (εκτός της Τράπεζας της Ελλάδος) (υπόλοιπα τέλους περιόδου, σε εκατ. ευρώ).....	110
Πίνακας 7:	Δείκτες χρηματοοικονομικής πίεσης (Ποσοστό, %).....	122
Πίνακας 8:	Αποτελέσματα χρήσεως ελληνικών εμπορικών τραπεζών (εκατομμύρια ευρώ).....	124
Πίνακας 8α:	Αποτελέσματα χρήσεως ελληνικών εμπορικών τραπεζικών ομίλων (εκατομμύρια ευρώ).....	125
Πίνακας 9:	Βασικοί δείκτες κινδύνου και ανθεκτικότητας ελληνικών εμπορικών τραπεζών (Ποσοστά %).....	127
Πίνακας 9α:	Βασικοί δείκτες κινδύνου και ανθεκτικότητας ελληνικών εμπορικών τραπεζικών ομίλων (Ποσοστά %).....	128
Πίνακας 10:	Βασικοί Μακροοικονομικοί Δείκτες της παγκόσμιας οικονομίας.....	159
Πίνακας 11:	Βασικά Μακροοικονομικά μεγέθη στην ζώνη του ευρώ (ποσοστιαίοι ετήσιοι ρυθμοί εξέλιξης).....	165
Πίνακας 12:	Ακαθάριστη δαπάνη της οικονομίας και Ακαθάριστο Εγχώριο Προϊόν 2004 – 2010, Σε σταθερές αγοραίες τιμές 2000.....	171
Πίνακας 13:	Έσοδα Τακτικού Προϋπολογισμού (εκατ. ευρώ).....	178
Πίνακας 14:	Δαπάνες Τακτικού Προϋπολογισμού και Προϋπολογισμού Δημοσίων Επενδύσεων (εκατ. ευρώ).....	179
Πίνακας 15:	Πρόγραμμα Αποκρατικοποιήσεων 2012 -2015.....	185

Πίνακας 16:	Εξελίξεις Εσόδων - Εξόδων Γενικής Κυβέρνησης (με την εφαρμογή του ΠΟΠ για το 2010), πριν τις παρεμβάσεις του ΜΠΔΣ (Σενάριο Βάσης) και μετά την εφαρμογή του ΜΠΔΣ (σε εκατ. ευρώ).....	188
Πίνακας 17:	Εξέλιξη χρέους Γενικής Κυβέρνησης.....	189
Πίνακας 18:	Προβλέψεις ΠΟΠ για την εξέλιξη των δημοσιονομικών μεγεθών μετά την εφαρμογή του.....	190
Πίνακας 19:	Εξέλιξη κατώτατου μισθού και ημερομισθίου στην Ελλάδα 1984-2012.....	224
Πίνακας 20:	Εργατικό Δυναμικό και μεταβολές 2010-2011.....	240
Πίνακας 21:	Οι μεταβολές ως προς την θέση στην επιχείρηση 2010-2011.....	240
Πίνακας 22:	Οι μεταβολές στην πλήρη και την μερική απασχόληση 2010-2011.....	241
Πίνακας 23:	Κλαδικές μεταβολές στο σύνολο των απασχολουμένων 2010-2011.....	242
Πίνακας 24:	Οι μεταβολές των ανέργων κατά φύλο, διάρκεια και ομάδες ηλικιών.....	244
Πίνακας 25:	Άνεργοι κατά κλάδο, διάρκεια ανεργίας και μεταβολές 2010-2011.....	245
Πίνακας 26:	Οι ροές από και προς την απασχόληση, ποσοστό αναπλήρωσης.....	246
Πίνακας 27:	Το Εργατικό Δυναμικό στις περιφέρειες της χώρας.....	248
Πίνακας 28:	Αλλαγές στην εργατική νομοθεσία στην εποχή του Μνημονίου.....	307
Πίνακας 29:	Νομοθετικές ρυθμίσεις στην ΕΕ 27 το 2010.....	327
Πίνακας 30:	Ποσοστά εργατικών ατυχημάτων και ασθενειών που σχετίζονται με την εργασία.....	334
Πίνακας 31:	Συμμετοχή σε προγράμματα κατάρτισης.....	335
Πίνακας 32:	Οι τάσεις των πρόσφατων μεταρρυθμίσεων συστημάτων κοινωνικής ασφάλισης.....	344
Πίνακας 33:	Πρόσφατες «μεταρρυθμίσεις» συρρίκνωσης των συνταξιοδοτικών δικαιωμάτων στις περισσότερες ευρωπαϊκές χώρες.....	345
Πίνακας 34:	Η εξέλιξη των αρχών της ΔΟΕ για την κοινωνική ασφάλιση.....	356

Ευρετήριο διαγραμμάτων

Διάγραμμα 1:	Η συμβολή των εξαγωγών αγαθών και υπηρεσιών στην διαμόρφωση του ΑΕΠ.....	57
Διάγραμμα 2:	Η συμβολή των εισαγωγών αγαθών και υπηρεσιών στην διαμόρφωση του ΑΕΠ.....	58
Διάγραμμα 3:	Εγχώρια ζήτηση σε τιμές 2000.....	59

Διάγραμμα 4:	Εγχώρια ζήτηση σε τιμές 2000 έναντι των 35 προηγμένων χωρών.....	60
Διάγραμμα 5:	Ακαθάριστο εγχώριο προϊόν σε σταθερές τιμές	61
Διάγραμμα 6:	Ετήσιος ρυθμός μεταβολής του ΑΕΠ σε σταθερές τιμές 1961-2011	62
Διάγραμμα 7:	ΑΕΠ σε σταθερές τιμές προς το ΑΕΠ 35 προηγμένων χωρών.....	63
Διάγραμμα 8:	ΑΕΠ και απασχόληση, ετήσιες % μεταβολές.....	64
Διάγραμμα 9:	Ποσοστό ανεργίας (άνεργοι % του εργατικού δυναμικού).....	65
Διάγραμμα 10:	Μεταβολές απασχόλησης και εργατικού δυναμικού 1983-2011	66
Διάγραμμα 11:	Πραγματικές μέσες αποδοχές και ποσοστό ανεργίας.....	67
Διάγραμμα 12:	Μεταβολές της παραγωγικότητας της εργασίας.....	68
Διάγραμμα 13:	Μοναδιαίο κόστος εργασίας και ποσοστό ανεργίας.....	69
Διάγραμμα 14:	Καθαρές ιδιωτικές επενδύσεις παγίου κεφαλαίου	71
Διάγραμμα 15:	Μοναδιαίο κόστος εργασίας και τιμές εξαγωγών	73
Διάγραμμα 16:	Μοναδιαίο κόστος εργασίας και αποπληθωριστής του ΑΕΠ.....	74
Διάγραμμα 17:	Η δυναμική της εσωτερικής υποτίμησης.....	79
Διάγραμμα 18:	Spreads 10ετών ομολόγων επιλεγμένων χωρών έναντι του γερμανικού.....	91
Διάγραμμα 19:	Καταθέσεις και ρέπος των μη NXI στα NXI στην Ελλάδα (εκτός της Τράπεζας της Ελλάδος) (υπόλοιπα τέλους περιόδου, σε εκατ. ευρώ).....	94
Διάγραμμα 20:	Σύνθεση των καταθέσεων των εγχώριων επιχειρήσεων και νοικοκυριών στα NXI στην Ελλάδα: Απρίλιος 2011.....	96
Διάγραμμα 21:	Διαχρονική εξέλιξη των καταθέσεων και των συμφωνιών επαναγοράς (repos) των εγχώριων επιχειρήσεων και νοικοκυριών κατά κατηγορία (υπόλοιπα τέλους περιόδου σε δισεκ. ευρώ).....	98
Διάγραμμα 22:	Διαχρονική εξέλιξη των καταθέσεων και των συμφωνιών επαναγοράς (repos) στα εγχώρια NXI κατά κατηγορία (υπόλοιπα τέλους περιόδου σε δισεκ. ευρώ).....	100
Διάγραμμα 23:	Διαχρονική εξέλιξη των υποχρεώσεων των NXI προς την ΕΚΤ (υπόλοιπα τέλους περιόδου σε δισεκ. ευρώ).....	104
Διάγραμμα 24:	Διάρθρωση της χρηματοδότησης κατοίκων εσωτερικού από τα εγχώρια NXI: Απρίλιος 2011.....	108
Διάγραμμα 25:	Ανάλυση χρηματοδότησης κατοίκων εσωτερικού από τα εγχώρια NXI (εκτός της Τράπεζας της Ελλάδος) (Υπόλοιπα τέλους περιόδου, σε εκατ. ευρώ).....	110

Διάγραμμα 26:	Διάρθρωση της χρηματοδότησης των επιχειρήσεων κατά κλάδο: Απρίλιος 2011.....	112
Διάγραμμα 27:	Χρηματοδότηση προς τους ιδιώτες και τα ιδιωτικά μη κερδοσκοπικά ιδρύματα από τα εγχώρια NXI (εκτός ΤτΕ).....	113
Διάγραμμα 28:	Χρηματοδότηση εγχώριου τομέα από όλα τα εγχώρια NXI: 12ηνος ρυθμός μεταβολής (ποσοστά %)	115
Διάγραμμα 29:	Επιτόκια νέων καταθέσεων από νοικοκυριά στα εγχώρια NXI (Ποσοστό %)	117
Διάγραμμα 30:	Τραπεζικά επιτόκια νέων δανείων κατοίκων της ζώνης του ευρώ και περιθώριο επιτοκίου	119
Διάγραμμα 31:	Καταθέσεις και ρέπος πελατών των NXI ως ποσοστό (%) επί των δανείων	120
Διάγραμμα 32:	Δάνεια σε καθυστέρηση ως προς το σύνολο των δανείων (Ποσοστό %)	122
Διάγραμμα 33:	Κέρδη μετά από φόρους των ελληνικών εμπορικών τραπεζών και ομίλων (εκατομμύρια ευρώ)	126
Διάγραμμα 34:	ΑΕΠ ανά κάτοικο και παραγωγικότητα εργασίας (σε χιλιάδες ευρώ, τιμές 2000).....	136
Διάγραμμα 35:	Δείκτης πραγματικής σύγκλισης κα παραγωγικότητα εργασίας ΑΕΠ ανά απασχολούμενο ως ποσοστό τους μέσου όρου της ΕΕ των 15 «παλαιών» χωρών μελών σε ισοτιμίες Αγοραστικής Δύναμης.....	137
Διάγραμμα 36:	Αποπληθωριστής ΑΕΠ Ελλάδας έναντι 35 προηγμένων χωρών Έτος 2010= 100.....	138
Διάγραμμα 37:	Παραγωγικότητα εργασίας σε σύγκριση με 35 προηγμένες χώρες (ΑΕΠ ανά απασχολούμενο σε τιμές 2000 προς το αντίστοιχο μέγεθος σε 35 χώρες)	140
Διάγραμμα 38:	Ακαθάριστες επενδύσεις παγίου κεφαλαίου σε σταθερές τιμές (σε δις ευρώ, τιμές 2000).....	141
Διάγραμμα 39:	Ακαθάριστες επενδύσεις παγίου κεφαλαίου % του ΑΕΠ.....	142
Διάγραμμα 40:	Ακαθάριστες επενδύσεις παγίου κεφαλαίου σε τιμές 2000.....	143
Διάγραμμα 41:	Οριακή αποτελεσματικότητα του παγίου κεφαλαίου. Μεταβολή του ΑΕΠ σε σταθερές τιμές έτους t ανά μονάδα ακαθάριστης επένδυσης παγίου κεφαλαίου της προηγούμενης περιόδου.....	144
Διάγραμμα 42:	Ένταση κεφαλαίου. Καθαρό απόθεμα παγίου κεφαλαίου σε τιμές 2000 ανά απασχολούμενο. Ετήσιος ρυθμός μεταβολής.....	144

Διάγραμμα 43:	Λόγος προϊόντος / κεφαλαίου. Καθαρό εγχώριο προϊόν % του καθαρού αποθέματος παγίου κεφαλαίου.....	145
Διάγραμμα 44:	Δείκτης κερδοφορίας (απόδοση κεφαλαίου).....	146
Διάγραμμα 45:	Μεταβολές ιδιωτικής κατανάλωσης (σε τιμές 2000).....	147
Διάγραμμα 46:	Μεταβολές Δημόσιας κατανάλωσης (σε τιμές 2000).....	148
Διάγραμμα 47:	Ισοζύγιο τρεχουσών συναλλαγών % του ΑΕΠ.....	149
Διάγραμμα 48:	Η συμβολή του ισοζυγίου αγαθών και υπηρεσιών στην διαμόρφωση του ΑΕΠ.....	150
Διάγραμμα 49:	Η συμβολή της εγχώριας ζήτησης στην διαμόρφωση του ΑΕΠ % του ΑΕΠ του παρελθόντος έτους.....	151
Διάγραμμα 50:	Λόγος εξαγωγών / εισαγωγών αγαθών και υπηρεσιών σε σταθερές τιμές έτους 2000.....	152
Διάγραμμα 51:	Εξαγωγική επίδοση διορθωμένη με την μεγεθυνση των αγορών προορισμού, έτος 2000=100.....	153
Διάγραμμα 52:	Διεθνείς τιμές βασικών εμπορευμάτων (Δείκτης αγοραίων τιμών, 2005=100).....	161
Διάγραμμα 53:	Δείκτης Ανεργίας.....	162
Διάγραμμα 54:	Ρυθμοί Ανάπτυξης του ΑΕΠ στις χώρες της ζώνης του ευρώ, 2009-2010.....	163
Διάγραμμα 55:	Ρυθμοί Ανάπτυξης του ΑΕΠ σε χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης, 1990-2011.....	164
Διάγραμμα 56:	Πραγματικός Ρυθμός Ανάπτυξης 2008 -2010.....	165
Διάγραμμα 57:	Εξέλιξη δημόσιου Ελλείμματος σε ΕΕ-27 και ΕΑ-17.....	166
Διάγραμμα 58:	Εξέλιξη Δημόσιου Ελλείμματος στις χώρες της ζώνης του ευρώ, 2009-2010-2011.....	167
Διάγραμμα 59:	Εξέλιξη δημόσιου Χρέους σε ΕΕ-27 και ΕΑ-17.....	168
Διάγραμμα 60:	Εξέλιξη Δημόσιου Χρέους στις χώρες της ζώνης του ευρώ, 2009-2010-2011.....	168
Διάγραμμα 61:	Εξέλιξη της ανεργίας σε ΕΕ-27 και ΕΑ-17 (ρυθμός ανεργίας).....	169
Διάγραμμα 62:	Εξέλιξη της ανεργίας στις χώρες της Ευρωζώνης, 2009, ρυθμός ανεργίας 2009,2010, 2011.....	170
Διάγραμμα 63:	Εξέλιξη Πληθωρισμού σε Ελλάδα – ΕΕ-27 και ΕΑ-17.....	174
Διάγραμμα 64:	Χρονοδιάγραμμα εκπαμείωσης Δανείου (σε δις ευρώ).....	176
Διάγραμμα 65:	Η εξέλιξη Δημοσίου Χρέους σε Ελλάδα και Χώρες της ζώνης του ευρώ (% του ΑΕΠ).....	181
Διάγραμμα 66:	Λήξεις ομολόγων Κεντρικής Κυβέρνησης.....	182
Διάγραμμα 67:	Πιστοληπτική Ικανότητα (Μάιος 2011).....	183

Διάγραμμα 68:	Εξέλιξη της διαφοράς αποδόσεων ελληνικών ομολόγων σε σχέση με τα γερμανικά.....	183
Διάγραμμα 69:	Εξέλιξη χρέους Γενικής Κυβέρνησης.....	189
Διάγραμμα 70:	Η δημοσιονομική κατάσταση της Ελλάδας 2011-2020.....	192
Διάγραμμα 71:	Πραγματικές αποδοχές ανά απασχολούμενο.....	195
Διάγραμμα 72:	Μέσες αποδοχές και παραγωγικότητα Ελλάδας % της ΕΕ 15 (σε ισοτιμίες Αγοραστικής Δύναμης ΕΕ-15=100).....	196
Διάγραμμα 73:	Μέσες αποδοχές ανά απασχολούμενο σε σύγκριση με 35 προηγμένες χώρες. Έτος 2000=100.....	197
Διάγραμμα 74:	Πραγματικές αποδοχές ανά απασχολούμενο και παραγωγικότητα. Έτος 1995=100.....	198
Διάγραμμα 75:	Μερίδιο μισθών στο ΑΕΠ σε τιμές συντελεστών παραγωγής (%) διορθωμένο με την επίπτωση της αυτοαπασχόλησης.....	199
Διάγραμμα 76:	Μοναδιαίο κόστος εργασίας σε σύγκριση με 35 προηγμένες χώρες έτος 2000=100.....	201
Διάγραμμα 77:	Ετήσιες αποδοχές ανά απασχολούμενο 2011 (σε ευρώ).....	203
Διάγραμμα 78:	Αγοραστική δύναμη μέσω ετήσιων αποδοχών 2011 σε ισοτιμίες Αγοραστικής Δύναμης, Γερμανία =100.....	204
Διάγραμμα 79:	Παραγωγικότητα εργασίας (σε ισοτιμίες αγοραστικής δύναμης 2011).....	205
Διάγραμμα 80:	Μοναδιαίο κόστος εργασίας 2011 σε ευρώ ανά μονάδα αγοραστικής δύναμης, Γερμανία =100.....	206
Διάγραμμα 81:	Κόστος εργασίας, τιμές και χρησιμοποίηση παραγωγικού δυναμικού.....	207
Διάγραμμα 82:	Κόστος εργασίας, τιμές και χρησιμοποίηση παραγωγικού δυναμικού.....	209
Διάγραμμα 83:	Μέσο περιθώριο κέρδους στην Ελλάδα, έτος 2000=100.....	211
Διάγραμμα 84:	Ακαθάριστο λειτουργικό πλεόνασμα / Ακαθάριστες αποδοχές 2007, 2009, 2011.....	212
Διάγραμμα 85:	Κατώτατοι μηνιαίοι μισθοί στις χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης σε ευρώ.....	217
Διάγραμμα 86:	Αναλογία κατώτατου μισθού σε ευρώ στην Ελλάδα έναντι άλλων κρατών μελών της Ε.Ε, 2011.....	217
Διάγραμμα 87:	Κατώτατοι μηνιαίοι μισθοί στις χώρες της Ε.Ε σε μονάδες αγοραστικής Δύναμης - Ιανουάριος 2011.....	218
Διάγραμμα 88:	Αναλογία κατώτατου μηνιαίου μισθού σε ΜΑΔ στην Ελλάδα έναντι άλλων κρατών μελών της Ε.Ε, 2011.....	218

Διάγραμμα 89:	Κατώτατος μηνιαίος μισθός ως % του μέσου μισθού το 2009	220
Διάγραμμα 90:	Ποσοστιαία μεταβολή κατώτατων πραγματικών αποδοχών 1984-2012	221
Διάγραμμα 91:	Διαχρονική εξέλιξη κατώτατων πραγματικών αποδοχών (1984=100).....	222
Διάγραμμα 92:	Ποσοστό ανεργίας (άνεργοι % του εργατικού δυναμικού).....	229
Διάγραμμα 93:	Ετήσιες μεταβολές αριθμού απασχολούμενων (%).....	230
Διάγραμμα 94:	Εργατικό δυναμικό και απασχόληση, ετήσιες % μεταβολές, 1990-2011	231
Διάγραμμα 95:	Μεταβολές απασχόλησης και εργατικού δυναμικού 1983-2011	232
Διάγραμμα 96:	Πραγματοποιηθείσες ετήσιες ώρες εργασίας	234
Διάγραμμα 97:	ΑΕΠ και απασχόληση, ετήσιες % μεταβολές.....	235
Διάγραμμα 98:	ΑΕΠ, απασχόληση, εργατικό δυναμικό και πληθυσμός.....	236
Διάγραμμα 99:	ΑΕΠ, απασχόληση και μισθωτή εργασία, ετησιες % μεταβολές, κινητοί μέσοι 3 όρων, 1990-2011	237
Διάγραμμα 100:	Ποσοστό ανεργίας στις περιφέρειες 2011 Α' τρίμηνο	247
Διάγραμμα 101:	Εξέλιξη της απασχόλησης, ανά χώρα, EU 27 και Νορβηγία, 2009-2010%.....	331
Διάγραμμα 102:	Εξέλιξη της προσωρινής εργασίας, EU 27 και Νορβηγία, 2009-2010 (%).....	332
Διάγραμμα 103:	Εξέλιξη της μερικής απασχόλησης, EU 27 και Νορβηγία, 2009-2010	333

Σύνοψη Συμπερασμάτων

Στην Έκθεση για την ελληνική οικονομία και την απασχόληση του έτους 2010 (σελ. 17), διατυπώθηκε η άποψη « ότι η προσφυγή στον «μηχανισμό στήριξης» της ελληνικής οικονομίας από την Ευρωπαϊκή Επιτροπή, την Ευρωπαϊκή Κεντρική Τράπεζα και το Διεθνές Νομισματικό Ταμείο, μονεταριστικής, κατά κύριο λόγο, έμπνευσης, κινείται στην κατεύθυνση της αυστηρής δημοσιονομικής πειθαρχίας για την μείωση των δημοσίων ελλειμμάτων, με αποτέλεσμα η παντελής έλλειψη αναδιανεμητικών και αναπτυξιακών στοιχείων θα παρατείνει τις συνθήκες οικονομικής κρίσης και ύφεσης της ελληνικής οικονομίας κατά τα επόμενα χρόνια. Η οικονομική πολιτική του Δ.Ν.Τ. της Ε.Κ.Τ. και της Ευρωπαϊκής Επιτροπής, όπως ατή εμπεριέχεται στο Μνημόνιο 1 και ενεργοποιεί τον «μηχανισμό στήριξης της ελληνικής οικονομίας» θα μετατρέψει την ύφεση, που βρίσκεται σε πλήρη ανάπτυξη στην Ελλάδα, σε πολύπλευρη κρίση που θα βυθίσει την χώρα σε παρατεταμένη περίοδο ύφεσης. Η ακολουθούμενη πολιτική, που πολλοί αποκαλούν «εσωτερική υποτίμηση» ή «ανταγωνιστικό αποπληθωρισμό» είναι μία σωρευτική διαδικασία διαδοχικών κύκλων μείωσης των μισθών και των τιμών». **Οι εξελίξεις στην ελληνική οικονομία κατά το 2011** επιβεβαιώνουν αυτές τις προβλέψεις και αναδεικνύουν με τον πιο σαφή τρόπο ότι η ελληνική οικονομία διανύοντας πλέον το τρίτο έτος ύφεσης, δεν έχει επιτύχει τους στόχους του Μνημονίου 1 (επιστροφή στις αγορές το 2012), παρά τα αυστηρά μέτρα λιτότητας, με την υλοποίηση της διαδικασίας της εσωτερικής υποτίμησης. Η ύφεση που παρατάθηκε στην Ελλάδα κατά το 2011 (-4% ρυθμός μεταβολής του ΑΕΠ) έχει οδηγήσει σε μεγάλη πραγματική απόκλιση του εισοδήματος ανά κάτοικο στην Ελλάδα από τον μέσο όρο των 15 πιο προηγμένων χωρών της Ευρωπαϊκής Ένωσης, απόκλιση της παραγωγικότητας της εργασίας, της αγοραστικής δύναμης του μέσου μισθού, του ποσοστού ανεργίας και άλλων κρίσιμων μεγεθών, τα οποία έχουν επιτρέψει στο επίπεδο παρελθόντων ετών και σε σύγκριση με αναπτυγμένες χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης έχουν υποχωρήσει κατά μία δεκαετία. Έτσι, δημιουργείται στην Ελλάδα μία έντονη τάση για επιστροφή μέχρι το τέλος της διαδικασίας της εσωτερικής υποτίμησης, σε ένα χαμηλότερο επίπεδο ζωής και παραγωγικότητας, που θα αντιστοιχεί σε ένα μακρινό παρελθόν, ώστε να γίνει δυνατό να ισοσκελισθεί το εξωτερικό ισοζύγιο αγαθών και υπηρεσιών και να παραχθούν πρωτογενή πλεονάσματα στον κρατικό προϋπολογισμό. **Η υποχώρηση** του βιοτικού επιπέδου της χώρας κατά το 2010-2011 και η συνακόλουθη κοινωνική υποβάθμιση δεν συνοδεύονται προς το παρόν από σημεία βελτίωσης και ανάκαμψης. Η ελληνική οικονομία βρίσκεται σε διαδικασία αποεπένδυσης και απαξίωσης μεγάλων τμημάτων του παραγωγικού και ανθρώπινου δυναμικού. Από κοινωνική άποψη, το προσφιλές τρίπτυχο του Δ.Ν.Τ., εσωτερική υποτίμηση, λιτότητα, ελεγχόμενη χρεοκοπία, θέτει

την Ελλάδα σε μια μακρά περίοδο υποβάθμισης του βιοτικού επιπέδου των μεσαίων εισοδηματικών τάξεων και περιθωριοποίησης διαμέσου της φτώχειας ενός σημαντικού μέρους των ασθενέστερων κοινωνικών τάξεων. Επίσης, η εσωτερική υποτίμηση αποσκοπεί στην μείωση του μοναδιαίου κόστους εργασίας. Η ασκούμενη οικονομική πολιτική της λιτότητας κατόρθωσε να μειώσει το μοναδιαίο κόστος εργασίας κατά τη διετία 2010-2011 μόνο κατά 1,2%, γιατί εκτός από τους μισθούς μειώνει και την παραγωγικότητα της εργασίας. Για τους λόγους αυτούς, εάν δεν ανατραπούν τα σημερινά δεδομένα που έχουν δημιουργήσει το ΔΝΤ, η κυβέρνηση, η ΕΚΤ και η Ευρωπαϊκή Επιτροπή, όπως αυτά εμπεριέχονται στο Μνημόνιο 1 και στο Μνημόνιο 2, η ύφεση, που βρίσκεται σε πλήρη ανάπτυξη στην Ελλάδα, θα είναι βαθειά και θα διαρκέσει αρκετά χρόνια, κατά τα οποία η ελληνική οικονομία θα απωλέσει σε σημαντικό βαθμό την δυναμικότητα των παραγωγικών της δυνάμεων. Από την άποψη αυτή, οι τεχνολογικές, καινοτομικές και ποιοτικές αλλαγές στο παραγωγικό σύστημα και τις αγορές προϊόντων αποτελούν την εναλλακτική λύση των διαρθρωτικών αλλαγών στην αγορά εργασίας και στο σύστημα κοινωνικής προστασίας.

Σε αντίθεση με τον **ισχυρισμό** ότι οι δημόσιες δαπάνες είναι υπέρογκες και ευθύνονται για το δημόσιο έλλειμμα, ακόμη και μία απλή ανάλυση των στοιχείων δείχνει ότι **η υστέρηση των εσόδων** είναι η βασική αιτία για την συσσώρευση του δημόσιου χρέους. Το χαμηλό επίπεδο των δημοσίων εσόδων ως ποσοστό του ΑΕΠ ανάγεται στους χαμηλούς άμεσους φόρους: Στην Ελλάδα οι φόροι αυτοί ανέρχονται κατά την περίοδο 1995-2008 σε περίπου 8% του ΑΕΠ, έναντι 13% στην Ευρωπαϊκή Ένωση και περίπου 10,5% στην Γερμανία και τη Γαλλία. Όπως έχει γίνει αποδεκτό ακόμη και από το ΔΝΤ, ενώ οι μισθωτοί και οι συνταξιούχοι καταβάλλουν σε φόρους ό,τι τους αναλογεί, δεν ισχύει το ίδιο για τις ανώτερες εισοδηματικές τάξεις. Ήδη από το 2007, ο ΟΟΣΑ (Οργανισμός Οικονομικής Συνεργασίας και Ανάπτυξης) ανέφερε ότι οι **μειώσεις των φορολογικών συντελεστών** των επιχειρήσεων θέτουν σε δοκιμασία τα δημόσια οικονομικά στην Ελλάδα.

Πράγματι όπως έχει αποδείξει τεκμηριωμένα το ΙΝΕ/ΓΣΕΕ-ΑΔΕΔΥ και έχει αναδείξει και διεκδικήσει με ιδιαίτερη έμφαση η ΓΣΕΕ, **το δημοσιονομικό πρόβλημα** της ελληνικής οικονομίας οφείλεται κατά κύριο λόγο, στην δανειακή μεγέθυνση της δημόσιας και ιδιωτικής κατανάλωσης των ανώτερων εισοδημάτων, στις υπερτιμολογήσεις των κρατικών προμηθειών, στις φοροαπαλλαγές προς τις επιχειρήσεις που στέρησαν από σημαντικά έσοδα τον Κρατικό Προϋπολογισμό, στην ανισοκατανομή του εισοδήματος, στην απελευθέρωση της φοροδιαφυγής και στην κατάρρευση του μηχανισμού ελέγχου είσπραξης των εσόδων του κράτους, στην εισφοροδιαφυγή, την ευέλικτη, την αδήλωτη και ανασφάλιστη εργασία καθώς και στην συρρίκνωση στα πλαίσια του ευρωπαϊκού καταμερισμού εργασίας, του παραγωγικού, τεχνολογικού και καινοτομικού δυναμικού της χώρας.

Με βάση αυτά τα δεδομένα, δηλαδή τα σοβαρά και ουσιαστικά δημοσιονομικά, κοινωνικο-οικονομικά, παραγωγικά – τεχνολογικά προβλήματα στα οποία οι εφαρμοζόμενες πολιτικές έχουν δημιουργήσει και θα παρατείνουν την περίοδο 2010 – 2015 στην ελληνική οικονομία, οι πολιτικές αποφάσεις και προτάσεις για μείωση των φορολογικών συντελεστών των επιχειρήσεων και των εισφορών που καταβάλλουν, δείχνουν να αγνοούν τις πραγματικές ρίζες του προβλήματος. Πράγματι στο κεντρικό σενάριο βιωσιμότητας του δημόσιου χρέους που έχει παρουσιάσει το ΔΝΤ, έχει γίνει η υπόθεση ότι οι πρωτογενείς δημόσιες δαπάνες το 2020 θα ανέρχονται σε 30,5% του ΑΕΠ, δηλαδή θα είναι κατά περίπου 12 εκατοστιαίες μονάδες του ΑΕΠ χαμηλότερες από όσο το 2007. Αυτή η **επιλογή** σηματοδοτεί την καθίζηση των δημόσιων και κοινωνικών πολιτικών που εμπειρεύονται στις προτάσεις του ΔΝΤ και στις κατευθύνσεις της ασκούμενης οικονομικής και κοινωνικής πολιτικής. **Μία άλλη κατεύθυνση**, που διατυπώνει το ΙΝΕ/ΓΣΕΕ-ΑΔΕΔΥ και διεκδικεί η ΓΣΕΕ, λαμβάνει υπόψη της την αναγκαιότητα να μετατοπισθεί η δημοσιονομική πολιτική σε κοινωνικά δικαιότερες λύσεις και ως εκ τούτου περιλαμβάνει τη δίκαιη αναδιανομή του παραγόμενου πλούτου, την αύξηση των φορολογικών συντελεστών επί των εισοδημάτων του κεφαλαίου και του συσσωρευμένου πλούτου. Με άλλα λόγια, την αύξηση των δημοσίων εσόδων με αναδιανομή υπέρ του κόσμου της μισθωτής εργασίας και των συνταξιούχων. Μία συνεπής και ουσιαστική πολιτική αναδιανομής του εισοδήματος θα μπορούσε να συμβάλλει σημαντικά στο δημοσιονομικό πρόβλημα. Οι μεγάλες περιουσίες θα έπρεπε να αναλάβουν το κύριο βάρος της προσαρμογής, τα επιχειρηματικά κέρδη να φορολογηθούν με υψηλότερο συντελεστή, οι φοροαπαλλαγές των επιχειρήσεων να επανεξετασθούν, ο έλεγχος των ανώτερων εισοδημάτων και των επιχειρήσεων που φοροδιαφεύγουν και εισφοροδιαφεύγουν να γίνει λεπτομερής και αποτελεσματικός.

Το δυσάρεστο, κατά την άποψη του ΙΝΕ/ΓΣΕΕ-ΑΔΕΔΥ, είναι ότι, αυτή η εναλλακτική πολιτική στην Ελλάδα, όπως διεκδικούσε η ΓΣΕΕ, έπρεπε να είχε υλοποιηθεί από τις αρχές τις δεκαετίας του 1990. Αντ' αυτού, η επιλογή πολιτικών επώασης των αιτιών συσώρευσης και διόγκωσης του δημοσιονομικού προβλήματος της χώρας και η προσφυγή στον «μηχανισμό στήριξης» της ελληνικής οικονομίας από την Ευρωπαϊκή Επιτροπή, την Ευρωπαϊκή Κεντρική Τράπεζα και το Διεθνές Νομισματικό Ταμείο, αποδόμησε το σύστημα των συλλογικών συμβάσεων εργασίας και των εργασιακών σχέσεων, συρρίκνωσε τους μισθούς και τις συντάξεις, καθώς και τις νέες θέσεις εργασίας συμβάλλοντας στην εκρηκτική αύξηση της ανεργίας. **Αποτέλεσμα αυτών**, κατ' ουσίαν μονομερών, επιλογών είναι η ανεπιτυχής μείωση των δημοσίων ελλειμμάτων και του δημόσιου χρέους και η παράταση των συνθηκών της οικονομικής κρίσης και ύφεσης της ελληνικής οικονομίας κατά τα επόμενα χρόνια παρά τις θυσίες που υποβάλλονται οι ασθενέστερες και μεσαίες εισοδηματικές τάξεις της ελληνικής κοινωνίας. Παράλληλα, οι ιδιωτικοποιήσεις δημόσιων επιχειρήσεων στην Ελλάδα, που προβλέπονται από το Μεσοπρόθεσμο πλαίσιο δημοσιονομικής στρα-

τηγικής 2010-2015, πρόκειται να διαμορφώσουν συνθήκες ιδιωτικού μονοπωλίου, με ό,τι αυτό αρνητικά συνεπάγεται για τους καταναλωτές, ενώ ταυτόχρονα το δημόσιο, ως υπεύθυνο για την αποτελεσματική τους λειτουργία, στερείται πόρων και πεδίων άσκησης δημοσίων, τεχνολογικών και αναπτυξιακών πολιτικών. Η λύση στην Ελλάδα, κατά την άποψη μας είναι η άμεση φορολογία (ΗΠΑ 12% του ΑΕΠ, Ε.Ε.-27, 12% του ΑΕΠ, Ιρλανδία 10% του ΑΕΠ, Ελλάδα 6% του ΑΕΠ, το 2009) και ο προσανατολισμός της αποταμίευσης σε νέες επενδύσεις σύγχρονων αναπτυξιακών και κοινωνικών υποδομών, νέων κλάδων παραγωγής προϊόντων και υπηρεσιών υψηλής προστιθέμενης αξίας, ποιότητας, καινοτομίας, απασχόλησης και διαρθρωτικής ανταγωνιστικότητας.

Η απόφαση της Συνόδου Κορυφής (21/7/11) εμπεριέχει την επιμήκυνση της αποπληρωμής του ελληνικού χρέους, την μείωση του επιτοκίου, την επαναγορά και ανταλλαγή ομολόγων, βελτιώνοντας του όρους δανεισμού και καθιστώντας το χρέος πιο διαχειρίσιμο αλλά η σημαντικότητα περιλαμβάνεται στην σχέση που θα διαμορφωθεί κατά τα επόμενα χρόνια ανάμεσα στο χαμηλότερο επιτόκιο και τον ρυθμό ανάπτυξης. Και αυτό γιατί η συνέχιση των πολιτικών λιτότητας, η έλλειψη αναδιανεμητικών και αναπτυξιακών στοιχείων, οι ιδιωτικοποιήσεις και η αύξηση της ανεργίας, ελλοχεύουν τον κίνδυνο της μη μείωσης του λόγου χρέους προς ΑΕΠ και της μη δημιουργίας συνθηκών « παραγωγής» πρωτογενών πλεονασμάτων.

Στο πλαίσιο αυτό, **η κεντρική επιδίωξη της Έκθεσης για την ελληνική οικονομία και την απασχόληση του έτους 2011**, συνίσταται στην αξιολόγηση των ασκούμενων πολιτικών με βάση το Μνημόνιο 1, στις προοπτικές παράτασης της οικονομικής κρίσης και ύφεσης στο πλαίσιο του Μεσοπρόθεσμου Προγράμματος 2010-2015 και των επιπτώσεων τους στην οικονομία, τα εισοδήματα, το τραπεζικό-πιστωτικό σύστημα, τις δημοσιονομικές εξελίξεις, την απασχόληση και την ανεργία, την κλιματική αλλαγή, τις εργασιακές σχέσεις και την κοινωνική ασφάλιση.

Η κεντρική αυτή επιδίωξη της Έκθεσης για την ελληνική οικονομία και την απασχόληση του έτους 2011, σημαίνει την κατανόηση του αδιεξόδου των ασκούμενων πολιτικών «εσωτερικής υποτίμησης, λιτότητας, ελεγχόμενης χρεοκοπίας» και του σχεδιασμού πολιτικών για την αποκατάσταση της τάξης των κοινωνικών αναγκών και όχι της τάξης του κέρδους, στην κατεύθυνση απαλλαγής χρέους προς τις τράπεζες, επανακαθορισμού του ευρωπαϊκού καταμερισμού εργασίας υπέρ της Μεσογειακής και Ανατολικής Ευρώπης, αποκατάστασης της δημόσιας εποπτείας και ελέγχου των αγορών και του τραπεζικού συστήματος, αναδιανομής του εισοδήματος και του πλούτου μέσω του φορολογικού συστήματος και ποιοτικής αναβάθμισης των εργασιακών σχέσεων και του κράτους-πρόνοιας.

Στο πλαίσιο αυτής **της εναλλακτικής στρατηγικής** για την αντιμετώπιση της οικονομικής κρίσης και ύφεσης στην Ελλάδα, τα πιο σημαντικά συμπεράσματα της Έκθεσης αναφέρονται στα εξής:

- 1. Η ελληνική οικονομία** διανύει πλέον το τρίτο έτος της ύφεσης χωρίς η διαδικασία της εσωτερικής υποτίμησης που βρίσκεται σε εξέλιξη να έχει επιτύχει τους στόχους της και ιδιαίτερα την επιστροφή της Ελλάδας στις αγορές το 2012, παρά τις σημαντικές θυσίες των μισθωτών και των συνταξιούχων. Η βαθειά ύφεση έχει οδηγήσει σε μεγάλη απόκλιση του εισοδήματος ανά κάτοικο στην Ελλάδα (υποχωρώντας στο επίπεδο του έτους 2000) από τον μέσο όρο των 15 πιο προηγμένων χωρών της Ευρωπαϊκής Ένωσης, απόκλιση της παραγωγικότητας της εργασίας (υποχωρώντας στο επίπεδο του έτους 2000), της αγοραστικής δύναμης του μέσου μισθού (υποχωρώντας στα επίπεδα τιμών 2001-2002), του ποσοστού ανεργίας (υποχωρώντας στα επίπεδα της δεκαετίας του 1960), της εγχώριας ζήτησης (υποχωρώντας στο επίπεδο του έτους 2003),... κλπ.
- 2. Η πολιτική της εσωτερικής υποτίμησης** στην Ελλάδα κατόρθωσε, μεταξύ των άλλων, να μειώσει το μοναδιαίο κόστος εργασίας κατά την διετία 2010-2011, μόνο κατά 1,2%, γιατί εκτός από τους μισθούς μειώνει και την παραγωγικότητα της εργασίας. Παράλληλα, σε σύγκριση με τις 35 πλέον ανταγωνιστριες οικονομίες το κόστος εργασίας ανά μονάδα προϊόντος στην Ελλάδα μειώθηκε την ίδια περίοδο κατά 3,7%, χωρίς παράλληλα να έχει βελτιωθεί το επίπεδο ανταγωνιστικότητας της ελληνικής οικονομίας γιατί τα προβλήματα ανταγωνιστικότητας στην Ελλάδα είναι κυρίως διαρθρωτικά και ποιοτικά και δεν αφορούν, όπως λανθασμένα υποστηρίζεται, το κόστος εργασίας.
- 3. Η δυνατότητα** αύξησης της φορολογίας κατά 10 μονάδες του ΑΕΠ, η οποία θα προέλθει κατά το ήμισυ από την πραγματική αποκατάσταση της φορολογικής δικαιοσύνης και το άλλο ήμισυ από την αναδιανομή του εισοδήματος και την επιβολή ενός πράσινου φόρου, αποτελεί καθοριστική προϋπόθεση εξασφάλισης της πληρωμής των τόκων του δημόσιου χρέους, αύξησης των δημόσιων επενδύσεων για την βελτίωση των αναπτυξιακών και κοινωνικών υποδομών και την δημιουργία νέων θέσεων εργασίας καθώς και χρηματοδοτικής στήριξης του συστήματος κοινωνικής προστασίας.
- 4. Η θετική συμβολή** του εξωτερικού εμπορίου της Ελλάδας στην διαμόρφωση του ΑΕΠ οφείλεται κατά τα 2/3 περίπου στην μείωση των εισαγωγών εξαιτίας της δραστηκής περιοχής της εσωτερικής ζήτησης. Έτσι, η συμβολή των εισαγωγών αγαθών και υπηρεσιών στην διαμόρφωση του ΑΕΠ κατά την τελευταία διετία (2010-2011) ανήλθε σε περίπου 4 εκατοστιαίες μονάδες. Παράλληλα, η συμβολή των εξαγωγών στην μεγέθυνση του ΑΕΠ κατά το 2010-2011 ανήλθε σε 3 εκατοστιαίες μονάδες και ανάγεται εξ' ολοκλήρου στην θεαματική μεγέθυνση των αγορών προορισμού των ελληνικών εξαγωγών, επομένως σε εξωγενείς παράγοντες που δεν σχετίζονται με την ασκούμενη πολιτική της εσωτερικής υποτίμησης.

5. **Η θεαματική πτώση** (-16,4%) της εγχώριας ζήτησης την περίοδο 2009-2011 έχει οδηγήσει σε δραματική μείωση του ΑΕΠ και σε εκρηκτική αύξηση της ανεργίας. Οι επιπτώσεις ήταν σχεδόν άμεσες αφού η παραγωγή προσαρμόζεται στις διακυμάνσεις της ζήτησης σε βραχυχρόνια διάρκεια σε αντίθεση με τους μισθούς και τις τιμές που προσαρμόζονται σε μεσοπρόθεσμη διάρκεια.
6. **Η μείωση του ΑΕΠ** ανέρχεται σωρευτικά για την τριετία 2009-2011 σε 10,2%. Σε μακροχρόνια προοπτική η πτώση του προϊόντος εμφανίζεται ως η μεγαλύτερη μείωση της μεταπολεμικής περιόδου. Η μείωση του 1974 ήταν μεν μεγαλύτερη αλλά διήρκεσε μόνο ένα έτος, ενώ η μείωση της περιόδου 2009-2011, όχι μόνο είναι τριετής αλλά είναι πολύ πιθανό να επεκταθεί και στο μέλλον εάν λάβουμε υπόψη μας ότι τα νέα μέτρα περιστολής της ζήτησης που περιλαμβάνονται στο Μεσοπρόθεσμο πρόγραμμα 2010-2015 θα έχουν σημαντικά υφειακά αποτελέσματα.
7. Κατά τα έτη 2010-2011 παρατηρείται στην Ελλάδα **μεγάλη πτώση του αριθμού των απασχολουμένων** ως επακόλουθο της μείωσης του προϊόντος, όπως εξάλλου ήταν αναμενόμενο αφού οι δύο μεταβλητές παρουσιάζουν ισχυρή συσχέτιση σε όλες τις χώρες και όλες τις εποχές. Η μείωση του αριθμού των απασχολουμένων ανήλθε σε 4,7% περίπου, έναντι 8% του ΑΕΠ. Το υπόλοιπο 3,3% της μείωσης του προϊόντος προήλθε από την μείωση της παραγωγικότητας της εργασίας,
8. **Η μείωση** της απασχόλησης κατά 4,7% στην διάρκεια της διετίας 2010-2011 (-9,8% κατά την τριετία 2009-2011), μετατράπηκε σε κατακόρυφη αύξηση του ποσοστού ανεργίας, το οποίο κατά την Ευρωπαϊκή Επιτροπή το 2011 θα προσεγγίσει το 15%, υποχωρώντας στα υψηλά επίπεδα ανεργίας των ετών της δεκαετίας του 1950. Όμως, κατά τις εκτιμήσεις του ΙΝΕ το ποσοστό αυτό θα ανέλθει στα επίπεδα του 17% -18% και σε όρους πραγματικής ανεργίας το αντίστοιχο ποσοστό θα ανέλθει στα επίπεδα του 22%-23%, υποχωρώντας στα υψηλά επίπεδα των πρώτων ετών της δεκαετίας του 1960 (το 1961 η ανεργία ήταν 864.000 άτομα, δηλ. 26,4% του εργατικού δυναμικού το οποίο ήταν 3.640.000 άτομα), κατά τα οποία συντελέστηκε το μεγαλύτερο μεταναστευτικό ρεύμα ελλήνων προς το εξωτερικό κατά την περίοδο μετά τον Β΄ παγκόσμιο πόλεμο.
9. Ο διπλασιασμός του ποσοστού ανεργίας κατά την τριετία 2009-2011, σε συνδυασμό με την διοικητική μείωση των μισθών των δημοσίων υπαλλήλων, έχει προκαλέσει **μείωση των πραγματικών μισθών** 11,5% στο σύνολο της οικονομίας και 9,2% στον ιδιωτικό τομέα κατά το 2010-2011.
10. **Η θεαματική αύξηση** του αργούντος παραγωγικού δυναμικού της χώρας κατά την διετία 2010-2011 και η αρνητική εξέλιξη των καθαρών επενδύσεων παγίου κεφαλαίου (περίοδος αποεπένδυσης με την έννοια ότι μειώθηκε το καθαρό κεφαλαιακό απόθεμα της χώρας) συνέβαλε στην μείωση της παραγωγικότητας της εργασίας κατά 3,3%, υποχωρώντας στο τέλος του 2011 στο επίπεδο της παραγωγικότητας της εργασίας του έτους 2005.

- 11. Η βαθιά και παρατεταμένη οικονομική κρίση** και ύφεση έφερε στην επιφάνεια, μεταξύ των άλλων, τα «εγγενή προβλήματα» στην λειτουργία του τραπεζικού και χρηματοπιστωτικού συστήματος. Οι πολιτικές απορρύθμισης, ιδιωτικοποίησης, μεγάλης πιστωτικής επέκτασης, «τιτλοποίησης» δανείων, κ.α. έπαιξαν αρνητικό ρόλο και έφεραν τα τραπεζικά συστήματα πολλών χωρών στα πρόθυρα της κατάρρευσης. Η δημόσια κρατική παρέμβαση για τη διάσωση των τραπεζών επιβάρυνε δραματικά τους κρατικούς προϋπολογισμούς και τελικά τους φορολογούμενους. **Ο δημόσιος έλεγχος των τραπεζών** κρίθηκε αναγκαίος όπως και ένας ισχυρός κρατικός τραπεζικός πυλώνας, με ξεκάθαρη ρύθμιση των χρηματοπιστωτικών σχέσεων και λειτουργία με οικονομικά, κοινωνικά και αναπτυξιακά κριτήρια αποτελεί μία ενδεδειγμένη δημόσια επιλογή για το εγγύς και απώτερο μέλλον.
- 12. Σε περιόδους οικονομικής κρίσης και ύφεσης οι τράπεζες** απαιτείται να λειτουργούν αντικυκλικά, με την έννοια να αμβλύνουν τις συνέπειες της κρίσης και όχι να τις επιτείνουν. Ένας τέτοιος **προσανατολισμός** δεν είναι σήμερα δυνατός στα πλαίσια του συστήματος των ιδιωτικών τραπεζών, της πλήρους απελευθέρωσης της χρηματο-πιστωτικής αγοράς και του άκρατου ανταγωνισμού. Τον ρόλο αυτό καλούνται να διαδραματίσουν οι δημόσιες ή τα ειδικού σκοπού πιστωτικά ιδρύματα. Για τον λόγο αυτό **οι τράπεζες δημοσίου συμφέροντος** και ειδικού σκοπού απαιτείται άμεσα να εκσυγχρονισθούν, να ενισχυθούν και να διαδραματίσουν ένα ρόλο ρυθμιστικό, κοινωνικό, αναπτυξιακό και σταθεροποιητικό για ολόκληρο το τραπεζικό σύστημα και την οικονομία. Ο πυλώνας αυτός των δημοσίων χρηματοπιστωτικών ιδρυμάτων και τραπεζών απαιτείται να λειτουργήσει με νέα κριτήρια αποδοτικότητας που θα βασίζονται, κυρίως, στην μεγιστοποίηση της αναπτυξιακής και κοινωνικής αποτελεσματικότητας.
- 13. Τα αποτελέσματα της ύφεσης** που προκαλείται από την πολιτική της δημοσιονομικής προσαρμογής και της εσωτερικής υποτίμησης είναι ήδη ορατά στο επίπεδο ζωής των κατοίκων της χώρας. Δημιουργείται έτσι στην Ελλάδα μία έντονη τάση για επιστροφή σε ένα χαμηλότερο επίπεδο ζωής και παραγωγικότητας ώστε να γίνει δυνατό, κατά την επικρατούσα άποψη, να ισοσκελισθούν το εξωτερικό ισοζύγιο αγαθών και υπηρεσιών και τα δημόσια οικονομικά. Παράλληλα, το 2010-2011, η ελληνική οικονομία **παρουσίασε απόκλιση 9%** έναντι του μέσου όρου των 15 πιο ανεπτυγμένων χωρών της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Ο δείκτης σύγκλισης μειώθηκε από το 84,5% του μέσου όρου της Ε.Ε.-15 το 2009 σε 75,9% το 2011. Ουσιαστικά πρόκειται για **οπισθοχώρηση** της πραγματικής σύγκλισης κατά μία δεκαετία, δηλαδή στο επίπεδο του 2001.
- 14. Οι ακαθάριστες επενδύσεις παγίου κεφαλαίου**, σε σταθερές τιμές παρουσίασαν κάμψη το 2008, η οποία συνεχίστηκε το 2009-2011 και αναμένεται να επιδεινω-

θεί περαιτέρω το 2012. Το 2011 οι ακαθάριστες επενδύσεις παγίου κεφαλαίου έχουν επιστρέψει στο επίπεδο του 1997, με αποτέλεσμα να παρατηρείται μία μείωση του καθαρού κεφαλαιακού αποθέματος.

- 15. Η ιδιωτική κατανάλωση** (σε σταθερές τιμές) παρουσίασε μείωση 4,5% στη διάρκεια του 2010 και θα μειωθεί περαιτέρω κατά 6,4% μέχρι το τέλος του 2011. Η συρρίκνωση του όγκου της ιδιωτικής κατανάλωσης αναμένεται να συνεχιστεί το 2012 (-2,2% σύμφωνα με την πρόβλεψη της Ευρωπαϊκής Επιτροπής). Έτσι, αθροιστικά στην τετραετία 2009-2012 η συνολική μείωση θα ανέρχεται σε 15,3% έναντι του 2008 και το επίπεδο της κατανάλωσης σε πραγματικούς όρους θα έχει επιστρέψει στο επίπεδο του 2004.
- 16. Η δημόσια κατανάλωση** αυξήθηκε κατά 10,3% το 2009, επιτρέποντας έτσι στην ελληνική οικονομία να συγκρατήσει την βαθύτερη ύφεση. Ταυτόχρονα όμως, η αύξηση αυτή συνέβαλε και στην διερεύνηση του δημόσιου ελλείμματος. Η αποκατάσταση του δημοσιονομικού ελλείμματος του 2010 προκάλεσε μείωση του όγκου της δημόσιας κατανάλωσης κατά 6,5% το 2010 και 2,6% το 2011, αναμένοντας να παραμείνει αμετάβλητη (σε σταθερές τιμές) το 2012.
- 17. Το 2009 οι εξαγωγές αγαθών και υπηρεσιών** μειώθηκαν κατά 20% περίπου, σε όγκο, έναντι του 2008. Εντούτοις, στην διετία 2009-2010 οι απώλειες αυτές περιορίστηκαν καθώς υπήρξε αύξηση κατά 3,8% και 10,7% το 2010 και το 2011 αντίστοιχα. Σε ό,τι αφορά τις εισαγωγές αγαθών και υπηρεσιών, η ύφεση της ελληνικής οικονομίας που χαρακτηρίζεται από μειώσεις της ζήτησης, οδήγησε σε πτώση κατά 32% περίπου την τριετία 2009-2011, η οποία αναμένεται να συνεχιστεί κατά το 2012 ενισχύοντας έτσι την πτώση που θα υπερβεί αθροιστικά για την τετραετία 2009-2012 το 1/3 του όγκου των εισαγωγών του 2008. Αυτές οι μεταβολές εξηγούν την βελτίωση του ισοζυγίου αγαθών και υπηρεσιών ως ποσοστό του ΑΕΠ από το -12% περίπου κατά την τριετία 2006-2008 σε -5% περίπου κατά το 2011.
- 18. Η Ελλάδα αντιμετώπισε και πριν την οικονομική κρίση οξύ δημοσιονομικό πρόβλημα** με υψηλό δημόσιο χρέος και έλλειμμα. Η διεθνής οικονομική κρίση που έπληξε την ελληνική οικονομία από τα τέλη του 2008 επιτάχυνε και επέτεινε την επιδείνωση των δημόσιων οικονομικών. Το 2009 το δημόσιο χρέος κυμαινόταν στο 127,1% του ΑΕΠ με τον μέσο όρο των χωρών του ευρώ στο 79,3% του ΑΕΠ και το δημόσιο έλλειμμα στο 15,4% του ΑΕΠ, ενώ ο μέσος όρος της ευρωζώνης ήταν στο 6,3% του ΑΕΠ.
- 19. Η ασκούμενη πολιτική, ένα χρόνο μετά την υπογραφή του Μνημονίου, που συνεχίζει να προσδοκά σε μείωση του δημόσιου ελλείμματος, έλεγχο του δημόσιου χρέους και βελτίωση του επιπέδου ανταγωνιστικότητας της ελληνικής οικονομίας με την υλοποίηση πολιτικών «εσωτερικής υποτίμησης» έχει κριθεί, όπως έχει προ-**

βλέπει το ΙΝΕ στην Έκθεση για την ελληνική οικονομία και την απασχόληση του έτους 2010, ως **αδιέξοδο**, δεδομένου ότι στην σφαίρα της πραγματικής οικονομίας οδηγεί την χώρα σε βαθιά ύφεση και στην σφαίρα των δημόσιων οικονομικών έχει αποτύχει στην επίτευξη των στόχων που το ίδιο το Μνημόνιο έχει θέσει.

20. Το Μεσοπρόθεσμο Πλαίσιο Δημοσιονομικής Στρατηγικής 2010-2015 παρουσιάζεται ως μονόδρομος για την συνέχιση της δανειοδότησης της χώρας, την αποφυγή της χρεοκοπίας και την έξοδο από την κρίση. Στην πραγματικότητα όμως βρίθεται αναποτελεσματικών μέτρων αυστηρής δημοσιονομικής πειθαρχίας που εφαρμόστηκαν στο παρελθόν και οδήγησαν στο σημερινό αδιέξοδο. Το ΜΠΔΣ θα είναι αναποτελεσματικό, όπως εξάλλου ήταν και το Πρόγραμμα Οικονομικής Προσαρμογής (ΠΟΠ) που αντικαθιστά τόσο στον τομέα περιορισμού των ελλειμμάτων και την δημιουργία πρωτογενών πλεονασμάτων, όσο και στον τομέα συγκράτησης και διαχείρισης του δημόσιου χρέους, γιατί, κατά κύριο λόγο, στερείται αναδιανεμητικών και αναπτυξιακών στοιχείων.

21. Μετά από μείωση 7,9% κατά το 2010, οι μέσες πραγματικές αποδοχές ανά απασχολούμενο αναμένεται να μειωθούν περαιτέρω μέχρι το τέλος του 2011 κατά 3,5%. Η σωρευτική αύξηση των μέσων πραγματικών αποδοχών επί σειρά ετών, είχε οδηγήσει, μέχρι το 2009, την αγοραστική δύναμη των μισθών σε επίπεδα περίπου 20% ανώτερα σε σύγκριση με το 1999. Περισσότερο από το ήμισυ αυτής της προόδου που έχει συντελεστεί στην διάρκεια μίας δεκαετίας θα έχει αναιρεθεί στο τέλος της διετίας του 2010-2011, με αποτέλεσμα στο τέλος του 2011 **η αγοραστική δύναμη του μέσου μισθού** θα έχει υποχωρήσει στο επίπεδο του 2003.

22. Μέχρι και το 2011, η αύξηση των μέσων πραγματικών αποδοχών ανά απασχολούμενο, είχε ως αποτέλεσμα να συγκλίνουν σημαντικά οι αμοιβές στην Ελλάδα έναντι του αντίστοιχου μέσου όρου των 15 πιο προηγμένων χωρών της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Η σύγκλιση, παρά τις κατά καιρούς ανακοπές της πορείας της, στην μακροχρόνια διάρκεια ακολουθούσε, μέχρι το 2009, ανοδική τάση της τάξης του 0,7% ετησίως. Ενώ στην δεκαετία του 1990 ανερχόταν σε 75% περίπου του μέσου όρου της Ε.Ε.-15, έφθασε στο 86% κατά το 2008-2009. Κατά το 2010-2011, ωστόσο, η ανοδική πορεία της σύγκλισης των αποδοχών έχει ανακοπεί και ο δείκτης οδηγήθηκε από το 86% του μέσου όρου της Ε.Ε.-15 στο 78,5%. Η σύγκλιση των πραγματικών μισθών μέχρι το τέλος του 2011 θα έχει υποχωρήσει περίπου κατά μία δεκαετία, δηλαδή στο επίπεδο του δεύτερου εξαμήνου του 2001.

23. Η παραγωγικότητα της εργασίας στην Ελλάδα αυξήθηκε σημαντικά μετά το 1995 και μέχρι το 2009, είτε σε σχέση με άλλα μεγέθη της ελληνικής οικονομίας, είτε σε διεθνή σύγκριση. Υπολογισμένη ως ποσοστό του μέσου αντίστοιχου μεγέθους της Ε.Ε.-15 χωρών είχε προσεγγίσει το 91% κατά το 2003 και παρέμεινε σε αυτό το επίπεδο μέχρι το 2009. Από το 2010 αρχίζει η διαδικασία απόκλισης της παραγω-

γικότητας της ελληνικής οικονομίας έναντι της αντίστοιχης της Ε.Ε.-15 χωρών και ο δείκτης θα έχει υποχωρήσει στο τέλος του 2011 από το 91% στο 84%.

- 24. Το μερίδιο της εργασίας στο ΑΕΠ** (διορθωμένο για την επίπτωση της απασχόλησης) που εκφράζει την πρωτογενή διανομή του προϊόντος, παρουσιάζει μακροχρόνια πτωτική τάση της οποίας το σημείο εκκίνησης τοποθετείται στο έτος 1983. Στο τέλος του 2011 θα έχει μειωθεί έναντι του μέσου όρου της πενταετίας 1995-200 κατά περίπου 2 εκατοστιαίες μονάδες του ΑΕΠ και 11 μονάδες έναντι του 1983.
- 25. Το κόστος εργασίας** ανά μονάδα προϊόντος στο σύνολο της ελληνικής οικονομίας κατά την περίοδο 1995-2009, συγκρινόμενο με το αντίστοιχο μέγεθος των 35 βιομηχανικών χωρών αυξήθηκε συνολικά κατά περίπου 5%. Αυτό σημαίνει ότι από την αύξηση του σταθμισμένου μοναδιαίου κόστους εργασίας σε δολάρια (23%), το 18% οφειλόταν στις μεταβολές της ονομαστικής σταθμισμένης συναλλαγματικής ισοτιμίας, δηλαδή στην ανατίμηση του ευρώ και μόνο 5% στις διεκδικήσεις των εργαζομένων για υψηλότερες αποδοχές.
- 26. Ο ισχυρισμός ότι η ανταγωνιστικότητα της ελληνικής οικονομίας** επιδεινώθηκε την περίοδο 1995-2009 κατά -26,8% εξαιτίας των αυξήσεων των μισθών δεν ανταποκρίνεται στην πραγματικότητα. Για την επιδείνωση της ανταγωνιστικότητας τιμής οι αυξήσεις των μισθών στην Ελλάδα ευθύνονται μόνο κατά ένα μικρό μέρος, περίπου κατά ένα πέμπτο.
- 27. Οι μέσες ετήσιες αποδοχές** το 2011 ανέρχονται στην Ελλάδα σε 27.336 ευρώ, έναντι 39.562 ευρώ κατά μέσο όρο στην Ε.Ε.-15 χωρών. Μόνο σε δύο χώρες (Κύπρος, Πορτογαλία) οι αποδοχές είναι μικρότερες από ό,τι στην Ελλάδα.
- 28. Η εξέλιξη του μέσου περιθωρίου κέρδους** στην Ελλάδα αποκαλύπτει ότι οι επιχειρήσεις δεν μετακυλύουν ολόκληρη την μείωση του μοναδιαίου κόστους εργασίας στις τιμές των προϊόντων αλλά επιδιώκουν να βελτιώσουν διαμέσου της λιτότητας τα περιθώρια κέρδους. Το μέσο περιθώριο κέρδους στην Ελλάδα μειώθηκε στην διάρκεια των ετών 2008-2009 μετά από μία ολόκληρη περίοδο σταθερότητας σε υψηλότερα επίπεδα από την Ε.Ε.-15 χωρών (1995-2007). Στην διάρκεια της διετίας 2009-2011, και ενώ υπήρξε μείωση του μοναδιαίου κόστους εργασίας, τα περιθώρια κέρδους αυξήθηκαν. Αυτό αποτελεί ισχυρή ένδειξη ότι ευνοείται, μέσα στις παρούσες συνθήκες της οικονομικής κρίσης, η μετακύλιση μόνο ενός μέρους της μείωσης του κόστους εργασίας στις τιμές.
- 29. Ο κατώτατος μισθός σε ευρώ στην Ελλάδα** συνεχίζει να υστερεί έναντι των πλουσιότερων κρατών-μελών της Ευρωπαϊκής Ένωσης (στις οποίες ισχύει ο κατώτατος μισθός σε εθνικό επίπεδο) και ανέρχεται περίπου στο 60% του αντίστοιχου κατώτατου μισθού της πρώτης κατηγορίας χωρών (Αγγλία, Γαλλία, Βέλγιο, Ολλανδία, Ιρλανδία και Λουξεμβούργο), ενώ βρίσκεται σε ευνοϊκότερη

θέση έναντι του αντίστοιχου κατώτατου μισθού των χωρών της δεύτερης κατηγορίας (Πορτογαλία, Σλοβενία, Μάλτα, Ισπανία).

30. Κατά το 2011 (Β' τρίμηνο) ο αριθμός των ανέργων έχει αυξηθεί σε 761.000 άτομα (αύξηση διετίας 2009-2011, 61,5%). Επίσης, συγκρίνοντας τον αριθμό των ανέργων του πρώτου τριμήνου του 2008 με τον αντίστοιχο αριθμό του πρώτου τριμήνου του 2011, διαπιστώνεται μία αύξηση της ανεργίας της τάξης του 95%. Η επιδείνωση της ανεργίας κατά το 2009-2011 έναντι του 2008 προήλθε καταρχήν από την μείωση της απασχόλησης κατά 5,8%, δηλαδή κατά 263.000 άτομα. Αξίζει να σημειωθεί ότι οι μεταβολές του αριθμού των απασχολούμενων στην Ελλάδα ακολουθούσαν ανοδική τάση από το 1991 μέχρι και το 2008. Έτσι, ενώ ο αριθμός των απασχολούμενων κατά το 1991 ανερχόταν σε 3,63 εκατ. άτομα, το 2008 είχε φθάσει σε 4,58 εκατ. άτομα. Με άλλα λόγια, η ελληνική οικονομία δημιούργησε σε 17 χρόνια σχεδόν ένα εκατομμύριο θέσεις εργασίας. Το Ό αυτής της εξέλιξης που είχε σημειωθεί σε αυτά τα 17 χρόνια, χάθηκε στην διάρκεια της τελευταίας τριετίας 2009-2011.

31. Η αντιμετώπιση των περιβαλλοντικών προβλημάτων δεν μπορεί να είναι το αποτέλεσμα της μεγέθυνσης της οικονομίας, αλλά το αποτέλεσμα χάραξης πολιτικών και διάθεσης πόρων, κατά προτεραιότητα, για ολοκληρωμένες περιβαλλοντικές πολιτικές. Τα ζητήματα της απασχόλησης και των κοινωνικών υπηρεσιών εμφανίζονται πλέον και αυτά ως ανάγκες οι οποίες δεν θα καλυφθούν από την δυναμική της οικονομίας, αλλά θα τεθούν και αυτά ως προτεραιότητες, που θα παίξουν τον δικό τους ρόλο για την διαμόρφωση ενός νέου προτύπου αναπαραγωγής της οικονομίας.

32. Η αντιμετώπιση της περιβαλλοντικής κρίσης στην οποία οδηγεί, κατά κύριο λόγο, η κλιματική αλλαγή, απαιτεί ένα πλήθος εξειδικευμένων επιλογών και παρεμβάσεων και όχι απλά κεντρικές πολιτικές αποφάσεις ερήμην των πληθυσμών και επομένως τη δραστηριοποίηση αντιπροσωπευτικών θεσμών σε τομεακό και τοπικό επίπεδο, όπως και την ενεργό παρέμβαση κινημάτων εργαζομένων και πολιτών. Η «πράσινη οικονομία» θα είναι πριν απ' όλα μία οικονομία η οποία θα διαμορφωθεί με γνώμονα την κοινωνική δικαιοσύνη, την δημοκρατική επιλογή περιβαλλοντικών και κοινωνικών στόχων. Η υλοποίηση ενός τέτοιου προσανατολισμού χρειάζεται τη δημιουργία ενός ενιαίου θεσμού παραγωγής γνώσης (μελέτη αναγκών για το περιβάλλον, σύνδεσή τους με κοινωνικές, οικονομικές και αναπτυξιακές επιλογές, επεξεργασία προτάσεων πολιτικής σε εθνικό και τοπικό επίπεδο) και την δραστηριοποίηση των τοπικών κοινωνιών με την ενεργό παρέμβαση, κυρίως, των κοινωνικών κινημάτων.

33. Οι εξελίξεις στο πεδίο της αγοράς εργασίας και των εργασιακών σχέσεων που διαμορφώνονται στην Ελλάδα, μετά την εφαρμογή του Μνημονίου, συνιστούν

την επίτευξη ενός στόχου απορρύθμισης του συστήματος των συλλογικών συμβάσεων εργασίας και των εργασιακών σχέσεων για την βελτίωση, όπως υποστηρίζεται, του επιπέδου ανταγωνιστικότητας της ελληνικής και ευρωπαϊκής οικονομίας. Οι αλλαγές που συντελούνται στις εργασιακές σχέσεις στην Ευρώπη και την Ελλάδα, ακολουθούν την πορεία της τελευταίας εικοσαετίας των σοβάρων και βίαιων ανατροπών στις εργασιακές σχέσεις και της συρρίκνωσης των εργασιακών και κοινωνικών δικαιωμάτων.

- 34.** Η οικονομική κρίση και ύφεση της ευρωπαϊκής οικονομίας και των κρατών-μελών συνοδεύεται, μεταξύ των άλλων, από την ένταση της πολιτικής και επιστημονικής συζήτησης για το περιεχόμενο και τον χαρακτήρα της οικονομικής και κοινωνικής πολιτικής που θα οδηγήσουν την Ευρώπη στην έξοδο από την κρίση. Πρόσφατα, η Πράσινη Βίβλος για τα ευρωπαϊκά συνταξιοδοτικά συστήματα, αναφέρεται, κυρίως, μεταξύ των άλλων, στην διατύπωση των νέων προσκλήσεων με βασική κατεύθυνση την «προσαρμογή της εκάστοτε ηλικίας συνταξιοδότησης με το προσδόκιμο ζωής». Η αναφορά αυτή σημαίνει ότι, εάν ένα συνταξιοδοτικό σύστημα στην Ευρωπαϊκή Ένωση δεν είναι βιώσιμο, τότε, κατά την Πράσινη Βίβλο, θα πρέπει να εφαρμοστούν μέτρα, όπως η μείωση των συντάξεων, η αύξηση του ορίου ηλικίας συνταξιοδότησης ή ένας συνδυασμός των δύο.
- 35.** Οι επιλογές των νόμων 3863/10 και 3865/10 στην Ελλάδα διαμορφώνουν ένα τοπίο κοινωνικής προστασίας με τις γενικές κατευθύνσεις της Παγκόσμιας Τράπεζας, του ΔΝΤ και της Ευρωπαϊκής Ένωσης και αποστασιοποιούνται σημαντικά από την πορεία ενίσχυσης του κοινωνικού κράτους. Οι νέοι αυτοί ασφαλιστικοί νόμοι επιφυλάσσουν για το κράτος τον ρόλο του εγγυητή, μόνο που στην πραγματικότητα αυτό που εγγυάται είναι η ατροφία και η συρρίκνωση του ασφαλιστικού συστήματος στην Ελλάδα. Ενώ τονίζουν ότι το «Δημόσιο εγγυάται τη βιωσιμότητα του ασφαλιστικού συστήματος της χώρας με σκοπό τη διασφάλιση αξιοπρεπών σύνταξης για κάθε δικαιούχο», οι πολλαπλές και πολλαπλασιακές μειώσεις συντάξεων θυσιάζουν το αξιοπρεπές επίπεδο των παροχών (κοινωνική αποτελεσματικότητα) στο όνομα μίας οικονομικής βιωσιμότητας χωρίς μακροπρόθεσμη προοπτική.

Πρόλογος

Οι εξελίξεις του 2011 επιβεβαιώνουν και ενισχύουν τις αναλύσεις, τα συμπεράσματα της ετήσιας έκθεσης για την ελληνική οικονομία και την απασχόληση του έτους 2010 καθώς και τις προτάσεις της ΓΣΕΕ για την κατεύθυνση της οικονομικής και κοινωνικής πολιτικής που θα έπρεπε να ακολουθήσει η Ελλάδα, προκειμένου να δημιουργηθούν οι προϋποθέσεις εξόδου από την κρίση της ελληνικής οικονομίας.

Πράγματι, **ο ευρωπαϊκός καταμερισμός εργασίας** που τοποθέτησε την Ελλάδα και τις άλλες Μεσογειακές χώρες στον δρόμο της σταδιακής τεχνολογικής, καινοτομικής, οργανωτικής και ποιοτικής απαξίωσης της παραγωγικής υποδομής στην μεταποίηση και στην γεωργία, με την κυρίαρχη επιλογή του τουρισμού των κατασκευών και των υπηρεσιών, οδήγησε την ελληνική οικονομία στην αξιοποίηση κυρίως της ανειδίκευτης και όχι ειδικευμένης εργασίας, στην παραγωγή προϊόντων χαμηλής ποιότητας, χαμηλής προστιθέμενης αξίας και χαμηλής ανταγωνιστικότητας στις διεθνείς αγορές, με αποτέλεσμα την δημιουργία «δίδυμων ελλειμμάτων» στα δημόσια οικονομικά (δημόσιο έλλειμμα και χρέος) και στις εξωτερικές συναλλαγές της χώρας (έλλειμμα εμπορικού ισοζυγίου).

Ακριβώς αυτή η αναπτυξιακή στρατηγική συνεπικουρούμενη από την εφαρμοσμένη οικονομική πολιτική (Μνημόνιο 1 και Μνημόνιο 2) της εσωτερικής υποτίμησης, της λιτότητας, της ύφεσης, της ανεργίας (1 εκατ. άτομα στο τέλος του 2011) και της ελεγχόμενης χρεοκοπίας, οδήγησε τους εργαζόμενους και τους συνταξιούχους στην σημερινή δυσμενή κατάσταση και σε αυτή που διαγράφεται μέχρι το 2015 (ακρίβεια, ιδιωτικοποιήσεις, απολύσεις, μείωση των εισοδημάτων, απορρύθμιση των εργασιακών σχέσεων, αποδόμηση του κοινωνικού κράτους, συρρίκνωση των κοινωνικών δικαιωμάτων,... κλπ.)

Πιο συγκεκριμένα, η εφαρμογή πολιτικών δημοσιονομικής, κοινωνικής και εισοδηματικής πειθαρχίας, ιδιαίτερα στην χώρα μας αλλά και στις άλλες χώρες κρίσης χρέους, για την αντιμετώπιση της κρίσης, φιλοδοξεί μάταια την επίτευξη συνθηκών σταθεροποίησης της ελληνικής οικονομίας, αφού αυτή η στρατηγική επιλογή μπορεί να επιτευχθεί με προϋποθέσεις και πολιτικές ανάκαμψης και όχι με συνθήκες στασιμότητας, αποπληθωρισμού και εσωτερικής υποτίμησης.

Στην κατεύθυνση αυτή οι επιχειρήσεις και το κράτος **σχεδιάζουν** τρόπους μείωσης των μισθών και των εισοδημάτων γενικότερα των εργαζομένων οι οποίοι για να διασώσουν τη θέση εργασίας τους αποδέχονται χαμηλότερους μισθούς και ευέλικτες μορφές απασχόλησης. Όμως, η μείωση των μισθών είναι σύμπτωμα ασθενούς οικονομίας. Σύμπτωμα που μπορεί να επιδεινώσει περαιτέρω την υγεία της (P. Krugman, 2009). Η μείωση των μισθών και των εισοδημάτων με την υπέρμετρη

φορολογική επιβάρυνση (άμεση και έμμεση φορολογία) των μισθωτών και συνταξιούχων στην Ελλάδα και στις άλλες χώρες κρίσης χρέους, επιφέρει μείωση της ζήτησης, με αποτέλεσμα, να δημιουργούνται συνθήκες περαιτέρω επιδείνωσης και ύφεσης της ελληνικής οικονομίας με την αναπαραγωγή του φαύλου κύκλου λιτότητας, ανεργίας, ύφεσης. Η παρατήρηση αυτή σημαίνει ότι η προσδοκία της τρoίκα και των φορέων άσκησης της οικονομικής πολιτικής στην Ελλάδα για επιστροφή της ελληνικής οικονομίας στις αγορές το 2012 δεν επιβεβαιώθηκε. Όμως, παρά την αποτυχία του Μνημονίου για την επιστροφή της ελληνικής οικονομίας στις αγορές το 2012, εκτιμούν ότι με το μεσοπρόθεσμο δημοσιονομικό πλαίσιο στρατηγικής 2012-2015, η ελληνική οικονομία θα επιστρέψει στις αγορές το 2014.

Πως όμως θα επιτευχθεί αυτός ο στόχος με την παράταση της ύφεσης, την αύξηση της ανεργίας, την μείωση της κατανάλωσης και την αβεβαιότητα μείωσης του δημόσιου ελλείμματος (17 δις. ευρώ το 2011, 15 δις. ευρώ το 2012, 11,5 δις. ευρώ το 2013) και το δημόσιο χρέος να μην υποχωρεί κάτω από το 150% του ΑΕΠ το 2012 και να διαμορφώνεται το 2020 στο επίπεδο των 409 δις. ευρώ (200% του ΑΕΠ), (ΟΟΣΑ 2011, INE 2011). Αυτό σημαίνει ότι ακόμη και να συμπεριληφθούν στα έσοδα του μεσοπρόθεσμου δημοσιονομικού πλαισίου λιτότητας 2012 – 2015 οι εισπράξεις από τις προβλεπόμενες ιδιωτικοποιήσεις, το δημόσιο χρέος της χώρας μας αντί να μειωθεί θα αυξάνεται μέχρι το τέλος της δεκαετίας του 2020. Όμως, μέχρι τότε ο συνεχής δανεισμός της χώρας συνοδευόμενος από την εφαρμογή αυστηρών μέτρων λιτότητας θα μετατρέψει την ελληνική οικονομία από πραγματική σε εικονική.

Από την άποψη αυτή είναι **ενδιαφέρον** να σημειωθεί η αναφορά στελέχους (O. Blanchard, 2011) του ΔΝΤ, σύμφωνα με τον οποίο «το πρόγραμμα προσαρμογής στην Ελλάδα θα πρέπει να εκλαμβάνεται ως δεκαετής. Στην διάρκεια των δέκα αυτών ετών θα αποτελούσε έκπληξη εάν το πρόγραμμα αυτό γνωρίζαμε ότι θα απέδιδε». Επιπλέον οι θυσίες επιβάλλονται κυρίως στους μισθωτούς και συνταξιούχους για την εξισορρόπηση των δημοσιονομικών μεγεθών, συνοδεύονται από αναπτυξιακά, κοινωνικά και ανταγωνιστικά αδιέξοδα της ελληνικής οικονομίας, αφού η μείωση των μισθών και ημερομισθίων τα τελευταία χρόνια στην Ελλάδα δεν επέφερε βελτίωση του επιπέδου ανταγωνιστικότητάς της. Αντίθετα, αυτό που έχει επιτευχθεί είναι η υποχώρηση της αγοραστικής δύναμης του μέσου μισθού στο έτος 2003, του κατώτερου μισθού σε επίπεδα πριν το έτος 1984 και του επιπέδου ανεργίας στο έτος 1961,... κλπ).

Παράλληλα, έχουμε γίνει, με τον πιο ανησυχητικό τρόπο, μάρτυρες χρεοκοπιών και διακοπής της λειτουργίας επιχειρήσεων, απολύσεων και διαθεσιμότητων των εργαζομένων, διεύρυνσης των ευέλκτων μορφών απασχόλησης και της εκ περιτροπής εργασίας καθώς και σοβαρής επιδείνωσης του εισοδηματικού και βιοτικού επιπέδου των ελλήνων πολιτών. Η εργασία από βασικός παραγωγός πλούτου και οι αξιοπρεπείς

και ποιοτικοί όροι εργασίας ως συντελεστές βελτίωσης του επιπέδου της παραγωγικότητας αντιμετωπίζονται ως επαχθές κόστος που επιβάλλεται η μείωσή του.

Εκτιμούμε ότι εάν δεν αποτραπούν αυτά τα δεδομένα, η ύφεση που βρίσκεται σε πλήρη ανάπτυξη στην Ελλάδα, θα είναι βαθιά και θα διαρκέσει αρκετά χρόνια, κατά τα οποία, η ελληνική οικονομία θα απολέσει σε σημαντικό βαθμό την δυναμικότητα των παραγωγικών της δυνάμεων.

Κατά συνέπεια, επιβάλλεται **τα συνδικάτα** στην Ελλάδα και την Ευρώπη να αντικρούσουν την στρατηγική αυτή και να προτείνουν ως δρόμο εξόδου από την κρίση την διαμόρφωση μιας κοινωνίας αλληλεγγύης με την εφαρμογή κανόνων σεβασμού των κοινωνικών και εργασιακών δικαιωμάτων και την υλοποίηση μιας άλλης οικονομικής αναπτυξιακής και κοινωνικής πολιτικής η οποία, εκτός των άλλων, θα συμβάλει στην συλλογική συγκρότηση του εργασιακού υποκειμένου.

Αντίθετα, η απόφαση της Συνόδου Κορυφής (21/7/2011) η οποία περιλαμβάνει επιμήκυνση της αποπληρωμής του ελληνικού χρέους, μείωση του επιτοκίου, επαναγορές και ανταλλαγές ομολόγων, βελτιώνει τους όρους δανεισμού, μειώνει το μέγεθος του χρέους κατά 25 δισ. ευρώ καθιστώντας το πιο διαχειρίσιμο αλλά η σημαντικότητα εμπεριέχεται στην σχέση που θα διαμορφωθεί κατά τα επόμενα χρόνια ανάμεσα στο χαμηλότερο επιτόκιο (επί ενός μικρότερου χρέους) και τον ρυθμό ανάπτυξης. Και αυτό γιατί παραμένει η στρατηγική της εφαρμογής των μέτρων λιτότητας και των ιδιωτικοποιήσεων, τα οποία εμπεριέχοντας συρρίκνωση των αναδιανεμητικών και αναπτυξιακών λειτουργιών, ελλοχεύει ο κίνδυνος, παρά τις θυσίες των μισθωτών και των συνταξιούχων, να υπονομευτεί η όποια βελτίωση των όρων δανεισμού καθώς και η επίτευξη του στόχου επιστροφής της ελληνικής οικονομίας στις αγορές.

Από την απόφαση αυτή, **η εναλλακτική πρόταση εξόδου** από την κρίση την οποία καταθέτουν και διεκδικούν τα συνδικάτα στην Ελλάδα στοχεύει στην αλλαγή της εφαρμοζόμενης οικονομικής και κοινωνικής πολιτικής και στην αντιμετώπιση των διαρθρωτικών προβλημάτων της ελληνικής οικονομίας με: α) την αναδιανομή του εισοδήματος, την καταπολέμηση της φοροδιαφυγής (41 δισ ευρώ οι ληξιπρόθεσμες οφειλές προς το δημόσιο 30/06/2011, και εισφοροδιαφυγής για την ανάρχεση της δημιουργίας πρωτογενών ελλειμμάτων (ένα ευρώ στα τέσσερα που παράγονται στην ελληνική οικονομία δεν φορολογείται με διαρροή ετήσιων εισόδων 12 – 15 δισ ευρώ ΟΟΣΑ 2009), και β) με την διαμόρφωση ενός νέου αναπτυξιακού προτύπου, τη βελτίωση του επιπέδου της διαρθρωτικής ανταγωνιστικότητας (ποιότητα παραγωγής, ποιότητα προϊόντων και υπηρεσιών, ποιότητα εργασιακών σχέσεων, ποιότητα εισοδήματος, ποιότητα κοινωνικής προστασίας, κλπ).

Στην κατεύθυνση αυτή η **Έκθεση για την ελληνική οικονομία και την Απασχόληση του 2011** ελπίζουμε ότι με την επιστημονική ανάλυση των βασικών και σύγχρονων προβλημάτων της ελληνικής οικονομίας και κοινωνίας σε συνθήκες οικονομικής

κρίσης και ύφεσης και με την τεκμηριωμένη εκτίμηση του αδιεξόδου της εφαρμοζόμενης οικονομικής πολιτικής και της αναγκαιότητας υλοποίησης μιας εναλλακτικής πολιτικής εξόδου από την κρίση, θα επιτύχει τον στόχο της, αποτελώντας πολύτιμο εργαλείο αφενός για την ουσιαστική και τεκμηριωμένη διεκδίκηση των συνδικαλιστικών στελεχών, των εργαζομένων και των συνταξιούχων στην κοινωνική διαπραγμάτευση και την συμβολή τους στη δημόσια συζήτηση και αφετέρου για την επιστημονική κοινότητα της χώρας μας, στην ανάπτυξη της ερευνητικής της δράσης και του επιστημονικού προβληματισμού για τα συγκεκριμένα ζητήματα και τις προοπτικές τους.

Παράλληλα, θεωρώντας ότι η Έκθεση συνιστά μια συγκροτημένη μεθοδολογικά και τεκμηριωμένη επιστημονικά ανάλυση των πτυχών της ελληνικής οικονομίας και κοινωνίας, η διοίκηση του ΙΝΕ, ο επιστημονικός διευθυντής και το επιστημονικό προσωπικό του ΙΝΕ, θα θεωρήσουν ως θετική συμβολή, όχι μόνο την κατάθεση παρατηρήσεων αλλά και διαφορετικών προσεγγίσεων, σχετικά με την μεθοδολογία, τα στατιστικά στοιχεία και την ανάλυση των πτυχών του οικονομικού και κοινωνικού σχηματισμού στην χώρα μας.

Γιάννης Παναγόπουλος
Πρόεδρος ΙΝΕ/ΓΣΕΕ-ΑΔΕΔΥ

Εισαγωγή

Η διεθνής και η ευρωπαϊκή οικονομική κρίση έχει δημιουργήσει στην χώρα μας αλλά και στις άλλες Μεσογειακές χώρες τις πιο δυσμενείς συνθήκες κοινωνικο-οικονομικής αβεβαιότητας και ανασφάλειας για τον κόσμο της μισθωτής εργασίας, των ανέργων και των συνταξιούχων. Στην Ευρώπη και την Ελλάδα οι εφαρμοζόμενες πολιτικές κατά την τελευταία τριετία δεν κατόρθωσαν να εμποδίσουν την διείσδυση της χρηματοπιστωτικής κρίσης στους αρμούς της πραγματικής οικονομίας και να δημιουργήσουν συνθήκες ανάσχεσης της οικονομικής κρίσης και περιορισμού των επιπτώσεών της στον κόσμο της μισθωτής εργασίας, με τις απολύσεις, την αύξηση της ανεργίας (1 εκατ. άτομα στο τέλος του 2011), την μείωση του εισοδήματος (-20%), την μείωση των συντάξεων (-25% μέχρι -50%), την διεύρυνση των κοινωνικών ανισοτήτων και την συρρίκνωση των κοινωνικο-ασφαλιστικών και κοινωνικών δικαιωμάτων γενικότερα.

Τρία χρόνια μετά την έναρξη της οικονομικής κρίσης, οι εφαρμοζόμενες πολιτικές στην Ελλάδα που εμπεριέχονται στο Μνημόνιο 1 και αυτές που προβλέπονται ότι θα υλοποιηθούν στα πλαίσια του Μεσοπρόθεσμου Προγράμματος 2012-2015, είναι συνυφασμένες, κυρίως, με την «αποκατάσταση της τάξης του κέρδους» και στοχεύουν στην πλήρη απαξίωση της εργασίας και στην ελεγχόμενη απαξίωση του κεφαλαίου και της τεχνολογίας.

Πράγματι, **τα νέα μέτρα λιτότητας** που περιλαμβάνονται στο μεσοπρόθεσμο δημοσιονομικό πλαίσιο στρατηγικής 2012-2015 και αποβλέπουν στην εξοικονόμηση πόρων 6,5 δις ευρώ μετά το 2011 και 22 δις ευρώ κατά την περίοδο 2012-2015, χαρακτηρίζονται από κοινωνική – εργασιακή αναλγησία, υφειστική προσήλωση, έκρηξη της ανεργίας και βάθος σύγχυσης και αδιεξόδων. Αυτό γιατί η εξασφάλιση των προβλεπόμενων πόρων αντί να εστιάζεται στην καταπολέμηση της εκτεταμένης φοροδιαφυγής, φοροαποφυγής, φοροκλοπής και εισφοροδιαφυγής, επικεντρώνεται στην αύξηση της φορολογικής επιβάρυνσης των μισθωτών και συνταξιούχων με ό,τι αυτό συνεπάγεται για την επιδείνωση του βιοτικού τους επιπέδου, την μείωση της ζήτησης και την συνέχιση της υφειστικής κατάστασης της ελληνικής οικονομίας. Αξίζει να σημειωθεί ότι μόνο οι συνταξιούχοι θα κληθούν να καταβάλουν 4 δις ευρώ μέχρι το 2015, ενώ ήδη έχουν καταβάλει 2 δις ευρώ (1,5 δις ευρώ από την κατάργηση της 13^{ης} και 14^{ης} σύνταξης και 500 εκατ. ευρώ από την ειδική εισφορά που κατέβαλαν το 2010 οι συνταξιούχοι με επίπεδο συντάξεων άνω των 1.400 ευρώ τον μήνα).

Οι διεθνείς οργανισμοί (Ε.Ε, Ε.Κ.Τ., ΔΝΤ) και η οικονομική πολιτική στην Ελλάδα χωρίς να αποδέχονται τα αρνητικά αποτελέσματα του Μνημονίου 1 και την ex ante αξιολόγηση αποτυχίας επίτευξης των στόχων του Μεσοπρόθεσμου δημοσιονομικού

πλαισίου στρατηγικής 2012-2015, θεωρούν απαραίτητη την εφαρμογή του για την ανάκτηση της εμπιστοσύνης των αγορών, την μακροχρόνια βιωσιμότητα του δημοσίου χρέους και την ενίσχυση της ανταγωνιστικότητας της ελληνικής οικονομίας, προκειμένου να επιστρέψει στις αγορές το 2014, μετά την αποτυχία του κεντρικού στόχου του Μνημονίου 1 για επιστροφή της ελληνικής οικονομίας στις αγορές το 2012.

Ακριβώς, σ' αυτήν την προσδοκία της επιστροφής της ελληνικής οικονομίας στις αγορές και της μακροχρόνιας βιωσιμότητας του χρέους, βασίζεται ο εκβιασμός των δανειστών προς τους οφειλέτες. Με άξονα τους ευρωπαϊκούς και διεθνείς οργανισμούς η δανειακή τους στήριξη προς την Ελλάδα και τις άλλες χώρες της κρίσης εμφανίζεται ως προϊόν «δίκαιης ανταλλαγής»: «διάσωση» έναντι «διαρθρωτικών αλλαγών» (Κ. Βεργόπουλος, 2011). Όμως, το αποτέλεσμα των ιδιωτικοποιήσεων και των διαδοχικών μέτρων λιτότητας με ανταλλαγή την χορήγηση δανείων, καθιστούν το χρέος «μη βιώσιμο» και «μη διαχειρίσιμο» (από 150% του ΑΕΠ το 2012 θ' αυξηθεί σε 200% του ΑΕΠ, 409 δις ευρώ το 2020) με συνέπεια την επίσπευση της παύσης πληρωμών. Παράλληλα, αξίζει να σημειωθεί ότι το 2011 η λήξεις των ομολόγων του ελληνικού δημοσίου ανέρχονται σε 35,2 δις ευρώ, το 2012 σε 35,3 δις ευρώ, το 2013 σε 37,6 δις ευρώ, το 2014 σε 57,7 δις ευρώ, το 2015 σε 39,4 δις ευρώ και την περίοδο 2016-2020 η λήξης ομολόγων του ελληνικού δημοσίου θ' ανέλθουν σε 84,3 δις ευρώ.

Έτσι, **το πρότυπο** «δανείζω-χρεώνομαι» συνεχίζει να αποτελεί το όχημα νεκρανάστασης των νεοφιλελεύθερων πολιτικών διαχείρισης της κρίσης, οι οποίες θεωρούν την σημερινή διεθνή, ευρωπαϊκή και Μεσογειακή οικονομική κρίση ως αποτέλεσμα εξωγενών παραγόντων που επιδρούν αρνητικά στην ομαλή λειτουργία και αναπαραγωγή του διεθνούς οικονομικού συστήματος και υποστηρίζουν ότι «η οικονομική τάξη που απαιτεί η τάξη του κέρδους θα αποκατασταθεί».

Αντίθετα, **η αποτροπή** ολοκλήρωσης της πλήρους απαξίωσης της εργασίας προϋποθέτει ότι «η οικονομική τάξη που απαιτεί η τάξη των κοινωνικών αναγκών επιβάλλεται να αποκατασταθεί», με την αναδιανομή του εισοδήματος ως ανάχωμα στην πώση των δημοσίων εσόδων και στην φορολογική επιβάρυνση της μισθωτής εργασίας και των συνταξιούχων, την αναβάθμιση και ρύθμιση του συστήματος των εργασιακών σχέσεων, την αναθέρμανση της ελληνικής οικονομίας και της ποιοτικής ανασύστασης του κράτους-πρόνοιας.

Η παρατήρηση αυτή σημαίνει ότι για να απαντήσει η Ευρώπη στην ελληνική κρίση, απαιτείται να εγκαταλείψει τα επαναλαμβανόμενα προγράμματα λιτότητας καθώς και το προσφιλές τρίπτυχο των οικονομικών παρεμβάσεων του Δ.Ν.Τ., «εσωτερική υποτίμηση, λιτότητα, ελεγχόμενη χρεοκοπία» και να αποκτήσει ένα νέο ενεργό μακρο-οικονομικό ρόλο, στην κατεύθυνση της παραγωγικής-τεχνολογικής ανασυγκρότησης και ανάπτυξης, ως εργαλείο ανάσχεσης της ύφεσης. Η ευρωπαϊκή

οικονομία σήμερα παρουσιάζει λιγότερα προβλήματα και ανισορροπίες από ό,τι η αμερικανική οικονομία. Το 2010 το χρέος των νοικοκυριών και των επιχειρήσεων στα κράτη-μέλη της Ευρωπαϊκής Ένωσης αντιπροσώπευε το 100% του ΑΕΠ, ενώ στις ΗΠΑ αντιπροσώπευε το 190% του ΑΕΠ. Παράλληλα, το δημόσιο χρέος το 2010 στην Ευρωπαϊκή Ένωση ήταν 79% του ΑΕΠ (84% του ΑΕΠ στην ζώνη του ευρώ), ενώ στις ΗΠΑ ήταν 92% του ΑΕΠ. Με άλλα λόγια, **η άμεση και αποτελεσματική** απάντηση της ευρωπαϊκής ένωσης στην ελληνική και γενικότερα στην Μεσογειακή κρίση, απαιτείται επειγόντως να είναι στρατηγική, πολιτική και ευρωπαϊκή. Η ευρωπαϊκή πολιτική ηγεσία απαιτείται να αντιμετωπίσει την ελλειμματικότητα της με την άμεση απομάκρυνση από τις αγορές που επιζητούν την «αγορά» χρόνου και την λιτότητα και να προσανατολισθεί σε νέες στρατηγικές ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης, πολιτικής και κοινωνικής αναβάθμισης. Πράγματι, **η ευρωπαϊκή πολιτική ηγεσία** και οι ευρωπαϊκές πολιτικές δυνάμεις διαχείρισης του χρέους, αντί να επιβληθούν πολιτικά στις αγορές και στους κερδοσκόπους, απορροφώνται σταδιακά από αυτές με τη σταδιακή μεταμόρφωσή τους από φορείς άσκησης δημόσιων πολιτικών και λαϊκής αντιπροσώπευσης, σε φορείς διαμεσολάβησης των συμφερόντων των αγορών απέναντι στους λαούς της Ευρώπης. Οι αγορές και οι κερδοσκόποι θεωρούν την άσκηση πολιτικής ως αναποτελεσματική και παρασιτική παρέμβαση στην λειτουργία της οικονομίας και με την έννοια αυτή την καθυποτάσσουν στον ρόλο της διαμεσολάβησης. Σε θεωρητικό επίπεδο η έννοια γένους της πολιτικής που δημιουργεί τους όρους και τις προϋποθέσεις παραγωγής και κατανομής των πόρων στην οικονομία μετεξελλίσσεται σε έννοια είδους διαχείρισης της κρίσης και των μέτρων λιτότητας που διαμορφώνουν και επιτάσσουν οι αγορές και τα χρηματοπιστωτικά κεφάλαια. Από την άποψη αυτή είναι χαρακτηριστική η πρόσφατη (Ιούλιος 2011) υποβάθμιση της πιστοληπτικής ικανότητας της Πορτογαλίας από τους οίκους αξιολόγησης επειδή είναι δύσκαμπτο, κατά την γνώμη τους το εργασιακό πλαίσιο της συγκεκριμένης χώρας. Επομένως **το ερώτημα** που γεννιέται είναι ποιός παράγει πολιτική, οι αγορές ή το πολιτικό σύστημα και οι πολιτικές δυνάμεις κάθε χώρας ή της Ευρωπαϊκής Ένωσης; Με την έννοια αυτή το ρήγμα που έχει δημιουργηθεί στην Ελλάδα και γενικότερα στην Ευρωπαϊκή Ένωση, ανάμεσα στην πολιτική και την λαϊκή αντιπροσώπευση, επιβάλλει στην μετά το τέλος νέα εποχή, την επινόηση συνθηκών κυριαρχίας της πολιτικής και της λαϊκής αντιπροσώπευσης στις αγορές. Η πολιτική χορήγησης δανείων προς την Ελλάδα και τις άλλες χώρες κρίσης χρέους, (Σύνοδος Κορυφής 21/7/2011) επιβεβαιώνει την αποτυχία της εφαρμοσμένης πολιτικής (Μνημόνιο 1 και 2) και ελλοχεύει τον κίνδυνο παράτασης της ύφεσης, παρά την βελτίωση των όρων δανεισμού, δεδομένου της συνέχισης των πολιτικών λιτότητας, των ιδιωτικοποιήσεων και της αύξησης της ανεργίας. Από την άποψη αυτή το πρόβλημα του ελληνικού χρέους παρατείνεται, παρά την μείωση του κατά 20% περίπου, αποδεικνύοντας με τον πιο κατηγορηματικό τρόπο ότι το ζητούμενο για την ελληνική οικονομία είναι η εγκαθίδρυση του νέου αναπτυξιακού προτύπου της

διαρθρωτικής ανταγωνιστικότητας, ως καθοριστικής προϋπόθεσης μείωσης του λόγου χρέους προς ΑΕΠ και δημιουργίας συνθηκών «παραγωγής» πρωτογενών πλεονασμάτων.

Παράλληλα, η σημερινή διεθνής, ευρωπαϊκή και ελληνική κρίση, όπως αποδεικνύεται από την **Έκθεση για την Ελληνική Οικονομία και Απασχόληση έτους 2011**, αναδεικνύει ένα ιδιαίτερο χαρακτηριστικό, με την έννοια ότι ενώ στα επόμενα χρόνια (μετά το 2012) θα παρατηρείται ένας σταδιακός και χαμηλός ρυθμός ανάκαμψης, εντούτοις αυτό θα συμβαίνει με την ύπαρξη υψηλού επιπέδου ανεργίας.

Ακριβώς γι' αυτό τον λόγο προβλέπεται ότι η κρίση απασχόλησης κατά την φάση της ανάκαμψης, θα δημιουργήσει συνθήκες κοινωνικής κρίσης, με αποτέλεσμα η κυκλική εξέλιξη της ανεργίας να καταστεί μεσο-μακροπρόθεσμη, με αρνητικές συνέπειες στην αγορά εργασίας, στην παραγωγή και στην κοινωνική συνοχή.

Με αυτά τα δεδομένα, σύμφωνα με τις προβλέψεις της Ευρωπαϊκής Επιτροπής, ο αριθμός των απασχολούμενων το 2011 στην Ελλάδα θα υποχωρήσει κατά μία πενταετία, δηλαδή θα επανέλθει στο επίπεδο του 2006 και ο αριθμός των ανέργων (1 εκατ) θα επανέλθει στο έτος 1961.

Πράγματι, το **επερχόμενο κραχ** στην αγορά εργασίας στην Ελλάδα τροφοδοτείται από την σημαντική αύξηση της ανεργίας (95% αύξηση της ανεργίας την περίοδο από τον Μάρτιο 2008 μέχρι τον Μάρτιο 2011) καθώς και από την μείωση της απασχόλησης (πρώτη φορά από το 1991) η οποία υπερβαίνει ακόμα και αυτή της συνολικής μείωσης της απασχόλησης.

Επιπλέον, αξίζει να σημειωθούν οι σοβαρές αρνητικές προβλέψεις (CEDEFOP, 2010) της απασχόλησης για την δεκαετία 2010-2020, σύμφωνα με τις οποίες προβλέπεται η δημιουργία μόνο 107.000 θέσεων εργασίας, αντί 450.000 νέων θέσεων εργασίας κατά τη δεκαετία 2000-2010.

Έτσι, με αυτά τα δεδομένα θα απαιτηθούν αρκετά χρόνια (όχι νωρίτερα από το 2020) για να επανέλθει το επίπεδο της ανεργίας σ' αυτό (7,8%) πριν την εκδήλωση της οικονομικής κρίσης (φθινόπωρο 2008).

Μια τέτοια **προοπτική κρίσης της απασχόλησης**, θα πλήξει ιδιαίτερα τους νέους(ες), τους ανειδίκευτους, τους μετανάστες και τους εργαζόμενους σε ευέλικτες και προσωρινές μορφές απασχόλησης, επιφυλάσσοντάς τους την ένταξή τους στην κατηγορία της μακροχρόνιας ανεργίας και της σταδιακής περιθωριοποίησης από το εργατικό δυναμικό ή της επιλογής της μετανάστευσής τους στο εξωτερικό αφού η απασχόλησή τους στο εσωτερικό θα είναι περιορισμένη.

Η ανάσχεση αυτής της προοπτικής κρίσης της απασχόλησης, σε βραχυχρόνιο επίπεδο, προϋποθέτει την άμεση ένταξη των ανέργων στην απασχόληση, τόσο για την εξασφάλιση εισοδήματος, όσο και για τη διατήρηση των δεξιοτήτων τους που θα

τους επιτρέψει μεσο-μακροπρόθεσμα να ενταχθούν σε πλέον καινοτομικές, παραγωγικές και τεχνολογικές θέσεις εργασίας όταν επιταχυνθεί η διαδικασία της ανάκαμψης.

Κατά συνέπεια, **το μέλλον για την απασχόληση** στην Ελλάδα παραμένει δυσοίωνο και επιδεινούμενο, με αποτέλεσμα να προστεθούν και άλλες χαμένες θέσεις εργασίας σ' αυτές που ήδη χάθηκαν.

Πράγματι, οι δύσκολες αυτές συνθήκες της αγοράς εργασίας θα επιδεινωθούν με την έξαρση των αντιφάσεων «μείωση των προσλήψεων – αύξηση των απολύσεων και μείωση των δημοσίων ελλειμμάτων- αύξηση των ελλειμμάτων στις θέσεις εργασίας». Έτσι, τα μέτρα λιτότητας εκτός από επώδυνα είναι και μέτρα υψηλού κινδύνου, με την έννοια της παράτασης της ύφεσης, της αύξησης της ανεργίας και της ανάσχεσης της ανάπτυξης.

Από την άποψη αυτή, όπως υποστηρίζεται και από την **Έκθεση του Ινστιτούτου Εργασίας ΓΣΕΕ-ΑΔΕΔΥ για την Ελληνική Οικονομία και την Απασχόληση του 2011**, αποτελεί στόχο **επείγουσας προτεραιότητας** η ανάσχεση παράτασης της ύφεσης και αύξησης της ανεργίας, αποσύνθεσης του συστήματος των εργασιακών σχέσεων και του συστήματος κοινωνικής προστασίας. Κατά συνέπεια, το στρατηγικό διακύβευμα για την Ελλάδα, ιδιαίτερα στις σημερινές συνθήκες της οικονομικής κρίσης και ύφεσης είναι ο σχεδιασμός της οικονομικής και κοινωνικής πολιτικής εξόδου από την κρίση. Από την άποψη αυτή, εάν ο 19^{ος} αιώνας ήταν για την Ελλάδα ο αιώνας σύστασης της ελληνικής οικονομίας, ο 20^{ος} αιώνας ήταν ο αιώνας της μετεξέλιξής της και ο 21^{ος} αιώνας εκτιμούμε ότι από τις αρχές του θα είναι ο αιώνας της ουσιαστικής ανασύστασης και του μετασχηματισμού της, όσο και εάν σήμερα κάτι τέτοιο εμφανίζεται ως ανέφικτο. Και αυτό γιατί: **πρώτον**, είναι οικονομικά, κοινωνικά, πολιτικά και πολιτισμικά αναγκαίο και **δεύτερον**, δεν μπορεί για την δημοσιονομική σταθεροποίηση της χώρας μας να θυσιάζεται μία γενιά την περίοδο 2010-2030.

Η Έκθεση για την **Ελληνική Οικονομία και την Απασχόληση του 2011**, η οποία αποτελεί συλλογική εργασία του επιστημονικού δυναμικού του ΙΝΕ¹ με την επιστημονική ανάλυση και τα ευρήματά της συμβάλλει καθοριστικά στον προβληματισμό και στην ανάδειξη της αναγκαιότητας υλοποίησης μίας εναλλακτικής πολιτικής εξόδου από την οικονομική κρίση και ύφεση.

Η ανάλυση διακρίνεται από εσωτερική συνοχή, τεκμηρίωση και σαφήνεια και μεθοδολογικά επικεντρώνεται στην σύζευξη της θεωρητικής και αναλυτικής σκέψης

---

1. Στην εκπόνηση της Έκθεσης για την Ελληνική Οικονομία και την Απασχόληση του έτους 2011 εκτός από τον συντονισμό, την επιμέλεια της έκδοσης και την επιστημονική ευθύνη του Επιστ. Δι/τή του Ινστιτούτου Εργασίας ΓΣΕΕ-ΑΔΕΔΥ, Σ. Ρομπόλη, καθώς και τη βασική συμμετοχή του Η. Ιωακείμoglou, συμμετείχαν και οι Γ. Κουζής, Α. Καψάλης, Γ. Κρητικίδης, Σ. Λαμπουράκη, Π. Λινάρδος-Ρυλμόν, Θ. Μητρόκος, Μ. Θεοδωρουλάκης, Β. Κουμαριανός, Α. Σταμάτη, Χ. Τριανταφύλλου και Σπ. Χρυσανθόπουλος.

καθώς και στην σύζευξη της εξέλιξης και της σύνθεσης των πτυχών της οικονομικής και κοινωνικής κατάστασης στην Ελλάδα.

Πιο συγκεκριμένα, η Έκθεση **αποτελείται**, από δέκα μέρη:

Το πρώτο μέρος που αναφέρεται στις κατευθύνσεις της οικονομικής πολιτικής αποτυπώνει τις σύγχρονες εξελίξεις και τις μεταβολές των βασικών μεγεθών της ελληνικής οικονομίας κατά την περίοδο εφαρμογής των πολιτικών της εσωτερικής υποτίμησης και του ανταγωνιστικού αποπληθωρισμού.

Το δεύτερο μέρος που αναφέρεται στα τρία έτη κρίσης 2009-2011 της ελληνικής οικονομίας επεξεργάζεται αναλυτικά την διαδικασία της εσωτερικής υποτίμησης και αναδεικνύει τις επιπτώσεις της σε βασικά κοινωνικο-οικονομικά μεγέθη.

Το τρίτο μέρος εξετάζει την σταθερότητα του ελληνικού χρηματο-πιστωτικού συστήματος, τον δανεισμό των ελληνικών επιχειρήσεων και νοικοκυριών και την εξέλιξη των καταθέσεων στην Ελλάδα, την χρηματοδότηση του τραπεζικού συστήματος και την εξάρτηση του από την ΕΚΤ, την εξέλιξη των επιτοκίων καταθέσεων και χορηγήσεων, τους δείκτες ευρωστίας του ελληνικού τραπεζικού συστήματος, τις επιπτώσεις της διεθνούς χρηματοπιστωτικής κρίσης και τον κοινωνικό ρόλο του τραπεζικού συστήματος.

Το τέταρτο μέρος που αναφέρεται στην εξέλιξη των βασικών μεγεθών 2010-2011 εξετάζει ειδικότερα τις εξελίξεις στην παραγωγικότητα της εργασίας, τις επενδύσεις παγίου κεφαλαίου, τον δείκτη κερδοσκοπίας, την δημόσια και ιδιωτική κατανάλωση, το ισοζύγιο τρεχουσών συναλλαγών και την εγχώρια ζήτηση.

Το πέμπτο μέρος διερευνά την οικονομική κρίση και τις δημοσιονομικές εξελίξεις στην Ελλάδα επεξεργάζεται την οικονομική κρίση σε διεθνές και σε ευρωπαϊκό επίπεδο, τις οικονομικές και δημοσιονομικές εξελίξεις στην οικονομία της ευρωζώνης και στην Ελλάδα αναλύει την αναποτελεσματικότητα του Μνημονίου 1 και του Μεσοπρόθεσμου Πλαισίου Δημοσιονομικής Στρατηγικής 2012-2015 και της μη βιωσιμότητας του δημόσιου χρέους.

Το έκτο μέρος που αναφέρεται στους μισθούς, στα περιθώρια κέρδους και το κόστος εργασίας στην Ελλάδα και την Ευρωπαϊκή Ένωση εξετάζονται αναλυτικά οι μέσες πραγματικές αποδοχές, το μερίδιο των μισθών στο ΑΕΠ, το κόστος εργασίας ανά μονάδας προϊόντος, οι διεθνείς συγκρίσεις των μισθών και οι κατώτατοι μισθοί στην Ελλάδα και στα άλλα κράτη – μέλη της Ευρωπαϊκής Ένωσης.

Το έβδομο μέρος που αφορά στις εξελίξεις της απασχόλησης και της ανεργίας αναλύονται οι μεταβολές των βασικών μεγεθών της αγοράς εργασίας αναδεικνύοντας τα βασικά χαρακτηριστικά του εργατικού δυναμικού, της απασχόλησης και της ανεργίας κατά το 2011.

Το όγδοο μέρος εξετάζοντας το κόστος της κλιματικής αλλαγής και την απασχόληση, διατυπώνει προτάσεις για μία νέα προσέγγιση του κοινωνικο-οικονομικού σχεδιασμού με περιβαντολογική αντίληψη και διάσταση.

Το ένατο μέρος που αναφέρεται στις εργασιακές σχέσεις στην Ελλάδα και στην Ευρώπη κατά την περίοδο της οικονομικής κρίσης εξετάζονται αναλυτικά οι νομοθετικές παρεμβάσεις που πηγάζουν από τις δεσμεύσεις του μνημονίου 1 στον ιδιωτικό και δημόσιο τομέα της οικονομίας, η προσφυγή της ΓΣΕΕ στην Διεθνή Οργάνωση Εργασίας και οι εξελίξεις στις εργασιακές σχέσεις κατά το 2010 στην Ευρωπαϊκή Ένωση.

Το δέκατο μέρος εξετάζει τις σύγχρονες διεθνείς και ευρωπαϊκές εξελίξεις στην κοινωνική ασφάλιση και διερευνά τα δεδομένα και τις προκλήσεις των συνταξιοδοτικών συστημάτων στην Ευρωπαϊκή Ένωση, επεξεργάζεται τις προτεραιότητες και τις επιλογές της συνταξιοδοτικής πολιτικής στην Ευρωπαϊκή Ένωση, την εξέλιξη των θέσεων της ΔΟΕ αναδεικνύοντας την υποχώρηση του δημόσιου χαρακτήρα στις θέσεις της Διεθνούς Οργάνωσης και προσεγγίζει τους πρόσφατους ασφαλιστικούς νόμους στην Ελλάδα υπό το πρίσμα των διεθνών και ευρωπαϊκών εξελίξεων.

Η έκθεση ολοκληρώνεται με την σχετική με το περιεχόμενο της, ελληνόγλωσση και ξενόγλωσση βιβλιογραφία.

Καθ. Σάββας Ρομπόλης
Επιστ. Δ/ντής ΙΝΕ/ΓΣΕΕ-ΑΔΕΔΥ

ΜΕΡΟΣ 1
Οι κατευθύνσεις της οικονομικής πολιτικής

Οι κατευθύνσεις της οικονομικής πολιτικής

1.1. Σύγχρονες εξελίξεις και μεταβολές των βασικών μεγεθών της ελληνικής οικονομίας

Οι εξελίξεις του 2011 επιβεβαιώνουν και ενισχύουν τις προτάσεις της ετήσιας έκθεσης (2010) του ΙΝΕ/ΓΣΕΕ - ΑΔΕΔΥ σχετικά με τις κατευθύνσεις πολιτικής που θα έπρεπε να ακολουθήσει η χώρα προκειμένου να βρει τον δρόμο της προς την έξοδο από την κρίση. **Η ελληνική οικονομία** διανύει πλέον το τρίτο έτος ύφεσης χωρίς η διαδικασία της εσωτερικής υποτίμησης που βρίσκεται σε εξέλιξη να έχει ακόμη αποδώσει τα αναμενόμενα οφέλη. **Η βαθιά ύφεση** έχει οδηγήσει ήδη σε μεγάλη πραγματική απόκλιση του εισοδήματος ανά κάτοικο στην Ελλάδα από τον μέσο όρο των 15 πιο προηγμένων χωρών της Ευρωπαϊκής Ένωσης, απόκλιση της παραγωγικότητας της εργασίας, της αγοραστικής δύναμης του μέσου και του κατώτερου μισθού, του ποσοστού ανεργίας και άλλων μεγεθών των οποίων οι μεταβολές φαίνονται στον παρακάτω πίνακα.

Πίνακας 1: Μεταβολή των κυριότερων μεγεθών της ελληνικής οικονομίας

	Μείωση 2009-2011	Υποχώρηση στο έτος...	Μείωση έναντι μέσου όρου ΕΕ-15	Υποχώρηση στο έτος...	Μείωση έναντι μέσου όρου 35 προηγμένων χωρών	Υποχώρηση στο έτος...
Εγχώρια ζήτηση	16,4%	2003			8,2%	2001
ΑΕΠ	10,2%	2005			13,5%	2001
ΑΕΠ ανά κάτοικο			9,0%	2000		
Παραγωγικότητα εργασίας	3,3%	2005	6,4%	2000	7,6%	2000
Αγοραστική δύναμη μέσου μισθού	11,4%	2003	8,3%	2001-2002		
Ποσοστό ανεργίας	15,2%	Δεκαετία 1950				
Κεφαλαιακό απόθεμα	3,2%	2007				
Ακαθάριστες επενδύσεις παγίου κεφαλαίου	38,2%	1998				
Λόγος προϊόντος / κεφαλαίου	10,0%	1999				
Εξαγωγική επίδοση*					7,1%	1975

Εξαγωγική επίδοση=Μεγέθυνση εξαγωγών μείον μεγέθυνση αγορών προορισμού των εξαγωγών

Πηγή: Επεξεργασία Στοιχείων Ameco, Ευρωπαϊκή Επιτροπή.

Όπως φαίνεται στον Πίνακα 1, όλα τα κρίσιμα μεγέθη έχουν επιστρέψει στο επίπεδο παρελθόντων ετών και μπορούμε να υποστηρίξουμε για μια υποχώρηση της ελληνικής οικονομίας έναντι των άλλων προηγμένων χωρών κατά μία δεκαετία (βλ. αναλυτικότερα στα Μέρη 4, 6 και 7). Δημιουργείται έτσι στην Ελλάδα **μια έντονη τάση για επιστροφή**, μέχρι το τέλος της διαδικασίας της εσωτερικής υποτίμησης, σε ένα χαμηλότερο επίπεδο ζωής και παραγωγικότητας, που θα αντιστοιχεί σε ένα μάλλον μακρινό παρελθόν, ώστε να γίνει δυνατό να ισοσκελισθεί το εξωτερικό ισοζύγιο αγαθών και υπηρεσιών και να παραχθούν πρωτογενή πλεονάσματα στον κρατικό προϋπολογισμό.

Η υποχώρηση του βιοτικού επιπέδου της χώρας κατά το 2010-2011 και η συνακόλουθη κοινωνική υποβάθμιση, δεν συνοδεύονται προς το παρόν από σημεία βελτίωσης και ανάκαμψης, (βλ. αναλυτικά στο Μέρος 2). **Δεν είναι κατανοητό** γιατί υποθέτουν οι υποστηρικτές της ασκούμενης οικονομικής και κοινωνικής πολιτικής ότι μια χώρα μπορεί να αυξήσει την παραγωγικότητα και την διαρθρωτική ανταγωνιστικότητά της χωρίς να πραγματοποιεί παραγωγικές επενδύσεις που εγκαθιστούν νέες τεχνολογίες και νέες μορφές οργάνωσης της παραγωγής στις παραγωγικές διαδικασίες. Η ελληνική οικονομία βρίσκεται σε διαδικασία αποεπένδυσης και απαξίωσης μεγάλων τμημάτων του παραγωγικού και ανθρώπινου δυναμικού. Από κοινωνική άποψη, η Ελλάδα εισέρχεται σε μια μακρά περίοδο υποβάθμισης του βιοτικού επιπέδου των μεσαίων εισοδηματικών τάξεων και περιθωριοποίησης διαμέσου της φτώχειας ενός σημαντικού μέρους των ασθενέστερων κοινωνικών τάξεων.

Οι θυσίες στις οποίες υποβάλλονται οι ασθενέστερες κοινωνικές τάξεις αλλά και τα μεσαία στρώματα της ελληνικής κοινωνίας δεν αποδίδουν τα υπεσχημένα. Οι τιμές παραμένουν υψηλές και παρά τους ισχυρισμούς ότι έχει επιτευχθεί πρόοδος επειδή οι αυξήσεις των τιμών οφείλονται αποκλειστικά στις αυξήσεις των φόρων, τα εμπορεύματα εξακολουθούν να παρουσιάζονται προς αξιολόγηση στην αγορά με τις τελικές τιμές τους και όχι με τις προ φόρων τιμές. Η μείωση του δημοσίου ελλείμματος ανέρχεται μεν σε 5 εκατοστιαίες μονάδες του ΑΕΠ, αλλά δεν αποτελεί επιτυχία καθεαυτή διότι έχει σοβαρά αρνητικά αποτελέσματα για την ελληνική οικονομία και κοινωνία. Επιτυχία θα αποτελούσε η μείωση του ελλείμματος ως ποσοστό του ΑΕΠ εάν οι επιβαλλόμενες θυσίες αφορούσαν κυρίως τους έχοντες και κατέχοντες. Η εσωτερική υποτίμηση αποσκοπεί επίσης, και καταρχήν, στην μείωση του μοναδιαίου κόστους εργασίας. Με όλες τις αρνητικές της επιπτώσεις, η ασκούμενη πολιτική κατάφερε να μειώσει το μοναδιαίο κόστος εργασίας, κατά τη διετία 2010-2011, μόνο κατά 1,2%, γιατί εκτός από τους μισθούς μειώνει και την παραγωγικότητα της εργασίας. Η μείωση του κόστους εργασίας ανά μονάδα προϊόντος κατά -3,7% σε σύγκριση με τις 35 ανταγωνίστριες χώρες στη διάρκεια του 2010-2011 ανάγεται κυρίως σε εξωγενείς παράγοντες (βλ. αναλυτικότερα στο Μέρος 2). **Η αύξηση του όγκου των εξαγωγών αγαθών και υπηρεσιών** κατά περίπου 14,5% το 2010-2011, δεν

αποτελεί ένδειξη ότι η πολιτική της εσωτερικής υποτίμησης έχει αρχίσει να αποδίδει, γιατί εάν λάβουμε υπόψη μας την μεγέθυνση των αγορών προορισμού των εξαγωγών (15,6%), θα διαπιστώσουμε ότι ο δείκτης εξαγωγικής επίδοσης της Ελλάδας κατά τη διετία 2010-2011 ανέρχεται σε περίπου -1%% έναντι του 2009. Σύμφωνα με τον δείκτη εξαγωγικής επίδοσης της βάσης δεδομένων Ameco της Ευρωπαϊκής Επιτροπής πρέπει να ανατρεξεί κάποιος σε έτη παλαιότερα της τελευταίας εικοσαετίας για να εντοπίσει τόσο κακές εξαγωγικές επιδόσεις όσο οι σημερινές (βλ. Μέρος 4). Με άλλα λόγια, η βελτίωση που παρατηρήθηκε στις εξαγωγές **δεν σχετίζεται** με την ασκούμενη πολιτική αλλά με την μεγέθυνση των αγορών προορισμού των ελληνικών εξαγωγών. Ούτε αλλάζει η διάρθρωση της οικονομίας επειδή οι καθαρές εξαγωγές μετατρέπονται, υποτίθεται, σε ατμομηχανή της οικονομικής μεγέθυνσης: η θετική συμβολή των εξαγωγών στο ΑΕΠ ανήλθε αθροιστικά σε 3 εκατοστιαίες μονάδες για τη διετία 2010-2011 και είναι απολύτως συγκρίσιμη με παρελθούσες επιδόσεις της τελευταίας εικοσαετίας (βλ. Μέρος 2). Εξάλλου, η διάρθρωση μιας οικονομίας δεν αλλάζει σε βραχυχρόνια διάρκεια, ούτε καν σε ορίζοντα πενταετίας.

Συμπερασματικά διαπιστώνεται ότι, οι προβλέψεις που διατυπώθηκαν στο όνομα της εσωτερικής υποτίμησης δεν έχουν επαληθευτεί. Η μείωση του ΑΕΠ που προκαλείται από την εσωτερική υποτίμηση θα έχει μεταβατικό χαρακτήρα, αποτελώντας το τελικό σημείο της διαδικασίας της εσωτερικής υποτίμησης. Εάν δεν μεταβληθούν τα διαρθρωτικά χαρακτηριστικά του παραγωγικού συστήματος και των αγορών προϊόντων, το τελικό σημείο ισορροπίας της οικονομίας θα βρίσκεται χαμηλότερα από το επίπεδο του 2008 (βλ. για την εσωτερική υποτίμηση στο Μέρος 2).

Για τους λόγους αυτούς, που εκθέτουμε πιο αναλυτικά στα επόμενα Μέρη της Έκθεσης για την Ελληνική Οικονομία και την Απασχόληση, του έτους 2011, εκτιμούμε ότι **εάν δεν ανατραπούν τα σημερινά δεδομένα**, που έχουν δημιουργήσει το ΔΝΤ, η κυβέρνηση, η ΕΚΤ και η Ευρωπαϊκή Επιτροπή, όπως αυτά συνοψίζονται στο Μνημόνιο 1 και στο Μνημόνιο 2, η ύφεση που βρίσκεται ήδη σε πλήρη ανάπτυξη στην Ελλάδα, θα είναι βαθιά και θα διαρκέσει αρκετά χρόνια, κατά τα οποία η ελληνική οικονομία θα απωλέσει σε σημαντικό βαθμό την δυναμικότητα των παραγωγικών της δυνάμεων.

Για να αυξηθεί η αποτελεσματικότητα της εσωτερικής υποτίμησης θα πρέπει, σύμφωνα με την κυρίαρχη οικονομική θεωρία, οι θεσμοί της αγοράς εργασίας που προστατεύουν υπερβολικά, υποτίθεται, τους εργαζόμενους να μεταρρυθμιστούν στη γνωστή κατεύθυνση απελευθέρωσης των απολύσεων, αποδυνάμωσης των συλλογικών συμβάσεων κλπ. Εντούτοις, το μέγεθος της θυσίας σε όρους απασχόλησης και εισοδήματος των εργαζόμενων τάξεων προκειμένου να επιτευχθεί βελτίωση κατά 10% της ανταγωνιστικότητας τιμής δεν εξαρτάται μόνον από τα χαρακτηριστικά των αγορών εργασίας αλλά και από τα χαρακτηριστικά του παραγωγικού συστήμα-

τος και των αγορών προϊόντων. Σε αντίθεση με όσα συνήθως αναφέρονται για την ευελιξία της αγοράς εργασίας, η αποτελεσματικότητα της εσωτερικής υποτίμησης σε όρους προϊόντος και απασχόλησης που πρέπει να θυσιάσουμε εξαρτάται από τη διαρθρωτική ανταγωνιστικότητα (βλ. Μέρος 2). Ως εκ τούτου, οι **διαρθρωτικές αλλαγές στο παραγωγικό σύστημα και τις αγορές προϊόντων αποτελούν την εναλλακτική λύση των διαρθρωτικών αλλαγών στην αγορά εργασίας**. Αντί να υποβιβάζουμε την αγορά εργασίας ώστε να αντιστοιχεί στα οργανωτικά και ποιοτικά μειονεκτήματα των επιχειρήσεων και στις αδυναμίες της ελλειμματικής ελληνικής επιχειρηματικότητας, απαιτείται να ασκηθεί μια πολιτική:

- για την αναβάθμιση του παραγωγικού συστήματος και της διαρθρωτικής ανταγωνιστικότητας, και
- για την ανταγωνιστική λειτουργία των αγορών προϊόντων, στις οποίες θα έπρεπε η οικονομική πολιτική να προωθήσει σειρά δραστηκών μέτρων για τον περιορισμό των κατά τα άλλα γνωστών ολιγοπωλιακών συνθηκών.

Σε αντίθεση με τον ισχυρισμό ότι **οι δημόσιες δαπάνες** είναι υπέρογκες και ευθύνονται για το δημόσιο έλλειμμα, ακόμη και μια απλή ανάλυση των στοιχείων **δείχνει** ότι η υστέρηση των εσόδων είναι η βασική αιτία για τη συσσώρευση του δημόσιου χρέους και η διατήρηση του επιπέδου των δημοσίων δαπανών οφείλεται κυρίως στις επιχορηγήσεις του Κρατικού Προϋπολογισμού προς τα Ασφαλιστικά Ταμεία για την καταβολή των συντάξεων και την χρηματοδότηση των κοινωνικο-ασφαλιστικών παροχών. Την άνοδο των εσόδων που προηγήθηκε της υιοθέτησης του ευρώ, ακολούθησε πτώση και σταθεροποίηση σε επίπεδο το οποίο συγκρινόμενο με το μέσο όρο της ευρωζώνης και της Ευρωπαϊκής Ένωσης, είναι σημαντικά χαμηλότερο. Το χαμηλό επίπεδο των δημοσίων εσόδων, ως ποσοστό του ΑΕΠ, ανάγεται στους χαμηλούς άμεσους φόρους: στην Ελλάδα οι φόροι αυτοί ανέρχονταν κατά την περίοδο 1995-2008 σε περίπου 8% του ΑΕΠ έναντι 13% στην Ευρωπαϊκή Ένωση, και περίπου 10,5% στη Γερμανία και τη Γαλλία. Όπως έχει γίνει αποδεκτό ακόμη και από το ΔΝΤ, ενώ οι μισθωτοί και οι συνταξιούχοι καταβάλλουν σε φόρους ό,τι τους αναλογεί, δεν ισχύει το ίδιο για τις ανώτερες εισοδηματικές τάξεις. Ήδη από το 2007, ο ΟΟΣΑ ανέφερε **ότι οι μειώσεις των φορολογικών συντελεστών των επιχειρήσεων** θέτουν σε δοκιμασία τα δημόσια οικονομικά. Ο τεκμαρτός φορολογικός συντελεστής επί των εισοδημάτων του κεφαλαίου (implicit tax rate) στην Ελλάδα ανέρχεται σε περίπου 16% και είναι ο χαμηλότερος στην Ευρωπαϊκή Ένωση όπου ανέρχεται κατά μέσον όρο σε 25%. Το χρέος και τα ελλείμματα του ελληνικού δημοσίου ως ποσοστό του ΑΕΠ, τα οποία αναδύθηκαν και εξαιτίας της παγκόσμιας χρηματοπιστωτικής κρίσης του 2008, παρέμειναν επί μακρόν σταθερά και δεν μειώθηκαν, εξαιτίας μιας σειράς φοροαπαλλαγών και μειώσεων των φορολογικών συντελεστών επί των εισοδημάτων του κεφαλαίου, αλλά και εξαιτίας της φοροδιαφυγής και της

εισφοροδιαφυγής. Όσο για τις δημόσιες δαπάνες ήταν χαμηλότερες από το μέσο όρο της Ευρωπαϊκής Ένωσης κατά 2 έως 3 εκατοστιαίες μονάδες του ΑΕΠ μέχρι το 2007. Οι πρωτογενείς δαπάνες είναι σημαντικά χαμηλότερες του ευρωπαϊκού μέσου όρου. Οι πολιτικές αποφάσεις και προτάσεις για περαιτέρω μείωση των φορολογικών συντελεστών των επιχειρήσεων και των εισφορών που καταβάλλουν, δείχνουν να αγνοούν τις ρίζες του προβλήματος. Στο κύριο σενάριο βιωσιμότητας που έχει παρουσιάσει το ΔΝΤ, έχει γίνει η υπόθεση ότι οι πρωτογενείς δημόσιες δαπάνες το 2020 θα ανέρχονται σε 30,5% του ΑΕΠ, δηλαδή θα είναι κατά περίπου 12 εκατοστιαίες μονάδες του ΑΕΠ χαμηλότερες από όσο το 2007. Αυτή η **επιλογή** σηματοδοτεί την καθίζηση των δημοσίων και κοινωνικών πολιτικών που εμπεριέχονται στις προτάσεις του ΔΝΤ και στις κατευθύνσεις της ασκούμενης οικονομικής και κοινωνικής πολιτικής.

Μια άλλη κατεύθυνση, που θα λαμβάνει υπόψη της περισσότερο την ανάγκη να μετατοπιστεί η δημοσιονομική πολιτική σε κοινωνικά δικαιότερες λύσεις, και την οποία προτείνουμε, περιλαμβάνει τη δίκαιη αναδιανομή του πλούτου, την αύξηση των φορολογικών συντελεστών επί των εισοδημάτων του κεφαλαίου και του συσσωρευμένου πλούτου, εν ολίγοις την αύξηση των δημοσίων εσόδων με αναδιανομή υπέρ του κόσμου τη μισθωτής εργασίας και των συνταξιούχων. Μια συνεπής πολιτική αναδιανομής του εισοδήματος θα μπορούσε να συμβάλει σημαντικά στο δημοσιονομικό πρόβλημα. Οι μεγάλες περιουσίες θα έπρεπε να αναλάβουν το κύριο βάρος της προσαρμογής, τα επιχειρηματικά κέρδη να φορολογηθούν με υψηλότερο συντελεστή, οι φοροαπαλλαγές των επιχειρήσεων να επανεξετασθούν, ο έλεγχος των ανώτερων εισοδημάτων που φοροδιαφεύγουν και των επιχειρήσεων που εισφοροδιαφεύγουν να γίνει λεπτομερής και αποτελεσματικός.

Όσον αφορά την αύξηση των έμμεσων φόρων, αποτελεί συστατικό στοιχείο και χαρακτηριστικό ενός άδικου και αντικοινωνικού φορολογικού συστήματος. **Οι ιδιωτικοποιήσεις δημοσίων επιχειρήσεων** διαμορφώνουν συνθήκες ιδιωτικού μονοπωλίου που εκμεταλλεύεται τους καταναλωτές, ενώ ταυτόχρονα το δημόσιο, ως υπεύθυνο για την αποτελεσματική τους λειτουργία, στερείται πόρων και πεδίων άσκησης δημοσίων, τεχνολογικών και αναπτυξιακών πολιτικών. Η **λύση** στην Ελλάδα, κατά την άποψή μας, είναι η άμεση φορολογία (ΗΠΑ 12% του ΑΕΠ, ΕΕ- 27 12% ΑΕΠ, Ιρλανδία 10% ΑΕΠ, Ελλάδα 6% ΑΕΠ, το 2009) και ο προσανατολισμός της αποταμίευσης σε νέες επενδύσεις σύγχρονων αναπτυξιακών και κοινωνικών υποδομών, νέων κλάδων παραγωγής προϊόντων και υπηρεσιών, καινοτομίας- ποιότητας, απασχόλησης και διαρθρωτικής ανταγωνιστικότητας.

Πόσο επείγει **να αλλάξει η δημοσιονομική πολιτική** στην κατεύθυνση που προτείνουμε προκύπτει και από το γεγονός ότι η πολιτική που ασκείται έχει αρνητικά αποτελέσματα και σε σχέση με την διαχείριση του δημόσιου χρέους. Ακόμη και εάν

συμπεριλήφθούν στα έσοδα του μεσοπρόθεσμου δημοσιονομικού πλαισίου λιτότητας 2012 – 2015 οι εισπράξεις από τις προβλεπόμενες ιδιωτικοποιήσεις, το δημόσιο χρέος της χώρας μας αντί να μειώνεται θα αυξάνεται μέχρι το τέλος της δεκαετίας του 2020. Παράλληλα, αξίζει να σημειωθεί ότι το 2011 οι λήξεις των ομολόγων του ελληνικού δημοσίου ανέρχονται σε 35,2 δις ευρώ, το 2012 σε 35,3 δις ευρώ, το 2013 σε 37,6 δις ευρώ, το 2014 σε 57,7 δις ευρώ, το 2015 σε 39,4 δις ευρώ και την περίοδο 2016 – 2020 οι λήξεις ομολόγων του δημοσίου θα ανέλθουν σε 84,3 δις ευρώ. Έτσι, το αποτέλεσμα αυτών των εξελίξεων είναι ότι οι πιστωτές μας με τον δανεισμό προς την χώρα μας 175 δις ευρώ (Μνημόνιο 1, 110 δις ευρώ, συν Μνημόνιο 2, 65 δις ευρώ) συνοδευόμενο από την εφαρμογή μέτρων λιτότητας, εξασφαλίζουν την αποπληρωμή των δανειακών τους κεφαλαίων μέχρι το τέλος του 2012. Παράλληλα, μετά το 2013 σχεδιάζεται η συνέχιση της αποπληρωμής των δανειακών τους κεφαλαίων με τρίτο δάνειο ύψους 80 – 120 δις ευρώ από το ευρωπαϊκό ταμείο χρηματοδοτικής στήριξης και την εφαρμογή τρίτου Μνημονίου με επιπλέον μέτρα λιτότητας. Όμως, μέχρι τότε **η ελληνική οικονομία** από πραγματική θα έχει μετεξελιχθεί σε εικονική. Από την άποψη αυτή είναι ενδιαφέρον να σημειωθεί η αναφορά του Olivier Blanchard, επικεφαλής των οικονομολόγων του ΔΝΤ, σύμφωνα με τον οποίο «το πρόγραμμα προσαρμογής στην Ελλάδα θα πρέπει να εκλαμβάνεται ως δεκαετής. Στην διάρκεια των δέκα αυτών ετών θα αποτελούσε έκπληξη εάν το πρόγραμμα αυτό γνωρίζαμε ότι θα απέδιδε».

Εξάλλου, οι προοπτικές αύξησης του ΑΕΠ κατά 1,5% κατά μέσο όρο τον χρόνο (ΟΟΣΑ) στην περίοδο 2010- 2020, προδιαγράφουν συνθήκες κοινωνικού κραχ για την ελληνική αγορά εργασίας. Στην συγκεκριμένη δεκαετία προβλέπεται να δημιουργηθούν 104.000 νέες θέσεις εργασίας (CEDEFOP), ενώ την δεκαετία 2000- 2010 είχαν δημιουργηθεί 400.000 νέες θέσεις εργασίας.

Για τους λόγους αυτούς, **σε βραχυχρόνιο επίπεδο** απαιτείται αναδιανομή του εισοδήματος, αποτελεσματική καταπολέμηση της φοροδιαφυγής και εισφοροδιαφυγής με στόχο την ανάσχεση της δημιουργίας πρωτογενών ελλειμμάτων. Παράλληλα ένα ευρώ στα τέσσερα (ΟΟΣΑ 2009) που παράγεται στην ελληνική οικονομία δεν φορολογείται (απώλεια ετήσιων εσόδων του κρατικού προϋπολογισμού 12-15 δισεκατομμυρίων ευρώ) και η φορολογική ανισότητα μισθών και κερδών έχει υπερβεί κάθε όριο (το 2007 η πραγματική φορολογική επιβάρυνση της εργασίας, όπως και στην υπόλοιπη ΕΕ- 25 ανερχόταν στο 35,1%, ενώ των κερδών ανερχόταν σε 15,9% στην Ελλάδα έναντι 33% στην υπόλοιπη ΕΕ- 25).

Σε μέσο-μακροπρόθεσμο επίπεδο απαιτείται σχεδιασμός δημόσιων πολιτικών και προγραμματισμός των δράσεων τους, που να προωθεί την σύνδεσή τους με τη διάθροση του παραγωγικού συστήματος της κάθε περιφέρειας. Η βελτίωση του πλέγματος των αλληλεξαρτήσεων των κρίσιμων κλάδων (Γεωργία- Μεταποίηση-

Τουρισμός- Υπηρεσίες- Κατασκευές) θα δημιουργήσει μια εσωτερική δυναμική βέλτιστης οικονομικά και κοινωνικά απόδοσης και θα εξασφαλίσει την συνθήκη μεταμόρφωσης (ολοκληρωμένα συμπλέγματα δραστηριοτήτων σε περιφερειακό και τοπικό επίπεδο) και παραγωγής πρωτογενών πλεονασμάτων που θα χρηματοδοτήσουν τις νέες επενδύσεις και την ανάπτυξη.

Είναι δυνατόν στις σημερινές κρίσιμες περιστάσεις για το μέλλον της κοινωνίας, να υλοποιηθεί μια αύξηση της φορολογίας κατά 10 μονάδες του ΑΕΠ, η οποία θα προέλθει κατά το ήμισυ από την πραγματική αποκατάσταση της φορολογικής δικαιοσύνης, και κατά το άλλο ήμισυ από την αναδιανομή του εισοδήματος και την επιβολή ενός πράσινου φόρου. Με αυτό τον τρόπο θα εξασφαλιστεί η πληρωμή των τόκων του δημοσίου χρέους, αλλά θα υπάρχουν και πόροι διαθέσιμοι για τη στήριξη της βιωσιμότητας του συστήματος κοινωνικής ασφάλισης, για την άμεση δημιουργία θέσεων εργασίας σε κοινωνικές υπηρεσίες (4 δις ευρώ το χρόνο ισοδυναμούν με 200.000 ως 250.000 θέσεις εργασίας) και για την αύξηση των δημοσίων επενδύσεων κατά 40% περίπου. Το πρόσθετο διαθέσιμο ποσό για τη στήριξη της οικονομίας θα ισοδυναμεί ετησίως με το τριπλάσιο των πόρων του ΕΣΠΑ και θα εξασφαλίσει την απαρχή μιας πορείας ανασυγκρότησης της ελληνικής οικονομίας, και θα έχει επιβαρύνει μόνο την πολυτελή κατανάλωση και τις εισαγωγές. Ένα ακόμη στοιχείο **μιας τέτοιας εναλλακτικής κατεύθυνσης πολιτικής** είναι η δραστική σύλληψη της παραοικονομίας και η ένταξη μεγάλου μέρους της στην επίσημη οικονομία, γιατί η αύξηση του ΑΕΠ που θα προκύψει έτσι, θα βελτιώσει το έλλειμμα και το χρέος και θα απομακρύνει τον κίνδυνο κήρυξης παύσης πληρωμών.

Κατά συνέπεια, σε διαφορετική κατεύθυνση από τις αποφάσεις της Συνόδου Κορυφής (21/7/2011), επιβάλλεται παράλληλα με την ουσιαστική βελτίωση των όρων δανεισμού, ο αναπροσανατολισμός της ασκούμενης οικονομικής πολιτικής στην κατεύθυνση της ανάπτυξης, της διακοπής των μέτρων λιτότητας, της πρωτογενούς αναδιανομής του εισοδήματος υπέρ των μισθωτών, διαμέσου μειώσεων στις τιμές, με σκοπό την επίτευξη ανταγωνιστικού αποπληθωρισμού, αλλά και της δευτερογενούς αναδιανομής με σκοπό την αντιμετώπιση των χρόνιων δημοσιονομικών προβλημάτων, δεδομένου ότι είναι **η μοναδική κατεύθυνση** στην οποία ουσιαστικά μπορεί να γίνουν ταυτοχρόνως διαχειρίσιμα το δημόσιο χρέος, η συσσώρευση κοινωνικών εντάσεων και η βελτίωση της διαρθρωτικής ανταγωνιστικότητας της ελληνικής οικονομίας.

ΜΕΡΟΣ 2

Τρία έτη κρίσης. Η εσωτερική υποτίμηση

Τρία έτη κρίσης. Η εσωτερική υποτίμηση

2.1. Η διαδικασία της εσωτερικής υποτίμησης

Με την εφαρμογή του Μνημονίου, η **ελληνική οικονομία** εισήλθε σε περίοδο εσωτερικής υποτίμησης που δεν οδηγείται από τις αυθόρμητες δυνάμεις της αγοράς (market-based adjustment), όπως αρχικά είχε προβλεφθεί ότι θα συνέβαινε στα πλαίσια της νομισματικής ένωσης της Ευρώπης, αλλά από πολιτικές αποφάσεις (policy-based adjustment, EC 2007) και διοικητικά μέτρα.

Η διαδικασία της **εσωτερικής υποτίμησης** έχει βυθίσει την ελληνική οικονομία σε βαθιά ύφεση που οδήγησε ήδη σε μεγάλη πραγματική απόκλιση του εισοδήματος ανά κάτοικο στην Ελλάδα από τον μέσο όρο των 15 πιο προηγμένων χωρών της Ευρωπαϊκής Ένωσης (βλ. στο μέρος 3 της έκθεσης). Η υποχώρηση αυτή στο βιοτικό επίπεδο της χώρας και η επακόλουθη κοινωνική παρακμή, δεν συνοδεύονται από σημεία ανάκαμψης σύμφωνα με τους συντάκτες του Μνημονίου. Παρόλα αυτά, διατυπώνονται ισχυρισμοί (ΔΝΤ 2011)² ότι μπορούμε ήδη να καταγράψουμε θετικές εξελίξεις, παραγόμενες από την διαδικασία της εσωτερικής υποτίμησης:

- **Πρώτος ισχυρισμός:** ο πληθωρισμός παραμένει υψηλός σε διεθνή σύγκριση, αλλά αν αφαιρέσουμε την επίπτωση της φορολογίας θα διαπιστώσουμε ότι οι αυξήσεις των τιμών προ φόρων στην Ελλάδα, από το δεύτερο εξάμηνο του 2010, αυξήθηκαν λιγότερο από όσο ο μέσος όρος της ζώνης του ευρώ. Ωστόσο, τα εμπορεύματα δεν παρουσιάζονται στην αγορά με τις τιμές τους προ φόρων αλλά με τις τελικές τους τιμές.
- **Δεύτερος ισχυρισμός:** το δημόσιο έλλειμμα μειώθηκε κατά 5 εκατοστιαίες μονάδες του ΑΕΠ παρά την ύφεση της οικονομίας κατά 4,5%. Η επιτυχία της δημοσιονομικής πολιτικής, όμως, δεν κρίνεται απλώς από την μείωση του ελλείμματος αλλά και από τα αποτελέσματα που έχει επί της πραγματικής οικονομίας και επί της κοινωνίας, τα οποία, ως γνωστόν, ήταν ολέθρια.
- **Τρίτος ισχυρισμός:** το κόστος εργασίας ανά μονάδα προϊόντος μειώνεται σημαντικά. Εντούτοις, το μοναδιαίο κόστος εργασίας μειώθηκε, κατά τη διετία 2010-2011, μόνο κατά 1,2%. Αυτό συνέβη επειδή η διαδικασία της εσωτερικής υποτίμησης προκαλεί αφενός μεν μια μεγάλη μείωση των μέσων ονομαστικών αποδοχών των μισθωτών, αφετέρου δε μια μεγάλη μείωση της παραγωγικότητας της εργασίας. Πιο αναλυτικά, **το κόστος εργασίας** υπολογίζεται ανά μονάδα

---

2. <http://www.imf.org/external/np/speeches/2011/060711.htm>

προϊόντος, ισούται δηλαδή με τις μεταβολές των μέσων αποδοχών των μισθωτών μείον τις μεταβολές της παραγωγικότητας της εργασίας. Μειώνεται επομένως όταν μειώνονται οι ονομαστικές αποδοχές και όταν αυξάνεται η παραγωγικότητα της εργασίας. **Η ύφεση** μειώνει μεν τους μισθούς, πλην όμως μειώνει και την παραγωγικότητα, η οποία βραχυπρόθεσμα είναι συνάρτηση του βαθμού χρησιμοποίησης του παραγωγικού δυναμικού, και μεσο-μακροπρόθεσμα είναι συνάρτηση των καθαρών επενδύσεων παγίου κεφαλαίου. Οι καθαρές επενδύσεις όμως παραμένουν χαμηλές ή είναι αρνητικές για όσο καιρό συνεχίζεται η ύφεση και υπάρχει υποαπασχόληση του παραγωγικού δυναμικού. Έτσι, **κατά τη διετία 2010-2011, ο μέσος ονομαστικός μισθός** μειώθηκε κατά 4,5%, η παραγωγικότητα κατά 3,3%, και το κόστος εργασίας ανά μονάδα προϊόντος, που είναι η διαφορά τους, μειώθηκε κατά μόλις 1,2%. Σε σχέση με τις 35 κυριότερες ανταγωνίστριες χώρες η μείωση του μοναδιαίου κόστους εργασίας σε δολάρια, κατά τη διετία 2010-2011, ανήλθε σε -3,7%, αλλά αυτό οφειλόταν στην υποχώρηση της σταθμισμένης συναλλαγματικής ισοτιμίας του ευρώ κατά 1,5%, στην αύξηση του κόστους εργασίας των ανταγωνιστριών χωρών κατά 1,0% και στην μείωση του μοναδιαίου κόστους εργασίας στην Ελλάδα κατά 1,2%. Επομένως, **η πολιτική της εσωτερικής υποτίμησης** συνέβαλε στη συνολική μείωση του μοναδιαίου κόστους εργασίας σε δολάρια (-3,7%) μόνον κατά το 1/3. Πέραν των ανωτέρω, η μείωση του μοναδιαίου κόστους εργασίας κατά 3,7% σε σχέση με τις 35 κυριότερες ανταγωνίστριες χώρες μετατράπηκε, κατά την διετία της εσωτερικής υποτίμησης, σε μείωση μόνο 3% των τιμών³ των ελληνικών εξαγωγών αγαθών και υπηρεσιών (σε δολάρια, έναντι των 35 ανταγωνιστριών χωρών). Η συμβολή της εσωτερικής υποτίμησης σε αυτή τη μείωση ανερχόταν στο 1/3, κατά την αναλογία της συμβολής της στη μείωση του αντίστοιχου μοναδιαίου κόστους εργασίας, άρα σε 1%. **Ελάχιστη** ήταν, επομένως, η συμβολή της εσωτερικής υποτίμησης στην βελτίωση της ανταγωνιστικότητας τιμής. Αντίθετα, ήταν **μεγάλη η συμβολή** της στην μείωση του ΑΕΠ, της ανεργίας και των πραγματικών αποδοχών των εργαζομένων (-11,4% κατά τη διετία 2010-2011, βλ. αναλυτικά στο Μέρος 4). Προκύπτει, επομένως, **το ερώτημα** πόσο επιθυμητή μπορεί να είναι μια πολιτική που για να επιτύχει μια τόσο μικρή βελτίωση στην ανταγωνιστικότητα τιμής επιβάλλει μια τόσο μεγάλη αύξηση της ανεργίας και μια τόσο μεγάλη μείωση του ΑΕΠ και των αποδοχών των εργαζομένων.

---

3. Οι εγχώριες τιμές δεν ευθυγραμμίζονται αυτομάτως με το κόστος εργασίας ανά μονάδα προϊόντος, διότι οι επιχειρήσεις μεγιστοποιούν το κέρδος τους υιοθετώντας αυξήσεις (ή μειώσεις) των τιμών ανάμεσα στις μεταβολές των τιμών των εισαγομένων και στις μεταβολές του μοναδιαίου κόστους εργασίας. Για πολλά χρόνια οι επιχειρήσεις θα επιμερίζουν το όφελός τους από την μείωση του κόστους εργασίας σε αύξηση των περιθωρίων κέρδους και σε βελτίωση της ανταγωνιστικότητας.

- Τέταρτος ισχυρισμός:** η αύξηση του όγκου των εξαγωγών αγαθών και υπηρεσιών κατά περίπου 14,5% το 2010-2011 αποτελεί ισχυρή ένδειξη ότι η πολιτική τής εσωτερικής υποτίμησης έχει αρχίσει να αποδίδει. Πράγματι, υπήρξε μεγάλη αύξηση των ελληνικών εξαγωγών, πλην όμως κατά την εν λόγω περίοδο οι εξαγωγές όλων των αναπτυγμένων χωρών παρουσίασαν επίσης μεγάλες αυξήσεις. Αυτό συνέβη επειδή υπήρξε ανάκαμψη του διεθνούς εμπορίου, δηλαδή αύξηση της εσωτερικής ζήτησης για όλες τις χώρες. Επομένως, για να αποτιμήσουμε σωστά τις εξαγωγικές επιδόσεις της Ελλάδας κατά την τελευταία διετία θα πρέπει να διορθώσουμε τον όγκο των εξαγωγών της με την μεγέθυνση των αγορών προορισμού των εξαγωγών. Μετά από μια τέτοια διόρθωση (η οποία περιγράφεται, στα στοιχεία της βάσης δεδομένων Ameco, από τη μεταβλητή Market performance of exports of goods and services on export weighted imports of goods and services: 35 industrial markets) η εξαγωγική επίδοση της Ελλάδας κατά τη διετία 2010-2011 ανέρχεται σε -0,6%. Επομένως, η **αύξηση** των ελληνικών εξαγωγών κατά το 2010-2011 είναι λογικό να αποδοθεί εξ ολοκλήρου στην **μεγέθυνση** των αγορών προορισμού.
- Πέμπτος ισχυρισμός:** η διάρθρωση της οικονομίας αλλάζει καθώς οι καθαρές εξαγωγές μετατρέπονται σε ατμομηχανή της οικονομικής μεγέθυνσης και περιορίζουν έτσι τις επιπτώσεις από τη μείωση της εσωτερικής ζήτησης. Υπάρχει ένας σημαντικός δείκτης που υπολογίζει τη συμβολή εκάστης συνιστώσας της ζήτησης στη διαμόρφωση του ΑΕΠ (στα στοιχεία της Ameco βλ. μεταβλητή Contribution to the increase of GDP at constant market prices). Κρίνοντας από τις μεταβολές αυτού του δείκτη, μπορεί κάποιος να ισχυριστεί ότι το εμπορικό ισοζύγιο αγαθών και υπηρεσιών μετατρέπεται στην Ελλάδα σε σημαντικό παράγοντα αναχαίτισης της ύφεσης που προκαλείται από την κατάρρευση της εσωτερικής ζήτησης. Εντούτοις, πίσω από τον δείκτη αυτόν κρύβονται μερικές λεπτομέρειες τις οποίες είναι ορθό να εξετάζουμε: Το εμπορικό ισοζύγιο έχει δύο συνιστώσες, τις εξαγωγές και τις εισαγωγές, για τις οποίες πρέπει να εξετάσουμε ξεχωριστά πόσο συνέβαλαν στη διαμόρφωση του ΑΕΠ. Η συμβολή των εξαγωγών αγαθών και υπηρεσιών της Ελλάδας στο ΑΕΠ φαίνεται στο Διάγραμμα 1, από το οποίο γίνεται φανερό ότι κατά τη διετία 2010-2011, η συμβολή των εξαγωγών στο ΑΕΠ ήταν όντως θετική και ανήλθε αθροιστικά σε 3 εκατοστιαίες μονάδες. Αυτό δεν μπορεί να μας οδηγήσει όμως στο συμπέρασμα ότι οι εξαγωγές μετατρέπονται σε ατμομηχανή της ελληνικής οικονομίας επειδή οι εξαγωγές αγαθών και υπηρεσιών αντιστοιχούν μόνο στο 1/5 περίπου του ΑΕΠ της χώρας. Αυτό περιορίζει κατά πολύ τη δυνατότητα των εξαγωγών να αναλάβουν το ρόλο της κινητήριας δύναμης της οικονομίας μέσω μειώσεων του κόστους εργασίας και των τιμών. Αυτή τη δυνατότητα μπορούν να την αποκτήσουν, οι εξαγωγές, μόνον εάν ακολουθηθεί μια μακροχρόνια στρατηγική αναβάθμισης της διαρθρωτικής ανταγωνιστικότη-

τας όπως επίμονα επισημαίνει το ΙΝΕ/ΓΣΕΕ-ΑΔΕΔΥ επί μια δεκαπενταετία. Τα **προβλήματα ανταγωνιστικότητας** της ελληνικής οικονομίας είναι **διαρθρωτικά**, αφορούν κυρίως σε τι είδους προϊόντα παράγονται στην Ελλάδα, τι ποιότητα έχουν, και εάν αυτή η ποιότητα ανταποκρίνεται στις μεταβαλλόμενες απαιτήσεις της διεθνούς ζήτησης. Εξάλλου, είναι ήδη αρκετές και θα είναι ακόμη περισσότερες οι ανταγωνίστριες χώρες που θα εφαρμόσουν την ίδια πολιτική εσωτερικής υποτίμησης και θα μειώσουν τις τιμές των εξαγωγών τους. Αυτό θα ακυρώσει εν μέρει την πολιτική του ανταγωνιστικού αποπληθωρισμού, τόσο επειδή θα μειωθούν οι τιμές στις ανταγωνίστριες χώρες, όσο και επειδή η εν λόγω πολιτική είναι υφεσιακή και θα μειώσει την ζήτηση στις χώρες προορισμού των ελληνικών εξαγωγών. Ως εκ τούτου, **η στρατηγική της βελτίωσης της διαρθρωτικής ανταγωνιστικότητας** θα πρέπει να θεωρηθεί μονόδρομος για την ελληνική οικονομία προκειμένου να αυξήσει τη συμμετοχή των εξαγωγών στη διαμόρφωση του ΑΕΠ. Η μικρή συμμετοχή των εξαγωγών στο ΑΕΠ της Ελλάδας ευθύνεται για την ανεπάρκεια που παρουσίασε ο διάυλος προσαρμογής της ανταγωνιστικότητας τιμής (competitiveness channel) στην Ελλάδα μετά την ένταξη στη νομισματική ένωση: η μειωμένη ανταγωνιστικότητα δεν επιβράδυνε⁴ την ελληνική οικονομία όταν αναπτυσσόταν ταχύτατα στην δεκαετία του 2000, ακόμη και όταν είχε φτάσει σε σημείο υπερθέρμανσης και η παραγωγή παρέμενε πάνω από το επίπεδο δυνητικής παραγωγής χάρη στις αυξήσεις της εσωτερικής ζήτησης.

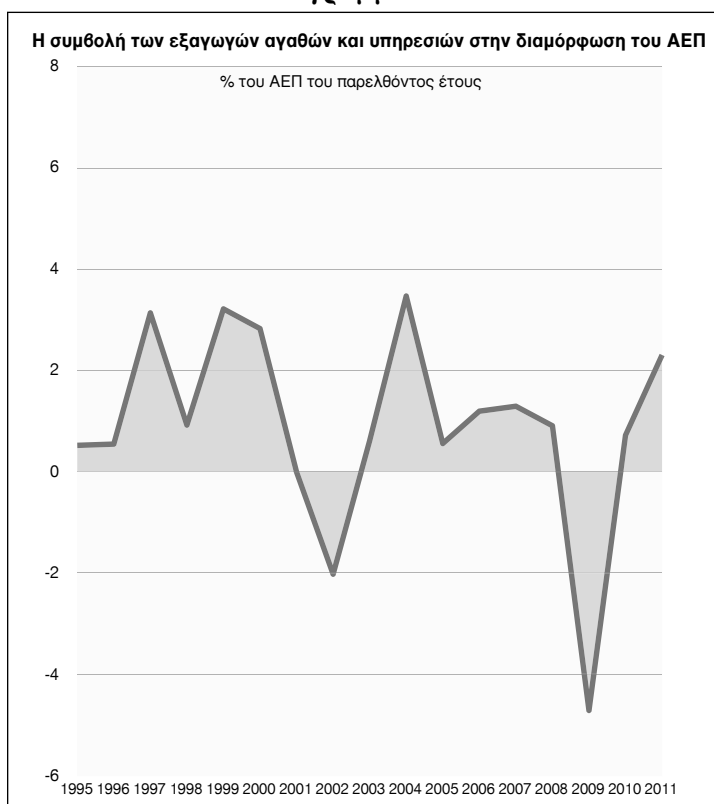
Συνοψίζοντας, η συμβολή των εξαγωγών στην μεγέθυνση του ΑΕΠ κατά το 2010-2001 ανήλθε σε 3 εκατοστιαίες μονάδες και ανάγεται εξ ολοκλήρου στην θεαματική μεγέθυνση των αγορών προορισμού των ελληνικών εξαγωγών, επομένως σε εξωγενείς παράγοντες που δεν σχετίζονται με την ασκούμενη πολιτική της εσωτερικής υποτίμησης.

---

4. Επειδή η συμβολή του εξωτερικού εμπορίου αγαθών και υπηρεσιών είναι μικρή στην διαμόρφωση του ΑΕΠ, επειδή οι ελληνικές καθαρές εξαγωγές δεν εξαρτώνται μόνον από τις τιμές και οι επιχειρήσεις δεν μετατρέπουν ολόκληρη την μείωση του κόστους εργασίας σε μείωση των τιμών, η διαδικασία της προσαρμογής, δηλαδή η ολοκλήρωση της εσωτερικής υποτίμησης θα μπορούσε να πραγματοποιηθεί μόνον μακροπρόθεσμα. Σε αυτό συνηγορούν πλέον περισσότερες έρευνες (μεταξύ άλλων Dullien, Fritsche, Groessl and Paetz 2009, Belke and Gros 2007). Ο διάυλος της ανταγωνιστικότητας τιμής αποδεικνύεται ότι δεν είναι σε θέση να οδηγήσει γρήγορα την οικονομία σε ένα νέο επίπεδο ισορροπίας (στο οποίο οι μισθοί και οι τιμές θα είχαν μειωθεί έναντι των άλλων χωρών). Αποτελεί ως εκ τούτου ένα αμφίβολης χρησιμότητας κανάλι προσαρμογής. Είναι χαρακτηριστικό ότι για την αντιμετώπιση αυτής της ανεπάρκειας στην λειτουργία της ΟΝΕ (δηλαδή της ανεπάρκειας των μηχανισμών της αγοράς) προτείνεται η θέσπιση διοικητικών μηχανισμών παρακολούθησης, ελέγχου και διόρθωσης των ανισορροπιών στα εξωτερικά ισοζύγια των χωρών της ζώνης του ευρώ (ή των πραγματικών συναλλαγματικών ισοτιμιών) (Pisani-Ferry, Sapir, Marzino 2010).

Διάγραμμα 1

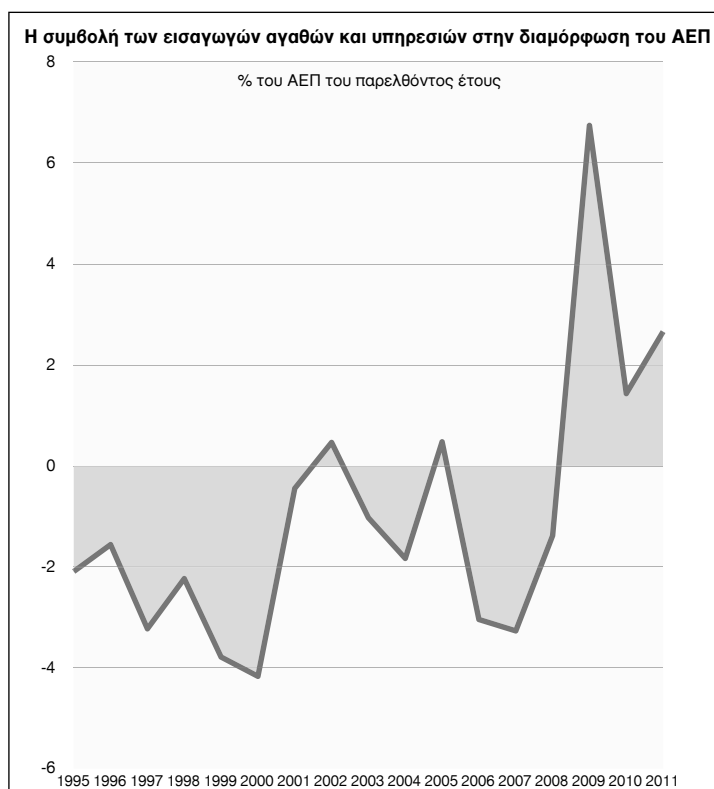

Πηγή: Annual Macroeconomic Database, Ευρωπαϊκή Επιτροπή.

Πέραν αυτών, η συμβολή των εξαγωγών στο ΑΕΠ κατά την τελευταία διετία, όπως φαίνεται στο Διάγραμμα 1, καθόλου δεν υπερéχει έναντι της αντίστοιχης συμβολής των ετών 1995-2008 ώστε να υποθέσουμε ότι η οικονομία υιοθέτησε ήδη ένα πιο εξωστρεφές μοντέλο ανάπτυξης. Εάν, μάλιστα, χρησιμοποιήσουμε τον δείκτη εξαγωγικής επίδοσης που διορθώνει τις εξαγωγές με την μεγέθυνση των αγορών προορισμού, θα διαπιστώσουμε ότι οι σημερινές εξαγωγικές επιδόσεις είναι κατώτερες της τελευταίας εικοσαετίας (βλ. αναλυτικότερα στο Μέρος 3). Η συμβολή των εισαγωγών αγαθών και υπηρεσιών στη διαμόρφωση του ΑΕΠ κατά την τελευταία διετία, όπως φαίνεται στο Διάγραμμα 2, ανήλθε σε περίπου 4 εκατοστιαίες μονάδες. Η θετική συμβολή του εξωτερικού εμπορίου της Ελλάδας στη διαμόρφωση του ΑΕΠ οφείλεται κατά τα 2/3 περίπου στη μείωση των εισαγωγών, η οποία με τη σειρά της οφείλεται στην δραστική περιοσίολή της εσωτερικής ζήτησης. Αυτό το θετικό αποτέλεσμα της μείωσης των εισαγωγών επί του ΑΕΠ ανάγεται απλώς στο γεγονός ότι ένα μικρότερο μέρος της εσωτερικής ζήτησης εκτρέπεται προς τις εισαγωγές. Μια τέτοια εξέλιξη, όμως, δύσκολα μπορεί να εκληφθεί ως αλλαγή στη διάρθρωση της ελληνικής οικονομίας. Εκτός, βεβαίως, εάν αναμένει κάποιος, όπως ο Διοικητής της

Τράπεζας της Ελλάδος⁵, ότι η **παρατεταμένη εσωτερική υποτίμηση** θα οδηγήσει σε προσαρμογή των καταναλωτών σε πιο λιτά καταναλωτικά πρότυπα τα οποία θα παγιωθούν, και μέσω αυτών σε μονιμότερη μείωση των εισαγωγών.

Διάγραμμα 2

Πηγή: Annual Macroeconomic Database, Ευρωπαϊκή Επιτροπή.

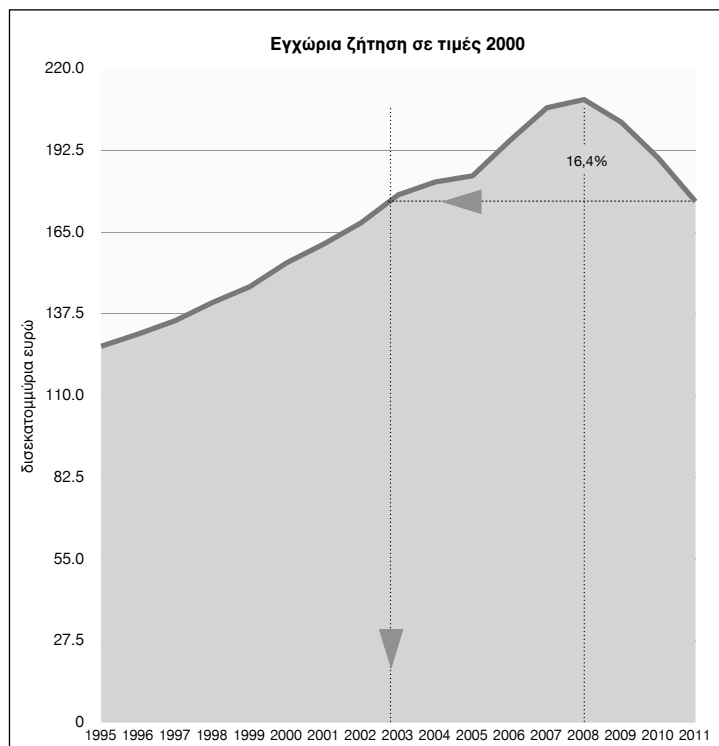
Συμπερασματικά, από **την κριτική ανάγνωση** των ισχυρισμών ότι αποδίδει ήδη η ασκούμενη πολιτική της εσωτερικής υποτίμησης, καταλήγουμε στο **συμπέρασμα** ότι μόνον μια μεροληπτική και βεβιασμένη ανάλυση των εξελίξεων στην ελληνική οικονομία θα μπορούσε να ισχυριστεί ότι η πολιτική της εσωτερικής υποτίμησης στην Ελλάδα έχει αποδώσει θετικά μακροοικονομικά, πολλώ δε μάλλον διαρθρωτικά, αποτελέσματα.

Μετά την κριτική αυτών των ισχυρισμών, παρουσιάζουμε τις μακροοικονομικές εξελίξεις στην ελληνική οικονομία κατά το 2010-2011 ακολουθώντας στην έκθεσή μας τις φάσεις και τα βήματα της εσωτερικής υποτίμησης:

5. Έκθεση του Διοικητή για το έτος 2010, σελίδα 21.

Η διαδικασία της εσωτερικής υποτίμησης στην Ελλάδα έχει ως σημείο εκκίνησης το αρνητικό σοκ ζήτησης του 2009-2011. Όπως φαίνεται στο Διάγραμμα 3, η πτώση της ζήτησης κατά την εν λόγω τριετία ήταν θεαματική (-16,4%) και επανέφερε το επίπεδο της εγχώριας ζήτησης στο επίπεδο του 2003.

Διάγραμμα 3

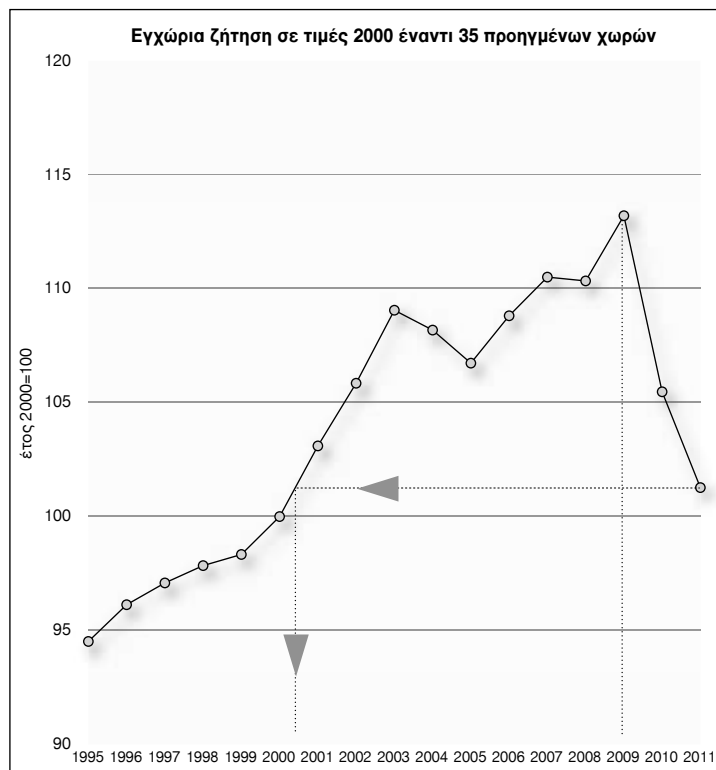

Πηγή: Annual Macroeconomic Database, Ευρωπαϊκή Επιτροπή.

Το αρνητικό σοκ που έχει δεχθεί η ελληνική οικονομία από την πτώση της ζήτησης θα ενισχυθεί περαιτέρω από τις επερχόμενες μειώσεις των αμέσως επόμενων ετών. Ήδη για το 2012, η Ευρωπαϊκή Επιτροπή προβλέπει περαιτέρω μείωση της εγχώριας ζήτησης κατά 1,5%. Μικρότερη είναι η μείωση που παρουσιάζει η εγχώρια ζήτηση στην Ελλάδα συγκρινόμενη με άλλες χώρες, επειδή κατά το 2009 υπήρξε γενικευμένη υποχώρηση της ζήτησης διεθνώς και μάλιστα μεγαλύτερη από όσο στην Ελλάδα. Έναντι των 35 κυριότερων ανταγωνιστριών χωρών, οι οποίες είναι οι 35 πλέον προηγμένες χώρες του πλανήτη, η εγχώρια ζήτηση στην Ελλάδα υποχώρησε κατά 8,2% το 2009-2011 (κατά 10,5% το 2010-2011) επαναφέροντας τον σχετικό δείκτη (βλ. Διάγραμμα 4) στο επίπεδο του έτους 2001. Η αύξηση της εγχώριας ζήτησης στην Ελλάδα, όπως φαίνεται στο Διάγραμμα 4, κατά τα έτη 1995-2009 ήταν ταχύ-

τερη από ό,τι στις 35 κυριότερες ανταγωνίστριες χώρες. Αυτή η ταχύτερη μεγέθυνση της εσωτερικής ζήτησης στην Ελλάδα απετέλεσε και τον κινητήρα της πραγματικής σύγκλισης προς τις πιο αναπτυγμένες οικονομίες. Η μείωση της σχετικής ζήτησης, που εμφανίζεται στο Διάγραμμα 4, εγκαινίασε μια διαδικασία πραγματικής απόκλισης, η οποία, στα πλαίσια της εσωτερικής υποτίμησης θεωρείται αναγκαίο τίμημα που πρέπει να καταβληθεί προκειμένου να αποκατασταθεί η μειωμένη ανταγωνιστικότητα της χώρας.

Διάγραμμα 4

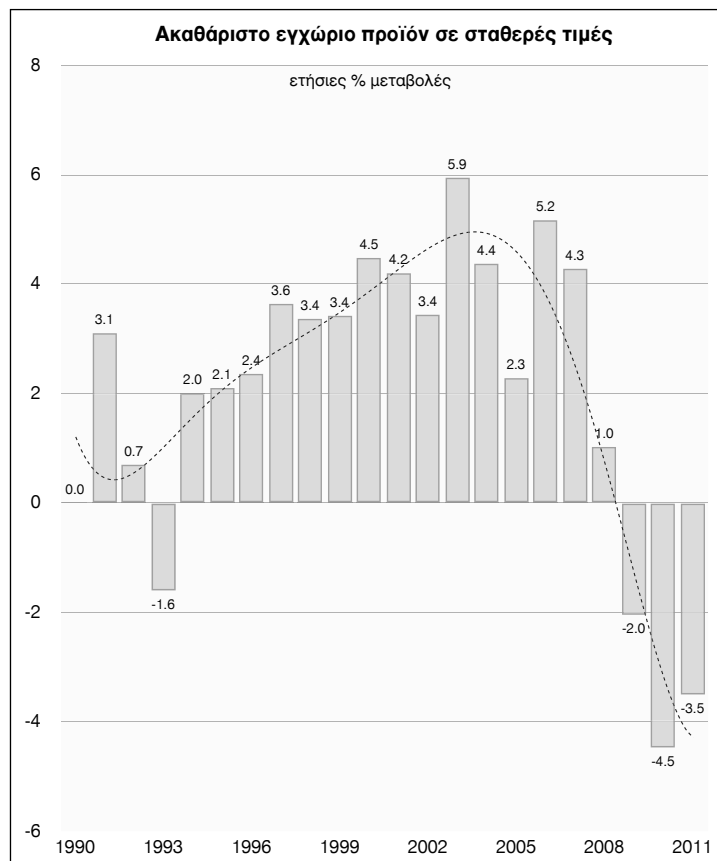
Πηγή: Annual Macroeconomic Database, Ευρωπαϊκή Επιτροπή.

Η θεαματική πτώση της ζήτησης έχει οδηγήσει σε δραματική μείωση του ΑΕΠ και σε εκρηκτική άνοδο της ανεργίας. Οι επιπτώσεις ήταν σχεδόν άμεσες αφού η παραγωγή προσαρμόζεται στις διακυμάνσεις της ζήτησης στην βραχυχρόνια διάρκεια (σε αντίθεση με τους μισθούς και τις τιμές που προσαρμόζονται στη μεσοπρόθεσμη διάρκεια).

Η εσωτερική υποτίμηση, με την ύφεση που προκαλεί η μείωση της εγχώριας ζήτησης, αποσκοπεί στη μετατροπή του συσχετισμού δυνάμεων μεταξύ επιχειρήσεων και

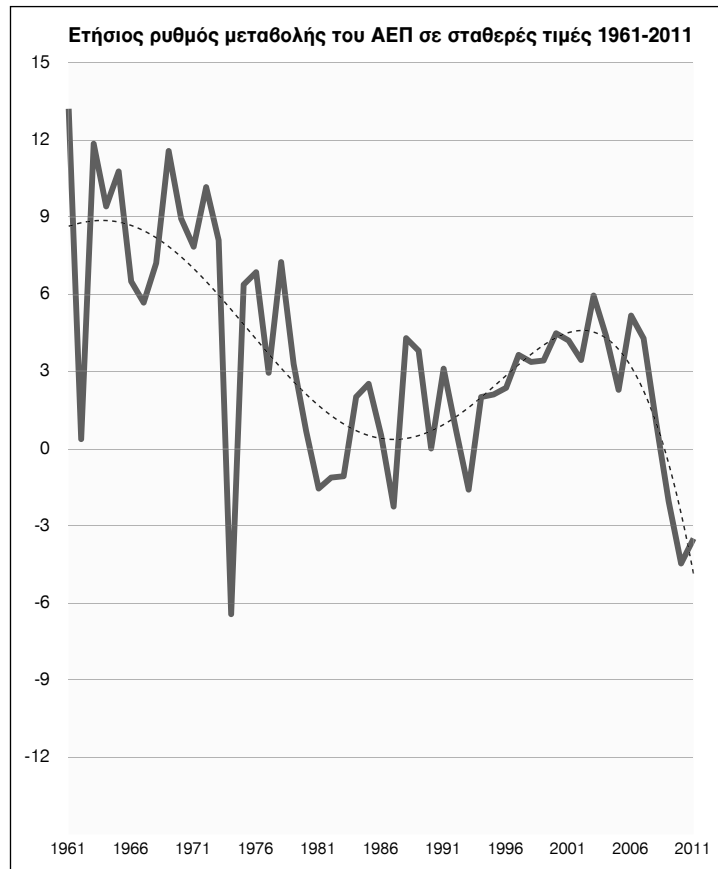
εργαζομένων: Στο νέο μειωμένο επίπεδο παραγωγής και αυξημένης ανεργίας, τα συνδικάτα και γενικότερα οι εργαζόμενοι θα απολέσουν ένα μέρος από την διαπραγματευτική τους δύναμη. Το μέγεθος αυτής της απώλειας εξαρτάται από το βάθος της ύφεσης της οικονομίας και από τις αλλαγές στα διαρθρωτικά χαρακτηριστικά της αγοράς εργασίας (καθώς η πολιτική της εσωτερικής υποτίμησης συνοδεύεται από μια διαρθρωτική πολιτική «απελευθέρωσης» της αγοράς εργασίας). Αναμενόμενο μεσοπρόθεσμο αποτέλεσμα είναι οι μισθοί να μειωθούν και η μείωση του κόστους εργασίας που θα προκύψει θα οδηγήσει (εάν δεν μετατραπεί σε αύξηση της κερδοφορίας) σε μείωση των εγχωρίων τιμών (ή σε βραδύτερη αύξησή τους έναντι των τιμών των ανταγωνιστριών χωρών), επομένως και σε βελτίωση της ανταγωνιστικότητας τιμής της ελληνικής οικονομίας.

Διάγραμμα 5

Πηγή: Annual Macroeconomic Database, Ευρωπαϊκή Επιτροπή.

Διάγραμμα 6

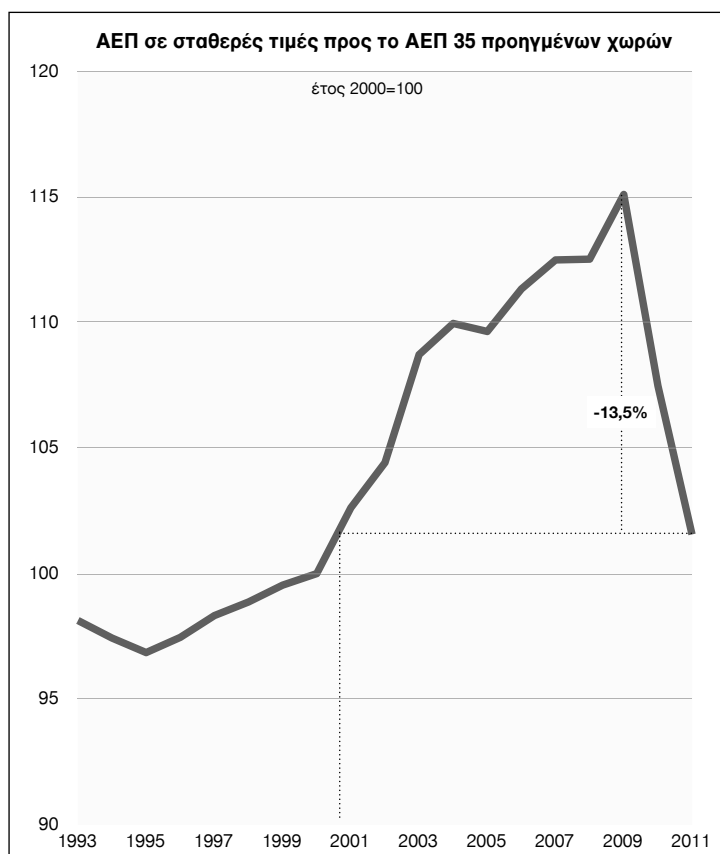
Πηγή: Annual Macroeconomic Database, Ευρωπαϊκή Επιτροπή.

Η μείωση του ΑΕΠ, που αποτυπώνεται στο Διάγραμμα 5, ανέρχεται σωρευτικά για την τριετία 2009-2011 σε 10,2%. Σε μακροχρόνια προοπτική (Διάγραμμα 6) η πτώση του προϊόντος εμφανίζεται ως η μεγαλύτερη μείωση της μεταπολεμικής περιόδου. Η μείωση του 1974 ήταν μεν μεγαλύτερη αλλά διήρκεσε μόνον ένα έτος, ενώ η μείωση του 2009-2011, όχι μόνον είναι τριετής αλλά είναι πολύ πιθανό να επεκταθεί και στο μέλλον εάν λάβουμε υπόψη μας ότι τα νέα μέτρα περιστολής της ζήτησης, που ελήφθησαν με το μεσοπρόθεσμο πρόγραμμα, θα έχουν σημαντικά υφεσιακά αποτελέσματα.

Όπως φαίνεται στο Διάγραμμα 7, η μείωση του ΑΕΠ, συγκρινόμενη με την αντίστοιχη μεταβολή στις 35 πιο προηγμένες χώρες του κόσμου, ήταν ακόμη μεγαλύτερη από αυτή που καταγράφεται στα εθνικά στοιχεία της Ελλάδας, αφού ανήλθε σε 13,5% εξαιτίας της οικονομικής μεγέθυνσης στις άλλες χώρες: η διαφορά των 13,5 εκατοστιαίων μονάδων αναλύεται σε περίπου 10 μονάδες ύφεσης στην Ελλάδα και 3,5 μονάδες μεγέθυνσης του ΑΕΠ στις άλλες αναπτυγμένες χώρες.

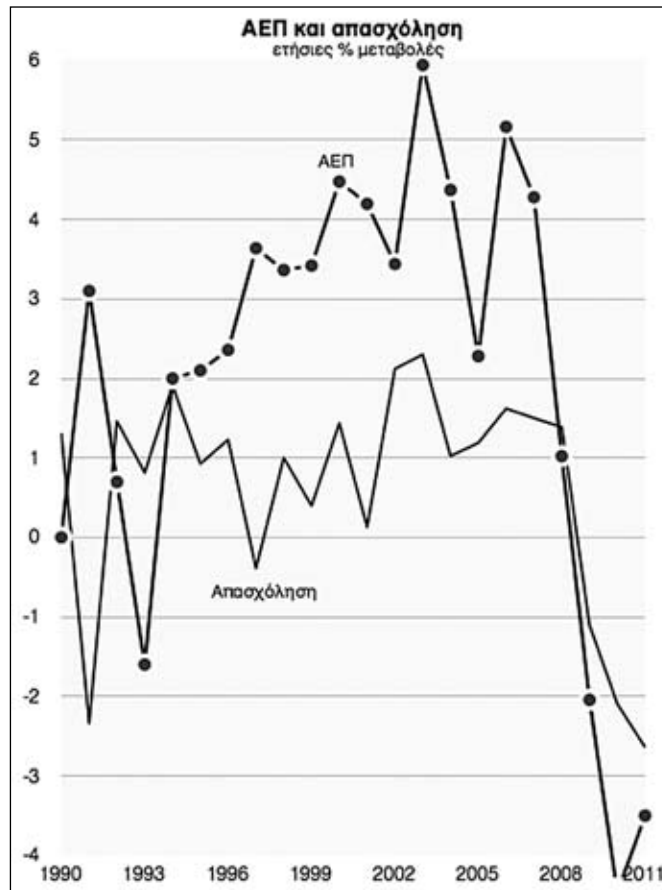
Κατά τα έτη 2010-2011, υπήρξε στην Ελλάδα μεγάλη πτώση και του αριθμού των απασχολουμένων ως επακόλουθο της μείωσης του προϊόντος, όπως εξάλλου ήταν αναμενόμενο αφού οι δύο μεταβλητές παρουσιάζουν ισχυρή συσχέτιση σε όλες τις χώρες και όλες τις εποχές. Ωστόσο, όπως φαίνεται στο Διάγραμμα 8, η μείωση του αριθμού των απασχολουμένων ανήλθε σε 4,7% περίπου έναντι 8% του ΑΕΠ. Το υπόλοιπο 3,3% της μείωσης του προϊόντος προήλθε από την μείωση της παραγωγικότητας της εργασίας.

Διάγραμμα 7

Πηγή: Annual Macroeconomic Database, Ευρωπαϊκή Επιτροπή.

Διάγραμμα 8

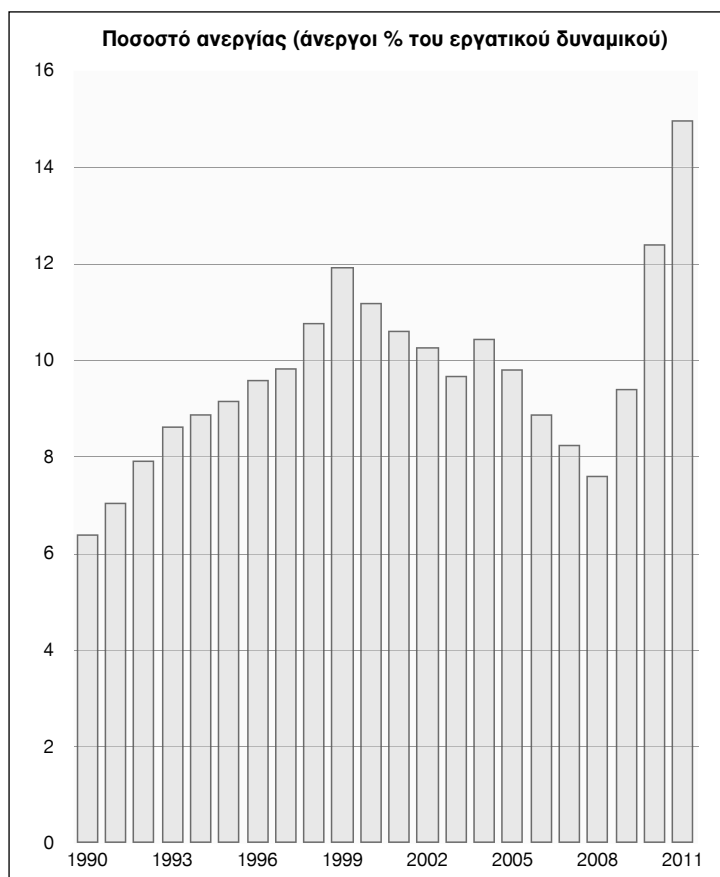
Πηγή: Έρευνα Εργατικού Δυναμικού ΕΣΥΕ και Ameco Database.

Αυτές οι εξελίξεις αποτελούν **ισχυρή ένδειξη** ότι η μείωση του όγκου της παραγωγής κατά το 2009-2011 προκάλεσε αύξηση του αργούντος παραγωγικού δυναμικού η οποία όμως δεν συνοδεύεται από την ανάλογη μείωση της απασχόλησης. Θα πρέπει να αποδώσουμε αυτές τις εξελίξεις στο γεγονός ότι στις σύγχρονες τεχνολογικές συνθήκες μια μεγάλη πλέον μερίδα των εργαζομένων αποτελεί έναν πυρήνα παγίως απασχολομένων των οποίων η εργασία είναι απαραίτητη για την παραγωγή είτε μεγάλου είτε μικρού όγκου προϊόντος. Για τον λόγο αυτόν, η παραγωγικότητα της εργασίας περιλαμβάνει μια κυκλική συνιστώσα, με την έννοια ότι η οριακή παραγωγικότητα είναι αυξημένη όταν ο βαθμός χρησιμοποίησης του παραγωγικού δυναμικού είναι μικρός και αντιστρόφως (Rowthorn 1981, Lavoie 1992). Για τους λόγους αυτούς, η θεαματική μείωση του βαθμού χρησιμοποίησης του παραγωγικού δυναμικού, κατά τα έτη 2009-2011, συνοδεύεται από συγκριτικά μικρότερη μείωση του αριθμού των απασχολομένων και ταυτόχρονη μείωση της παραγωγικότητας της εργασίας.

Η μείωση της απασχόλησης κατά 4,7%, στη διάρκεια της διετίας 2010-2011 (5,8% κατά την τριετία 2009-2011), μετατράπηκε σε κατακόρυφη αύξηση του ποσοστού ανεργίας (Διάγραμμα 9) σε διψήφια ποσοστά. Η πρόβλεψη της Ευρωπαϊκής Επιτροπής για το σύνολο του 2011 σε μέσο επίπεδο ανέρχεται σε 15%.

Διάγραμμα 9

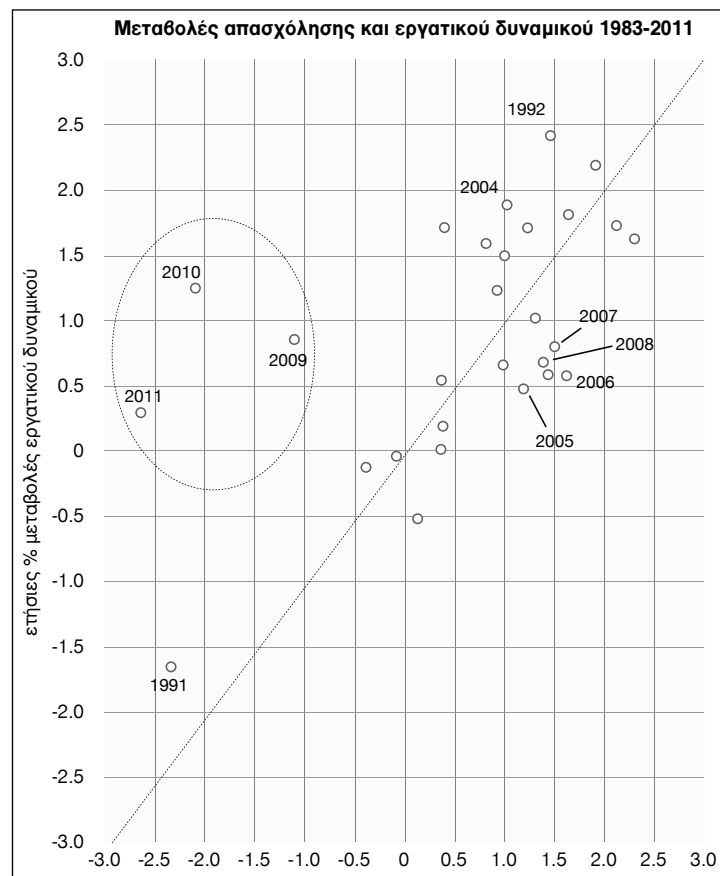

Πηγή: Έρευνα Εργατικού Δυναμικού ΕΣΥΕ.

Ο διπλασιασμός του ποσοστού ανεργίας, μέσα στα τρία χρόνια 2009-2011, δεν οφείλεται μόνο στη μείωση του αριθμού των απασχολουμένων, αλλά και στην αύξηση του εργατικού δυναμικού, δηλαδή του αριθμού των ατόμων που έχουν ηλικία 15 έως 64 ετών και συμμετέχουν στην αγορά εργασίας (είτε δηλαδή έχουν απασχόληση, είτε αναζητούν ενεργητικά εργασία). Κατά την τριετία 2009-2011, το εργατικό δυναμικό της Ελλάδας αυξήθηκε αθροιστικά κατά 2,5%. Η εξέλιξη αυτή ανατρέπει την ισχυρή στατιστική συσχέτιση που παρουσίαζαν μέχρι σήμερα οι ετήσιες εκατοστιαίες μεταβολές της απασχόλησης και του εργατικού δυναμικού: οι αυξήσεις

της απασχόλησης προκαλούσαν συστηματικά αυξήσεις του εργατικού δυναμικού πιθανότατα επειδή οι αυξανόμενες ευκαιρίες απασχόλησης προσελκύουν εργατικό δυναμικό στην αγορά εργασίας, και αντιστρόφως, οι μειώσεις της απασχόλησης προκαλούν αποθάρρυνση και απόσυρση στον μη ενεργό πληθυσμό. Κατά τα έτη 2009-2011, οι μεγάλες μειώσεις της απασχόλησης δεν συνοδεύτηκαν από μειώσεις του εργατικού δυναμικού πιθανότατα επειδή μειώθηκε δραματικά η αγοραστική δύναμη των μισθών με αποτέλεσμα τα νοικοκυριά των μισθωτών να αναζητούν περισσότερη απασχόληση προκειμένου να αναπληρώσουν το χαμένο εισόδημα που προκαλεί η εσωτερική υποτίμηση.

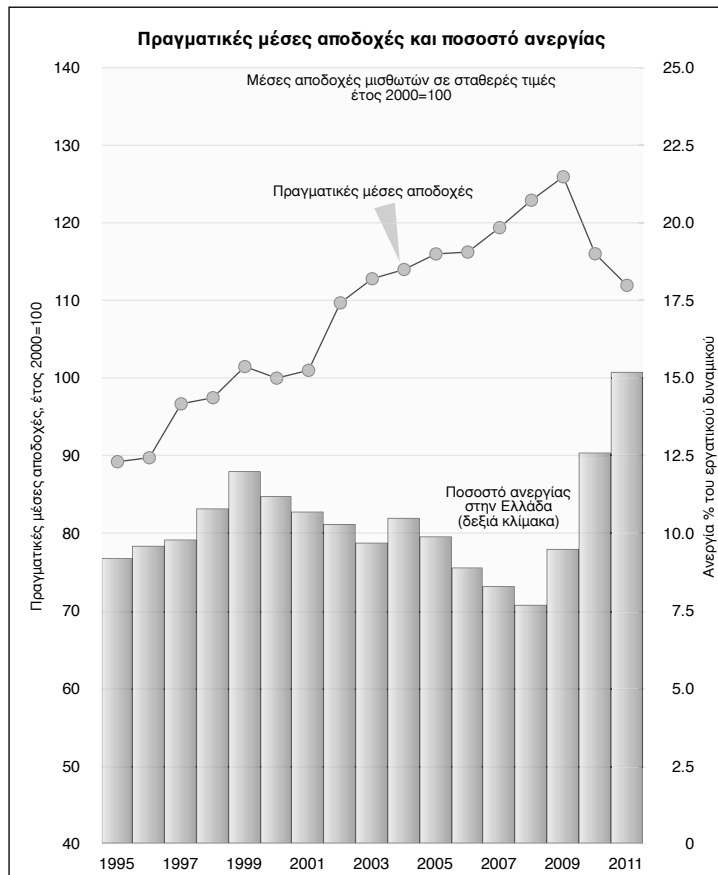
Διάγραμμα 10

Πηγή: Έρευνα Εργατικού Δυναμικού ΕΣΥΕ.

Συνοψίζοντας, στην βραχυχρόνια διάρκεια η εσωτερική υποτίμηση έχει οδηγήσει σε μεγάλες μειώσεις στην εγχώρια ζήτηση, το ΑΕΠ, τις εισαγωγές, την απασχόληση, και σε δραματική αύξηση του ποσοστού ανεργίας.

Διάγραμμα 11

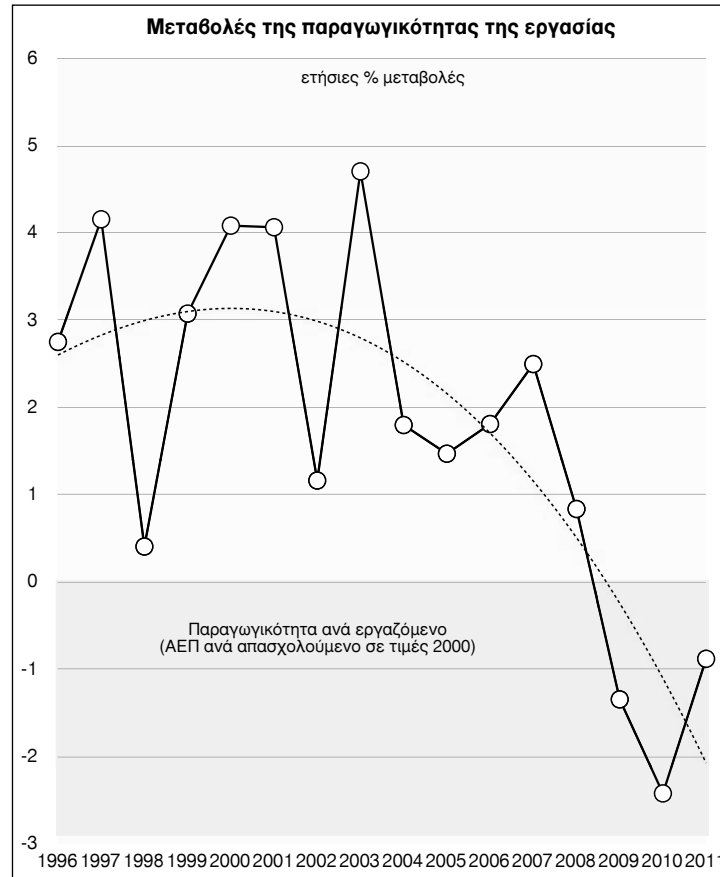

Πηγή: Ameco Database, Ευρωπαϊκή Επιτροπή.

Η αύξηση του ποσοστού ανεργίας αυξάνει την πίεση που ασκείται επί των μισθών καθώς μετατρέπει τον συσχετισμό δυνάμεων μεταξύ εργοδοτών και εργαζομένων. Όπως φαίνεται στο Διάγραμμα 11, η επίπτωση της ανεργίας επί των πραγματικών μισθών είναι ήδη ορατή: Ο διπλασιασμός του ποσοστού ανεργίας κατά την τριετία 2009-2011 (σε συνδυασμό βεβαίως με τη διοικητική μείωση των μισθών των δημοσίων υπαλλήλων) έχει προκαλέσει μείωση των πραγματικών μισθών 11,5% στο σύνολο της οικονομίας και 9,2% στον ιδιωτικό τομέα⁶ κατά το 2010-2011. Ωστόσο, η πλήρης προσαρμογή των μισθών και των τιμών στο νέο χαμηλότερο σημείο στο οποίο βρίσκονται η ζήτηση, η παραγωγή και η απασχόληση, πραγματοποιείται μεσοπρόθεσμα, και ως εκ τούτου θα έπρεπε να αναμένουμε περαιτέρω μείωση των πραγματικών μισθών ακόμη και εάν δεν αυξανόταν περισσότερο το ποσοστό ανεργίας πολύ περισσότερο που η αύξησή του θεωρείται βεβαία.

6. OECD, *Economic Outlook No 89*, Ιούνιος 2011.

Διάγραμμα 12

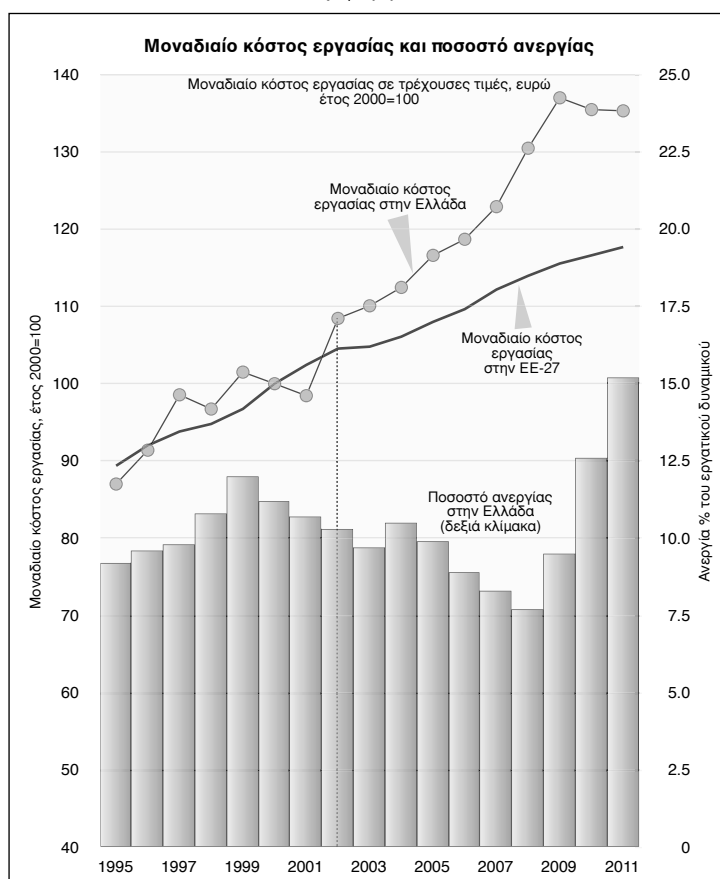

Πηγή: Annual Macroeconomic Database, Ευρωπαϊκή Επιτροπή.

Η εσωτερική υποτίμηση έχει αρνητικά μεσοπρόθεσμα αποτελέσματα και επί των επενδύσεων παγίου κεφαλαίου καθώς προκαλεί συστολή της οικονομικής δραστηριότητας. Η παραγωγικότητα της εργασίας εξαρτάται από τον βαθμό χρησιμοποίησης του παραγωγικού δυναμικού, και μεσοπρόθεσμα από τις καθαρές επενδύσεις παγίου κεφαλαίου (οι οποίες, θα παραμείνουν χαμηλές ή θα είναι αρνητικές, όπως ήδη συμβαίνει, για όσο καιρό θα υπάρχει υποαπασχόληση του παραγωγικού δυναμικού). Έτσι, κατά τη διετία 2010-2011, όταν αυξήθηκε θεαματικά το αργούν παραγωγικό δυναμικό και οι καθαρές επενδύσεις παγίου κεφαλαίου κατέστησαν αρνητικές (υπήρξε δηλαδή αποεπένδυση, με την έννοια ότι μειώθηκε το καθαρό κεφαλαιακό απόθεμα της χώρας) η παραγωγικότητα μειώθηκε κατά 3,3%. Όπως φαίνεται στο Διάγραμμα 12, η αύξηση της παραγωγικότητας της εργασίας κατά την τετραετία 2005-2008 ανήλθε σε περίπου 6% αθροιστικά, ενώ κατά τις δύο προηγούμενες τετραετίες (2001-2004 και 1997-2000) είχε υπερβεί το 12% για κάθε μία από αυτές. Όσον αφορά το επίπεδο της παραγωγικότητας της εργασίας, θα έχει οπισθοχωρήσει στο τέλος του 2011 στο επίπεδο του 2005.

Η μεταβολή του κόστους εργασίας ισούται με την μεταβολή των ονομαστικών ακαθάριστων αποδοχών μείον την μεταβολή της παραγωγικότητας της εργασίας. Επειδή η εσωτερική υποτίμηση μείωσε κατά το 2010-2011 αμφότερα τα μεγέθη (ο μέσος ονομαστικός μισθός μειώθηκε κατά 4,5%, ενώ η παραγωγικότητα της εργασίας κατά 3,3%), το κόστος εργασίας ανά μονάδα προϊόντος, που είναι η διαφορά τους, μειώθηκε οριακά, κατά 1,2%. Στο Διάγραμμα 13, φαίνεται ότι η μείωση αυτή είναι πολύ μικρή σε σχέση με την ανοδική πορεία του κόστους εργασίας ανά μονάδα προϊόντος της δεκαετίας.

Διάγραμμα 13

Πηγή: Ameco Database, Ευρωπαϊκή Επιτροπή.

Στο Διάγραμμα 13 αποτυπώνεται γενικότερα η επίπτωση του ποσοστού ανεργίας στην εξέλιξη του κόστους εργασίας ανά μονάδα προϊόντος (σε ονομαστικούς όρους): η μείωση της ανεργίας από τα σχετικά υψηλά επίπεδα των ετών 1998-2001, στο χαμηλό ποσοστό του 2008 (7,5%) είχε επιδράσει αυξητικά στο μοναδιαίο κόστος. Πρόκειται για την περίοδο κατά την οποία είχαν ήδη αρχίσει να επιβραδύνονται

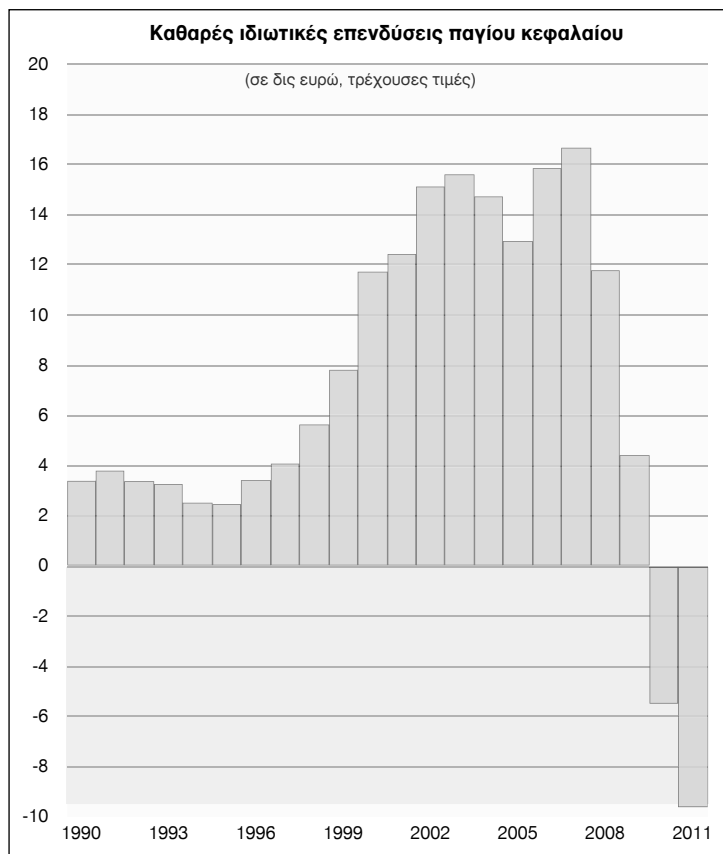
η παραγωγικότητα της εργασίας και οι παραγωγικές επενδύσεις, και η ελληνική οικονομία να μεγεθύνεται σε συνθήκες υπερθέρμανσης. **Η αύξηση του μοναδιαίου κόστους εργασίας της Ελλάδας** έναντι της ζώνης του ευρώ (Διάγραμμα 13) στη δεκαετία του 2000 οφείλεται στην επιβράδυνση της παραγωγικότητας της εργασίας στην Ελλάδα μετά το 2003 (η οποία με τη σειρά της ανάγεται στο γεγονός ότι η ανάπτυξη βασίστηκε τότε στην ιδιωτική κατανάλωση και στην οικοδομή και όχι στις παραγωγικές επενδύσεις) και στην ταυτόχρονη αύξηση των ονομαστικών αμοιβών που επηρεάζονταν από την πτώση του ποσοστού ανεργίας. Ενώ, δηλαδή, η ανάπτυξη της τετραετίας 2005-2008 μείωσε το ποσοστό ανεργίας και ευνόησε έτσι τις αυξήσεις των ονομαστικών μισθών, η ανάπτυξη αυτή δεν πραγματοποιήθηκε με ένταση της προσπάθειας σε παραγωγικές επενδύσεις ώστε να αυξηθεί η παραγωγικότητα της εργασίας. Το μοναδιαίο κόστος εργασίας είναι ο λόγος των μέσων ακαθάριστων ετήσιων αποδοχών (με άλλα λόγια, οι ονομαστικές αμοιβές) προς την παραγωγικότητα της εργασίας. Ο τύπος της ανάπτυξης της τετραετίας 2005-2008 ήταν τέτοιος που ευνοούσε την αύξηση του αριθμητή χωρίς να διασφαλίζει την αναλογική αύξηση του παρονομαστή. Οι εξελίξεις αυτές σχετίζονταν άμεσα με την στρεβλή αρχιτεκτονική της νομισματικής ένωσης της Ευρώπης⁷ (βλ. για τα παραπάνω, αναλυτικά στη μελέτη του ΙΝΕ/ΓΣΕΕ «Κόστος εργασίας, περιθώρια κέρδους και ανταγωνιστικότητα στην Ελλάδα 1995-2009» και στην ετήσια έκθεση 2010 του ΙΝΕ).

Σε ό,τι αφορά **την μείωση του μοναδιαίου κόστους εργασίας** υπό την πίεση της ανόδου του ποσοστού ανεργίας κατά την τριετία 2009-2011, η πλήρης προσαρμογή των μισθών και των τιμών στο νέο χαμηλότερο σημείο στο οποίο βρίσκονται η παραγωγή και η απασχόληση, και το νέο υψηλότερο σημείο στο οποίο βρίσκεται το ποσοστό ανεργίας, θα πραγματοποιηθεί μεσοπρόθεσμα, και ως εκ τούτου θα έπρεπε να αναμένουμε περαιτέρω μείωση των μισθών ακόμη και εάν το ποσοστό ανεργίας παραμείνει αμετάβλητο. Επειδή όμως παράλληλα θα μειώνεται και η παραγωγικότητα της εργασίας, σχετικά μικρές θα είναι και οι μειώσεις του κόστους εργασίας ανά μονάδα προϊόντος.

---

7. Στα πλαίσια της νομισματικής ένωσης αναπτύσσονται διαδικασίες σωρευτικής αιτιότητας, οι οποίες δημιουργούν φαύλους ή ενάρετους κύκλους που είναι σε θέση να κρατήσουν μια χώρα της ζώνης του ευρώ σε κατάσταση υπερθέρμανσης (ταχύρρυθμη ανάπτυξης που δεν αντιστοιχεί στην διαρθρωτική ανταγωνιστικότητα της χώρας) ή σε κατάσταση ύφεσης, για πολύ καιρό πριν οι διορθωτικοί μηχανισμοί της αγοράς επαναφέρουν την οικονομία στην «κανονική» της κατάσταση (στο επίπεδο της δυναμικής παραγωγής) μέσω της επιδείνωσης ή της βελτίωσης του ισοζυγίου τρεχουσών συναλλαγών. Αυτό σχετίζεται με το γεγονός ότι το ενιαίο ονομαστικό επιτόκιο μετατρέπεται σε χαμηλό πραγματικό επιτόκιο στις χώρες υψηλού πληθωρισμού, και αντιστρόφως. Έτσι, χαμηλά πραγματικά επιτόκια έχουν ακριβώς εκείνες οι χώρες που θα έπρεπε να έχουν υψηλότερα πραγματικά επιτόκια. Ο μηχανισμός που αναμενόταν να αντισταθμίσει αυτή την ατέλεια της νομισματικής ένωσης, δηλαδή ο δίαυλος της ανταγωνιστικότητας (competitiveness channel) αποδείχθηκε, στην πράξη, ανεπαρκής στην Ισπανία και στην Ελλάδα.

Διάγραμμα 14

Πηγή: Annual Macroeconomic Database, Ευρωπαϊκή Επιτροπή.

Όσον αφορά **την παραγωγικότητα της εργασίας**, θα πρέπει να συνυπολογίσουμε ότι μια οικονομία που έχει υποστεί παρατεταμένη μείωση της ζήτησης και της παραγωγής δεν επανέρχεται στην αρχική της κατάσταση όταν αυξηθεί, κάποτε, η ζήτηση, διότι έχει εν τω μεταξύ υποστεί μια σειρά καταστροφών το εργατικό δυναμικό. Σε συνθήκες παρατεταμένης ύφεσης ένα μέρος του εργατικού δυναμικού θα απολέσει τις γνώσεις του και τις δεξιότητές του εξαιτίας της μακράς παραμονής του στην ανεργία, οι χαμηλοί μισθοί θα επιδράσουν αρνητικά στην υποκίνηση του προσωπικού να αυξήσει την παραγωγικότητα και θα θίξουν την λεγόμενη «επένδυση σε ανθρώπινο κεφάλαιο» των νέων γενεών αφού θα έχει επέλθει υποτίμηση της εργασίας (και παράλληλη αύξηση των δαπανών εκπαίδευσης).

Ακόμη σημαντικότερος, όμως, δυσμενής παράγοντας για την παραγωγικότητα της εργασίας είναι η αποεπένδυση που πραγματοποιείται ήδη. Όπως φαίνεται στο Διάγραμμα 14, οι καθαρές επενδύσεις παγίου κεφαλαίου του ιδιωτικού τομέα στην Ελλάδα έχουν καταστεί αρνητικές κατά την τελευταία διετία. Πρόκειται για μείωση

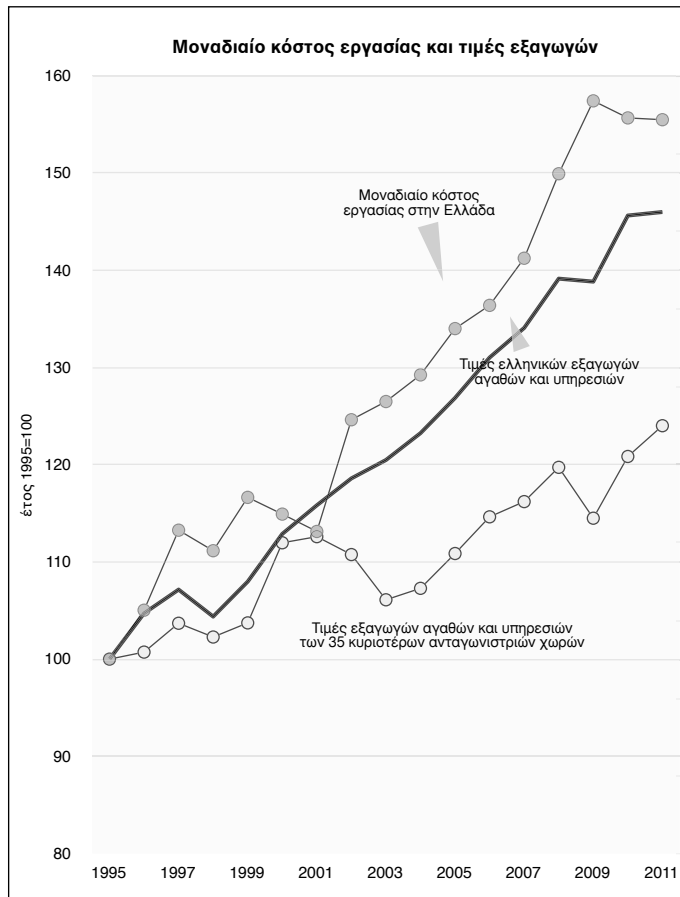
του εγκατεστημένου παραγωγικού δυναμικού, δηλαδή του καθαρού αποθέματος παγίου κεφαλαίου της ελληνικής οικονομίας. Οι επενδύσεις παγίου κεφαλαίου, όμως, είναι αυτές που φέρνουν μέσα στην παραγωγική διαδικασία τις νέες τεχνολογίες και τις νέες μορφές οργάνωσης της παραγωγής. Είναι εύλογο να αναμένουμε, λοιπόν, ότι η μείωσή τους θα επιδράσει αρνητικά στην παραγωγικότητα της εργασίας. Στο σημείο αυτό, βέβαια, μπορεί κάποιος να αντιτάξει την λογική του οικονομικού δαρβινισμού περί εκκαθάρισης των επιχειρήσεων χαμηλής παραγωγικότητας ώστε η οικονομία να βρει, τελικά, έναν καινούργιο δρόμο υψηλών επιδόσεων μέσω μιας διαδικασίας «δημιουργικής καταστροφής» από την οποία θα είχαν επιζήσει τελικά μόνον οι επιχειρήσεις υψηλής παραγωγικότητας. Αναμφισβήτητα, αυτό θα μπορούσε να συμβεί, πλην όμως, μακροπρόθεσμα και αφού οι εργαζόμενες τάξεις της χώρας, αλλά και μια μερίδα του επιχειρηματικού κόσμου, θα είχαν υποστεί δυσβάστακτες θυσίες που δεν είναι ούτε κοινωνικά αποδεκτές ούτε διατηρήσιμες. Εξάλλου οι εκκαθαρίσεις των επιχειρήσεων χαμηλότερης παραγωγικότητας που πραγματοποιούνται κατά τη διάρκεια παρατεταμένων κρίσεων της καπιταλιστικής οικονομίας, γνωρίζουμε ιστορικά ότι συνοδεύονται και από αύξηση των απολύσεων εργαζομένων που αμείβονται με αποδοχές χαμηλότερες από τον μέσο όρο (αφού στους κλάδους και τις επιχειρήσεις χαμηλής παραγωγικότητας οι μισθοί που καταβάλλονται είναι κατά αναλογία χαμηλότεροι). Για τον λόγο αυτόν, δεν θα έπρεπε κάποιος να αναμένει μεγάλες μειώσεις του μοναδιαίου κόστους εργασίας μέσω μιας τέτοιας διαδικασίας «δημιουργικής καταστροφής».

Η μείωση των καθαρών επενδύσεων παγίου κεφαλαίου συμβάλλει βεβαίως και στην περαιτέρω συρρίκνωση της εσωτερικής ζήτησης από κοινού με την μείωση των μισθών και συντάξεων, των δημοσίων επενδύσεων, της δημόσιας κατανάλωσης και όλων γενικά των συνιστωσών της εσωτερικής ζήτησης, παρασύροντας την ελληνική οικονομία σε μία σπείρα διαδοχικών μειώσεων της παραγωγής, των οποίων το υποτιθέμενο όριο θα ήταν μια τόσο μεγάλη βελτίωση της ανταγωνιστικότητας τιμής που θα επέτρεπε στην εξωτερική ζήτηση να μετατραπεί σε νέα κινητήρια δύναμη της ελληνικής οικονομίας. Η βελτίωση της ανταγωνιστικότητας υποτίθεται ότι θα επέλθει από την μετακύλιση των μειώσεων του κόστους εργασίας ανά μονάδα προϊόντος στις τιμές των εγχωρίων προϊόντων.

Οι μειώσεις των τιμών, ωστόσο, στην πραγματικότητα δεν ισούνται προς τις μειώσεις του μοναδιαίου κόστους εργασίας:

Διάγραμμα 15

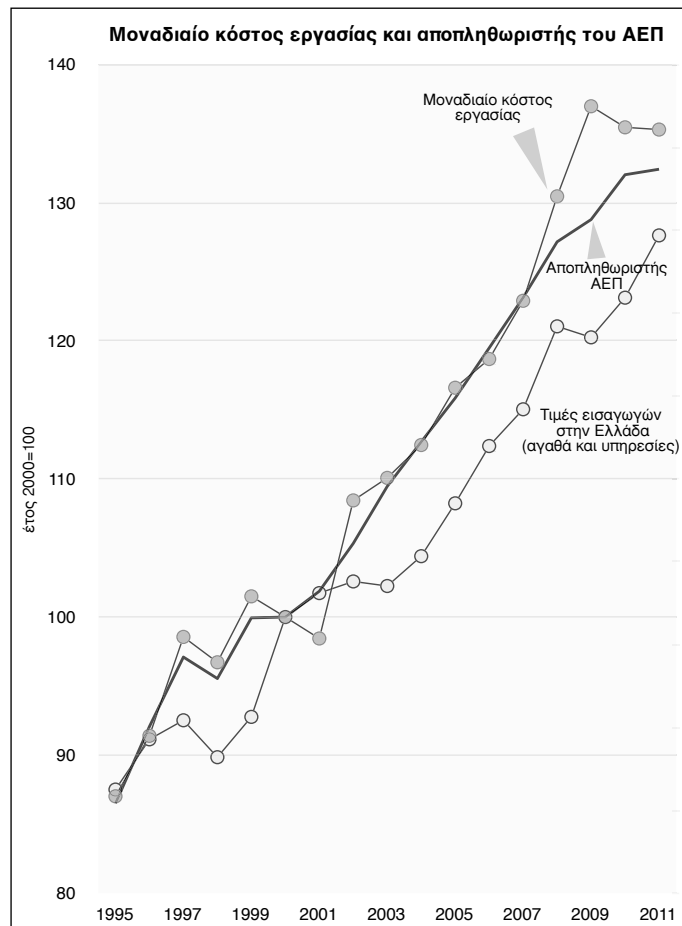

Πηγή: Ameco Database, Ευρωπαϊκή Επιτροπή.

Η μείωση του μοναδιαίου κόστους εργασίας σε δολάρια, κατά τη διετία 2010-2011, ανήλθε σε -3,7% (χάρη στην υποχώρηση της σταθμισμένης συναλλαγματικής ισοτιμίας του ευρώ κατά 1,5%, στην αύξηση του κόστους εργασίας των ανταγωνιστριών χωρών κατά 1,0% και στην μείωση του μοναδιαίου κόστους εργασίας στην Ελλάδα κατά 1,2%). Όμως, η μείωση του μοναδιαίου κόστους εργασίας κατά 3,7% σε σχέση με τις 35 κυριότερες ανταγωνίστριες χώρες μετατράπηκε, κατά την διετία της εσωτερικής υποτίμησης, σε μείωση μόνο 3% των τιμών των ελληνικών εξαγωγών αγαθών και υπηρεσιών (σε δολάρια, έναντι των 35 ανταγωνιστριών χωρών). Αυτή η εξέλιξη επιβεβαιώνει το γεγονός ότι οι μεταβολές των τιμών των εξαγωγών δεν ευθυγραμμίζονται πλήρως με τις μεταβολές του κόστους εργασίας, διότι οι επιχειρήσεις μεγιστοποιούν το κέρδος τους υιοθετώντας αυξήσεις (ή μειώσεις) των τιμών που τοποθετούνται ανάμεσα στις μεταβολές των τιμών των ανταγωνιστριών χωρών και στις μεταβολές του μοναδιαίου κόστους εργασίας. Η διαπίστωση αυτή ισχύει,

όχι μόνον για τα τελευταία έτη αλλά και για τα προηγούμενα, όπως φαίνεται για τις τιμές εξαγωγών αγαθών και υπηρεσιών στο Διάγραμμα 15. Με αυτά τα δεδομένα, οι μειώσεις του κόστους εργασίας που αναμένονται κατά τα επόμενα έτη δεν θα περάσουν πλήρως στις τιμές των προϊόντων που εκτίθενται στον διεθνή ανταγωνισμό (όπως ήδη συνέβη κατά την τριετία 2009-2011).

Διάγραμμα 16

Πηγή: Ameco Database, Ευρωπαϊκή Επιτροπή.

Ανάλογη λογική διέπει και την διαμόρφωση των τιμών των εγχώριων προϊόντων που παράγονται για την εσωτερική αγορά της Ελλάδας αλλά αντιμετωπίζουν τον ανταγωνισμό των εισαγωγών. Όπως φαίνεται στο Διάγραμμα 16, ο αποπληθωριστής του ΑΕΠ κινήθηκε σε μια πορεία μεταξύ του κόστους εργασίας ανά μονάδα προϊόντος και των τιμών των εισαγωγών. Ο αποπληθωριστής του ΑΕΠ είναι περισσότερο μετατοπισμένος προς την καμπύλη του μοναδιαίου κόστους εργασίας επειδή

δεν αντανακλά μόνον τις τιμές των προϊόντων που εκτίθενται στον ανταγωνισμό των εισαγομένων, αλλά και τις τιμές του προστατευμένου από τον διεθνή ανταγωνισμό τομέα της ελληνικής οικονομίας (ο οποίος διαθέτει μεγάλο βάρος στη διαμόρφωση του ΑΕΠ και σχηματίζει τις τιμές του με βάση το μοναδιαίο κόστος, τουλάχιστον για όσο καιρό η ζήτηση αυξάνεται με ταχείς ρυθμούς, όπως συνέβαινε κατά την περίοδο 1995-2008).

Συμπερασματικά, οι επιχειρήσεις που αντιμετωπίζουν τον διεθνή ανταγωνισμό, ήδη επιμερίζουν, και θα συνεχίσουν να επιμερίζουν κατά τα επόμενα έτη, το όφελός τους από την μείωση του κόστους εργασίας μεταξύ αυξήσεων των περιθωρίων κέρδους και μειώσεων των τιμών⁸ τους, δηλαδή αυξήσεων των μεριδίων αγοράς τους. Με άλλα λόγια, κατά τα αμέσως επόμενα έτη, οι επιχειρήσεις δεν θα μετακυλήσουν πλήρως στις τιμές τους τις αναμενόμενες μειώσεις του μοναδιαίου κόστους εργασίας. Εξάλλου, αυτές οι τελευταίες δεν θα είναι ιδιαίτερα αυξημένες για τους λόγους που εκθέσαμε παραπάνω.

Η θεωρία της εσωτερικής υποτίμησης, υποθέτει ότι μέσω της βελτίωσης της ανταγωνιστικότητας τιμής, δηλαδή μέσω της μείωσης των τιμών εξαγωγών και προϊόντων για εσωτερική κατανάλωση, θα αρχίσει πλέον να αυξάνεται η ζήτηση και να ανακάμπτει η παραγωγή. Τελικά, η οικονομία θα έχει ισορροπήσει σε ένα χαμηλότερο επίπεδο παραγωγής (υψηλότερης ανεργίας) σε σχέση με το 2009 (δηλαδή το επίπεδο παραγωγής πριν από το αρχικό αρνητικό σοκ στην εσωτερική ζήτηση) πλην όμως θα έχει βελτιωθεί το ισοζύγιο της χώρας στο εξωτερικό ισοζύγιο αγαθών και υπηρεσιών και θα έχει καταστεί θετικό ώστε να συμβάλει ουσιαστικά στην μεγέθυνση του ΑΕΠ.

Οι προσδοκίες αυτές δεν είναι, ωστόσο, ιδιαίτερα δικαιολογημένες, και μια σειρά αντιρρήσεων, με βάση όσα αναπτύξαμε παραπάνω, θα μπορούσαν να διατυπωθούν επί αυτού:

Πρώτον, οι επιδόσεις στο εξωτερικό εμπόριο αγαθών και υπηρεσιών της Ελλάδας δεν εξαρτώνται μόνον από τις τιμές, αλλά και από την διαρθρωτική ανταγωνιστικότητα. Καμία χώρα δεν είναι ικανή να αυξήσει τις εξαγωγές της για προϊόντα για τα οποία μειώνεται η ζήτηση διεθνώς, όσο χαμηλές τιμές και αν έχουν. Τα προβλήματα ανταγωνιστικότητας της ελληνικής οικονομίας είναι διαρθρωτικά, αφορούν κυρίως σε τι είδους προϊόντα παράγονται στην Ελλάδα, και κυρίως τι ποιότητα έχουν, και εάν αυτή η ποιότητα ανταποκρίνεται στις μεταβαλλόμενες απαιτήσεις της διεθνούς ζήτησης. Η διαρθρωτική ανταγωνιστικότητα όμως δεν βελτιώνεται σε μερικά μόνον έτη, ούτε με αποεπένδυση όπως έχουμε ήδη από το 2010 στην Ελλάδα. **Δεύτερον**, το εξωτερικό εμπόριο της Ελλάδας δεν έχει μεγάλη συμβολή στην διαμόρ-

---

8. Τιμές εξαγωγών και τιμές εγχώριων προϊόντων που εκτίθενται στον ανταγωνισμό των εισαγομένων.

φωση του ΑΕΠ. Αλλιώς, η μειωμένη ανταγωνιστικότητα θα είχε επιβραδύνει την ελληνική οικονομία όταν αναπτυσσόταν ταχύτατα στην δεκαετία του 2000, ακόμη και όταν είχε φτάσει σε σημείο υπερθέρμανσης και η παραγωγή παρέμενε πάνω από το επίπεδο δυνητικής παραγωγής εξαιτίας των συνεχιζόμενων αυξήσεων της εσωτερικής ζήτησης. Είναι εξαιρετικά αμφίβολο αν θα κατορθώσουν οι καθαρές εξαγωγές να ρυμουλκήσουν την ελληνική οικονομία σε αναπτυξιακή πορεία με τα δεδομένα χαρακτηριστικά του παραγωγικού συστήματος. **Τρίτον**, οι εγχώριες τιμές δεν ευθυγραμμίζονται αυτομάτως με το κόστος εργασίας ανά μονάδα προϊόντος, διότι οι επιχειρήσεις μεγιστοποιούν το κέρδος τους υιοθετώντας αυξήσεις (ή μειώσεις) των τιμών ανάμεσα στις μεταβολές των τιμών των εισαγομένων και στις μεταβολές του μοναδιαίου κόστους εργασίας. Οι επιχειρήσεις επιμερίζουν το όφελός τους από την μείωση του κόστους εργασίας σε αύξηση των περιθωρίων κέρδους και σε αύξηση της ανταγωνιστικότητας, δηλαδή δεν μετακυλούν ολόκληρη τη μείωση του κόστους στις τιμές. **Τέταρτον**, είναι ήδη αρκετές και θα είναι ακόμη περισσότερες οι ανταγωνίστριες χώρες που θα εφαρμόσουν την ίδια πολιτική εσωτερικής υποτίμησης. Αυτό θα ακυρώσει εν μέρει την πολιτική του ανταγωνιστικού αποπληθωρισμού, τόσο επειδή θα μειωθούν οι τιμές στις ανταγωνίστριες χώρες, όσο και επειδή η εν λόγω πολιτική θα μειώσει την ζήτηση στις χώρες προορισμού των ελληνικών εξαγωγών. **Πέμπτον**, το κόστος εργασίας υπολογίζεται ανά μονάδα προϊόντος, ισούται δηλαδή με τις μεταβολές των μισθών μείον τις μεταβολές της παραγωγικότητας της εργασίας. Η παρατεταμένη ύφεση θα μειώσει τους μισθούς, πλην όμως θα μειώσει και την παραγωγικότητα, βραχυπρόθεσμα μεν ως συνάρτηση του βαθμού χρησιμοποίησης του παραγωγικού δυναμικού, και μεσοπρόθεσμα ως συνάρτηση των επενδύσεων παγίου κεφαλαίου, οι οποίες θα παραμείνουν χαμηλές για αρκετά χρόνια. **Έκτον**, επειδή η συμβολή του εξωτερικού εμπορίου αγαθών και υπηρεσιών είναι μικρή στην διαμόρφωση του ΑΕΠ, επειδή οι ελληνικές καθαρές εξαγωγές δεν εξαρτώνται πολύ από τις τιμές και οι επιχειρήσεις δεν μετατρέπουν ολόκληρη την μείωση του κόστους εργασίας σε μείωση των τιμών, η διαδικασία της προσαρμογής, δηλαδή η ολοκλήρωση της εσωτερικής υποτίμησης θα είναι της τάξης της δεκαετίας. Μια τέτοια παρατεταμένη περίοδος ύφεσης θα έχει επιπτώσεις στις επενδύσεις παγίου κεφαλαίου, οι οποίες θα επηρεάζονται αρνητικά από τον χαμηλό βαθμό χρησιμοποίησης του παραγωγικού δυναμικού στην διάρκεια της εσωτερικής υποτίμησης: οι επιχειρήσεις δεν επενδύουν όταν αργεί το παραγωγικό τους δυναμικό, ιδιαίτερα όταν αυτό δεν έχει υποστεί τεχνολογική απαξίωση, όπως συμβαίνει σήμερα στην Ελλάδα, της οποίας ένα μεγάλο μέρος του αποθέματος παγίου κεφαλαίου συσσωρεύθηκε πρόσφατα, κατά την περίοδο της μεγάλης οικονομικής ανόδου των ετών 1996-2006. Έτσι, η συμβολή όλων των συνιστωσών της εσωτερικής ζήτησης θα μειώνεται, η ανεργία θα διατηρείται σε υψηλά επίπεδα και θα μειώνει και αυτή με την σειρά της την εσωτερική ζήτηση και ο φαύλος κύκλος της ύφεσης θα επαναλαμβάνεται. Το μικρό ποσοστό επένδυσης παγίου κεφαλαίου θα μειώσει

την παραγωγικότητα της εργασίας διότι οι νέες επενδύσεις είναι αυτές που φέρνουν την τεχνολογική πρόοδο μέσα στην παραγωγική διαδικασία. Η επιβράδυνση του τεχνολογικού εκσυγχρονισμού μειώνει την παραγωγικότητα της εργασίας, άρα και την ανταγωνιστικότητα τιμής, και επιπλέον, περιορίζει τις δυνατότητες της χώρας να βελτιώσει την ποιότητα των προϊόντων και να παράγει νέα προϊόντα για τα οποία αυξάνεται η διεθνής ζήτηση. **Έβδομον**, η εσωτερική υποτίμηση, επειδή έχει τα παραπάνω χαρακτηριστικά, είναι πολύ πιθανό να οδηγήσει σε μικρότερο αριθμό επιχειρήσεων ανά κλάδο, σε αύξηση της ολιγοπωλιακής ισχύος των επιχειρήσεων στις αγορές προϊόντων και σε ακαμψία των τιμών προς τα κάτω.

Για την πληρέστερη διερεύνηση των παραπάνω ζητημάτων περιγράφουμε την διαδικασία της εσωτερικής υποτίμησης με ένα απλό σύστημα εξισώσεων στο οποίο οι μισθοί διαμορφώνονται μέσω διαπραγμάτευσης υπό συνθήκες συσχετισμού δυνάμεων στην αγορά εργασίας μεταξύ των επιχειρήσεων και των εργαζομένων, οι δε τιμές σχηματίζονται από τις επιχειρήσεις σε συνθήκες ατελούς ανταγωνισμού και ανοιχτής οικονομίας. Το σύστημα εξισώσεων κλείνει με μια εξίσωση για την ζήτηση που περιλαμβάνει εκτός από την εσωτερική ζήτηση, που καθορίζεται από τις συνήθως αναφερόμενες μεταβλητές, και την εξωτερική ζήτηση ως συνάρτηση της ανταγωνιστικότητας τιμής. Στο INE βρίσκονται σε εξέλιξη εργασίες για την ανάπτυξη ενός αναλυτικού υποδείγματος για την μελέτη της εσωτερικής υποτίμησης και της δυναμικής του δημοσίου χρέους, πλην όμως για τις ανάγκες της έκθεσης του έτους 2011, του INE, χρησιμοποιούμε μια απλοποιημένη εκδοχή του υποδείγματος που περιλαμβάνει τα ουσιώδη και ως εκ τούτου είναι επαρκής για να αναδείξει την ουσία των επιχειρημάτων μας σχετικά με την εσωτερική υποτίμηση. Το υπόδειγμα αυτό αναφέρεται σε μικρή ανοιχτή οικονομία που λειτουργεί σε συνθήκες κοινού νομίσματος (ή σταθερής ονομαστικής συναλλαγματικής ισοτιμίας) και είναι αρκετά ευέλικτο ώστε να λαμβάνει (ή να μην λαμβάνει) υπόψη του τον βαθμό χρησιμοποίησης του παραγωγικού δυναμικού και το κεφαλαιακό απόθεμα, να θεωρεί (ή να μην θεωρεί) την παραγωγικότητα ή άλλες μεταβλητές ως εξωγενώς δεδομένες, και να περιλαμβάνει (ή να μην περιλαμβάνει) ορισμένες άλλες μεταβλητές. Έτσι, μπορεί να λαμβάνει την μορφή ενός ορθόδοξου υποδείγματος του κυρίου ρεύματος των οικονομικών (σαν και αυτό που χρησιμοποιούμε εδώ) ή ενός ετερόδοξου μοντέλου. Όσα αναφέρονται παρακάτω, απορρέουν από τη χρήση ενός υποδείγματος που δεν περιλαμβάνει καμία από τις παραδοχές της ετερόδοξης οικονομικής θεωρίας, και ως εκ τούτου τα συμπεράσματα που απορρέουν από αυτό το υπόδειγμα θα έπρεπε να τυγχάνουν γενικής αποδοχής. Πρόκειται για μια παραλλαγή του μοντέλου του κυρίου ρεύματος (Carlin and Soskice 1990 και 2006, Layard, Nickell and Jackman 1991 κ.ά.) που αποτελεί το σημείο αναφοράς

για τους διεθνείς οργανισμούς και την ακαδημαϊκή οικονομική ορθοδοξία. Αναλύει την διαδικασία της εσωτερικής υποτίμησης θεωρώντας ότι είναι ουδέτερη η συσσώρευση κεφαλαίου στην διαμόρφωση της ανεργίας σταθερού πληθωρισμού, δηλαδή ότι μακροχρόνια δεν έχουν σημασία ο βαθμός χρησιμοποίησης του παραγωγικού δυναμικού και το μέγεθος του κεφαλαιακού αποθέματος (βλ. την κριτική του Rowthorn 1995 στην θεμελιώδη παραδοχή των Layard, Nickell and Jackman 1991), ούτε οι μεταβολές της παραγωγικότητας της εργασίας, που θεωρούνται εξωγενώς παραγόμενες, ούτε η διανομή του προϊόντος.

Ένα ορθόδοξο υπόδειγμα της εσωτερικής υποτίμησης

$$(w - p_c)_{ws} = \pi + a_n n \quad (1)$$

$$p = (1 - \lambda_d) p_m + \lambda_d (w - \pi + t) \quad (2)$$

$$p_c = \mu p_m + (1 - \mu) p \quad (3)$$

$$p_m = \lambda_m p^* + (1 - \lambda_m) p \quad (4)$$

$$D = D_{(cgyy^*)} + \gamma (p^* - p) \quad (5)$$

$$y = (\pi + l_f) + n \quad (6)$$

όπου w είναι ο ονομαστικός μισθός,

D η συνολική ζήτηση και $D_{(cgyy^*)}$ η συνιστώσα της ζήτησης που δεν εξαρτάται από την ανταγωνιστικότητα τιμής

n το ποσοστό απασχόλησης (δηλαδή οι απασχολούμενοι ως ποσοστό του εργατικού δυναμικού, $n \approx -U$, όπου U το ποσοστό ανεργίας),

y το προϊόν,

l_f το εργατικό δυναμικό,

π η παραγωγικότητα της εργασίας,

t το σύνολο των φόρων (εισφορές εργοδοτών και εργαζομένων στα ασφαλιστικά ταμεία ως ποσοστιαία προσαύξηση επί του καθαρού μισθού και έμμεσοι φόροι ως ποσοστιαία προσαύξηση επί της τιμής εγχώριου παραγωγού),

μ , η διείσδυση των εισαγωγών,

p_c ο δείκτης τιμών καταναλωτή

p^* οι τιμές στις ανταγωνίστριες χώρες,

p οι τιμές των εγχωρίων προϊόντων,

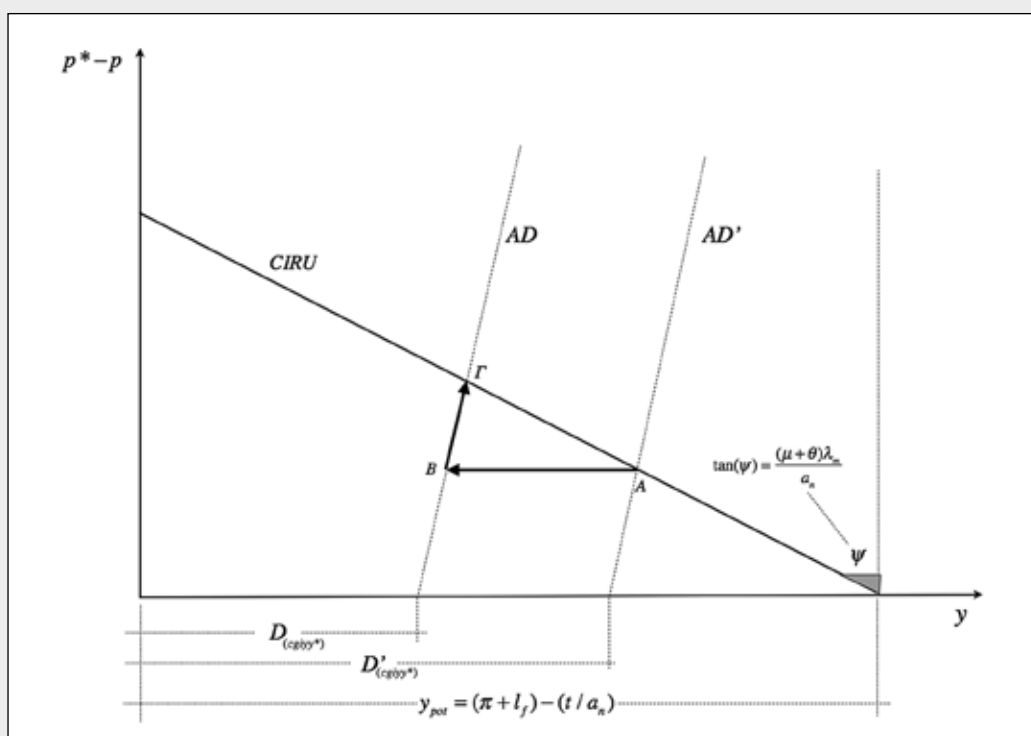
$p^* - p$ η ανταγωνιστικότητα τιμής,

P_m οι τιμές των εισαγωγών,

λ_m είναι ο συντελεστής προσαρμογής των εισαγωγέων στον ανταγωνισμό,

λ_d είναι ο συντελεστής προσαρμογής των εγχώριων παραγωγών στις τιμές των ανταγωνιστριών χωρών.

Διάγραμμα 17
Η δυναμική της εσωτερικής υποτίμησης

Η λύση του συστήματος εξισώσεων, διατυπώνοντας την υπόθεση ότι η δημοσιονομική προσαρμογή επιφέρει ένα αρνητικό σοκ στην οικονομία το οποίο αυξάνει το ποσοστό ανεργίας σε υψηλά επίπεδα, μας δείχνει ότι ο πραγματικός μισθός μειώνεται εξαιτίας της εσωτερικής υποτίμησης, όπως εξάλλου και το μερίδιο της εργασίας στο προϊόν, ενώ αντιθέτως αυξάνονται η ανταγωνιστικότητα τιμής και τα περιθώρια κέρδους. Η θυσία την οποία πρέπει να υποστούν οι εργαζόμενες τάξεις σε όρους απασχόλησης και εισοδήματος εξαιτίας μιας εσωτερικής υποτίμησης προκειμένου να αυξηθεί κατά 10% η ανταγωνιστικότητα τιμής εξαρτάται από τα διαρθρωτικά χαρακτηριστικά του παραγωγικού συστήματος και των αγορών προϊόντων και αγοράς εργασίας. Εάν η διαρθρωτική ανταγωνιστικότητα είναι χαμηλή, η θυσία την οποία θα πρέπει να υποστούν οι εργαζόμενοι

προκειμένου να αυξηθεί η ανταγωνιστικότητα τιμής κατά 10% θα είναι μεγάλη. Με άλλα λόγια, η εσωτερική υποτίμηση δεν είναι αποτελεσματική για τις χώρες εκείνες που έχουν μειωμένη διαρθρωτική ανταγωνιστικότητα διότι προκαλεί βαθιά, παρατεταμένη και καταστροφική ύφεση. Όσο για το ποσοστό ανεργίας, στο τέλος της εσωτερικής υποτίμησης καταλήγει σε ένα υψηλότερο επίπεδο, που δεν καθορίζεται αποκλειστικά από τις απαιτήσεις των εργαζομένων και τα χαρακτηριστικά της αγοράς εργασίας, όπως συνήθως αναφέρεται, αλλά κυρίως από την διαρθρωτική ανταγωνιστικότητα.

Για την περαιτέρω ανάλυση της εσωτερικής υποτίμησης διαμορφώνεται, με βάση το παραπάνω υπόδειγμα, το Διάγραμμα 17 το οποίο χρησιμεύει στη διερεύνηση όλων των ζητημάτων τα οποία θέτει η πολιτική της εσωτερικής υποτίμησης. Στον οριζόντιο άξονα θέτουμε το προϊόν (Y) και στον κατακόρυφο την ανταγωνιστικότητα τιμής ($P^* - P$).

Η καμπύλη της ζήτησης είναι η AD που δείχνει ότι για υψηλότερη ανταγωνιστικότητα τιμής επιτυγχάνουμε υψηλότερο επίπεδο παραγωγής. Η προσαρμογή του όγκου του προϊόντος στη ζήτηση πραγματοποιείται στην βραχυχρόνια διάρκεια, επομένως η οικονομία βρίσκεται διαρκώς επάνω ή πλησίον της καμπύλης της ζήτησης AD. Στην βραχυχρόνια διάρκεια, μεταβάλλονται επίσης το ονομαστικό επιτόκιο και η ονομαστική συναλλαγματική ισοτιμία. Αντιθέτως, οι τιμές και οι μισθοί παραμένουν αμετάβλητοι στη βραχυπρόθεσμη διάρκεια και μεταβάλλονται μεσοπρόθεσμα. Η καμπύλη της ζήτησης μετατοπίζεται προς τα δεξιά όταν αυξάνονται οι συνιστώσες της εσωτερικής ζήτησης. Επομένως, μετατοπίζεται προς τα δεξιά υπό την επίδραση όλων των παραγόντων που αυξάνουν την επένδυση παγίου κεφαλαίου, την ιδιωτική κατανάλωση και τις δημόσιες δαπάνες. Τέτοιοι παράγοντες είναι η κερδοφορία (+), το επιτόκιο (-), το ύψος του εισοδήματος (+), η άμεση και η έμμεση φορολογία (-) και οι κρατικές δαπάνες (+). Προς τα δεξιά μετατοπίζεται η καμπύλη της ζήτησης, επίσης, όταν βελτιώνεται η γεωγραφική κατανομή των εξαγωγών, η ζήτηση στις χώρες προορισμού των εξαγωγών, και όταν βελτιώνεται ο λόγος των εισοδηματικών ελαστικοτήτων (σ_x / σ_m) δηλαδή η διαρθρωτική ανταγωνιστικότητα (διεθνής εξειδίκευση, ποιότητα των προϊόντων κλπ).

Η γραμμή με το όνομα CIRU δείχνει ότι σε συνθήκες πραγματικής ανατίμησης (χαμηλό $P^* - P$) μπορούμε να επιτύχουμε υψηλότερο προϊόν διατηρώντας σταθερό τον πληθωρισμό (διότι με υψηλότερες εγχώριες τιμές διατίθεται για την αγορά των εισαγομένων ένα μικρότερο ποσοστό του ΑΕΠ, αυξάνεται έτσι το προϊόν που μπορεί να διανεμηθεί μεταξύ επιχειρήσεων και εργαζομένων και καθίστανται συμβατές οι απαιτήσεις τους με αποτέλεσμα να μην αναπτύσσεται η σπείρα τιμών-μισθών).

Κάθε σημείο της καμπύλης CIRU είναι η μεσοπρόθεσμη ισορροπία στην οποία τείνει η οικονομία για δεδομένο επίπεδο ζήτησης. Έτσι, μεσοπρόθεσμα η οικονομία ισορροπεί στο σημείο τομής της καμπύλης της ζήτησης AD και της καμπύλης σταθερού πληθωρισμού CIRU. Στην περίπτωση της εσωτερικής υποτίμησης, η οικονομία βρίσκεται αρχικά στο σημείο A (χαμηλότερης ανταγωνιστικότητας τιμής, υψηλότερου επιπέδου παραγωγής, χαμηλότερου ποσοστού ανεργίας) και στο τέλος της υποτίμησης βρίσκεται στο σημείο B (υψηλότερης ανταγωνιστικότητας, χαμηλότερου επιπέδου παραγωγής και υψηλότερου ποσοστού ανεργίας). Οι απώλειες του εισοδήματος και της απασχόλησης που προκαλούνται από την εσωτερική υποτίμηση είναι λοιπόν μόνιμες και δεν έχουν μεταβατικό χαρακτήρα όπως συνήθως αναφέρεται ή υπονοείται.

Με βάση το παραπάνω σχήμα μπορούμε να περιγράψουμε την εσωτερική υποτίμηση ως εξής:

Έστω ότι κατά την χρονική στιγμή $t=0$ η οικονομία βρίσκεται στο σημείο A , δηλαδή επί της καμπύλης της ζήτησης AD' όπου η ζήτηση είναι υψηλότερη. Σε αυτό το επίπεδο ζήτησης και παραγωγής, ο πληθωρισμός είναι σταθερός (εφόσον η οικονομία βρίσκεται επί της καμπύλης σταθερού πληθωρισμού CIRU), η ανταγωνιστικότητα είναι μειωμένη και το ποσοστό ανεργίας σχετικά χαμηλό. Μια μείωση της ζήτησης που επέρχεται μέσω της δημοσιονομικής πολιτικής μετατοπίζει την καμπύλη της ζήτησης προς τα αριστερά (από τη θέση AD' στην AD) και η οικονομία μεταβαίνει από το σημείο A στο σημείο B στη βραχυπρόθεσμη διάρκεια, χωρίς αλλαγή των τιμών και των μισθών. Στο σημείο B το επίπεδο παραγωγής είναι χαμηλότερο και αυτό οδηγεί σε μείωση της απασχόλησης και αύξηση της ανεργίας στη βραχυπρόθεσμη διάρκεια. Στο σημείο B , η αυξημένη ανεργία αποδυναμώνει την διαπραγματευτική θέση των εργατικών συνδικάτων και των μισθωτών γενικότερα και οδηγεί σε χαμηλότερους ονομαστικούς μισθούς. Οι επιχειρήσεις αντιδρούν στην μείωση του μοναδιαίου κόστους εργασίας με μείωση των τιμών τους. Ωστόσο, η μείωση των τιμών δεν μετακυλίεται ολόκληρη στις τιμές επειδή οι επιχειρήσεις αυξάνουν και τα περιθώρια κέρδους τους (ιδιαίτερα σε περιόδους μειωμένης ρευστότητας). Αλλά ακόμη και εάν υποθέσουμε ότι οι εγχώριες επιχειρήσεις μετακυλούν το μεγαλύτερο μέρος της μείωσης του κόστους εργασίας στις τιμές, ο δείκτης τιμών καταναλωτή μειώνεται λιγότερο από όσο οι εγχώριες τιμές εξαιτίας της συμμετοχής των εισαγομένων προϊόντων στην εγχώρια δαπάνη. Σε κάθε περίπτωση, εγκαθίσταται μια φθίνουσα διαδοχή τιμών - μισθών. Επειδή οι εγχώριες τιμές μειώνονται έναντι των τιμών των εισαγομένων προϊόντων, αυξάνεται σταδιακά η ανταγωνιστικότητα τιμής. Ως αποτέλεσμα, η οικονομία, που βρίσκεται πάντοτε επάνω στην καμπύλη της ζήτησης, εν προκειμένω επάνω στην AD , διολισθαίνει κατά μήκος της από

το σημείο Β στο σημείο Γ, που είναι ένα σημείο συμβατών απαιτήσεων των επιχειρήσεων και των μισθωτών (δηλαδή ένα σημείο σταθερού πληθωρισμού) στο οποίο παύει η διαδικασία της εσωτερικής υποτίμησης (αφού στο σημείο Γ έχουμε σταθερό πληθωρισμό). Στο τέλος αυτών των εξελίξεων, δηλαδή στο σημείο Γ, έχουμε σταθερό πληθωρισμό, χαμηλότερο επίπεδο παραγωγής και υψηλότερο ποσοστό ανεργίας, χαμηλότερο μοναδιαίο κόστος εργασίας και μικρότερο εισοδηματικό μερίδιο της εργασίας στο ΑΕΠ, χαμηλότερες εγχώριες τιμές και αυξημένη ανταγωνιστικότητα τιμής, μείωση του εξωτερικού ελλείμματος αγαθών και υπηρεσιών και αύξηση των περιθωρίων κέρδους.

Αποδεικνύεται από το παραπάνω υπόδειγμα ότι στο τέλος της εσωτερικής υποτίμησης θα έχει πραγματοποιηθεί μια (εκούσια ή ακούσια) θυσία των εργαζόμενων τάξεων σε όρους εισοδήματος και απασχόλησης προκειμένου να βελτιωθούν η ανταγωνιστικότητα τιμής, το εμπορικό ισοζύγιο αγαθών και υπηρεσιών και να αυξηθούν τα περιθώρια κέρδους.

Στο σημείο αυτό τίθενται **δύο ερωτήματα: Πρώτον**, πόσο μεγάλη πρέπει να είναι η εν λόγω θυσία ώστε να έχουμε μια βελτίωση της ανταγωνιστικότητας τιμής κατά 10%, και από ποιους παράγοντες εξαρτάται το μέγεθος μιας τέτοιας θυσίας. **Δεύτερον**, πόσο χρόνο διαρκεί μια εσωτερική υποτίμηση.

Σε ό,τι αφορά το **πρώτο ερώτημα**, το μέγεθος της θυσίας σε όρους απασχόλησης και εισοδήματος των εργαζόμενων τάξεων προκειμένου να επιτευχθεί βελτίωση κατά 10% της ανταγωνιστικότητας τιμής (μετάβαση από το σημείο Α στο σημείο Γ) δίδεται από την κλίση της καμπύλης CIRU δηλαδή από τη γωνία ψ στο Διάγραμμα 17. Αποδεικνύεται με βάση το ορθόδοξο υπόδειγμα που χρησιμοποιούμε εδώ, ότι η γωνία αυτή εξαρτάται από τρεις παράγοντες της διαρθρωτικής ανταγωνιστικότητας και από έναν παράγοντα της αγοράς εργασίας: την διείσδυση των εισαγωγών, τον συντελεστή προσαρμογής των τιμών των εγχωρίως παραγομένων προϊόντων στις τιμές των εισαγομένων, τον βαθμό προσαρμογής των εισαγομένων στις τιμές των εγχωρίων προϊόντων, και στην ελαστικότητα του μισθού στις μεταβολές της ανεργίας. Η μείωση της διείσδυσης, η μείωση του βαθμού κατά τον οποίο οι εγχώριες τιμές ακολουθούν τις τιμές του διεθνούς ανταγωνισμού, η αύξηση του βαθμού κατά τον οποίο οι εισαγωγείς ακολουθούν τις εγχώριες τιμές, και η αύξηση της ελαστικότητας του μισθού ως προς το ποσοστό ανεργίας, μειώνουν την κλίση της καμπύλης σταθερού πληθωρισμού, μειώνουν δηλαδή την γωνία ψ όπως αυτή φαίνεται στο διάγραμμα, και καθιστούν σχετικά μικρότερη τη θυσία στην οποία υποβάλλει τους εργαζόμενους η εσωτερική υποτίμηση. Σε αντίθεση με όσα συνήθως αναφέρονται για την ευελιξία της αγοράς εργασίας, η αποτελεσματικότητα της εσωτερικής υποτίμησης σε όρους προϊόντος και απασχόλησης που πρέπει να θυσιάσουμε εξαρτάται από τη διαρθρωτική ανταγωνιστικότητα (που επηρεάζει την διείσδυση των εισαγω-

γών, τον συντελεστή προσαρμογής των τιμών των εγχωρίως παραγομένων προϊόντων στις τιμές των εισαγομένων, και τον βαθμό προσαρμογής των εισαγομένων στις τιμές των εγχωρίων προϊόντων). Ως εκ τούτου, οι **διαρθρωτικές αλλαγές στο παραγωγικό σύστημα και τις αγορές προϊόντων αποτελούν εναλλακτική λύση των διαρθρωτικών αλλαγών στην αγορά εργασίας**. Αντί να υποβιβάζουμε την αγορά εργασίας ώστε να αντιστοιχεί στα οργανωτικά και ποιοτικά μειονεκτήματα των επιχειρήσεων και στις αδυναμίες της ελλειμματικής ελληνικής επιχειρηματικότητας, μπορούμε να ασκήσουμε μια πολιτική για την αναβάθμιση του παραγωγικού συστήματος και την ανταγωνιστική λειτουργία των αγορών προϊόντων.

Προκειμένου για την Ελλάδα, που είναι μια χώρα σχετικά χαμηλής διαρθρωτικής ανταγωνιστικότητας (με τεχνικούς όρους η γωνία ψ στο Διάγραμμα 17 είναι μεγάλη), θα πρέπει να υπάρξει μεγάλη μείωση της παραγωγής, αύξηση της ανεργίας, μείωση των εισοδημάτων των εργαζομένων, προκειμένου να επιτευχθεί η επιθυμητή βελτίωση στην ανταγωνιστικότητα τιμής. Πολύ περισσότερο που η ασκούμενη πολιτική κατά την τελευταία διετία μετατοπίζει την καμπύλη σταθερού πληθωρισμού (CIRU) προς τα αριστερά επειδή αυξάνει τους φόρους και μειώνει την παραγωγικότητα της εργασίας (βλ. στο Διάγραμμα 17 για την επίδραση αυτών των μεταβλητών).

Σε ό,τι αφορά το **δεύτερο ερώτημα**, η εσωτερική υποτίμηση είναι γενικά μια μακρά διαδικασία και η διάρκειά της εξαρτάται από την ταχύτητα προσαρμογής των μισθών και των τιμών στις αλλαγές της ζήτησης, της παραγωγής, της απασχόλησης και της ανεργίας. Η εμπειρία της εσωτερικής υποτίμησης στη Γερμανία, που διήρκεσε περίπου μία δεκαετία, υποδεικνύει ότι η διαδικασία προσαρμογής χρειάζεται πολύ χρόνο για να ολοκληρωθεί, ακόμη και σε μια εξαιρετικά ανοικτή και ανταγωνιστική οικονομία όπως η γερμανική. Οι Dullien and Fritsche (2008) διαπιστώνουν, μετά από ανάλυση των αποκλίσεων στο μοναδιαίο κόστος εργασίας μεταξύ των χωρών που συμμετέχουν στην ζώνη του ευρώ, ότι οι ταχύτητες προσαρμογής των χωρών διαφέρουν σημαντικά και ότι ελλείψει δημοσιονομικής πολιτικής της Ευρωπαϊκής Ένωσης οι διαφορές αυτές θα έπρεπε να αποτελούν αντικείμενο ανησυχίας, διότι η εξάλειψη των επιπτώσεων των ασύμμετρων διαταραχών θα μπορούσε στο μέλλον να απαιτήσει μακρό χρονικό διάστημα. Οι Dullien, Fritsche, Groessl and Paetz (2009), χρησιμοποιώντας μια τροποποιημένη εκδοχή του μοντέλου των Belke and Gros (2007), ανέλυσαν την σταθερότητα (stability) προσαρμογής σε δώδεκα χώρες της ζώνης του ευρώ και διαπίστωσαν ότι παρατηρείται σημαντική αστάθεια για έναν μεγάλο αριθμό χωρών. Οι συνθήκες σταθερότητας δεν πληρούνται για την Ισπανία, την Γαλλία και την Φιλανδία και ορισμένα αποτελέσματα δείχνουν ότι είναι αυξημένη η πιθανότητα να ισχύει το ίδιο και για την Ελλάδα. Επιπλέον, οι ίδιοι ερευνητές διαπίστωσαν ότι η περίοδος προσαρμογής (και βραδείας οικονομικής μεγέθυνσης) μπορεί να αποδειχθεί εξαιρετικά μακρά.

ΜΕΡΟΣ 3

**Η σταθερότητα του ελληνικού χρηματοπιστωτικού
συστήματος και ο δανεισμός των ελληνικών επιχειρήσεων
και νοικοκυριών**

Η σταθερότητα του ελληνικού χρηματοπιστωτικού συστήματος και ο δανεισμός των ελληνικών επιχειρήσεων και νοικοκυριών

3.1. Εισαγωγή

Ένας από τους πιο σημαντικούς παράγοντες λειτουργίας της διεθνοποιημένης οικονομίας είναι το **χρηματοπιστωτικό σύστημα**. Η λειτουργία του στηρίζεται στη συγκέντρωση και διοχέτευση κεφαλαίων από τις πλεονασματικές οικονομικές μονάδες (νοικοκυριά, επιχειρήσεις, κράτη, φορείς κ.ά.) προς τις ελλειμματικές. Μέρη αυτών των συστημάτων είναι οι εκδοτικές-κεντρικές τράπεζες, οι εμπορικές τράπεζες, οι επενδυτικές τράπεζες και οι πάσης φύσεως χρηματοπιστωτικοί οργανισμοί.

Αναμφισβήτητα, το χρηματοπιστωτικό σύστημα διαδραματίζει πολύ σημαντικό ρόλο στην σταθερότητα και ανάπτυξη κάθε σύγχρονης οικονομίας. Ο ρόλος των τραπεζών και της τραπεζικής διαμεσολάβησης είναι κομβικός και συνίσταται στη διοχέτευση, με ασφάλεια και χαμηλό κόστος, των διαθέσιμων αποταμιευτικών πόρων προς τις επενδύσεις και άλλες τοποθετήσεις τους. Η σταθερότητα στην εκπλήρωση αυτού του ρόλου έχει μεγάλη σημασία, ιδίως για τις οικονομίες στις οποίες οι δραστηριότητες των επιχειρήσεων και των νοικοκυριών χρηματοδοτούνται κατά κύριο λόγο μέσω των τραπεζών αντί απευθείας από τις αγορές. Τέτοια είναι και η περίπτωση της ελληνικής οικονομίας, στην οποία ο ιδιωτικός τομέας αντλεί από το εγχώριο τραπεζικό σύστημα το σύνολο σχεδόν των δανειακών του αναγκών.

Επιπλέον, η αποτελεσματική λειτουργία των εμπορικών τραπεζών βοηθά στη σωστότερη κατανομή των κεφαλαίων στους επιμέρους τομείς της οικονομίας. Ωστόσο, η συγκέντρωση και κατανομή των κεφαλαίων από τις τράπεζες δεν είναι μια απλή διαδικασία, καθώς υπάρχουν πολλές εναλλακτικές πηγές άντλησης και πιθανοί αποδέκτες με διαφορετικά χαρακτηριστικά, αποδόσεις και κινδύνους.

Η ένταξη της Ελλάδος στην ONE συνοδεύθηκε από την υλοποίηση ορισμένων παρεμβάσεων στην ελληνική οικονομία. Μία από τις παρεμβάσεις αυτές αφορούσε την απελευθέρωση του τραπεζικού συστήματος και την ελεύθερη διακίνηση των κεφαλαίων. Στο Μέρος αυτό της Έκθεσης θα αναλυθούν οι επιμέρους πηγές άντλησης κεφαλαίων των ελληνικών τραπεζών, καθώς και τα προβλήματα που έχουν παρουσιαστεί σε ορισμένες από αυτές τις πηγές, κυρίως εξαιτίας της χρηματοπιστωτικής κρίσης. Επίσης, θα περιγραφούν το ζήτημα του τραπεζικού δανεισμού και

οι επιμέρους μορφές του, καθώς και η σύνθεση των καταθέσεων των ελληνικών πιστωτικών ιδρυμάτων. Στη συνέχεια θα εκτιμηθεί η ευρωστία του ελληνικού τραπεζικού συστήματος με την αξιοποίηση διάφορων χρηματοοικονομικών και άλλων δεικτών, ενώ θα αναδειχθεί και ο κοινωνικός ρόλος που θα πρέπει να επιτελεί το χρηματοπιστωτικό σύστημα στις μέρες μας.⁹

3.2. Οι καταθέσεις και τα άλλα κεφάλαια χρηματοδότησης του τραπεζικού συστήματος

Τα πιστωτικά ιδρύματα είναι επιχειρήσεις των οποίων η κύρια δραστηριότητα επικεντρώνεται στην αποδοχή καταθέσεων ή άλλων επιστρεπτέων κεφαλαίων από το κοινό ή τις επιχειρήσεις και την χορήγηση δανείων ή άλλων πιστώσεων για λογαριασμό τους. Μέρος των κεφαλαίων που χρησιμοποιούν για την ίδρυση και λειτουργία τους προέρχεται από τους ίδιους τους μετόχους ή ιδρυτές τους (μετοχικό κεφάλαιο). Ωστόσο, τα ίδια κεφάλαια για τις τράπεζες δεν αποτελούν μια πηγή από όπου μπορούν να αντλήσουν ιδιαίτερα μεγάλα ποσά. Για τις κυριότερες ελληνικές τράπεζες τα ίδια κεφάλαια αποτελούν μόλις το 6%-8% των συνολικά απασχολούμενων κεφαλαίων. Μια ενδεχόμενη μεγάλη αύξηση των ιδίων κεφαλαίων θα έπληττε σημαντικά το δείκτη της αποδοτικότητάς τους (ROE). Γι' αυτό το λόγο οι τράπεζες επιλέγουν άλλες πηγές κεφαλαίων, από όπου μπορούν να αντλήσουν μεγαλύτερα ποσά και με μικρότερο κόστος.

Κατά την πρόσφατη χρηματοοικονομική κρίση και μετά την κατάρρευση της Lehman Brothers και άλλων μεγάλων πιστωτικών ιδρυμάτων, άρχισε να χάνεται η εμπιστοσύνη μεταξύ των τραπεζών πλήττοντας σημαντικά την ρευστότητά τους, ενώ τα δεδομένα για την άντληση των κεφαλαίων τους άλλαξαν δραματικά. Στην προσπάθειά της να βοηθήσει στη λύση του προβλήματος ρευστότητας, η Ευρωπαϊκή Ένωση υιοθέτησε κοινή στρατηγική, όπως κρατικές εγγυήσεις τραπεζικών καταθέσεων, χορήγηση κρατικών εγγυήσεων διατραπεζικού δανεισμού και επίσης δυνατότητα εισροής κρατικών κεφαλαίων στις τράπεζες. Πολλές κυβερνήσεις των κρατών-μελών (όπως και η ελληνική) ανακοίνωσαν πακέτα στήριξης της ρευστότητας των τραπεζών και παρόμοια μέτρα, όπως κρατικές εγγυήσεις διατραπεζικού δανεισμού, εγγύηση τραπεζικών καταθέσεων, εγγυήσεις για νέα δάνεια με όρους αγοράς, επαναγορά κρατικών ομολόγων κ.ά. Στη χώρα μας το αρχικό πακέτο των 28 δισεκ. ευρώ δεν απέδωσε τα αναμενόμενα αποτελέσματα, επειδή οι περισσότερες τράπεζες ήταν απρόθυμες να κάνουν χρήση ενώ η ρευστότητα που αντλήθηκε δεν

---

9. Για πρόσφατες μελέτες σε σχέση με την λειτουργία και το ρόλο του χρηματοοικονομικού συστήματος στη χώρα μας μεταξύ άλλων βλ. Ελληνική Ένωση Τραπεζών (2008), Σαπουντζόγλου και Πεντότης (2009), Οικονομικό Πανεπιστήμιο Αθηνών (2010), Οικονομικό Επιμελητήριο της Ελλάδος (2010) και Τράπεζα της Ελλάδος (ΤτΕ) διάφορες Εκθέσεις.

έφτασε στην πραγματική οικονομία.¹⁰ Οι συνθήκες που επικράτησαν κατέστησαν αναγκαία την παράταση και επέκταση των κρατικών μέτρων ενίσχυσης της ρευστότητας της ελληνικής οικονομίας μέσω της παροχής εγγυήσεων που είχε θεσπιστεί με τον Ν. 3723/2008.¹¹

Σε όλη τη διάρκεια του 2010 και τους πρώτους μήνες του 2011 η ρευστότητα των ελληνικών τραπεζών δέχθηκε ισχυρές πιέσεις, εξαιτίας της δημοσιονομικής κρίσης και των συνθηκών μακροοικονομικής ύφεσης. Οι αλληπάλληλες υποβαθμίσεις της πιστοληπτικής ικανότητας του Ελληνικού Δημοσίου από τους διεθνείς οίκους αξιολόγησης συμπαρέσυραν και τις αξιολογήσεις για τις ελληνικές τράπεζες, με αποτέλεσμα να αποκοπεί στην ουσία η πρόσβαση των τελευταίων στις διεθνείς αγορές χρήματος και κεφαλαίων. Αυτό συνέβη σε μία περίοδο σημαντικής συρρίκνωσης της καταθετικής βάσης, η έκταση της οποίας, από τις αρχές του 2010 μέχρι και τον Απρίλιο του 2011, ξεπέρασε τα 40 δισεκατομμύρια ευρώ. Την ίδια περίοδο οι τράπεζες είχαν να αντιμετωπίσουν τη σημαντική μείωση της αξίας των συνολικών εγγυήσεων (κρατικών τίτλων, τραπεζικών ομολόγων, καλυμμένων ομολογιών κ.ά.) που είχαν προσκομίσει στο Ευρωσύστημα για την άντληση ρευστότητας.¹²

Η γενικευμένη δυσπιστία μεταξύ των τραπεζών τις οδηγεί στην περίοδο της τρέχουσας κρίσης σε απροθυμία δανεισμού μεταξύ τους, επιδρώντας έτσι ανασταλτικά στο διατραπεζικό δανεισμό. **Η διατραπεζική αγορά** γνώρισε σημαντική άνθηση την τελευταία δεκαετία και αποτελεί πλέον τον πυρήνα του τραπεζικού συστήματος. Ο σκοπός ύπαρξής της είναι να μπορούν οι τράπεζες που έχουν πλεονάζουσα ρευστότητα να την προσφέρουν στις τράπεζες που έχουν ανάγκη κεφαλαίων. Η διατραπεζική αγορά παρακολουθείται στενά από την Τράπεζα της Ελλάδος (ΤτΕ) και την Ευρωπαϊκή Κεντρική Τράπεζα (ΕΚΤ) η οποία ουσιαστικά καθορίζει το επιτόκιο-στόχο το οποίο θέλει να υπάρχει στην διατραπεζική αγορά. Ωστόσο, **η χρηματοπιστωτική κρίση** οδήγησε σε έλλειψη εμπιστοσύνης μεταξύ των τραπεζών, κάτι που αρχικά προκάλεσε συνεχή άνοδο των διατραπεζικών επιτοκίων, παρά τις διαδοχικές μειώσεις των βασικών επιτοκίων από τις κεντρικές Τράπεζες. Το αποτέλεσμα

---

10. Το πρόγραμμα περιέβλεπε παροχή προς τις τράπεζες από το Δημόσιο ομολόγων συνολικού ύψους 5 δισεκ. ευρώ έναντι αγοράς από το Δημόσιο προνομούχων μετοχών των τραπεζών, την παροχή εγγυήσεων του Ελληνικού Δημοσίου ύψους 15 δισεκ. ευρώ σε εκδόσεις ομολόγων τους, και τέλος εκχώρηση στις τράπεζες ειδικών ομολόγων περίπου 8 δισεκ. ευρώ για χρηματοδότηση και ενίσχυση δανείων μικρομεσαίων επιχειρήσεων και νοικοκυριών.

11. Υπενθυμίζεται ότι το μέτρο της ενίσχυσης της ρευστότητας της οικονομίας μέσω των τραπεζών που αφορά τις εγγυήσεις συνίσταται στην έναντι αμοιβής παροχή από το Δημόσιο εγγυήσεων για τους τίτλους που εκδίδουν οι τράπεζες. Οι παρεχόμενες εγγυήσεις διευκολύνουν τις τράπεζες να αντλούν ρευστότητα από το Ευρωσύστημα. Πάντως, τα κεφάλαια που αντλούνται από τα πιστωτικά ιδρύματα μέσω των τίτλων που είναι εγγυημένοι από το κράτος υπολείπονται σημαντικά της ονομαστικής αξίας αυτών των τίτλων.

12. Συνολικά, από τον Ιανουάριο του 2010 μέχρι και το Φεβρουάριο του 2011 οι τράπεζες χρησιμοποίησαν εγγυήσεις ονομαστικής αξίας ύψους 50 δισεκ. ευρώ και άντλησαν από το Ευρωσύστημα ρευστότητα ύψους περίπου 35 δισεκ. ευρώ. Βλ. Τράπεζα της Ελλάδος (2011) Έκθεση του Διοικητή για το 2010, Απρίλιος 2011.

των υψηλών διατραπεζικών επιτοκίων ήταν το «πάγωμα» της διατραπεζικής αγοράς ως συνέπεια της πρόσφατης κρίσης του χρηματοπιστωτικού συστήματος. Για να διορθωθεί αυτή η ανισορροπία, είναι προφανές ότι οι κυβερνήσεις θα πρέπει να παρέμβουν στη διαχείριση του τραπεζικού τομέα, ώστε να αποκατασταθεί η αμοιβαία εμπιστοσύνη. Η προσπάθεια των κυβερνήσεων για προσφορά ρευστότητας στις τράπεζες πέτυχε έως ένα βαθμό να αντιμετωπίσει το πρόβλημα συνεργασίας μεταξύ των τραπεζών. Η μείωση του βασικού επιτοκίου της Ευρωπαϊκής Κεντρικής Τράπεζας συνέβαλε στην ενίσχυση της ρευστότητας.

Οι ελληνικές τράπεζες έχουν δανειστεί συνολικά πάνω από 90 δισεκ. ευρώ από την Ευρωπαϊκή Κεντρική Τράπεζα με ενέχυρο κρατικά ομόλογα και άλλους τίτλους με χαμηλότερη πιστοληπτική διαβάθμιση. Τα τελευταία χρόνια οι ελληνικές τράπεζες έχουν εκδώσει σε διεθνείς αγορές ομόλογα διαφόρων τύπων, όπως κυμαινόμενου επιτοκίου με τοκομερίδια βασισμένα στο Euribor 3 μηνών πλέον περιθωρίου. Για τις ελληνικές τράπεζες, η σύγκυση την οποία δημιούργησαν οι συνεχείς αρνητικές αξιολογήσεις της χώρας μας από τους διεθνείς οίκους Fitch και Moody's οδήγησαν σε κλίμα πανικού στην αγορά ομολόγων, με άμεσες συνέπειες στη χρηματοδότηση του ελληνικού χρέους. Έτσι, από το τέλος του 2009 δρομολογήθηκε μία εκρηκτική αύξηση των spreads των ελληνικών ομολόγων σε σχέση με τα γερμανικά ομόλογα αναφοράς, ενώ ανάλογη αύξηση είχε προηγηθεί και για τα ομόλογα της Ιρλανδίας. Η αύξηση αυτή στην περίπτωση της Ελλάδας οποία έφτασε σε εξαιρετικά υψηλά επίπεδα ακόμα και 1500 μονάδων τους τελευταίους μήνες εξαιτίας της έντονης αβεβαιότητας και των σεναρίων χρεοκοπίας της χώρας. Όπως φαίνεται στο Διάγραμμα 18 εκρηκτική ήταν από τον Απρίλιο του 2010 και η αύξηση στα spreads των ομολόγων της Πορτογαλίας για να ακολουθήσουν αργότερα με χαμηλότερους ρυθμούς της Ισπανίας και πρόσφατα της Ιταλίας. Οι εξελίξεις αυτές δημιούργησαν ένα πρόσθετο κίνδυνο αλυσιδωτών αντιδράσεων (domino effect) πιέζοντας ουσιαστικά τα όργανα της ΕΕ και τους διεθνείς οργανισμούς να σταθούν πιο αλληλέγγυα και προσεκτικά στα προβλήματα των περιφερειακών τους οικονομιών.

Διάγραμμα 18
Spreads 10ετών ομολόγων επιλεγμένων χωρών έναντι του γερμανικού

Πηγή: Reuters, 2011.

Η δυνατότητα των πιστωτικών ιδρυμάτων να αντλούν ρευστότητα από το Ευρωσύστημα αξιοποιώντας την παροχή των κρατικών εγγυήσεων απέτρεψε την εμφάνιση αρνητικών ρυθμών χρηματοδότησης έως και τους πρώτους μήνες του 2011. Μολονότι το 2010 το ονομαστικό ΑΕΠ υποχώρησε κατά 2,1%, τα υπόλοιπα τέλους έτους της συνολικής τραπεζικής χρηματοδότησης του ιδιωτικού τομέα παρέμειναν στα επίπεδα της αρχής του έτους. Χωρίς την έκτακτη παροχή ρευστότητας από το Ευρωσύστημα και με δεδομένο το συνολικό χρηματοοικονομικό περιβάλλον, οι τράπεζες θα ήταν αναγκασμένες να επισπεύδουν την είσπραξη των απαιτήσεων, να περικοπτούν την ανακύκλωση δανείων, να περιορίζουν τις ρυθμίσεις συμβάσεων που διευκολύνουν την εξυπηρέτηση υφιστάμενων δανείων και να απορρίπτουν νέες αιτήσεις δανειοδότησης. Τα έκτακτα νομισματικά μέτρα της ΕΚΤ και τα κρατικά μέτρα ενίσχυσης της ρευστότητας της οικονομίας απέτρεψαν τον κίνδυνο διαμόρφωσης συνθηκών πιστωτικής ασφυξίας. Ωστόσο, το συντομότερο δυνατόν χρειάζεται οι τράπεζες να είναι σε θέση να διαμεσολαβούν αυτοδύναμα μεταξύ των αποταμιευτών και επενδυτών, έχοντας απεξαρτηθεί από την ανάγκη έκτακτων στηρίξεων της ΕΚΤ ή του κράτους.¹³

13. Στο άρθρο 19 του νομοσχεδίου για την αναμόρφωση του πλαισίου λειτουργίας του Ταμείου Παρακαταθηκών και Δανείων, προβλέπεται ενίσχυση κατά 30 δισεκ. ευρώ του πύλωνα των εγγυήσεων του άρθρου 2 του Ν. 3723/2008 που αφορά το χρηματοπιστωτικό σύστημα. Η ενίσχυση αυτή θα παρέχεται μόνο εφόσον το αιτούμενο πιστωτικό ίδρυμα έχει καταρτίσει λεπτομερές σχέδιο για τις μεσοπρόθεσμες ανάγκες χρηματοδότησής του, το οποίο θα εγκρίνεται από την Τράπεζα της Ελλάδος και την ΕΚΤ, σε συνεργασία με την Ευρωπαϊκή Επιτροπή και το ΔΝΤ.

Στη συνέχεια παρουσιάζονται οι βασικές πηγές χρηματοδότησης των εγχωρίων Νομισματικών Χρηματοπιστωτικών Ιδρυμάτων (NXI) μετά την ένταξη της χώρας μας στο ευρώ και κυρίως κατά την διάρκεια της τρέχουσας δημοσιονομικής και χρηματοπιστωτικής κρίσης κατά την διάρκεια της οποίας τα δεδομένα άλλαξαν σημαντικά.

3.2.1. Εξέλιξη των καταθέσεων στα εγχώρια πιστωτικά ιδρύματα

Οι ελληνικές τράπεζες αντλούσαν, και συνεχίζουν να αντλούν, το μεγαλύτερο μέρος των κεφαλαίων τους από τις καταθέσεις. Οι καταθέσεις μπορούν να διακριθούν σε καταθέσεις ταμειυτηρίου, καταθέσεις όψεως, προθεσμιακές καταθέσεις και γeros. Οι πηγές αυτές άντλησης κεφαλαίων καλύπτουν το 45-65% των συνολικών κεφαλαίων των ελληνικών τραπεζών και αποτελούν την φθηνότερη πηγή κεφαλαίων τους. Για παράδειγμα, οι λογαριασμοί καταθέσεων ταμειυτηρίου είχαν μέχρι πρόσφατα πολύ χαμηλά επιτόκια ή ακόμη και μηδενικά. Εντούτοις, η ένταση του ανταγωνισμού και η διεθνής κρίση έχει οδηγήσει πρόσφατα τις τράπεζες σε αύξηση των επιτοκίων των λογαριασμών ταμειυτηρίου.

Από τα στοιχεία που δημοσιεύει η Τράπεζα της Ελλάδος (Πίνακας 2) προκύπτει ότι τον Απρίλιο του 2011 το σύνολο των καταθέσεων στα Νομισματικά Χρηματοπιστωτικά Ιδρύματα (NXI) της χώρας έφτασε τα 237,8 δισεκατομμύρια ευρώ.¹⁴ Από αυτά, το 89,5% ή 212,8 δισεκατομμύρια ευρώ προέρχονται από το εσωτερικό και κυρίως από τα νοικοκυριά (163,8 δισεκατομμύρια ή 68,9% του συνόλου) και τις επιχειρήσεις (32,9 δισεκατομμύρια ή 13,8%) της χώρας. Στο συνολικό ποσό των καταθέσεων περιλαμβάνονται ακόμα 16,0 δισεκατομμύρια ευρώ της Γενικής Κυβέρνησης, καθώς και οι καταθέσεις κατοίκων εκτός Ελλάδας ύψους 25,0 δισεκατομμύρια ευρώ (εκ των οποίων 23,3 δισεκατομμύρια μη κατοίκων της ζώνης του ευρώ και μόλις 1,7 δισεκατομμύρια κατοίκων χωρών της ζώνης του ευρώ εκτός της Ελλάδας). Τα στοιχεία αυτά για την περίοδο 2001 έως τον Απρίλιο του 2011 παρουσιάζονται αναλυτικά στον Πίνακα 2 και το Διάγραμμα 19.

Ειδικότερα, **οι καταθέσεις των νοικοκυριών** από 103,4 δισεκ. ευρώ στο τέλος του 2001 αυξήθηκαν σε 185,4 δισεκ. ευρώ στο τέλος του 2008 και 196,9 δισεκ. ευρώ το 2009 για να μειωθούν σημαντικά στη συνέχεια (κατά 33,0 δισεκ. ευρώ έως το τέλος του Απριλίου του 2011) λόγω της διάχυτης αβεβαιότητας στη διάρκεια της τρέχουσας κρίσης. Ανάλογη εξέλιξη καταγράφεται και για τις καταθέσεις των εγχωρίων

---

14. Από τον Ιούνιο του 2010 τα πιστωτικά ιδρύματα που ακολουθούν τα διεθνή λογιστικά πρότυπα αναγνωρίζουν τις τιτλοποιημένες απαιτήσεις τους στο ενεργητικό τους. Τα ποσά των απαιτήσεων αυτών δεν αφαιρούνται πλέον από το ενεργητικό της Λογιστικής Κατάστασης και ως εκ τούτου εμφανίζονται και στο παθητικό αντίστοιχες υποχρεώσεις στην κατηγορία 'καταθέσεις από μη κατοίκους ζώνης ευρώ'. Οι υποχρεώσεις αυτές από 38,7 δισεκατομμύρια ευρώ τον Ιούνιο του 2010 μειώθηκαν στα 30,8 δισεκατομμύρια ευρώ τον Απρίλιο του 2011. Για λόγους συγκρισιμότητας με τα παλαιότερα στοιχεία καταθέσεων τα ποσά αυτά δεν συμπεριλαμβάνονται στην ανάλυση της παρούσας ενότητας.

επιχειρήσεων οι οποίες από 22,6 δισεκ το 2001 σχεδόν διπλασιάστηκαν έως το τέλος του 2008 (42,2 δις) για να μειωθούν κατά 10 περίπου δις στην διάρκεια της κρίσης. Ελαφρώς διαφοροποιημένα είναι τα διαχρονικά δεδομένα για τις καταθέσεις της Γενικής Κυβέρνησης, οι οποίες από 3,5 δις ευρώ το Δεκέμβριο του 2001, έφτασαν τα 8,3 δις ευρώ στο τέλος του 2008 και τα 7,9 δις στο τέλος του 2009 για να συνεχίσουν να αυξάνονται σημαντικά έως και πρόσφατα (16,0 δις στο τέλος του Απριλίου 2011), ενισχύοντας με τον τρόπο αυτό την ρευστότητα των ελληνικών τραπεζών στην διάρκεια της πρόσφατης κρίσης.

Για τους κατοίκους εσωτερικού (γενική κυβέρνηση, επιχειρήσεις και νοικοκυριά) έχουμε συνεχή αύξηση του συνόλου των καταθέσεων και γeros, από 129,5 δισεκ. ευρώ στο τέλος του 2001 σε 245,5 δισεκ. ευρώ στο τέλος του 2009 (αύξηση της τάξεως του 89,6%), και συνεχή αποκλιμάκωση στη συνέχεια. Ειδικότερα, στην περίοδο της τρέχουσας κρίσης και ειδικότερα από το τέλος του 2009, το ύψος των καταθέσεων που απέσυραν οι κάτοικοι εσωτερικού από τις ελληνικές τράπεζες έφτασε περίπου τα 33 δισεκατομμύρια ευρώ δημιουργώντας σημαντικά προβλήματα ρευστότητας στο τραπεζικό σύστημα και την ελληνική οικονομία.

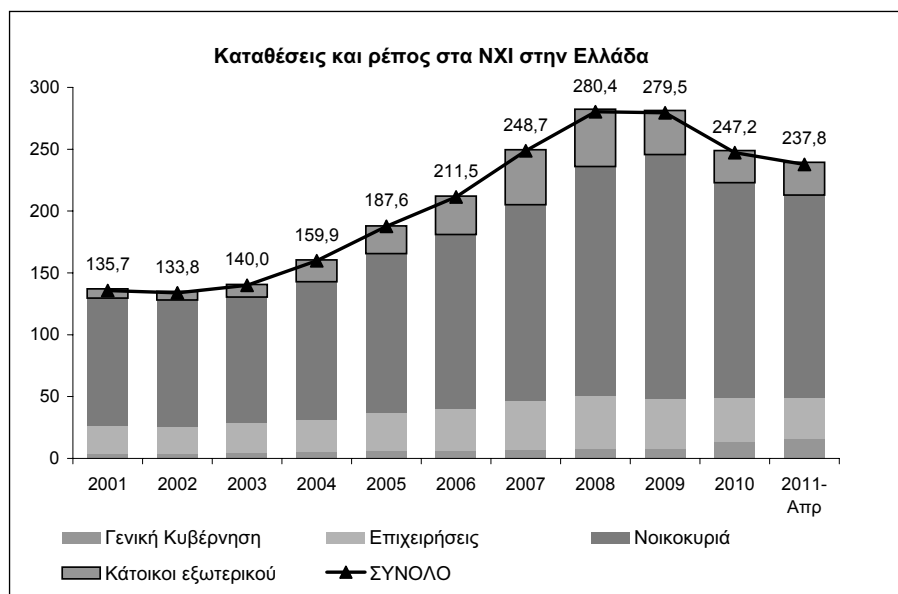
Πίνακας 2: Καταθέσεις και γέρος στα ΝΧΙ στην Ελλάδα
(εκτός της Τράπεζας της Ελλάδος) (υπόλοιπα τέλους περιόδου, σε εκατ. ευρώ)

	Σύνολο	Κάτοικοι εσωτερικού	Γενική Κυβέρνηση	Επιχειρήσεις	Νοικοκυριά	Κάτοικοι λοιπών χωρών ζώνης ευρώ	Μη Κάτοικοι ζώνης ευρώ
2001	135.733	129.493	3.531	22.575	103.388	1.311	4.929
2002	133.849	128.018	3.779	22.225	102.015	1.155	4.675
2003	140.030	130.395	4.244	24.747	101.404	686	8.949
2004	159.855	142.680	5.149	26.378	111.154	705	16.469
2005	187.587	165.499	5.918	30.830	128.750	453	21.634
2006	211.458	180.916	5.979	33.867	141.070	587	29.955
2007	248.706	204.940	7.011	39.515	158.414	841	42.925
2008	280.388	235.878	8.258	42.196	185.424	1.940	42.570
2009	279.544	245.470	7.940	40.670	196.860	1.825	32.248
2010	247.188	222.874	13.269	36.094	173.510	1.725	22.589
2011-Ιαν	244.666	219.765	14.244	34.894	170.627	1.742	23.159
2011-Φεβ	243.276	218.478	15.561	33.887	169.030	1.743	23.055
2011-Μαρ	244.373	218.174	18.989	33.680	165.505	1.683	24.516
2011-Απρ	237.797	212.781	16.025	32.935	163.821	1.685	23.331
% στο Σύνολο	100,0%	89,5%	6,7%	13,8%	68,9%	0,7%	9,8%

Πηγή: Τράπεζα της Ελλάδος, 2011.

Από τα στοιχεία του Πίνακα 2 προκύπτει τέλος η σημαντική αύξηση των καταθέσεων των κατοίκων του εξωτερικού που αφορά κυρίως καταθέσεις μη κατοίκων της ζώνης του ευρώ στην περίοδο 2001-2008 (από 6,2 δις ευρώ το 2001 σε 44,5 δις το 2008) και η εξ ίσου πολύ σημαντική μείωσή τους κατά 20 περίπου δις ευρώ στη διάρκεια της τρέχουσας κρίσης (Απρίλιος 2011: 25,0 δις ευρώ) λόγω της αυξημένης αβεβαιότητας και τον κίνδυνο μη εξυπηρέτησης του δημόσιου χρέους.

Διάγραμμα 19
Καταθέσεις και ρέπος των μη NXI στα NXI στην Ελλάδα
(εκτός της Τράπεζας της Ελλάδος) (υπόλοιπα τέλους περιόδου, σε εκατ. ευρώ)

Πηγή: Τράπεζα της Ελλάδος.

Από την ανάλυση των καταθέσεων και των συμφωνιών επαναγοράς (repos) των εγχώριων επιχειρήσεων και νοικοκυριών κατά κατηγορία (Πίνακας 3) προκύπτει ότι το 58,2% ή 114,5 δισεκατομμύρια ευρώ ήταν τον Απρίλιο του 2011 σε καταθέσεις προθεσμίας, έναντι 31,6% ή 62,1 δις. σε καταθέσεις ταμιευτηρίου και 10,2% ή 20,1 δις. σε καταθέσεις όψεως κυρίως από επιχειρήσεις (περιλαμβάνεται και το ηλεκτρονικό χρήμα). Από τη διαχρονική εξέλιξη των στοιχείων αυτών για την περίοδο από την ένταξη της χώρας στη ζώνη του ευρώ έως σήμερα, προκύπτει η σημαντική μείωση του σχετικού μεριδίου των καταθέσεων ταμιευτηρίου από 57,1% στο τέλος του 2001 σε 50,9% το 2005 και 31,9% το 2009 για να διατηρηθεί σχεδόν σταθερό στη συνέχεια. Στην ίδια περίοδο δραματική ήταν η μείωση του αντίστοιχου μεριδίου αλλά και του απόλυτου μεγέθους των συμφωνιών επαναγοράς (repos) των εγχώριων επιχειρήσεων και νοικοκυριών. Τα εν λόγω μεγέθη από 23,7% στο σύνολο

των καταθέσεων και των συμφωνιών επαναγοράς των εγχώριων επιχειρήσεων και νοικοκυριών ή 24,2 δις ευρώ στο τέλος του 2001 μειώθηκαν μόλις στο 1,7% ή 2,7 δις στο τέλος του 2005 για να μηδενιστούν στα αμέσως επόμενα δύο έτη.¹⁵

Πίνακας 3: Ανάλυση των καταθέσεων και των συμφωνιών επαναγοράς (repos) των εγχώριων επιχειρήσεων και νοικοκυριών κατά κατηγορία (υπόλοιπα τέλους περιόδου, σε εκατ. ευρώ)

	Σύνολο	Σύνολο Καταθέσεων	Όψεως	Ταμειυτηρίου	Προθεσμίας	Repos
2001	125.962	101.809	13.544	58.164	30.101	24.153
2002	124.240	104.761	13.566	60.207	30.988	19.479
2003	126.152	115.750	15.894	64.643	35.213	10.402
2004	137.532	128.425	18.643	73.586	36.196	9.107
2005	159.581	156.859	22.181	79.801	54.877	2.722
2006	174.937	173.373	23.528	77.858	71.987	1.563
2007	197.929	197.238	25.018	73.562	98.658	691
2008	227.620	227.253	21.826	67.328	138.099	367
2009	237.531	237.342	26.140	75.811	135.391	189
2010	209.604	209.521	22.864	66.706	119.951	83
2011-Ιαν	205.521	205.437	22.062	65.552	117.823	84
2011-Φεβ	202.918	202.815	21.057	64.428	117.330	103
2011-Μαρ	199.185	199.086	20.829	62.102	116.156	99
2011-Απρ	196.756	196.678	20.098	62.080	114.499	78
% στο Σύνολο	100,0%	100,0%	10,2%	31,6%	58,2%	0,0%

Πηγή: Τράπεζα της Ελλάδος.

Η σημαντική μείωση του μεριδίου των καταθέσεων ταμειυτηρίου και των συμφωνιών επαναγοράς μετά το 2001 αντισταθμίστηκε από την αντίστοιχη αύξηση του μεριδίου και του απόλυτου ύψους των προθεσμιακών καταθέσεων. Οι προθεσμιακές καταθέσεις τα τελευταία έτη και κυρίως μετά την εκδήλωση της τρέχουσας δημοσιονομικής και χρηματοπιστωτικής κρίσης αποτέλεσαν την πιο σημαντική πηγή άντλησης κεφαλαίων για τις εμπορικές τράπεζες, αλλά και μια μορφή επένδυσης για τον καταθέτη. Οι καταθέσεις αυτές έχουν σημαντικά υψηλότερα επιτόκια από τις καταθέσεις ταμειυτηρίου και κυρίως όψεως και για τον λόγο αυτό αύξησαν σημαντικά το μερίδιό τους τουλάχιστον έως την αρχή της τρέχουσας χρηματοοικονομικής

15. Όπως είναι γνωστό, οι λογαριασμοί όψεως διαφέρουν ουσιαστικά από τους λογαριασμούς ταμειυτηρίου ως προς το ότι τις περισσότερες φορές ανήκουν σε επιχειρήσεις, και συνεπώς οι λογαριασμοί αυτοί παρουσιάζουν περισσότερες κινήσεις από τους λογαριασμούς ταμειυτηρίου. Επιπλέον, οι περισσότεροι λογαριασμοί όψεως (με εξαίρεση αυτούς των πολύ μεγάλων επιχειρήσεων) έχουν συνήθως πολύ μικρότερα επιτόκια της τάξεως του 0-0,5%.

κρίσης. Οι εμπορικές τράπεζες κατέφευγαν πάντα στην προσέλκυση προθεσμιακών καταθέσεων με σκοπό τη διασφάλιση της ρευστότητάς τους. Η αύξηση των προθεσμιακών καταθέσεων ήταν σημαντική τα τελευταία χρόνια και ιδιαίτερα το 2007 και το 2008. Στο Διάγραμμα 20 παρουσιάζονται τα μερίδια των επιμέρους κατηγοριών καταθέσεων των εγχώριων επιχειρήσεων και νοικοκυριών στα πιστωτικά ιδρύματα της χώρας με βάση τα πιο πρόσφατα στοιχεία της Τράπεζας της Ελλάδος.

Διάγραμμα 20
Σύνθεση των καταθέσεων των εγχώριων επιχειρήσεων και νοικοκυριών στα ΝΧΙ στην Ελλάδα: Απρίλιος 2011

Πηγή: Τράπεζα της Ελλάδος, 2011.

Όπως φαίνεται από τα στοιχεία του Πίνακα 3, έως το 2005 υπήρξε μια σταθερή αύξηση στο ύψος των λογαριασμών ταμειυτηρίου, ενώ από το 2006 μέχρι σήμερα καταγράφεται μία σταθερή μείωση τους με εξαίρεση το 2009. Ανάλογη ήταν η εξέλιξη και για τις καταθέσεις όψεως στην ίδια περίοδο, καθώς αυξήθηκαν σημαντικά στην περίοδο 2001-2007 (από 13,6 δισεκ. ευρώ στο τέλος του 2001 και 2002 σε 18,6 δις το 2004 και 25,0 δις στο τέλος του 2007), για να μειωθούν στη συνέχεια φθάνοντας τα 20,1 δις ευρώ με βάση τα πιο πρόσφατα στοιχεία για τον Απρίλιο του 2011. Ταυτόχρονα, οι προθεσμιακές καταθέσεις αυξήθηκαν ελαφρά στην περίοδο 2001-2004 και σημαντικά στην περίοδο 2005-2008 (18,7 δις ευρώ το 2005, 17,1 το 2006, 26,7 το 2007 και 39,4 το 2008) για να αποκλιμακωθούν επίσης σημαντικά στην περίοδο της τρέχουσας κρίσης.

Η «αναδιάρθρωση» αυτή του μίγματος των καταθέσεων έχει σοβαρές επιπτώσεις στο κόστος χρήματος των τραπεζών. Το θετικό στοιχείο της ενίσχυσης των προθε-

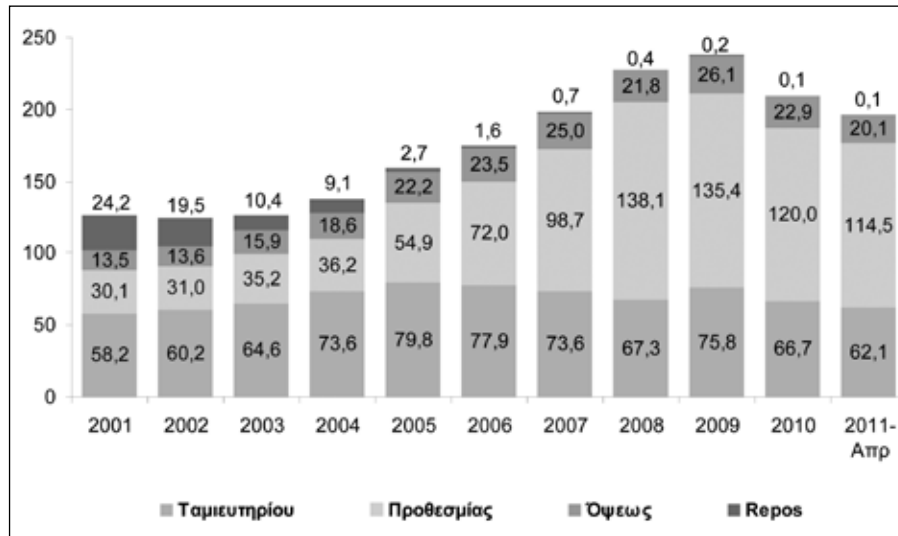

σμμακών καταθέσεων είναι η εξασφάλιση μιας πιο σταθερής πηγής κεφαλαίων για τις τράπεζες καθώς και μια πιο ικανοποιητικής απόδοσης για τον καταθέτη. **Η χρηματοπιστωτική κρίση του 2008** περιόρισε σημαντικά την πρόσβαση των ελληνικών τραπεζών σε νέα κεφάλαια από το εξωτερικό, κυρίως λόγω της έλλειψης εμπιστοσύνης. Η **αβεβαιότητα** που δημιουργήθηκε η οποία είναι διάχυτη και σήμερα οδήγησε επίσης τα ελληνικά νοικοκυριά και τις επιχειρήσεις σε μεταφορά των καταθέσεών τους σε πιστωτικά ιδρύματα του εξωτερικού επιτείνοντας τα προβλήματα της ρευστότητας των ελληνικών τραπεζών αλλά και της ίδια της οικονομίας. Ωστόσο σημαντική ήταν στην κρίσιμη αυτή περίοδο η συμβολή της Ευρωπαϊκής Κεντρικής Τράπεζας, με τη μεγάλη μείωση των επιτοκίων της και το δανεισμό της προς τις ελληνικές τράπεζες. Λαμβάνοντας δε υπόψη ότι η διατραπεζική αγορά ήταν στην αρχική κυρίως περίοδο της κρίσης «παγωμένη» για μεγάλο χρονικό διάστημα, οι τράπεζες προσέφεραν αρκετά ελκυστικά επιτόκια, προκειμένου να προσελκύσουν κεφάλαια. Αυτή η εξέλιξη των καταθετικών επιτοκίων ουσιαστικά αύξησε το κόστος του κεφαλαίου για τις τράπεζες, καθώς στα τέλη του 2008 στην ελληνική αγορά υπήρχαν επιτόκια προθεσμιακών καταθέσεων τα οποία ξεπερνούσαν και το 7% για πολύ μεγάλα ποσά.

Ως προς την διαχρονική εξέλιξη του ύψους των συμφωνιών επαναγοράς (repos), είναι χαρακτηριστική η δραματική μείωσή τους στην πρώτη πενταετία μετά την ένταξη της χώρας στη ζώνη του ευρώ. Ειδικότερα από 24,2 δις ευρώ στο τέλος του 2001 η αξία τους μειώθηκε στα 19,5 δις το 2002, 10,4 δις το 2003 και μόλις 2,7 δις το 2005 και 1,6 δις το 2006. Τα στοιχεία για τα επόμενα χρόνια δείχνουν ότι τα repos δεν αποτελούν πλέον πηγή κεφαλαίων για τις ελληνικές εμπορικές τράπεζες. Τα τελευταία διαθέσιμα στοιχεία για τον Απρίλιο του 2011 που παρουσιάζονται στον Πίνακα 4 ανεβάζουν την αξία των repos μόλις στα 78 εκατομμύρια ευρώ ενώ το σύνολο των καταθέσεων στα NXI που εδρεύουν στη χώρα έφτασαν τα 237,8 δισεκατομμύρια και οι καταθέσεις των εγχωρίων επιχειρήσεων και νοικοκυριών έφτασαν τα 196,7 δις ευρώ. Η αύξηση της φορολογίας των repos από 7% σε 10% και η μείωση της φορολογίας των τόκων από καταθέσεις από 15% σε 10% συνέβαλαν στη συρρίκνωση της συγκεκριμένης αγοράς. Η διαχρονική εξέλιξη του ύψους για τις επιμέρους κατηγορίες καταθέσεων των επιχειρήσεων και νοικοκυριών της χώρας τον Απρίλιο του 2011 παρουσιάζεται στο παρακάτω Διάγραμμα 21.

Διάγραμμα 21

Διαχρονική εξέλιξη των καταθέσεων και των συμφωνιών επαναγοράς (repos) των εγχώριων επιχειρήσεων και νοικοκυριών κατά κατηγορία (υπόλοιπα τέλους περιόδου σε δισεκ. ευρώ)

Πηγή: Τράπεζα της Ελλάδος, 2011.

Στον Πίνακα 4 παρουσιάζονται οι καταθέσεις και τα repos των εγχωρίων επιχειρήσεων στα ΝΧΙ στην Ελλάδα για την περίοδο 2001-Απρίλιος 2011 με διάκριση σε ασφαλιστικές, λοιπές χρηματοπιστωτικές και μη χρηματοπιστωτικές επιχειρήσεις. Με βάση τα πιο πρόσφατα στοιχεία της Τράπεζας της Ελλάδος **το σύνολο των καταθέσεων και των συμφωνιών επαναγοράς** των επιχειρήσεων αυτών έφτασαν στο τέλος του Απριλίου 2011 τα 32,9 δις ευρώ, εκ των οποίων το 79,4% ή 26,1 δις αφορούσαν καταθέσεις μη χρηματοπιστωτικών επιχειρήσεων, το 7,0% ή 2,3 δις ασφαλιστικές επιχειρήσεις και το υπόλοιπο 13,6% ή 4,5 δις λοιπές χρηματοπιστωτικές επιχειρήσεις. Ενώ τα σχετικά μερίδια των επιμέρους επιχειρήσεων παραμένουν σχετικά σταθερά στο μεγαλύτερο μέρος της εξεταζόμενης περιόδου σημαντικές ανακατατάξεις καταγράφονται στη διάρκεια της πρόσφατης κρίσης. Ειδικότερα, το ύψος των καταθέσεων των μη χρηματοπιστωτικών επιχειρήσεων από 38,2 δις ευρώ (ή 90,5% του συνόλου) στο τέλος του 2008 μειώθηκε στα 26,1 δις τον Απρίλιο του 2011 (79,4%), ενώ αντίθετα κινήθηκαν οι καταθέσεις για τις άλλες δύο κατηγορίες επιχειρήσεων. Πράγματι, οι καταθέσεις και οι συμφωνίες επαναγοράς των ασφαλιστικών εταιρειών παρά τα προβλήματα που πράγματι αντιμετώπισαν και αντιμετωπίζουν να αντιμετωπίζουν αυξήθηκαν από 1,8 δις ευρώ στο τέλος του 2008 σε 2,3 δις τον Απρίλιο του 2011, ενώ τα αντίστοιχα ποσά για τις λοιπές χρηματοπιστωτικές επιχειρήσεις ήταν 2,2 δις ευρώ το 2008 έναντι 4,5 δις ευρώ πρόσφατα.

Η κατανομή των καταθέσεων κατά νομό της χώρας παρουσιάζεται αναλυτικά στον Πίνακα 1 του Παραρτήματος Α της Έκθεσης. Με βάση τα στοιχεία αυτά το 54,2% των καταθέσεων βρίσκεται το 2010 σε λογαριασμούς των πιστωτικών ιδρυμάτων που βρίσκονται στο νομό Αττικής. Το ποσοστό αυτό είναι πολύ υψηλότερο του πληθυσμού της περιοχής αυτής, αντιπροσωπεύοντας έτσι υψηλότερο δείκτη κατά κεφαλήν καταθέσεων. Ο νομός Θεσσαλονίκης κατέχει το 2010 το 9,1% του συνόλου των καταθέσεων, δηλαδή ποσοστό περίπου ανάλογο με τον πληθυσμό του. Αντίθετα, σχετικά χαμηλότερα είναι τα μερίδια των καταθέσεων σε σχέση με τον πληθυσμό τους για το σύνολο σχεδόν των υπολοίπων νομών της χώρας.

Πίνακας 4: Ανάλυση των καταθέσεων και των συμφωνιών επαναγοράς (repos) των εγχώριων επιχειρήσεων κατά κλάδο (υπόλοιπα τέλους περιόδου, σε εκατ. ευρώ)

Έτος	Σύνολο	Ασφαλιστικές	Λοιπές χρηματοπιστωτικές	Μη χρηματοπιστωτικές
2001	22.575	2.076	511	19.988
2002	22.225	529	326	21.370
2003	24.747	712	1.839	22.197
2004	26.378	946	1.145	24.287
2005	30.830	1.048	1.879	27.903
2006	33.867	1.357	1.898	30.612
2007	39.515	1.859	2.549	35.107
2008	42.196	1.810	2.201	38.185
2009	40.670	1.787	3.007	35.877
2010	36.094	2.377	3.908	29.810
2011-Ιαν	34.894	2.349	3.950	28.595
2011-Φεβ	33.887	2.292	4.154	27.441
2011-Μαρ	33.680	2.385	4.250	27.045
2011-Απρ	32.935	2.318	4.471	26.145
% στο Σύνολο	100,0%	7,0%	13,6%	79,4%

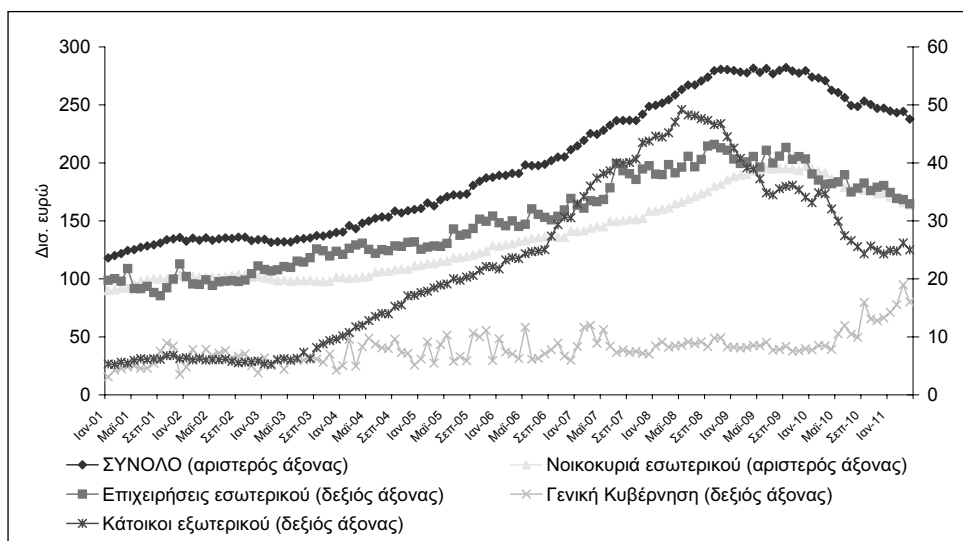
Πηγή: Τράπεζα της Ελλάδος, 2011.

Συνοψίζοντας τα προηγούμενα ευρήματα ως προς τη διαχρονική εξέλιξη των επιμέρους κατηγοριών καταθέσεων κατά την τελευταία δεκαετία επισημαίνεται και πάλι η σημαντική αύξηση του συνόλου των καταθέσεων στα εγχώρια NXI έως τον Νοέμβριο του 2008, η σχετική σταθερότητά τους έως τον Σεπτέμβριο του 2009 και η σημαντική μείωσή τους στους μήνες που ακολούθησαν. Ακόμα πιο εκρηκτική ήταν η αύξηση των καταθέσεων από τους κατοίκους του εξωτερικού προς τα εγχώρια πιστωτικά ιδρύματα η οποία έφτασε στο υψηλότερο ποσό της τον Μάιο του 2008

για να μειωθεί εντυπωσιακά στη διάρκεια της τρέχουσας κρίσης λόγω της αυξημένης αβεβαιότητας αλλά και των δυνατοτήτων που έχουν οι εν λόγω καταθέτες να μεταφέρουν τα χρήματά τους στο εξωτερικό. Αντίθετα πιο ανελαστικές φαίνεται να είναι οι αντίστοιχες καταθέσεις των ελληνικών νοικοκυριών καθώς τόσο οι ρυθμοί αύξησής τους ήταν μικρότεροι και παρέμειναν σε θετικά επίπεδα έως τα μέσα του 2009 (αρκετούς μήνες μετά την απαρχή της κρίσης), ενώ και η αποκλιμάκωση που ξεκίνησε κυρίως από τις αρχές του 2010 ήταν πιο συγκρατημένη σε όρους ρυθμών μεταβολής. Ανάλογα χαρακτηριστικά καταγράφονται και για την διαχρονική μεταβολή των καταθέσεων των ελληνικών επιχειρήσεων οι οποίες έφτασαν στο υψηλότερο ποσό τους τον Οκτώβριο του 2008 και μειώθηκαν σημαντικά κυρίως μετά τον Σεπτέμβριο του 2009. Αντίθετα, εντελώς διαφορετικό ήταν το πρότυπο μεταβολής των καταθέσεων της γενικής κυβέρνησης οι οποίες παρά την σχετικά μεγαλύτερη μεταβλητότητά τους παρέμειναν σε χαμηλά επίπεδα έως τον Απρίλιο του 2010 για να υπερδιπλασιαστούν τον αμέσως επόμενο χρόνο ενισχύοντας την ρευστότητα του ελληνικού τραπεζικού συστήματος. Οι προηγούμενες μεταβολές απεικονίζονται στο Διάγραμμα 22.

Διάγραμμα 22

Διαχρονική εξέλιξη των καταθέσεων και των συμφωνιών επαναγοράς (repos) στα εγχώρια ΝΧΙ κατά κατηγορία (υπόλοιπα τέλους περιόδου σε δισεκ. ευρώ)

Πηγή: Τράπεζα της Ελλάδος, 2011.

Τέλος, στον Πίνακα 5 παρουσιάζονται οι ροές των καταθέσεων και των ρέπος στα ΝΧΙ που εδρεύουν στην Ελλάδα.¹⁶ Από τα στοιχεία αυτά προκύπτει το έντονο πρόβλημα της εκροής σημαντικών καταθέσεων από τις ελληνικές τράπεζες στη διάρκεια της τρέχουσας κρίσης, γεγονός που δημιουργεί έντονα προβλήματα ρευστότητας σε ολόκληρο το εγχώριο χρηματοπιστωτικό σύστημα. Οι εκταμιεύσεις αυτές το 2010 και το πρώτο τετράμηνο του 2011 έφτασαν τα 35,2 και 7,4 δισεκατομμύρια ευρώ αντίστοιχα. Ειδικότερα, τα νοικοκυριά και οι επιχειρήσεις του εσωτερικού απέσυραν αντίστοιχα το 2010 24,2 και 5,2 δισεκατομμύρια ευρώ, ενώ οι αντίστοιχες εκροές για το πρώτο τετράμηνο του 2011 έφτασαν τα 8,9 και 2,3 δισεκατομμύρια. Ανάλογα σημαντικά ποσά εκταμιεύθηκαν και από τους κατοίκους του εξωτερικού τόσο το 2009 (10,2 δις ευρώ) όσο και το 2010 (11,1 δις).

Πίνακας 5: Καταθέσεις και ρέπος στα ΝΧΙ στην Ελλάδα (εκτός της Τράπεζας της Ελλάδος) (Ροές στη διάρκεια της περιόδου, σε εκατ. ευρώ)

	Σύνολο	Κάτοικοι εσωτερικού	Γενική Κυβέρνηση	Επιχειρήσεις	Νοικοκυριά	Κάτοικοι λοιπών χωρών ζώνης ευρώ	Μη Κάτοικοι ζώνης ευρώ
2001	17.816	16.987	370	1.942	14.675	-198	1.027
2002	187	596	247	153	196	-156	-253
2003	8.751	4.511	465	3.597	449	-440	4.680
2004	21.143	13.335	905	2.230	10.200	23	7.786
2005	26.011	21.500	770	4.017	16.714	-259	4.769
2006	26.443	17.512	61	4.178	13.274	139	8.792
2007	40.928	26.063	1.032	6.799	18.233	258	14.608
2008	27.648	27.604	1.247	893	25.458	299	-255
2009	1.100	11.299	112	-747	11.925	-118	-10.081
2010	-35.213	-24.103	5.330	-5.247	-24.189	-148	-10.961
2011-Ιαν	-2.021	-2.709	975	-990	-2.694	26	662
2011-Φεβ	-1.216	-1.151	1.250	-869	-1.531	5	-69
2011-Μαρ	1.647	125	3.429	11	-3.315	-48	1.570
2011-Απρ	-5.825	-4.807	-2.964	-443	-1.400	18	-1.036
2011-4μηνο	-7.414	-8.542	2.689	-2.291	-8.941	2	1.126

Πηγή: Τράπεζα της Ελλάδος, 2011.

16. Οι ροές προκύπτουν από τις μεταβολές των υπολοίπων διορθωμένες για τις συναλλαγματικές διαφορές και τις αναταξινομήσεις. Στην καθαρή ροή των καταθέσεων δεν περιλαμβάνεται η λογιστική αύξηση των καταθέσεων «μη κατοίκων ζώνης ευρώ» που σχετίζεται με τις τιτλοποιήσεις και αφορούν υποχρεώσεις των τραπεζών έναντι Εταυριών Ειδικού Σκοπού.

Με βάση τα πιο πρόσφατα στοιχεία της Τράπεζας της Ελλάδος τον Απρίλιο του 2011, το συνολικό απόθεμα καταθέσεων που διατηρούν στις ελληνικές τράπεζες επιχειρήσεις και νοικοκυριά μειώθηκε κατά 5,8 δισ. ευρώ. Το φαινόμενο της εκροής καταθέσεων και κυρίως των καταθέσεων προθεσμίας συνεχίζεται τους τελευταίους μήνες με αμείωτο ρυθμό, επιβαρύνοντας περαιτέρω τη ρευστότητα των ελληνικών τραπεζών.

Σημαντικό **κίνδυνο ρευστότητας** διατρέχουν πλέον οι ελληνικές τράπεζες εξαιτίας της συνεχιζόμενης φυγής καταθέσεων. Το ενδεχόμενο μεγαλύτερων εκροών τους επόμενους μήνες αποτελεί σημαντικό κίνδυνο ρευστότητας καθώς οι ελληνικές τράπεζες θα δυσκολευθούν να μειώσουν την εξάρτησή τους από την χρηματοδότηση της ΕΚΤ. Η επιτάχυνση στις εκροές καταθέσεων είναι ένας από τους βασικούς κινδύνους για το χρηματοπιστωτικό σύστημα και κάτι πέρα από τον έλεγχο των εγχώριων αλλά και των ευρωπαϊκών αρχών. Η συνεχιζόμενη μείωση των καταθέσεων πάνω από κάποιο κρίσιμο μέγεθος, ισάξιο με τα συνολικά ρευστοποιήσιμα στοιχεία του τραπεζικού συστήματος και τις δυνατότητες χρηματοδότησης από την ΕΚΤ, είναι προφανές ότι θα δημιουργήσει σοβαρή έλλειψη ρευστότητας στις τράπεζες και την ελληνική οικονομία.

Πέρα των καταθέσεων, μεγάλο τμήμα της εγχώριας αποταμίευσης διαφεύγει στο εξωτερικό ή τοποθετείται σε τίτλους εξωτερικού, όπως γερμανικά ομόλογα, αμοιβαία κεφάλαια, μετοχές κ.λπ. Το γεγονός αυτό εγείρει ζητήματα μιας πολιτικής κοινωνικού ελέγχου της εγχώριας αποταμίευσης και του τραπεζικού συστήματος. Στο πλαίσιο αυτό θα μπορούσε να υπάρξει ένα ευρωπαϊκό σύστημα εγγύησης των καταθέσεων και ανακύκλωσης της ρευστότητας, έτσι ώστε να αντισταθμίζονται οι συνέπειες από την ελεύθερη κίνηση κεφαλαίων. Ταυτόχρονα πρέπει να υπάρξουν στοχευμένοι έλεγχοι και κανόνες στην ελεύθερη κίνηση κεφαλαίων. Έκθεση Επιτροπής του Ευρωπαϊκού Συμβουλίου διαπιστώνει ότι η ελεύθερη κίνηση κεφαλαίων έγινε χωρίς θεσμούς εποπτείας και αντιμετώπισης των συνεπειών. Είναι πιθανό ότι η ελεύθερη κίνηση κεφαλαίων σε συνθήκες άνισων φορολογικών καθεστώτων, άνισων ρυθμιστικών καθεστώτων, άνισων συνθηκών από άποψη αβεβαιότητας, και έντονων κερδοσκοπικών τάσεων δεν οδηγεί πάντα σε κοινωνικά επιθυμητή και δίκαιη κατανομή τους.¹⁷

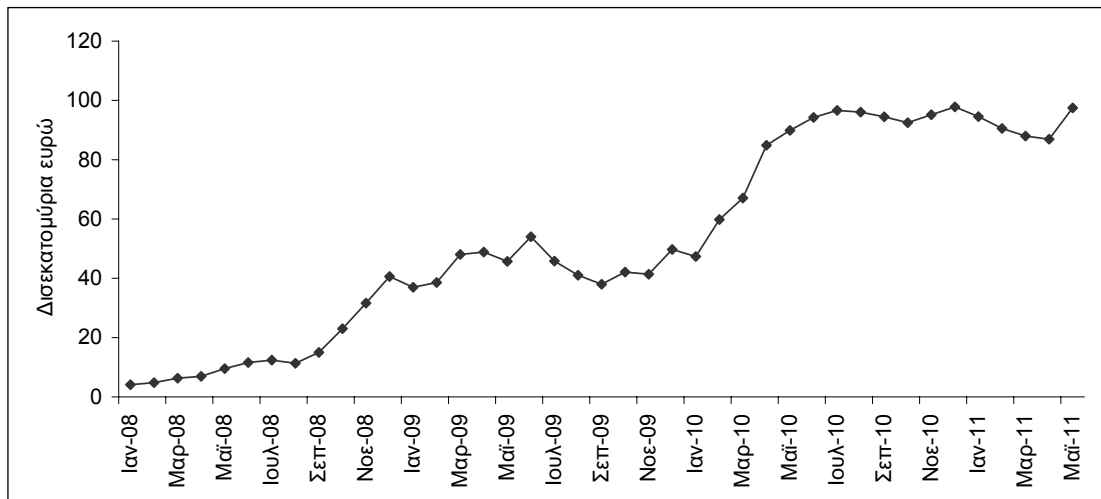
17. Για μία παρουσίαση των στοιχείων της ενότητας αυτής σε επίπεδο ευρωζώνης βλ. στην ιστοσελίδα της ΕΚΤ: <http://www.ecb.eu/stats/acc/html/index.en.html>. Επίσης βλ. European Central Bank, *Financial Stability Review, June 2011, Annual Report 2010, May 2011 και Monthly Bulletin, June 2011.*

3.2.2. Η εξάρτηση των εγχωρίων εμπορικών τραπεζών από την χρηματοδότηση της ΕΚΤ

Το πρόβλημα της ρευστότητας των ελληνικών τραπεζών επιτείνεται συνεχώς όσο συνεχίζονται οι εκροές στις καταθέσεις που προκαλούν τόσο η αβεβαιότητα όσο και οι αυξημένες ανάγκες ιδιωτών και επιχειρήσεων για διαθέσιμα κεφάλαια. Το πρόβλημα οξύνεται δραματικά όταν προκύπτουν σενάρια και φήμες περί πτώχευσης, επιστροφής στη δραχμή κ.λπ. Οι εξελίξεις αυτές προβληματίζουν καθώς η προσπάθεια που γίνεται για τη βελτίωση των συνθηκών ρευστότητας ανακόπτεται από τα εμπόδια του μακροοικονομικού περιβάλλοντος. Στην κατεύθυνση αντιμετώπισης του προβλήματος της ρευστότητας οι ελληνικές τράπεζες καταφεύγουν για χρηματοδότηση στην Ευρωπαϊκή Κεντρική Τράπεζα με ενέχυρο κρατικά ομόλογα και άλλους τίτλους με χαμηλότερη πιστοληπτική διαβάθμιση. Με τον τρόπο αυτό αυξάνουν συνεχώς την εξάρτησή τους από την ΕΚΤ, παρά τις προσπάθειες που γίνονται και από τις δύο πλευρές για μείωση της εξάρτησης αυτής. Μάλιστα τελευταία οι τράπεζες πληρώνουν, ακριβότερα τη ρευστότητα που αντλούν από την ΕΚΤ, καθώς βασίζονται πλέον περισσότερο σε ομόλογα που εκδίδουν με βάση κρατικές εγγυήσεις.

Στο Διάγραμμα 23 παρουσιάζεται διαχρονικά η εξέλιξη της εξάρτησης των ελληνικών πιστωτικών ιδρυμάτων από την χρηματοδότηση της ΕΚΤ. Η παρουσίαση αυτή περιορίζεται κυρίως στην περίοδο της κρίσης και συγκεκριμένα από τις αρχές του 2008 και μετά καθώς σε όλη την προηγούμενη περίοδο 2001-2007 οι υποχρεώσεις των ελληνικών τραπεζών διατηρήθηκαν σε πολύ χαμηλά επίπεδα που συνήθως δεν ξεπερνούσαν τα 3-5 δισεκατομμύρια ευρώ. Ωστόσο, **οι αυξημένες ανάγκες ρευστότητας** των ελληνικών τραπεζών στην διάρκεια της τρέχουσας κρίσης κυρίως λόγω της δραματικής μείωσης των καταθέσεων, των συνεχών υποβαθμίσεων της ελληνικής οικονομίας και των τραπεζών από τους διεθνείς οίκους αξιολόγησης και της διάχυτης και πολύπλευρης αβεβαιότητας, οδήγησαν την εξάρτηση των εγχωρίων πιστωτικών ιδρυμάτων από τα κεφάλαια της ΕΚΤ σε εξαιρετικά υψηλά επίπεδα. Ειδικότερα, οι υποχρεώσεις των εγχωρίων ΝΧΙ προς την ΕΚΤ από 4,1 δις ευρώ το Ιανουάριο του 2008, αυξήθηκαν σε 40,6 δις τον Δεκέμβριο του ίδιου έτους, 49,7 δις τον Δεκέμβριο του 2009, για να φτάσουν στο τέλος του 2010 τα 97,8 δις ευρώ. Η προσπάθεια αποκλιμάκωσης της εξάρτησης αυτής είχε θετικά αποτελέσματα τους τέσσερις πρώτους μήνες του 2011 καθώς μείωσε τις υποχρεώσεις αυτές σε 94,6, 90,6, 88,0 και 86,9 δις ευρώ αντίστοιχα για τον Ιανουάριο, Φεβρουάριο, Μάρτιο και Απρίλιο του 2011.

Διάγραμμα 23
Διαχρονική εξέλιξη των υποχρεώσεων των ΝΧΙ προς την ΕΚΤ
(υπόλοιπα τέλους περιόδου σε δισεκ. ευρώ)

Πηγή: Τράπεζα της Ελλάδος, 2011.

Με βάση τα πιο πρόσφατα στοιχεία, στο τέλος Μαΐου του 2011 η χρηματοδότηση από την ΕΚΤ έφθασε στο ποσό των 97,5 δισ. ευρώ έναντι 86,9 δισ. ευρώ του Απριλίου. Η αύξηση κατά 10,7 δισ. ευρώ σε ένα μήνα αποτυπώνει τις πιέσεις στη ρευστότητα που δέχεται το εγχώριο τραπεζικό σύστημα και αντισταθμίζει τη μείωση κατά 10,9 δισ. ευρώ από την αρχή του έτους και έως το τέλος Απριλίου. Για την άντληση των κεφαλαίων, οι τράπεζες έδωσαν εγγυήσεις ύψους 141,8 δισ. ευρώ. Μέσα σε ένα μήνα οι ελληνικές τράπεζες έχασαν το έδαφος που κερδήθηκε στο πρώτο τετράμηνο του 2011, όσον αφορά την ανεξάρτησή τους από την Ευρωπαϊκή Κεντρική Τράπεζα. Αυτό είναι αποτέλεσμα της έντονης αβεβαιότητας που χαρακτηρίζει το μέλλον και την βιωσιμότητα της προσπάθειας εξόδου της ελληνικής οικονομίας από την κρίση.

Είναι ενδεικτικό ότι οι **τράπεζες** επικρότησαν τη μείωση της εξάρτησης από την ΕΚΤ που καταγράφηκε στα αποτελέσματα του πρώτου τριμήνου του 2011 και η οποία επιτεύχθηκε μέσω της διαδικασίας απομόχλευσης, δηλαδή τη μείωση των χορηγήσεων, την πώληση εταιρικών ομολόγων και στοιχείων του ενεργητικού (με πιο σημαντική κίνηση αυτή της Eurobank στην Πολωνία) καθώς και τη μη ανανέωση κρατικών ομολόγων που έληξαν. Ωστόσο, από την ανάλυση των στοιχείων για τους πρώτους μήνες του 2011 προκύπτει μία συνεχής δυσκολία παραπέρα αποκλιμάκωσης της εξάρτησης από την ΕΚΤ. Από τα 3,2 δισ. ευρώ μείωσης του Ιανουαρίου του 2011 και τα 4,0 δισ. ευρώ του Φεβρουαρίου, το Μάρτιο η χρηματοδότηση ήταν κατά 2,6 δισ. ευρώ λιγότερη και κατά 1,1 δισ. ευρώ τον Απρίλιο. Παράλληλα με την υποχώρηση της καταθετικής βάσης, οι υποβαθμίσεις από τους οίκους αξιολόγησης

εξανεμίζουν συνεχώς τα σταθερά καλύμματα που έχουν δοθεί στην ΕΚΤ, με αποτέλεσμα να υπάρχει ανάγκη αναπλήρωσης με νέους τίτλους, που είναι επιλέξιμοι.

Η πορεία αποκλιμάκωσης της εξάρτησης από την ΕΚΤ εξαρτάται από τη βελτίωση των δημοσιονομικών συνθηκών της χώρας και κατ' επέκταση των τραπεζών. Τα εγχώρια πιστωτικά ιδρύματα καλούνται να παρουσιάσουν - και να εφαρμόσουν σχέδια σταδιακής απεξάρτησης, ως δέσμευση που προκύπτει από το επικαιροποιημένο μνημόνιο. Η μείωση της χρηματοδότησης συνδέεται με τη διαδικασία απομόχλευσης στην οποία υποχρεούνται να προχωρήσουν οι ελληνικές τράπεζες προκειμένου, μεταξύ άλλων, να έχουν πρόσβαση στο νέο πακέτο εγγυήσεων ύψους 30 δις. ευρώ. Πρόκειται για μια δύσκολη πορεία, καθώς οι αγορές είναι κατ' ουσίαν κλειστές για τις ελληνικές τράπεζες, ενώ δεν έχει σταθεροποιηθεί πλήρως η καταθετική βάση στο εγχώριο σύστημα.

Υπό αυτές τις συνθήκες, το πιο πρόσφατο πακέτο εγγυήσεων, ύψους 30 δις. ευρώ, είναι πιθανόν να χρησιμοποιηθεί πιο άμεσα από τις ελληνικές τράπεζες καθώς αναμένεται ουσιαστικά να καλύψει απλά το έντονο έλλειμμα ρευστότητας που καταγράφεται και όχι τόσο για νέα κεφάλαια που θα ενισχύσουν την αγορά. Αξίζει να σημειωθεί ότι οι τράπεζες πληρώνουν τελευταία ακριβότερα τη ρευστότητα που αντλούν από την ΕΚΤ, καθώς μετά τις αλληπάλληλες υποβαθμίσεις, βασιζονται πλέον περισσότερο σε ομόλογα που εκδίδουν με βάση κρατικές εγγυήσεις και λιγότερο σε τιτλοποιήσεις και καλυμμένες ομολογίες τους. Τα ομόλογα αυτά είναι πιο ακριβά, καθώς συνοδεύονται από καταβολή προμήθειας προς το Δημόσιο.

Τη διαδικασία **απεξάρτησης των ελληνικών τραπεζών** από την χρηματοδότηση της ΕΚΤ είναι πιθανό να δυσκολέψει ακόμα περισσότερο τους επόμενους μήνες εφόσον υλοποιηθεί μια διαδικασία ανανέωσης/διακράτησης ομολόγων με την έννοια ότι οι τράπεζες δεν θα μπορούν να χρησιμοποιήσουν τίτλους που λήγουν για αυτό το σκοπό. Η παράμετρος αυτή θα πρέπει να αντιμετωπιστεί από την ΕΚΤ και τα ευρωπαϊκά θεσμικά όργανα, στο πλαίσιο της διαδικασίας που προωθείται σε ευρωπαϊκό επίπεδο καθώς υπολογίζεται στα 17 δις. ευρώ το ύψος των ομολόγων που λήγουν έως τα μέσα του 2014 και περιλαμβάνονται στα χαρτοφυλάκια των ελληνικών τραπεζών.

3.2.3. Τιτλοποιήσεις

Η τιτλοποίηση είναι ένα σύγχρονο χρηματοοικονομικό εργαλείο για την άντληση κεφαλαίων. Η διαδικασία της τιτλοποίησης είναι τριγωνική και σ' αυτή λαμβάνουν μέρος μια τράπεζα, μια εταιρία ειδικού σκοπού και οι επενδυτές. Κατά την διαδικασία της τιτλοποίησης μια τράπεζα μεταβιβάζει ένα σύνολο ομοειδών απαιτήσεων (π.χ. στεγαστικά δάνεια, πιστωτικές κάρτες) σε μια θυγατρική της εταιρία ειδικού σκοπού (SPV) η οποία στη συνέχεια πωλεί τα χρεόγραφα που εκδίδει (asset-backed

securities) στους επενδυτές και με τα χρήματα που εισπράττει εξοφλεί τις υποχρεώσεις της προς την τράπεζα. Ο σκοπός της τιτλοποίησης είναι η απόκτηση νέων κεφαλαίων σε συνδυασμό με τη μεταφορά του πιστωτικού κινδύνου σε επενδυτές. Οι καλυμμένες ομολογίες είναι ένα ακόμα εργαλείο χρηματοδότησης παρόμοιο με την τιτλοποίηση. Μια τράπεζα εκδίδει ομολογίες θέτοντας ως εγγύηση ορισμένα στοιχεία του ενεργητικού της. Αν κάποιο δάνειο το οποίο χρησιμοποιείται ως κάλυμμα βρεθεί σε καθυστέρηση, τότε η τράπεζα θα πρέπει να το αντικαταστήσει με ένα εξυπηρετούμενο δάνειο.

Η διαδικασία της τιτλοποίησης εφαρμόζεται σε μεγάλη έκταση στην Ελλάδα τα τελευταία χρόνια. Οι περισσότερες μεγάλες τράπεζες έχουν προβεί σε τιτλοποιήσεις απαιτήσεων προκειμένου να αντλήσουν ρευστότητα και να χρηματοδοτήσουν νέες δραστηριότητες. Οι πρώτες τιτλοποιήσεις στην Ελλάδα αφορούσαν στεγαστικά δάνεια, όμως με την πάροδο του χρόνου η τιτλοποίηση εφαρμόζεται πλέον σε όλες σχεδόν τις κατηγορίες δανείων. Η διαδικασία της τιτλοποίησης δίνει ένα σημαντικό πλεονέκτημα στις τράπεζες παρέχοντας σε αυτές έναν ακόμα τρόπο για να αντλήσουν σημαντικά ποσά. Ωστόσο, η αγορά χρεογράφων που προέρχονται από τιτλοποίηση βρίσκεται και αυτή σε στενότητα εξαιτίας της χρηματοπιστωτικής κρίσης. Επιπλέον, ορισμένα ερωτηματικά δημιουργούν οι πρακτικές που έχουν ακολουθηθεί οι ελληνικές τράπεζες για την τιτλοποίηση στοιχείων του ενεργητικού τους και την άντληση ρευστότητας στην περίοδο της κρίσης μετά και από τις συνεχείς υποβαθμίσεις τους από τους διεθνείς οίκους αξιολόγησης.

Από τον Ιούνιο του 2010 τα πιστωτικά ιδρύματα που ακολουθούν τα διεθνή λογιστικά πρότυπα αναγνωρίζουν τις τιτλοποιημένες απαιτήσεις τους στο ενεργητικό τους, ενώ εμφανίζουν αντίστοιχες υποχρεώσεις στην κατηγορία 'καταθέσεις από μη ΝΧΙ λοιπών χωρών'. Με βάση τα στοιχεία αυτά οι υποχρεώσεις των εγχωρίων πιστωτικών ιδρυμάτων σχετιζόμενες με μεταβιβαζόμενα περιουσιακά στοιχεία έφτασαν τα 38,7 δισεκατομμύρια ευρώ τον Ιούνιο του 2010 για να μειωθούν σταδιακά στα 30,8 δις έως τον Απρίλιο του 2011.

Μετά και τις νέες πρόσφατες υποβαθμίσεις της ελληνικής οικονομίας και των ελληνικών τραπεζών εκτιμάται ότι η προσφυγή των τραπεζών στο τελευταίο πακέτο εγγυήσεων του ελληνικού δημοσίου ύψους 30 δις. ευρώ θα υποκαταστήσει μεγάλο μέρος της ρευστότητας που αντλούν σήμερα τα εγχώρια πιστωτικά ιδρύματα, με ενέχυρο τιτλοποιήσεις και καλυμμένες ομολογίες. Ταυτόχρονα, με δεδομένο ότι η ΕΚΤ κάνει αποδεκτούς τους παραπάνω τίτλους με εγγύηση του δημοσίου ως ενέχυρα, πρόκειται στην πράξη για αντικατάσταση του απευθείας δανεισμού των ελληνικών τραπεζών από την ΕΚΤ, σε έναν πιο έμμεσο τρόπο.

3.3. Η χρηματοδότηση (δανεισμός) των ελληνικών επιχειρήσεων και νοικοκυριών από τα πιστωτικά ιδρύματα

Στην ενότητα αυτή παρουσιάζονται και σχολιάζονται οι εναλλακτικές χρήσεις των κεφαλαίων που καταγράφονται στο ενεργητικό των ελληνικών τραπεζών κατά τη διαδικασία του διαμεσολαβητικού τους ρόλου και των επενδυτικών και διαχειριστικών τους αποφάσεων. Τα στοιχεία που χρησιμοποιούνται αφορούν στοιχεία νομισματικής και τραπεζικής στατιστικής, το σύνολο των οποίων βασίζεται στις μηνιαίες λογιστικές καταστάσεις που με βάση το υφιστάμενο πλαίσιο υποβάλλουν όλα τα NXI στην Τράπεζα της Ελλάδος.

Ειδικότερα, στην ενότητα αυτή γίνεται μια αναλυτική παρουσίαση της χρηματοδότησης της ελληνικής οικονομίας από τα εγχώρια πιστωτικά ιδρύματα. Η ανάλυση αφορά επίσης, την κατανομή των δανείων που έχουν χορηγήσει τα πιστωτικά ιδρύματα και των χρεογράφων που διακρατούν ανά τομέα της οικονομίας (δημόσιο, επιχειρήσεις, νοικοκυριά), καθώς και στην ανάλυση των δανείων με βάση την αρχική διάρκειά τους. Επιπλέον, όσον αφορά τα δάνεια προς τις επιχειρήσεις του μη χρηματοπιστωτικού τομέα, γίνεται ανάλυση σε σχέση με τον κλάδο της εταιρείας (γεωργία, βιομηχανία, κ.λπ.). Επίσης, τα στοιχεία που αναφέρονται στις διαγραφές των δανείων βοηθούν στην καλύτερη αξιολόγηση της διαχρονικής εξέλιξης των δανείων καθώς ο ρυθμός της πιστωτικής επέκτασης δεν λαμβάνει υπόψη τη μείωση των υπολοίπων των δανείων εξαιτίας των διαγραφών. Οι **διαγραφές δανείων** δεν αποτελούν, σύμφωνα με το Ευρωπαϊκό Σύστημα Λογαριασμών (ESA'95) συναλλαγή, αφού δεν συνοδεύονται από ροή μετρητών όπως στην περίπτωση αποπληρωμής ενός δανείου.

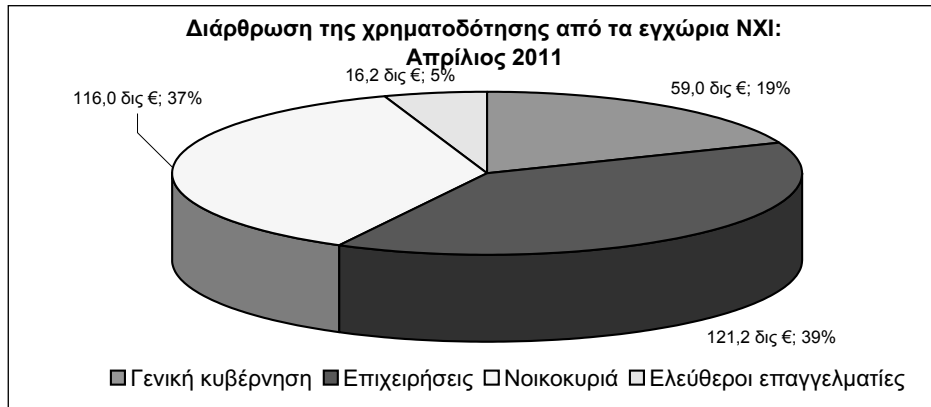
Τέλος, στα στοιχεία της **χρηματοδότησης** περιλαμβάνονται, τόσο τα τιτλοποιημένα δάνεια, όσο και τα τιτλοποιημένα εταιρικά ομόλογα, παρόλο που τα στοιχεία που έχουν τιτλοποιηθεί δεν περιλαμβάνονται στη συγκεντρωτική λογιστική κατάσταση των NXI. Ειδικότερα, στη περίπτωση που ένα πιστωτικό ίδρυμα προβεί σε τιτλοποίηση δανείων, τα υπόλοιπα των δανείων, όπως αυτά καταγράφονται στη λογιστική της κατάσταση, μειώνονται, ως εάν τα δάνεια αυτά να είχαν εξοφληθεί. Στην πραγματικότητα, όμως, τα δάνεια δεν εξοφλούνται, ούτε οι υποχρεώσεις των δανειοληπτών μεταβάλλονται. Τα τιτλοποιημένα δάνεια απλώς μεταβιβάζονται από το πιστωτικό ίδρυμα σε μια άλλη εταιρία («εταιρία ειδικού σκοπού»), η οποία και έχει πλέον την απαίτηση έναντι του δανειολήπτη. Το ύψος της δανειακής υποχρέωσης του δανειολήπτη δεν μεταβάλλεται και ο δανειολήπτης αγνοεί και το γεγονός ότι το δάνειό του έχει τιτλοποιηθεί. Στην ελληνική αγορά οι τιτλοποιήσεις ξεκίνησαν τον Νοέμβριο του 2003.

3.3.1. Η σύνθεση των χορηγήσεων των ελληνικών εμπορικών τραπεζών

Στον Πίνακα 6 παρουσιάζονται για την περίοδο 2001-Απρίλιος 2011 τα στοιχεία της χρηματοδότησης των κατοίκων εσωτερικού από τα εγχώρια NXI (εκτός της

Τράπεζας της Ελλάδος).¹⁸ Η συνολική χρηματοδότηση αναλύεται σε δάνεια προς τη γενική κυβέρνηση (Κεντρική Κυβέρνηση, Οργανισμοί Τοπικής Αυτοδιοίκησης και Οργανισμοί Κοινωνικής Ασφάλισης και Πρόνοιας) και τον ιδιωτικό τομέα στον οποίο συμπεριλαμβάνονται οι επιχειρήσεις (ασφαλιστικές, μη χρηματοοικονομικές κ.λπ.), οι ιδιώτες και τα ιδιωτικά μη κερδοσκοπικά ιδρύματα καθώς και οι ελεύθεροι επαγγελματίες μαζί με τους αγρότες και τις άλλες ατομικές επιχειρήσεις.¹⁹ Από τα στοιχεία που δημοσιεύει η Τράπεζα της Ελλάδος προκύπτει ότι τον Απρίλιο του 2011 το σύνολο των χορηγήσεων από τα ΝΧΙ της χώρας έφτασε τα 312,4 δισεκατομμύρια ευρώ. Από αυτά, το 81,1% ή 253,3 δισεκατομμύρια ευρώ αφορούν δάνεια προς τον ιδιωτικό τομέα της οικονομίας και ειδικότερα προς τις επιχειρήσεις (137,2 δις ευρώ ή 44,0% του συνόλου των χορηγήσεων) και τα νοικοκυριά (116,0 δις ευρώ ή 37,1%). Στο συνολικό ποσό της χρηματοδότησης περιλαμβάνονται ακόμα 59,0 δισεκατομμύρια ευρώ της Γενικής Κυβέρνησης, εκ των οποίων 45,7 δις αφορούν διάφορα χρεόγραφα και τα υπόλοιπα 13,3 δις δάνεια κυρίως προς την Κεντρική Κυβέρνηση (Διάγραμμα 24).

Διάγραμμα 24
Διάρθρωση της χρηματοδότησης κατοίκων εσωτερικού από τα εγχώρια ΝΧΙ:
Απρίλιος 2011

Πηγή: Τράπεζα της Ελλάδος, 2011.

18. Στην ανάλυση της ενότητας αυτής δεν συμπεριλαμβάνονται οι χορηγήσεις δανείων από την τράπεζα της Ελλάδος (περίπου 16 δισεκ τον Απρίλιο του 2011) η οποία κυρίως αφορά παλαιά δάνεια προς την Κεντρική Κυβέρνηση.

19. Στα υπόλοιπα περιλαμβάνονται τα δάνεια, οι τοποθετήσεις σε εταιρικά ομόλογα, τα τιτλοποιημένα δάνεια καθώς και τα τιτλοποιημένα εταιρικά ομόλογα. Από τον Ιούνιο του 2010 τα δάνεια προς τους ελεύθερους επαγγελματίες, τους αγρότες και τις ατομικές επιχειρήσεις δεν περιλαμβάνονται στα δάνεια προς τις επιχειρήσεις, αλλά ως ξεχωριστή υποκατηγορία δανείων, σε εφαρμογή του Ευρωπαϊκού Συστήματος Λογαριασμών (ESA-95). Η αλλαγή αυτή είναι καθαρά στατιστικής φύσης και δεν έχει επηρεάσει τους ρυθμούς μεταβολής και τις καθαρές ροές της πιστωτικής επέκτασης. Επιπλέον στα δάνεια προς τα ιδιωτικά μη κερδοσκοπικά ιδρύματα περιλαμβάνονται και τα δάνεια προς εκκλησιαστικά ιδρύματα. Επίσης, το Δεκέμβριο του 2010 τα υπόλοιπα της χρηματοδότησης έχουν επηρεαστεί από αναταξινόμησης δανείων ορισμένων ΔΕΚΟ που μεταφέρθηκαν στη Γενική Κυβέρνηση, σύμφωνα με σχετική απόφαση της Ελληνικής Στατιστικής Αρχής (ΕΛΣΤΑΤ).

Από τα στοιχεία του Πίνακα 6 και το Διάγραμμα 25 προκύπτει ότι η **συνολική χρηματοδότηση της ελληνικής οικονομίας** από το εγχώριο χρηματοπιστωτικό σύστημα από 120,4 δις στο τέλος του 2001, έφτασε τα 251,5 δις στο τέλος του 2007, τα 300,0 δις στο τέλος του 2009 και την υψηλότερη τιμή της (320,5 δις) στο τέλος του 2010 για να αποκλιμακωθεί σταδιακά στη συνέχεια. Πιο αναλυτικά, οι χορηγήσεις προς την Γενική Κυβέρνηση από 45,9 δισεκ. ευρώ στο τέλος του 2001 αυξήθηκαν σε 59,0 δισεκ. ευρώ στο τέλος του Απριλίου του 2011 δηλαδή αυξήθηκαν κατά 28,7%. Ωστόσο το μερίδιο των χορηγήσεων προς την Γενική Κυβέρνηση στο γενικό σύνολο όλων των χορηγήσεων μειώθηκε στην ίδια περίοδο κατά 20 περίπου ποσοστιαίες μονάδες καθώς η συνολική χρηματοδότηση αυξήθηκε κατά 159,3%.

Στην εξεταζόμενη περίοδο 2001-2011 την μεγαλύτερη αύξηση από πλευράς χρηματοδότησης γνώρισε ο ιδιωτικός τομέας (αύξηση από το τέλος του 2001 έως το τέλος Απριλίου 2011: 239,6%) και ειδικότερα οι επιχειρήσεις (169,8%) και τα νοικοκυριά (389,5%, νοικοκυριά & ιδιωτικά μη κερδοσκοπικά ιδρύματα). Με βάση τα πιο πρόσφατα στοιχεία της Τράπεζας Ελλάδος ο ετήσιος ρυθμός ανόδου της συνολικής χρηματοδότησης του εγχώριου ιδιωτικού τομέα διαμορφώθηκε σε αρνητικά επίπεδα από τις αρχές του 2011. Ειδικότερα, σημείωσε μικρή περαιτέρω επιβράδυνση τον Απρίλιο του 2011 και διαμορφώθηκε σε -0,5%, από -0,4% το Μάρτιο του 2011 και 0,0% το Δεκέμβριο του 2010. Συνολικά, τον Απρίλιο του 2011, η καθαρή ροή της χρηματοδότησης προς τον εγχώριο ιδιωτικό τομέα ήταν αρνητική κατά 377 εκατ. ευρώ (Απρίλιος 2010: αρνητική καθαρή ροή 146 εκατ. ευρώ). Στο πρώτο τετράμηνο του 2011, η συνολική ροή της ίδιας χρηματοδότησης προς τον ιδιωτικό τομέα ήταν αρνητική κατά 1.125 εκατ. ευρώ και ο μέσος ετήσιος ρυθμός μεταβολής διαμορφώθηκε στο -0,3%.

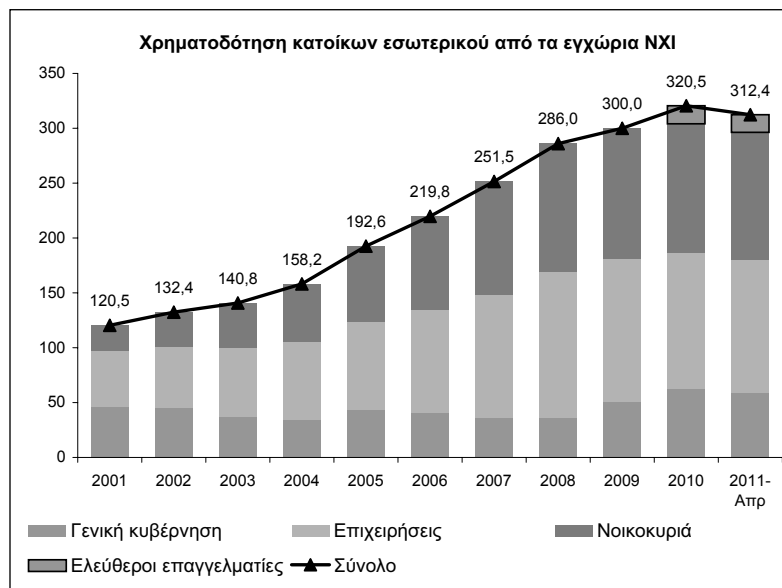
Πίνακας 6: Ανάλυση χρηματοδότησης κατοίκων εσωτερικού από τα εγχώρια NXI (εκτός της Τράπεζας της Ελλάδος) (υπόλοιπα τέλους περιόδου, σε εκατ. ευρώ)

	Γενικό Σύνολο	Γενική κυβέρνηση	Ιδιωτικός τομέας: επι- χειρήσεις και νοικοκυριά	Επιχειρή- σεις	Ιδιώτες & ιδιωτικά μη κερδοσκοπικά ιδρύματα	Ελεύθεροι επαγγελματίες, αγρότες, ατομικές επιχειρήσεις
2001	120.472	45.871	74.601	50.908	23.693	
2002	132.413	45.236	87.177	55.843	31.334	
2003	140.807	36.958	103.848	63.619	40.229	
2004	158.219	34.465	123.754	71.432	52.323	
2005	192.597	42.959	149.639	81.008	68.630	
2006	219.819	40.661	179.158	93.574	85.584	
2007	251.540	36.452	215.088	111.288	103.801	
2008	285.998	36.675	249.324	132.457	116.866	
2009	300.034	50.713	249.321	130.042	119.280	
2010	320.522	63.048	257.474	123.243	117.747	16.483
2011-Ιαν	318.416	61.942	256.473	122.894	117.115	16.465
2011-Φεβ	317.725	61.367	256.358	122.999	116.909	16.450
2011-Μαρ	313.794	58.799	254.994	122.173	116.467	16.355
2011-Απρ	312.351	59.029	253.322	121.174	115.978	16.170
% στο Σύνολο	100,0%	89,5%	6,7%	13,8%	68,9%	0,7%

Πηγή: Τράπεζα της Ελλάδος, 2011.

Διάγραμμα 25

Ανάλυση χρηματοδότησης κατοίκων εσωτερικού από τα εγχώρια NXI (εκτός της Τράπεζας της Ελλάδος) (Υπόλοιπα τέλους περιόδου, σε εκατ. ευρώ)

Πηγή: Τράπεζα της Ελλάδος, 2011.

Η χρηματοδότηση προς τις επιχειρήσεις αυξήθηκε με πολύ υψηλούς ρυθμούς μετά την ένταξη της χώρας στην ζώνη του ευρώ και έως το τέλος του 2008 (μέσος ετήσιος ρυθμός περίπου 15%). Ειδικότερα από 50,9 δις στο τέλος του 2001, σχεδόν διπλασιάστηκε στην επόμενη πενταετία, για να φτάσει τα 140,4 δις τον Ιούνιο του 2010 (περιλαμβάνονται και οι ελεύθεροι επαγγελματίες, αγρότες και άλλες ατομικές επιχειρήσεις) και να αποκλιμακωθεί ελαφρά στη συνέχεια (Απρίλιος 2011: 137,3 δις €, εκ των οποίων 16,2 δις οι ελεύθεροι επαγγελματίες, αγρότες και ατομικές επιχειρήσεις). Με βάση τα πιο πρόσφατα στοιχεία, η καθαρή ροή της χρηματοδότησης προς τις επιχειρήσεις (πλην ελεύθερων επαγγελματιών, αγροτών και ατομικών επιχειρήσεων) ήταν τον Απρίλιο του 2011 θετική και ίση με 212 εκατ. ευρώ (Απρίλιος 2010: 27 εκατ. ευρώ) και ο ετήσιος ρυθμός της πιστωτικής επέκτασης παρουσίασε μικρή αύξηση και διαμορφώθηκε σε 1,2% έναντι 1,1% τον προηγούμενο μήνα αλλά και τον Δεκέμβριο του 2010. Για το σύνολο του πρώτου τετραμήνου του 2011 η καθαρή ροή της χρηματοδότησης προς τις ίδιες επιχειρήσεις ανήλθε στα 341 εκατ. ευρώ ενώ ο μέσος ετήσιος ρυθμός της πιστωτικής επέκτασης αυξήθηκε κατά 1%.

Η καθαρή ροή της χρηματοδότησης προς τους ελεύθερους επαγγελματίες, αγρότες και ατομικές επιχειρήσεις ήταν αρνητική κατά 191 εκατ. ευρώ τον τελευταίο διαθέσιμο μήνα (Απρίλιος 2011) και ο ετήσιος ρυθμός μεταβολής της χρηματοδότησης μειώθηκε σε σύγκριση με τον προηγούμενο μήνα (Απρίλιος 2011: -1,5%, Μάρτιος 2011: -0,4%, Δεκέμβριος 2010: 0,3%). Στο σύνολο του τετραμήνου Ιανουάριος έως Απρίλιος 2011 η αντίστοιχη καθαρή ροή έφτασε τα -287 εκατ. ευρώ και ο αντίστοιχος ρυθμός μεταβολής της πιστωτικής επέκτασης μειώθηκε κατά 0,4%.

Από την ανάλυση της χρηματοδότησης των επιχειρήσεων κατά κλάδο οικονομικής δραστηριότητας προκύπτει ότι το πρώτο τετράμηνο του 2011 αυξήθηκε ο ετήσιος ρυθμός μεταβολής της χρηματοδότησης προς τους κλάδους του τουρισμού (κατά 0,4%), τη ναυτιλία (6,9%), τα λοιπά χρηματοπιστωτικά ιδρύματα (1,0%), τον ηλεκτρισμό-φωταέριο-ύδρευση (18,5%), και τις λοιπές επιχειρήσεις (5,0%). Αντίθετα, επιβράδυνση παρατηρήθηκε στο ρυθμό πιστωτικής επέκτασης προς όλους τους υπόλοιπους κλάδους, δηλαδή της γεωργίας (-0,4%), τη βιομηχανία (-0,7%), το εμπόριο (-3,2%), τις κατασκευές (-0,2%) και τις μεταφορές πλην ναυτιλίας (-10,6%).²⁰

Στο Διάγραμμα 26 παρουσιάζεται το μερίδιο της χρηματοδότησης των επιχειρήσεων των επιμέρους κλάδων στη συνολική τους χρηματοδότηση. Από τα στοιχεία αυτά προκύπτει ότι από το σύνολο της χρηματοδότησης που έχει δοθεί από το τραπεζικό σύστημα

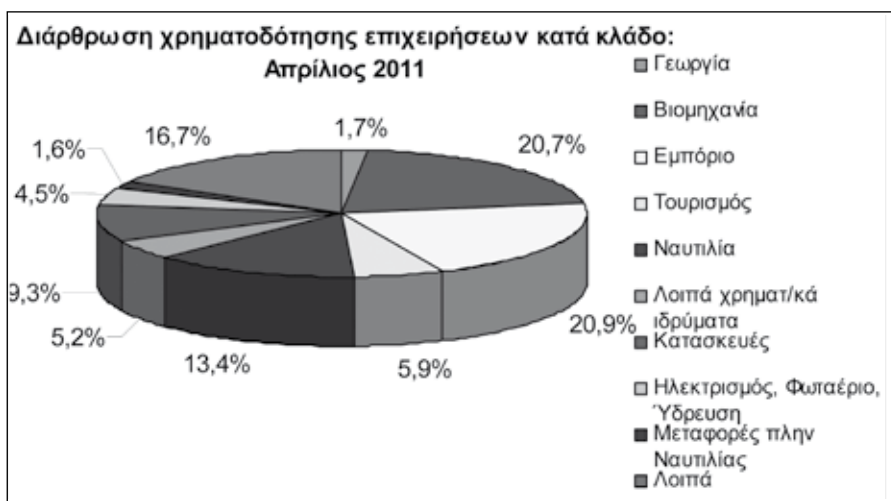
---

20. Με βάση τα πιο πρόσφατα στοιχεία η χρηματοδότηση των επιχειρήσεων κατά κλάδο οικονομικής δραστηριότητας τον Απρίλιο του 2011 μεταβλήθηκε με μέσο ετήσιο ρυθμό 0,4% στη Γεωργία και τη Βιομηχανία, -2,9% στο Εμπόριο, -0,5% στον Τουρισμό, 6,7% στη Ναυτιλία, -5,6% στα Λοιπά χρηματοπιστωτικά ιδρύματα, -0,1% στις Κατασκευές, 21,0% στον Ηλεκτρισμό, Φωταέριο, Ύδρευση, -11,4% στις Μεταφορές πλην Ναυτιλίας και 6,1% στις Λοιπές επιχειρήσεις.

προς τις επιχειρήσεις (πλην ατομικών επιχειρήσεων, αγροτών και ελεύθερων επαγγελματιών) έως τον Απρίλιο του 2011 το 20,7% και 20,9% έχει δοθεί προς τη Βιομηχανία και το Εμπόριο αντίστοιχα, το 13,4% προς τη Ναυτιλία, το 9,3% προς τις Κατασκευές, το 5,9% στον Τουρισμό, το 5,2% στα Λοιπά χρηματοπιστωτικά ιδρύματα, το 4,5% στον Ηλεκτρισμό, Φωταέριο και Ύδρευση, το 1,7% στη Γεωργία, το 1,6% στις Μεταφορές πλην Ναυτιλίας και το υπόλοιπο 16,7% στις επιχειρήσεις των άλλων κλάδων.

Διάγραμμα 26

Διάρθρωση της χρηματοδότησης των επιχειρήσεων κατά κλάδο: Απρίλιος 2011

Πηγή: Τράπεζα της Ελλάδος, 2011.

Μετά την ένταξη της χώρας στη ζώνη του ευρώ και την απελευθέρωση του τραπεζικού συστήματος η οποία οδήγησε σε σημαντική μείωση των επιτοκίων δανεισμού λόγω του έντονου ανταγωνισμού, η χρηματοδότηση προς τους ιδιώτες και τα ιδιωτικά μη κερδοσκοπικά ιδρύματα αυξήθηκε με εκρηκτικούς ετήσιους ρυθμούς που σε ορισμένα έτη ξεπέρασε και το 30%. Ο μέσος ετήσιος ρυθμός αύξησης του υπολοίπου των δανείων προς τα ιδιωτικά νοικοκυριά στην περίοδο 2001-2008 έφτασε το 25,6%. Ειδικότερα, το υπόλοιπο των δανείων προς τα νοικοκυριά από 23,7 δις€ στο τέλος του 2001, σχεδόν πενταπλασιάστηκε έως το τέλος του 2008 φθάνοντας τα 116,9 δις για να διατηρηθεί στα ίδια σχεδόν επίπεδα στη συνέχεια (σε όρους υπολοίπου, Απρίλιος 2011 116,0 δις). Ωστόσο, με βάση τα πιο πρόσφατα στοιχεία, αρνητική κατά 399 εκατ. ευρώ ήταν η καθαρή ροή χρηματοδότησης προς τους ιδιώτες και τα ιδιωτικά μη κερδοσκοπικά ιδρύματα τον Απρίλιο του 2011, έναντι επίσης αρνητικής καθαρής ροής 174 εκατ. ευρώ τον Απρίλιο του 2010. Η εξέλιξη αυτή είχε ως αποτέλεσμα ο ετήσιος ρυθμός μεταβολής της χρηματοδότησης προς τους ιδιώτες και τα ιδιωτικά μη κερδοσκοπικά ιδρύματα να μειωθεί περαιτέρω τους τελευταίους μήνες (Απρίλιος 2011: -2,2%, Μάρτιος 2011: -2,0%, Δεκέμβριος 2010: -1,3%).

Διάγραμμα 27
Χρηματοδότηση προς τους ιδιώτες και τα ιδιωτικά μη κερδοσκοπικά ιδρύματα
από τα εγχώρια NXI (εκτός ΤτΕ)

Πηγή: Τράπεζα της Ελλάδος, 2011.

Αναλυτικότερα, **τα στεγαστικά δάνεια** τα οποία αποτελούν το 68,4% (Απρίλιος 2011) του συνόλου της χρηματοδότησης προς τους ιδιώτες και τα ιδιωτικά κερδοσκοπικά ιδρύματα (κυρίως νοικοκυριά) γνώρισαν στην δεκαετία του 2000 τους υψηλότερους ρυθμούς αύξησης έναντι όλων των άλλων χρηματοδοτήσεων φθάνοντας το 38,9% και το 35,6% στο τέλος του 2001 και 2002 αντίστοιχα. Σε απόλυτους όρους το υπόλοιπο των στεγαστικών δανείων από 15,5 δισεκ. στο τέλος του 2001, τριπλασιάστηκε τα επόμενα 4 έτη (2005: 45,2 δισεκ.) και συνέχισε να αυξάνεται με υψηλούς ρυθμούς έως και τους πρώτους μήνες της πρόσφατης χρηματοπιστωτικής κρίσης (2009: 80,2 δισεκ.) για να διατηρηθεί στα ίδια περίπου επίπεδα στη συνέχεια (Απρίλιος 2011: 79,4 δισεκ., βλ. Διάγραμμα 27). Λαμβάνοντας υπόψη τις καθαρές ροές νέων στεγαστικών δανείων σε συνδυασμό με το υπόλοιπο των δανείων αυτών, ο δωδεκάμηνος ρυθμός μεταβολής των στεγαστικών δανείων στην περίοδο της τρέχουσας κρίσης μειώθηκε από 11,2% στο τέλος του 2008, σε 3,7% στο τέλος του 2009, για να περάσει σε αρνητικά επίπεδα από τον Δεκέμβριο του 2010 (-0,4%) και μετά (Απρίλιος 2011: -1,6%). Η καθαρή ροή των στεγαστικών δανείων έγινε αρνητική από τον Οκτώβριο του 2010 (91 και 49 εκατ. ευρώ τον Οκτώβριο και Δεκέμβριο του 2010 αντίστοιχα), ενώ στο πρώτο τετράμηνο του 2011 η καθαρή αυτή ροή ήταν αρνητική κατά 583 εκατ. Ευρώ (Απρίλιος 2011: 171 εκατ.). Ο ετήσιος ρυθμός μεταβολής των στεγαστικών δανείων επιβραδύνθηκε περαιτέρω την περίοδο Ιαν-Απρ. 2011 (μέσος ετήσιος ρυθμός: -1,2%, Οκτώβριος 2011: -1,6%).

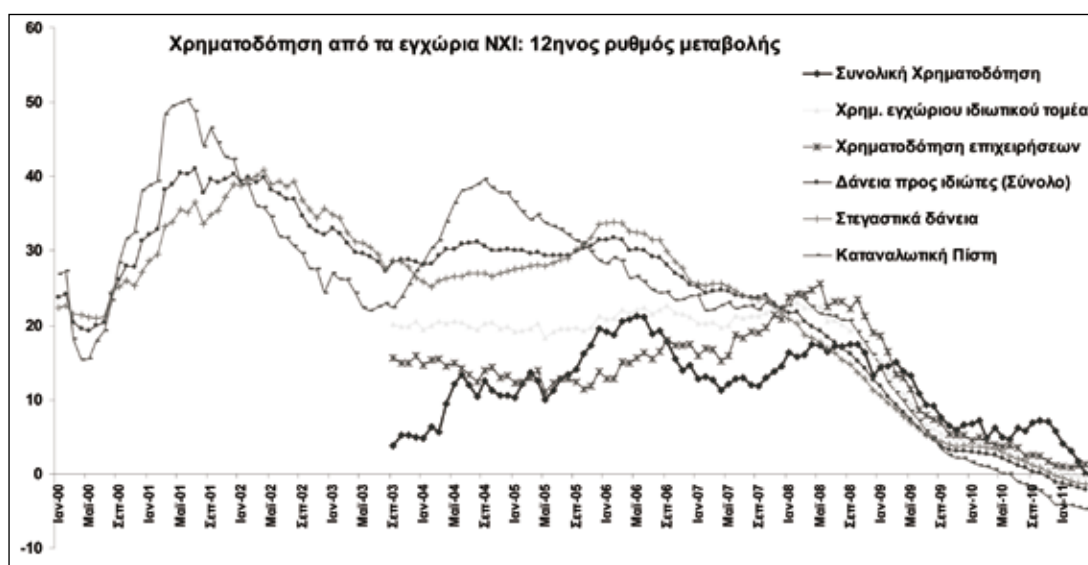
Τα καταναλωτικά δάνεια τον Απρίλιο του 2011 αποτελούσαν το 29,3% (2001: 33,1%, 2005: 31,8%) του συνόλου της χρηματοδότησης προς νοικοκυριά. Σε όρους υπολοίπου τα καταναλωτικά δάνεια από 7,9 δισεκ. στο τέλος του 2001, αυξήθηκαν στα 21,8 και 36,4 δισεκ. στο τέλος του 2005 και 2008 αντίστοιχα, για να αποκλιμακωθούν ελαφρά στη συνέχεια φθάνοντας τα 34,0 δισεκ τον Απρίλιο του 2011 (Διάγραμμα 27). Ο δωδεκάμηνος ρυθμός μεταβολής των καταναλωτικών δανείων κυμάνθηκε σε εξαιρετικά υψηλά επίπεδα τα πρώτα χρόνια μετά την ένταξη της χώρας στη ζώνη του ευρώ (42,3%, 24,2%, 27,2%, 37,9%, 28,7% τον Δεκέμβριο του 2001, 2002, 2003, 2004 και 2005 αντίστοιχα), διατηρήθηκε σε διψήφια επίπεδα έως τους πρώτους μήνες της τρέχουσας κρίσης (Δεκέμβριος 2008: 11,2%) για να αποκλιμακωθεί ταχύτατα στη συνέχεια περνώντας σε αρνητικούς ρυθμούς από τον Μάιο του 2010. Στα καταναλωτικά δάνεια η καθαρή ροή έγινε αρνητική κυρίως από τους πρώτους μήνες του 2010 φθάνοντας τα 1,5 δις ευρώ το 2010 και τα 649,9 εκατ. το πρώτο τρίμηνο του 2011 (Απρίλιος 2011: 239 εκατ.). Ο μέσος ετήσιος ρυθμός μεταβολής μειώθηκε το πρώτο τρίμηνο του 2011 κατά 4,4% (Απρίλιος 2011: -4,9%, Δεκέμβριος 2010: -4,2%, Δεκέμβριος 2009: 2,0%).

Τέλος, τα λοιπά δάνεια προς τα νοικοκυριά (εκτός καταναλωτικών και στεγαστικών) αποτελούν μόλις το 2,2% του συνόλου των δανείων που έχουν λάβει από τα πιστωτικά ιδρύματα τα ελληνικά νοικοκυριά (2,6 δις τον Απρίλιο του 2011, έναντι 3,1 δις στο τέλος του 2008 και 1,6 δις στο τέλος του 2005). Ο δωδεκάμηνος ρυθμός μεταβολής των λοιπών δανείων παρουσίασε μεγάλη μεταβλητότητα την τελευταία δεκαετία, πέρασε σε αρνητικούς ρυθμούς το δεύτερο εξάμηνο του 2009 για να αυξηθεί και πάλι διατηρώντας ακόμα και τον τελευταίο χρόνο υψηλούς θετικούς ρυθμούς μεταβολής (Δεκέμβριος 2010: 10,7%, πρώτο τετράμηνο 2011: 12,8%, Απρίλιος 2011: 13,5%). Ακόμα και η καθαρή ροή των «λοιπών» δανείων προς τους ιδιώτες και τα ιδιωτικά μη κερδοσκοπικά ιδρύματα διατηρήθηκε θετική κατά 54 εκατ. ευρώ την περίοδο Ιαν-Απρ. 2011.

Συνοψίζοντας τα προηγούμενα ευρήματα ως προς τη διαχρονική εξέλιξη των επιμέρους κατηγοριών χρηματοδότησης του εγχώριου δημόσιου και ιδιωτικού τομέα από τα εγχώρια NXI κατά την τελευταία δεκαετία **επισημαίνεται και πάλι η εκρηκτική αύξηση τόσο του συνόλου όσο και των επιμέρους κατηγοριών χορηγήσεων** (από τα εγχώρια NXI) έως τους πρώτους μήνες της τρέχουσας κρίσης και τη σημαντική αποκλιμάκωση των θετικών ρυθμών τους μεταβολής έως σχεδόν το τέλος του 2010. Τον τελευταίο χρόνο όλες σχεδόν οι επιμέρους κατηγορίες δανείων πέρασαν σε αρνητικούς ρυθμούς μεταβολής καθώς και αρνητικές καθαρές ροές. Ειδικότερα, όπως φαίνεται και στο Διάγραμμα 28, η καταναλωτική πίστη καταγράφει τους πρώτους αρνητικούς δωδεκάμηνους ρυθμούς μεταβολής από τον Ιούλιο του 2010, το σύνολο των δανείων προς τους ιδιώτες και τα ιδιωτικά μη κερδοσκοπικά ιδρύματα από το Νοέμβριο του 2010, τα στεγαστικά δάνεια από τον Δεκέμβριο του 2010, και

το σύνολο της χρηματοδότησης του ιδιωτικού τομέα (επιχειρήσεις και νοικοκυριά) από τον Ιανουάριο του 2011. Επισημαίνεται ότι έως τον Απρίλιο του 2011 (τελευταία διαθέσιμα στοιχεία) ο ρυθμός μεταβολής των δανείων προς τις εγχώριες επιχειρήσεις παραμένει θετικός με σαφή τάση μείωσής του, ενώ ο αντίστοιχος ρυθμός μεταβολής για το σύνολο της χρηματοδότησης έχει πλέον μηδενιστεί.²¹

Διάγραμμα 28
Χρηματοδότηση εγχώριου τομέα από όλα τα εγχώρια ΝΧΙ:
12ηνος ρυθμός μεταβολής (ποσοστά %)

Πηγή: Τράπεζα της Ελλάδος, 2011.

Δεδομένων των ανωτέρω, πρέπει να σημειωθεί ότι η εκδήλωση της παγκόσμιας χρηματοπιστωτικής κρίσης που κορυφώθηκε το 2008 και η οποία προκλήθηκε όπως είναι γνωστό μεταξύ άλλων από την υπέρμετρη και ανεξέλεγκτη πιστωτική επέκταση των χρηματοπιστωτικών ιδρυμάτων, είχε **ως αποτέλεσμα** την αναπροσαρμογή των χαρτοφυλακίων του ενεργητικού και στις ελληνικές τράπεζες. Ως αποτέλεσμα των επισφαλειών που καταγράφηκαν στο παγκόσμιο χρηματοπιστωτικό σύστημα, της αύξησης του πιστωτικού κινδύνου, της αύξησης του κινδύνου αντισυμβαλλομένου και της συνεπαγόμενης αύξησης του κινδύνου ρευστότητας, οι πρακτική των ελλη-

21. Τα στοιχεία του Διαγράμματος 28 αναφέρονται στη συνολική χρηματοδότηση του εγχώριου δημόσιου και ιδιωτικού τομέα από όλα τα εγχώρια ΝΧΙ συμπεριλαμβανομένης και της Τράπεζας της Ελλάδος.

Στο ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ Β της Έκθεσης, παρουσιάζονται αναλυτικά τα στοιχεία της χρηματοδότησης του εγχώριου δημόσιου και ιδιωτικού τομέα από όλα τα εγχώρια ΝΧΙ (Πίνακας Β1), οι ροές της χρηματοδότησης αυτής (Πίνακας Β2) καθώς και ο 12ηνος ρυθμός μεταβολής της (Πίνακας Β3).

νικών τραπεζών κατέγραψε σημαντικές μεταβολές στους ρυθμούς αύξησης των απαιτήσεων (δανείων) κατά τα έτη 2007-2011, προσδίδοντας στη συμπεριφορά του ελληνικού τραπεζικού συστήματος στοιχεία συσταλτικής πρακτικής, κυρίως έναντι του ιδιωτικού τομέα της οικονομίας (νοικοκυριά και επιχειρήσεις). Αντίστοιχα, για την ίδια περίοδο διαπιστώνεται μία αύξηση των τοποθετήσεων σε τίτλους (πλην μετοχών και παραγώγων), καθώς και μία σημαντική μείωση των τοποθετήσεων στη διατραπεζική αγορά. Το γεγονός αυτό καταδεικνύει την έλλειψη ρευστότητας στην αγορά από τους πρώτους κιόλας μήνες της πρόσφατης χρηματοπιστωτικής κρίσης. Επιπλέον, θα πρέπει να σημειωθεί ότι οι εξελίξεις αυτές κατά την περίοδο της κρίσης συνοδεύτηκαν και από σημαντικές διαταραχές στο εμπορικό και επενδυτικό χαρτοφυλάκιο των τραπεζών από τις καταγραφείσες ζημιές και την αποτίμηση στην εύλογη αξία (fair value) αρκετών συστατικών τους στοιχείων.²²

3.4. Επιτόκια καταθέσεων και χορηγήσεων

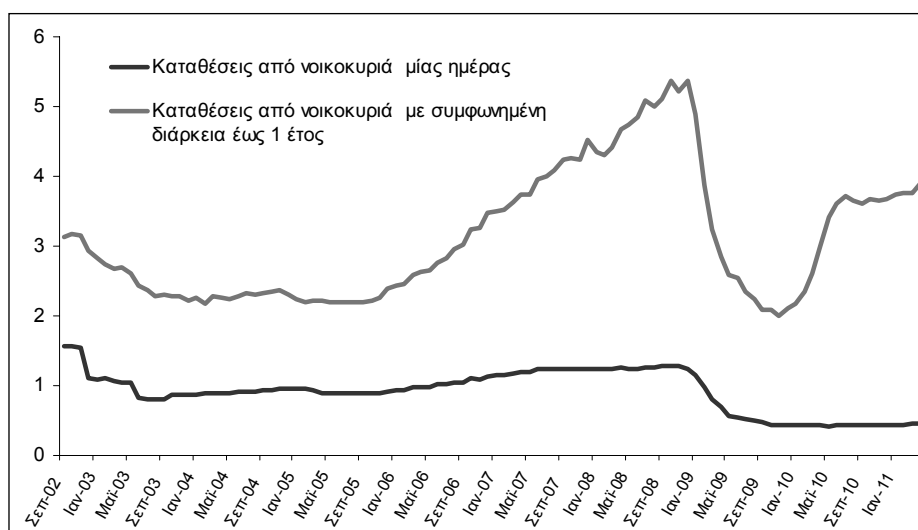
Οι προηγούμενες εξελίξεις στις καταθέσεις και χορηγήσεις των ΝΧΙ είναι προφανές ότι σχετίζονται και με το κόστος δανεισμού και τα επιτόκια τόσο για τις ίδιες τις τράπεζες όσο και για τους πελάτες τους. Μετά την σημαντική πτώση των επιτοκίων καταθέσεων στην Ελλάδα στην διάρκεια του 2009, κατά το 2010 τα επιτόκια των νέων τραπεζικών καταθέσεων αυξήθηκαν σημαντικά στις καταθέσεις με συμφωνημένη διάρκεια έως ένα έτος και παρέμειναν σχεδόν σταθερά στις καταθέσεις διάρκειας μίας ημέρας (Διάγραμμα 29). Η άνοδος του επιτοκίου των καταθέσεων προθεσμίας σημειώθηκε κυρίως το πρώτο εξάμηνο του έτους, ενώ το δεύτερο εξάμηνο παρέμεινε μάλλον σταθερό, για να αυξηθεί ελαφρά τους πρώτους μήνες του 2011. Έτσι, το μέσο επιτόκιο καταθέσεων διαμορφώθηκε το Φεβρουάριο του 2011 σε 2,2%, από 1,3% το Δεκέμβριο του 2009. Οι πρόσφατες εξελίξεις των επιτοκίων καταθέσεων αποδίδονται τόσο στην άνοδο των επιτοκίων στη διατραπεζική αγορά όσο και κυρίως στις συνθήκες περιορισμένης ρευστότητας των ελληνικών τραπεζών.

22. Για μία αναλυτική παρουσίαση των συνθηκών της χρηματοδοτικής επέκτασης σε επίπεδο ευρωζώνης βλ. *Bank Lending Survey της ΕΚΤ* (www.ecb.europa.eu, «Statistics»-«Monetary and financial statistics»-«Surveys»-«Bank lending survey»). Σύμφωνα με τα αποτελέσματα της έρευνας του Απριλίου 2011, οι τράπεζες της ζώνης του ευρώ γενικά εφάρμοσαν αυστηρότερους κανόνες χρηματοδότησης, στα δανεία προς νοικοκυριά και μη χρηματοδοτικές εταιρείες. Ανάλογη αναμένεται η πολιτική τους και τα επόμενα τρίμηνα με περαιτέρω ελαφρά αυστηρότερα κριτήρια χορήγησης πιστώσεων λόγω των προβλημάτων ρευστότητας και τους αυξημένους κινδύνους από τη γενικότερη οικονομική κατάσταση. Μάλιστα, όσον αφορά τις πιστώσεις προς τα νοικοκυριά, οι τράπεζες της ζώνης του ευρώ εφάρμοσαν το πρώτο τρίμηνο του 2011 ακόμα πιο αυστηρότερα κριτήρια χορήγησης δανείων για την αγορά κατοικίας (κατά 13% το πρώτο τρίμηνο του 2011 έναντι 9% κατά το τέταρτο τρίμηνο του 2010) και την καταναλωτική πίστη (στο 7% κατά το πρώτο τρίμηνο του 2011, σε σύγκριση με 2% κατά το τέταρτο τρίμηνο του 2010). Όσον αφορά τη ζήτηση, καταγράφεται από τις τράπεζες της ζώνης του ευρώ μια αξιοσημείωτη αύξηση της ζήτησης για δάνεια σε χρηματοδοτικές επιχειρήσεις (έως 19% κατά το πρώτο τρίμηνο του 2011, από 10% το τέταρτο τρίμηνο του 2010), λόγω κυρίως της ανάκαμψης της χρηματοδότησης των αναγκών τους για πάγιες επενδύσεις και κεφάλαια κίνησης. Αντίθετα καταγράφεται μείωση της ζήτησης για δάνεια από νοικοκυριά, αν και γενικά οι προοπτικές της ζήτησης δανείων παραμένουν σε γενικές γραμμές θετικές.

Οι συνθήκες αυτές οδήγησαν τις εμπορικές τράπεζες να προσφέρουν υψηλότερα επιτόκια στους καταθέτες προκειμένου να προσελκύσουν κεφάλαια.²³

Ωστόσο, **τα πραγματικά επιτόκια καταθέσεων** προσδιορίστηκαν στην περίοδο της τρέχουσας κρίσης κυρίως από την εξέλιξη του πληθωρισμού και διαμορφώθηκαν σε αρνητικό επίπεδο έως και τους πρώτους μήνες του 2011. Σε μέσα επίπεδα, το πραγματικό επιτόκιο των καταθέσεων διάρκειας μίας ημέρας από τα νοικοκυριά υποχώρησε σε -4,3% το 2010, από -0,6% το 2009, ενώ εκείνο των προθεσμιακών καταθέσεων με διάρκεια έως ένα έτος μειώθηκε σε -1,4% (2009: 1,5%). Σε αρνητικά διαμορφώθηκαν τα πραγματικά επιτόκια και τους πρώτους μήνες του 2011 συμβάλλοντας έτσι στην παραπέρα εκκροή των καταθέσεων από τις ελληνικές τράπεζες.

Διάγραμμα 29
Επιτόκια νέων καταθέσεων από νοικοκυριά στα εγχώρια NXI (Ποσοστό %)

Πηγή: Τράπεζα της Ελλάδος, 2011.

Τα επιτόκια στις περισσότερες κατηγορίες νέων τραπεζικών δανείων στην Ελλάδα διαμορφώθηκαν τον Απρίλιο του 2011 σε επίπεδο υψηλότερο από ό,τι στο τέλος του 2009 (Διάγραμμα 30). Η αύξηση αυτή οφείλεται στις σημαντικές πιέσεις ρευστότη-

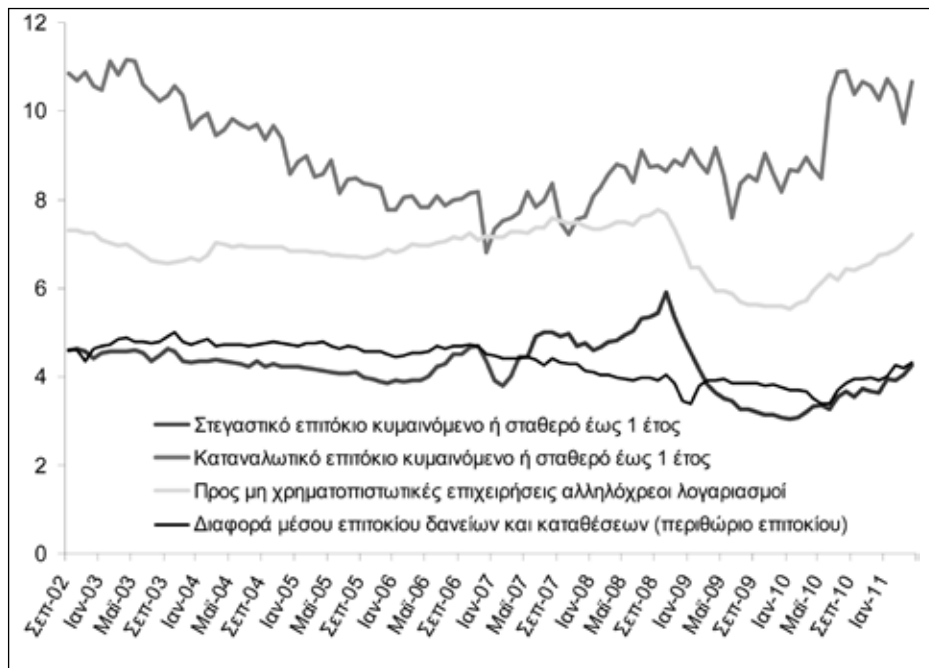
23. Στη ζώνη του ευρώ το επιτόκιο καταθέσεων αυξήθηκε στις περισσότερες κατηγορίες καταθέσεων, αλλά η άνοδος του ήταν λιγότερο έντονη σε σύγκριση με το αντίστοιχο επιτόκιο στην Ελλάδα. Έτσι, η διαφορά του επιτοκίου καταθέσεων μεταξύ της Ελλάδος και της ζώνης του ευρώ διευρύνθηκε στις περισσότερες κατηγορίες, γεγονός που υποδηλώνει ότι οι ελληνικές τράπεζες αντιμετωπίζουν ακόμη υψηλότερο κόστος άντλησης κεφαλαίων από την εσωτερική αγορά σε σύγκριση με τις τράπεζες στη ζώνη του ευρώ. Για παράδειγμα, στις καταθέσεις προθεσμίας με συμφωνημένη διάρκεια έως ένα έτος από τα νοικοκυριά, η εν λόγω διαφορά διαμορφώθηκε σε 139 μονάδες βάσης το Φεβρουάριο του 2011 (Δεκέμβριος 2010: 141 μονάδες βάσης, Δεκέμβριος 2009: 43 μονάδες βάσης). Βλ. ΕΚΤ, Ετήσια Έκθεση 2010.

τας που συνεχίζουν να αντιμετωπίζουν οι ελληνικές τράπεζες, λόγω της αδυναμίας άντλησης κεφαλαίων από τις διεθνείς αγορές, τη χειροτέρευση των όρων δανεισμού τους από την εσωτερική αγορά, των πιο αυστηρών όρων παροχής ρευστότητας από την ΕΚΤ, αλλά και το υψηλότερο ασφάλιστρο κινδύνου το οποίο ενσωματώθηκε στα επιτόκια αυτά λόγω του αυξημένου πιστωτικού κινδύνου που αντιμετωπίζουν οι ελληνικές τράπεζες. Μεγαλύτερες αυξήσεις επιτοκίων παρατηρήθηκαν κατά μέσο όρο στα καταναλωτικά και στα επιχειρηματικά δάνεια, τα οποία κατά κανόνα παρέχουν λιγότερες εξασφαλίσεις σε σύγκριση με τα στεγαστικά δάνεια. Από τον Ιούνιο του 2010 καταγράφεται μια παραπέρα διεύρυνση της διαφοράς επιτοκίων μεταξύ Ελλάδος και ζώνης του ευρώ.

Πιο αναλυτικά, **το μέσο επιτόκιο των δανείων** (στεγαστικών και καταναλωτικών) προς τους ιδιώτες στην Ελλάδα διαμορφώθηκε σε 6,6% τον Απρίλιο του 2011, δηλαδή σε επίπεδο υψηλότερο κατά 80 μονάδες βάσης από ό,τι στο τέλος του 2009. Η εξέλιξη αυτή επηρεάστηκε σημαντικά από τη ραγδαία άνοδο του επιτοκίου στη σημαντικότερη κατηγορία καταναλωτικών δανείων, δηλαδή τα δάνεια με επιτόκιο κυμαινόμενο ή σταθερό έως 1 έτος, τα οποία αντιπροσώπευαν το 2010 κατά μέσο όρο περίπου το 1/6 της συνολικής ροής νέων δανείων καθορισμένης διάρκειας προς τους ιδιώτες και τα ιδιωτικά μη κερδοσκοπικά ιδρύματα. Μεγάλη ήταν επίσης η συμβολή της σημαντικότερης κατηγορίας στεγαστικών δανείων, το επιτόκιο των οποίων αυξήθηκε κατά 89 μονάδες βάσης από το τέλος του 2009 έως τον Απρίλιο του 2011. Σημειώνεται ωστόσο ότι το μέσο επιτόκιο των στεγαστικών δανείων ήταν ιδιαίτερα χαμηλό τα προηγούμενα έτη και μάλιστα κατά τη διετία 2007-2008.

Όσον αφορά τα δάνεια προς τις μη χρηματοπιστωτικές επιχειρήσεις, αισθητή αύξηση καταγράφηκε στο επιτόκιο όλων των κατηγοριών δανείων, με αποτέλεσμα το μέσο επιτόκιο των δανείων αυτών να ξεπεράσει το 6,0% τον Απρίλιο του 2011. Σημαντικά υψηλότερο κόστος δανεισμού διαμορφώθηκε σχεδόν για το σύνολο των νέων επιχειρηματικών δανείων τα δύο τελευταία έτη.

Διάγραμμα 30
Τραπεζικά επιτόκια νέων δανείων κατοίκων της ζώνης του ευρώ
και περιθώριο επιτοκίου

Πηγή: Τράπεζα της Ελλάδος 2011.

Τα επιτόκια των νέων τραπεζικών δανείων στη ζώνη του ευρώ στην πλειονότητά τους μειώθηκαν ή αυξήθηκαν λιγότερο από τα αντίστοιχα επιτόκια στην Ελλάδα, με αποτέλεσμα η διαφορά μεταξύ των ελληνικών και των αντίστοιχων της ζώνης του ευρώ να διευρυνθεί περαιτέρω το 2010 και τους πρώτους μήνες του 2011 στις περισσότερες κατηγορίες (Διάγραμμα 30). Η μεγαλύτερη αύξηση καταγράφηκε στην κατηγορία των καταναλωτικών δανείων καθορισμένης διάρκειας με επιτόκιο κυμαινόμενο ή σταθερό έως ένα έτος, ενώ αξιοσημείωτη ήταν η αύξηση της διαφοράς επιτοκίου σχεδόν σε όλες τις κατηγορίες των επιχειρηματικών δανείων. Το περιθώριο επιτοκίου στην Ελλάδα αυξήθηκε σημαντικά το δεύτερο εξάμηνο του 2010 και τους πρώτους μήνες του 2011 (Απρίλιος 2011: 4,3%). Ωστόσο το περιθώριο επιτοκίου στην Ελλάδα παρέμεινε καθ' όλη τη διάρκεια του έτους σε χαμηλότερο επίπεδο από τον αντίστοιχο μέσο όρο της περιόδου 2003-2007.

3.5. Επάρκεια κεφαλαίων και δείκτες ευρωστίας του ελληνικού τραπεζικού συστήματος

Οι οικονομικές κρίσεις θέτουν πάντα σε σοβαρή δοκιμασία την ικανότητα των τραπεζών να επιτελούν αποτελεσματικά τον ρόλο τους, διότι δυσχεραίνουν την πρόσβασή τους σε βασικές πηγές χρηματοδότησης και χειροτερεύουν την ποιότητα του ενεργητικού τους. Στην ενότητα αυτή παρουσιάζονται ορισμένα στοιχεία σε σχέση με την ευρωστία αλλά και τα προβλήματα του ελληνικού τραπεζικού συστήματος κυρίως κατά τη διάρκεια της τρέχουσας κρίσης.

3.5.1. Λόγος καταθέσεων προς απαιτήσεις (δάνεια)

Με δεδομένες τις εξελίξεις που παρουσιάστηκαν στις δύο προηγούμενες ενότητες σε σχέση με τη διαχρονική εξέλιξη των καταθέσεων των κατοίκων εσωτερικού προς τα εγχώρια χρηματοπιστωτικά ιδρύματα και τις χορηγήσεις των τελευταίων προς τον ιδιωτικό τομέα παρουσιάζουμε στο Διάγραμμα 31 την αντίστοιχη εξέλιξη του συνόλου των καταθέσεων και των *repos* των μη ΝΧΙ στο ελληνικό τραπεζικό σύστημα σε σχέση με τα αντίστοιχα δάνεια που έχουν χορηγήσει οι εν λόγω τράπεζες. Ο εν λόγω δείκτης εμφανίζεται συχνά στη βιβλιογραφία ως ένας από τους πιο συχνά χρησιμοποιούμενους δείκτες χρηματοοικονομικής ευρωστίας των πιστωτικών ιδρυμάτων.²⁴

Διάγραμμα 31
Καταθέσεις και ρέπος πελατών των ΝΧΙ ως ποσοστό (%) επί των δανείων

Πηγή: Τράπεζα της Ελλάδος, 2011.

24. IMF, *The Financial Soundness Indicators*, <http://www.imf.org/external/np/sta/fsi/eng/fsi.htm>.

Όπως προκύπτει από τα στοιχεία του Διαγράμματος 31, το σύνολο των καταθέσεων προς τα εγχώρια πιστωτικά ιδρύματα έως τον Νοέμβριο του 2010 υπερέκαλυπτε τις αντίστοιχες απαιτήσεις των χρηματοπιστωτικών ιδρυμάτων από τον ιδιωτικό τομέα της οικονομίας εξασφαλίζοντας στο σύστημα μια αξιόλογη ευρωστία. Αξίζει μάλιστα να επισημανθεί ότι οι καταθέσεις και τα ρέπος των πελατών των εμπορικών τραπεζών το 2001 ήταν 1,67 φορές μεγαλύτερες των δανείων, ενώ ο λόγος αυτός μειώθηκε σταδιακά έως τις αρχές του 2006 (Απρίλιος 2006: 1,17), και έως το τέλος του 2008 διατηρήθηκε στα ίδια περίπου επίπεδα. Από τον Σεπτέμβριο του 2008 έως τον Σεπτέμβριο του 2009 η πολιτική προσέλκυσης καταθέσεων από την πλευρά των εμπορικών τραπεζών παρέχοντας ελκυστικά επιτόκια αλλά και η ανθεκτικότητα των χορηγήσεων δανείων ενίσχυσε τον εν λόγω δείκτη σημαντικά (από 1,18 το Σεπτέμβριο του 2008 σε 1,32 το Σεπτέμβριο του 2009). Ωστόσο, η εμμονή της τρέχουσας κρίσης, η έντονη αβεβαιότητα που οδήγησε σε σημαντικές εκροές καταθέσεων προς το εξωτερικό και η έλλειψη ρευστότητας των εμπορικών τραπεζών οδήγησαν σε σημαντική και απότομη μείωση τον λόγο καταθέσεων προς δάνεια μετά το Σεπτέμβριο του 2009. Με βάση τα πιο πρόσφατα στοιχεία ο λόγος αυτός έγινε μικρότερος της μονάδας από το τέλος του 2010 και τον Απρίλιο του 2011 έφτασε στο 0,98. Η εξέλιξη αυτή καταδεικνύει τα πρόσθετα προβλήματα που δημιουργήθηκαν στο εγχώριο χρηματοπιστωτικό σύστημα τους τελευταίους μήνες καθώς παραμένουν έντονα τα σενάρια περί αναδιάρθρωσης του ελληνικού χρέους.

3.5.2. Δάνεια σε καθυστέρηση

Μεγάλες πιέσεις ασκήθηκαν στην περίοδο της τρέχουσας κρίσης **στο εγχώριο τραπεζικό σύστημα**, τόσο από την πλευρά της ρευστότητας, όσο και από την αύξηση του πιστωτικού κινδύνου των τραπεζικών χορηγήσεων. **Η σημαντική επιδείνωση** της χρηματοοικονομικής κατάστασης των επιχειρήσεων και των νοικοκυριών, όπως ήταν αναμενόμενο, συνοδεύτηκε από σημαντική άνοδο του λόγου των δανείων σε καθυστέρηση προς το σύνολο των δανείων η οποία τον Δεκέμβριο το 2010 έφτασε στο 10,4% έναντι 7,7% και 5,0% τον Δεκέμβριο του 2009 και 2008 αντίστοιχα (Διάγραμμα 32). Από τις πρώτες διαθέσιμες ενδείξεις εκτιμάται ότι η ανοδική τάση των καθυστερήσεων θα συνεχιστεί και το 2011.²⁵

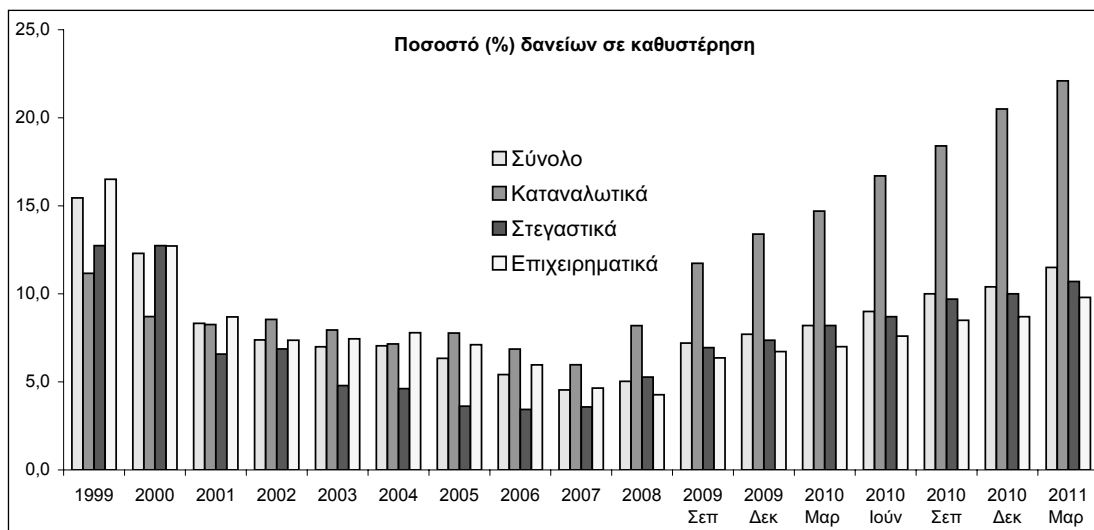
Πιο αναλυτικά, όπως προκύπτει από τα στοιχεία του Πίνακα 7, η μεγαλύτερη επιδείνωση στην περίοδο της κρίσης καταγράφεται στα καταναλωτικά δάνεια καθώς στο τέλος του 2010 το 20,5% του συνόλου των δανείων της κατηγορίας αυτής βρισκόνταν σε καθυστέρηση, έναντι ποσοστών 13,4% και 8,2% στην αντίστοιχη περί-

---

25. Το ποσοστό των δανείων σε καθυστέρηση (ως προς το σύνολο των δανείων) δημοσιεύεται από την ΤτΕ και τα πρωτογενή στοιχεία συγκεντρώνονται από το σύνολο των εμπορικών τραπεζών που δραστηριοποιούνται στην Ελλάδα. Τα στοιχεία αυτά δημοσιοποιούνται στις διάφορες Εκθέσεις της ΤτΕ (Έκθεση του Διοικητή, Εκθέσεις Νομισματικής Πολιτικής και Χρηματοοικονομικής Σταθερότητας).

οδο του 2009 και 2008. Σε σχέση με τα στεγαστικά δάνεια τα οποία καλύπτονται και από εμπράγματα εξασφαλίσεις το ποσοστό που ήταν σε καθυστέρηση στο τέλος του 2010, 2009 και 2008 ήταν 10,0%, 7,4% και 5,3% αντίστοιχα. Μικρότερα ήταν τα ποσοστά καθυστέρησης για τα επιχειρηματικά δάνεια (8,7%, 6,7%, 4,3% στο τέλος του 2010, 2009 και 2008 αντίστοιχα).

Διάγραμμα 32
Δάνεια σε καθυστέρηση ως προς το σύνολο των δανείων (Ποσοστό %)

Πηγή: Τράπεζα της Ελλάδος, 2011.

Πίνακας 7: Δείκτες χρηματοοικονομικής πίεσης
(Ποσοστό, %)

	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
α. Ποσοστό δανείων σε καθυστέρηση							
Σύνολο δανείων	7,0	6,3	5,4	4,5	5,0	7,7	10,4
Στεγαστικά	4,6	3,6	3,4	3,6	5,3	7,4	10,0
Επιχειρηματικά	7,8	7,1	6,0	4,6	4,3	6,7	8,7
Καταναλωτικά	7,2	7,8	6,9	6,0	8,2	13,4	20,5
β. Χορηγήσεις δανείων προς νοικοκυριά ως % του ΑΕΠ							
Σύνολο	28,4	35,4	40,6	45,9	49,5	50,9	51,3
Στεγαστικά	18,4	23,3	27,0	30,5	32,8	34,3	34,9

Πηγή: Τράπεζα της Ελλάδος, 2011.

Επισημαίνεται τέλος ότι τα προηγούμενα επίπεδα στα ποσοστά καθυστέρησης στην εξυπηρέτηση των δανείων από τις επιχειρήσεις και τα νοικοκυριά δημιουργούν σημαντικές πιέσεις στο εγχώριο τραπεζικό σύστημα χωρίς ωστόσο στην παρούσα φάση να θέτουν σε άμεσο κίνδυνο τη σταθερότητά του καθώς το μεγαλύτερο μέρος από αυτά συνοδεύεται από εμπράγματα εξασφαλίσεις (ακίνητα, μετοχές κ.ά.). Ωστόσο η δυναμική που όπως προκύπτει από το Διάγραμμα 32 έχουν αποκτήσει τα ποσοστά αυτά στην περίοδο της κρίσης και κυρίως τον τελευταίο χρόνο, δημιουργεί πρόσθετες ανησυχίες στα τμήματα κινδύνου των εμπορικών τραπεζών.

Πάντως, ο δείκτης του συνόλου δανείων προς τα νοικοκυριά και τις επιχειρήσεις ως ποσοστό του ΑΕΠ στην Ελλάδα είναι σημαντικά μικρότερος σε σχέση με το σύνολο της ζώνης του ευρώ και τις περισσότερες από τις άλλες χώρες. Ο δείκτης αυτός έφτασε το 2010 στο 51,3% έναντι 50,9% το 2009 και 49,5% το 2008 (Πίνακας 7).

3.5.3. Έσοδα και κερδοφορία του ελληνικού τραπεζικού συστήματος

Οι αντίξοες μακροοικονομικές συνθήκες των τελευταίων ετών **επηρέασαν** σημαντικά την αποδοτικότητα των τραπεζών, με αποτέλεσμα το 2010 να καταγραφούν ζημιές τόσο σε ατομική όσο και σε ενοποιημένη βάση (επίπεδο ομίλων). Οι ζημιές προήλθαν αφενός από τη μείωση των λειτουργικών εσόδων και αφετέρου από το σχηματισμό αυξημένων προβλέψεων για τον πιστωτικό κίνδυνο. Οι επιπτώσεις στην αποδοτικότητα αντισταθμίστηκαν μόνο μερικώς από τη μείωση, το 2010, των λειτουργικών εξόδων, η οποία άρχισε να γίνεται πιο αισθητή κατά το δεύτερο εξάμηνο του έτους.

Ειδικότερα, όπως προκύπτει από τα στοιχεία των οικονομικών καταστάσεων του Πίνακα 8 και του Διαγράμματος 33, οι ζημιές των ελληνικών εμπορικών τραπεζών ανήλθαν το 2009 στα 354 εκατ. ευρώ, ενώ στο πρώτο εννεάμηνο του 2010 έφτασαν συνολικά τα 1.741 εκατ. ευρώ. Μικρότερες ήταν ωστόσο οι απώλειες αυτές για το 2010 σε επίπεδο τραπεζικών ομίλων (897 εκατ. ευρώ το εννεάμηνο), έναντι κερδών μετά από φόρους 700 εκατ. ευρώ σε ολόκληρο το 2009 και 2.590 εκατ. ευρώ το 2008 (Πίνακας 8α). Η υψηλή κερδοφορία των τραπεζικών ομίλων κορυφώθηκε το 2007 (4,5 δις ευρώ) για να σημειώσει σημαντική μείωση στη διάρκεια της τρέχουσας κρίσης, καθώς εκτός των άλλων αυξήθηκαν σημαντικά οι προβλέψεις για τον πιστωτικό κίνδυνο από 1,58 δις ευρώ το 2007 σε 3,38, 5,78 και 4,88 δις ευρώ το 2008, 2009 και το πρώτο εννεάμηνο του 2010.

Τα λειτουργικά έσοδα των εμπορικών τραπεζών μειώθηκαν στο πρώτο εννεάμηνο του 2010 κατά 17,0% έναντι αύξησης κατά 8,8% το 2009 και μείωσης κατά 7,0% το 2008. Η μείωση στα λειτουργικά έσοδα για το 2010 οφείλεται κυρίως στη σημαντική μείωση των καθαρών εσόδων από μη τοκοφόρες εργασίες (μείωση κατά 82,1%), ενώ αντίθετα τα καθαρά έσοδα από τόκους σημείωσαν αύξηση κατά 8,4%. Σε επί-

πεδο τραπεζικών ομίλων η μείωση των λειτουργικών εσόδων περιορίστηκε το 2010 σε 10,9% η οποία, όπως και στην περίπτωση των εμπορικών τραπεζών, προήλθε κυρίως από τη σημαντική μείωση των καθαρών εσόδων από μη τοκοφόρες εργασίες (μείωση κατά 57,0%) καθώς αντίθετα τα καθαρά έσοδα από τόκους συνέχισαν να αυξάνουν (αύξηση κατά 8,0)%.

**Πίνακας 8: Αποτελέσματα χρήσεως ελληνικών εμπορικών τραπεζών
(εκατομμύρια ευρώ)**

	2005	2006	2007	2008	2009	Εννεά- μηνο 2010	Μετα-βολή (%)
Λειτουργικά έσοδα	7.776	9.403	10.573	9.828	10.693	6.851	-17,0
Καθαρά έσοδα από τόκους	5.863	6.801	7.600	8.169	8.000	6.435	8,4
- Έσοδα από τόκους	10.354	14.131	19.050	24.289	19.239	13.219	-11,9
- Έξοδα τόκων	4.491	7.330	11.450	16.120	11.239	6.783	-25,2
Καθαρά έσοδα από μη τοκοφόρες εργασίες	1.913	2.602	2.972	1.659	2.693	416	-82,1
- Καθαρά έσοδα από προμήθειες	1.138	1.339	1.543	1.456	1.318	913	-6,7
- Έσοδα από χρηματοοικονομικές πράξεις	325	815	859	-284	989	-631	-
- Λοιπά έσοδα	246	223	214	173	136	134	-56,0
Λειτουργικά έξοδα	4.198	4.905	5.562	5.895	6.140	4.375	-0,2
Δαπάνες προσωπικού	2.524	2.903	3.282	3.433	3.597	2.618	0,8
Διοικητικά έξοδα	1.294	1.551	1.805	1.996	2.037	1.477	-0,3
Αποσβέσεις	306	307	337	358	390	273	-5,7
Λοιπά έξοδα	74	144	137	108	117	8	-55,1
Καθαρά έσοδα (λειτουργικά έσοδα – λειτουργικά έξοδα)	3.578	4.498	5.011	3.932	4.553	2.475	-36,0
Προβλέψεις για τον πιστωτικό κίνδυνο	1.164	1.562	1.339	2.886	4.487	4.042	47,2
Κέρδη προ φόρων	2.413	2.936	3.672	1.047	66	-1.567	-
Φόροι	481	907	672	384	420	174	-51,4
Κέρδη μετά από φόρους	1.932	2.029	2.999	662	-354	-1.741	-

Πηγή: ΤτΕ, οικονομικές καταστάσεις ελληνικών εμπορικών τραπεζών και των ομίλων τους.

Τα λειτουργικά έξοδα των εμπορικών τραπεζών μειώθηκαν το 2010 μόλις κατά 0,2% έναντι αύξησης κατά 4,2% το 2009, ενώ σε επίπεδο ομίλων το 2010 μειώθηκαν κατά 0,4% έναντι αύξησης κατά 1,3% το προηγούμενο έτος.

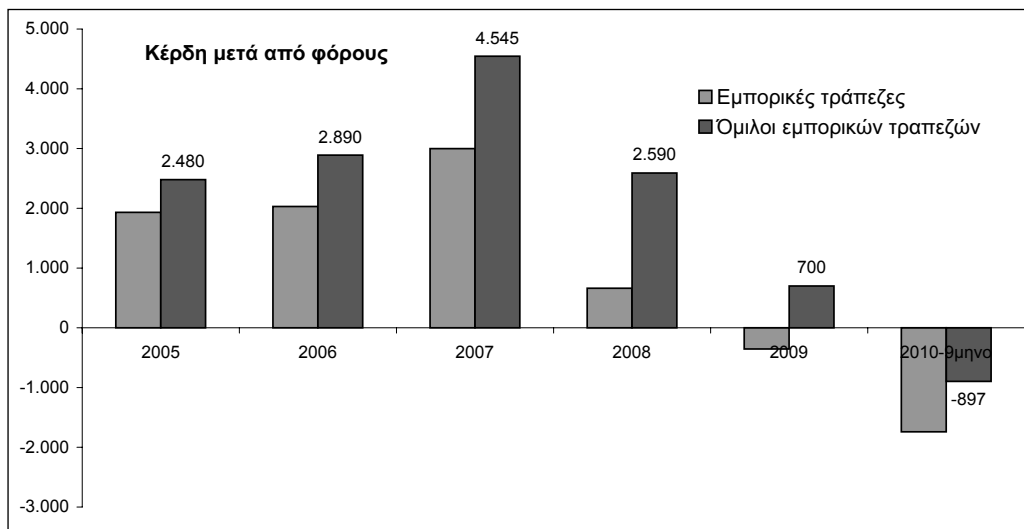
**Πίνακας 8α: Αποτελέσματα χρήσεως ελληνικών εμπορικών τραπεζικών ομίλων
(εκατομμύρια ευρώ)**

	2005	2006	2007	2008	2009	Εννεά- μηνο 2010	Μετα- βολή (%)
Λειτουργικά έσοδα	9.734	11.992	14.804	15.286	15.780	10.675	-10,9
Καθαρά έσοδα από τόκους	6.753	8.168	10.087	11.393	11.591	9.178	8,0
- Έσοδα από τόκους	11.395	15.764	22.760	28.907	24.182	16.800	-9,8
- Έξοδα τόκων	4.642	7.596	12.672	17.514	12.591	7.622	-24,6
Καθαρά έσοδα από μη τοκοφόρες εργασίες	2.980	3.824	4.717	3.893	4.189	1.497	-57,0
- Καθαρά έσοδα από προμήθειες	1.701	2.152	2.667	2.600	2.168	1.513	-6,2
- Έσοδα από χρηματοοικονομικές πράξεις	500	829	1.127	478	1.423	-340	-
- Λοιπά έσοδα	711	765	847	719	545	324	-31,4
Λειτουργικά έξοδα	5.441	6.407	7.807	8.532	8.640	6.237	-0,4
Δαπάνες προσωπικού	3.192	3.714	4.474	4.769	4.890	3.589	1,5
Διοικητικά έξοδα	1.735	2.060	2.632	2.954	2.875	2.124	-2,4
Αποσβέσεις	445	482	587	641	704	500	0,3
Λοιπά έξοδα	69	151	114	168	172	24	-53,9
Καθαρά έσοδα (λειτουργικά έσοδα – λειτουργικά έξοδα)	4.436	5.745	7.156	6.760	7.150	4.425	-22,9
Προβλέψεις για τον πιστωτικό κίνδυνο	1.258	1.723	1.580	3.383	5.777	4.876	35,3
Κέρδη προ φόρων	3.178	4.023	5.577	3.377	1.372	-451	-
Φόροι	697	1.133	1.032	787	673	446	-22,3
Κέρδη μετά από φόρους	2.480	2.890	4.545	2.590	700	-897	-

Πηγή: ΤτΕ, οικονομικές καταστάσεις ελληνικών εμπορικών τραπεζών και των ομίλων τους.

Σημαντική ήταν το 2010 η μείωση των καθαρών εσόδων (λειτουργικά έσοδα μείον λειτουργικά έξοδα) κατά 36,0% σε επίπεδο εμπορικών τραπεζών και 22,9% σε επίπεδο τραπεζικών ομίλων. Το 2009 τα καθαρά έσοδα είχαν αντίστοιχα αυξηθεί κατά 15,8% και 5,8%, έναντι σημαντική μείωσης κατά 21,5% και 5,5% το προηγούμενο έτος για τις εμπορικές τράπεζες και τους ομίλους τους αντίστοιχα.

Διάγραμμα 33
Κέρδη μετά από φόρους των ελληνικών εμπορικών τραπεζών και ομίλων
(εκατομμύρια ευρώ)

Πηγή: ΤτΕ, οικονομικές καταστάσεις ελληνικών εμπορικών τραπεζών και των ομίλων τους.

3.5.4. Πιστωτικός κίνδυνος και κεφαλαιακή επάρκεια του ελληνικού τραπεζικού συστήματος

Θετική, επίδραση στη **χρηματοπιστωτική σταθερότητα** ασκήθηκε το 2010 από την ενίσχυση της κεφαλαιακής επάρκειας των τραπεζών και των ομίλων τους. Σε σύγκριση με το τέλος του 2009, τα εποπτικά ίδια κεφάλαιά τους αυξήθηκαν, ενώ το σταθμισμένο ως προς τον κίνδυνο ενεργητικό μειώθηκε ελαφρά. Στο τέλος του 2010 ο Δείκτης Κεφαλαιακής Επάρκειας (ΔΚΕ) και ο Δείκτης Βασικών Κεφαλαίων (ΔΒΚ) διαμορφώθηκαν για το σύνολο των τραπεζών σε 13,8% και 12,2% αντίστοιχα και για το σύνολο των τραπεζικών ομίλων σε 12,2% και 10,9% αντίστοιχα. Ο ΔΚΕ παρουσιάζει εντυπωσιακή σταθερότητα κατά την τελευταία πενταετία για το σύνολο των τραπεζών παρά την ένταση της χρηματοοικονομικής κρίσης μετά το 2008. Στον Πίνακα 9 συνοψίζονται ορισμένοι βασικοί δείκτες κινδύνου και ανθεκτικότητας των ελληνικών εμπορικών τραπεζών για την περίοδο 2005-2010, ενώ οι περισσότεροι από τους δείκτες αυτούς παρουσιάζονται και σε ενοποιημένη κατάσταση ομίλων στον Πίνακα 9α. Στην παρούσα φάση οι τιμές για τους περισσότερους από τους δείκτες αυτούς κρίνονται ως ικανοποιητικές, αν και η δυναμική ορισμένων από αυτούς και κυρίως των δεικτών αποδοτικότητας στην περίοδο της τρέχουσας κρίσης δημιουργεί ορισμένες εύλογες ανησυχίες. Οι επίσημοι δείκτες πάντως φαίνεται να διατηρούνται σε σχετικά διαχειρίσιμο επίπεδο καθώς εντείνονται οι διαδικασίες αναδιάρθρωσης των δανείων για επιχειρήσεις και ιδιώτες.

Πίνακας 9: Βασικοί δείκτες κινδύνου και ανθεκτικότητας ελληνικών εμπορικών τραπεζών (Ποσοστά %)

	2005	2006	2007	2008	2009	Σεπτ. 2010
Ποιότητα χαρτοφυλακίου						
Δάνεια σε καθυστέρηση	6,3	5,4	4,5	5,0	7,7	10,0
Κάλυψη δανείων σε καθυστέρηση από συσσωρευμένες προβλέψεις	61,9	61,8	53,4	48,9	41,5	43,2
«Καθαρές» καθυστερήσεις προς εποπτικά ίδια κεφάλαια	19,2	15,4	16,8	26,1	38,2	49,9
Ρευστότητα						
Λόγος δανείων προς καταθέσεις		93,5	101,1	108,3	106,6	114,4
Δείκτης ρευστών διαθεσίμων		24,0	23,2	19,0	24,2	23,1
Δείκτης ασυμφωνίας ληκτότητας απαιτήσεων - υποχρεώσεων		0,7	-2,8	-7,1	-4,2	-9,5
Κεφαλαιακή επάρκεια						
Δείκτης Κεφαλαιακής Επάρκειας	13,3	13,3	13,3	13,3	13,2	12,8
Δείκτης Βασικών Κεφαλαίων	8,7	9,5	9,3	8,7	12,0	11,2
Αποδοτικότητα						
Καθαρό επιτοκιακό περιθώριο	2,8	2,7	2,5	2,2	1,9	2,0
Λειτουργικά έξοδα/Λειτουργικά έσοδα	54,5	52,3	52,6	61,0	57,4	63,9
Απόδοση Ενεργητικού (μετά από φόρους)	0,9	0,8	1,0	0,2	-0,1	-0,5
Απόδοση Ιδίων Κεφαλαίων (μετά από φόρους)	15,9	12,7	14,8	3,0	-1,5	-8,4

Πηγή: ΤτΕ, οικονομικές καταστάσεις ελληνικών εμπορικών τραπεζών και των ομίλων.

Παρά τους ικανοποιητικούς δείκτες κεφαλαιακής επάρκειας, σύμφωνα με τις υποδείξεις της Τράπεζας της Ελλάδος (Έκθεση του Διοικητή για το 2010, Έκθεση Νομισματικής Πολιτικής 2010-2011) **οι τράπεζες** οφείλουν στην παρούσα περίοδο της κρίσης να είναι ιδιαίτερα προσεκτικές στη διαμόρφωση της μεσοπρόθεσμης στρατηγικής τους όσον αφορά την κεφαλαιακή βάση και τον τρόπο χρήσης των κεφαλαίων. Στο πεδίο αυτό, που έχει κρίσιμη σημασία για τη χρηματοπιστωτική σταθερότητα, οι τράπεζες οφείλουν να σταθμίσουν όχι μόνο τις προκλήσεις της δημοσιονομικής και της μακροοικονομικής συγκυρίας, αλλά και τις μεγάλες αλλαγές που επέρχονται στο πλαίσιο ρυθμιστικών κανόνων και εποπτείας των τραπεζών. Οι σχετικές διεργασίες στα ευρωπαϊκά και τα διεθνή θεσμικά όργανα βρίσκονται ήδη σε προχωρημένο στάδιο.²⁶

26. Το 2010 η κανονιστική ρύθμιση του τραπεζικού τομέα εξελίχθηκε σύμφωνα με το πρόγραμμα που κατάρτισε η Ομάδα των G-20 στις συνόδους κορυφής του Λονδίνου και του Πίτσμπουργκ το 2009, με τελικό σκοπό ένα ανθεκτικότερο χρηματοπιστωτικό σύστημα το οποίο θα στηρίζει την εύρωστη και σταθερή οικονομική ανάπτυξη. Προς το σκοπό αυτό, η Ομάδα των Διοικητών των Κεντρικών Τραπεζών και των Επικεφαλής των Αρχών Εποπτείας (GHOS), το εποπτεύον όργανο της Επιτροπής της Βασιλείας για την Τραπεζική Εποπτεία, συμφώνησε

Για το 2011 προβλέπεται πάντως παραπέρα αύξηση του δείκτη επισφαλειών και σχετική επιδείνωση για τους περισσότερους δείκτες κινδύνου και ανθεκτικότητας του χρηματοπιστωτικού συστήματος. Το πιο κρίσιμο πάντως είναι το τέταρτο τρίμηνο του τρέχοντος έτους καθώς, όπως εκτιμά η πλευρά των τραπεζών, η πορεία της οικονομικής δραστηριότητας θα κρίνει και την έκταση των καθυστερήσεων στην εξυπηρέτηση των δανείων. **Το βάθος της ύφεσης** και κυρίως η πιθανότητα ανάκαμψης της οικονομίας επηρεάζουν την ποιότητα των δανειακών χαρτοφυλακίων, η οποία διατηρείται υπό έλεγχο ακριβώς επειδή οι ρυθμίσεις που γίνονται από την πλευρά των εμπορικών τραπεζών είναι εντατικές και αφορούν όλες τις κατηγορίες δανείων. Το τραπεζικό σύστημα προσπαθεί τους τελευταίους μήνες να διαχειριστεί αφενός τις επισφάλειες και αφετέρου τη ρευστότητα, έχοντας παράλληλα πολύ περιορισμένη δραστηριότητα στο κομμάτι της χρηματοδότησης της οικονομίας, με αναιμική ζήτηση και φειδωλή προσφορά. Πρόκειται για μία κατάσταση που απειλεί το σύστημα το οποίο διατηρεί τις αντοχές του αλλά καταγράφει κόπωση από τις πολλαπλές και πολύπλευρες πιέσεις που δέχεται.

Πίνακας 9α: Βασικοί δείκτες κινδύνου και ανθεκτικότητας ελληνικών εμπορικών τραπεζικών ομίλων (Ποσοστά %)

	2005	2006	2007	2008	2009	Σεπτ. 2010
Ρευστότητα						
Λόγος δανείων προς καταθέσεις		94,8	105,50	113,99	113,32	119,9
Δείκτης ρευστών διαθεσίμων						
Δείκτης ασυμφωνίας ληκτότητας απαιτήσεων - υποχρεώσεων						
Κεφαλαιακή επάρκεια						
Δείκτης Κεφαλαιακής Επάρκειας	13,2	12,2	11,23	9,44	11,75	11,4
Δείκτης Βασικών Κεφαλαίων	10,9	9,9	9,16	7,90	10,63	10,1
Αποδοτικότητα						
Καθαρό επιτοκιακό περιθώριο	3,0	3,0	3,0	2,9	2,6	2,7
Λειτουργικά έξοδα/Λειτουργικά έσοδα	56,4	53,6	52,7	55,8	54,8	58,4
Απόδοση Ενεργητικού (μετά από φόρους)	1,1	1,1	1,4	0,7	0,2	-0,3
Απόδοση Ιδίων Κεφαλαίων (μετά από φόρους)	16,6	14,1	17,7	10,0	2,4	-3,8

Πηγή: ΤτΕ, οικονομικές καταστάσεις ελληνικών εμπορικών τραπεζών και των ομίλων.

να ενισχυθούν σημαντικά οι ισχύουσες κεφαλαιακές απαιτήσεις και να υιοθετηθεί ένα παγκόσμιο κανονιστικό πλαίσιο για τον κίνδυνο ρευστότητας. Αυτή η δέσμη μεταρρυθμίσεων, είναι ευρύτερα γνωστή ως «Βασιλεία III». Η δέσμη «Βασιλεία III» περιλαμβάνει ένα νέο ορισμό των εποπτικών ιδίων κεφαλαίων που αποδίδει πρωτεύοντα ρόλο στα στοιχεία με τη μεγαλύτερη ικανότητα απορρόφησης ζημιών. Πέρα από αυτή την ποιοτική ενίσχυση, αυξήθηκε σημαντικά και το ύψος των κεφαλαιακών απαιτήσεων.

Βλ. «Basel III: A global 12 regulatory framework for more resilient banks and banking systems» και «Basel III: International framework for liquidity risk measurement, standards and monitoring», που δημοσιεύθηκαν στις 16.12.2010 και είναι διαθέσιμα στο δικτυακό τόπο της BIS (<http://www.bis.org>).

Οι παράγοντες, που το 2010 επηρέασαν καθοριστικά τις επιδόσεις του εγχώριου τραπεζικού συστήματος, συνεχίζουν και το 2011 να επιδρούν προς τις ίδιες κατευθύνσεις, ενώ σε μεσοπρόθεσμο ορίζοντα οι προοπτικές για την κερδοφορία, την ποιότητα του χαρτοφυλακίου δανείων και τίτλων και τη ρευστότητα των τραπεζών ενέχουν μεγάλη αβεβαιότητα. Το γεγονός αυτό απαιτεί την αυξημένη εγρήγορση και αποφασιστικότητα από την πλευρά τόσο των ίδιων των τραπεζών όσο και κυρίως των αρμόδιων εποπτικών αρχών. Ειδικότερα, από την πλευρά των τραπεζών η κατάσταση αυτή κάνει επιτακτική την αναδιάρταξη των δραστηριοτήτων και την αναθεώρηση στόχων, τη συγκράτηση των λειτουργικών εξόδων, και κυρίως την ανεύρεση αγοραίων πηγών ρευστότητας και κεφαλαίων που θα επισπεύσουν την απεξάρτηση από το Ευρωσύστημα και το κράτος. Οι τράπεζες οφείλουν πλέον να προσαρμόσουν ανάλογα το επιχειρηματικό τους μοντέλο, στηρίζοντας την πραγματική οικονομία και τα νοικοκυριά στις επενδυτικές κυρίως επιλογές τους. Η αναδιάρταξη του τραπεζικού τομέα μέσα από πιθανές συγχωνεύσεις και εξαγορές αναμένεται να ενισχύσει σημαντικά τη συμβολή του στην αναπτυξιακή διαδικασία και την ανάκαμψη της οικονομίας. Θα αποτελέσει επίσης παράγοντα ισχυρής στήριξης της εγχώριας χρηματοπιστωτικής σταθερότητας, με την ταυτόχρονη βέβαια αποκατάσταση της εμπιστοσύνης των οικονομικών φορέων, των αγορών και της διεθνούς κοινότητας στις δημοσιονομικές και μακροοικονομικές προοπτικές της χώρας.²⁷

3.6. Τα διδάγματα από τη χρηματοπιστωτική κρίση και ο κοινωνικός ρόλος του τραπεζικού συστήματος

Η παγκόσμια χρηματοπιστωτική κρίση του 2007-2008 εξαπλώθηκε γρήγορα και μετατράπηκε σε μία κρίση ρευστότητας και φερεγγυότητας για το ευρωπαϊκό και διεθνές τραπεζικό σύστημα. **Η αντιμετώπιση της κρίσης** κάνει όλο και πιο επιτακτική την ανάγκη να αντιμετωπισθούν συλλογικά και με μεθοδικό τρόπο οι παγκόσμιες μακροοικονομικές ανισορροπίες, να ρυθμιστούν αποτελεσματικά οι παγκόσμιες χρηματαγορές και να επιμερισθούν δίκαια και στις αναπτυγμένες και στις αναπτυσσόμενες χώρες, τα οφέλη και το κόστος της παγκοσμιοποίησης. Η ανάγκη της συλλογικότητας αυτής είναι ακόμα πιο επιτακτική σε ευρωπαϊκό επίπεδο δεδομένου και του όποιου κοινωνικού προσανατολισμού του Ευρωπαϊκού οικοδομήματος. Σε όλα τα επίπεδα, πρέπει να κατανοήσουμε πλέον την αυξανόμενη αλληλεξάρτηση των χρηματοπιστωτικών αγορών με την πραγματική οικονομία και να αντλήσουμε τα ανάλογα συμπεράσματα για το σχεδιασμό και την εφαρμογή των κατάλληλων πολιτικών. Εξίσου απαραίτητη, είναι η πολιτική συνοχής σε ευρωπαϊκό επίπεδο ώστε να αντιμετωπισθούν πιο αποτελεσματικά οι κίνδυνοι φερεγγυότητας από όπου

---

27. Βλ. Έκθεση του Διοικητή της Τράπεζας της Ελλάδος για το 2010 και Έκθεση Νομισματικής Πολιτικής 2010-2011.

και αν προέρχονται αλλά και κυρίως να αποτραπούν οι κερδοσκοπικές επιθέσεις. Επιπλέον όμως πρέπει να επιδιωχθεί ένας πολύπλευρος κοινωνικός διάλογος για πολιτικές καινοτομίας και μεταρρυθμίσεις διακυβέρνησης, καθώς η παγκοσμιοποίηση δημιουργεί νέες προκλήσεις, που απαιτούν πιο συνεπείς και ευέλικτες προσεγγίσεις στο σχεδιασμό του χρηματοπιστωτικού συστήματος.

Στην Ελλάδα η χρηματοοικονομική κρίση μετατράπηκε γρήγορα σε δημοσιονομική με σημαντικές επιπτώσεις στην πραγματική οικονομία, το ΑΕΠ και την απασχόληση επιδεινώνοντας την ανεργία, τις ανισότητες και τις πολιτικές και κοινωνικές εντάσεις. Η ανάγκη για κοινωνική συνοχή είναι σήμερα ιδιαίτερα πειστική στην περίπτωση της Ελλάδος, που προσπαθεί να εφαρμόσει ένα σκληρό και δύσκολο πρόγραμμα δημοσιονομικής προσαρμογής. Στην ίδια κατεύθυνση η διατήρηση της χρηματοοικονομικής σταθερότητας αποτελεί προτεραιότητα πολιτικής η οποία μπορεί να διασφαλιστεί με μεταρρύθμιση και αποτελεσματική εποπτεία του τραπεζικού συστήματος.²⁸ Πρωταρχικός στόχος των νέων ρυθμίσεων και μέτρων θα πρέπει να είναι η εξάλειψη των «τρωτών σημείων» του συστήματος, που ήρθαν στο φως το 2008 και το 2009, κατά την όξυνση της διεθνούς χρηματοπιστωτικής κρίσης. Καθήκον των εποπτικών αρχών είναι, να αποτρέψουν μεταξύ άλλων την αδικαιολόγητη αστάθεια, την υπερβολική επιρροή λίγων, κυρίαρχων παιχτών και τη δημιουργία ολιγοπωλιακών δομών στις αγορές.

Η βαθιά και παρατεταμένη χρηματοοικονομική κρίση που έπληξε όλες τις αναπτυσσόμενες χώρες έφερε στην επιφάνεια τα «εγγενή προβλήματα» στη λειτουργία του χρηματοπιστωτικού συστήματος. Οι πολιτικές απορύθμισης, ιδιωτικοποίησης, μεγάλης πιστωτικής επέκτασης, «τιτλοποίησης» δανείων κ.ά., έπαιξαν αρνητικό ρόλο και έφεραν τα τραπεζικά συστήματα πολλών χωρών στα πρόθυρα της κατάρρευσης. Η δημόσια κρατική παρέμβαση για τη διάσωση των τραπεζών, ήταν έως ένα βαθμό αναγκαία, επιβάρυνε ωστόσο δραματικά τους κρατικούς προϋπολογισμούς και τελικά τους φορολογούμενους. Επίσης ο δημόσιος έλεγχος των τραπεζών κρίθηκε αναγκαίος από ορισμένες κυβερνήσεις, όπως πχ. στην Αγγλία και τελευταία στην Ιρλανδία, για να στηριχθεί το τραπεζικό σύστημα. Ένας ισχυρός κρατικός τραπεζικός πυλώνας, με ξεκάθαρη ρύθμιση των χρηματοπιστωτικών σχέσεων και λειτουργία με οικονομικά, κοινωνικά και αναπτυξιακά κριτήρια, ενδεχομένως να είναι μια συνετή δημόσια επιλογή για το εγγύς και απώτερο μέλλον.

Ο βασικός πυρήνας λειτουργίας των τραπεζών είναι η διαχείριση των αποταμιεύσεων της κοινωνίας και η κάλυψη των αναγκών χρηματοδότησής της. Σε αντίθεση με τις κοινές επιχειρήσεις, οι τράπεζες δεν αξιοποιούν μόνο τα κεφάλαια των μετόχων τους αλλά και τις αποταμιεύσεις των πολιτών και συνολικά της κοινωνίας

---

28. *Ανάλογες επιστημονικές καταγραφές και στη σύνοδο του Διεθνούς Οργανισμού Εργασίας που πραγματοποιήθηκε πρόσφατα στην Αθήνα.*

και της οικονομίας. Επομένως, ασκούν μια κοινωνικά αναγκαία λειτουργία κατά παραχώρηση, ενώ επιπλέον μέσω της χρηματοδότησης καθορίζουν αποφασιστικά το μοντέλο παραγωγής και κατανάλωσης της κοινωνίας. Για παράδειγμα, σε περιόδους κρίσης, οι τράπεζες θα πρέπει να λειτουργούν αντικυκλικά, δηλαδή να απαλύνουν τις συνέπειες της κρίσης και όχι να τις επιτείνουν. Για να γίνει όμως αυτό, πρέπει οι τράπεζες να έχουν ως βασικό κριτήριο της πιστοδοτικής τους πολιτικής τις πραγματικές ανάγκες της κοινωνίας και της οικονομίας και όχι μόνο το βραχυπρόθεσμο «κέρδος για τον μέτοχο» όπως συχνά συμβαίνει σήμερα. Ένας τέτοιος προσανατολισμός δεν είναι σήμερα δυνατός στα πλαίσια του συστήματος των ιδιωτικών τραπεζών, της πλήρους απελευθέρωσης της χρηματοπιστωτικής αγοράς και του άκρατου ανταγωνισμού. Τον ρόλο αυτό καλούνται να τον διαδραματίσουν οι δημόσιες ή τα ειδικού σκοπού πιστωτικά ιδρύματα. Για το λόγο αυτό οι τράπεζες δημόσιου συμφέροντος και ειδικού σκοπού θα πρέπει άμεσα να εκσυγχρονιστούν, να ενισχυθούν και να διαδραματίσουν έναν ρόλο ρυθμιστικό, κοινωνικό, αναπτυξιακό και σταθεροποιητικό για ολόκληρο το τραπεζικό σύστημα και την οικονομία, ιδιαίτερα σε περιόδους κρίσεων όπως είναι η σημερινή.

Ο πυλώνας αυτός **των δημοσίων χρηματοπιστωτικών ιδρυμάτων** και τραπεζών θα πρέπει να λειτουργήσει με νέα κριτήρια αποδοτικότητας που θα βασίζονται στη μεγιστοποίηση της αναπτυξιακής και κοινωνικής αποτελεσματικότητας. Στόχος τους είναι να καλύπτουν ειδικές ανάγκες και να αντιμετωπίζουν ειδικά προβλήματα τμημάτων του πληθυσμού (πχ ανάγκες στέγασης) και περιφερειών (πχ περιφερειακή ανάπτυξη και σύγκλιση). Στο πλαίσιο αυτό είναι κεντρικής σημασίας ζήτημα να ενισχυθεί η θέση και να διευρυνθεί ο ρόλος των τραπεζών δημοσίου συμφέροντος. Το Δημόσιο, με πυρήνα αυτά τα πιστωτικά ιδρύματα, μπορεί να ασκήσει μια νέα χρηματοπιστωτική πολιτική με αποκλειστικά αναπτυξιακά και κοινωνικά κριτήρια σε όφελος της οικονομίας και των πολιτών.

Η κρίση του χρηματοπιστωτικού συστήματος απέδειξε με τον πλέον δραματικό τρόπο το γεγονός ότι όταν βασικές κοινωνικές ανάγκες (όπως αυτή της στέγασης) επιλέγεται να καλυφθούν διαμέσου της αγοράς τα αποτελέσματα μπορεί να είναι αρνητικά. Το δικαίωμα στη στέγαση ιδιαίτερα των οικονομικά ασθενέστερων δεν μπορεί να αποτελεί αντικείμενο κερδοσκοπίας, αλλά υπόθεση μιας ολοκληρωμένης δημόσιας κοινωνικής πολιτικής, η οποία θα μπορεί να συνδυασθεί με προγράμματα αστικών αναπλάσεων, οργανωμένης δόμησης και αναβάθμισης του περιβάλλοντος.

Σημαντικό παραμένει το **πεδίο** δράσης των δημοσίων και ειδικού σκοπού πιστωτικών ιδρυμάτων και στο χώρο των επιχειρήσεων. Οι όροι των προσφερόμενων σε αυτές δανείων πρέπει να λαμβάνουν υπόψη τα ειδικά χαρακτηριστικά κάθε επιχείρησης. Σε κάθε περίπτωση, βασικοί όροι οφείλουν να είναι η υιοθέτηση φιλικών προς το περιβάλλον πρακτικών, η δυνατότητα δημιουργίας νέων θέσεων εργασίας

πλήρους και σταθερής απασχόλησης, η περιφερειακή ανάπτυξη και σύγκλιση. Επιπλέον, μπορεί να επιδιώκεται η κατεύθυνση των επενδύσεων σε τομείς όπως είναι η πράσινη και η βιώσιμη ανάπτυξη (ανανεώσιμες μορφές ενέργειας, βιολογική γεωργία, «καθαρές» τεχνολογίες), μέσω μιας πολιτικής προνομιακών όρων χρηματοδότησης ή και επιλεκτικής χρηματοδότησης επενδύσεων τέτοιου τύπου. Η ανάπτυξη πάντως τέτοιων εναλλακτικών μορφών τραπεζικής χρηματοδότησης εξαρτάται από το ευρύτερο πλαίσιο της κρατούσας πολιτικής.

Συνοψίζοντας, η επιλογή για έναν ισχυρό δημόσιο πυλώνα στο τραπεζικό σύστημα μπορεί να θεμελιωθεί και από τρεις επιπλέον παράγοντες. **Πρώτον**, το τραπεζικό σύστημα ουσιαστικά διαχειρίζεται ένα «δημόσιο αγαθό» και επιτελεί ζωτικής σημασίας για την κοινωνία και την οικονομία λειτουργίες. **Δεύτερον**, το πιστωτικό σύστημα είναι ενδογενώς ασταθές, λόγω της φύσης της πίστωσης και άρα η ασφάλεια του συστήματος απαιτεί την ύπαρξη ενός αποτελεσματικού και δημόσιου συστήματος παροχής εγγυήσεων και ασφάλειας (εγγύηση καταθέσεων, χρηματοδότηση τελευταίας καταφυγής κλπ.). **Τρίτον**, οι αποφάσεις σε σχέση με την κατανομή των πιστώσεων είναι μακροοικονομικής σημασίας, με ευρύτερες κοινωνικές και πολιτικές επιπτώσεις, άρα δεν μπορούν να λαμβάνονται μόνο με κοινά ιδιωτικοοικονομικά κριτήρια.

ΜΕΡΟΣ 4

Η εξέλιξη των βασικών μεγεθών κατά το 2010-2011

Η εξέλιξη των βασικών μεγεθών κατά το 2010-2011

4.1. Οι εξελίξεις κατά το έτος 2010-2011

Μετά την υποχώρηση του ΑΕΠ κατά 2% το 2009, η ελληνική οικονομία βρίσκεται πλέον σε βαθιά ύφεση: το ΑΕΠ μειώθηκε κατά 4,5% το 2010 και θα έχει μειωθεί κατά 3,5% το 2011. Η αθροιστική μείωση του ΑΕΠ, σε σταθερές τιμές, κατά την τριετία 2009-2011 ανέρχεται σε 10,3%. Οι εξελίξεις αυτές **διέψευσαν** τις προβλέψεις της Ευρωπαϊκής Επιτροπής, σύμφωνα με τις οποίες το ΑΕΠ θα είχε μειωθεί, σε σταθερές τιμές, κατά περίπου 3% το 2010 και κατά 0,5% κατά το 2011, δηλαδή κατά 3,5% στη διετία. Η απόκλιση της πρόβλεψης με την πραγματικότητα ανήλθε σε 4,5 εκατοστιαίες μονάδες του ΑΕΠ. Σύμφωνα με την εφειτηνή πρόβλεψη της Ευρωπαϊκής Επιτροπής (Μάιος 2011), το ΑΕΠ θα αυξηθεί το 2012 κατά 1,1%. Με βάση την ανάλυση που παρουσιάσαμε στο Μέρος 2, η πρόβλεψη αυτή εμφανίζεται ως αισιόδοξη και χαρακτηρίζεται από υψηλό βαθμό αβεβαιότητας, με αυξημένες πιθανότητες να είναι ακόμη βαθύτερη η ύφεση. Αυτό εξαρτάται από το μέγεθος της επίπτωσης που τελικά θα έχουν τα συστατικά μέτρα πολιτικής που ελήφθησαν και συνεχώς λαμβάνονται από την κυβέρνηση στον βαθμό που αποτυγχάνουν οι προβλέψεις της σχετικά με την δημοσιονομική προσαρμογή.

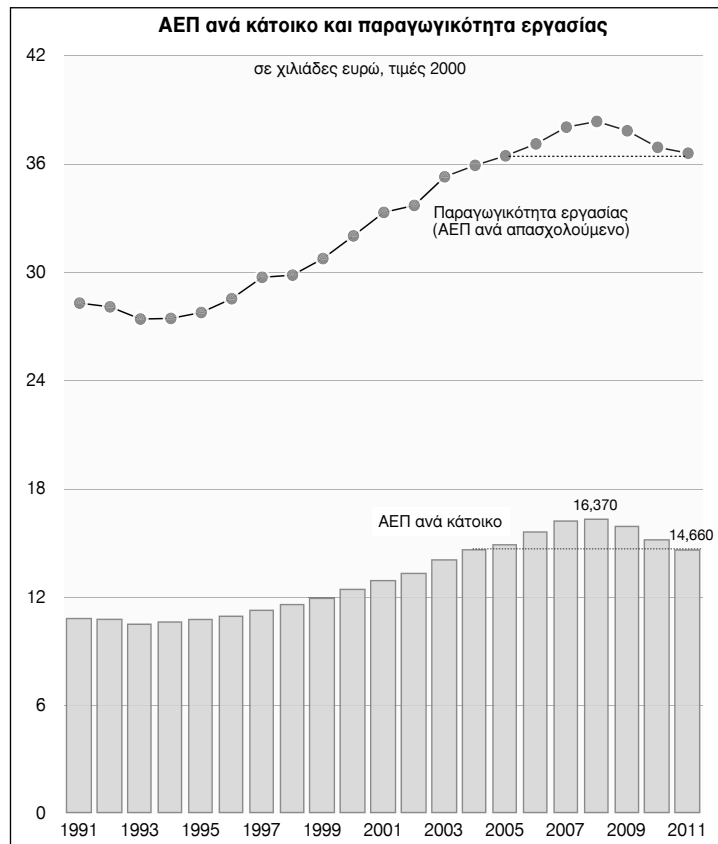
Η ακολουθούμενη πολιτική **δημοσιονομικής προσαρμογής και εσωτερικής υποτίμησης** παράγει υφιστάμενα αποτελέσματα διότι αφαιρεί σημαντικούς πόρους από την οικονομία μέσω της φορολογικής πολιτικής και μειώνει έτσι την ζήτηση. Επιπλέον, η διαρθρωτική πολιτική δραστηκής απελευθέρωσης της αγοράς εργασίας και αποδυνάμωσης των συλλογικών διαπραγματεύσεων έχει ήδη οδηγήσει σε επιδείνωση της διαπραγματευτικής θέσης των εργαζομένων, σε μείωση των ονομαστικών και των πραγματικών μισθών²⁹ στον ιδιωτικό τομέα, και σε μείωση της ιδιωτικής κατανάλωσης. Η μείωση της ζήτησης που προκαλείται έτσι, οδηγεί σε περαιτέρω μείωση της παραγωγής, σε νέα αύξηση της ανεργίας και σε έναν φαύλο κύκλο αυτοσυντηρούμενης ύφεσης, όπου οι μειώσεις της ζήτησης αυξάνουν την ανεργία και μειώνουν τους μισθούς, και αντιστρόφως. Η μείωση της συνολικής ζήτησης έχει ήδη οδηγήσει σε μειωμένο βαθμό χρησιμοποίησης του παραγωγικού δυναμικού και αυτός με την σειρά του σε μείωση των επενδύσεων παγίου κεφαλαίου. Έτσι, η συμβολή όλων των συνιστωσών της εσωτερικής ζήτησης έχει πλέον μειωθεί και ενισχύεται ποικιλοτρό-

---

29. Στη διάρκεια της διετίας 2010-2011, οι ονομαστικοί μισθοί στον ιδιωτικό τομέα μειώθηκαν κατά 1,6% και οι πραγματικοί μισθοί κατά 9,2% (OECD, *Economic Outlook No 89*, Ιούνιος 2011).

πως ο φαύλος κύκλος της ύφεσης. Επιπλέον, οι προσδοκίες των νοικοκυριών έχουν επιδεινωθεί δραματικά και επιτείνουν την μείωση των καταναλωτικών δαπανών των νοικοκυριών καθώς και των αγορών κατοικιών. Σημαντικό ρόλο στην αναπαραγωγή της ύφεσης αναλαμβάνουν και οι τράπεζες που εφαρμόζουν αυστηρά κριτήρια στη χορήγηση πιστώσεων τόσο προς τις επιχειρήσεις όσο και προς τα νοικοκυριά.

Διάγραμμα 34

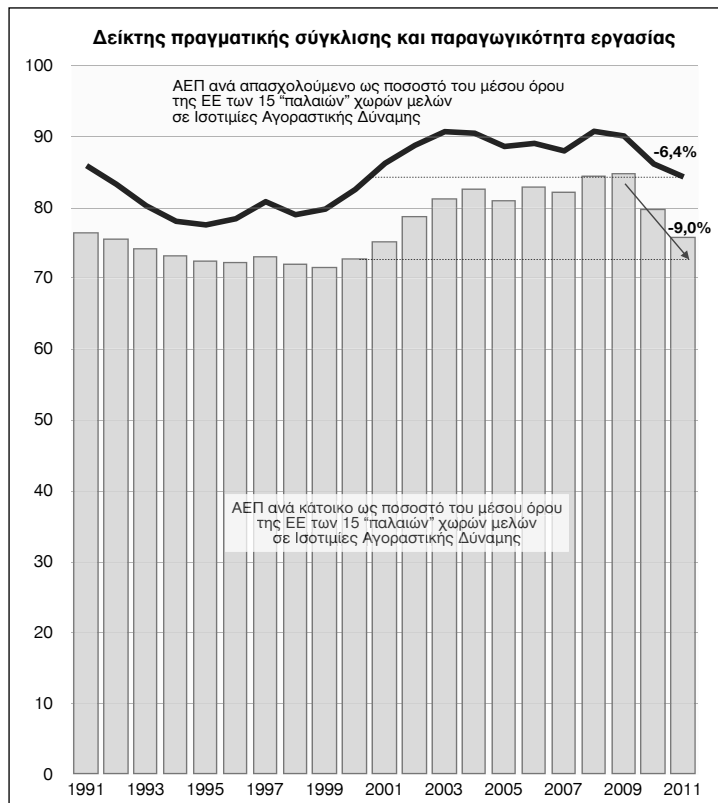
Πηγή: Annual Macroeconomic Database, Ευρωπαϊκή Επιτροπή.

Τα αποτελέσματα της ύφεσης που προκαλείται από την πολιτική της δημοσιονομικής προσαρμογής και της εσωτερικής υποτίμησης είναι ήδη ορατά στο επίπεδο ζωής των κατοίκων της Ελλάδας: Το ΑΕΠ ανά κάτοικο παρουσιάζει σοβαρή κάμψη κατά 10,4% έναντι του 2008 και έχει επανέλθει στο επίπεδο του 2005 (Διάγραμμα 34). Η παραγωγικότητα της εργασίας έχει μειωθεί έναντι του 2008 κατά 4,6% και έχει επιστρέψει επίσης στο επίπεδο του 2005. Δημιουργείται έτσι στην Ελλάδα μια έντονη τάση για επιστροφή σε ένα χαμηλότερο επίπεδο ζωής και παραγωγικότητας ώστε να γίνει δυνατό να ισοσκελισθούν το εξωτερικό ισοζύγιο αγαθών και υπηρεσιών και

τα δημόσια οικονομικά. Όπως δείξαμε στο Μέρος 2, η μείωση του ΑΕΠ που προκαλείται από την εσωτερική υποτίμηση δεν έχει πρόσκαιρο και μεταβατικό χαρακτήρα, αλλά αποτελεί το τελικό σημείο της διαδικασίας της εσωτερικής υποτίμησης.

Διάγραμμα 35

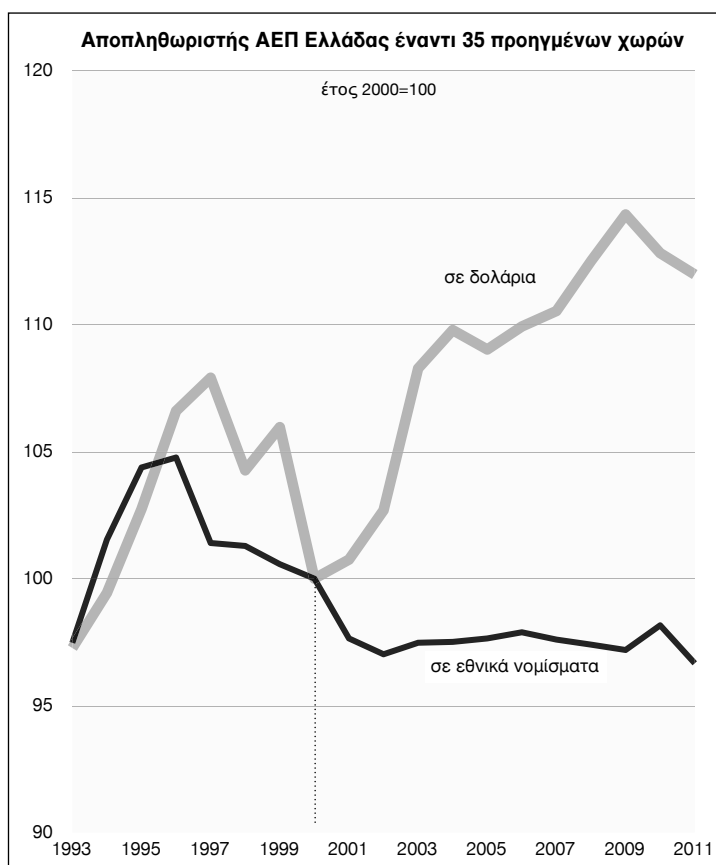

Πηγή: Annual Macroeconomic Database, Ευρωπαϊκή Επιτροπή.

Οι επιδόσεις της ελληνικής οικονομίας, όσον αφορούν το ΑΕΠ, υπήρξαν ανώτερες των αντίστοιχων επιδόσεων των πιο προηγμένων χωρών της Ευρωπαϊκής Ένωσης από το 1995 μέχρι το 2009. Η ταχύτερη οικονομική μεγέθυνση είχε σαν αποτέλεσμα να βελτιωθεί ο βαθμός πραγματικής σύγκλισης της ελληνικής οικονομίας: το ΑΕΠ ανά κάτοικο στην Ελλάδα, σε ισοτιμίες αγοραστικής δύναμης, πλησίασε σημαντικά τον αντίστοιχο μέσο όρο στις 15 πιο προηγμένες χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Το 2010-2011, ωστόσο, η ελληνική οικονομία παρουσίασε απόκλιση 9,0% έναντι του μέσου όρου των 15 πιο ανεπτυγμένων χωρών της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Ο δείκτης σύγκλισης μειώθηκε από το 84,5% του μέσου όρου της ΕΕ-15 το 2009 σε 75,9% το 2011 (Διάγραμμα 35). Πρόκειται για **οπισθοχώρηση της πραγματικής σύγκλισης κατά μια δεκαετία πίσω**, στο επίπεδο του 2001.

Όπως φαίνεται στο Διάγραμμα 35, η μεγάλη άνοδος του ΑΕΠ ανά κάτοικο στην Ελλάδα, μέχρι το 2008, οφειλόταν κυρίως στην αύξηση της παραγωγικότητας της εργασίας, δηλαδή στην ταχεία αύξηση του ΑΕΠ ανά απασχολούμενο στην Ελλάδα ως ποσοστό του μέσου όρου των 15 πιο αναπτυγμένων χωρών μελών της ΕΕ (σε ισοτιμίες αγοραστικής δύναμης). Ομοίως, η δραματική πτώση του δείκτη πραγματικής σύγκλισης της διετίας 2010-2011 οφείλεται σε μεγάλο βαθμό στην υποχώρηση της παραγωγικότητας που συνοδεύει την μείωση του βαθμού χρησιμοποίησης του παραγωγικού δυναμικού, η οποία με την σειρά της οφείλεται στην μειωμένη ζήτηση. Το 2010 και το 2011 η πτώση της παραγωγικότητας της εργασίας σε σύγκριση με τον μέσο όρο των 15 πιο αναπτυγμένων χωρών της Ευρωπαϊκής Ένωσης είναι θεαματική: μέσα σε μία διετία, οι απώλειες ανήλθαν αθροιστικά σε 6,4% (Διάγραμμα 35).

Διάγραμμα 36

Πηγή: Annual Macroeconomic Database, Ευρωπαϊκή Επιτροπή.

Ο ρυθμός μεταβολής των εγχώριων τιμών (αποπληθωριστής του ΑΕΠ) σε μέση ετήσια βάση ανήλθε το 2010 σε 2,6% έναντι 1,3% κατά το 2009. Στη διάρκεια του 2011 έχει ήδη μειωθεί και προβλέπεται να ανέλθει σε περίπου 0,3% για το σύνολο του έτους. Σύμφωνα με τις προβλέψεις της Ευρωπαϊκής Επιτροπής ο αποπληθωριστής του ΑΕΠ θα ανέλθει, κατά το 2012, σε 0,4%. Εάν επαληθευθούν αυτές οι προβλέψεις, για το σύνολο του 2011 και για το 2012, θα αποτελέσουν ισχυρή ένδειξη ότι έχει αρχίσει η προσαρμογή των τιμών στο νέο χαμηλότερο επίπεδο παραγωγής και απασχόλησης στο οποίο ήδη βρίσκεται η ελληνική οικονομία.

Η εξέλιξη του αποπληθωριστή του ΑΕΠ στην Ελλάδα σε σύγκριση με το αντίστοιχο μέγεθος στις 35 πιο προηγμένες χώρες του κόσμου (λαμβάνοντας υπόψη την απαραίτητη στάθμιση) για την περίοδο 1993-2011 φαίνεται στο Διάγραμμα 36. Συγκρίνοντας τις μεταβολές σε εθνικά νομίσματα, ο αποπληθωριστής του ΑΕΠ στην Ελλάδα μειώθηκε το 2011 κατά 0,5% έναντι του αντίστοιχου μεγέθους στις 35 προηγμένες χώρες και προβλέπεται από την Ευρωπαϊκή Επιτροπή ότι θα μειωθεί περαιτέρω κατά το 2012.

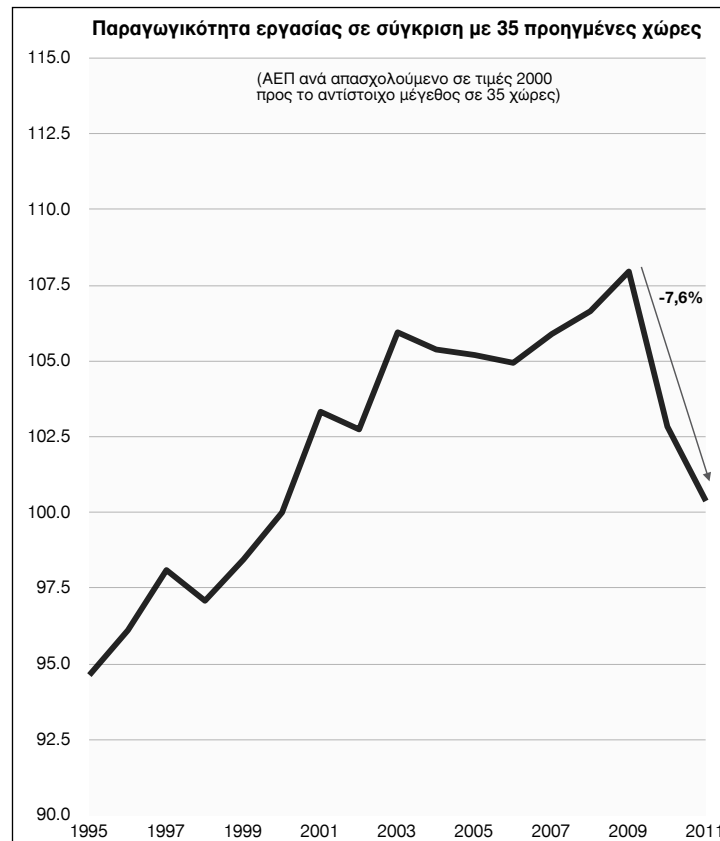
Ο ίδιος δείκτης υπολογισμένος σε δολάρια (Διάγραμμα 36), αφού παρουσίασε θεαματική άνοδο στην διάρκεια της δεκαετίας του 2000, εξαιτίας της ανατίμησης του ευρώ έναντι των άλλων νομισμάτων, μειώνοντας έτσι την ανταγωνιστικότητα τιμής των ελληνικών προϊόντων, παρουσίασε κάμψη κατά το 2010 και το 2011 επειδή υποχώρησε η ονομαστική σταθμισμένη συναλλαγματική ισοτιμία (-1,5% το 2010-2011). Έτσι, στη μείωση κατά 0,5%, σε εθνικά νομίσματα, του αποπληθωριστή του ΑΕΠ έναντι των 35 αναπτυγμένων χωρών, προστέθηκε η μεταβολή της ονομαστικής σταθμισμένης συναλλαγματικής ισοτιμίας κατά 1,5%, με αποτέλεσμα η συνολική μείωση του αποπληθωριστή του ΑΕΠ έναντι των 35, υπολογισμένη σε κοινό νόμισμα να ανέλθει σε 2,0%.

Όπως φαίνεται στο Διάγραμμα 37, **το επίπεδο παραγωγικότητας** στην Ελλάδα ανήλθε θεαματικά σε σύγκριση με το αντίστοιχο μέσο σταθμισμένο επίπεδο των 35 αναπτυγμένων χωρών, με τις οποίες πραγματοποιείται το μεγαλύτερο μέρος των ανταλλαγών της χώρας (με εξαίρεση το πετρέλαιο) μέχρι και το 2009. Κατά το 2010-2011, ωστόσο, η πορεία αυτή, της ταχύτερης αύξησης της παραγωγικότητας της εργασίας στην Ελλάδα έναντι των άλλων αναπτυγμένων χωρών, έχει σταματήσει και έχει αντιστραφεί κατά την τελευταία διετία. Αυτές οι εξελίξεις σχετίζονται, πέραν των επιπτώσεων της κρίσης, και με το γεγονός ότι η παραγωγικότητα στην Ελλάδα ακολουθούσε, ήδη πριν το 2009, μακροχρόνια τάση επιβράδυνσης. Σε αυτήν την επιβράδυνση προστέθηκαν οι επιπτώσεις της κρίσης και κατά τη διετία 2010-2011 η υποχώρηση της παραγωγικότητας της εργασίας έναντι των 35 προηγμένων χωρών του κόσμου ανήλθε αθροιστικά σε 7,6%.

Η πτώση της παραγωγικότητας σχετίζεται με την μείωση της ζήτησης και την συνακόλουθη μείωση του βαθμού χρησιμοποίησης του παραγωγικού δυναμικού της

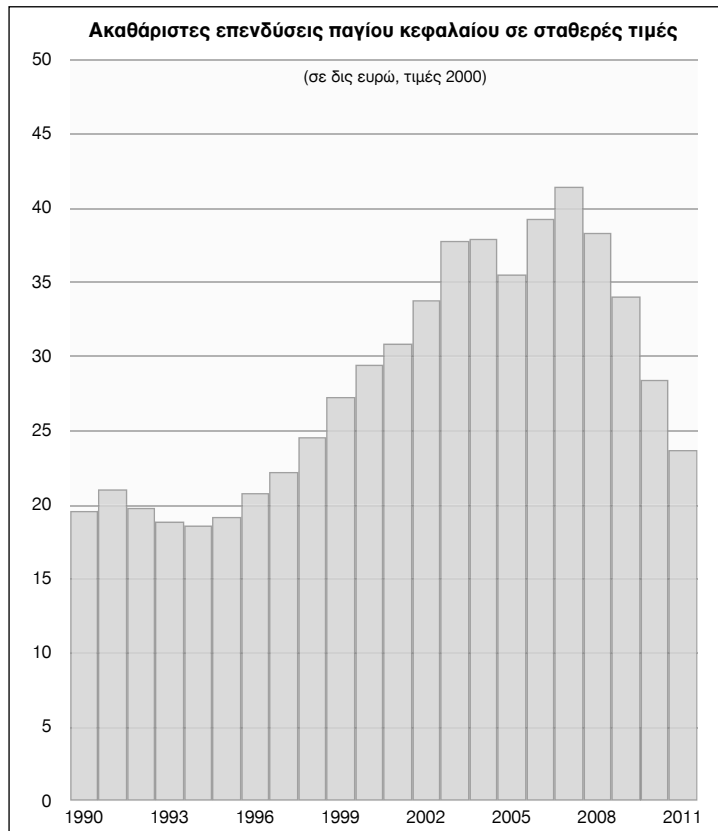
τελευταίας διετίας, αλλά και με την αποδυνάμωση της επενδυτικής προσπάθειας σε μηχανολογικό εξοπλισμό και νέες τεχνολογικές μεθόδους παραγωγής κατά τα τελευταία έτη.

Διάγραμμα 37

Πηγή: Annual Macroeconomic Database, Ευρωπαϊκή Επιτροπή.

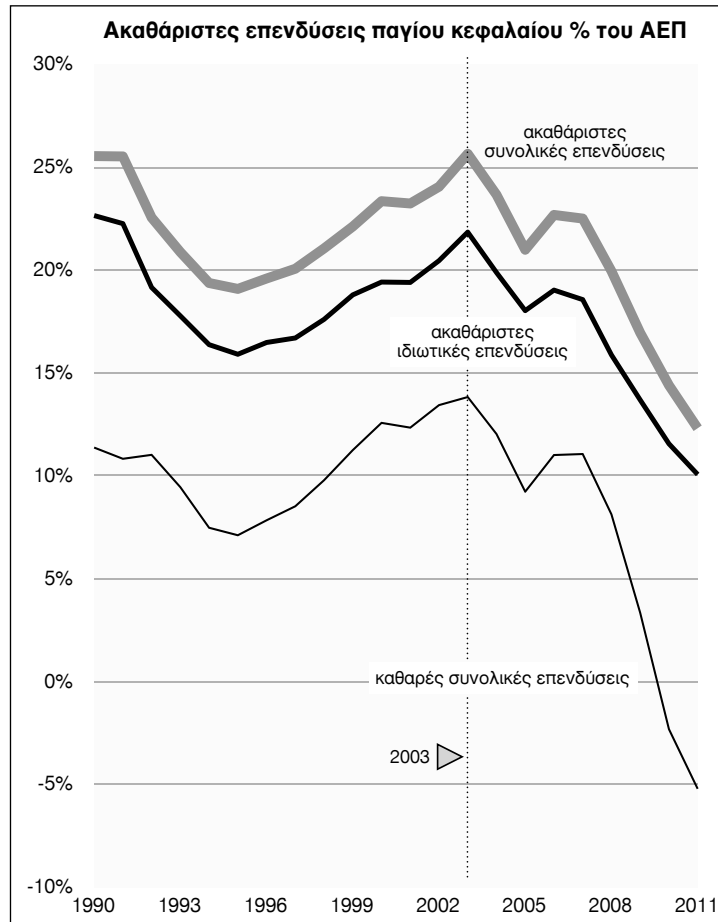
Διάγραμμα 38

Πηγή: Annual Macroeconomic Database, Ευρωπαϊκή Επιτροπή.

Οι ακαθάριστες επενδύσεις παγίου κεφαλαίου, σε σταθερές τιμές, παρουσίασαν κάμψη ήδη το 2008, η οποία συνεχίστηκε το 2009-2011 και αναμένεται να επιδεινωθεί περαιτέρω το 2012 (Διάγραμμα 38). Το 2011, οι ακαθάριστες επενδύσεις παγίου κεφαλαίου έχουν επιστρέψει στο επίπεδο του 1997 με αποτέλεσμα να παρατηρείται πλέον αποεπένδυση (μείωση του καθαρού κεφαλαιακού αποθέματος).

Διάγραμμα 39

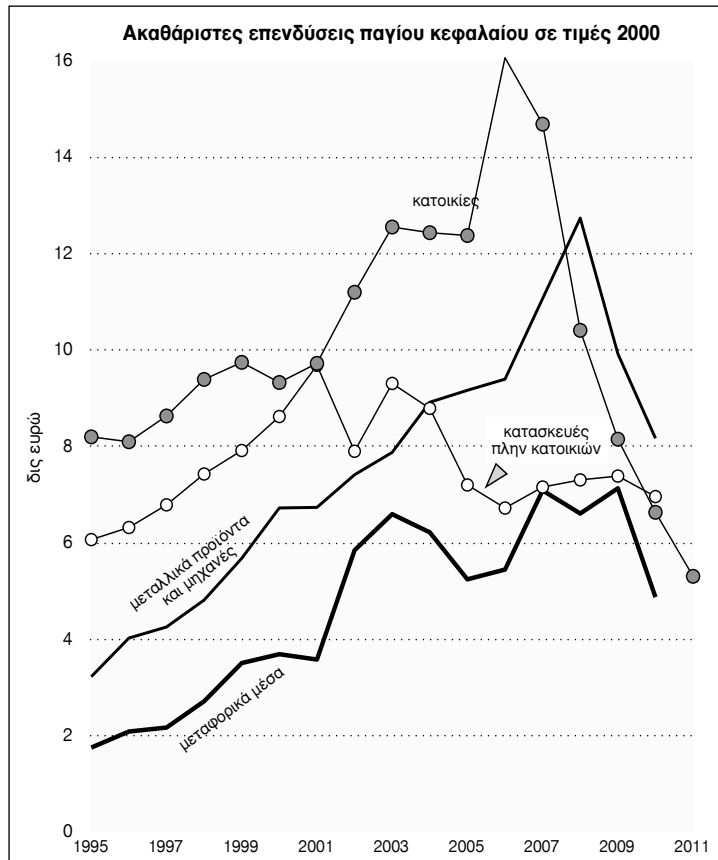

Πηγή: Annual Macroeconomic Database, Ευρωπαϊκή Επιτροπή.

Ορθότερο μέτρο της επενδυτικής προσπάθειας αποτελεί το ποσοστό του ΑΕΠ που διατίθεται ετησίως για επένδυση. Η εξέλιξη του δείκτη αυτού, για το σύνολο της οικονομίας και για τον ιδιωτικό τομέα ξεχωριστά φαίνονται στο Διάγραμμα 23. Στο ίδιο διάγραμμα φαίνονται και οι μεταβολές των συνολικών καθαρών επενδύσεων ως ποσοστό του καθαρού εγχώριου προϊόντος. **Οι ακαθάριστες επενδύσεις παγίου κεφαλαίου**, όπως φαίνεται στο Διάγραμμα 39, ως ποσοστό του ΑΕΠ φθίνουν από το 2004. Διατηρήθηκαν, εντούτοις, σε επίπεδα ελαφρώς κατώτερα από αυτά του 2004 μέχρι και το 2007, τόσο σε ό,τι αφορά το σύνολο της οικονομίας όσο και τον ιδιωτικό τομέα. Σχεδόν παράλληλη πορεία με τις ακαθάριστες επενδύσεις, ακολούθησαν και οι καθαρές επενδύσεις παγίου κεφαλαίου, οι οποίες υποχώρησαν ως ποσοστό του ΑΕΠ από το 14% το 2004 στο 10% περίπου το 2007. Σε αυτήν την χαλάρωση της επενδυτικής προσπάθειας προστέθηκαν από το 2008 και οι επιπτώσεις της κρίσης. Κατά το 2009- 2011, η πτώση της επενδυτικής προσπάθειας πήρε δραματική μορφή

για όλους τους δείκτες. Ειδικότερα, οι καθαρές συνολικές επενδύσεις κατέρρευσαν στο -5% περίπου του ΑΕΠ (Διάγραμμα 39). Η κατάρρευση αυτή δεν αφορά μόνον στον δημόσιο, αλλά και στον ιδιωτικό τομέα (βλ. στο Μέρος 2).

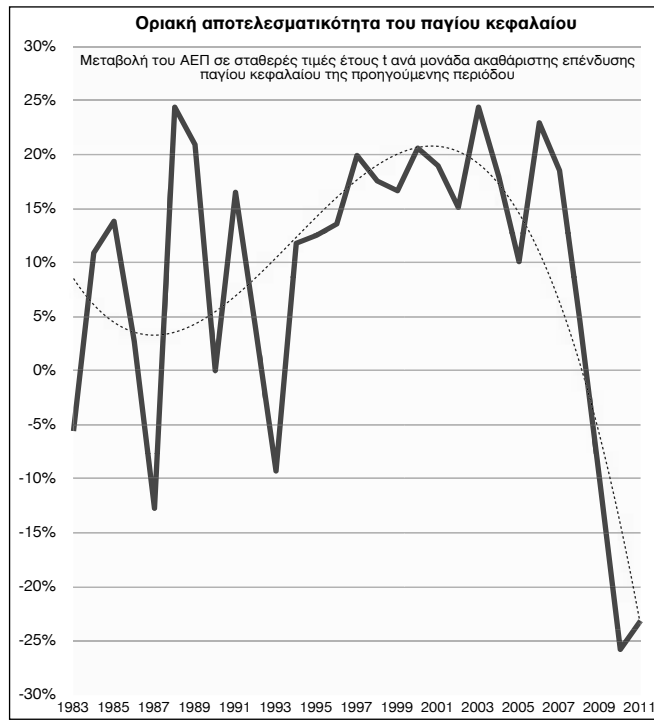
Διάγραμμα 40

Πηγή: Annual Macroeconomic Database, Ευρωπαϊκή Επιτροπή.

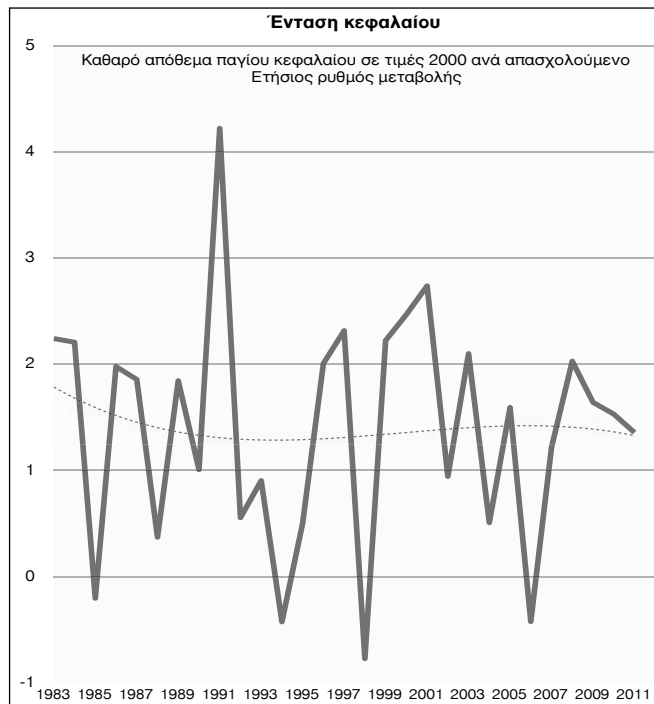
Η μεγάλη μείωση των επενδύσεων κατά το 2009-2011 και η αναμενόμενη περαιτέρω πτώση του 2012 προέρχονται, τόσο από την μείωση των επενδύσεων σε κατοικίες (αθροιστική μείωση 2008-2011 περίπου 60%), όσο και από την μείωση των επενδύσεων σε μηχανές και μεταλλικά προϊόντα (αθροιστική μείωση 2009-2011 περίπου 50%), ενώ οι επενδύσεις σε κατασκευές πλην κατοικιών, που εξαρτώνται κυρίως από τις δαπάνες του δημοσίου για δημόσια έργα, μειώθηκαν λιγότερο περιορίζοντας κατά τι την υποχώρηση των συνολικών επενδύσεων (Διάγραμμα 40).

Διάγραμμα 41

Πηγή: Ameco Database, Ευρωπαϊκή Επιτροπή.

Διάγραμμα 42

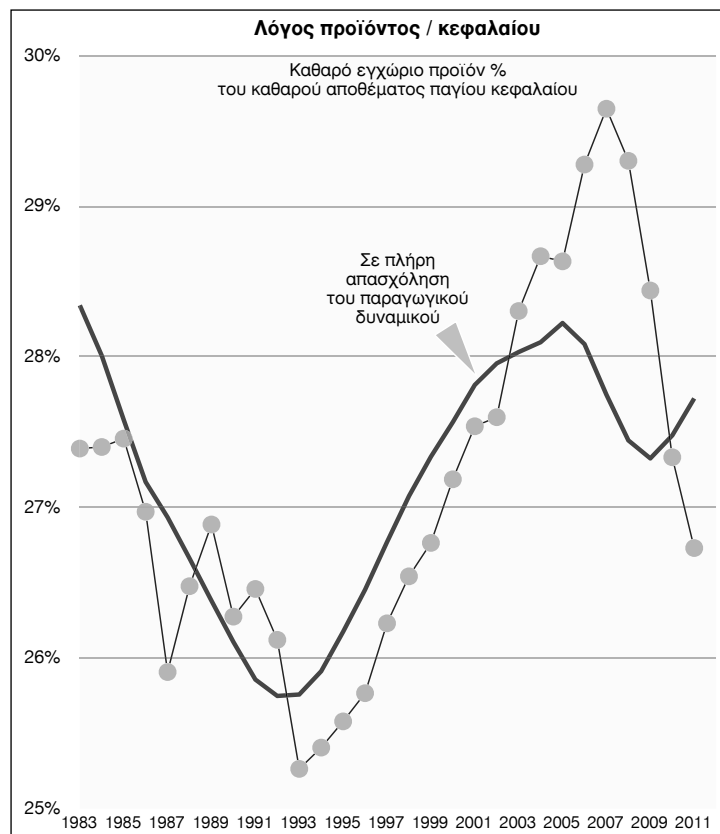

Πηγή: Ameco Database, Ευρωπαϊκή Επιτροπή.

Στο Διάγραμμα 41 φαίνεται η οριακή αποτελεσματικότητα του παγίου κεφαλαίου, δηλαδή η μεταβολή του ΑΕΠ κατά το έτος (t) σε σταθερές τιμές ανά μονάδα ακαθάριστης επένδυσης παγίου κεφαλαίου του έτους (t-1), για τα έτη 1983-2011. Οι επιπτώσεις της κρίσης προσέδωσαν χαρακτήρα κατάρρευσης στην αποτελεσματικότητα του παγίου κεφαλαίου. Η κατάρρευση αυτή οφείλεται στην μείωση του βαθμού χρησιμοποίησης του παραγωγικού δυναμικού (το οποίο επηρεάζει απευθείας τον δείκτη αποτελεσματικότητας της επένδυσης).

Διάγραμμα 43

Πηγή: Ameco Database, Ευρωπαϊκή Επιτροπή.

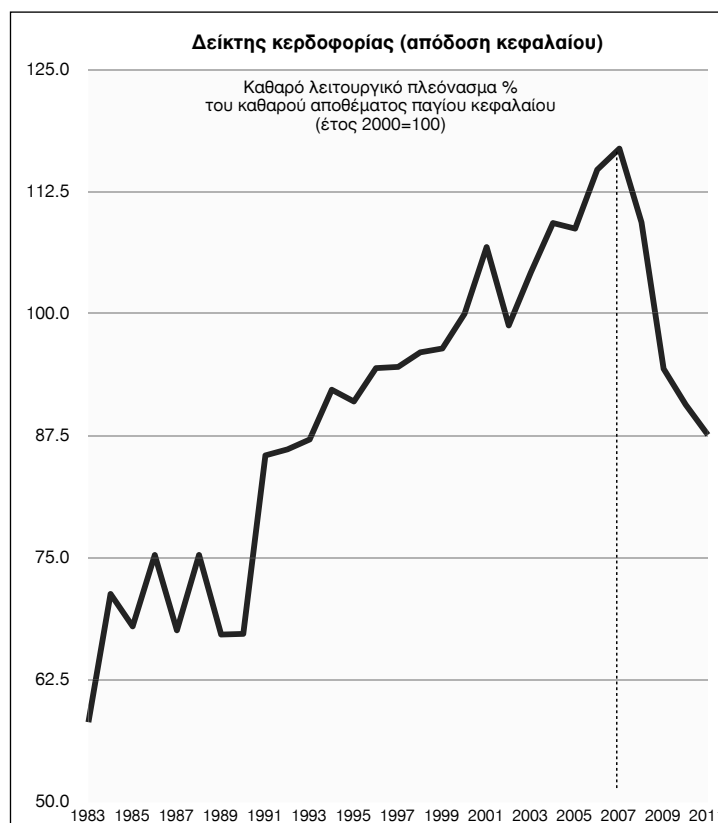
Κάμψη παρουσιάζουν και ο ρυθμός μεταβολής της έντασης κεφαλαίου (Διάγραμμα 42) και ο λόγος προϊόντος / κεφαλαίου (δηλαδή η παραγωγικότητα του κεφαλαίου).

Είναι αξιοσημείωτο ότι ο λόγος προϊόντος / κεφαλαίου αυξανόταν μέχρι και το 2007, δείχνοντας ότι η προσπάθεια αποτελεσματικότερης χρήσης του παγίου κεφαλαίου απέδιδε με αμειώτους ρυθμούς (Διάγραμμα 43).

Η πτώση των ετών 2009-2011 **οφείλεται** σε μεγάλο βαθμό στην υποαπασχόληση του παραγωγικού δυναμικού, πλην όμως, η διαδικασία αποεπένδυσης, που έχει αρχίσει, μειώνει και τον διαρθρωτικό λόγο προϊόντος / κεφαλαίου (δηλαδή την παραγωγικότητα του κεφαλαίου σε συνθήκες πλήρους χρησιμοποίησης του παραγωγικού δυναμικού).

Ο λόγος προϊόντος / κεφαλαίου διορθωμένος για τις διακυμάνσεις του οικονομικού κύκλου, δηλαδή του βαθμού χρησιμοποίησης του παραγωγικού δυναμικού, φαίνεται στο Διάγραμμα 43. Η σύγκρισή του με τον μη διορθωμένο λόγο προϊόντος / κεφαλαίου δείχνει την επίπτωση που είχε η μείωση της κλίμακας της παραγωγής (που ανάγεται στη μείωση της ζήτησης) στην παραγωγικότητα του κεφαλαίου.

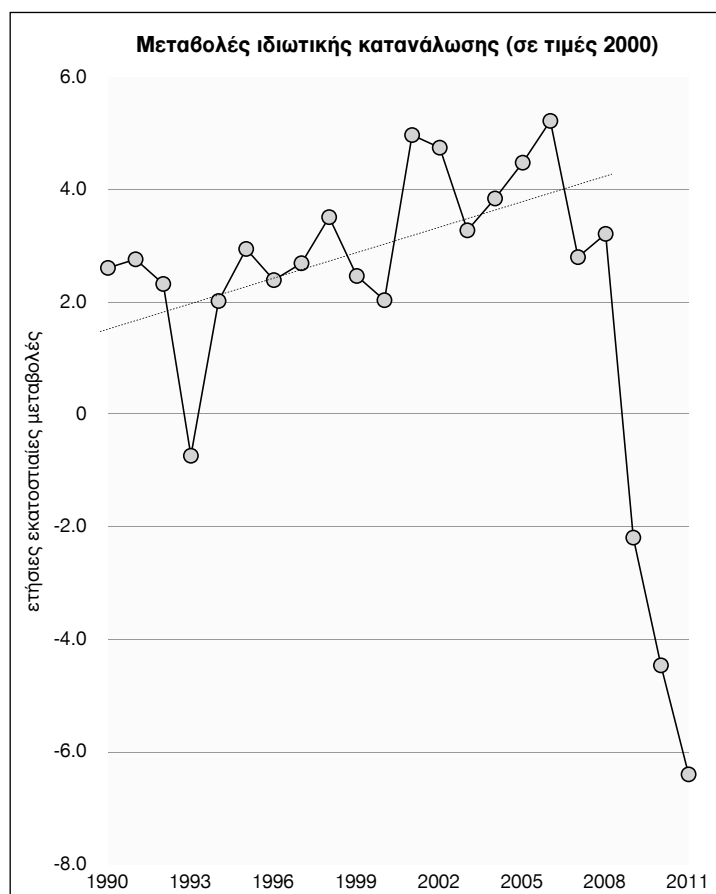
Διάγραμμα 44

Πηγή: Ameco Database, Ευρωπαϊκή Επιτροπή.

Η πτώση αυτή του λόγου προϊόντος / κεφαλαίου επηρεάζει άμεσα την κερδοφορία³⁰. Όπως φαίνεται στο Διάγραμμα 44, η απόδοση κεφαλαίου (δηλαδή το καθαρό λειτουργικό πλεόνασμα ως ποσοστό του καθαρού αποθέματος παγίου κεφαλαίου) στην ελληνική οικονομία, αυξανόταν σχεδόν αδιάλειπτα από το 1990. Η μακροχρόνια ανοδική τάση του διακόπηκε κατά το 2007 και υπήρξε μείωση κατά τα έτη που ακολούθησαν, ιδιαίτερα από το 2009 και μετά. Η μείωση της κερδοφορίας ανάγεται εξ ολοκλήρου στην κατάρρευση του λόγου προϊόντος / κεφαλαίου (η οποία με τη σειρά της οφείλεται στην μεγάλη μείωση της ζήτησης και των πωλήσεων). Η μείωση της κερδοφορίας έχει προφανή αποτελέσματα στις επενδύσεις παγίου κεφαλαίου, των οποίων οι κυριότεροι καθοριστικοί παράγοντες είναι η ζήτηση, η κερδοφορία και τα επιτόκια.

Διάγραμμα 45

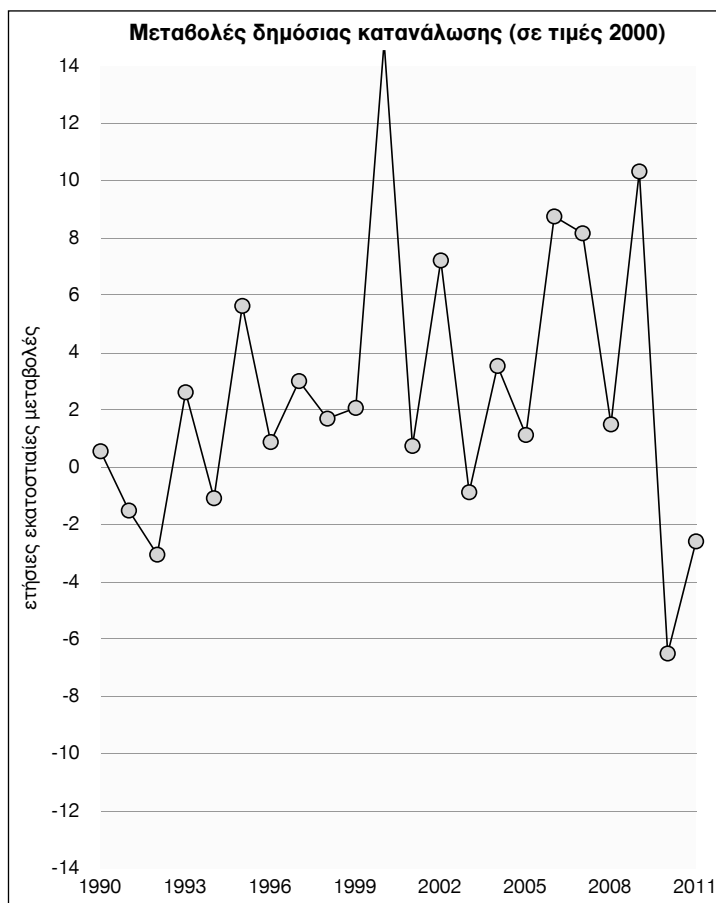

Πηγή: Annual Macroeconomic, Ευρωπαϊκή Επιτροπή.

30. Η απόδοση του παγίου κεφαλαίου είναι ευθέως ανάλογη του λόγου προϊόντος / κεφαλαίου.

Μετά από την μείωση κατά 2,2% του 2009, η ιδιωτική κατανάλωση (σε σταθερές τιμές) παρουσίασε μείωση 4,5% στη διάρκεια του 2010 και θα έχει μειωθεί περαιτέρω κατά 6,4% μέχρι το τέλος του 2011 (Διάγραμμα 45). Εξαιτίας της μεγάλης συμμετοχής της ιδιωτικής κατανάλωσης στη διαμόρφωση της ζήτησης και του ΑΕΠ, η μείωσή της υπήρξε ο κυριότερος παράγοντας της οικονομικής ύφεσης του 2010-2011. Η συρρίκνωση του όγκου της ιδιωτικής κατανάλωσης αναμένεται να συνεχιστεί το 2012 (-2,2% σύμφωνα με την πρόβλεψη Ευρωπαϊκής Επιτροπής). Έτσι, αθροιστικά στην τετραετία 2009-2012 η **συνολική μείωση** θα ανέρχεται σε 15,3% έναντι του 2008, και το επίπεδο της κατανάλωσης σε πραγματικούς όρους θα έχει επιστρέψει στο επίπεδο του 2004.

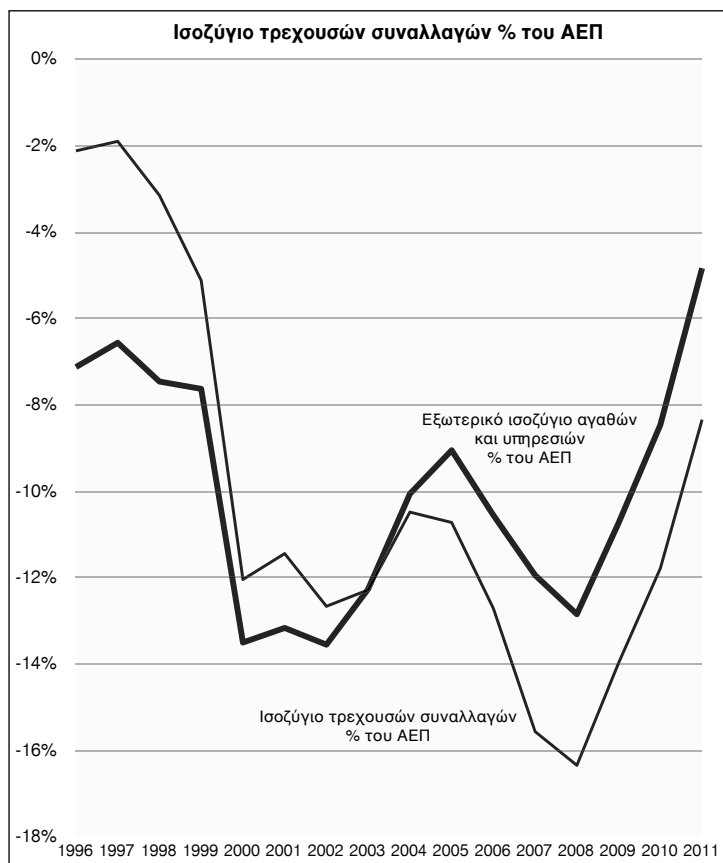
Διάγραμμα 46

Πηγή: Annual Macroeconomic, Ευρωπαϊκή Επιτροπή.

Η δημόσια κατανάλωση (Διάγραμμα 46) αυξήθηκε κατά 10,3% το 2009, επιτρέποντας έτσι στην ελληνική οικονομία να συγκρατήσει την βαθύτερη ύφεση. Ταυτόχρονα, όμως, η αύξηση αυτή συνέβαλε και στην δραματική διεύρυνση του δημοσίου ελλείμματος. Η διόρθωση του δημοσιονομικού ελλείμματος που ξεκίνησε το 2010 προκάλεσε μείωση του όγκου της δημόσιας κατανάλωσης κατά 6,5% το 2010 και 2,6% το 2011. Έτσι, στο τέλος του 2011, οι μειώσεις των ετών 2010-2011 θα έχουν αθροιστικά αναιρέσει, κατά προσέγγιση, τα αποτελέσματα του δημοσιονομικού εκτροχιασμού του 2009 (ως προς την δημόσια κατανάλωση). Σύμφωνα με τις προβλέψεις της Ευρωπαϊκής Επιτροπής, η δημόσια κατανάλωση κατά το 2012 θα παραμείνει αμετάβλητη (σε σταθερές τιμές).

Διάγραμμα 47

Πηγή: Ameco Database, Ευρωπαϊκή Επιτροπή.

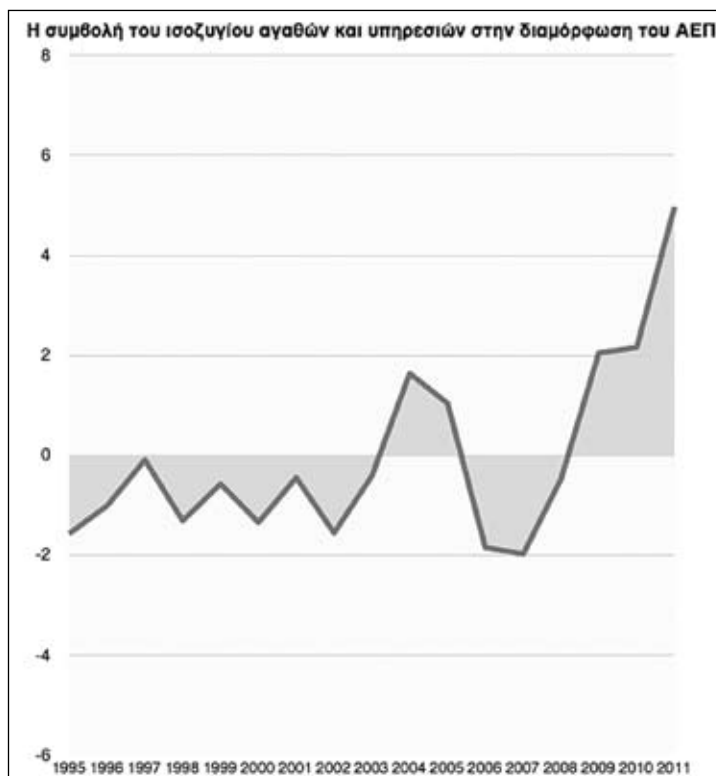
Το 2009, οι εξαγωγές αγαθών και υπηρεσιών μειώθηκαν περίπου κατά 20%, σε όγκο, έναντι του 2008. Εντούτοις, στην διετία 2009-2010 οι απώλειες αυτές περιορίστηκαν καθώς υπήρξε αύξηση κατά 3,8% και 10,7% το 2010 και το 2011 αντίστοιχα.

Σε ό,τι αφορά τις εισαγωγές αγαθών και υπηρεσιών, η ύφεση της ελληνικής οικονομίας που χαρακτηρίζεται από μειώσεις της ζήτησης, οδήγησε σε πτώση κατά 32% περίπου στην τριετία 2009-2011, η οποία αναμένεται να συνεχιστεί κατά το 2012 ενισχύοντας έτσι την πτώση που θα υπερβεί αθροιστικά για την τετραετία 2009-2012 το 1/3 του όγκου των εισαγωγών του 2008.

Αυτές οι μεταβολές εξηγούν την βελτίωση του ισοζυγίου αγαθών και υπηρεσιών ως ποσοστό του ΑΕΠ από το -12% περίπου κατά την τριετία 2006-2008 σε -5% περίπου κατά το 2011 (Διάγραμμα 47).

Εκτός από την περαιτέρω **πτώση της εγχώριας ζήτησης στην Ελλάδα κατά το 2012**, που αναμένεται να περιορίσει τις εισαγωγές, οι ελληνικές εξαγωγές θα ευνοηθούν από τις σχετικά καλές προοπτικές της παγκόσμιας οικονομίας και την συνακόλουθη αύξηση της ζήτησης (+6,5%) στις χώρες προορισμού των ελληνικών εξαγωγών. Εάν μάλιστα καταστεί περισσότερο ευνοϊκή η ισοτιμία του ευρώ έναντι των άλλων νομισμάτων, θα υπάρξουν θετικές επιπτώσεις στο εξωτερικό εμπόριο της Ελλάδας, γιατί οι μεν ελληνικές εξαγωγές θα γίνουν φθηνότερες εκτός ευρωζώνης και ως εκ τούτου θα αντιμετωπίσουν λιγότερες δυσκολίες στις αγορές προορισμού τους, οι δε εισαγωγές στην Ελλάδα θα καταστούν ακριβότερες για τα εμπορεύματα προέλευσης εκτός ευρωζώνης με αποτέλεσμα την μείωση του όγκου των εισαγομένων προϊόντων.

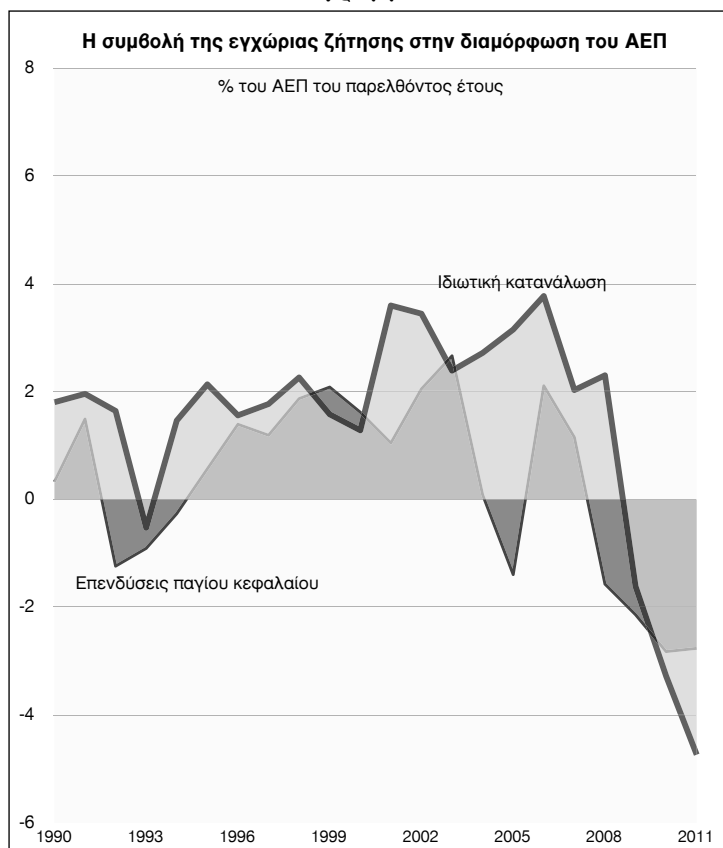
Διάγραμμα 48

Πηγή: Annual Macroeconomic, Ευρωπαϊκή Επιτροπή.

Η βελτίωση του ισοζυγίου αγαθών και υπηρεσιών (Διάγραμμα 47) είχε θετική επί-
 πωση και στην μεταβολή του ΑΕΠ κατά το 2009-2011 (Διάγραμμα 48) που οφεί-
 λεται στον περιορισμό της δαπάνης για εισαγωγές. Η συμβολή της αύξησης των
 εξαγωγών, αντιθέτως, ήταν μικρότερη και ανάγεται, όπως δείχνουμε παρακάτω,
 στην μεγέθυνση των αγορών προορισμού των ελληνικών εξαγωγών, επομένως σε
 εξωγενείς παράγοντες.

Διάγραμμα 49

Πηγή: Annual Macroeconomic, Ευρωπαϊκή Επιτροπή.

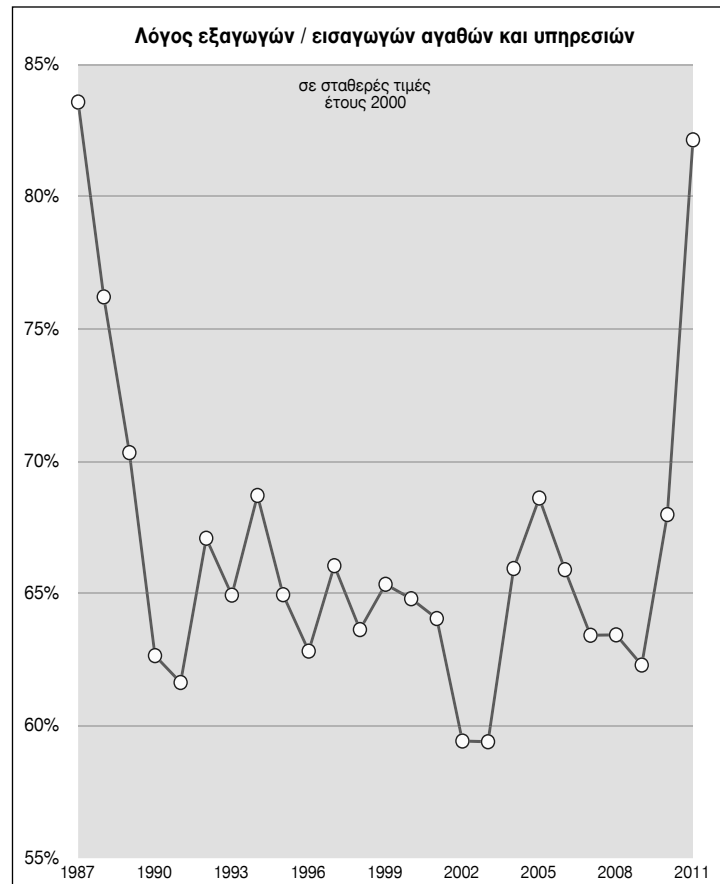
Η θετική συμβολή του εξωτερικού ισοζυγίου αγαθών και υπηρεσιών στην μεγέ-
 θυνση του ΑΕΠ (μέσω του περιορισμού της εγχώριας ζήτησης που απευθύνεται σε
 επιχειρήσεις του εξωτερικού και της αύξησης των εξαγωγών) αντιστάθμισε κατά
 ένα μέρος την δραματική μείωση που προκάλεσε στο ΑΕΠ η πτώση της εγχώριας
 ζήτησης (Διάγραμμα 49).

Η συμβολή της εγχώριας ζήτησης στην αύξηση του ΑΕΠ (ως σύνθεση της συμβολής
 της κατανάλωσης και των επενδύσεων παγίου κεφαλαίου), υπερέκαλυπτε, πριν το
 2008, συστηματικά την αρνητική συμβολή του εξωτερικού ισοζυγίου αγαθών και

υπηρεσιών. Έκτοτε, έχει επέλθει αντιστροφή: τώρα, η εσωτερική ζήτηση συμβάλλει αρνητικά στις μεταβολές του ΑΕΠ ενώ οι καθαρές εξαγωγές αγαθών και υπηρεσιών συμβάλλουν θετικά.

Ωστόσο, η αρνητική συμβολή της εσωτερικής ζήτησης, υπερβαίνει κατά πολύ την θετική συμβολή των καθαρών εξαγωγών, οδηγώντας έτσι την οικονομία σε βαθιά ύφεση. Αποτελεί προσδοκία όσων υποστηρίζουν την πολιτική της εσωτερικής υποτίμησης, ότι η ύφεση θα δημιουργήσει τους όρους ώστε η συμβολή των καθαρών εξαγωγών στο ΑΕΠ να καταστεί σημαντικότερη από την συμβολή της εσωτερικής ζήτησης, δηλαδή ότι η εξωτερική ζήτηση που απευθύνεται στην ελληνική οικονομία θα αποτελέσει τον νέο κινητήρα της ανάπτυξης.

Διάγραμμα 50

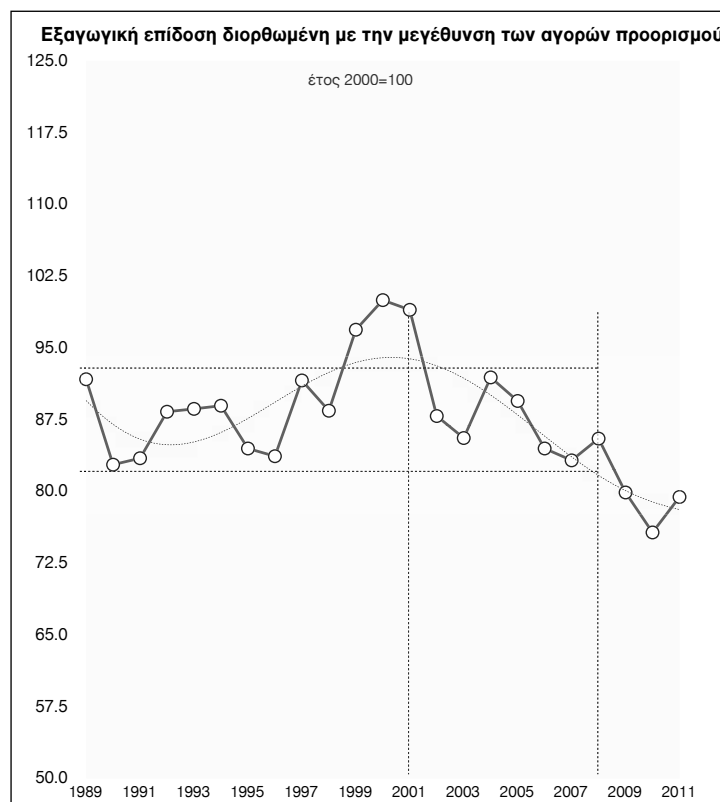
Πηγή: Ameco Database, Ευρωπαϊκή Επιτροπή.

Ο λόγος εξαγωγών / εισαγωγών αγαθών και υπηρεσιών, ο οποίος κυμάνθηκε εντός της ζώνης 60%-70% κατά τα έτη 1990-2008 (Διάγραμμα 50) παρουσίασε θεαματική βελτίωση κατά το 2010-2011. Αναμένεται ότι στο τέλος του 2011 θα έχει πλησιάσει και πάλι το επίπεδο του 85% στο οποίο βρισκόταν το 1987.

Για να αποτιμήσουμε όμως ορθά τις εξαγωγικές επιδόσεις της Ελλάδας κατά την τελευταία διετία χρησιμοποιούμε έναν δείκτη³¹ που διορθώνει τον όγκο των εξαγωγών αγαθών και υπηρεσιών με την μεγέθυνση των αγορών προορισμού των εξαγωγών.

Διάγραμμα 51

Πηγή: Ameco Database, Ευρωπαϊκή Επιτροπή.

Μετά από μια τέτοια διόρθωση, η αύξηση των εξαγωγών αγαθών και υπηρεσιών της Ελλάδας κατά τη διετία 2010-2011 περιορίζεται από 14,9% σε -0.6%. Οι ελληνικές εξαγωγές αυξήθηκαν επειδή υπήρξε ανάκαμψη του διεθνούς εμπορίου, δηλαδή αύξηση της εξωτερικής ζήτησης για όλες τις χώρες. Ως εκ τούτου, η βελτίωση του

31. Βάση δεδομένων Ameco, μεταβλητή Market performance of exports of goods and services on export weighted imports of goods and services: 35 industrial markets).

λόγου εξαγωγών/εισαγωγών (Διάγραμμα 50), του ισοζυγίου αγαθών και υπηρεσιών που φαίνεται στο Διάγραμμα 47 και η θετική συμβολή του που φαίνεται στο Διάγραμμα 48, δεν θα πρέπει να αποδίδονται σε μια υποτιθέμενη βελτίωση της ανταγωνιστικότητας της ελληνικής οικονομίας.

ΜΕΡΟΣ 5
Οικονομική κρίση και Δημοσιονομικές Εξελίξεις
στην Ελλάδα

Οικονομική κρίση και Δημοσιονομικές Εξελίξεις στην Ελλάδα

5.1. Εισαγωγή

Το 2010, η οικονομική και δημοσιονομική πολιτική της Ελλάδας ασκήθηκε αποκλειστικά στην κατεύθυνση της αυστηρής δημοσιονομικής πειθαρχίας. Η συμφωνία της ελληνικής κυβέρνησης με την Ευρωπαϊκή Επιτροπή, σε συνεργασία με την Ευρωπαϊκή Κεντρική Τράπεζα και το Διεθνές Νομισματικό Ταμείο που επικυρώθηκε με την υπογραφή του μνημονίου για την ενεργοποίηση του μηχανισμού «στήριξης» της ελληνικής οικονομίας, ενώ εξασφάλιζε την αναγκαία χρηματοδότηση ώστε η χώρα να συνεχίσει να εκπληρώνει τις υποχρεώσεις της, τόσο στο εξωτερικό, όσο και στο εσωτερικό της, δεν συνοδεύτηκε από τα απαραίτητα αναπτυξιακά στοιχεία, καθώς και από οικονομικά και κοινωνικά ισοδύναμα στα επιβαλλόμενα μέτρα λιτότητας.

Η ασκούμενη πολιτική, ένα χρόνο μετά την υπογραφή του μνημονίου, που συνεχίζει να προσδοκά σε μείωση του δημόσιου ελλείμματος, έλεγχο του δημόσιου χρέους και βελτίωση του επιπέδου ανταγωνιστικότητας της ελληνικής οικονομίας με την υλοποίηση πολιτικών «εσωτερικής υποτίμησης»³² έχει κριθεί ως αδιέξοδη.

Αφενός, στη σφαίρα της πραγματικής οικονομίας οδηγεί την χώρα σε βαθιά ύφεση, στην δημιουργία συνθηκών κραχ στην αγορά εργασίας με την εκτόξευση της ανεργίας και την απορρύθμιση των εργασιακών σχέσεων, στην αποδόμηση του συστήματος κοινωνικής προστασίας και στην φτωχοποίηση όλο και μεγαλύτερου μέρους του πληθυσμού με την δραματική μείωση μισθών, συντάξεων και εισοδημάτων. Αφετέρου, αποτυγχάνει και στην επίτευξη των δημοσιονομικών στόχων που το ίδιο το Πρόγραμμα (Μνημόνιο 1) είχε θέσει.

Η αδυναμία του προγράμματος να υλοποιήσει τους στόχους του, με βασικότερο την ανάκτηση της εμπιστοσύνης των αγορών και την επιστροφή τους σε αυτές το 2012, επιβεβαιώνεται πλήρως με τον σχεδιασμό εφαρμογής, παρόμοιου με το πρώτο, Μνημονίου 2 (νέα μέτρα λιτότητας που περιλαμβάνονται στο Μεσοπρόθεσμο Δημοσιονομικό Πλαίσιο Στρατηγικής 2012 -2015) και την εκτίμηση ότι η επιστροφή στις αγορές θα πραγματοποιηθεί τελικά, το 2014.

Η ανάλυση όμως της δυναμικής του δημοσίου χρέους και η παράταση των συνθηκών ύφεσης της ελληνικής οικονομίας οδηγούν στο συμπέρασμα ότι και το Μνη-

---

32. Για την διαδικασία της «εσωτερικής υποτίμησης» βλ. αναλυτικά την ετήσια έκθεση «Η ελληνική οικονομία και η απασχόληση, 2010» και το Μέρος 2 της ετήσιας έκθεσης «Η ελληνική οικονομία και η απασχόληση, 2011», του ΙΝΕ/ΓΣΕΕ-ΑΔΕΔΥ.

μόνιο 2 θα αποτύχει και κατά συνέπεια σύντομα θα χρειαστεί και νέο δάνειο από το Ευρωπαϊκό Ταμείο Χρηματοδοτικής Στήριξης, προκειμένου η Ελλάδα να συνεχίσει να αποπληρώνει τα δάνεια που έχει λάβει και να εκπληρώνει το σύνολο των υποχρεώσεών της. Διαπιστώνεται λοιπόν ότι η ασκούμενη οικονομική πολιτική εκτός από αντικοινωνική είναι και αδιέξοδη, γιατί οδηγεί με μαθηματική ακρίβεια σε ένα φαύλο κύκλο που αυξάνει συνεχώς το δημόσιο χρέος, δεν μειώνει αποτελεσματικά το δημόσιο έλλειμμα, οδηγεί σε βαθιά ύφεση και εκρηκτική ανεργία και το βασικότερο δεν δημιουργεί τις συνθήκες διαμόρφωσης μιας εναλλακτικής πρότασης εξόδου από την κρίση που προϋποθέτει τον ριζικό επανασχεδιασμό των οικονομικών και κοινωνικών πολιτικών με την υιοθέτηση ενός νέου αναπτυξιακού υποδείγματος που οδηγεί στην καινοτομική, παραγωγική και αιεφόρο ανάπτυξη και στην διαρθρωτική ανταγωνιστικότητα.

Ταυτόχρονα, όσον αφορά τις διεθνείς οικονομικές εξελίξεις και προοπτικές, μετά την ύφεση του 2009 που προκλήθηκε από την χρηματοοικονομική κρίση, η ανάκαμψη της παγκόσμιας οικονομίας υπήρξε ισχυρότερη της αναμενόμενης, κυρίως λόγω της ανάκαμψης του παγκόσμιου εμπορίου και την ευνοϊκή επίδραση της επεκτατικής δημοσιονομικής και νομισματικής πολιτικής.

Οικονομική ανάπτυξη σημειώθηκε επίσης, στη ζώνη του ευρώ που συνοδεύτηκε όμως από την διεύρυνση των διαφορών στις οικονομικές επιδόσεις των επιμέρους χωρών. Η οικονομική κατάσταση που διαμορφώνεται στην Ευρώπη επιβεβαιώνει τις εκτιμήσεις (βλ. «Η ελληνική οικονομία και η απασχόληση, 2010» του ΙΝΕ/ΓΣΕΕ-ΑΔΕΔΥ) όσων διέβλεπαν την δημιουργία μιας νέας οικονομικής ηπείρου της «Λατινικής Ευρώπης» συγκροτημένης περιφερειακά της κεντρικής και ανεπτυγμένης τεχνολογικά και κοινωνικά Ευρώπης, από τις αδύναμες παραγωγικά, τεχνολογικά και κοινωνικά χώρες της Ανατολικής και Μεσογειακής Ευρώπης.

Στις σημερινές συνθήκες της παγκόσμιας οικονομικής κρίσης φάνηκε καθαρά η αδυναμία της Ευρωπαϊκής Ένωσης να αντιμετωπίσει συλλογικά και συντονισμένα τα έντονα προβλήματα που αντιμετωπίζουν πολλές Ευρωπαϊκές χώρες. Στη πραγματικότητα έδειξε αδυναμία τόσο στη κατανόηση των προβλημάτων που αντιμετωπίζει, όσο και στο τρόπο και τη στρατηγική που οι συνθήκες επιβάλλουν να ακολουθήσει. Το μεγάλο στοίχημα της Ευρωπαϊκής Ένωσης, που αποτελούσε και ένα από τους θεμελιώδεις λόγους της δημιουργίας της, η συνοχή δηλαδή που οδηγεί στην ευρωπαϊκή ολοκλήρωση, η μείωση των περιφερειακών ανισοτήτων και η σύγκλιση ανάμεσα στις φτωχότερες χώρες της Νότιας και Ανατολικής Ευρώπης και τις πλουσιότερες του Ευρωπαϊκού βορρά φαίνεται ότι χάνεται οριστικά.

5.2. Σύγχρονες εξελίξεις στην Παγκόσμια Οικονομία

Μετά την ύφεση του 2009 (0.5% μείωση του παγκόσμιου ΑΕΠ) που σημειώθηκε για πρώτη φορά από το 1946, το 2010 το παγκόσμιο ΑΕΠ αυξήθηκε κατά 5%. Οι βασι-

κοί λόγοι για την εξέλιξη αυτή, ήταν η έντονη ανάκαμψη του παγκόσμιου εμπορίου αλλά και η ευνοϊκή επίδραση της επεκτατικής δημοσιονομικής και νομισματικής πολιτικής που ακολούθησαν οι μεγαλύτερες οικονομίες του κόσμου.

Πίνακας 10: Βασικοί Μακροοικονομικοί Δείκτες της παγκόσμιας οικονομίας

	Μερίδιο στο ΑΕΠ	ΑΕΠ (ετήσιος ρυθμός ανάπτυξης)				Πληθωρισμός (ετήσιες Μεταβολές)				Ανεργία			
		2009	2010	2011*	2012**	2009	2010	2011*	2012**	2009	2010	2011*	2012**
Παγκόσμιο Σύνολο	100,0	-0,5	5,0	4,4	4,5	-	-	-	-	-	-	-	-
ΗΠΑ	19,7	-2,6	2,8	2,8	2,9	-0,3	1,6	2,2	1,6	9,3	9,6	8,6	8,1
Ευρωζώνη	14,6	-4,1	1,7	1,6	1,8	0,3	1,6	2,2	1,7	9,5	10,1	10,1	9,8
Κίνα	13,6	9,2	10,3	9,6	9,5	-0,7	3,3	5,0	2,5	-	-	-	-
Προηγμένες Οικονομίες***	52,3	-3,4	3,0	2,4	2,6	0,1	1,6	2,2	1,7	8,0	8,3	7,8	7,4
Αναδυόμενες και Αναπτυσσόμενες Οικονομίες***	47,7	2,7	7,3	6,5	6,5	5,2	6,2	6,9	5,2	-	-	-	-
	Μερίδιο στο ΑΕΠ	Δημόσιο Χρέος (% ΑΕΠ)				Δημοσιονομικό αποτέλεσμα (% ΑΕΠ)				Ισοζύγιο Τρεχουσών Συναλλαγών (% ΑΕΠ)			
		2009	2010	2011*	2012**	2009	2010	2011*	2012**	2009	2010	2011*	2012**
Παγκόσμιο Σύνολο	100,0	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
ΗΠΑ	19,7	84,6	91,6	99,5	102,9	-12,7	-10,6	-10,7	-7,5	-2,7	-3,2	-3,2	-2,8
Ευρωζώνη	14,6	79,4	85,1	87,3	88,3	-6,3	-6,3	-4,6	-3,8	-0,3	-0,6	0,2	0,4
Κίνα	13,6	17,7	17,7	17,1	16,2	-3,1	-3,1	-2,1	-1,5	6,0	5,2	5,7	6,3
Προηγμένες*** Οικονομίες	52,3	93,2	98,7	103,0	104,6	-8,6	-7,7	-6,9	-5,1	-0,3	-0,2	-0,2	-0,1
Αναδυόμενες και Αναπτυσσόμενες Οικονομίες***	47,7	35,9	35,1	33,6	32,7	-4,1	-3,1	-1,9	-1,5	1,8	1,7	2,2	2,1

Πηγή: IMF, World Economic Outlook 2011, Eurostat, Ameco Database.

*= Εκτίμηση, **= Πρόβλεψη, ***= Σύμφωνα με την κατάταξη του ΔΝΤ σε Προηγμένες Οικονομίες και Αναδυόμενες, Αναπτυσσόμενες.

Όπως προκύπτει από τον Πίνακα 10, η ανάκαμψη στις ανεπτυγμένες οικονομίες υπήρξε έντονη και συγχρονισμένη. Το 2009 ο ρυθμός ανάπτυξης του ΑΕΠ στις προηγμένες οικονομίες ήταν αρνητικός κατά 3,4%. Το 2010, η εικόνα αντιστρέφεται πλήρως με το ΑΕΠ να ανακάμπτει με ρυθμούς 3,0%.

Το 2011 και το 2012 προβλέπεται να υπάρχουν επίσης θετικοί ρυθμοί ανάπτυξης, αν και η άνοδος της τιμής των καυσίμων και των τροφίμων, οι επιπτώσεις από το υψηλό και αυξανόμενο δημόσιο χρέος στις περισσότερες προηγμένες οικονομίες, οι απροσδιόριστες ακόμη οικονομικές επιπτώσεις από την φυσική καταστροφή και το πυρηνικό ατύχημα στην Ιαπωνία, αλλά και οι πολιτικές εξελίξεις και οι αναταραχές στη Βόρεια Αφρική και τη Μέση Ανατολή, καθιστούν την πρόβλεψη επισφαλή³³.

Στις ΗΠΑ, μετά από μία μείωση 2,6% του ΑΕΠ (το 2009), το 2010 το ΑΕΠ αυξάνει με ρυθμό 2,8%, ενώ αντίστοιχοι ρυθμοί ανάπτυξης προβλέπονται και για το 2011 και 2012. Η ανάκαμψη του ΑΕΠ στις ΗΠΑ βασίστηκε στη αύξηση της εγχώριας ζήτησης και την αύξηση των αποθεμάτων.

Στις χώρες της ζώνης του ευρώ, την έντονη ύφεση του 2009 (-4,1%) ακολούθησε η ανάκαμψη με ρυθμό 1,7%, ενώ αντίστοιχοι ρυθμοί ανάπτυξης αναμένονται και τα επόμενα χρόνια. Η ανάκαμψη στην ζώνη του ευρώ δεν αφορά όλες τις χώρες και όπως θα παρουσιαστεί παρακάτω, οφείλεται κυρίως στην Γερμανία.

Στην τρίτη μεγαλύτερη οικονομία του κόσμου, την Κίνα, ο ρυθμός ανόδου του ΑΕΠ επιταχύνθηκε από το 9,2% στο 10,3%.

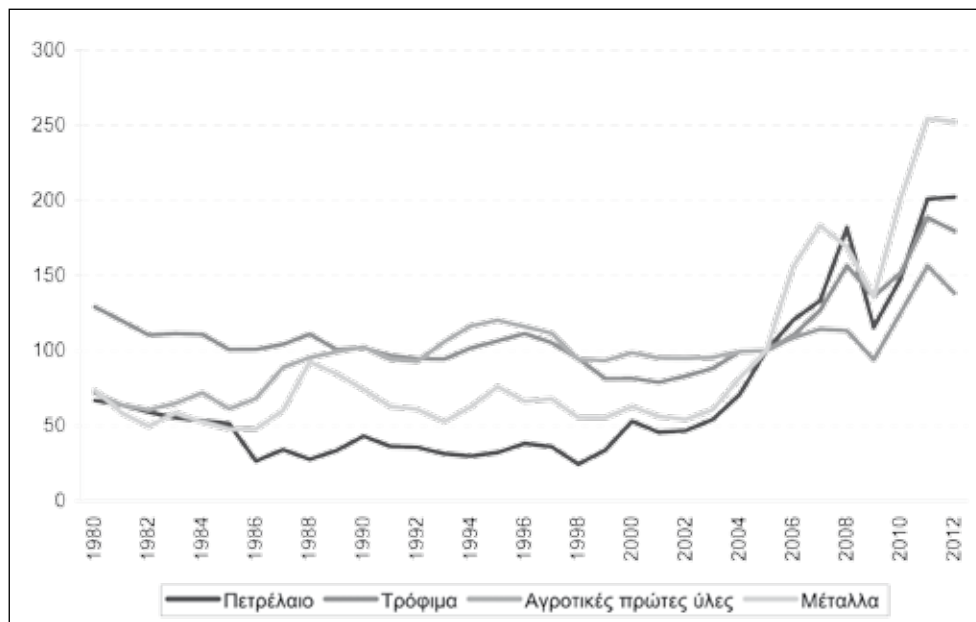
Ο πληθωρισμός, στις προηγμένες οικονομίες, το 2010 αυξήθηκε στο 1,6%, από 0,1% το 2009. Παρά τους έντονους ρυθμούς ανάπτυξης παραμένει σε χαμηλό σχετικά επίπεδο λόγω των συνθηκών υποαπασχόλησης των παραγωγικών συντελεστών, ενώ η αύξησή του αποδίδεται στην άνοδο των τιμών των βασικών εμπορευμάτων. Οι αναδυόμενες και αναπτυσσόμενες οικονομίες πλήττονται από μεγαλύτερες πληθωριστικές τάσεις, λόγω τόσο των υψηλών ρυθμών ανάπτυξης που σημειώνονται στις χώρες αυτές, όσο κυρίως της αύξησης της τιμής των τροφίμων (Διάγραμμα 52).

---

33. Τράπεζα της Ελλάδος, «Έκθεση του Διοικητή για το έτος 2010», Απρίλιος 2011.

Διάγραμμα 52
Διεθνείς τιμές βασικών εμπορευμάτων (Δείκτης αγοραίων τιμών, 2005=100)

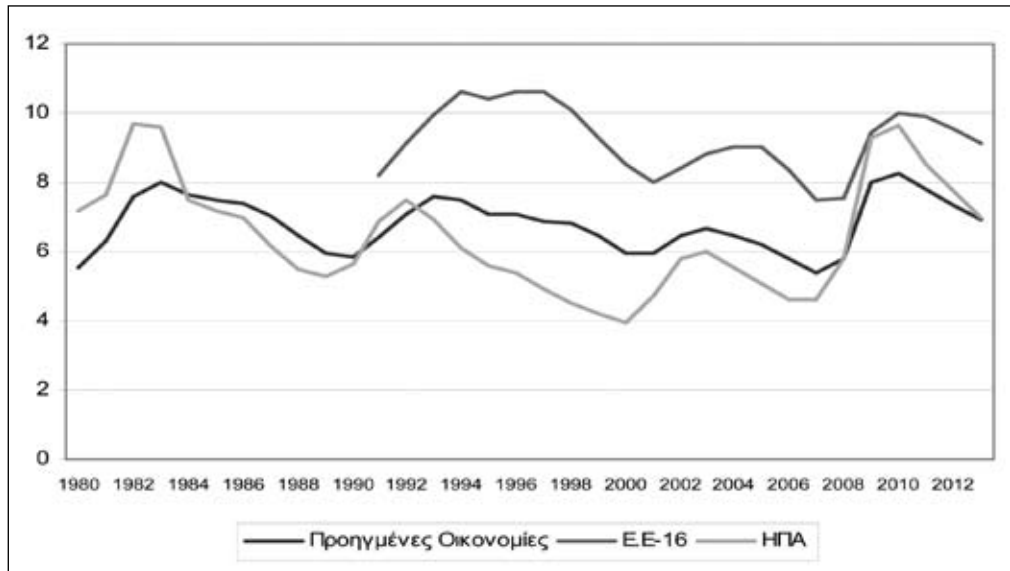

Πηγή: ANT, World Economic Outlook Database, Απρίλιος 2011.

Σχετικά με το **δημοσιονομικό αποτέλεσμα**, παρά την σημαντική ανάκαμψη του ΑΕΠ η δημοσιονομική θέση των προηγμένων οικονομιών δεν βελτιώθηκε, αντίθετα είναι ορατά τα αποτελέσματα της επεκτατικής δημοσιονομικής πολιτικής που ακολουθήθηκε για την έξοδο από την κρίση. Το έλλειμμα μειώθηκε κατά 0,9% και διαμορφώνεται στο 7,7% του ΑΕΠ, ενώ βαίνει μειούμενο και για τα επόμενα χρόνια λόγω των προγραμμάτων περιστολής των δημοσιονομικών ελλειμμάτων που εφαρμόζονται στις περισσότερες ανεπτυγμένες χώρες. Το έλλειμμα στις ΗΠΑ για το 2010 διαμορφώνεται στο 10,6% του ΑΕΠ της, από 12,7% το 2009, ενώ αναμένεται (σύμφωνα με τις προβλέψεις του Διεθνούς Νομισματικού Ταμείου) το 2012 να μειωθεί στο 7,5%. Αντίστοιχα, στις χώρες της ευρωζώνης το έλλειμμα από 6,3% το 2009 αναμένεται να πέσει στο 3,8% το 2012. Όσον αφορά το δημόσιο χρέος, το 2010, στο σύνολο των ανεπτυγμένων οικονομιών φθάνει το 98,7% του ΑΕΠ τους, ενώ το 2012 εκτιμάται στο 105%. Και εδώ σε δυσμενέστερη θέση σε σχέση με τις χώρες της ζώνης του ευρώ βρίσκονται οι ΗΠΑ με ακαθάριστο δημόσιο χρέος 91,6% του ΑΕΠ, έναντι 85,1%.

Η δημοσιονομική θέση των αναδυόμενων και αναπτυσσόμενων χωρών παρουσιάζει διαφορετική εικόνα με το έλλειμμα, το 2010 να αγγίζει το 3% του ΑΕΠ τους και την πρόβλεψη για περαιτέρω μείωσή του και το χρέος το 35,1% του ΑΕΠ τους.

Διάγραμμα 53
Δείκτης Ανεργίας

Πηγή: ΔΝΤ, World Economic Outlook Database, Απρίλιος 2011.

Όσον αφορά **την ανεργία**, όπως δείχνει το Διάγραμμα 53, η διεθνής οικονομική κρίση και η ύφεση που την συνόδευε, εκτόξευσε το ποσοστό των ανέργων στο σύνολο του εργατικού δυναμικού των προηγμένων οικονομιών, σε πολύ υψηλά μεγέθη. Η έντονη ανάκαμψη που ακολούθησε την διεθνή ύφεση δεν συνοδεύτηκε από την αντίστοιχη μείωση του ποσοστού της ανεργίας στα ποσοστά πριν την κρίση (άνεργη ανάκαμψη). Αντίθετα, οι εκτιμήσεις για την εξέλιξη του μεγέθους δείχνουν ότι η ανεργία ως ποσοστό παγιώνεται σε ένα επίπεδο πολύ υψηλό.

Για αυτό ακριβώς τον λόγο, πολλοί αναλυτές διεθνώς εκτιμούν ότι η κρίση απασχόλησης θα δημιουργήσει διεθνώς συνθήκες κοινωνικής κρίσης, με αποτέλεσμα η κυκλική εξέλιξη της ανεργίας να καταστεί μεσο-μακροπρόθεσμη, με αρνητικές συνέπειες στην αγορά εργασίας, στη παραγωγή και τη κοινωνική συνοχή. Η κρίση της απασχόλησης θα πλήξει ιδιαίτερα τους νέους, τους ανειδίκευτους, τους μετανάστες και τους εργαζόμενους σε ευέλικτες και προσωρινές μορφές απασχόλησης, επιφυλάσσοντας τους την ένταξη τους στην κατηγορία της μακροχρόνιας ανεργίας και της σταδιακής περιθωριοποίησης από το εργατικό δυναμικό, με αποτέλεσμα μακροχρόνια, εξαιτίας της απαξίωσης των ικανοτήτων και δεξιοτήτων τους να μην αποτελούν ελκυστική επιλογή για τους εργοδότες³⁴.

34. Σ. Ρομπόλης, *Οικονομική κρίση, κρίση απασχόλησης και κρίση κοινωνικής ασφάλισης*, Αθήνα 2010.

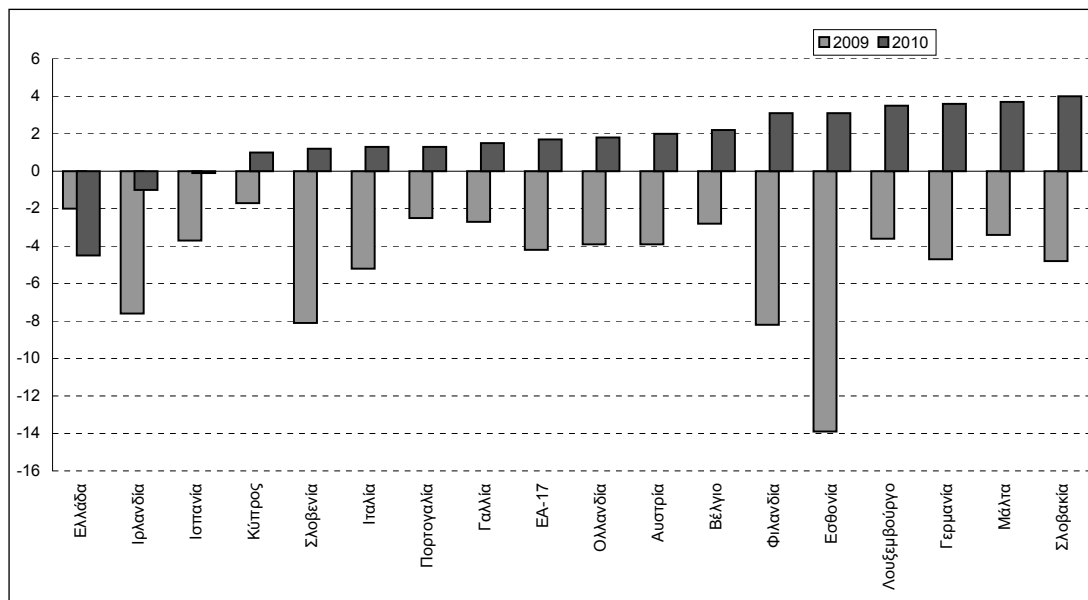
5.3. Σύγχρονες εξελίξεις στην Οικονομία της Ευρωζώνης

Σχεδόν τρία χρόνια μετά την κρίση των ενυπόθηκων δανείων υψηλού κινδύνου στις ΗΠΑ, που πυροδότησε την παγκόσμια χρηματοπιστωτική κρίση και εξελίχθηκε σε κρίση της πραγματικής παγκόσμιας οικονομίας, η ευρωπαϊκή οικονομία προσεγγίζει τους ρυθμούς ανάπτυξης που διατηρούσε πριν την κρίση. Ενώ το 2009, οι χώρες της ζώνης του ευρώ παρουσίασαν συνολικά αρνητικούς ρυθμούς ανάπτυξης (-4,2%), το 2010 οι χώρες της Ευρωζώνης εισέρχονται εκ νέου στο δρόμο της ανάπτυξης με μέσο ρυθμό 1,7%. Όμως, αυτή η οικονομική ανάπτυξη, συνοδεύεται από την διεύρυνση των διαφορών στις οικονομικές επιδόσεις των επιμέρους χωρών.

Συγκεκριμένα, υπάρχουν χώρες όπως η Γερμανία που κινείται με έντονα αναπτυξιακούς ρυθμούς (3,6% για το 2010), γεγονός που οφείλεται κυρίως στην έντονη ανάκαμψη του διεθνούς εμπορίου, η Ελλάδα, η Ιρλανδία και η Ισπανία που βρίσκονται στο επίκεντρο της δημοσιονομικής κρίσης και παρουσιάζουν αρνητικούς ρυθμούς ανάπτυξης (με την Ελλάδα να βρίσκεται σε βαθιά ύφεση) και τις περισσότερες χώρες να εμφανίζουν μέτριους ρυθμούς ανάκαμψης (Διάγραμμα 54 και 55).

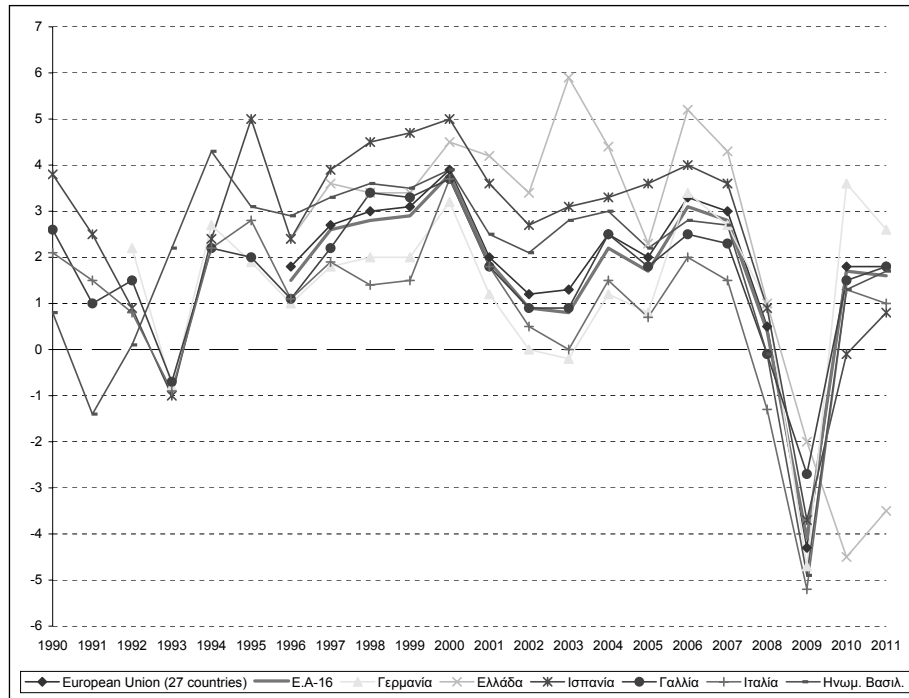
Διάγραμμα 54

Ρυθμοί Ανάπτυξης του ΑΕΠ στις χώρες της ζώνης του ευρώ, 2009-2010.

Πηγή: Eurostat.

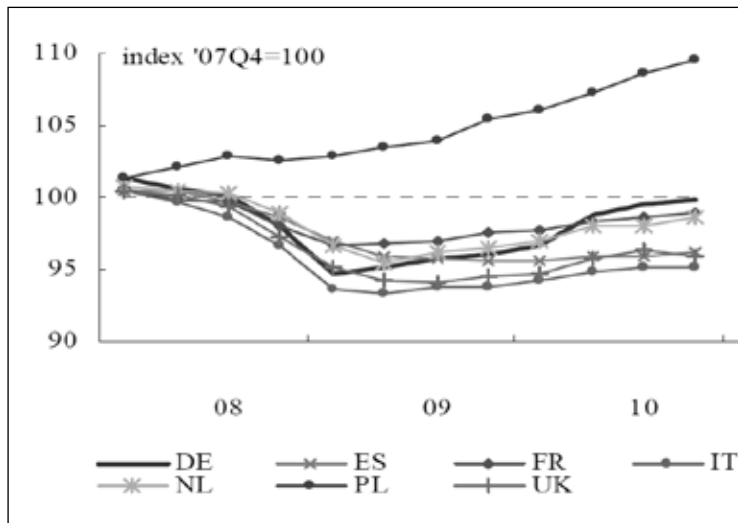
Διάγραμμα 55
Ρυθμοί Ανάπτυξης του ΑΕΠ σε χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης, 1990-2011

Πηγή: Eurostat.

Ωστόσο, εξαιτίας του σχετικά μέτριου ρυθμού ανάκαμψης στο σύνολο των χωρών της Ευρωπαϊκής Ένωσης, στο τέλος του 2010, μόνο μια μικρή μειοψηφία αυτών είχαν αναπληρώσει πλήρως τις απώλειες του ΑΕΠ που υπέστησαν λόγω της βαθιάς ύφεσης του 2009. Για παράδειγμα από την ομάδα των επτά μεγαλύτερων οικονομιών της Ένωσης, μόνο η Πολωνία έχει ξεκάθαρα υπερβεί το επίπεδο του προϊόντος που παρήγαγε πριν την κρίση, ενώ η Γερμανία, παρά την ισχυρή ανάκαμψη του 2010, μόλις έφθασε το επίπεδο προϊόντος που παρήγαγε το τελευταίο τρίμηνο του 2007 (Διάγραμμα 56).

Διάγραμμα 56
Πραγματικός Ρυθμός Ανάπτυξης 2008 -2010

Πηγή: European Economic Forecast, Spring 2011.

Όσον αφορά τα υπόλοιπα **μακροοικονομικά μεγέθη** παρουσιάζουν την ακόλουθη εικόνα (Πίνακας 11).

Πίνακας 11: Βασικά Μακροοικονομικά μεγέθη στην ζώνη του ευρώ
(ποσοστιαίοι ετήσιοι ρυθμοί εξέλιξης)

	2007	2008	2009	2010*	2011*	2012*
ΑΕΠ	2,9	0,4	-4,1	1,8	1,6	1,8
Ιδιωτική κατανάλωση	1,7	0,4	-1,1	0,8	0,8	1,2
Δημόσια κατανάλωση	2,2	2,3	2,5	0,7	0,2	0,3
Συνολικές επενδύσεις	4,7	-0,8	-11,4	-0,8	2,2	3,7
Απασχόληση	1,7	0,6	-2,0	-0,5	0,4	0,7
Ρυθμός Ανεργίας	7,6	7,6	9,6	10,1	10,0	9,7
Πληθωρισμός	2,1	3,3	0,3	1,6	2,6	1,8
Δημοσιονομικό αποτέλεσμα (% ΑΕΠ)	-0,7	-2,0	-6,3	-6,0	-4,3	-3,5
Δημόσιο χρέος (% ΑΕΠ)	66,2	69,9	79,3	85,4	87,7	88,5
Συμβολή στην μεταβολή του ΑΕΠ						
Εγχώρια ζήτηση	2,4	0,5	-2,6	0,5	0,9	1,5
Αποθέματα	0,2	-0,2	-0,9	0,5	0,0	0,1
Καθαρές εξαγωγές	0,2	0,1	-0,7	0,8	0,7	0,2

Πηγή: European Economic Forecast, Spring 2011.

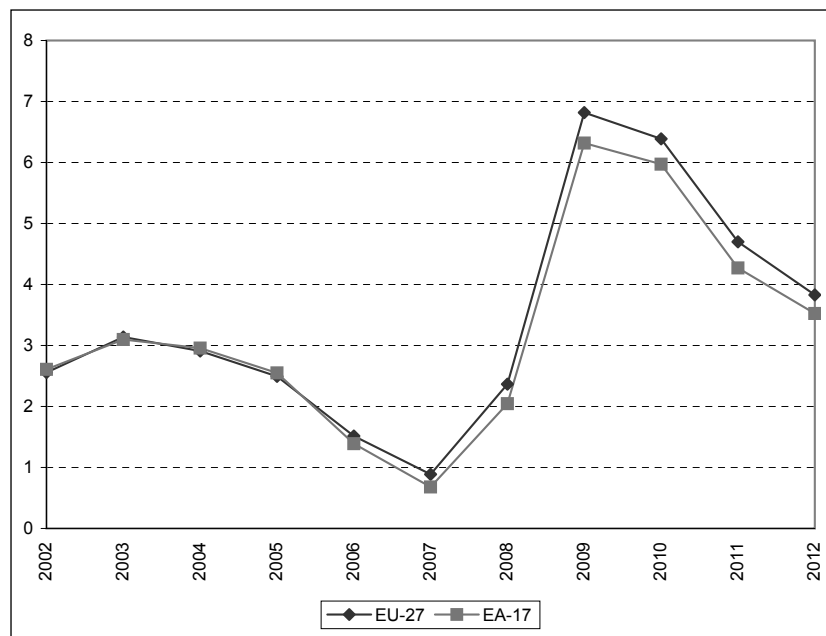
Το 2010, ο πληθωρισμός στην Ευρωζώνη αυξήθηκε στο 1,6%, από 0,3% το 2009 και προβλέπεται να διαμορφωθεί στο 2,6% το 2011. Η αύξηση αυτή οφείλεται κυρίως στην άνοδο των τιμών του πετρελαίου και των τροφίμων (Διάγραμμα 52).

Η ιδιωτική κατανάλωση αυξήθηκε κατά 0,8%, μετά από μείωση 1,1% το 2009 ενώ η δημόσια κατανάλωση αυξήθηκε κατά 0,7%, μετά από αύξηση 2,5% το 2009. Οι συνολικές επενδύσεις μειώθηκαν κατά 0,8% παρουσιάζοντας όμως σαφέστατα τάσεις σταθεροποίησης μετά το -11,4% των συνολικών επενδύσεων το 2009 και το 2011 αναμένεται να αυξηθούν κατά 2,2%.

Το έλλειμμα της γενικής κυβέρνησης ως ποσοστό του ΑΕΠ για το 2010 είναι 6% παραμένοντας στα επίπεδα του 2009 (6,3%), ενώ το 2011 προβλέπεται να μειωθεί στο 4,6% (μεταβολή η οποία αντιστοιχεί σε μείωση του διαρθρωτικού ελλείμματος κατά μία περίπου ποσοστιαία μονάδα), καθώς οι περισσότερες χώρες – μέλη επανέρχονται σε πολιτικές δημοσιονομικής προσαρμογής παράλληλα με την ανάκαμψη της οικονομίας.

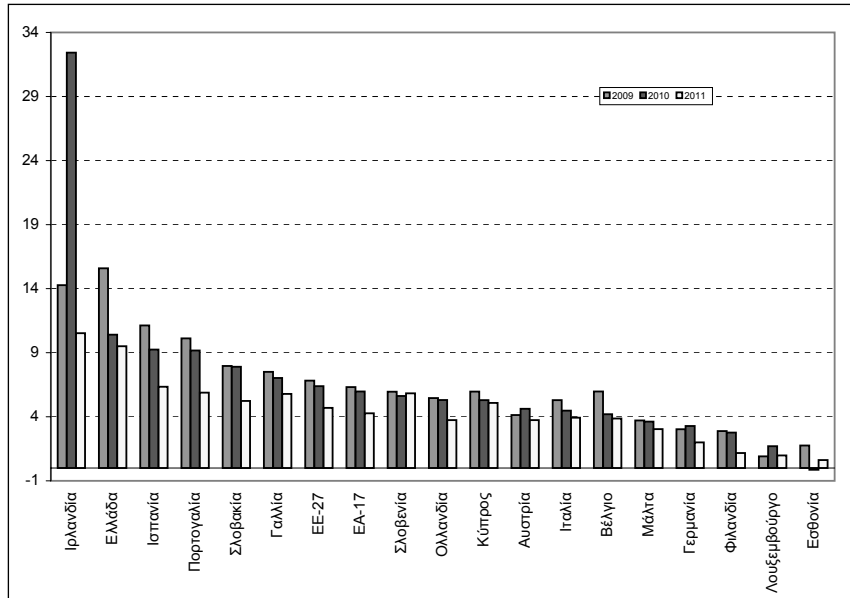
Αναλυτικότερα, σύμφωνα με την εαρινή έκθεση της ευρωπαϊκής επιτροπής για το 2011, αναμένεται περαιτέρω βελτίωση της δημοσιονομικής θέσης των χωρών της Ευρωπαϊκής Ένωσης (Διάγραμμα 57 και 58).

Διάγραμμα 57
Εξέλιξη δημοσίου Ελλείμματος σε ΕΕ-27 και ΕΑ-17

Πηγή: Ameco Database.

Διάγραμμα 58
Εξέλιξη Δημόσιου Ελλείμματος στις χώρες της ζώνης του ευρώ, 2009-2010-2011

Πηγή: Ameco Database.

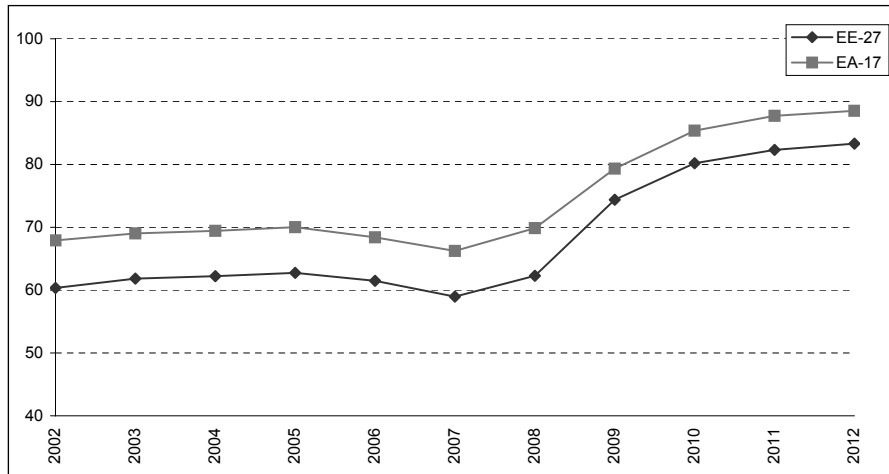
Η μείωση του ελλείμματος της γενικής κυβέρνησης των κρατών μελών κυρίως της Ευρωζώνης αλλά και της Ευρωπαϊκής Ένωσης οφείλεται κυρίως στην αισθητή μείωση του σκέλους των δαπανών, ως ποσοστό του ΑΕΠ. **Ο κυριότερος λόγος** για την μείωση αυτή είναι η μείωση των δαπανών για κοινωνικές παροχές, που προέρχεται κατά κύριο λόγο από την οικονομική ανάκαμψη (άρα λιγότεροι δικαιούχοι κοινωνικών παροχών), καθώς και από την μείωση των δημοσίων επενδύσεων³⁵. Επίσης, η συνεισφορά του σκέλους των εσόδων είναι θετική (με μετριοτέρo βαθμό σε σχέση με τα έξοδα) μιας και τα έσοδα των κυβερνήσεων αναμένεται το 2011, να αυξηθούν για πρώτη φορά από το 2006, τόσο στην Ευρωζώνη όσο και στην Ευρωπαϊκή Ένωση και με αργό ρυθμό πλησιάζουν, σύμφωνα με τις προβλέψεις τα προ κρίσης επίπεδα.

Σε σχέση όμως με το **δημόσιο χρέος** των κρατών – μελών της Ευρωπαϊκής Ένωσης, ενώ οι περιοριστικές δημοσιονομικές προσπάθειες (που ακολούθησαν τις σταθεροποιητικές) αποδίδουν στο επίπεδο των ελλειμμάτων δεν συμβαίνει το ίδιο με το δημόσιο χρέος, το οποίο αυξάνεται περαιτέρω στις περισσότερες χώρες της Ένωσης. Το ποσοστό του δημόσιου χρέους ως προς το ΑΕΠ θα συνεχίσει να αυξάνεται, με μικρότερο βέβαια ρυθμό λόγω της βελτίωσης των πρωτογενών ισοζυγίων.

35. *European Economic Forecast, Spring 2011.*

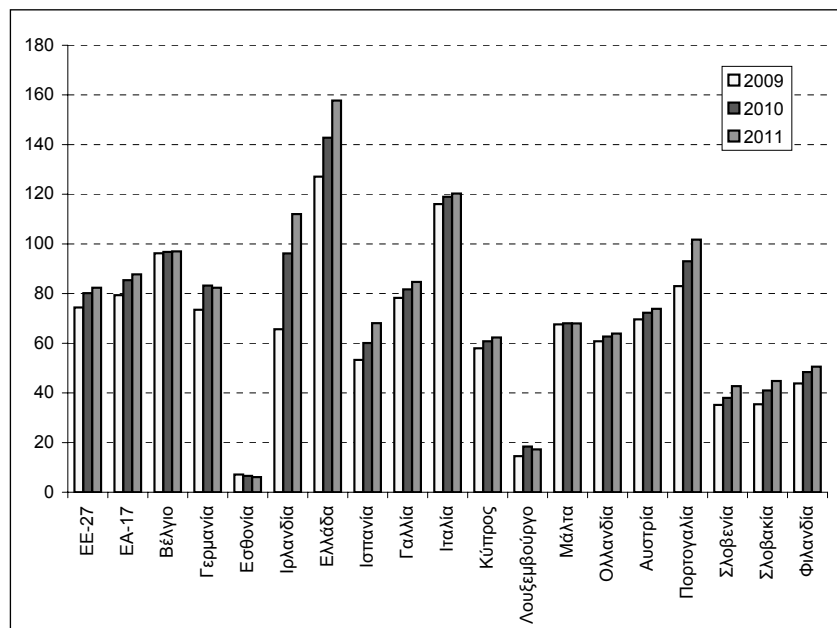
Κατά συνέπεια, το 2010 το χρέος ως ποσοστό του ΑΕΠ έφθασε το 85,4%, από 79,3% το 2009, ενώ η πρόβλεψη της ευρωπαϊκής επιτροπής για το 2011 και το 2012 είναι 87,7% και 88,5% αντίστοιχα (Διάγραμμα 59, 60).

Διάγραμμα 59
Εξέλιξη δημόσιου Χρέους σε ΕΕ-27 και ΕΑ-17

Πηγή: Ameco Database.

Διάγραμμα 60
Εξέλιξη Δημόσιου Χρέους στις χώρες της ζώνης του ευρώ, 2009-2010-2011

Πηγή: Ameco Database.

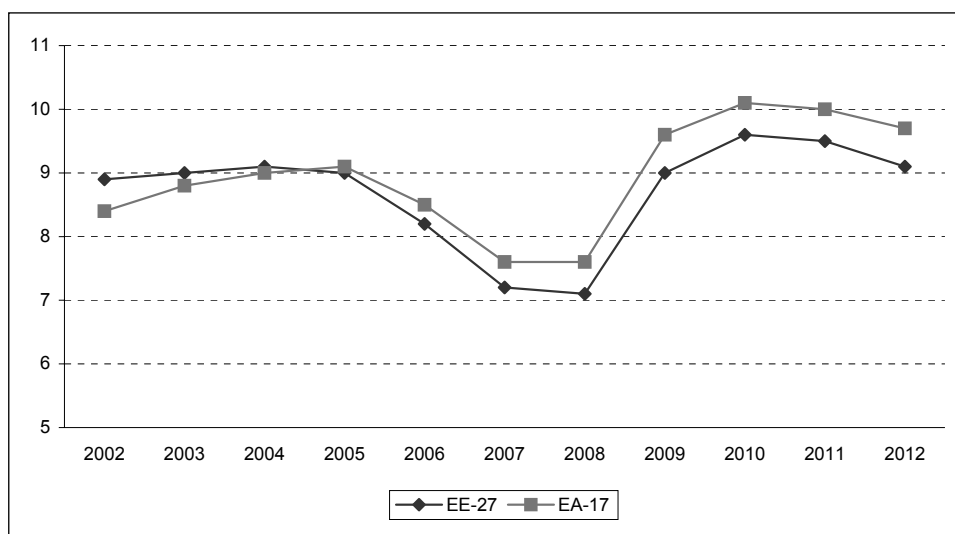
Τέλος, σε σχέση με την **αγορά εργασίας** η οικονομική κρίση και η βαθιά ύφεση στην οποία βυθίστηκε η ευρωπαϊκή οικονομία είχε ως αποτέλεσμα την μείωση της απασχόλησης, την αύξηση της ανεργίας καθώς και την ελαστικοποίηση της αγοράς εργασίας σε βάρος των εργαζομένων.

Οι άνεργοι στην Ευρωπαϊκή Ένωση το 2010 υπολογίζονται με τα επίσημα στατιστικά στοιχεία των χωρών-μελών (στην πραγματικότητα η ανεργία είναι κατά πολύ μεγαλύτερη) σε περίπου 23 εκατομμύρια, 2 εκατομμύρια περισσότεροι από το 2009 και 6 εκατομμύρια από το 2008. Από αυτούς τα 16 περίπου εκατομμύρια βρίσκονται στις 17 χώρες της ευρωζώνης.

Όπως αποτυπώνεται στο Διάγραμμα 8, από το 2008 υπάρχει μια μεγάλη αύξηση του ποσοστού ανεργίας, τόσο στην ευρωζώνη, όσο και στην Ευρωπαϊκή Ένωση. Από 7,6% ο ρυθμός ανεργίας το 2008 για την ΕΑ-17, ανεβαίνει στο 9,6% το 2009 και συνεχίζει να ανεβαίνει με μικρότερο βαθμό το 2010, στο 10,1%.

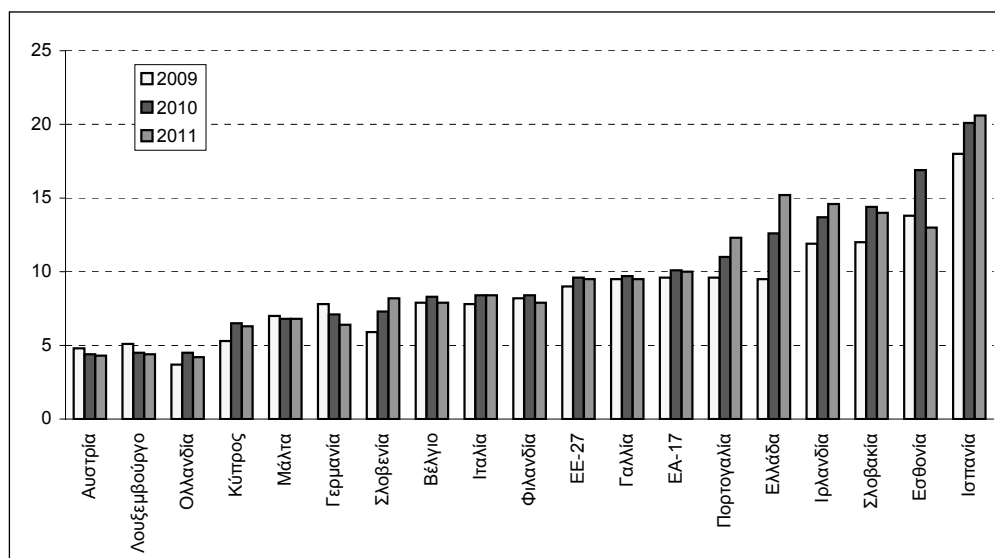
Η κατάσταση στην αγορά εργασίας στην Ευρωπαϊκή Ένωση γίνεται δυσμενέστερη αν αναλογιστεί κανείς ότι λόγω του μεγάλου βαθμού ευελιξίας που την χαρακτηρίζει, πολλές επιχειρήσεις αντιμετώπισαν την πτώση στη ζήτηση μέσω μείωσης του χρόνου εργασίας, μερική απασχόληση και γενικότερα άλλες ευέλικτες μορφές απασχόλησης, που δεν αποτυπώνονται στα διαγράμματα που απεικονίζουν την εξέλιξη της ανεργίας, όμως απέχουν πολύ από την απασχόληση με πλήρη εργασιακά δικαιώματα που πρέπει να απολαμβάνουν οι πολίτες.

Διάγραμμα 61
Εξέλιξη της ανεργίας σε ΕΕ-27 και ΕΑ-17 (ρυθμός ανεργίας)

Πηγή: Ameco Database.

Διάγραμμα 62
Εξέλιξη της ανεργίας στις χώρες της Ευρωζώνης, 2009,
ρυθμός ανεργίας 2009,2010, 2011

Πηγή: Ameco Database.

Επίσης, ένα ακόμα χαρακτηριστικό της αγοράς εργασίας στην Ευρωπαϊκή Ένωση είναι οι ανομοιογένειες που παρουσιάζει ανάμεσα στις χώρες που την απαρτίζουν, αλλά και οι διαφορετικές προοπτικές των χωρών σχετικά με την εξέλιξή της. Ο ρυθμός εξέλιξης της απασχόλησης αναμένεται πιο δυναμικός με την δημιουργία περισσότερων νέων θέσεων εργασίας σε χώρες με ισχυρούς ρυθμούς ανάπτυξης. Αντίθετα, η ανεργία επιμένει σε χώρες που αντιμετωπίζουν μεγάλες διαρθρωτικές αδυναμίες και έχουν αναθεωρηθεί προς το χειρότερο οι προβλέψεις για την εξέλιξη των δραστηριοτήτων τους στο τομέα των κατασκευών και στον χρηματοοικονομικό τομέα.

Αναλυτικότερα, **στην ζώνη του ευρώ** το μεγαλύτερο πρόβλημα ανεργίας για το 2010, το αντιμετωπίζει η Ισπανία με 20,1% και ακολουθεί η Εσθονία με 17%, η Ελλάδα, η Ιρλανδία και η Σλοβακία με ρυθμούς 13%-14% και η Πορτογαλία με 11%. Οι υπόλοιπες χώρες της ευρωζώνης έχουν μικρή έως μέτρια επίπτωση στην αύξηση των ρυθμών ανεργίας, λόγω της οικονομικής κρίσης. Μάλιστα οι προβλέψεις της ευρωπαϊκής επιτροπής για την εξέλιξη της απασχόλησης και της ανεργίας, το 2011 και το 2012 είναι αισιόδοξες με αύξηση του ρυθμού απασχόλησης, με εξαίρεση την Ελλάδα και την Πορτογαλία που αναμένεται να μειωθεί³⁶.

36. *European Economic Forecast, Spring 2011.*

5.4. Σύγχρονες οικονομικές εξελίξεις στην Ελλάδα

Το 2010 ήταν για την Ελλάδα ένα έτος δυσμενέστατων οικονομικών εξελίξεων. Η οικονομική πολιτική που ασκήθηκε αποκλειστικά στα πλαίσια της αυστηρής δημοσιονομικής πειθαρχίας, προσανατολισμένη στην δημιουργία συνθηκών «εσωτερικής υποτίμησης», προκειμένου να βελτιωθεί η δημοσιονομική θέση και η ανταγωνιστικότητα της χώρας οδήγησε την ελληνική οικονομία σε βαθιά ύφεση.

Σύμφωνα με τα τελευταία διαθέσιμα στατιστικά στοιχεία, το ΑΕΠ το 2010, σε τιμές 2009, (πραγματική μεταβολή) ανήλθε σε 224,5 δις ευρώ έναντι 235,0 δις ευρώ το 2009. Η μεταβολή αυτή ήταν το αποτέλεσμα των επιμέρους μεταβολών που σημειώθηκαν στις συναλλαγές που συνθέτουν το ΑΕΠ και παρουσιάζονται στον Πίνακα 12.

Πίνακας 12: Ακαθάριστη δαπάνη της οικονομίας και Ακαθάριστο Εγχώριο Προϊόν 2004 – 2010, Σε σταθερές αγοραίες τιμές 2000

	Ετήσιες εκατοστιαίες μεταβολές						
	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
1. Ιδιωτική κατανάλωση	3,8	4,5	5,2	2,8	3,2	-2,2	-4,5
2. Δημόσια κατανάλωση	3,5	1,1	8,8	8,2	1,5	10,3	-6,5
3. Ακαθάριστες επενδύσεις παγίου κεφαλαίου	0,4	-6,3	10,6	5,5	-7,5	-11,2	-16,5
3.1 Κατασκευές	-3,0	-7,8	16,4	-4,1	-18,9	-12,3	-12,5
3.2 Εξοπλισμός	4,5	-4,8	3,0	22,3	6,6	-11,8	-23,5
3.3 Λοιπές	8,6	-1,9	7,1	-12,2	-11,7	13,6	22,0
4. Εγχώρια τελική ζήτηση	3,0	1,7	6,8	4,2	0,8	-1,8	-6,9
5. Αποθέματα και στατιστικές διαφορές	0,5	-0,3	-0,6	1,1	1,6	-0,9	0,0
6. Εξαγωγές αγαθών και υπηρεσιών	17,3	2,5	5,3	5,8	4,0	-20,1	3,8
7. Τελική ζήτηση	4,7	1,3	6,3	5,8	1,7	-6,8	-4,6
8. Εισαγωγές αγαθών και υπηρεσιών	5,7	-1,5	9,7	9,9	4,0	-18,6	-4,9
ΑΕΠ σε αγοραίες τιμές	4,4	2,3	5,2	4,3	1,0	-2,0	-4,5
	Συμβολή στη μεταβολή του ΑΕΠ (εκατοστιαίες μεταβολές)						
	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
1. Ιδιωτική κατανάλωση	2,8	3,2	3,8	2,0	2,3	-1,6	-3,3
2. Δημόσια κατανάλωση	0,6	0,2	1,4	1,4	0,3	1,8	-1,3
3. Ακαθάριστες επενδύσεις παγίου κεφαλαίου	0,1	-1,5	2,3	1,2	-1,7	-2,3	-3,1
3.1 Κατασκευές	-0,4	-1,0	1,9	-0,5	-2,3	-1,2	-1,1
3.2 Εξοπλισμός	0,4	-0,4	0,3	1,9	0,7	-1,2	-2,2
3.3 Λοιπές	0,1	0,0	0,1	-0,1	-0,1	0,1	0,2
4. Εγχώρια τελική ζήτηση	3,4	1,9	7,5	4,7	0,9	-2,0	-7,7
5. Αποθέματα και στατιστικές διαφορές	-0,7	-0,7	-0,4	1,7	0,5	-2,5	0,9
6. Εξαγωγές αγαθών και υπηρεσιών	3,6	0,6	1,2	1,3	0,9	-4,9	0,8
7. Τελική ζήτηση	6,3	1,7	8,4	7,8	2,3	-9,4	-6,0
8. Εισαγωγές αγαθών και υπηρεσιών	1,6	1,1	-2,0	-2,1	-0,5	2,2	2,3
ΑΕΠ σε αγοραίες τιμές	4,4	2,3	5,2	4,3	1,0	-2,0	-4,5

Πηγή: Ελληνική Στατιστική Αρχή, Τράπεζα της Ελλάδος, «Έκθεση του Διοικητή για το έτος 2010», Αθήνα 2011.

Το ΑΕΠ δηλαδή, το 2010 μειώθηκε κατά 4,5%, μετά από μία μείωση κατά 2% το 2009, ενώ και το 1^ο τρίμηνο του 2011 παρουσίασε μείωση κατά 5,5% σε σχέση με το 1^ο τρίμηνο του 2010.

Από την πλευρά της δαπάνης τη μεγαλύτερη συμβολή στη μείωση του ΑΕΠ είχαν η ιδιωτική κατανάλωση (μειώθηκε κατά 4,5% σε σταθερές τιμές, συμβάλλοντας κατά 3,3 ποσοστιαίες μονάδες) και οι επενδύσεις παγίου κεφαλαίου (μειώθηκαν κατά 16,5%, συμβάλλοντας κατά 3,1 μονάδες), ενώ η μείωση της δημόσιας κατανάλωσης κατά 6,5%, συνέβαλε στην υποχώρηση του ΑΕΠ κατά 1,3 μονάδες. Οι ανωτέρω μειώσεις αντισταθμίστηκαν, ως ένα βαθμό, από την θετική συμβολή του πραγματικού εξωτερικού ισοζυγίου κατά 2,3 μονάδες, κυρίως λόγω της σημαντικής μείωσης των εισαγωγών αγαθών και υπηρεσιών κατά 8,4% αλλά και της αύξησης των εξαγωγών κατά 3,8%.

Η δραματική μείωση της ιδιωτικής κατανάλωσης, η οποία αποτελεί από την πλευρά της δαπάνης, το κύριο λόγο μείωσης του ΑΕΠ, οφείλεται κυρίως στη μείωση των εισοδημάτων λόγω της απώλειας θέσεων εργασίας, την μείωση μισθών και συντάξεων, την αύξηση του γενικού επιπέδου των τιμών καθώς και την αυξανόμενη απαισιοδοξία και ανησυχία για τους στόχους της ακολουθούμενης οικονομικής πολιτικής κυρίως όμως για την αναποτελεσματικότητά της.

Όσον αφορά τις δημόσιες και ιδιωτικές ακαθάριστες επενδύσεις παγίου κεφαλαίου, το 2010 μειώθηκαν κατά 16,5% μετά από μείωση 11,2% το 2009. Η μείωση αυτή αντανάκλα τη σημαντική υποχώρηση των δαπανών για εξοπλισμό μεταφορών και μηχανήματα, καθώς και τον περιορισμό των επενδύσεων σε κατοικίες. Μάλιστα, οι μεταβολές αυτές έχουν ως αποτέλεσμα να μεταβληθεί η σύνθεση των επενδύσεων που ενώ στο διάστημα 2000 - 2008 το 1/3 των επενδυτικών δαπανών κατευθύνονταν προς τις κατοικίες, το 2010 η αντίστοιχη αναλογία ήταν χαμηλότερη από το 1/3 ενώ το 1/3 των επενδυτικών δαπανών κατευθύνθηκε σε μηχανολογικό εξοπλισμό. Η μείωση αυτή των συνολικών επενδύσεων επηρεάζει πέρα από το τρέχων ΑΕΠ και την εξέλιξη του δυνητικού προϊόντος³⁷.

Η πτώση της τελικής ζήτησης και της κατανάλωσης είχαν ως αποτέλεσμα την μείωση των εισαγωγών κατά 4,9% σε σχέση με το 2009, έπειτα από μια κατάρρευση 18,6% του προηγούμενου έτους. Σχετικά με τις εξαγωγές, το 2010 σημειώθηκε μικρή άνοδο, μετά την πτώση κατά 4,9% το 2009. Ωστόσο οι εξαγωγές ως ποσοστό του ΑΕΠ (σε τρέχουσες τιμές) παραμένουν σε πολύ χαμηλό επίπεδο σε σχέση με τον ευρωπαϊκό μέσο όρο.

Από την πλευρά της προσφοράς το προϊόν μειώθηκε σε όλους τους τομείς με εξαίρεση τον πρωτογενή τομέα. Η μεγαλύτερη ποσοστιαία υποχώρηση της προστιθέ-

---

37. Τράπεζα της Ελλάδος, «Νομισματική Πολιτική 2010-2011», Αθήνα, 2011.

μενης αξίας σε σταθερές τιμές σημειώθηκε στο δευτερογενή τομέα όπου έφθασε το 8,8% το 2010, μετά από μία μείωση 4,6% το 2009, κυρίως λόγω της πτώσης της δραστηριότητας της βιομηχανίας, της ενέργειας και του κατασκευαστικού κλάδου.

Επίσης, στη μείωση του συνολικού προϊόντος συνετέλεσε ο τομέας των υπηρεσιών λόγω της σημαντικής υποχώρησης της προστιθέμενης αξίας που παράγει. Αναλυτικά, η ακαθάριστη προστιθέμενη αξία του τομέα των υπηρεσιών μειώθηκε κατά 5,1% σε σταθερές τιμές το 2010, έναντι μείωσης κατά 1,7% το 2009. Οι κλάδοι των υπηρεσιών με την μεγαλύτερη πτώση είναι ο κλάδος του εμπορίου, των ξενοδοχείων, εστιατορίων, και μεταφορών – επικοινωνιών.

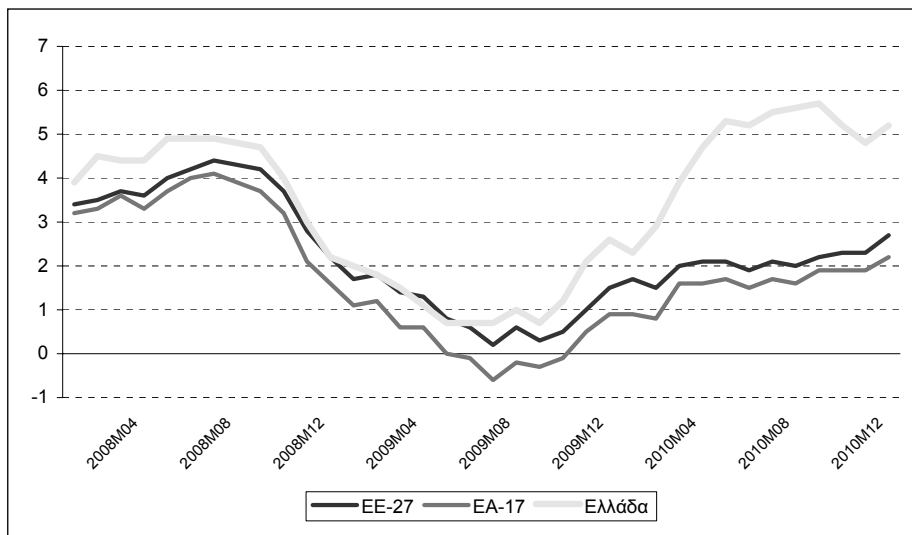
Αύξηση παρουσίασε μόνο η προστιθέμενη αξία του πρωτογενή τομέα κατά 12,3% το 2010, μετά από αυξήσεις κατά 9,3% το 2009 και 10,1% το 2008³⁸.

Όσον αφορά την εξέλιξη του πληθωρισμού, παρά την υποχώρηση της ζήτησης και τη μείωση του κόστους εργασίας ανά μονάδα προϊόντος, ο ρυθμός ανόδου του Εναρμονισμένου Δείκτη Τιμών Καταναλωτή (ΕνΔΤΚ) εμφάνισε έντονη επιτάχυνση από 2,3% τον Ιανουάριο του 2010 σε 5,7% το Σεπτέμβριο (Διάγραμμα 63), φθάνοντας στο υψηλότερο σημείο από τον Αύγουστο του 1997, ενώ στην συνέχεια υποχώρησε ελαφρά και το Δεκέμβριο διαμορφώθηκε στο 5,2%. Άνοδο σε υψηλό επίπεδο παρουσίασε και ο πυρήνας του πληθωρισμού, από 1,4% τον Ιανουάριο του 2010, στο 3,9% τον Αύγουστο, για να υποχωρήσει στο 3,0% το Δεκέμβριο. Ο μέσος ετήσιος ρυθμός αύξησης του ΕνΔΤΚ έφθασε το 4,7% από 1,4% το 2009, ενώ το μέσο επίπεδο του πυρήνα του πληθωρισμού διαμορφώθηκε στο 3,0% από 2,2% το 2009. Ταυτόχρονα, ο ρυθμός αύξησης του ΕνΔΤΚ στη ζώνη του ευρώ από 0,3% το 2009 αυξήθηκε στο 1,6% το 2010.

---

38. Τράπεζα της Ελλάδος, «Έκθεση του Διοικητή για το έτος 2010», Απρίλιος 2011.

Διάγραμμα 63
Εξέλιξη Πληθωρισμού σε Ελλάδα – ΕΕ-27 και ΕΑ-17

Πηγή: Eurostat.

Η ύπαρξη υψηλού πληθωρισμού που έπληξε το 2010 την ελληνική οικονομία πέρα από τη προφανή επίπτωση της μείωσης της αγοραστικής δύναμης εξαιτίας της άνισης εξέλιξης που σημειώνεται στο γενικό επίπεδο τιμών και στο διαθέσιμο εισόδημα, έθεσε σε αμφισβήτηση τον πυρήνα της στρατηγικής του μνημονίου που είναι η διαδικασία της «εσωτερικής υποτίμησης». Η διαδικασία δηλαδή, διαμέσου της οποίας θα βελτιωθεί η ανταγωνιστικότητα της οικονομίας όχι από την αναδιανομή του εισοδήματος, την αναδιάρθρωση του παραγωγικού ιστού, την καινοτομία και τις επενδύσεις υψηλής προστιθέμενης αξίας (ανταγωνιστικός αποπληθωρισμός) αλλά από τη μείωση των εισοδημάτων που οδηγεί σε μεγάλη πτώση της ζήτησης, σε μείωση της παραγωγής και τελικά σε μείωση του εργατικού κόστους και άρα μείωση των τιμών των τελικών προϊόντων και υπηρεσιών (ή βραδύτερη αύξησή τους σε σχέση με τις υπόλοιπες χώρες της ζώνης του ευρώ) που θα τα καταστήσει ανταγωνιστικότερα έναντι αυτών της ζώνης του ευρώ.

Παράλληλα, η σύγκριση του ΕνΔΤΚ με τον ΕνΔΤΚ με σταθερούς φόρους οδηγεί στο συμπέρασμα ότι η αύξηση του γενικού επιπέδου των τιμών είναι αποτέλεσμα της αύξησης των έμμεσων φόρων (από τις 5 μονάδες του πληθωρισμού τον Ιούνιο του 2010, οι 4 μονάδες οφείλονται στην αύξηση των φόρων), της αύξησης του κόστους μεταφοράς (καύσιμα, διόδια, τέλη κυκλοφορίας) και εν γένει της πολιτικής που απορρέει από το Πρόγραμμα Οικονομικής Προσαρμογής που συνόδευε το Μνημόνιο και στοχεύει στην αύξηση των εσόδων με την επιβολή νέων φόρων με αποτέλεσμα την αυτοϋπονόμευση του συνόλου της οικονομικής πολιτικής. Διότι από την μία

τα έσοδα του κράτους αποκλίνουν από τους στόχους που τίθενται (σε μια υφεισιακή οικονομία μειώνεται η φορολογητέα ύλη) και από την άλλη δεν επιτυγχάνεται η μείωση της τιμής των προϊόντων που θα τα καταστήσει ανταγωνιστικότερα, έστω και με την κοινωνικά βάρβαρη διαδικασία της «εσωτερικής υποτίμησης».

5.5. Σύγχρονες δημοσιονομικές εξελίξεις στην ελληνική οικονομία

Η Ελλάδα αντιμετώπιζε και πριν την οικονομική κρίση οξύ δημοσιονομικό πρόβλημα με υψηλό δημόσιο χρέος και έλλειμμα. Η διεθνής οικονομική κρίση που έπληξε την ελληνική οικονομία από τα τέλη του 2008 επιτάχυνε και επέτεινε την επιδείνωση των δημόσιων οικονομικών.

Το 2009 το δημόσιο χρέος κυμαινόταν στο 127,1% του ΑΕΠ με τον μέσο όρο των χωρών του ευρώ στο 79,3% του ΑΕΠ και το δημόσιο έλλειμμα στο 15,4% του ΑΕΠ (το 15,4% ανακοινώθηκε με την πρόσφατη αναθεώρηση της Eurostat, πριν την αναθεώρηση το έλλειμμα είχε ανακοινωθεί 12,9% του ΑΕΠ) ενώ ο μέσος όρος της ευρωζώνης ήταν στο 6,3% του ΑΕΠ.

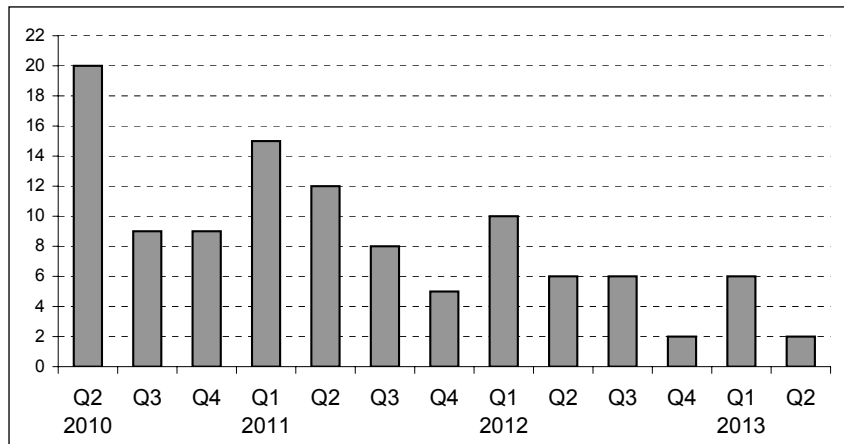
Η υποβάθμιση της πιστοληπτικής ικανότητας της χώρας από τους διεθνείς οίκους αξιολόγησης και η διεύρυνση της διαφοράς των αποδόσεων μεταξύ των ελληνικών και γερμανικών ομολόγων από τα τέλη του 2009 και κυρίως τις αρχές του 2010 δημιούργησε ακόμη ένα πρόβλημα, την μετατροπή του δημοσιονομικού ζητήματος της ελληνικής οικονομίας σε πρόβλημα δανεισμού της και άρα αδυναμία χρηματοδότησης του δημόσιου χρέους της. Τον εγκλωβισμό δηλαδή της ελληνικής οικονομίας σε ένα φαύλο κύκλο, όπου αφενός είναι αναγκασμένη να δανείζεται προκειμένου να εξυπηρετήσει τα δάνεια που είχε πάρει στο παρελθόν αφετέρου όμως τα επιτόκια δανεισμού είναι τόσο υψηλά ώστε να αδυνατεί να αποπληρώσει τα δάνεια που θα λάβει στο μέλλον.

Σε αυτές τις συνθήκες τον Απρίλιο του 2010, η ελληνική κυβέρνηση απήτηνε επίσημο αίτημα χρηματοδοτικής συνδρομής προς τις χώρες του ευρώ και το Διεθνές Νομισματικό Ταμείο. Τον Μάιο του 2010, στο πλαίσιο του Μνημονίου Οικονομικής και Χρηματοπιστωτικής Πολιτικής, που συμφωνήθηκε με την Ευρωπαϊκή Επιτροπή, σε συνεργασία με Ευρωπαϊκή Κεντρική Τράπεζα και το Διεθνές Νομισματικό Ταμείο, και βάσει του Προγράμματος Οικονομικής Προσαρμογής αποφασίστηκε χρηματοδοτική βοήθεια προς την Ελλάδα ύψους 110 δις Ευρώ εκ των οποίων 80 δις από τις χώρες της ζώνης του ευρώ και 30 δις από το ΔΝΤ.

Σκοπός της χορήγησης αυτού του υψηλού ποσού ήταν να μπορέσει η Ελλάδα να αναχρηματοδοτήσει το χρέος της και το ακαθάριστο έλλειμμα της χωρίς να χρειάζεται να προσφύγει στις απαγορευτικά ακριβές αγορές, μέχρι τις αρχές του 2012, όταν σύμφωνα με το στόχο του προγράμματος, θα έχει ανακτηθεί η εμπιστοσύνη τους και

άρα η δυνατότητα της ελληνικής οικονομίας να επανασυνδεθεί με τις αγορές ομολόγων. Το δάνειο αποφασίστηκε να χορηγείται σε τριμηνιαίες δόσεις μέχρι τα μέσα του 2013 (Διάγραμμα 64). Η χορήγηση των δόσεων θα εξαρτάται από την πορεία της εκτέλεσης του Προγράμματος Οικονομικής Προσαρμογής (ΠΟΠ) και άρα της δημοσιονομικής προσαρμογής της χώρας.

Διάγραμμα 64
Χρονοδιάγραμμα εκταμίευσης Δανείου (σε δις ευρώ)

Πηγή: Πρόγραμμα Οικονομικής Προσαρμογής.

Σε αυτά τα πλαίσια η **δημοσιονομική πολιτική το 2010** ασκήθηκε εντός των ορίων του ΠΟΠ, δηλαδή αποκλειστικά στην κατεύθυνση της αυστηρής δημοσιονομικής προσαρμογής, με τον περιορισμό των δαπανών και την αύξηση των εσόδων, η οποία μάλιστα αποφασίστηκε να γίνει πιο εμπροσθοβαρής σε σχέση με τους στόχους που έθετε και τα μέτρα που περιλάμβανε για την επίτευξή τους το Πρόγραμμα Σταθερότητας και Ανάπτυξης που είχε ανακοινωθεί από την κυβέρνηση τον Ιανουάριο του 2010. Μέτρα και παρεμβάσεις, με τα οποία επιχειρήθηκε η προσαρμογή, ήταν συνοπτικά οι περικοπές μισθών και συντάξεων, το πάγωμα των προσλήψεων στο δημόσιο, η μείωση των λειτουργικών δαπανών και των επιχορηγήσεων των φορέων του ευρύτερου δημόσιου τομέα, η αύξηση των έμμεσων φόρων, η επιβολή νέων φόρων, η επιβολή έκτακτων εισφορών σε επιχειρήσεις και ιδιώτες, οι παρεμβάσεις στο σύστημα κοινωνικής προστασίας, οι παρεμβάσεις στο σύστημα υγείας, η εφαρμογή του προγράμματος «Καλλικράτης» με τις συγχωνεύσεις δήμων και κοινοτήτων και τις παρεμβάσεις στην τοπική αυτοδιοίκηση και το πάγωμα των δημοσίων επενδύσεων. Τα μέτρα αυτά μαζί με τα υπόλοιπα παρόμοια κατεύθυνσης που συνέθεσαν το σύνολο της οικονομικής πολιτικής που ασκήθηκε, στερούνταν των απαραίτητων αναπτυξιακών στοιχείων αλλά και κοινωνικών και οικονομικών ισοδυνάμων για αυτό και εξ αρχής ήταν κοινωνικά άδικα αλλά και αναποτελεσματικά.

Το έλλειμμα του κρατικού προϋπολογισμού για το 2010, σύμφωνα με την τελευταία ανακοίνωση της Eurostat τον Απρίλιο του 2011, διαμορφώθηκε στο 10,5% του ΑΕΠ από 15,4% το 2009 (η εκτίμηση της Eurostat είναι μεταγενέστερη των στοιχείων των Πινάκων 4 και 5 για αυτό και υπάρχουν αποκλίσεις). Τα έσοδα του κρατικού προϋπολογισμού έφθασαν το 39,1% του ΑΕΠ από 37,3% το 2009 και οι δαπάνες το 49,5% από 52,9%. Διαπιστώνεται ότι το έλλειμμα διαμορφώνεται αρκετά υψηλότερα από το στόχο που έθετε το ΠΟΠ για έλλειμμα 8,1% λόγω της αναθεώρηση των στοιχείων του ελλείμματος των προηγούμενων ετών αλλά και της αποτυχίας της οικονομικής πολιτικής κυρίως στο σκέλος των εσόδων. Ενώ το ΠΟΠ εκτιμούσε αύξηση των εσόδων κατά 12,7% η αύξηση ήταν τελικά της τάξεως του 5,1% με αποτέλεσμα να περικοπούν οι πρωτογενείς δαπάνες του προϋπολογισμού σε μεγαλύτερο βαθμό από αυτό που είχε προϋπολογιστεί (το ΠΟΠ προέβλεπε μείωση πρωτογενών δαπανών κατά 7,3%, ενώ η πραγματοποιηθείσα μείωση ήταν της τάξεως του 10,9%)³⁹.

Αναλυτικότερα, **στο σκέλος των εσόδων**, τα έσοδα του τακτικού προϋπολογισμού αυξήθηκαν το 2010 κατά 5,1% και διαμορφώθηκαν σε 56,156 δις ευρώ. Τα έσοδα αυτά υστερούν του αρχικού στόχου που τέθηκε από τον Προϋπολογισμό του 2010 και προέβλεπε αύξηση των εσόδων κατά 9,1% και προφανώς και του στόχου για αύξηση των εσόδων κατά 12,7% που τέθηκε από το ΠΟΠ (παρότι το ΠΟΠ εγκρίθηκε στα μέσα του 2010 και άρα υπήρχε ήδη εικόνα για την πορεία των εσόδων). Μάλιστα υστερεί και από τον αναθεωρημένο στόχο του ΠΟΠ (που προέβλεπε αύξηση των εσόδων κατά 5,7%) κατά 380 εκατ. ευρώ λόγω κυρίως της έντονης κάμψης της οικονομικής δραστηριότητας που δεν είχε προβλεφθεί σε αυτό το βαθμό αλλά και της αδυναμίας για την πάταξη της φοροδιαφυγής.

---

39. Τράπεζα της Ελλάδος, «Εκθεση του Διοικητή για το έτος 2010», Απρίλιος 2011. Γενική Διεύθυνση Οικονομικών και Νομισματικών Υποθέσεων, European Commission, «Το Πρόγραμμα Οικονομικής Προσαρμογής για την Ελλάδα», Ιούνιος 2010.

Πίνακας 13: Έσοδα Τακτικού Προϋπολογισμού (εκατ. ευρώ)

	2008	2009	2010*	Εκατοστιαίες Μεταβολές	
				2009-2008	2010-2009*
I. Άμεσοι Φόροι	20.864	21.432	20.224	2,7	-5,6
1. Φόρος Εισοδήματος	16.670	16.590	14.287	-0,5	-13,9
- Φυσικών Προσώπων	10.816	10.841	9.398	0,2	-13,3
- Νομικών Προσώπων	4.191	3.790	3.149	-9,6	-16,9
2. Φόροι Κληρονομιών, δωρεών ακίνητης περιουσίας κτλ	486	526	487	8,3	-7,4
3. Άμεσοι Φόροι υπέρ τρίτων	1	2	1	92,5	-70,0
4. Άμεσοι Φόροι παρελθ. οικ. ετών	2.077	2.446	2.874	17,8	17,5
5. Έκτακτοι και λοιποί άμεσοι φόροι	1.631	1.868	2.578	14,5	37,8
II. Έμμεσοι Φόροι	30.221	28.291	31.042	-6,4	9,7
1. Δασμοί και ειδικές εισφορές εισ-εξαγ	320	254	217	-20,6	-14,6
2. Φόροι κατανάλωσης στα εισαγόμενα	3.246	2.229	2.046	-31,3	-8,2
3. Φόροι κατανάλωσης εγχωρίων	23.798	23.758	27.150	-0,2	14,3
- ΦΠΑ	15.840	14.826	15.578	-6,4	5,1
- Καύσιμα	3.689	4.374	5.698	18,6	30,3
- Καπνά	2.516	2.566	2.913	2,0	13,5
- Τέλη κυκλοφορίας	997	1.046	1.591	4,9	52,1
4. Φόροι συναλλαγών	2.063	1.453	1.120	-29,6	-22,9
5. Λοιποί έμμεσοι φόροι	794	597	509	-24,8	-14,7
III. Σύνολο φορολογητέων εσόδων	51.085	49.723	51.266	-2,7	3,1
IV. Μη φορολογητέα έσοδα	4.249	3.720	4.890	-12,4	31,5
Σύνολο Εσόδων Τακτικού Προϋπολογισμού	55.334	53.443	56.156	-3,4	5,1

*=προσωρινά στοιχεία

Πηγή: Γενικό Λογιστήριο Κράτους, Τράπεζα της Ελλάδος, «Έκθεση του Διοικητή για το έτος 2010», Αθήνα 2011.

Τα φορολογικά έσοδα (Πίνακας 13) που αποτελούν το 92% των εσόδων του τακτικού προϋπολογισμού, αυξήθηκαν το 2010 κατά 3,1% μετά από μείωση 2,7% το 2009. Η αύξηση αυτή των φορολογητέων εσόδων οφείλεται στην μεγάλη αύξηση των έμμεσων φόρων κατά 9,7% η οποία αντανάκλα την επίδραση των φορολογικών μέτρων που πάρθηκαν κατά το 2010. Οι διαδοχικές αυξήσεις του ΦΠΑ και η επέκταση των υψηλών συντελεστών σε περισσότερα προϊόντα, οι αυξήσεις στους ειδικούς φόρους κατανάλωσης και τα καύσιμα, η αύξηση των τελών κυκλοφορίας είναι χαρακτηριστικά μέτρα της φορολογικής πολιτικής που ακολουθήθηκε.

Αντίθετα, τα έσοδα από άμεσους φόρους είναι μειωμένα κατά 5,6% σε σχέση με το 2009, εξαιτίας της μείωσης των εσόδων από τη φορολογία των φυσικών προσώπων κατά 13,3% (λόγω των περικοπών των αποδοχών των μισθωτών, την μείωση των συντάξεων και την μείωση της απασχόλησης) και την μείωση των εσόδων από τη φορολογία νομικών προσώπων λόγω της μειωμένης κερδοφορίας των επιχειρήσεων.

Έτσι λοιπόν, τα έσοδα από έμμεσους φόρους ως ποσοστό του συνόλου των φορολογητέων εσόδων από 56% το 2009 ξεπερνούν το 60% το 2010.

Προκύπτει λοιπόν, ότι η φορολογική πολιτική που ακολουθήθηκε το 2010 είχε ως αποτέλεσμα την ενίσχυση των κοινωνικά άδικων έμμεσων φόρων που απορροφούν ένα μεγάλο μέρος του εισοδήματος των μισθωτών και συρρικνώνουν την αγοραστική ικανότητα τους, υποβαθμίζοντας το βιοτικό τους επίπεδο και υπονομεύοντας την αναπτυξιακή πορεία της χώρας, χωρίς ταυτόχρονα να αντιμετωπίσει την τεράστια φοροδιαφυγή και φοροκλοπή, την μεγάλη ανισότητα στην κατανομή του φορολογικού βάρους ανάμεσα σε φυσικά και νομικά πρόσωπα αλλά και εντός των φυσικών προσώπων και γενικότερα τις αδυναμίες και αδικίες του φορολογικού συστήματος που δεν επιτρέπουν τη δημιουργία συνθηκών διατηρήσιμης και κοινωνικά αποδεκτής δημοσιονομικής εξυγίανσης και σταθερότητας.

Στο σκέλος των δαπανών του τακτικού Προϋπολογισμού, το 2010 οι δαπάνες μειώθηκαν κατά 9,1% μετά από αύξηση 17,8% το 2009 και έναντι στόχου μείωσης 5,5% στο ΠΟΠ.

Πίνακας 14: Δαπάνες Τακτικού Προϋπολογισμού και Προϋπολογισμού Δημοσίων Επενδύσεων (εκατ. ευρώ)

	2008	2009	2010*	Εκατοστιαίες Μεταβολές	
				2009-2008	2010-2009
I. Δαπάνες τακτικού Προϋπολογισμού	60.980	71.817	65.247	17.8	-9.1
1. Δαπάνες προσωπικού	24.082	25.870	23.452	7.4	-9.3
Εκ των οποίων για συντάξεις	5.904	6.487	6.250	9.9	-3.7
2. Τόκοι (και λοιπές δαπάνες εξυπηρέτησης Δημόσιου Χρέους)	11.207	12.325	13.223	10.0	7.3
3. Αποδόσεις στην Ε.Ε.	2.649	2.484	2.363	-6.2	-4.9
4. Αποδόσεις εσόδων τρίτων	4.624	6.452	5.656	39.5	-12.3
5. Επιδοτήσεις Γεωργίας	758	665	516	-12.3	-22.4
6. Επιχορηγήσεις	14.890	19.015	16.933	27.7	-10.9
- Ασφαλιστικών Οργανισμών (περιλαμβάνονται δαπάνες Κοινωνικής Προστασίας)	12.128	15.266	13.656	25.9	-10.5
7. Λοιπές Δαπάνες	2.770	3.508	2.729	26.6	-22.2
8. Επιχορήγηση Νοσηλευτικών Ιδρυμάτων για εξόφληση μέρους παλιών οφειλών τους	-	1.498	375		
II. Δαπάνες Προϋπολογισμού Δημοσίων Επενδύσεων	9.624	9.558	8.447	-0.4	-11.9
III. Δαπάνες Κρατικού Προϋπολογισμού (I+II)	70.604	81.405	73.694	15.3	-9.5
Πρωτογενείς δαπάνες Κρατικού Προϋπολογισμού	59.397	69.080	60.471	16.3	-12.5
Πρωτογενείς δαπάνες Τακτικού Προϋπολογισμού	49.773	57.994	51.649	16.5	-10.9
Χρεολύσια	26.246	29.135	19.549	11.0	-32.9

*=προσωρινά στοιχεία

Πηγή: Γενικό Λογιστήριο Κράτους, Τράπεζα της Ελλάδος, «Εκθεση του Διοικητή για το έτος 2010», Αθήνα 2011.

Η εξέλιξη αυτή οφείλεται στη μείωση των πρωτογενών δαπανών κατά 10,9% (Πίνακας 14) εξαιτίας των μέτρων που υπαγορεύθηκαν από το ΠΟΠ.

Αναλυτικότερα, οι δαπάνες προσωπικού παρουσίασαν μείωση το 2010 κατά 9,3% μετά από αύξηση 7,4% το 2009. Η μείωση αυτή οφείλεται στο πάγωμα των προσλήψεων, τις περικοπές σε μισθούς και συντάξεις, τη μη ανανέωση συμβάσεων εργασίας, την περικοπή των επιδομάτων των δημοσίων υπαλλήλων κατά 20%, την περικοπή του επιδόματος Πάσχα, την κατάργηση επιδόματος Χριστουγέννων και επιδόματος αδειάς, την περικοπή υπερωριακών αμοιβών, την περικοπή αμοιβών για συμμετοχή σε συμβούλια και επιτροπές κ.α.

Οι δαπάνες για επιχορηγήσεις μειώθηκαν κατά 10,9% μετά από αύξηση 27,7% το 2009. Η μείωση αυτή οφείλεται στην περικοπή των επιχορηγήσεων προς ορισμένα ασφαλιστικά ταμεία αλλά και την περικοπή δαπανών για λόγους κοινωνικής προστασίας όπως για παράδειγμα η ακύρωση της δεύτερης δόσης της έκτακτης ενίσχυσης κοινωνικής αλληλεγγύης.

Οι καταναλωτικές δαπάνες μειώθηκαν κατά 800 εκατ. ευρώ λόγω κυρίως της περικοπής των δαπανών για μετακινήσεις και για προμήθειες.

Οι δαπάνες του Προϋπολογισμού Δημοσίων Επενδύσεων μειώθηκαν κατά 11,9% μετά από μείωση 0,9% το 2009, έναντι στόχου για μείωση 4,0% όπως προβλέπεται στο ΠΟΠ και διαμορφώθηκαν στο 3,7% του ΑΕΠ⁴⁰.

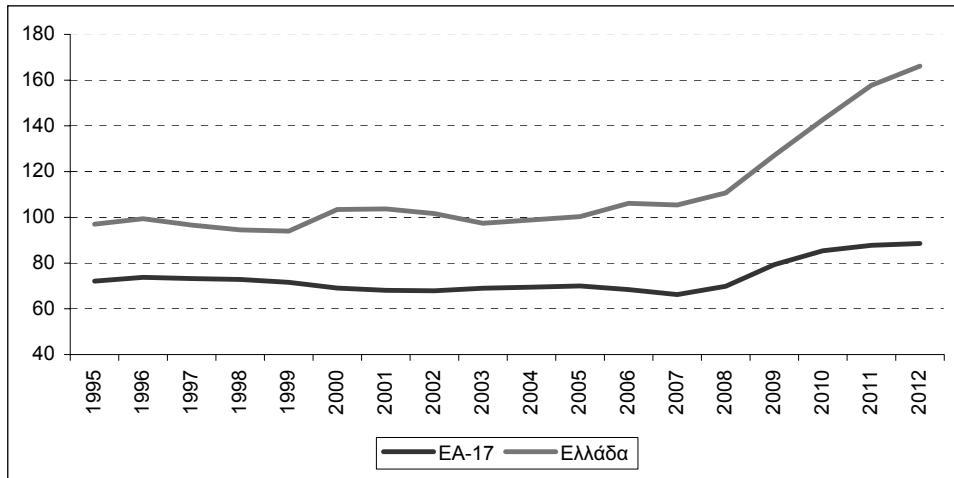
Όσον αφορά **την χρηματοδότηση του ελλείμματος για το 2010**, το πρώτο τρίμηνο του έτους χρηματοδοτήθηκε με την έκδοση ομολογιακών κοινοπρακτικών δανείων, εντόκων γραμματίων και βραχυπρόθεσμων τίτλου εξωτερικού. Μετά την προσφυγή στο μηχανισμό χρηματοδοτικής στήριξης ο δανεισμός πραγματοποιείται μέσω αυτού, και έτσι σύμφωνα με το χρονοδιάγραμμα εκταμιεύσεων του προγράμματος εντός του 2010 εισπράχθηκαν 31,7 δις ευρώ από τα 110 δις του συνολικού πακέτου στήριξης.

Σε σχέση με το **Δημόσιο Χρέος**, το 2010, σύμφωνα με τα στοιχεία της ευρωπαϊκής επιτροπής το Δημόσιο Χρέος έφθασε τα 328,6 δις ευρώ από 298,7 δις ευρώ το 2009, ενώ με τα τελευταία στοιχεία του Γενικού Λογιστηρίου του Κράτους (Μάρτιος 2011 – Δελτίο Δημόσιου Χρέους) φθάνει τα 355 δις ευρώ. Ως ποσοστό του ΑΕΠ από το 127% το 2009, έφθασε το 142,8% το 2010 ενώ για το 2011 αναμένεται να ξεπεράσει το 157,7% εξελισσόμενο έτσι στο σοβαρότερο πρόβλημα της ελληνικής οικονομίας (Διάγραμμα 65).

---

40. Τράπεζα της Ελλάδος, «Έκθεση του Διοικητή για το έτος 2010», Αθήνα, Απρίλιος 2011.

Διάγραμμα 65
Η εξέλιξη Δημοσίου Χρέους σε Ελλάδα και Χώρες της ζώνης του ευρώ
(% του ΑΕΠ)

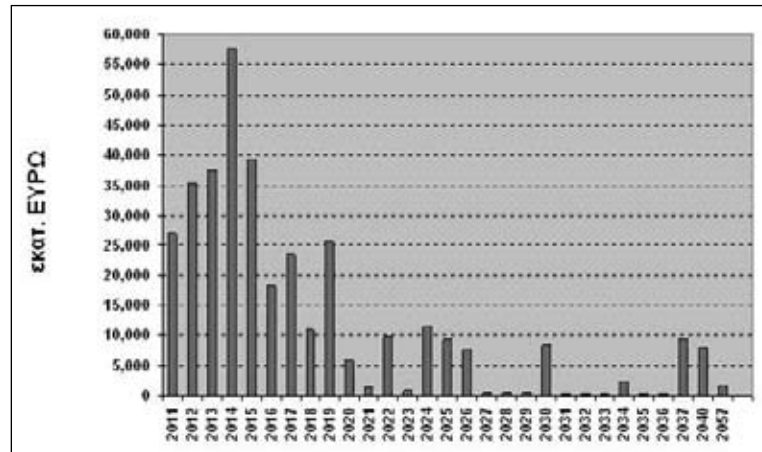

Πηγή: Ameco Database.

Επιπλέον, η αύξηση του δανεισμού της χώρας που παρατηρήθηκε από το 2000 και ύστερα, δημιουργεί ένα δυσβάσταχτο επίπεδο δανειακών αναγκών το οποίο μάλιστα εντείνεται σε μεσοπρόθεσμο τουλάχιστον διάστημα. Η ύπαρξη μεγάλων λήξεων ομολόγων αναφοράς στο μέλλον, η αναμενόμενη αύξηση πληρωμών για τόκους λόγω της ονομαστικής διεύρυνσης του χρέους αλλά και η εκτίναξη του κόστους δανεισμού δημιουργούν μια ζοφερή εικόνα για το μέλλον.

Σύμφωνα με τον Οργανισμό Διαχείρισης Δημόσιου Χρέους οι λήξεις ομολόγων της κεντρικής κυβέρνησης ανέρχονται το 2011 σε 35,2δισ ευρώ, το 2012 σε 35,3 δισ ευρώ, το 2013 σε 37,6 δισ ευρώ το 2014 σε 57,7 δισ ευρώ, το 2015 σε 39,4 δισ ευρώ και την περίοδο 2016 – 2020 οι λήξεις ομολόγων του ελληνικού δημοσίου ανέρχονται σε 84,3 δισ ευρώ (Διάγραμμα 66).

Διάγραμμα 66
Λήξεις ομολόγων Κεντρικής Κυβέρνησης

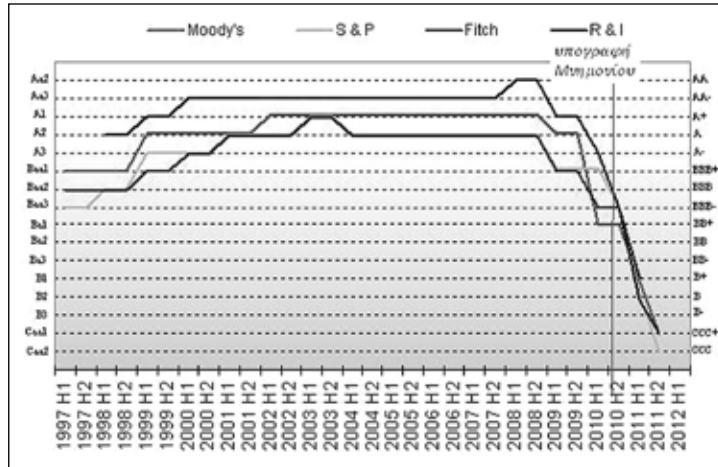

Πηγή : ΟΑΔηΧ.

Είναι προφανές ότι το Πρόγραμμα Οικονομικής Προσαρμογής (ΠΟΠ), παρά το γεγονός ότι εφαρμόστηκε πιστά, όχι μόνο δεν οδήγησε την ελληνική οικονομία στην ανάκαμψη, την δημοσιονομική εξυγίανση και την έξοδο στις φθηνές αγορές το 2012, αντίθετα με μαθηματική ακρίβεια την οδηγεί σε μια νέα κρίση χρέους που κορυφώνεται το 2014. Με την πιστοληπτική ικανότητα της χώρας να είναι χειρότερη από πριν της υπογραφής του μνημονίου (Διάγραμμα 67) και τη διαφορά αποδόσεων των ελληνικών σε σχέση με τα γερμανικά ομόλογα δεκαετίας να έχει εκτοξευτεί ως απόδειξη του κινδύνου με τον οποίο αντιμετωπίζουν την Ελλάδα οι επενδυτές (Διάγραμμα 68), η κρίση δεν μπορεί να χρηματοδοτηθεί με αποτέλεσμα την εκ νέου προσφυγή της χώρας στο μηχανισμό στήριξης για την παροχή νέου δανείου.

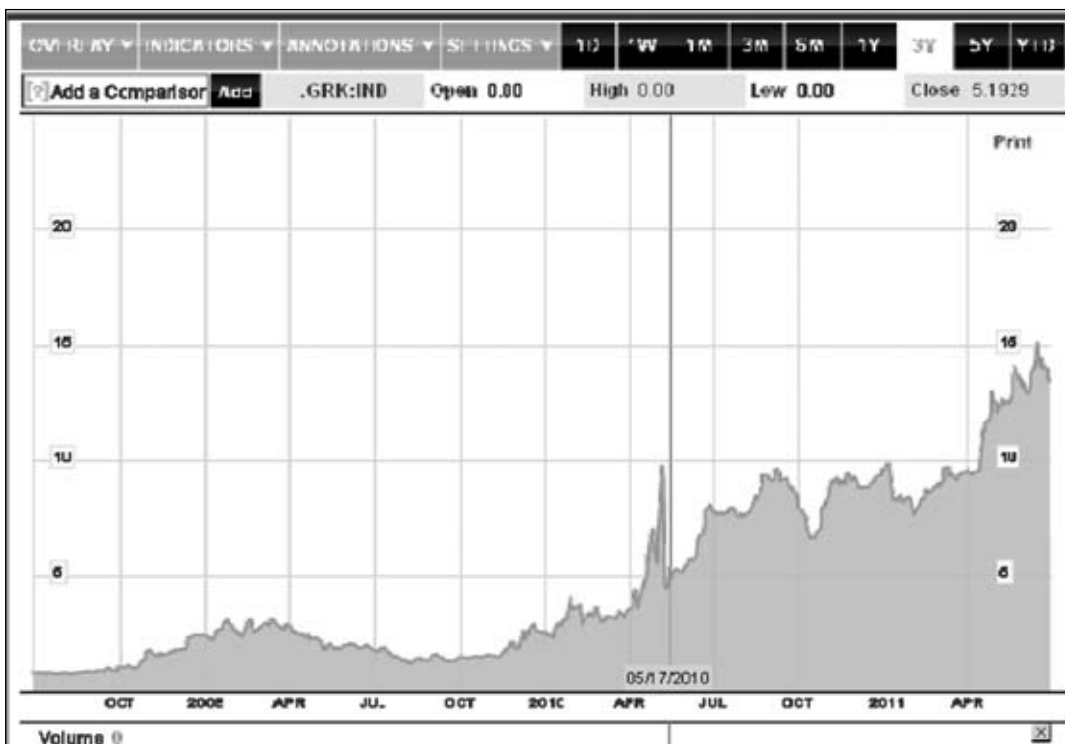
Το νέο δάνειο (Μνημόνιο 2) ύψους 60 - 70 δις ευρώ θα εξασφαλίσει την αποπληρωμή των δανειακών κεφαλαίων μέχρι και το 2012 και έπειτα θα είναι απαραίτητη η παροχή νέου δανείου πάνω από 100 δις για την συνέχιση της αποπληρωμής των δανειακών υποχρεώσεων της χώρας.

Διάγραμμα 67
Πιστοληπτική Ικανότητα (Μάιος 2011)

Πηγή: ΟΔΔΗΧ.

Διάγραμμα 68
Εξέλιξη της διαφοράς αποδόσεων ελληνικών ομολόγων σε σχέση με τα γερμανικά

Πηγή: Bloomberg.

Απαραίτητη προϋπόθεση των νέων δανειακών συμβάσεων αλλά και για την συνέχιση καταβολής των δόσεων του δανείου που έχει ήδη λάβει η χώρα με το πρώτο Μνημόνιο είναι η επιβολή νέων μέτρων λιτότητας που χαρακτηρίζονται επίσης από υφεισιακή προσήλωση και οδηγούν σε εργασιακό και κοινωνικό κραχ.

Σε αυτά τα πλαίσια κινείται το Μεσοπρόθεσμο Πλαίσιο Δημοσιονομικής Στρατηγικής (ΜΠΔΣ) 2012 - 2015 που παρότι επιστρατεύεται για να αντιμετωπιστεί η αναποτελεσματικότητα του Προγράμματος Οικονομικής Προσαρμογής χρησιμοποιεί ακριβώς τα ίδια εργαλεία οικονομικής πολιτικής.

Ορισμένα από τα επιπλέον μέτρα που προβλέπει το ΜΠΔΣ 2012-2015 είναι τα εξής:

Σχετικά με τις δαπάνες του προϋπολογισμού,

- Συγκράτηση μισθολογικού κόστους με περιορισμό προσλήψεων (εφαρμογή κανόνα 1:10)
- Μειώσεις μισθών - επιδομάτων
- Αύξηση ορών εργασίας από 37,5 σε 40 και μείωση της δαπάνης για υπερωρίες
- Μείωση των συμβασιούχων
- Εφαρμογή προγραμμάτων εθελούσιας μερικής απασχόλησης στο δημόσιο και μακροχρόνιας άδειας αποδοχών
- Μειώσεις λειτουργικών δαπανών
- Συγχωνεύσεις / καταργήσεις και περικοπές επιχορηγήσεων φορέων
- «Αναδιοργάνωση» Δημόσιων Επιχειρήσεων και Οργανισμών
- Μείωση αμυντικών δαπανών
- Μείωση δαπανών Κοινωνικής προστασίας
- Μείωση δαπανών στο τομέα της υγείας
- Μείωση δαπανών κοινωνικής ασφάλισης (μειώσεις συντάξεων πχ ΟΓΑ)
- Εφαρμογή κριτηρίων παροχής συνταξιοδοτικών παροχών και επιδομάτων

Σχετικά με τα έσοδα του Προϋπολογισμού,

- Επιβολή έκτακτης εισφοράς σε δημοσίους υπαλλήλους και ελεύθερους επαγγελματίες
- Αύξηση εισφορών ιδιωτικού τομέα
- Αύξηση ΦΠΑ και άλλων φόρων όπως ακίνητης περιουσίας
- Μείωση φοροαπαλλαγών

- Έσοδα από αυθαίρετα
- Αύξηση τελών κυκλοφορίας
- Αλλαγές σε τεκμήρια διαβίωσης

Παράλληλα με τα μέτρα λιτότητας το ΜΠΑΣ 2012-2015 προβλέπει την εφαρμογή ενός εκτεταμένου προγράμματος αποκρατικοποιήσεων και «αξιοποίησης» της περιουσίας του ελληνικού δημοσίου (Πίνακας 15). Το πρόγραμμα αποκρατικοποιήσεων στοχεύει στη συγκέντρωση εσόδων από αποκρατικοποιήσεις ύψους 5 δις το 2011 και σωρευτικά 15 δις έως το 2012 και 50 δις έως το 2015. Τα έσοδα αυτά θα πάνε απευθείας στην χρηματοδότηση του δημόσιου χρέους με στόχο να συμβάλλουν στη βιωσιμότητά του και στη μείωση της επιβάρυνσης από τόκους.

Σε κάθε περίπτωση εξετάζοντας το πρόγραμμα «διαχείρισης και αξιοποίησης» της περιουσίας του δημοσίου μόνο από την δημοσιονομική σκοπιά του, (παραβλέποντας δηλαδή τους εθνικούς, κοινωνικούς και οικονομικούς λόγους που επιβάλλουν την διατήρηση του χαρακτήρα των δημόσιων επιχειρήσεων και οργανισμών κοινής ωφελείας) οι στόχοι που θέτει το πρόγραμμα είναι ανεδαφικοί. Ειδικά μάλιστα όταν η πώληση μετοχών, δικαιωμάτων εκμετάλλευσης, επέκταση συμβάσεων κτλ γίνονται τη στιγμή που η χρηματιστηριακή ή η εμπορική τιμή τους είναι πολύ χαμηλότερη από αυτή που ήταν στο παρελθόν και θα είναι και στο μέλλον με την ανάκαμψη της ελληνικής οικονομίας.

Πίνακας 15: Πρόγραμμα Αποκρατικοποιήσεων 2012 -2015

	Εκτιμώμενος χρόνος	Ποσοστό του Δημοσίου %	Ποσοστό προς πώληση %	Είδος Συναλλαγής
2011				
Οργανισμός Τηλεπικοινωνιών Ελλάδος (OTE)	Q2	16,0	10,0	Πώληση Μετοχών
Εταιρεία Ύδρευσης Αποχέτευσης Θεσ/κης	Q3	74,0	>40,0	Πώληση Μετ. ΕΕΣ
Διεθνής Αερολιμένας Αθηνών	Q3	100	-	Επέκταση Σύμβασης
ΟΠΑΠ 1	Q3	100	-	Επέκταση Σύμβασης
ΟΠΑΠ 2	Q3	100	-	Νέες Άδειες
Οργανισμός Λιμένος Θεσ/κης	Q3	74,3	23,3	Πώληση Μετ. ΕΕΣ
Κρατικά Λαχεία	Q3	100	100	Πώληση Μετ. ΕΕΣ
Οργανισμός Λιμένος Πειραιώς	Q4	74,1	23,1	Πώληση Μετ. ΕΕΣ
Ελληνικά Αμυντικά Συστήματα	Q4	99,8	99,8	Πώληση Μετοχών
Ταχυδρομικό Ταμιευτήριο	Q4	34,0	34,0	Πώληση Μετοχών
Δημόσια Επιχείρηση Αερίου	Q4	65,0	55,0	Πώληση Μετοχών
Διαχειριστής Εθνικού Συστήματος Αερίου	Q4	65,0	31,0	Πώληση Μετοχών

ΤΡΑΙΝΟΣΕ	Q4	100	100	Πώληση Μετοχών
ΛΑΡΚΟ	Q4	55,2	55,2	Πώληση Μετοχών
Alpha Bank	Q4	0,6	0,6	Πώληση Μετοχών
Εθνική Τράπεζα της Ελλάδος	Q4	1,2	1,2	Πώληση Μετοχών
Οργανισμός Διεξαγωγής Ιπποδρομιών Ελλάδος	Q4	100	100	Πώληση Μετοχών
Άδειες Κινητής Τηλεφωνίας	Q4	100	100	Επέκταση Σύμβασης
Ελληνικό Καζίνο Πάρνηθας	Q4	49,0	49,0	Πώληση Μετοχών
Ελληνική Βιομηχανία Οχημάτων (ΕΛΒΟ)	Q4	72,6	72,6	Πώληση Μετοχών
ΟΠΑΠ	Q4	34,0	34,0	Πώληση Μετοχών
Ελληνικό 1	Q4	100	-	Πώληση Μετ. ΕΕΣ
4 Αεροσκάφη Airbus	Q4	100	100	Πώληση
Ακίνητα 1	Q4	100	-	Πώληση Μετ. ΕΕΣ
2012				
Διεθνής Αερολιμένας Αθηνών	Q1	55,0	>21,0	Πώληση Μετ. ΕΕΣ
Ελληνικά Πετρέλαια	Q1	35,5	35,5	Πώληση Μετοχών
Τράπεζα Πειραιώς	Q1	1,3	1,3	Πώληση Μετοχών
Αγροτική Τράπεζα Ελλάδος	Q1	77,3	26,2	Πώληση Μετοχών
Αυτοκινητόδρομος «Εγνατία Οδός»	Q1	100	100	Πώληση Μετ. ΕΕΣ
Ελληνικά Ταχυδρομεία (ΕΛΤΑ)	Q1	90,0	>40	Πώληση Μετοχών
Λιμάνια 1	Q1	100	100	Πώληση Μετ. ΕΕΣ
Εταιρεία Ύδρευσης Αποχέτευσης Πρωτεύουσας	Q2	61,3	27,3	Πώληση Μετ. ΕΕΣ
Ταμείο Παρακαταθηκών και Δανείων	Q2	100	100	Πώληση Μετ. ΕΕΣ
Ακίνητα 2	Q2	100	100	Πώληση Μετ. ΕΕΣ
Δημόσια Επιχείρηση Ηλεκτρισμού	Q3	51,0	17,0	Πώληση Μετοχών
Ελληνικοί Αυτοκινητόδρομοι 1	Q3	100	100	Πώληση Μετ. ΕΕΣ
Περιφερειακά Αεροδρόμια 1	Q3	100	100	Πώληση Μετ. ΕΕΣ
Ελληνικό 2	Q4	100	-	Πώληση Μετ. ΕΕΣ
Ακίνητα 3	Q4	100	-	Πώληση Μετ. ΕΕΣ
Ψηφιακό Μέρισμα 1	Q4	100	100	Πώληση Δικαιώμ.
Εταιρεία Ύδρευσης Αποχέτευσης Θεσ/κης	Q4	34,0		Πώληση Μετ. ΕΕΣ
Μεταλλευτικά Δικαιώματα 1	Q4	100	100	Πώληση Μετ. ΕΕΣ
2013				
Υποθαλάσσιο κοίτασμα φυσικού αερίου «Ν. Καβάλα»	Q1	100	100	Πώληση Μετ. ΕΕΣ
Περιφερειακά Αεροδρόμια 2	Q2	100	100	Πώληση Μετ. ΕΕΣ

Λιμάνια 2	Q2	100	100	Πώληση Μετ. ΕΕΣ
Ακίνητα 4	Q3	100	100	Πώληση Μετ. ΕΕΣ
Μεταλλευτικά Δικαιώματα 2	Q3	100	100	Πώληση Μετ. ΕΕΣ
Ψηφιακό Μέρισμα 2	Q4	100	100	Πώληση Δικαιωμ.
Εταιρεία Ύδρευσης Αποχέτευσης Πρωτευούσης	Q4	34,8		Πώληση Μετ. ΕΕΣ
Ελληνικοί Αυτοκινητόδρομοι 2	Q4	100	100	Πώληση Μετ. ΕΕΣ
2014				
Ελληνικοί Αυτοκινητόδρομοι 3	-	100	100	Πώληση Μετ. ΕΕΣ
Ακίνητη Περιουσία	-	100	-	Πώληση Μετ. ΕΕΣ
2015				
Ελληνικοί Αυτοκινητόδρομοι 4	-	100	-	Πώληση Μετ. ΕΕΣ
Ακίνητη Περιουσία	-	100	-	Πώληση Μετ. ΕΕΣ

Πηγή: Μεσοπρόθεσμο Πλαίσιο Δημοσιονομικής Στρατηγικής 2012-2015.

Το Μεσοπρόθεσμο Πλαίσιο Δημοσιονομικής Στρατηγικής παρουσιάζεται ως μονόδρομος για την συνέχιση της δανειοδότησης της χώρας, την αποφυγή της χρεοκοπίας και την έξοδο από την κρίση. Στην πραγματικότητα όμως βρίθκει αναποτελεσματικών μέτρων που εφαρμόστηκαν στο παρελθόν και οδήγησαν στο σημερινό αδιέξοδο. Για αυτό ακριβώς το λόγο το ΜΠΔΣ θα είναι αναποτελεσματικό, όπως εξάλλου ήταν και το ΠΟΠ που αντικαθιστά, τόσο στο τομέα περιορισμού των ελλειμμάτων και την δημιουργία πρωτογενών πλεονασμάτων όσο και στο τομέα συγκράτησης και διαχείρισης του δημόσιου χρέους.

Στον Πίνακα 16 παρουσιάζεται, σύμφωνα με όσα προβλέπει το Μεσοπρόθεσμο Πλαίσιο Δημοσιονομικής Στρατηγικής, η εξέλιξη των δημοσιονομικών μεγεθών σε επίπεδο γενικής κυβέρνησης για την περίοδο 2011 – 2015 (μετά την εφαρμογή των μέτρων που προέβλεπε το ΠΟΠ για το 2010), πριν την εφαρμογή των παρεμβάσεων που προβλέπει το ΜΠΔΣ και μετά την εφαρμογή των παρεμβάσεων του ΜΠΔΣ.

Σύμφωνα με τον Πίνακα 16 το έλλειμμα της γενικής κυβέρνησης θα αποκλιμακώνεται με γοργούς ρυθμούς και το 2015 θα είναι διαμορφωμένο στο 1,1% του ΑΕΠ. Ταυτόχρονα, από το 2012 θα υπάρχει πρωτογενή πλεόνασμα της γενικής κυβέρνησης το οποίο το 2015 θα φθάνει πάνω από 7,5% του ΑΕΠ.

Πίνακας 16: Εξελίξεις Εσόδων - Εξόδων Γενικής Κυβέρνησης (με την εφαρμογή του ΠΟΠ για το 2010), πριν τις παρεμβάσεις του ΜΠΔΣ (Σεναρίο Βάσης) και μετά την εφαρμογή του ΜΠΔΣ (σε εκατ. ευρώ)

	2011		2012		2013		2014		2015	
	Σ. Β.	ΜΠΔΣ	Σ. Β.	ΜΠΔΣ	Σ. Β.	ΜΠΔΣ	Σ. Β.	ΜΠΔΣ	Σ. Β.	ΜΠΔΣ
Έσοδα	92.291	95.972	92.606	99.754	93.013	102.463	93.430	105.616	94.707	108.672
Έμμεσοι Φόροι	27.469	28.569	28.104	30.294	28.663	31.293	29.243	32.353	29.861	33.341
Άμεσοι Φόροι	15.703	17.003	14.247	17.440	14.406	18.425	14.632	19.441	14.917	20.600
Κοινωνικές εισφορές	21.505	22.272	21.992	23.096	21.759	23.560	22.583	25.488	23.130	26.371
Απολήψεις από τρίτους	4.783	4.783	4.885	4.871	5.115	5.102	3.774	3.766	3.710	3.704
Πωλήσεις αγαθών και υπηρεσιών	2.163	2.163	2.465	2.518	2.220	2.409	2.113	2.442	2.026	2.371
Απόδοση από στοιχεία ενεργητικού	1.365	1.365	1.419	1.419	1.424	1.424	1.419	1.519	1.559	1.559
Λοιπά Έσοδα	19.304	19.818	19.495	20.117	19.427	20.250	19.565	20.606	19.504	20.726
Δαπάνες	115.844	112.659	120.105	113.610	123.923	113.550	127.025	112.810	130.890	112.934
Αμοιβές προσωπικού	21.444	20.583	20.459	18.699	20.054	17.774	19.783	17.101	19.553	16.689
Λειτουργικά έξοδα	11.626	10.990	11.235	9.955	10.997	9.124	11.577	8.841	10.689	7.465
Κοινωνικές μεταβιβάσεις	54.089	53.219	54.998	52.703	55.056	51.536	54.816	50.464	55.212	50.460
Τόκοι	14.544	14.544	17.856	17.456	21.705	19.805	25.754	22.154	29.660	23.460
Λοιπά Έξοδα	3.110	3.010	3.333	3.163	3.285	3.114	3.340	3.169	3.293	3.122
Δαπάνες για επενδύσεις	8.037	7.337	8.250	7.750	8.400	7.900	8.400	7.807	8.400	7.689
Λοιπές κεφαλαιακές μεταβιβάσεις	2.414	2.395	2.513	2.424	2.967	2.836	1.851	1.769	2.313	2.279
Αποθεματικό	580	580	1.460	1.460	1.460	1.460	1.505	1.505	1.770	1.770
Μη κατανεμημένες παρεμβάσεις		9		286		691		1.237		1.371
Ισοζύγιο Γεν. Κυβέρνησης σε δεδουλευμένη βάση	-23.553	-16.687	-27.499	-13.856	-30.910	-11.087	-33.595	-7.194	-36.183	-4.262
Ισοζύγιο Γεν. Κυβέρνησης σε δεδουλευμένη βάση (ως % του ΑΕΠ)	-10,4	-7,4	-12,0	-5,9	-13,1	-4,4	-13,8	-2,5	-14,4	-1,1
Πρωτογενές Ισοζύγιο Γεν. Κυβέρνησης σε δεδουλευμένη βάση	-9.009	-2.143	-9.643	3.600	-9.205	8.718	-7.841	14.960	-6.523	19.198
Πρωτογενές Ισοζύγιο Γεν. Κυβέρνησης σε δεδουλευμένη βάση (ως % του ΑΕΠ)	-4,0	-1,0	-4,2	1,6	-3,9	3,7	-3,2	6,2	-2,6	7,6
ΑΕΠ	225.400	225.400	228.400	228.400	235.500	235.500	242.900	242.900	251.900	251.900

Πηγή: Μεσοπρόθεσμο Πλαίσιο Δημοσιονομικής Στρατηγικής 2012-2015.

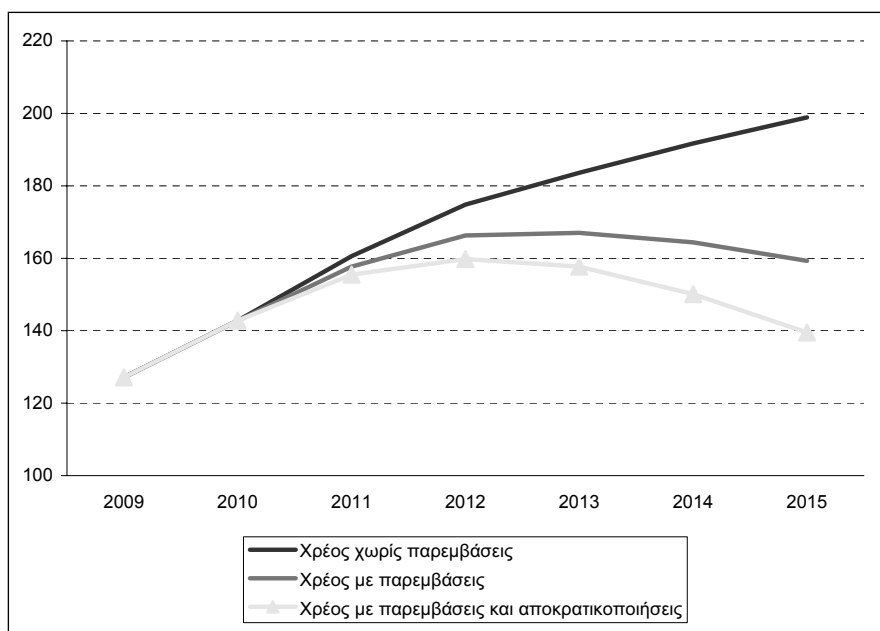
Σε ότι αφορά το Δημόσιο Χρέος η εφαρμογή του ΜΠΔΣ 2012-2015 προβλέπει την εξέλιξη του όπως αποτυπώνεται στο Πίνακα 17 και το Διάγραμμα 69.

Πίνακας 17: Εξέλιξη χρέους Γενικής Κυβέρνησης

Υπολογισμός Χρέους Γενικής Κυβέρνησης χωρίς νέες παρεμβάσεις (μόνο εφαρμογή ΠΟΠ)							
	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Χρέος Γενικής Κυβέρνησης (εκατ. ευρώ)	298.706	328.587	364.105	399.253	432.378	465.614	501.078
Χρέος Γενικής Κυβέρνησης (% ΑΕΠ)	127,10	142,80	160,60	174,80	183,60	191,70	198,90
Υπολογισμός Χρέους Γενικής Κυβέρνησης με νέες παρεμβάσεις							
Χρέος Γενικής Κυβέρνησης (εκατ. ευρώ)	298.706	328.587	357.450	379.900	393.400	399.400	401.300
Χρέος Γενικής Κυβέρνησης (% ΑΕΠ)	127,10	142,80	157,70	166,30	167,00	164,40	159,30
Υπολογισμός Χρέους Γενικής Κυβέρνησης με νέες παρεμβάσεις και αποκρατικοποιήσεις							
Χρέος Γενικής Κυβέρνησης (εκατ. ευρώ)	298.706	328.587	352.436	364.886	371.436	364.503	351.356
Χρέος Γενικής Κυβέρνησης (% ΑΕΠ)	127,10	142,80	155,50	159,80	157,70	150,10	139,50

Πηγή: Μεσοπρόθεσμο Πλαίσιο Δημοσιονομικής Στρατηγικής 2012-2015.

Διάγραμμα 69
Εξέλιξη χρέους Γενικής Κυβέρνησης

Πηγή: Μεσοπρόθεσμο Πλαίσιο Δημοσιονομικής Στρατηγικής 2012-2015.

Συγκεκριμένα, **το δημόσιο χρέος** της χώρας σύμφωνα με το ΜΠΔΣ 2012-2105 προβλέπεται να αρχίσει να αποκλιμακώνεται ως ποσοστό του ΑΕΠ από το 2013, ενώ το 2015 θα ξεπερνά τα 350 δις ευρώ δηλαδή το 139% του ΑΕΠ. Το πρόγραμμα αποκρατικοποιήσεων θα προσφέρει στην μείωση του χρέους σωρευτικά έως το 2015 50 δις ευρώ.

Οι υπολογισμοί αυτοί έχουν γίνει πάνω σε ένα σενάριο βάσης το οποίο περιλαμβάνει την εξέλιξη των δημοσιονομικών μεγεθών χωρίς την λήψη νέων μέτρων παρά μόνο όσων έχουν εφαρμοστεί και προβλέπονταν στο Πρόγραμμα Οικονομικής Προσαρμογής που αποφασίστηκε τον Μάιο του 2010. Σύμφωνα λοιπόν με το σενάριο βάσης η μη λήψη νέων μέτρων οδηγεί σε ελλείμματα της γενικής κυβέρνησης της τάξεως του 10,4%-14,4% για όλη τη περίοδο 2011-2015. Ταυτόχρονα οδηγεί σε εκτροχιασμό του δημόσιου χρέους στο 198,9% του ΑΕΠ και σε εκτίναξη των πληρωμών για τόκους από 16 δις ευρώ το 2011 σε 28 δις ευρώ το 2015.

Ακριβώς για αυτό το λόγο όπως αναφέρεται στην αιτιολογική έκθεση του ΜΠΔΣ: «Ένα τέτοιο σενάριο μη πραγματοποίησης παρεμβάσεων είναι φανερό ότι δεν μπορεί να αποτελεί επιλογή, ούτε της κυβέρνησης αλλά ούτε και της χώρας, αφού με μαθηματική ακρίβεια θα οδηγούσε στο μόνιμο αποκλεισμό της χώρας μας από τις διεθνείς αγορές και τελικά την κατάρρευση της ελληνικής οικονομίας».

Η πραγματικότητα βέβαια είναι ότι μόλις ένα χρόνο πριν το ΠΟΠ, που τώρα σύμφωνα με την αιτιολογική έκθεση του ΜΠΔΣ οδηγεί την ελληνική οικονομία σε κατάρρευση, παρουσιαζόταν τότε επίσης ως μονόδρομος για την ανάπτυξη της ελληνικής οικονομίας και την αποφυγή της χρεοκοπίας. Είναι χαρακτηριστικές οι προβλέψεις (Πίνακας 18) οι οποίες διαψεύστηκαν και επέβαλαν μέτρα λιτότητας.

Πίνακας 18: Προβλέψεις ΠΟΠ για την εξέλιξη των δημοσιονομικών μεγεθών μετά την εφαρμογή του

	2009	2010	2011	2012	2013	2014
Ισοζύγιο Γενικής Κυβέρνησης (άνευ μέτρων)	-	-10,5	-14,2	-15,6	-15,9	-15,6
Ισοζύγιο Γενικής Κυβέρνησης (μετά μέτρων)	-13,6	-8,0	-7,6	-6,5	-4,9	-2,6
Πρωτογενές πλεόνασμα	-8,6	-2,4	-1,0	0,9	3,2	5,9
Τόκοι	5,0	5,6	6,6	7,5	8,1	8,5
Ακαθάριστο Δημόσιο Χρέος	115,1	133,2	145,2	148,8	149,6	148,4

Πηγή: Πρόγραμμα Οικονομικής Προσαρμογής για την Ελλάδα, 2010.

Δηλαδή, σε ένα μόλις χρόνο και ενώ εφαρμόστηκαν στο ακέραιο τα μέτρα που προέβλεπε το ΠΟΠ για το 2010 και το 1^ο εξάμηνο του 2011 αποδείχτηκε ότι όχι μόνο δεν οδηγεί σε πρωτογενή πλεονάσματα της τάξεως του 0,9% του ΑΕΠ το 2012, 3,2% το

2013 και 5,9% το 2014, αντίθετα οδηγεί σε πρωτογενή ελλείμματα από 4,2% - 2,6% για την ίδια περίοδο.

Επίσης, σε σχέση με το δημόσιο χρέος, το 2015 αντί για χρέος στο επίπεδο του 148% του ΑΕΠ η εφαρμογή του ΠΟΠ θα έχει ως αποτέλεσμα χρέος 199%.

Οι κυριότεροι λόγοι για την αποτυχία του προγράμματος σύμφωνα με το ΜΠΔΣ είναι η βαθύτερη ύφεση από την προβλεπόμενη, η αδυναμία αύξησης των εσόδων με την καταπολέμηση της φοροδιαφυγής και φοροκλοπής και η αναθεώρηση επί τα χείρω των δημοσιονομικών στοιχείων της Ελλάδας από την Ευρωπαϊκή Επιτροπή. Δηλαδή, όσα είχε προβλέψει και επισημάνει από την αρχή εφαρμογής του ΠΟΠ και είχε συμπεριλάβει στην «Ετήσια έκθεση για την ελληνική οικονομία και απασχόληση, 2010» το ΙΝΕ / ΓΣΕΕ - ΑΔΕΔΥ.

Δυστυχώς, η οικονομική ανάλυση και οι προβλέψεις του ΜΠΔΣ επαναλαμβάνουν τα ίδια λάθη μη λαμβάνοντας υπόψη την βαθιά ύφεση, την ανεργία, το πάγωμα των επενδύσεων, την αποσάθρωση του παραγωγικού ιστού και την αδυναμία υπέρβασης των διαρθρωτικών αδυναμιών της ελληνικής οικονομίας που είναι αποτέλεσμα των χρόνιων παθογενειών που την χαρακτηρίζουν αλλά και της προσήλωσης των νέων μέτρων στην κατεύθυνση της αυστηρής δημοσιονομικής πειθαρχίας και όχι στην δίκαιη διανομή του εισοδήματος και στην τόνωση της ανάπτυξης με την προώθηση ενός νέου παραγωγικού μοντέλου για τη χώρα.

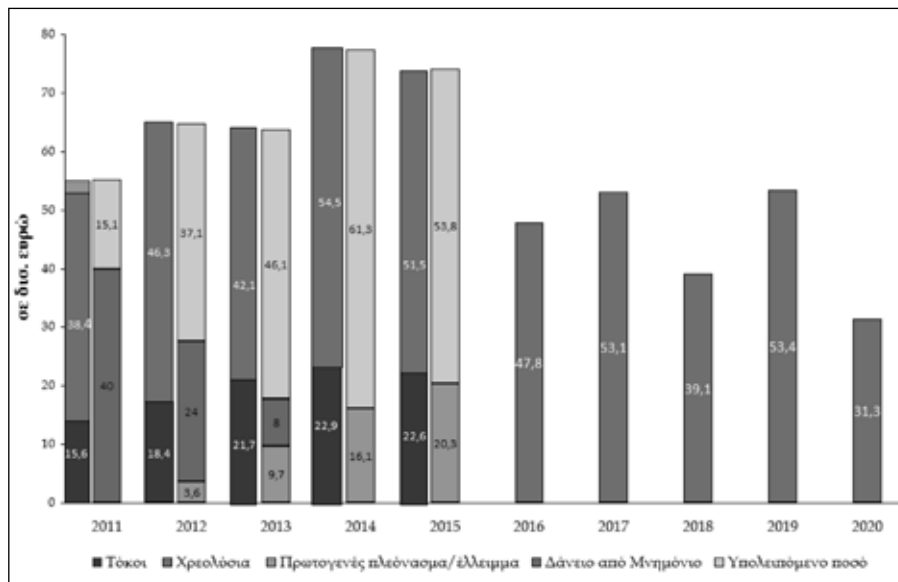
Παρά τις **απαισιόδοξες προβλέψεις** για την αποτελεσματικότητα του ΜΠΔΣ έχει σημασία να τονιστεί ότι ακόμη και αν επιτευχθούν οι στόχοι που θέτει, η ελληνική οικονομία και πάλι δεν θα έχει υπερβεί τους σημερινούς κινδύνους και αδιέξοδα⁴¹.

Όπως φαίνεται στο Διάγραμμα 70, η Ελλάδα θα χρειαστεί νέα δανειοδότηση ακόμη και αν αποδώσουν πλήρως τόσο οι παρεμβάσεις του ΜΠΔΣ στο τομέα των εσόδων και δαπανών, όσο και το πρόγραμμα αποκρατικοποιήσεων και «αξιοποίησης» της περιουσίας του δημοσίου, πάνω από 220 δις ευρώ έως το 2015 για να μπορέσει να χρηματοδοτήσει τα δάνεια που έχει λάβει στο παρελθόν και τις τρέχουσες υποχρεώσεις της. Ταυτόχρονα, σε επίπεδο δημόσιου χρέους, από 298 δις ευρώ ή 127% του ΑΕΠ χρέος το 2009 θα έχει ως αποτέλεσμα 350 δις ή 140% του ΑΕΠ το 2015. Προκύπτει λοιπόν ότι **η ελληνική οικονομία** σε ότι αφορά το δημόσιο χρέος, παρά τις θυσίες του ελληνικού λαού θα είναι σε δυσμενέστερη δημοσιονομική θέση το 2015 από αυτήν στα τέλη του 2009 όταν η ελληνική κυβέρνηση προσέφυγε στον μηχανισμό στήριξης της ελληνικής οικονομίας.

---

41. European Commission, Directorate – General for Economic and Financial Affairs, «The Economic Adjustments for Greece, Fourth review – Spring 2011». July 2011.

Διάγραμμα 70
Η δημοσιονομική κατάσταση της Ελλάδας 2011-2020.

Πηγή: ΟΔΔηΧ, Υπουργείο Οικονομικών, ΙΝΕ.

Προκύπτει από τα παραπάνω ότι **η λύση** στα αδιέξοδα της ελληνικής οικονομίας δεν μπορεί να είναι τα αντιαναπτυξιακά και αντικοινωνικά μέτρα σκληρής λιτότητας που συνοδεύονται από την πολιτική χορήγησης δανείων από την Ευρωπαϊκή Ένωση προς την Ελλάδα και τις άλλες χώρες που αντιμετωπίζουν παρόμοια προβλήματα. Η πολιτική αυτή παρατείνει τις συνθήκες οικονομικής κρίσης και ύφεσης, αποδομεί το σύστημα κοινωνικής προστασίας, οδηγεί σε κραχ την αγορά εργασίας με την εκτίναξη της ανεργίας και την εργασιακή ανασφάλεια, υποβαθμίζει το περιβάλλον ακυρώνοντας και αναβάλλοντας τις πολιτικές εκείνες που το προστατεύουν και το αναβαθμίζουν και το κυριότερο υποθηκεύει το μέλλον και των επόμενων γενιών.

Αντίθετα, οι ευρωπαϊκές πολιτικές απαιτείται να προσανατολισθούν σε νέες στρατηγικές ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης, εισοδηματικής, παραγωγικής – τεχνολογικής αναδιάρθρωσης και κοινωνικής αναβάθμισης. Απαιτείται δηλαδή, ο ριζικός επανασχεδιασμός των οικονομικών και κοινωνικών πολιτικών που θα οδηγήσουν στην καινοτομική, παραγωγική και αειφόρο ανάπτυξη με την ενίσχυση της ζήτησης, των δημόσιων και ιδιωτικών επενδύσεων, την αναδιανομή του εισοδήματος και την ενίσχυση του κοινωνικού κράτους.

ΜΕΡΟΣ 6

Μισθοί, κόστος εργασίας, περιθώρια κέρδους

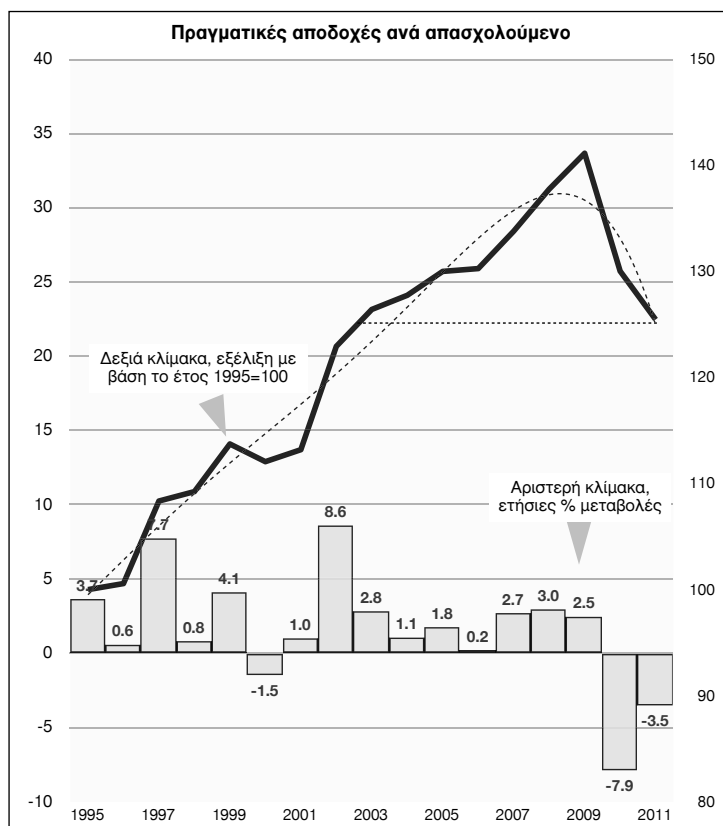

Μισθοί, κόστος εργασίας, περιθώρια κέρδους

6.1. Οι μεταβολές των κυριότερων μεγεθών

Μετά από μείωση 7,9% κατά το 2010, οι μέσες πραγματικές αποδοχές ανά απασχολούμενο αναμένεται να μειωθούν περαιτέρω μέχρι το τέλος του 2011 κατά 3,5%. Η σωρευτική αύξηση των μέσων πραγματικών αποδοχών επί σειρά ετών, όπως φαίνεται στο Διάγραμμα 71, είχε οδηγήσει, μέχρι το 2009, την αγοραστική δύναμη των μισθών σε επίπεδα περίπου 20% ανώτερα σε σύγκριση με το 1999. Περισσότερο από το ήμισυ αυτής της προόδου που είχε συντελεστεί στην διάρκεια μιας δεκαετίας θα έχει αναιρεθεί στο τέλος της διετίας 2010-2011. Έτσι, στο τέλος του τρέχοντος έτους, η αγοραστική δύναμη του μέσου μισθού θα έχει επανέλθει στο επίπεδο του 2003.

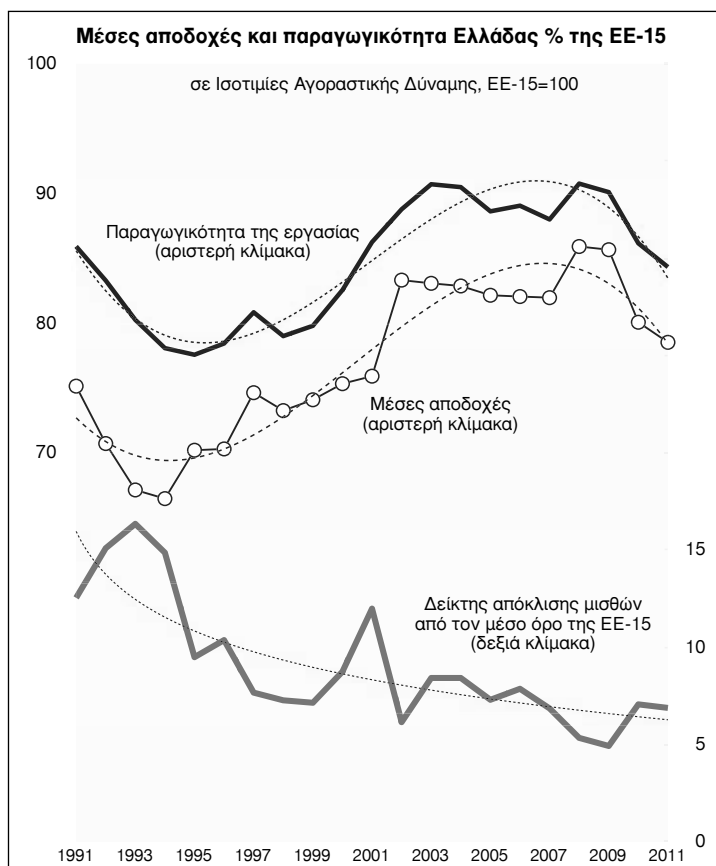
Διάγραμμα 71

Πηγή: Ameco Database, Ευρωπαϊκή Επιτροπή.

Μέχρι και το 2009, η αύξηση των μέσων πραγματικών αποδοχών ανά απασχολούμενο, είχε ως αποτέλεσμα να συγκλίνουν σημαντικά, οι αμοιβές στην Ελλάδα έναντι του αντίστοιχου μέσου όρου των 15 πιο προηγμένων χωρών της Ευρωπαϊκής Ένωσης (δηλαδή των 15 «παλαιών» χωρών μελών). Όπως προκύπτει από το Διάγραμμα 72, η σύγκλιση, παρά τις κατά καιρούς ανακοπές της πορείας της, στην μακροχρόνια διάρκεια ακολουθούσε, μέχρι το 2009, ανοδική τάση της τάξης του 0,7% ετησίως. Ενώ στην δεκαετία του 1990 ανερχόταν σε 75% περίπου του μέσου όρου της ΕΕ-15, έφθασε στο 86% κατά το 2008-2009. Κατά το 2010-2011, ωστόσο, η ανοδική πορεία της σύγκλισης των αποδοχών έχει ανακοπεί και ο δείκτης οδηγήθηκε από το 86% του μέσου όρου της ΕΕ-15 στο 78,5%. Η σύγκλιση των πραγματικών μισθών **θα έχει έτσι οπισθοχωρήσει**, μέχρι το τέλος του 2011, περίπου κατά μία δεκαετία, στο επίπεδο του δευτέρου εξαμήνου του 2001.

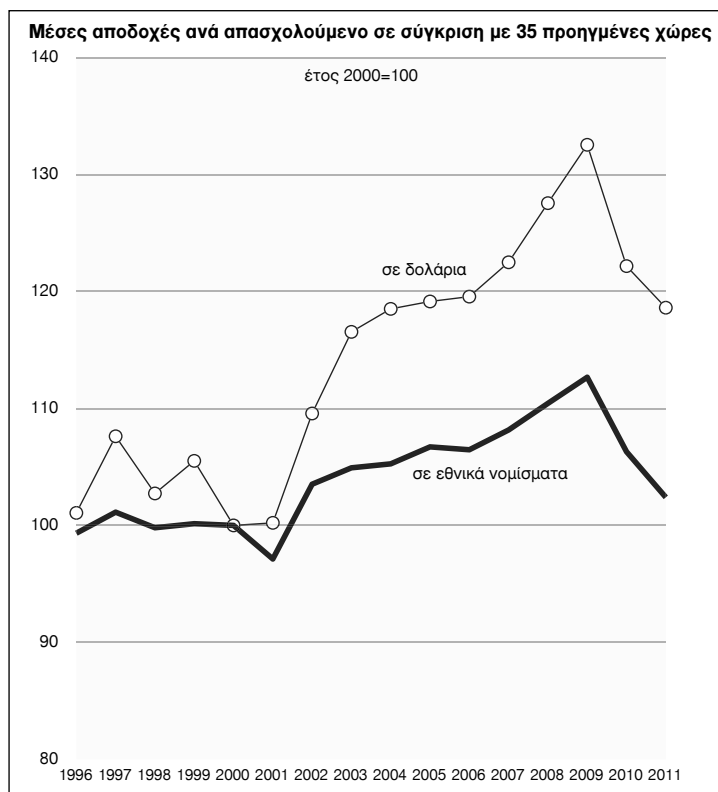
Διάγραμμα 72

Πηγή: Annual Macroeconomic Database, Ευρωπαϊκή Επιτροπή.

Η σημαντική σύγκλιση των μέσων πραγματικών αποδοχών ανά απασχολούμενο στην Ελλάδα μέχρι το 2009, αλλά και η υποχώρηση του 2010-2011, σχετίζονται προφανώς με την γενικότερη πορεία σύγκλισης / απόκλισης της ελληνικής οικονομίας προς τα αντίστοιχα μέσα μεγέθη των 15 περισσότερο προηγμένων χωρών μελών της Ευρωπαϊκής Ένωσης, και για τον λόγο αυτόν πρέπει να συγκριθεί με την σύγκλιση της παραγωγικότητας της εργασίας (υπολογισμένης ανά απασχολούμενο για να είναι ορθή η σύγκριση).

Διάγραμμα 73

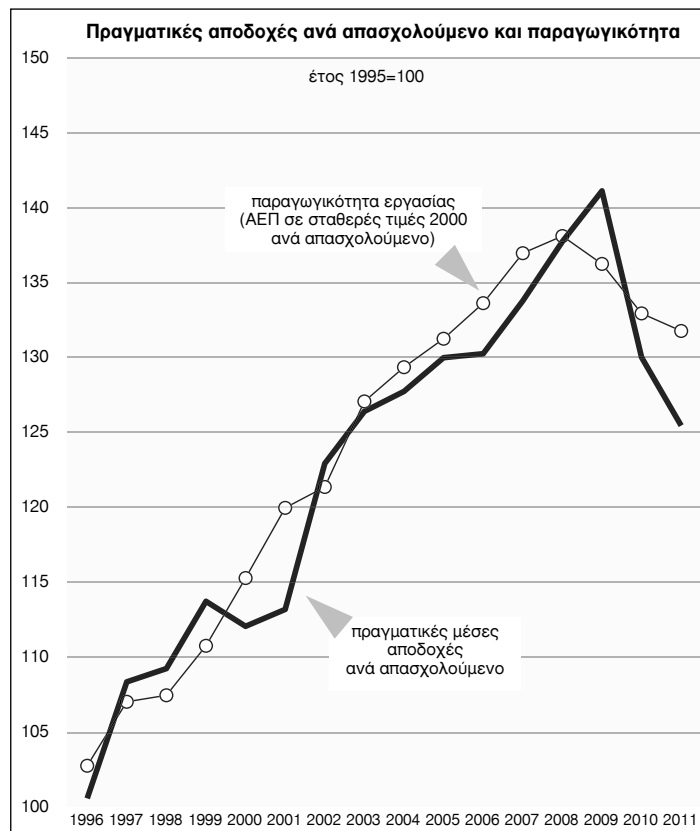
Πηγή: Annual Macroeconomic Database, Ευρωπαϊκή Επιτροπή.

Η παραγωγικότητα της εργασίας στην Ελλάδα αυξήθηκε σημαντικά μετά το 1995 και μέχρι το 2009, είτε σε σχέση με άλλα μεγέθη της ελληνικής οικονομίας, είτε σε διεθνή σύγκριση. Όπως φαίνεται στο Διάγραμμα 72, υπολογισμένη ως ποσοστό του μέσου αντίστοιχου μεγέθους της Ευρωπαϊκής Ένωσης των δεκαπέντε πιο αναπτυγμένων χωρών μελών (και σε ισοτιμίες αγοραστικής δύναμης) είχε προσεγγίσει το 91% κατά το 2003 και παρέμεινε σε αυτό το επίπεδο έως το 2009. Από το 2010 αρχίζει η διαδικασία απόκλισης της παραγωγικότητας της ελληνικής οικονομίας έναντι της αντίστοιχης στις 15 πιο προηγμένες χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης, και ο δείκτης θα έχει υποχωρήσει στο τέλος του 2011 από το 91% στο 84%.

Προκύπτει από τις παραπάνω συγκρίσεις, ότι η παραγωγικότητα της εργασίας στην Ελλάδα, κατά την περίοδο 1995-2009, είχε συγκλίνει με τον μέσο όρο της ΕΕ-15 περισσότερο από όσο είχε συγκλίνει η αγοραστική δύναμη του μέσου μισθού (Διάγραμμα 72). Ανάλογη παρατήρηση ισχύει και για την διετία 2010-2011, γιατί ενώ αναμένεται υποχώρηση της σύγκλισης της παραγωγικότητας της εργασίας κατά 5,8 εκατοστιαίες μονάδες, η αναμενόμενη απόκλιση των αποδοχών ανέρχεται σε 7,2 εκατοστιαίες μονάδες.

Στο Διάγραμμα 72 αποτυπώνεται και ο δείκτης απόκλισης της αγοραστικής δύναμης των μέσων αποδοχών ανά απασχολούμενο στην Ελλάδα έναντι του μέσου όρου της Ευρωπαϊκής Ένωσης των 15. Ο δείκτης έχει κατασκευαστεί έτσι ώστε να διορθώνει την απόκλιση της αγοραστικής δύναμης κατά την απόκλιση της παραγωγικότητας της εργασίας. Αφαιρείται, δηλαδή, από την παρατηρούμενη απόκλιση των μισθών εκείνο το τμήμα της που είναι φυσιολογικό να υπάρχει διότι μπορεί να αποδοθεί στην χαμηλότερη παραγωγικότητα της ελληνικής οικονομίας. Στην εξέλιξη του δείκτη αποτυπώνεται η πτωτική πορεία της πραγματικής απόκλισης των μισθών στην Ελλάδα έναντι του μέσου όρου της Ευρωπαϊκής Ένωσης των 15, καθώς και η αύξησή της κατά τα δύο τελευταία έτη 2010-2011.

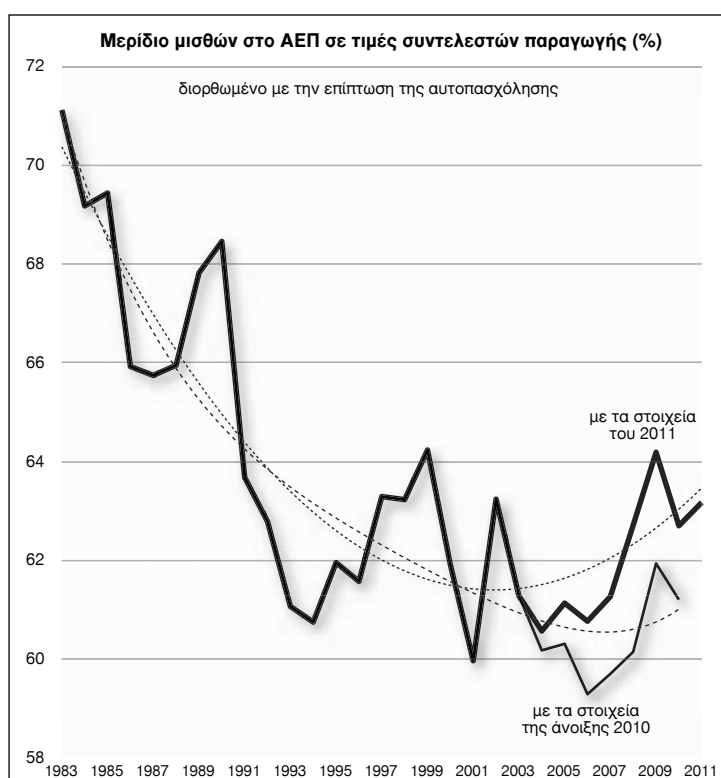
Διάγραμμα 74

Πηγή: Annual Macroeconomic Database, Ευρωπαϊκή Επιτροπή.

Οι ταχύτερες αυξήσεις της παραγωγικότητας στην Ελλάδα, κατά τα έτη 1995-2009 (Διάγραμμα 73), οδήγησαν σε άνοδο των μέσων αποδοχών (σε τρέχουσες τιμές), οι οποίες, υπολογισμένες σε εθνικό νόμισμα, παρουσίασαν σωρευτική αύξηση κατά 12% έναντι των αντίστοιχων στις 35 περισσότερο αναπτυγμένες χώρες του κόσμου. Οι συγκρίσεις των μισθών πραγματοποιούνται αφενός μεν σε εθνικό νόμισμα ώστε να καθίστανται εμφανείς οι εσωτερικές αιτίες που προκάλεσαν αλλαγές στα μεγέθη, αφετέρου δε σε δολάρια ώστε να γίνει φανερό και η επίδραση της συναλλαγματικής ισοτιμίας του ευρώ. Οι αυξήσεις των μισθών στην Ελλάδα, υπολογισμένες σε δολάρια, ήταν κατά πολύ υψηλότερες, συγκρινόμενες με τις αντίστοιχες των 35 αναπτυγμένων χωρών. Η συγκριτικά μεγαλύτερη αύξηση των μέσων αποδοχών ανά απασχολούμενο στην Ελλάδα υπολογισμένη σε εθνικό νόμισμα (+12%), μετατράπηκε σε θεαματική αύξηση της τάξης του 30% έναντι των 35 αναπτυγμένων χωρών εξαιτίας της ανατίμησης του ευρώ έναντι του δολαρίου και των άλλων νομισμάτων.

Διάγραμμα 75

Πηγή: Annual Macroeconomic Database, Ευρωπαϊκή Επιτροπή.

Στο Διάγραμμα 74 φαίνεται η σύγκριση παραγωγικότητας και αμοιβών (υπολογισμένη ανά απασχολούμενο). Στη διάρκεια των ετών 2000-2008 συνολικά, η παρα-

γωγικότητα αυξήθηκε κατά τι περισσότερο από την αγοραστική δύναμη των μέσων αποδοχών. Κατά το 2009, σύμφωνα με τα στοιχεία της Ευρωπαϊκής Επιτροπής, εξαιτίας της υποχώρησης του δείκτη τιμών καταναλωτή και με δεδομένη την ύπαρξη προγενέστερων συμβάσεων για τους ονομαστικούς μισθούς του 2009, υπήρξε σημαντική αύξηση των μέσων πραγματικών αποδοχών κατά 4,2%. Έτσι, στα στοιχεία της βάσης Ameco της Ευρωπαϊκής Επιτροπής εμφανίζεται αύξηση της αγοραστικής δύναμης του μέσου μισθού, κατά το 2009, με την οποία ανακτήθηκε σημαντικό μέρος από το έδαφος που είχαν χάσει οι πραγματικοί μισθοί έναντι της παραγωγικότητας της εργασίας στην διάρκεια των ετών 1995-2008. Ωστόσο, οι μειώσεις των μέσων πραγματικών αποδοχών ανά απασχολούμενο, κατά το 2010-2011, υπολογισμένες με βάση τον δείκτη τιμών καταναλωτή, δηλαδή ως αγοραστική δύναμη, υπερέβησαν τις αντίστοιχες μειώσεις της παραγωγικότητας της εργασίας (Διάγραμμα 74).

Τα στατιστικά στοιχεία για το έτος 2009, όπως τα παρουσιάσαμε παραπάνω έρχονται σε ευθεία αντίθεση με τα εμπειρικά δεδομένα που έχουμε στη διάθεσή μας. Όπως γνωρίζουμε, αμέσως μετά τον Αύγουστο του 2008 και κατά τη διάρκεια του 2009, που ήταν ένα έτος οικονομικής ύφεσης, οι επιχειρήσεις προχώρησαν σε εκτεταμένη μείωση των υπερωριών, σε διευθέτηση του χρόνου εργασίας και διαθεσιμότητες με αποτέλεσμα να μειωθούν οι αποδοχές. Αποτελεί, ως εκ τούτου, ένα παράδοξο, το γεγονός ότι στα επίσημα στατιστικά στοιχεία εμφανίζεται αύξηση των μέσων πραγματικών αποδοχών και μάλιστα κατά 4,2% για το 2009.

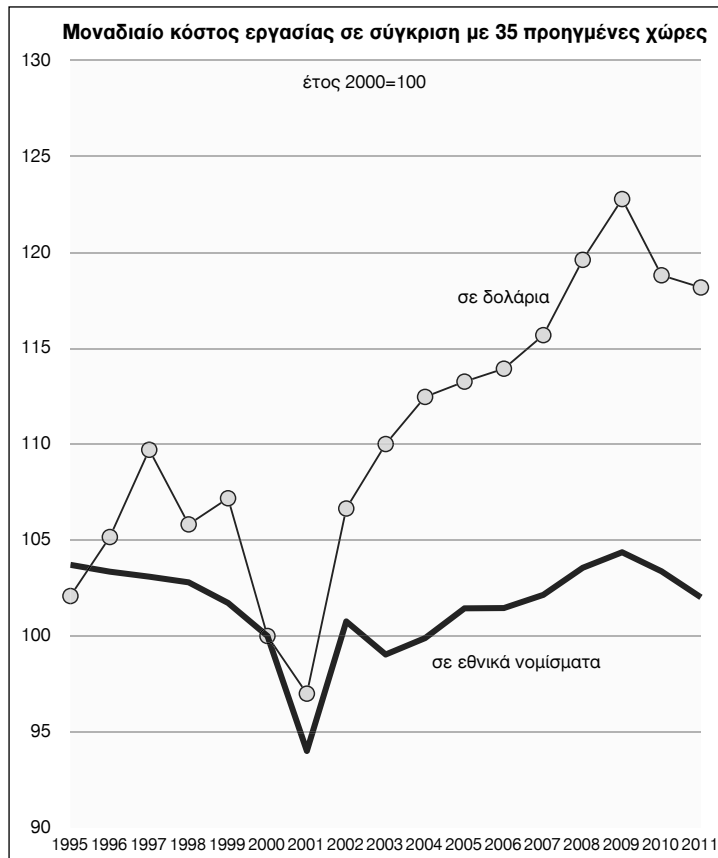
Η ίδια παρατήρηση ισχύει και **για το εισοδηματικό μερίδιο της εργασίας**. Όπως φαίνεται στο Διάγραμμα 75, το μερίδιο της εργασίας στο ΑΕΠ (διορθωμένο για την επίπτωση της αυτοαπασχόλησης), ένα μερίδιο που αντανάκλα την πρωτογενή διανομή του προϊόντος μεταξύ εργασίας και κεφαλαίου, παρουσίαζε μακροχρόνια πτωτική τάση της οποίας το σημείο εκκίνησης τοποθετείται στο έτος 1983. Σύμφωνα με τα πιο πρόσφατα στοιχεία της Ευρωπαϊκής Επιτροπής (Ameco, Μάιος 2011) ήδη από το 2005 το μερίδιο της εργασίας ανακάμπτει από το 61% στο 64% μεταστρέφοντας έτσι την πτωτική τάση του εισοδηματικού μεριδίου της εργασίας. Τα στοιχεία αυτά έρχονται σε αντίθεση με τα αντίστοιχα στοιχεία της ίδιας πηγής που είχαν δοθεί στη δημοσιότητα την άνοιξη του 2010, και τα οποία έδειχναν τότε ότι δεν υπήρχε ανατροπή της μακροχρόνιας πτωτικής τάσης του μεριδίου της εργασίας στο ΑΕΠ τουλάχιστον μέχρι και το 2008.

Με βάση τα στοιχεία της Ευρωπαϊκής Επιτροπής, **το κόστος εργασίας** ανά μονάδα προϊόντος στην Ελλάδα, για το σύνολο της οικονομίας, υπολογισμένο σε δολάρια και συγκρινόμενο με το αντίστοιχο μέγεθος των 35 άλλων αναπτυγμένων χωρών του πλανήτη (λαμβάνομένης υπόψη της γεωγραφικής και της κλαδικής κατανομής του εξωτερικού εμπορίου της Ελλάδας με αυτές τις 35 χώρες) αυξήθηκε στην Ελλάδα, κατά την περίοδο 2000-2009, κατά 23%. Η αύξηση αυτή, που δείχνει μια σοβαρή

επιδείνωση της ανταγωνιστικότητας κόστους, είναι υπολογισμένη σε δολάρια, και δεν θα πρέπει να αποδίδεται στις απαιτήσεις των εργαζομένων αλλά στις αλλαγές της συναλλαγματικής ισοτιμίας. Επειδή οι ανταγωνιστριες χώρες δεν έχουν όλες κοινό νόμισμα με την Ελλάδα, αλλά διατηρούν τα δικά τους εθνικά νομίσματα, εάν θέλουμε να συγκρίνουμε την ανταγωνιστικότητα κόστους εργασίας (δηλαδή την ανταγωνιστικότητα στο βαθμό που εξαρτάται από το κόστος εργασίας ανά μονάδα προϊόντος) μεταξύ Ελλάδας και ανταγωνιστριών χωρών, τότε είναι ορθό να υπολογίσουμε το κόστος εργασίας στις διάφορες χώρες στο ίδιο νόμισμα (π.χ. σε δολάρια).

Διάγραμμα 76

Πηγή: Annual Macroeconomic Database, Ευρωπαϊκή Επιτροπή.

Εάν όμως θέλουμε να υπολογίσουμε πόσο επέδρασαν στην ανταγωνιστικότητα κόστους οι απαιτήσεις των μισθωτών, επομένως οι αυξήσεις των αποδοχών, τότε θα πρέπει να συγκρίνουμε τις αυξήσεις του κόστους εργασίας ανά μονάδα προϊόντος σε εθνικά νομίσματα -αλλιώς θα έχουμε αποδώσει στις αυξήσεις των μισθών, μεταβολές που οφείλονται στις συναλλαγματικές ισοτιμίες. Θα εμφανίζεται, δηλαδή,

κάθε ανατίμηση της συναλλαγματικής ισοτιμίας του ευρώ έναντι των νομισμάτων των εμπορικών εταίρων της Ελλάδας ως υποτιθέμενο αποτέλεσμα των απαιτήσεων των εργαζομένων. Επομένως, για να έχουμε την ορθή και τίμια εκτίμηση της επίπτωσης των απαιτήσεων των εργαζομένων στην ανταγωνιστικότητα τιμής πρέπει να εξετάσουμε τον εθνικό δείκτη του μοναδιαίου κόστους εργασίας σε σχέση με τους αντίστοιχους δείκτες των 35 άλλων βιομηχανικών χωρών, σε εθνικά νομίσματα, λαμβανομένης υπόψη της γεωγραφικής και της κλαδικής κατανομής εκάστης χώρας στο εξωτερικό εμπόριο της Ελλάδας, έτσι ώστε στον δείκτη να μην περιλαμβάνεται και η επίπτωση των μεταβολών των συναλλαγματικών ισοτιμιών.

Από τις μεταβολές του δείκτη αυτού (βλέπε στο Διάγραμμα 76) προκύπτει ότι στη διάρκεια των ετών 2000-2009, το κόστος εργασίας ανά μονάδα προϊόντος στο σύνολο της ελληνικής οικονομίας, συγκρινόμενο με το αντίστοιχο μέγεθος στις 35 βιομηχανικές χώρες, σε εθνικά νομίσματα, αυξήθηκε συνολικά κατά την συγκεκριμένη περίοδο περίπου 5%. Αυτό σημαίνει ότι από την αύξηση του σταθμισμένου μοναδιαίου κόστους εργασίας σε δολάρια (23%) το 18% οφειλόταν στις μεταβολές της ονομαστικής σταθμισμένης συναλλαγματικής ισοτιμίας, δηλαδή στην ανατίμηση του ευρώ, και μόνον 5% στις απαιτήσεις των εργαζομένων για υψηλότερες αποδοχές.

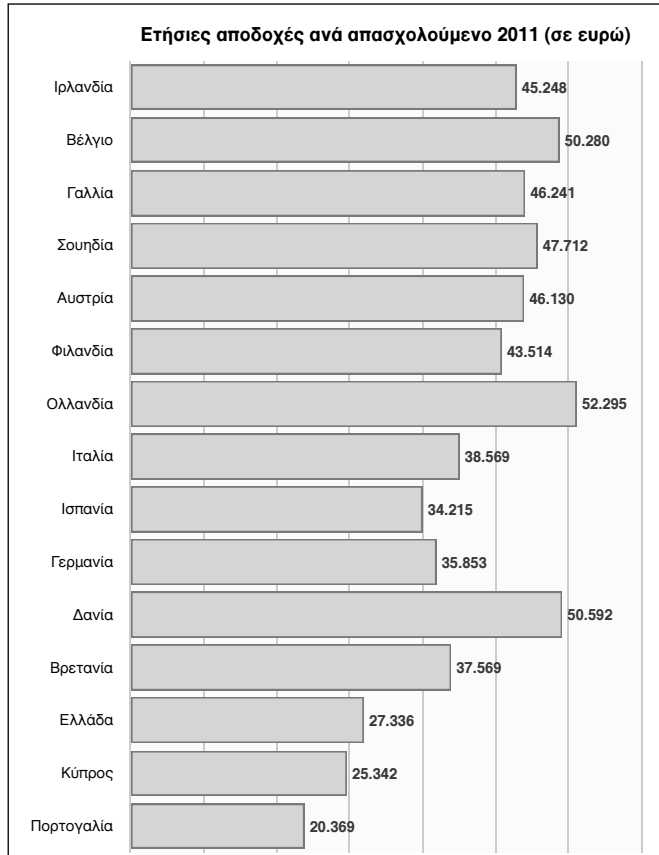
Ο ισχυρισμός ότι η **ανταγωνιστικότητα της ελληνικής οικονομίας επιδεινώθηκε** εξαιτίας των αυξήσεων των μισθών δεν ανταποκρίνεται στην πραγματικότητα. Οι απαιτήσεις των μισθωτών στην Ελλάδα αυξήθηκαν σχεδόν με τον ίδιο ρυθμό με τον μέσο όρο των ανταγωνιστριών χωρών (λαμβανομένων υπόψη και των διαφορετικών αυξήσεων της παραγωγικότητας και το βάρος κάθε χώρας στο εξωτερικό εμπόριο της Ελλάδας). Για την επιδείνωση της ανταγωνιστικότητας τιμής των ετών 2000-2009, οι αυξήσεις των μισθών στην Ελλάδα ευθύνονταν μόνον κατά ένα μικρό μέρος (περίπου κατά το ένα πέμπτο).

6.2. Διεθνείς συγκρίσεις μισθών και κόστους εργασίας

Από την επεξεργασία των στοιχείων της βάσης δεδομένων Annual Macroeconomic Database της Ευρωπαϊκής Επιτροπής, προκύπτει ότι για το έτος 2011, στην κατάταξη των προηγμένων χωρών με κριτήριο τις μικτές αποδοχές σε ευρώ (ακαθάριστος μισθός και εισφορές εργοδότη), η Ελλάδα διατηρεί, όπως και επί σειρά προηγούμενων ετών, μια από τις τελευταίες θέσεις. Εξαιτίας της ασκούμενης πολιτικής κατά την τελευταία διετία, έχει αυξηθεί η απόστασή της από τον μέσο όρο.

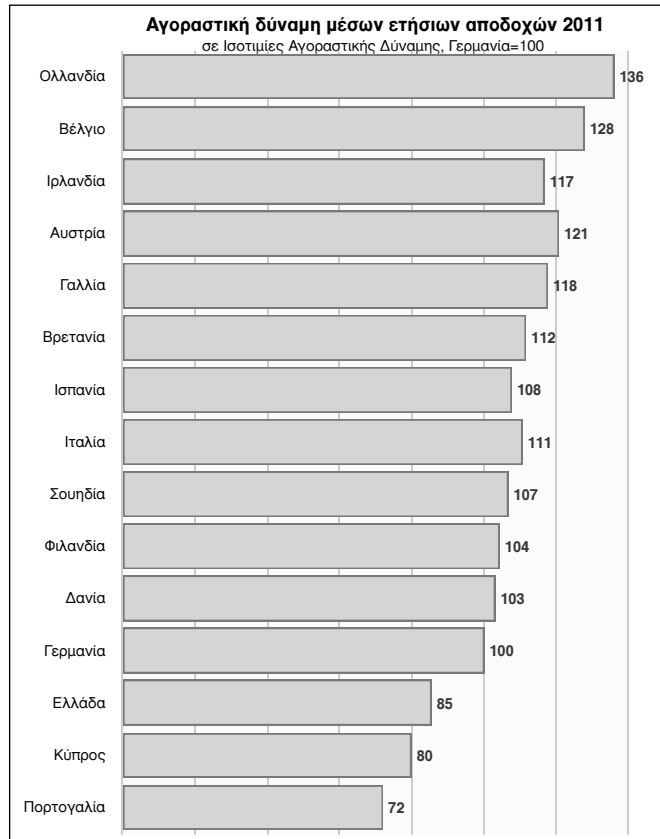
Οι μέσες ετήσιες αποδοχές το 2011 ανέρχονταν στην Ελλάδα σε 27.336 ευρώ έναντι 39.562 κατά μέσο όρο στις άλλες προηγμένες οικονομίες της Ευρωπαϊκής Ένωσης των 15 (Διάγραμμα 77).

Διάγραμμα 77

Πηγή: Annual Macroeconomic Database, Ευρωπαϊκή Επιτροπή.

Διάγραμμα 78

Πηγή: Annual Macroeconomic Database, Ευρωπαϊκή Επιτροπή.

Η σύγκριση των αποδοχών, ως εισόδημα, οφείλει να λαμβάνει υπόψη της και το διαφορετικό ύψος των τιμών των αγαθών και υπηρεσιών στις χώρες μέλη της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Στο Διάγραμμα 78, αποτυπώνονται τα αποτελέσματα του υπολογισμού του μέσου ακαθάριστου μισθού στις προηγμένες χώρες μέλη σε Ισοτιμίες Αγοραστικής Δύναμης, έτσι ώστε οι μισθοί να είναι συγκρίσιμοι μεταξύ τους ως προς την αγοραστική τους δύναμη. Προκύπτει ότι η αγοραστική δύναμη του μέσου ακαθάριστου μισθού στην Ελλάδα, κατά το 2009, ανερχόταν στο 86% του μέσου όρου της Ευρωπαϊκής Ένωσης των 15 ενώ η αντίστοιχη αγοραστική δύναμη κατά το 2011 είχε μειωθεί στο 78,5%. Θέτοντας ως σημείο αναφοράς (βάση 100) την αγοραστική δύναμη των μέσων ετήσιων αποδοχών της Γερμανίας, οι αντίστοιχες αποδοχές στην Ελλάδα ανέρχονται σε 85%. Από την θέση της Γερμανίας στην κατάταξη των χωρών με βάση την αγοραστική δύναμη των μισθών, γίνεται φανερό το dumping που ασκείται από την Γερμανία επί των μισθών των άλλων χωρών (Διάγραμμα 78).

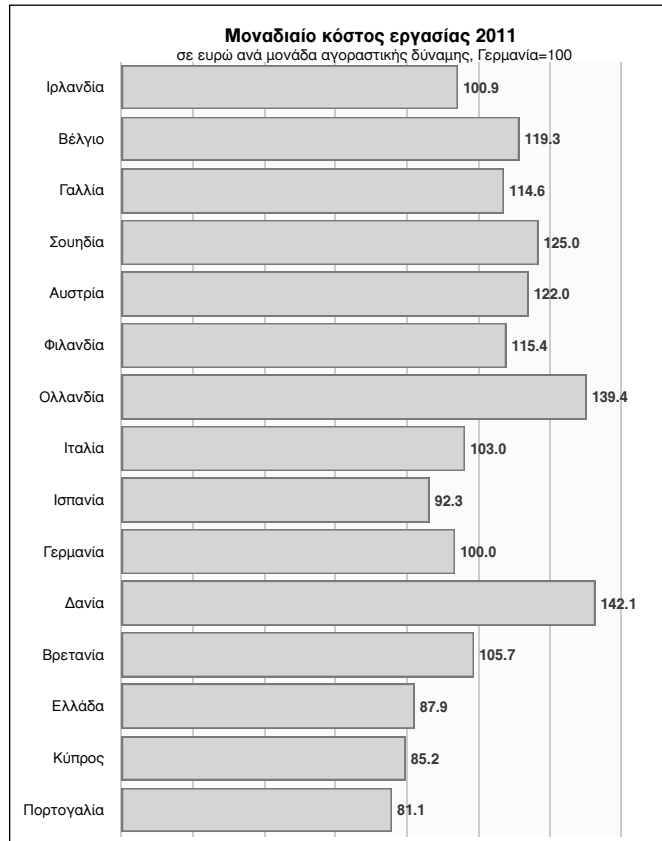
Διάγραμμα 79

Πηγή: Annual Macroeconomic Database, Ευρωπαϊκή Επιτροπή.

Το ετήσιο κόστος εργασίας (ακαθάριστος μισθός + εργοδοτικές εισφορές) αποτελεί την βάση του υπολογισμού του κόστους εργασίας ανά μονάδα προϊόντος. Στον υπολογισμό αυτό υπεισέρχεται ωστόσο και η παραγωγικότητα της εργασίας. Από την σύγκριση της παραγωγικότητας της εργασίας στις προηγμένες χώρες (Διάγραμμα 79) προκύπτει ότι η Ελλάδα υστερεί έναντι πολλών άλλων χωρών ιδιαίτερα μετά από την μείωση της διετίας 2010-2011 (βλ. στα Μέρη 2 και 3). Εντούτοις, η διαφορά που παρατηρείται στην παραγωγικότητα της εργασίας μεταξύ Ελλάδας και άλλων προηγμένων χωρών, παραμένει μικρότερη από την αντίστοιχη διαφορά των αμοιβών εργασίας. Αυτό ίσχυε και παλαιότερα, ισχύει όμως ιδιαίτερα μετά την εσωτερική υποτίμηση του 2010-2011. Ενώ το μηνιαίο κόστος εργασίας στην Ελλάδα ανέρχεται στο 78,5% του μέσου αντίστοιχου κόστους στην ΕΕ-15 (σε μονάδες αγοραστικής δύναμης), η παραγωγικότητα της εργασίας στην Ελλάδα ανερχόταν το 2009 σε περίπου 84% του μέσου όρου της ΕΕ-15.

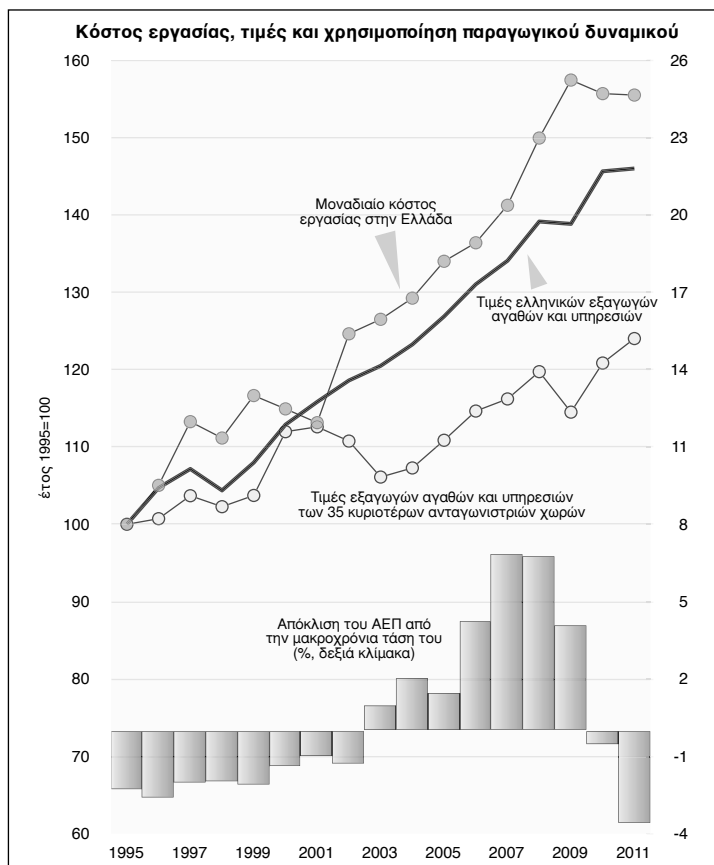
Διάγραμμα 80

Πηγή: Annual Macro-economic Database, Ευρωπαϊκή Επιτροπή.

Προκύπτει, έτσι, ότι η απόσταση που χωρίζει το κόστος εργασίας ανά μονάδα προϊόντος στην Ελλάδα από τις άλλες χώρες της ευρωζώνης είναι σημαντική και ανέρχεται σε 12,1% ως προς την Γερμανία (με βάση 100 για την Γερμανία, ο δείκτης ανέρχεται σε 87,9 για την Ελλάδα) (Διάγραμμα 80). Το μοναδιαίο κόστος εργασίας στην Πορτογαλία είναι ακόμη χαμηλότερο (81,1 έναντι της Γερμανίας), γεγονός που δεν έχει βοηθήσει την χώρα αυτή να αντιμετωπίσει τα προβλήματα που αντιμετωπίζει. Κατά τι υψηλότερο από την Ελλάδα είναι το μοναδιαίο κόστος εργασίας στην Ισπανία.

Διάγραμμα 81

Πηγή: Ameco Database, Ευρωπαϊκή Επιτροπή.

6.3. Το κόστος εργασίας, τα περιθώρια κέρδους και ο σχηματισμός των τιμών

Προκύπτει από τα διαθέσιμα στατιστικά στοιχεία ότι σε σχέση με τις 35 κυριότερες ανταγωνίστριες χώρες η μείωση του μοναδιαίου κόστους εργασίας σε δολάρια, κατά τη διετία 2010-2011, ανήλθε σε -3,7%, και αυτό οφειλόταν στην υποχώρηση της σταθμισμένης συναλλαγματικής ισοτιμίας του ευρώ κατά 1,5%, στην αύξηση του κόστους εργασίας των ανταγωνιστριών χωρών κατά 1,0% και στην μείωση του μοναδιαίου κόστους εργασίας στην Ελλάδα κατά 1,2%. Όμως, η μείωση του μοναδιαίου κόστους εργασίας κατά περίπου 3,7% σε σχέση με τις 35 κυριότερες ανταγωνίστριες χώρες μετατράπηκε, κατά την τριετία της εσωτερικής υποτίμησης, σε μείωση μόνο κατά 3% των τιμών των ελληνικών εξαγωγών αγαθών και υπηρεσιών. Οι τιμές των εξαγωγών δεν ευθυγραμμίζονται πλήρως με το κόστος εργασίας ανά μονάδα προϊόντος, διότι οι επιχειρήσεις μεγιστοποιούν το κέρδος τους υιοθετώντας αυξήσεις (ή μειώσεις) των τιμών που τοποθετούνται ανάμεσα στις μεταβολές των τιμών των

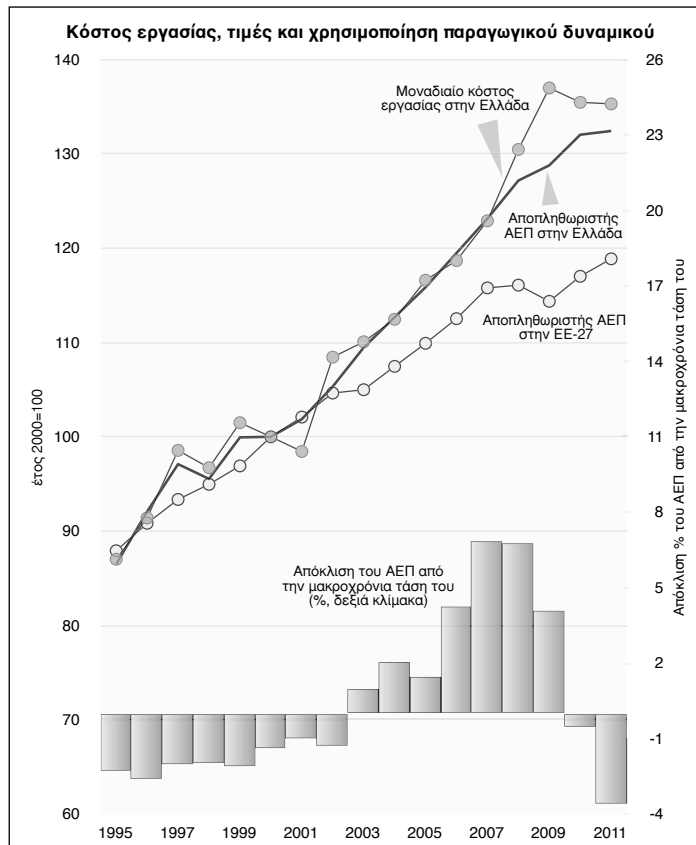
ανταγωνιστριών χωρών και στις μεταβολές του μοναδιαίου κόστους εργασίας. Αυτή η πολιτική τιμών φαίνεται στο Διάγραμμα 81. Στη δεκαετία του 1990, οι τιμές των ελληνικών εξαγωγών επηρεάζονταν έντονα από τις τιμές του ανταγωνισμού, δηλαδή από τις τιμές εξαγωγών αγαθών και υπηρεσιών των 35 κυριότερων ανταγωνιστριών χωρών, ενώ αντιθέτως, μετά το 2002-2003, επηρεάζονταν έντονα από τις μεταβολές του κόστους εργασίας ανά μονάδα προϊόντος στην Ελλάδα.

Η ερμηνεία αυτής της εξέλιξης των τιμών των εξαγωγών σχετίζεται με το γεγονός ότι μέχρι το 2002 το ΑΕΠ παρουσίαζε αρνητική απόκλιση από την μακροχρόνια τάση του, που υποδηλώνει ότι δεν είχε ακόμη προσεγγιστεί η πλήρης χρησιμοποίηση του παραγωγικού δυναμικού. Αντίθετα, από το 2002 και μέχρι το 2009 το ΑΕΠ υπερβαίνει την μακροχρόνια τάση του και οδηγεί το παραγωγικό δυναμικό σε πλήρη ή σχεδόν πλήρη χρησιμοποίηση. **Με άλλα λόγια**, οι επιχειρήσεις διαμορφώνουν τις τιμές των εξαγωγών τους λαμβάνοντας υπόψη δύο παράγοντες, αφενός τις τιμές των ανταγωνιστών, αφετέρου το κόστος ανά μονάδα προϊόντος, το δε βάρος που αποδίδουν στον έναν ή τον άλλον παράγοντα εξαρτάται από τη φάση του οικονομικού κύκλου και ειδικότερα από τον βαθμό χρησιμοποίησης του παραγωγικού δυναμικού. Όταν το αργούν παραγωγικό δυναμικό είναι υψηλό λαμβάνουν περισσότερο υπόψη τους τις τιμές των ανταγωνιστών διότι τα κέρδη τους αυξάνονται περισσότερο μέσω της αύξησης των πωλήσεών τους. Αντιθέτως, όταν ο βαθμός χρησιμοποίησης είναι υψηλός (και ιδιαίτερα όταν βρίσκεται πλησίον της πλήρους χρησιμοποίησης), λαμβάνουν περισσότερο υπόψη τους το μοναδιαίο κόστος διότι τα κέρδη τους αυξάνονται περισσότερο μέσω της αύξησης των τιμών.

Ανάλογη είναι η ερμηνεία που αφορά στον σχηματισμό των τιμών των εγχώριων προϊόντων που παράγονται για την εσωτερική αγορά της Ελλάδας και αντιμετωπίζουν τον ανταγωνισμό των εισαγομένων προϊόντων. Όπως φαίνεται στο Διάγραμμα 82, ο αποπληθωριστής του ΑΕΠ κινείται σε μια πορεία μεταξύ του κόστους εργασίας ανά μονάδα προϊόντος και του αποπληθωριστή του ΑΕΠ στην Ευρωπαϊκή Ένωση (που σχεδόν συμπίπτει με τον αντίστοιχο δείκτη για τις 35 προηγμένες χώρες).

Διάγραμμα 82

Πηγή: Ameco Database, Ευρωπαϊκή Επιτροπή.

Παρουσιάστηκε απόκλιση από τον αποπληθωριστή στην Ευρωπαϊκή Ένωση από τη στιγμή που το ΑΕΠ υπερέβη την μακροχρόνια τάση του και το παραγωγικό δυναμικό έφθασε ή πλησίασε την πλήρη χρησιμοποίηση. Από εκείνη τη στιγμή, το ενδιαφέρον των επιχειρήσεων στράφηκε περισσότερο στην αύξηση των κερδών τους μέσω αυξήσεων στις τιμές και λιγότερο στην αύξηση των μεριδίων αγοράς (δηλαδή στην ανταγωνιστικότητα). Στο Διάγραμμα 82, ο αποπληθωριστής του ΑΕΠ είναι περισσότερο μετατοπισμένος προς την καμπύλη του μοναδιαίου κόστους εργασίας επειδή δεν αντανακλά μόνον τις τιμές των προϊόντων που εκτίθενται στον ανταγωνισμό των εισαγομένων, αλλά και τις τιμές του προστατευμένου από τον διεθνή ανταγωνισμό τομέα της ελληνικής οικονομίας (ο οποίος διαθέτει μεγάλο βάρος στη διαμόρφωση του ΑΕΠ και σχηματίζει τις τιμές του με βάση το μοναδιαίο κόστος, τουλάχιστον για όσο καιρό η ζήτηση αυξάνεται με ταχείς ρυθμούς, όπως συνέβαινε κατά την περίοδο 1995-2008).

Οι επιχειρήσεις που αντιμετωπίζουν τον διεθνή ανταγωνισμό, ήδη επιμερίζουν, και θα συνεχίσουν να επιμερίζουν κατά τα επόμενα έτη, το όφελός τους από την μείωση του κόστους εργασίας μεταξύ αυξήσεων των περιθωρίων κέρδους και μειώσεων

των τιμών⁴² τους, δηλαδή αυξήσεων των μεριδίων αγοράς τους. Με άλλα λόγια, κατά τα αμέσως επόμενα έτη, οι επιχειρήσεις δεν θα μετακυλήσουν πλήρως στις τιμές τους τις αναμενόμενες μειώσεις του μοναδιαίου κόστους εργασίας.

Βεβαίως, με δεδομένη την μείωση των κερδών που προκαλεί η μειωμένη ζήτηση στην παρούσα συγκυρία (σχετικά με την επίπτωση της μείωσης του λόγου προϊόντος / κεφαλαίου στην κερδοφορία βλ. στο Μέρος 3), είναι εύλογο να υποθέσουμε ότι η διαμόρφωση των τιμών θα ευνοεί την αύξηση των πωλήσεων (επομένως της ανταγωνιστικότητας και των μεριδίων αγοράς). Σε μια τέτοια περίπτωση, οι επιχειρήσεις θα μετακυλήσουν ένα μεγάλο μέρος ή ολόκληρη η μείωση του μοναδιαίου κόστους εργασίας στις τιμές.

Εντούτοις, ακόμη και μέσα σε συνθήκες ύφεσης, οι μειώσεις του μοναδιαίου κόστους εργασίας δεν μεταβιβάζονται πλήρως στις τιμές. Αυτό πιθανότατα οφείλεται στο γεγονός ότι οι επιχειρήσεις στην παρούσα κρίση έχουν αυξημένες ανάγκες ρευστότητας και αποδίδουν για τον λόγο αυτό αυξημένη σημασία στην βελτίωση των περιθωρίων κέρδους υποθέτοντας ότι αυτός είναι ένας άμεσος και σίγουρος τρόπος να βελτιωθεί η ρευστότητα έναντι της αβέβαιας έκβασης που θα είχε στις αγορές προϊόντων μια μείωση της τιμής. Σε μια τέτοια περίπτωση, οι επιχειρήσεις δεν θα μετακυλήσουν ολόκληρη την μείωση του μοναδιαίου κόστους εργασίας στις τιμές αλλά θα προσπαθήσουν να βελτιώσουν τα περιθώρια κέρδους.

Η εξέλιξη του μέσου περιθωρίου κέρδους στην Ελλάδα (Διάγραμμα 83) συνηγορεί υπέρ μιας τέτοιας συμπεριφοράς των επιχειρήσεων. Το μέσο περιθώριο κέρδους στην Ελλάδα μειώθηκε στην διάρκεια των ετών 2008-2009 μετά από μια ολόκληρη περίοδο σταθερότητας⁴³ (1995-2007). Στη διάρκεια της διετίας 2009-2011, και ενώ

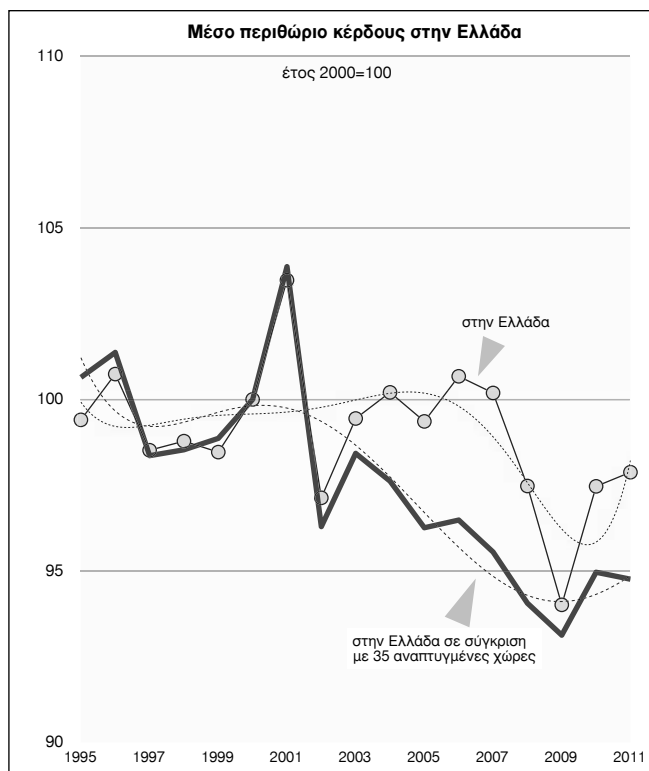
42. Τιμές εξαγωγών και τιμές εγχώριων προϊόντων που εκτίθενται στον ανταγωνισμό των εισαγομένων.

43. Η σταθερότητα του μέσου περιθωρίου κέρδους στην Ελλάδα, το οποίο παραμένει από τα υψηλότερα στην Ευρωπαϊκή Ένωση των 15 ακόμη και μετά την ένταξη της ελληνικής οικονομίας σε ένα άκρως ανταγωνιστικό διεθνές περιβάλλον χωρίς την προστασία του εθνικού νομίσματος, δείχνει ότι οι επιχειρήσεις στην Ελλάδα, αντί να επωμιστούν το κόστος της προσαρμογής τους στον διεθνή ανταγωνισμό, κατά την περίοδο της ανάπτυξης 1995-2007, επεδίωξαν να μεταφέρουν στους εργαζόμενους την πίεση του ανταγωνισμού (προκειμένου να μειωθεί το μοναδιαίο κόστος εργασίας και να ενισχυθεί έτσι η ανταγωνιστικότητα των ελληνικών προϊόντων). Ωστόσο, αυτό δεν είχε επιτευχθεί μέχρι την έναρξη της κρίσης εξαιτίας της ασκούμενης οικονομικής πολιτικής η οποία, μετά το 2004, επεδίωξε την συνέχιση της οικονομικής μεγέθυνσης και οδήγησε σε μείωση του ποσοστού ανεργίας που ως γνωστόν ενισχύει την διαπραγματευτική δύναμη των εργατικών συνδικάτων, αλλά και των μεμονωμένων εργαζομένων, έναντι του εργοδότη τους. Οι αυξήσεις των μισθών που επηρεάστηκαν από την πτώση του ποσοστού ανεργίας δεν οδήγησαν, όμως, σε μείωση των περιθωρίων κέρδους καθώς αντίστοιχα είχε αυξηθεί και η διαπραγματευτική θέση των επιχειρήσεων στις αγορές προϊόντων. Αυτό οφειλόταν στο γεγονός ότι ο βαθμός χρησιμοποίησης του παραγωγικού δυναμικού της ελληνικής οικονομίας είχε υπερβεί τον κανονικό βαθμό χρησιμοποίησης, το παραγωγικό κενό είχε καταστεί θετικό και το επίπεδο παραγωγής είχε υπερβεί την μακροχρόνια τάση ανάπτυξης του ΑΕΠ, επιτρέποντας έτσι στις επιχειρήσεις να δίνουν σχετικά μικρή σημασία στις πιέσεις του ανταγωνισμού και να αυξάνουν τις τιμές τους. Οι μεν εργαζόμενοι προσπάθησαν να αυξήσουν την αγοραστική δύναμη των αποδοχών τους ώστε να πλησιάσει τον μέσο όρο των πιο αναπτυγμένων χωρών της Ευρωπαϊκής Ένωσης, οι δε επιχειρήσεις προσπάθησαν να διατηρήσουν τα περιθώρια κέρδους στο εξαιρετικά υψηλό επίπεδο που βρίσκονταν στην αρχή της υπό εξέταση περιόδου (δηλαδή το 1995). Οι επιδιώξεις των δύο πλευρών εμφανίζονται ως συμμετρικές μεν αλλά υποκρύπτουν ασύμμετρες αιτιότητες: οι μεν εργαζόμενοι επεδίωξαν την σύγκλιση των

υπήρξε μείωση του μοναδιαίου κόστους εργασίας, τα περιθώρια κέρδους αυξήθηκαν. Αυτό αποτελεί ισχυρή ένδειξη ότι ευνοείται, μέσα στις παρούσες συνθήκες, η μετακύλιση μόνον ενός μέρους της μείωσης του κόστους εργασίας στις τιμές. Αυτή η εκτίμηση καθίσταται ισχυρότερη εκ του γεγονότος ότι η αύξηση του μέσου περιθωρίου κέρδους κατά την διετία 2010-2011 δεν ανέκτησε ολόκληρο το χαμένο έδαφος της διετίας 2008-2009, παρά μόνο κατά το ήμισυ (Διάγραμμα 83).

Στο Διάγραμμα 83, αποτυπώνεται και η εξέλιξη του μέσου περιθωρίου κέρδους στην Ελλάδα εν συγκρίσει προς το αντίστοιχο μέσο μέγεθος στις 35 αναπτυγμένες χώρες. Από το 2003, παρά το γεγονός ότι διατηρήθηκε η σταθερότητα στο μέσο περιθώριο κέρδους στην Ελλάδα, η αύξηση του αντίστοιχου μεγέθους σε άλλες αναπτυγμένες χώρες οδήγησε σε πτώση του σχετικού δείκτη. Αυτό υποδηλώνει ότι οι προοπτικές κερδοφορίας στην ελληνική οικονομία, μειώθηκαν από το 2003 έναντι των άλλων προηγμένων χωρών.

Διάγραμμα 83

Πηγή: Annual Macro-economic Database, Ευρωπαϊκή Επιτροπή.

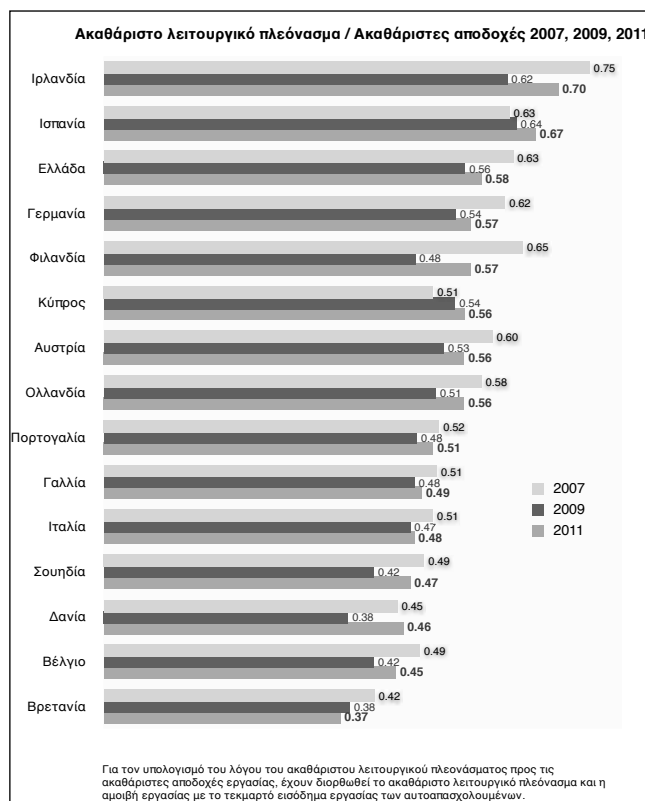
αποδοχών τους με τον μέσο όρο των πιο προηγμένων χωρών της Ευρωπαϊκής Ένωσης, οι δε επιχειρήσεις την διατήρηση των προνομίων τους έναντι του μέσου ευρωπαϊκού όρου. Βλ. αναλυτικά στη μελέτη του ΙΝΕ «Κόστος εργασίας, περιθώρια κέρδους και ανταγωνιστικότητα στην Ελλάδα 1995-2009».

Εντούτοις, η επιδείνωση αυτή δεν αντανακλά δραματικές αλλαγές. Στο Διάγραμμα 84 φαίνεται ο λόγος του ακαθάριστου λειτουργικού πλεονάσματος προς τις ακαθάριστες αμοιβές εργασίας (διορθωμένος για την επίπτωση της αυτοαπασχόλησης). Οι μεταβολές του δείκτη αυτού αντανακλούν αλλαγές στα περιθώρια κέρδους, και επομένως στην πρωτογενή διανομή του προϊόντος (πριν την παρέμβαση των αναδιανεμητικών λειτουργιών του κράτους). Στο Διάγραμμα 84 ο δείκτης αναφέρεται σε τρία διαφορετικά έτη, το 2007, το 2009 και το 2011 ανά χώρα. Η μεταβολή μεταξύ 2007 και 2009 δείχνει τις επιπτώσεις της κρίσης κατά την έναρξή της ενώ η μεταβολή μεταξύ 2009 και 2011 δείχνει τις επιπτώσεις των πολιτικών που ασκήθηκαν κατά την τελευταία διετία προκειμένου να αντιμετωπιστεί η κρίση.

Αποτελεί γενική τάση, όπως φαίνεται στο Διάγραμμα 84, ότι τα δύο πρώτα χρόνια της κρίσης υπήρξε μείωση του δείκτη, δηλαδή μείωση των περιθωρίων κέρδους σε όλες τις χώρες. Κατά τα δύο τελευταία έτη, στις περισσότερες περιπτώσεις τα περιθώρια κέρδους ανακάμπτουν, χωρίς όμως να ανακτήσουν τις απώλειες του 2007-2009.

Ο λόγος του λειτουργικού πλεονάσματος προς τις αποδοχές στην Ελλάδα ήταν, το 2007, από τους υψηλότερους, και παραμένει σήμερα σε μια από τις πρώτες θέσεις της κατάταξης με διαφορά από τον μέσο όρο μικρότερη από ό,τι κατά την περίοδο 1995-2008.

Διάγραμμα 84

Πηγή: Annual Macro-economic Database, Ευρωπαϊκή Επιτροπή.

6.4. Οι κατώτατοι μισθοί στην Ελλάδα και στην Ευρωπαϊκή Ένωση

Στην Ευρώπη, ο κατώτατος μισθός υπάρχει προ πολλού σε χώρες όπως η Γαλλία, η Ελλάδα, η Πορτογαλία, η Ισπανία και το Βέλγιο, καθιερώθηκε πιο πρόσφατα στο Ηνωμένο Βασίλειο (1999) και στην Ιρλανδία (2000), ενώ στα περισσότερα νέα κράτη μέλη της Ευρωπαϊκής Ένωσης ο κατώτατος μισθός θεσπίστηκε στην αρχή της περιόδου μετάβασης (δεκαετία 1990). Δεδομένων των αδύναμων συστημάτων συλλογικής διαπραγμάτευσης στις Χώρες της Κεντρικής και Ανατολικής Ευρώπης οι κατώτατοι μισθοί επηρεάζουν την εξέλιξη του συνόλου μισθών.

Ο κατώτατος μισθός σε εθνικό επίπεδο υπάρχει σήμερα στα 20 από τα 27 κράτη μέλη της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Συγκεκριμένα ο κατώτατος μισθός θεσμοθετημένος σε εθνικό επίπεδο τον οποίο οφείλουν να τηρούν οι συλλογικές διαπραγματεύσεις στα διάφορα ειδικότερα επίπεδα (κλαδικό, επιχειρησιακό) ισχύει σε εννέα από τα 15 παλιά κράτη μέλη της Ευρωπαϊκής Ένωσης (Βέλγιο, Ελλάδα, Ισπανία, Γαλλία, Λουξεμβούργο, Ολλανδία, Πορτογαλία, Ιρλανδία και Ηνωμένο Βασίλειο). Το ύψος του, είτε ορίζεται από την κυβέρνηση στην βάση των προτάσεων των κοινωνικών συνομιλητών (Γαλλία, Ισπανία, Λουξεμβούργο, Ηνωμένο Βασίλειο και Ιρλανδία), είτε προκύπτει από την συλλογική διαπραγμάτευση μεταξύ των κοινωνικών συνομιλητών (Βέλγιο και Ελλάδα) και εφαρμόζεται συνήθως στο σύνολο των εργαζομένων της οικονομίας και σε όλα τα επαγγέλματα. Ο κατώτατος μισθός σε εθνικό επίπεδο ισχύει επίσης και στα 11 από τα 12 νέα κράτη μέλη της Ευρωπαϊκής Ένωσης (Τσεχία, Εσθονία, Ουγγαρία, Λιθουανία, Λετονία, Μάλτα, Πολωνία, Σλοβενία, Σλοβακία, Βουλγαρία, Ρουμανία) και σχεδόν σε όλα ορίζεται από την κυβέρνηση είτε μονομερώς είτε στην βάση προτάσεων, διαβουλεύσεων ή διαπραγματεύσεων μεταξύ κυβέρνησης και κοινωνικών συνομιλητών. Επίσης σε ορισμένες χώρες προβλέπεται αυτόματη αναπροσαρμογή του κατώτατου μισθού στην εξέλιξη των τιμών ή /και αυξήσεις, πράγμα που επιτρέπει την διατήρηση της αγοραστικής δύναμης των κατώτατων αποδοχών και την ενίσχυση τους.

Στις υπόλοιπες 7 χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης (Αυστρία, Γερμανία, Δανία, Σουηδία, Φιλανδία, Ιταλία και Κύπρος) δεν υπάρχει μεν κατώτατος μισθός σε εθνικό επίπεδο, υπάρχουν όμως κατώτατοι μισθοί που διαπραγματεύονται οι κοινωνικοί συνομιλητές σε κλαδικό επίπεδο. Στις χώρες αυτές υπάρχουν παραδοσιακά ισχυρές συνδικαλιστικές οργανώσεις και υπάρχει, μέχρι στιγμής τουλάχιστον, μία προτίμηση για τους κλαδικούς κατώτατους μισθούς. Ωστόσο σε χώρες όπως η **Γερμανία**, διεξάγεται συζήτηση κατά τα τελευταία έτη για την θέσπιση και κατώτατου μισθού σε εθνικό επίπεδο, δεδομένου ότι μετά την επανένωση των δύο Γερμανιών και γενικότερα την διεύρυνση της Ευρωπαϊκής Ένωσης παρατηρείται μεγαλύτερος κατακερματισμός στην αγορά εργασίας και έχει μειωθεί σημαντικά το ποσοστό των εργαζομένων που καλύπτεται από συλλογικές συμβάσεις. Με άλλα λόγια, η

συλλογική διαπραγμάτευση που παραδοσιακά ορίζει τους κατώτατους μισθούς σε κλαδικό επίπεδο δεν είναι σε θέση να αποτρέψει την αύξηση ενός κατοπληρωμένου τμήματος της μισθωτής εργασίας λόγω της αύξησης της μετανάστευσης και του πολλαπλασιασμού των άτυπων συμβάσεων εργασίας αλλά και της εχθρότητας των εργοδοτών στην επέκταση των κατώτατων συμφωνηθέντων σε κλαδικό και περιφερειακό επίπεδο στα πλαίσια των Επιτροπών που αποφασίζουν για τις επεκτάσεις. Στην **Σουηδία**, η απόφαση του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου σχετικά με την υπόθεση «Laval» ανέδειξε τις αδυναμίες του υπάρχοντος μοντέλου συλλογικής διαπραγμάτευσης, στα πλαίσια του οποίου δεν προβλέπεται κατώτατος μισθός σε εθνικό επίπεδο. Το γεγονός αυτό σε συνδυασμό με τις αυξημένες μεταναστευτικές ροές από τις βαλτικές κυρίως χώρες θέτει υπό συζήτηση το θέμα θέσπισης ενός γενικευμένου κατώτατου μισθού. Παρόμοια συζήτηση διεξάγεται επίσης και στην **Φιλανδία** ανάμεσα στις συνδικαλιστικές οργανώσεις, με την Φιλανδική Συνομοσπονδία (SAK) να ζητά την θέσπιση κατώτατου μηνιαίου μισθού στα 1500 € μέσω συλλογικών διαπραγματεύσεων.

Οι βασικοί λόγοι που εξηγούν γενικότερα το αυξανόμενο ενδιαφέρον για τους κατώτατους μισθούς την τελευταία δεκαετία στην Ευρώπη σχετίζονται με την νέα κατάσταση στην αγορά εργασίας, που χαρακτηρίζεται από την σημαντική αύξηση των άτυπων και ευέλικτων μορφών απασχόλησης που συνδέονται με περισσότερη επισφάλεια και λιγότερα δικαιώματα για τους εργαζόμενους, με την αύξηση του ποσοστού των χαμηλά αμειβόμενων και των φτωχών εργαζομένων για τους οποίους ο κατώτατος μισθός θα μπορούσε να θεωρηθεί ένα εργαλείο ώστε να υπάρχει ένα μισθολογικό κατώφλι για όλους τους εργαζόμενους. Η αύξηση της κινητικότητας του κεφαλαίου και σε μικρότερο βαθμό του εργατικού δυναμικού στην διευρυμένη Ευρωπαϊκή Ένωση των 27, έχουν προκαλέσει, λόγω της σοβαρής υπέρησης που παρατηρείται στο επίπεδο της ευρωπαϊκής κοινωνικής πολιτικής αλλά και των εθνικών πολιτικών, ένα είδος κοινωνικού dumping ειδικότερα στις περιπτώσεις που γίνεται χρησιμοποίηση κατοπληρωμένων εργαζόμενων μεταναστών για να ασκηθεί πίεση στους μισθούς των εργαζομένων της χώρας υποδοχής. Παράλληλα, η συρρίκνωση της κάλυψης που παρέχει η συλλογική διαπραγμάτευση και κατ' επέκταση οι συλλογικές συμβάσεις, σε συνδυασμό με την μείωση της συνδικαλιστικής πυκνότητας, ειδικότερα στον τομέα των υπηρεσιών, οδηγούν διάφορες συνδικαλιστικές οργανώσεις – ακόμη και σε χώρες που παραδοσιακά δεν υπάρχει κατώτατος μισθός σε εθνικό επίπεδο και υπερτερεί η συλλογική διαπραγμάτευση και οι συμβάσεις σε κλαδικό επίπεδο - να υποστηρίξουν την θέσπιση του ώστε να προστατευτούν οι μισθοί και η αγοραστική δύναμη ειδικότερα των πιο αδύναμων τμημάτων της μισθωτής απασχόλησης.

Από την αρχή της προηγούμενης δεκαετίας, σχεδόν σε όλες τις χώρες όπου υπάρχει θεσμοθετημένος κατώτατος μισθός σε εθνικό επίπεδο παρατηρήθηκαν πραγματικές αυξήσεις του κατώτατου μισθού που στόχευαν στην βελτίωση της αγοραστικής

δύναμης των χαμηλόμισθων, επηρεάζοντας σε πολλές περιπτώσεις την γενικότερη εξέλιξη των μισθών. Ωστόσο η τάση αυτή φαίνεται να ανακόπτεται το 2008 λόγω της σημαντικής και γρήγορης αύξησης των τιμών σε βασικά είδη κατανάλωσης το πρώτο εξάμηνο του 2008, η οποία σε πολλές χώρες δεν αντισταθμίστηκε από αντίστοιχες αυξήσεις στον κατώτατο μισθό.⁴⁴

Με την έλευση της οικονομικής κρίσης παρατηρείται **πάγωμα των ονομαστικών κατώτατων μισθών** σε διάφορες χώρες (Ιρλανδία, Βαλτικές χώρες, Τσεχία, Βουλγαρία, Ρουμανία..) ή **χαμηλές αυξήσεις** (Ηνωμένο Βασίλειο, Γαλλία, Ολλανδία..), ωστόσο παρά την κρίση παρατηρούνται **όμως επίσης σημαντικές αυξήσεις των κατώτατων μισθών** σε ορισμένες χώρες (Πορτογαλία, Σλοβενία, Πολωνία καθώς και στην Ισπανία όμως μόνο για το 2009 με χαμηλές στην συνέχεια αυξήσεις για το 2010 και 2011). Ενώ σε κάποιες περιπτώσεις η αύξηση του κατώτατου μισθού στόχευε στην προστασία των πιο ευάλωτων και στην στήριξη της κατανάλωσης, σε άλλες περιπτώσεις υπερίσχυσε το βασικό επιχείρημα περί αναγκαιότητας περιορισμού του κόστους εργασίας για την αντιμετώπιση της κρίσης και την διατήρηση της απασχόλησης.

Στα πλαίσια της οικονομικής κρίσης και της ύφεσης ασκούνται σήμερα ισχυρές πιέσεις από την πλευρά των εργοδοτών για πάγωμα (ή ακόμη και μείωση) των μισθών, επιδιώκοντας σε κάποιες περιπτώσεις να συμψηφίσουν μέρος των ζημιών τους με την συμπίεση του κόστους εργασίας, σε άλλες να αποφύγουν μείωση των περιθωρίων κέρδους εκμεταλλευόμενες την κατάσταση της κρίσης και θέτοντας ως δίλημμα στους εργαζόμενους την απόλυση ή την αποδοχή μείωσης του μισθού (ειδικότερα στον τομέα των υπηρεσιών όπου παρατηρείται χαμηλή συνδικαλιστική πυκνότητα είναι ορατός ο κίνδυνος να οδηγηθεί ένα μέρος των εργαζομένων στην ομάδα των χαμηλόμισθων). Στα πλαίσια ενός αβέβαιου οικονομικού περιβάλλοντος είναι δύσκολο προβλέψιμο αν οι κυβερνήσεις και οι κοινωνικοί συνομιλητές θα εγκαταλείψουν το ενδιαφέρον που παρατηρήθηκε τα τελευταία χρόνια για τον κατώτατο μισθό ή αν αντίθετα ο κατώτατος μισθός θα θεωρηθεί ως ένα εργαλείο προστασίας των χαμηλόμισθων και των φτωχών εργαζομένων.

6.4.1. Επίπεδα κατώτατων μισθών στις χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης το 2011

Τα διαθέσιμα στοιχεία της Eurostat για συγκρίσεις ανάμεσα στις διάφορες χώρες, αφορούν στους κατώτατους μηνιαίους μισθούς των εργαζομένων με πλήρη απασχόληση τον Ιανουάριο του 2011. Πρόκειται για τους κατώτατους μηνιαίους μικτούς μισθούς δηλαδή τους μισθούς πριν την αφαίρεση του φόρου εισοδήματος και των

---

44. Thorsten Schulten, «Minimum wages in Europe: new debates against the background of economic crisis, ETUI Policy Brief, Issue 2/2009.

κοινωνικών εισφορών που καταβάλλουν οι εργαζόμενοι. Πρέπει να σημειωθεί ότι στα στοιχεία αυτά η Eurostat λαμβάνει υπόψη τις περιπτώσεις, όπου ο μηνιαίος μισθός καταβάλλεται πάνω από 12 φορές ετησίως -όπως αυτό συμβαίνει στην Ισπανία, Πορτογαλία και Ελλάδα όπου ο μισθός καταβάλλεται 14 φορές ετησίως και έχουν διορθωθεί τα στοιχεία ώστε να ληφθούν υπόψη αυτές οι πληρωμές.

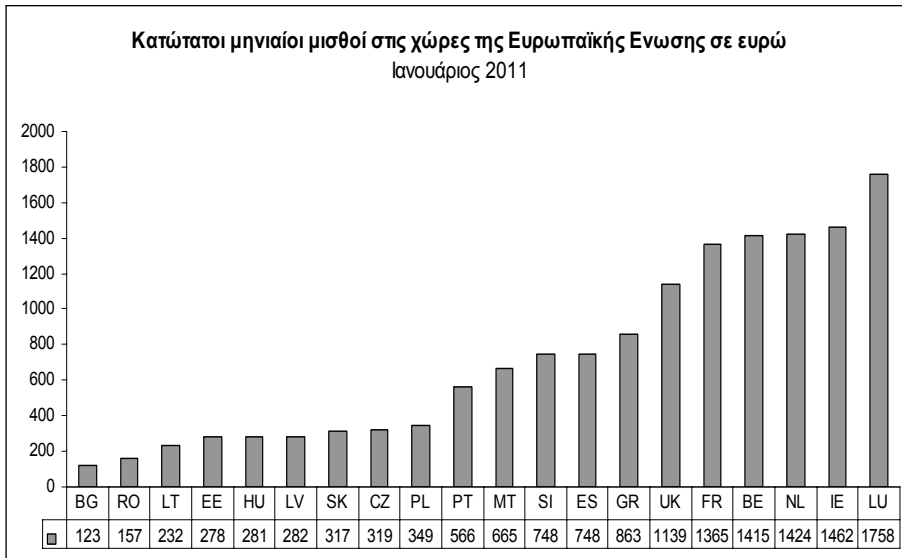
Από την σύγκριση των κατώτατων μηνιαίων μισθών σε ευρώ, προκύπτει ότι οι αποκλίσεις είναι ήδη μεγάλες στην ΕΕ-15, ανάμεσα στις νότιες χώρες μέλη (Πορτογαλία, Ελλάδα και Ισπανία) και στις υπόλοιπες χώρες παλιά μέλη της Ευρωπαϊκής Ένωσης, και βέβαια είναι ακόμη μεγαλύτερη η απόσταση που χωρίζει τους κατώτατους μισθούς των νέων κρατών μελών της Ευρωπαϊκής Ένωσης – με εξαίρεση την Μάλτα και την Σλοβενία – από τους αντίστοιχους μισθούς τόσο των χωρών μελών του ευρωπαϊκού νότου όσο κυρίως των υπολοίπων χωρών μελών της Ευρωπαϊκής Ένωσης.

Ειδικότερα, με βάση τα στοιχεία του *Διαγράμματος 85*, ο κατώτατος μηνιαίος μισθός σε απόλυτα μεγέθη κυμαίνεται:

- μεταξύ 1139 και 1758 ευρώ, σε μία *πρώτη κατηγορία χωρών* που αποτελείται από το Ηνωμένο Βασίλειο, την Γαλλία, το Βέλγιο την Ολλανδία, την Ιρλανδία και το Λουξεμβούργο,
- μεταξύ 566 και 863 ευρώ, σε μία *δεύτερη κατηγορία χωρών* που αποτελείται από την Πορτογαλία, την Μάλτα, την Σλοβενία, την Ισπανία και την Ελλάδα
- τέλος, κυμαίνεται μεταξύ 123 και 349 ευρώ στα υπόλοιπα νέα κράτη μέλη της Ευρωπαϊκής Ένωσης.

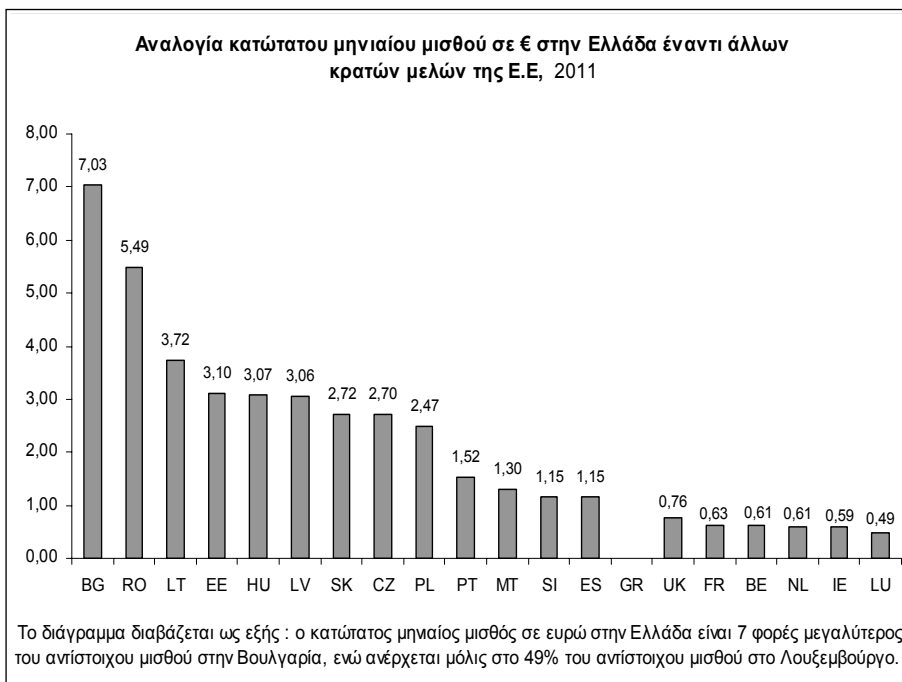

Διάγραμμα 85

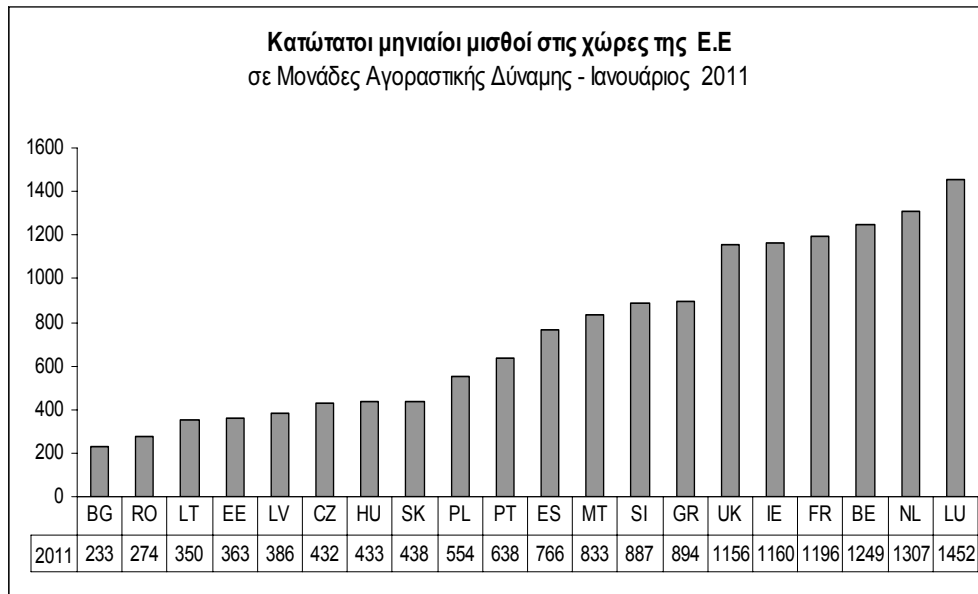
Πηγή: Eurostat.

Διάγραμμα 86

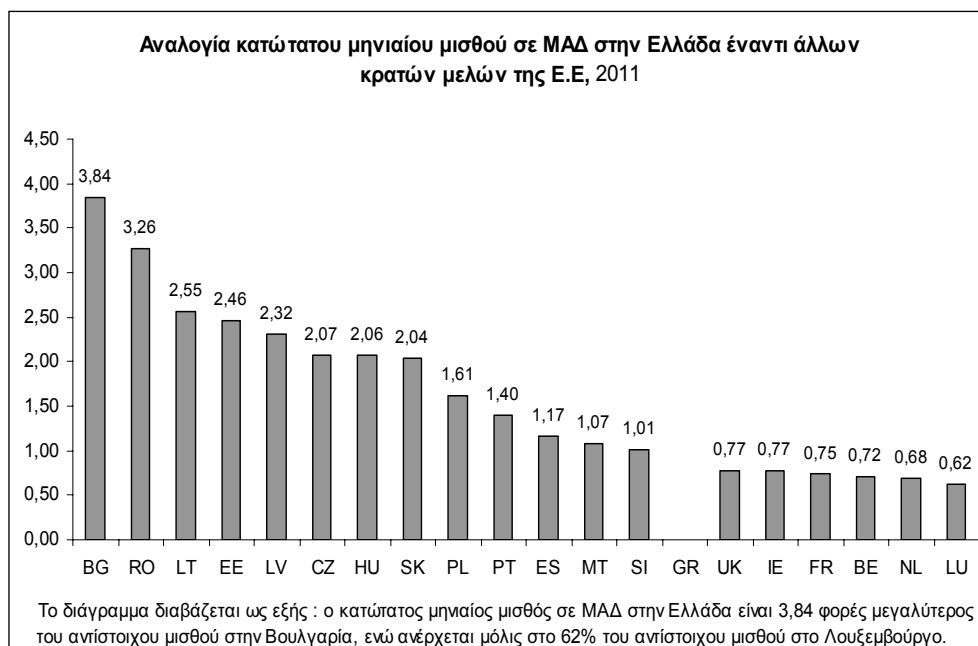
Πηγή: Eurostat.

Διάγραμμα 87

Πηγή: Eurostat.

Διάγραμμα 88

Πηγή: Eurostat.

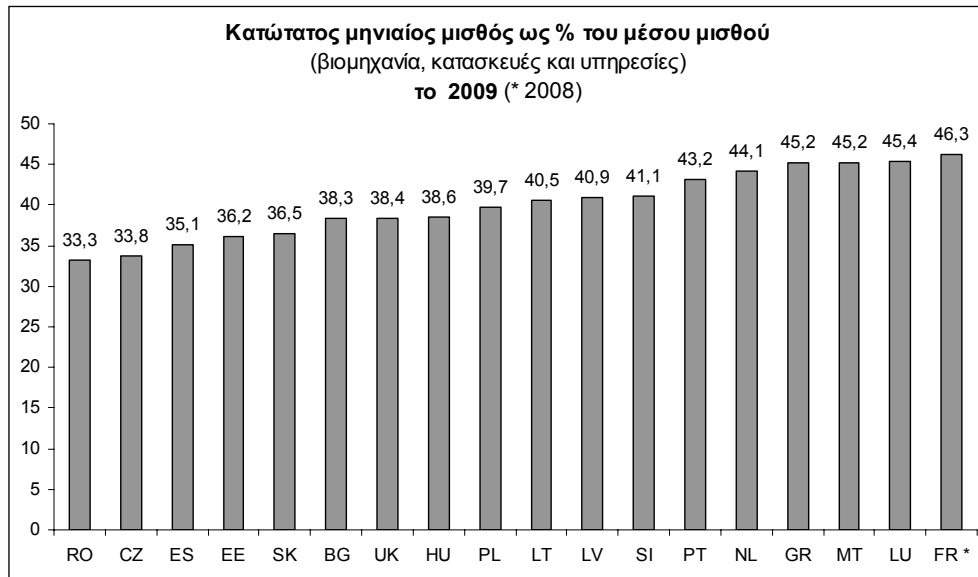
Στην σύγκριση σε απόλυτα μεγέθη, διαπιστώνεται ότι ο κατώτατος μηνιαίος μισθός την Ελλάδα σε ευρώ, είναι κατά πολύ μεγαλύτερος από τον αντίστοιχο μισθό που ισχύει στην μεγάλη πλειοψηφία των νέων κρατών μελών της ΕΕ (ιδιαίτερα αν εξαιρεθούν η Σλοβενία και η Μάλτα). Αντίθετα όμως, **ο κατώτατος μηνιαίος μισθός σε ευρώ στην Ελλάδα, συνεχίζει να υστερεί σημαντικά έναντι των κατώτατων μισθών των πλουσιότερων χωρών μελών της Ευρωπαϊκής Ένωσης** (στις οποίες είναι θεσμοθετημένος ο κατώτατος μισθός σε εθνικό επίπεδο) **και ανέρχεται περίπου στο 60% του αντίστοιχου κατώτατου μισθού της πρώτης αυτής κατηγορίας χωρών, ενώ βρίσκεται σε ευνοϊκότερη θέση έναντι του αντίστοιχου κατώτατου μισθού των χωρών της δεύτερης κατηγορίας** (Διάγραμμα 86).

Στα Διαγράμματα 87 και 88, η σύγκριση των κατώτατων μισθών γίνεται σε Μονάδες Αγοραστικής Δύναμης, οι οποίες λαμβάνουν υπόψη τις διαφορές των τιμών ανάμεσα στις χώρες για ένα καλάθι αγαθών και υπηρεσιών τα οποία είναι συγκρίσιμα και αντιπροσωπευτικά. Στόχος είναι να εξαλειφθούν οι διαφορές του επιπέδου των τιμών στις δαπάνες της τελικής κατανάλωσης των νοικοκυριών. Επομένως οι κατώτατοι μισθοί που εκφράζονται σε εθνικό νόμισμα, μετατρέπονται σε μία κοινή «επίπλαστη» νομισματική μονάδα ώστε η αγοραστική τους δύναμη να είναι συγκρίσιμη.

Ανάμεσα στα δύο Διαγράμματα (85 και 87), η κατάταξη των χωρών παραμένει σχεδόν αμετάβλητη, διαπιστώνεται όμως ότι οι αποστάσεις των κατώτατων μηνιαίων μισθών είναι μικρότερες όταν τα στοιχεία εκφράζονται σε Μονάδες Αγοραστικής Δύναμης από ότι σε ευρώ. Ειδικότερα, η εξάλειψη των διαφορών στις τιμές ανάμεσα στις χώρες έχει ως αποτέλεσμα να αυξάνεται ο κατώτατος μισθός στα νέα κράτη μέλη όπως επίσης και στην Πορτογαλία, στην Ισπανία και στην Ελλάδα. Αντίθετα στις πιο πλούσιες χώρες, η εφαρμογή των Μονάδων Αγοραστικής Δύναμης (ΜΑΔ), μεταφράζεται σε σχετική μείωση του επιπέδου του κατώτατου μισθού.

Τέλος, η αναλογία μεταξύ κατώτατου μισθού και μέσου μισθού στην βιομηχανία, στις κατασκευές και στις υπηρεσίες στις διάφορες χώρες (για τις οποίες υπάρχουν διαθέσιμα στοιχεία της Eurostat) κυμαίνεται από 33,3% στην Ρουμανία μέχρι και 46,3 % στην Γαλλία (Διάγραμμα 89).

Διάγραμμα 89

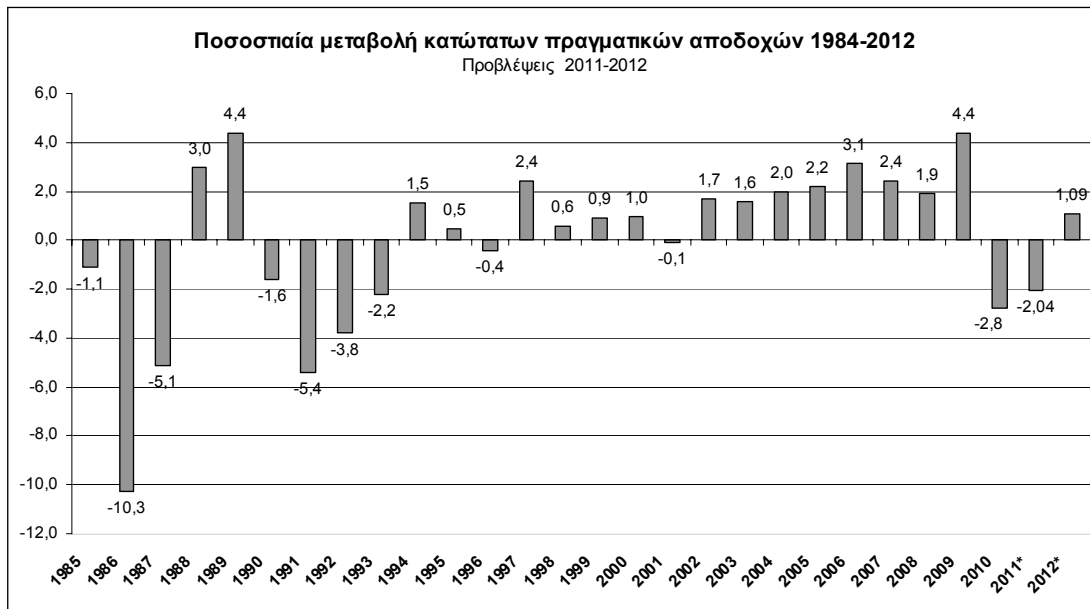
Πηγή: Eurostat.

6.4.2. Εξέλιξη των κατώτατων αποδοχών στην Ελλάδα (1984-2012)

Ο Πίνακας 19 (στο τέλος του κεφαλαίου) καταγράφει την εξέλιξη των κατώτατων αποδοχών -κατώτατου μισθού και ημερομισθίου- στην Ελλάδα για την περίοδο 1984-2012, όπως αυτές διαμορφώνονται σύμφωνα με τις εκάστοτε ΕΓΣΣΕ και Διαιτητικές αποφάσεις.

Με βάση τα δεδομένα του πίνακα 19, στα διαγράμματα 90 και 91 απεικονίζεται η εξέλιξη των κατώτατων πραγματικών αποδοχών την περίοδο 1984 - 2012 λαμβάνοντας υπόψη τις ετήσιες ονομαστικές αποδοχές ανά έτος (σε 12μηνιαία βάση) και αποπληθωρίζοντας με τον ΔΤΚ σε μέσα επίπεδα. Διαπιστώνεται στα εν λόγω διαγράμματα ότι, ενώ υπάρχει μια σταδιακή αύξηση των κατώτατων πραγματικών αποδοχών μετά τα μέσα της δεκαετίας του 1990, ωστόσο ο ρυθμός μεταβολής αυτής της εξέλιξης επέτρεψε μόλις το 2009 την διαμόρφωση του επιπέδου των κατώτατων πραγματικών αποδοχών στο ανώτερο επίπεδο της περιόδου (1984-2009).

Διάγραμμα 90

Πηγή: ΙΝΕ-ΓΣΕΕ/ΑΔΕΔΥ. Υπολογισμοί με βάση ΕΓΣΣΕ και μέσο ΔTK της ΕΣΥΕ μέχρι το 2010.

(* με προβλέψεις Ευρωπαϊκής Επιτροπής και Μεσοπρόθεσμοι Πλαισίου για πληθωρισμό μετά το 2011).

Έχουμε με άλλα λόγια, μεταξύ 1984 και 2009, δύο διακριτές περιόδους :

- Στην διάρκεια της πρώτης περιόδου (1984-1996) έχουμε σημαντική μείωση των πραγματικών κατώτατων αποδοχών κατά 20 περίπου εκατοστιαίες μονάδες (από 100 το έτος 1984 ο δείκτης μειώνεται στο 79,3 το έτος 1993 και διατηρείται στα επίπεδα του 80 μέχρι το έτος 1996)
- Στην διάρκεια της δεύτερης περιόδου (1997-2009) έχουμε ονομαστικές αυξήσεις που υπερβαίνουν σχεδόν συστηματικά τον μέσο πληθωρισμό με αποτέλεσμα μία σταδιακή ανάκτηση της αγοραστικής δύναμης του κατώτατου μισθού - που απώλεσε την προηγούμενη περίοδο - κατά 22 περίπου εκατοστιαίες μονάδες (από το 80 ο δείκτης ανέρχεται στο 102 το 2009).

Διάγραμμα 91

*Πηγή: ΙΝΕ-ΓΣΕΕ/ΑΔΕΔΥ. Υπολογισμοί με βάση ΕΓΣΣΕ και μέσο ΔΤΚ της ΕΣΥΕ μέχρι το 2010.
(* με προβλέψεις Ευρωπαϊκής Επιτροπής και Μεσοπρόθεσμου Πλαισίου για πληθωρισμό μετά το 2011).*

Το 2009 ο κατώτατος μισθός σε πραγματικούς όρους υπερβαίνει οριακά τα επίπεδα του έτους 1984, πράγμα που σημαίνει ότι οι αυξήσεις αυτές επέτρεψαν απλά και μόνο να καλυφθούν οι απώλειες που υπέστη η αγοραστική δύναμη του κατώτατου μισθού από τον πληθωρισμό στο σύνολο της εξεταζόμενης περιόδου, ενώ σημαίνει ταυτόχρονα ότι στην διάρκεια όλων αυτών των ετών, οι αμειβόμενοι με τις κατώτατες αποδοχές δεν επωφελήθηκαν από την όποια αύξηση της παραγωγικότητας.

Επίσης, πρέπει παράλληλα να ληφθεί υπόψη το γεγονός ότι ο πληθωρισμός για τους χαμηλόμισθους είναι υψηλότερος του μέσου όρου λόγω της διάρθρωσης της κατανάλωσης των νοικοκυριών με χαμηλά εισοδήματα και της διαμόρφωσης των τιμών σε επιμέρους βασικά αγαθά και υπηρεσίες. Κατά συνέπεια η διαμόρφωση και δημοσίευση από την ΕΣΥΕ (όπως αυτό γίνεται σε άλλες χώρες) διαφοροποιημένων Δεικτών Τιμών Καταναλωτή ανά κατηγορία εισοδήματος, θα επέτρεπε να ληφθούν υπόψη οι εν λόγω διαφορές, τόσο σε επίπεδο υπολογισμών όσο κυρίως σε επίπεδο συλλογικής διαπραγμάτευσης για τον κατώτατο μισθό, ενώ θα ήταν επίσης χρήσιμοι οι δείκτες αυτοί για τον καθορισμό των αυξήσεων στις συντάξεις και σε άλλα κοινωνικά επιδόματα/βοηθήματα.

Στην τελευταία τριετή ΕΓΣΣΕ 2010-2012, **δεν προβλέπονται ονομαστικές αυξήσεις για το 2010**, ενώ οι ονομαστικές αυξήσεις που προβλέπει η σύμβαση από 1.7.2011 και από 1.7.2012 θα ανέρχονται στο ύψος του πληθωρισμού της ευρωζώνης του προηγούμενου, κάθε φορά, έτους (δηλαδή, αυξήσεις από 1.7.11 με βάση τον εναρμονισμένο ΔTK της ευρωζώνης του 2010 και από 1.7.2012 με βάση τον εναρμονισμένο ΔTK της ευρωζώνης του 2011).

Στον Πίνακα 19, υπολογίσαμε την εξέλιξη των κατώτατων αποδοχών σε ονομαστικούς όρους (με βάση τα στοιχεία της Eurostat για πληθωρισμό στην ευρωζώνη 1,6% το 2010 και τις εαρινές προβλέψεις της Ευρωπαϊκής Επιτροπής⁴⁵ για πληθωρισμό στην ευρωζώνη 2,6% το 2011) και σε πραγματικούς όρους (με βάση τις πιο πρόσφατες προβλέψεις, όπως αυτές αποτυπώνονται στην Αιτιολογική Έκθεση στο Σχέδιο Νόμου «Μεσοπρόθεσμο Πλαίσιο Δημοσιονομικής Στρατηγικής 2012-2015», για τον πληθωρισμό - ΔΚΤ μέσα επίπεδα- στην Ελλάδα 2,9 % το 2011 και 1% το 2012).

Το 2010 διαπιστώνεται μείωση των κατώτατων πραγματικών αποδοχών η οποία θα συνεχιστεί και το 2011 κατά πάσα πιθανότητα, δεδομένου ότι η ονομαστική αύξηση των κατώτατων μισθών ανέρχεται από 1.7.2011 σε 1,6% (εναρμονισμένος ΔΚΤ ευρωζώνης έτους 2010) και μάλλον αδυνατεί να καλύψει την αύξηση του ΔTK στην Ελλάδα (πρόβλεψη για μέσο ετήσιο πληθωρισμό το 2011 2,9%⁴⁶), **με αποτέλεσμα η αγοραστική δύναμη του κατώτατου μισθού που έχει επανέλθει σε επίπεδα προ του 1984 - ήδη από το τέλος του 2010- να επιδεινωθεί περαιτέρω το 2011.**

Πρέπει, τέλος να υπογραμμιστεί ότι πέρα του ζητήματος της μείωσης της αγοραστικής δύναμης των κατώτατων αποδοχών, στα πλαίσια της τρέχουσας οικονομικής κρίσης και της εφαρμοζόμενης οικονομικής πολιτικής, οι χαμηλόμισθοι επιβαρύνονται δυσανάλογα από την έμμεση φορολογία, τις αυξήσεις των φόρων κατανάλωσης και διάφορων ανελαστικών δαπανών, ενώ υφίστανται ήδη και θα υποστούν πιθανότατα και τις μεγαλύτερες συνέπειες από την συρρίκνωση των δημόσιων δαπανών που σχετίζονται με την παροχή διάφορων κοινωνικών υπηρεσιών ή κοινωνικών βοηθημάτων (επιδομάτων).

---

45. *European Economic forecast Spring 2011. European Economy 1/2011, Ευρωπαϊκή Επιτροπή Βρυξέλλες 2 Μαΐου 2011.*

46. *Αιτιολογική Έκθεση στο Σχέδιο Νόμου «Μεσοπρόθεσμο Πλαίσιο Δημοσιονομικής Στρατηγικής 2012-2015» Αθήνα, Ιούνιος 2011.*

Πίνακας 19: Εξέλιξη κατώτατου μισθού και ημερομισθίου στην Ελλάδα 1984-2012

ΕΓΣΣΕ - ΔΙΑΙΤΗΤΙΚΕΣ ΑΠΟΦΑΣΕΙΣ	ΧΡΟΝΟΣ ΙΣΧΥΟΣ ΑΠΟ - ΕΩΣ	ΗΜΕΡΟΜΙΣΘΙΟ (δραχμές)	ΠΟΣΟΣΤΟ ΑΥΞΗΣΗΣ	ΜΙΣΘΟΣ (δραχμές)	ΠΟΣΟΣΤΟ ΑΥΞΗΣΗΣ %	ΕΤΗΣΙΕΣ ΟΝΟΜΑΣΤΙΚΕΣ ΑΠΟΔΟΣΕΣ (12 μήνες) δρχ.	Ποσοστό αύξησης ετήσιων ονομαστικών αποδοχών (σχέση προηγ. έτους)	(Ποσοστό μεταβολής) Σύγκριση μέσου ετήσιου ΔΤΚ κάθε έτους με τον αντίστοιχο προηγ. έτους	Ποσοστό μεταβολής πραγματικών αποδοχών
ΕΓΣΣΕ 1984	1.5-31.8.84	1202	10,8	27012	10,8	341596	-	18,6%	-
	1.5-31.8.84	1285	6,9	28876	6,9				
	1.9-31.12.84	1314	2,2	29511	2,2				
ΕΓΣΣΕ 1985	1.1-30.4.85	1422	8,2	31931	8,2	402912	17,9%	19,2%	-1,09%
	1.5-31.8.85	1516	6,6	34038	6,6				
	1.9-31.12.85	1548	2,1	34759	2,1				
1986	1.1-31.4.86	1618	4,5	36316	4,5	445436	10,5%	23,1%	-10,25%
	1.5-31.8.86	1639	1,3	36792	1,3				
	1.9-31.12.85	1716	4,7	38251	4				
1987	1.1-30.4.87	1787	4,1	40100	4,8	491700	10,38%	16,4%	-5,1%
	1.5-31.8.87	1805	1	40501	1				
	1.9-31.12.87	1886	4,5	42324	4,5				
ΕΓΣΣΕ 1988	1.1-31.4.88	2074	10	46443	9,7	575172	16,9%	13,5%	+3%
	1.4-31.8.88	2106	1,5	47143	1,5				
	1.9-31.12.88	2243	6,5	50207	6,5				
ΕΓΣΣΕ 1989	1.1-30.4.89	2450	9,3	54828	9,2	682840	18,7%	13,7%	+4,39%
	1.5-31.8.89	2475	1	55376	1				
	1.9-31.12.89	2705	9,3	60506	9,3				
ΕΓΣΣΕ 1990	1.1-31.8.90	2911	7,6	65105	7,6	808992	18,4%	20,4%	-1,6%
	1.9-31.12.90	3118	7,1	69727	7,1				
ΕΓΣΣΕ 1991	1.1.91	3315	6,3	74121	6,3	914358	13,02%	19,5%	-5,4%
	1.7.91	3501	5,6	78272	5,6				
	1.1.92	3721	6,28	83160	6,24	1017882	11,3%	15,8%	-3,8%
1992	1.7.92	3870	4	86487	4				
ΕΓΣΣΕ 1993	1.1.93	4081	5,45	91206	5,45	1138644	11,8%	14,4%	-2,2%
	1.7.93	4411	8,08	98568	8,07				
ΕΓΣΣΕ 1994	1.1.94	4632	5	103497	5	1282332	12,6%	10,9%	+1,53%
	1.7.94	4934	6,5	110225	6,5				
1995	1.1.95	5182	4	114634	4	1403124	9,41%	8,9%	+0,46%
	1.7.95	5336	4	119220	4				
ΕΓΣΣΕ 1996	1.1.96	5531	3,5	123520	3,5	1511880	7,75%	8,2%	-0,41%
	1.7.96	5753	4	128460	4				
1997	1.1.97	6000	1% + 3,25%	133962	1% + 3,25%	1633662	8,05%	5,5%	2,4%
	1.7.97	6195	3,25%	138315	3,25%				
ΕΓΣΣΕ 1998	1.1.98	6364	0,2%+2,5%	142056	0,2%+2,5%	1721718	5,39%	4,8%	0,56%
	1.7.98	6492	2%	144897	2%				
1999	1.1.99	6609	0,4% + 1,4%	147513	0,4% + 1,4%	1782548	3,53%	2,6%	0,9%
	1.7.99	6701	1,4%	149578	1,4%				
ΕΓΣΣΕ 2000	1.1.00	6882	0,7% + 2%	153643	0,7% + 2%	1857474	4,2%	3,2%	0,97%
	1.7.00	6986	1,5%	155947	1,5%				
2001	1.1.01	7111	1,8%	158754	1,8%	1919274	3,3%	3,4%	-0,09%
	1.7.01	7218	1,5%	161136	1,5%				

ΕΓΣΣΕ - ΔΙΑΙΤΗΤΙΚΕΣ ΑΠΟΦΑΣΕΙΣ	ΧΡΟΝΟΣ ΙΣΧΥΟΣ ΑΠΟ - ΕΩΣ	ΗΜΕΡΟΜΙΣΘΙΟ (δραχμές)	ΠΟΣΟΣΤΟ ΑΥΞΗΣΗΣ	ΜΙΣΘΟΣ (δραχμές)	ΠΟΣΟΣΤΟ ΑΥΞΗΣΗΣ %	ΕΤΗΣΙΕΣ ΟΝΟΜΑΣΤΙΚΕΣ ΑΠΟΔΟΣΕΣ (12 μήνες) δρχ.	Ποσοστό αύξησης ετήσιων ονομαστικών αποδοχών (σχέση προηγ. έτους)	(Ποσοστό μεταβολής) Σύγκριση μέσου ετήσιου ΔΤΚ κάθε έτους με τον αντίστοιχο προηγ. έτους	Ποσοστό μεταβολής πραγματικών αποδοχών
ΕΓΣΣΕ 2002 (σε ευρώ)*	1.1.02 1.7.02	21,95 22,35	1,1% + 2,5% 1,8%	490,04 498,86	1,1% + 2,5% 1,8%	5933,39	5,34%	3,6%	1,68 %
2003	1.1.03	23,29	0,3% + 3,9%	519,87	0,3% + 3,9%	6238,44	5,14%	3,5%	1,58%
ΕΓΣΣΕ 2004	1.1.04 1.9.04	24,22 25,01	4% 2% + 8,5ευρώ (μηνιαίως)	540,66 559,98	4% 2% + 8,5ευρώ (μηνιαίως)	6545,88	4,93%	2,9%	1,97 %
2005	1.1.05 1.9.05	25,56 26,41	2,2% 3,3%	572,30 591,18	2,2% 3,3%	6943,12	5,78%	3,5 %	2,2 %
ΕΓΣΣΕ 2006	1.1.06 1.9.06	27,17 27,96	2,9% 2,9%	608,33 625,97	2,9% 2,9%	7370,52	6,44%	3,2%	3,13%
2007	1.5.07	29,39	5,1%	657,89	5,1%	7766,92	5,38 %	2,9%	2,41%
ΕΓΣΣΕ 2008	1.1.08 1.9.08	30,40 31,32	3,45% 3%	680,59 701	3,45% 3%	8248,72	6,2%	4,2 %	1,91%
2009	1.5.09	33,04	5,5%	739,56	5,5%	8720,48	5,71%	1,2 %	4,4%
ΕΓΣΣΕ 2010		33,04		739,56		8874,72	1,76 %	4,7%	-2,8%
2011	1.7.11	33,57	1,6%	751,39	1,6%	8945,7	0,8%	2,9%**	-2,04%***
2012 (προβλ.)	1.7.12	34,44	2,6**	770,92	2,6**	9133,86	2,1%	1%**	1,09%***

Πηγή: ΙΝΕ/ΓΣΕΕ-ΑΔΕΔΥ

* Από το έτος 2002 και μετά οι αποδοχές είναι σε ευρώ

** Η ΕΓΣΣΕ 2010-2012, δεν προβλέπει ονομαστικές αυξήσεις για το έτος 2010, ενώ προβλέπει ονομαστικές αυξήσεις για την 1.7.2011 και την 1.7.2012 οι οποίες ανέρχονται στο ύψος του πληθωρισμού της ευρωζώνης του προηγούμενου κάθε φορά έτους (εναρμονισμένος ΔΤΚ του 2010 και του 2011 αντίστοιχα). Δεδομένου ότι στην σύμβαση δεν περιλαμβάνεται παράρτημα με πίνακα αποδοχών, λαμβάνοντας υπόψη τους όρους της σύμβασης σχετικά με την διαμόρφωση των μισθών και ημερομισθίων, υπολογίσαμε την εξέλιξη των κατώτατων αποδοχών σε ονομαστικούς όρους με βάση τα στοιχεία της Eurostat για τον πληθωρισμό στην ευρωζώνη το 2010 (1,6%) και τις εαρινές προβλέψεις της Ευρωπαϊκής Επιτροπής (2.5.2011), για πληθωρισμό στην ευρωζώνη 2,6 % το 2011 και σε πραγματικούς όρους με βάση τις πιο πρόσφατες προβλέψεις (όπως αυτές αποτυπώνονται στην Αξιολογική Έκθεση στο Σχέδιο Νόμου «Μεσοπρόθεσμο Πλαίσιο Δημοσιονομικής Στρατηγικής 2012-2015») για τον πληθωρισμό (ΔΚΤ μέσα επίπεδα) στην Ελλάδα 2,9 % το 2011 και 1% το 2012.

*** Υπό τον όρο ότι θα επιβεβαιωθούν οι προβλέψεις για τον πληθωρισμό.

ΜΕΡΟΣ 7
Η απασχόληση και η ανεργία

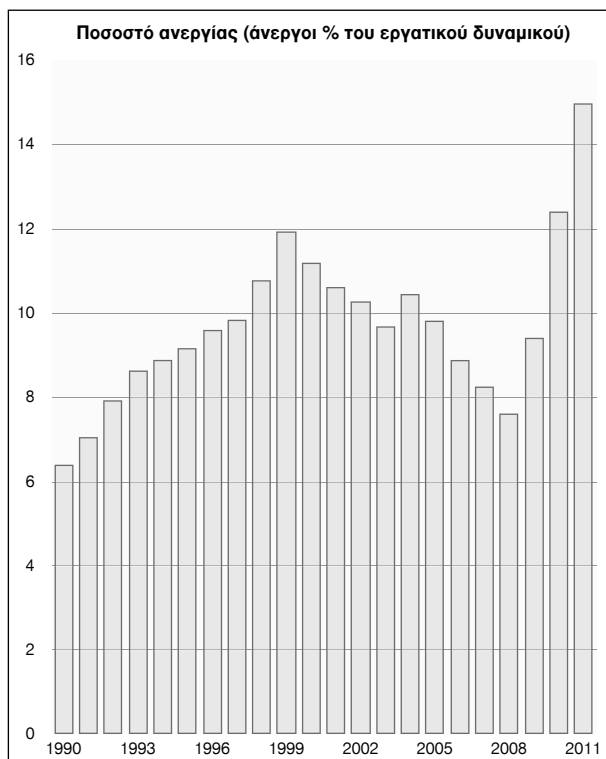

Η Απασχόληση και η Ανεργία

7.1. Οι μεταβολές των βασικών μεγεθών της αγοράς εργασίας

Το 2009, σύμφωνα με τα στοιχεία της Annual Macroeconomics Database της Ευρωπαϊκής Επιτροπής, **οι άνεργοι** ανέρχονταν σε 471.000 άτομα. Κατά το 2011 ο αριθμός των ανέργων έχει αυξηθεί σε 761.000 (αύξηση διετίας 61,5%). Επίσης συγκρίνοντας τον αριθμό των ανέργων του πρώτου τριμήνου του 2008 με τον αντίστοιχο αριθμό του πρώτου τριμήνου του 2011, διαπιστώνεται μία αύξηση της τάξης του 95%. Το εργατικό δυναμικό των 5,1 εκατομμυρίων ατόμων αντιστοιχούσε στο 66,3% του πληθυσμού εργάσιμης ηλικίας (15-64 ετών) το 2009 και είχε αυξηθεί σε 66,8% το 2011. Η εξέλιξη αυτή υποδηλώνει ότι τα νοικοκυριά των εργαζομένων προσπαθούν να αντιμετωπίσουν την μείωση του εισοδήματός τους (που οφείλεται στην επιπλέον ανεργία και στη μείωση του μέσου πραγματικού μισθού) παραμένοντας στην αγορά εργασίας και αναζητώντας επιπλέον απασχόληση. Ο αριθμός των εργαζομένων, το 2009, ανερχόταν σε 4,53 εκατομμύρια άτομα ενώ το 2001 δεν υπερέβαινε τα 4,32 εκατομμύρια (μείωση περίπου 210.000 χιλιάδων ατόμων).

Διάγραμμα 92

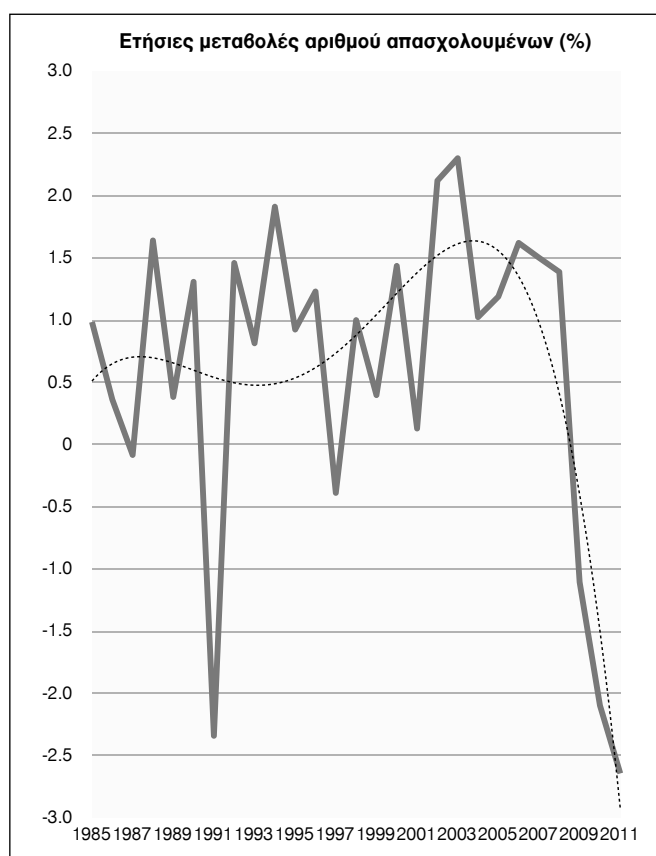

Πηγή: Annual Macroeconomics Database, Ευρωπαϊκή Επιτροπή.

Μετά από την συνεχή πτώση εννέα ετών (2001-2009) από το 12% στο 7,6%, το ποσοστό ανεργίας αυξήθηκε δραματικά κατά το 2010-2011 από το 7,6% στο 15,2%. (Διάγραμμα 92), ενώ στην Ευρωπαϊκή Ένωση, η αντίστοιχη αύξηση ήταν από 9,0% σε 9,5%.

Η μείωση της ανεργίας στην διάρκεια των ετών 2000-2008, στην Ελλάδα, ανήλθε συνολικά σε 3,6 εκατοστιαίες μονάδες και προήλθε κυρίως από την μείωση του αριθμού των νέων ανέργων 15-29 ετών, των μακροχρόνιων και των νεο-εισερχόμενων ανέργων. Η μεταστροφή του 2009-2011 οδήγησε σε περαιτέρω αύξηση της μακροχρόνιας ανεργίας.

Διάγραμμα 93

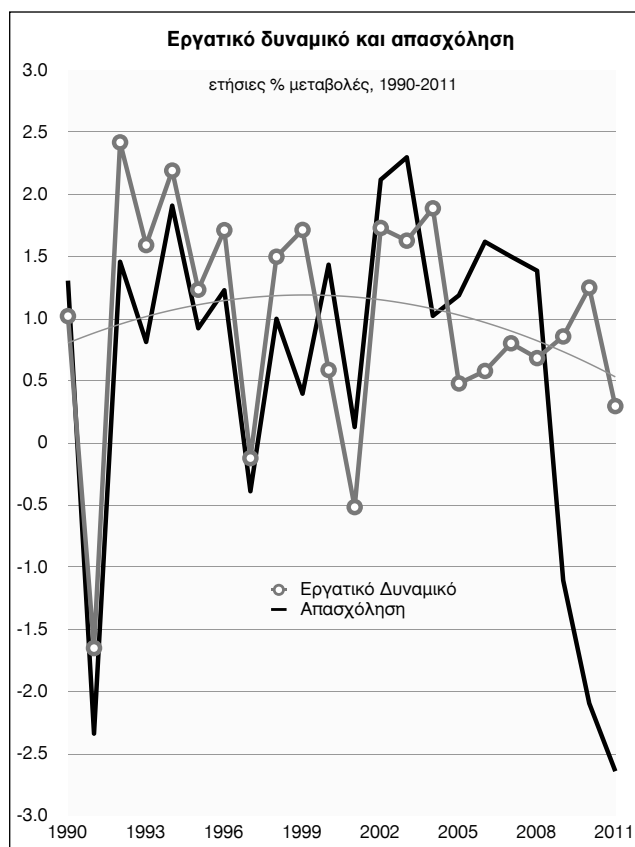

Πηγή: Annual Macroeconomics Database, Ευρωπαϊκή Επιτροπή.

Σύμφωνα με τις προβλέψεις της Ευρωπαϊκής Επιτροπής, **το ποσοστό ανεργίας** πρόκειται να παραμείνει αμετάβλητο κατά το 2012. Οι εκτιμήσεις του ΙΝΕ/ΓΣΕΕ, βασισμένες στην ανάλυση του Μέρους 2 της ετήσιας έκθεσης, είναι κατά πολύ πιο απαισιόδοξες, και εάν επαληθευθούν, το ποσοστό ανεργίας, αφού έχει υπερβεί το υψηλότερο σημείο της μεταπολιτευτικής περιόδου (12% το 1999), θα πλησιάσει στα υψηλότερα μεταπολεμικά επίπεδα.

Ο λόγος ανέργων / απασχολούμενων ανέρχεται σήμερα σε περίπου 20%. Με άλλα λόγια, σε κάθε πέντε εργαζόμενους αντιστοιχεί ένας άνεργος. Σε κάθε δέκα άτομα εργάσιμης ηλικίας (15 έως 64 ετών), αντιστοιχεί ένας περίπου άνεργος.

Διάγραμμα 94

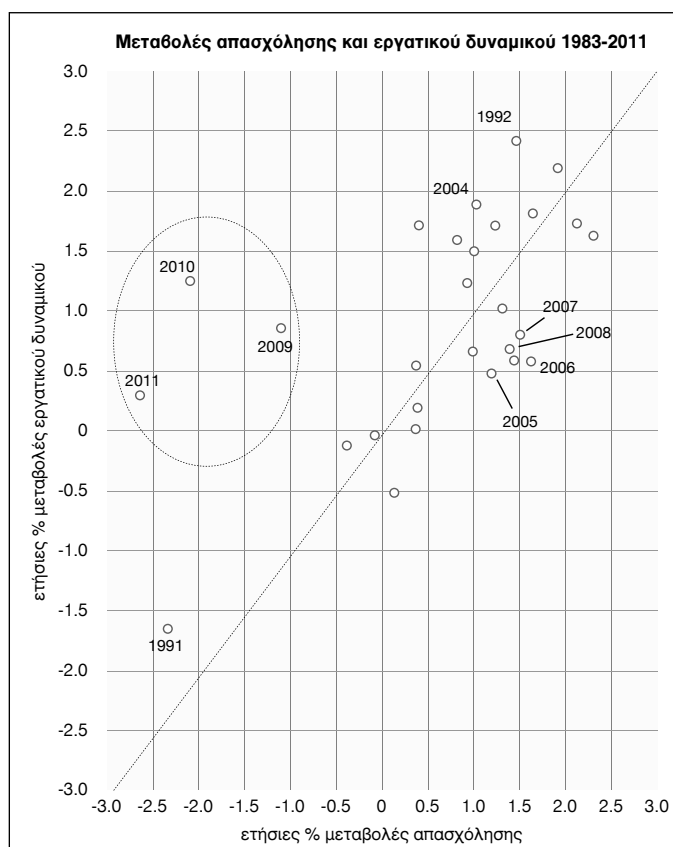

Πηγή: Annual Macroeconomics Database, Ευρωπαϊκή Επιτροπή.

Η επιδείνωση της ανεργίας κατά το 2009-2011 έναντι του 2008 προήλθε καταρχήν από την μείωση της απασχόλησης κατά 5,8% (Διάγραμμα 93), δηλαδή κατά 263.000 άτομα. Αξίζει να σημειωθεί ότι οι μεταβολές του αριθμού των απασχολούμενων στην Ελλάδα ακολουθούσαν ανοδική τάση από το 1992 μέχρι και το 2008, με αποτέλεσμα για το σύνολο της περιόδου να ανέρχονται σωρευτικά σε 24%. Έτσι, ενώ ο αριθμός των απασχολούμενων κατά το 1991 ανερχόταν σε 3,63 εκατομμύρια άτομα, το 2008 είχε φθάσει σε 4,58 εκατομμύρια. Η ελληνική οικονομία δημιούργησε, επομένως, σχεδόν ένα εκατομμύριο θέσεων εργασίας μέσα στα 17 χρόνια που ακολούθησαν την πώση της απασχόλησης το 1991 (κατά 2,3%), εξαιτίας της τότε ασκηθείσας πολιτικής. Το 1/4 της προόδου που είχε επιτευχθεί σε αυτά τα 17 έτη χάθηκε στη διάρκεια της τελευταίας τριετίας.

Σύμφωνα με τις προβλέψεις της Ευρωπαϊκής Επιτροπής, η **πτώση της απασχόλησης** κατά το 2009-2011, που ανήλθε αθροιστικά σε 6% περίπου, αναμένεται να ανακοπεί κατά το 2012. Έτσι, στην τετραετία 2009-2012, εάν επαληθευθούν οι προβλέψεις της Ευρωπαϊκής Επιτροπής για το 2012, θα έχουν χαθεί σωρευτικά 260.000 θέσεις εργασίας και ο αριθμός των απασχολούμενων θα έχει υποχωρήσει κατά μία επταετία (θα έχει, δηλαδή, επανέλθει στο επίπεδο του 2004). Οι προβλέψεις αυτές, κατά τις εκτιμήσεις του ΙΝΕ/ΓΣΕΕ, είναι υπεραισιόδοξες καθώς τα μέτρα που λαμβάνονται από την κυβέρνηση σε διαδοχικές δέσμες έχουν έντονα υφεσιακά αποτελέσματα.

Διάγραμμα 95

Πηγή: Annual Macroeconomics Database, Ευρωπαϊκή Επιτροπή.

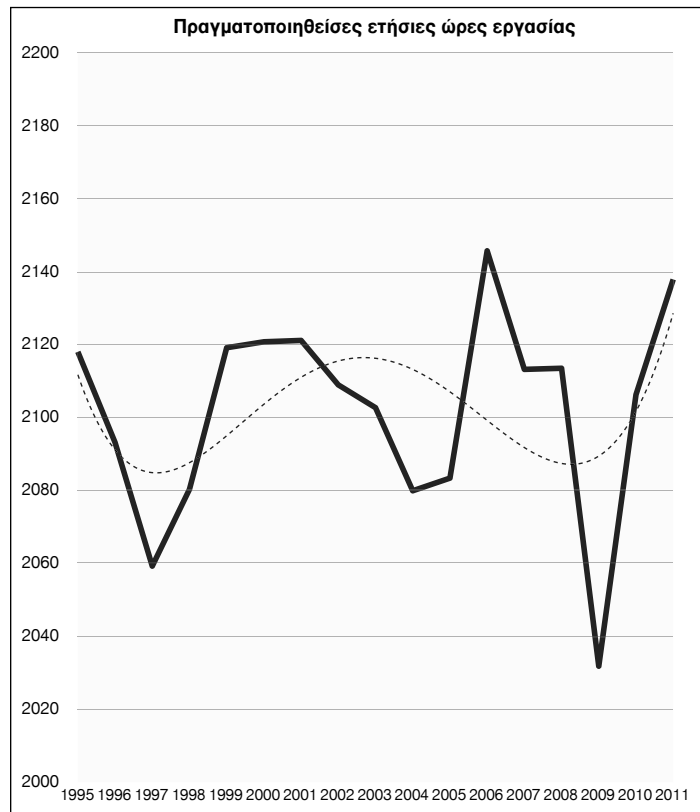
Η αύξηση της ανεργίας κατά το 2009-2011 δεν προέρχεται μόνον από την μείωση της απασχόλησης αλλά και από την αύξηση κατά 2,4% του εργατικού δυναμικού, αύξηση που αντιστοιχεί σε 120.000 άτομα.

Κατά το 2005-2008 (Διάγραμμα 94), οι αυξήσεις του εργατικού δυναμικού ήταν σημαντικά μειωμένες έναντι των αυξήσεων της απασχόλησης. Αυτό αποτελούσε

σημαντική διαφοροποίηση έναντι της προηγούμενης περιόδου (1983-2004), όταν οι αυξήσεις της απασχόλησης συνοδεύονταν από σχεδόν ισόποσες αυξήσεις του εργατικού δυναμικού. Αυτή η μεταβολή της τετραετίας 2005-2008, δηλαδή η σχετική αποσύνδεση των μεταβολών του εργατικού δυναμικού από τις μεταβολές της απασχόλησης (Διαγράμματα 94 και 95), σχετιζόταν πιθανότατα με την στροφή των νοικοκυριών των εργαζομένων σε υψηλό δανεισμό που αναπλήρωνε το κενό μεταξύ αναγκαίου μισθού και τρέχοντος μισθού. **Με άλλα λόγια**, ενώ κατά τα έτη 1983-2004, τα νοικοκυριά προσπαθούσαν να καλύψουν τη διαφορά μεταξύ τρέχοντος μισθού και ανερχόμενων καταναλωτικών προτύπων με την παρουσία περισσότερων μελών τους στην αγορά εργασίας, κατά την τετραετία 2005-2008 στράφηκαν στον δανεισμό. Μία δεύτερη υπόθεση που μπορούμε να κάνουμε σχετικά με την ιδιαιτερότητα των ετών 2005 έως 2008 ως προς τις μικρές αυξήσεις του εργατικού δυναμικού που παρουσιάστηκαν τότε, είναι ότι τα νοικοκυριά επωφελήθηκαν από την δυνατότητα που τους προσέφερε η συγκυρία της υπερθέρμανσης της οικονομίας και της σχεδόν πλήρους χρησιμοποίησης του παραγωγικού δυναμικού των ετών 2005-2008 προκειμένου να αυξήσουν τις αποδοχές τους μέσω των υπερωριών. Όπως φαίνεται στο Διάγραμμα 96 οι πραγματοποιηθείσες ώρες εργασίας, κατά τα υπό εξέταση έτη, υπερέβησαν τον μέσο όρο της περιόδου 1995-2008. Επειδή όμως η υπέρβαση αυτή ήταν μικρή, είναι λογικό να υποθέσουμε ότι ο κυριότερος παράγοντας των μικρών αυξήσεων του εργατικού δυναμικού κατά τα έτη 2005-2008 ήταν ο δανεισμός των νοικοκυριών, και μόνον δευτερευόντως η αύξηση των πραγματοποιηθεισών ετήσιων ωρών εργασίας.

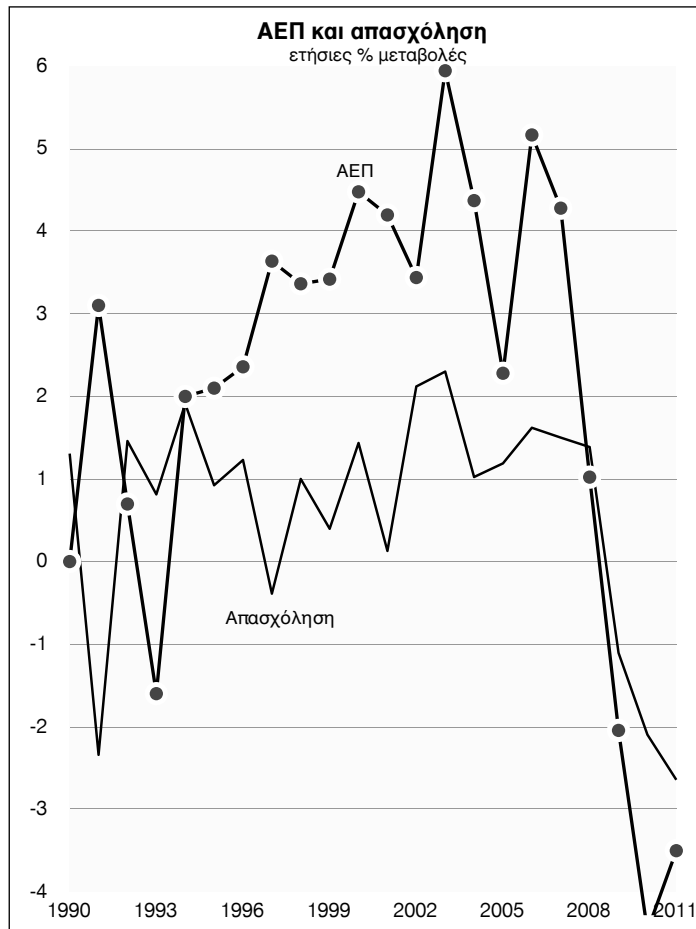
Διάγραμμα 96

Πηγή: Annual Macroeconomics Database, Ευρωπαϊκή Επιτροπή.

Η κατάσταση αυτή άλλαξε ραγδαία από το 2009, όταν η μεγέθυνση του εργατικού δυναμικού συνεχίστηκε, και μάλιστα με υψηλότερους ρυθμούς, ενώ ο αριθμός των απασχολουμένων, επομένως και οι ευκαιρίες απασχόλησης, μειώθηκαν δραματικά. Με βάση τις υποθέσεις που αναφέραμε παραπάνω, τα νοικοκυριά προσπαθούν, εν μέσω κρίσης και ανακοπής του δανεισμού, να αντιμετωπίσουν, πρώτον, την μείωση του εισοδήματός τους (που ανάγεται στην μείωση της αγοραστικής δύναμης του μισθού και στην αύξηση της ανεργίας), και δεύτερον, την γενικευμένη πλέον ανασφάλεια μεταξύ των μισθωτών, προσφέροντας περισσότερη εργασία, είτε με την παρουσία περισσότερων ατόμων στην αγορά εργασίας (Διαγράμματα 94 και 95), είτε με την αύξηση των ωρών εργασίας (Διάγραμμα 96).

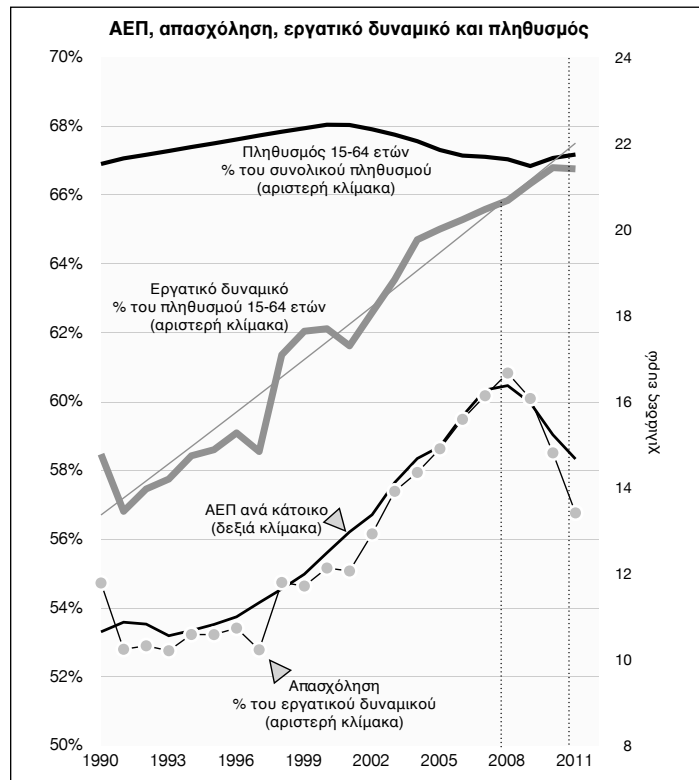
Διάγραμμα 97

Πηγή: Annual Macroeconomics Database, Ευρωπαϊκή Επιτροπή.

Η δραματική μείωση της απασχόλησης κατά το 2009-2011 (περίπου -6%) οφείλεται στο γεγονός ότι η μείωση της παραγωγής ήταν ραγδαία. Το γεγονός αυτό, δηλαδή ότι το μεγαλύτερο μέρος της μείωσης του ΑΕΠ πραγματοποιήθηκε με παράλληλη μείωση της απασχόλησης, φαίνεται στο Διάγραμμα 97. Η μείωση του ΑΕΠ κατά το υπόλοιπο μέρος πραγματοποιήθηκε με μείωση της παραγωγικότητας της εργασίας (η απόσταση μεταξύ των δύο καμπυλών του Διαγράμματος 97, δηλαδή της μεταβολής του προϊόντος και της απασχόλησης, ισούται με την μεταβολή της παραγωγικότητας της εργασίας).

Διάγραμμα 98

Πηγή: Annual Macroeconomics Database, Ευρωπαϊκή Επιτροπή.

Όπως φαίνεται στο Διάγραμμα 98, η αύξηση του εργατικού δυναμικού κατά το 2009-2011 επέτρεψε την διατήρηση της ανοδικής πορείας του ποσοστού συμμετοχής, για το οποίο έχει τεθεί στόχος να συγκλίνει με τον αντίστοιχο μέσο όρο της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Στο ίδιο διάγραμμα φαίνεται ότι ο πληθυσμός εργάσιμης ηλικίας (15-64 ετών), που παρουσίαζε επιβράδυνση κατά τα έτη 2000-2008, εμφάνισε άνοδο, πλην όμως μικρής σημασίας, κατά το 2009-2011. Μακροχρόνια, ως ποσοστό του συνολικού πληθυσμού, ο πληθυσμός εργάσιμης ηλικίας δεν παρουσιάζει αξιόλογες μεταβολές, τουλάχιστον μετά το 1990.

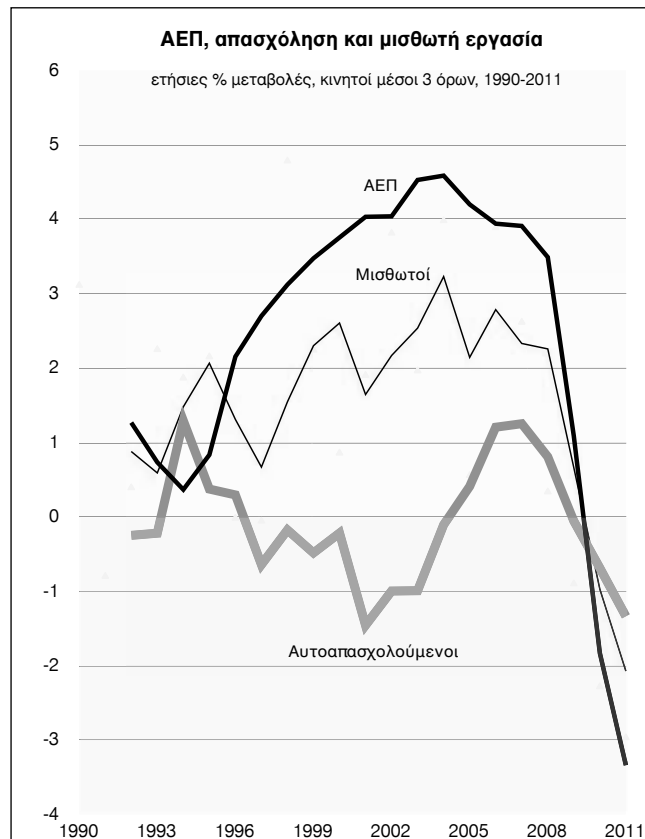
Το Διάγραμμα 98 συνοψίζει το σύνολο των παρατηρήσεων που εκθέσαμε παραπάνω σχετικά με τις εξελίξεις στα συνολικά μεγέθη της απασχόλησης, του εργατικού δυναμικού και του πληθυσμού εργάσιμης ηλικίας.

7.2. Η αυτοαπασχόληση

Η αυτοαπασχόληση, μία ευρύτατα διαδεδομένη μορφή απασχόλησης στην Ελλάδα, ως ποσοστό της συνολικής απασχόλησης ακολουθεί μακροχρόνια πτωτική τάση. Αυτό όμως δεν συμβαίνει επειδή μειώνεται ο αριθμός των αυτοαπασχολουμένων,

αλλά επειδή επεκτείνεται η μισθωτή εργασία. Ο αριθμός όσων εργάζονται με αυτοαπασχόληση κυμαίνεται, από το 1973 έως σήμερα, μεταξύ 1,60 και 1,75 εκατομμυρίων ατόμων. Αυτή η μακροχρόνια σταθερότητα του αριθμού των αυτοαπασχολουμένων προκύπτει από την επικάλυψη περιόδων ενίσχυσης και αποδυνάμωσης της αυτοαπασχόλησης ως μορφή εργασίας.

Διάγραμμα 99

Πηγή: Annual Macroeconomics Database, Ευρωπαϊκή Επιτροπή.

Έτσι συνέβη και στη διάρκεια της τελευταίας εικοσαετίας (Διάγραμμα 99). Πιο συγκεκριμένα, στη δεκαετία του 1990 υπήρξε μείωση του αριθμού των αυτοαπασχολουμένων, πλην όμως, υπήρξαν αυξήσεις στη δεκαετία του 2000, οι οποίες αντιστάθμισαν, στο μεγαλύτερο μέρος τους, τις μειώσεις που είχαν προηγηθεί.

Η μακροχρόνια σταθερότητα του αριθμού αυτοαπασχολουμένων σχετίζεται με το γεγονός ότι ενώ υποχωρούν τα παλαιά επαγγέλματα των αυτοαπασχολουμένων, αναδύονται νέα επαγγέλματα που αντιστοιχούν στις διαρθρωτικές αλλαγές του παραγωγικού συστήματος και στις νέες τεχνολογίες. Ο ρυθμός ανάδυσης αυτών

των νέων επαγγελματιών σχετίζεται με τον ρυθμό οικονομικής μεγέθυνσης και των επενδύσεων που αποτελούν αναγκαία (πλην όμως όχι ικανή) συνθήκη για την εγκατάσταση των νέων μορφών παραγωγής, οργάνωσης της εργασίας και μορφών απασχόλησης.

Αυτό θα μπορούσε να θεωρηθεί ως μια ερμηνεία του γεγονότος ότι στη διάρκεια της δεκαετίας του 2000 αυξήθηκε ο αριθμός των εργαζομένων με αυτοαπασχόληση. Εντούτοις, στην διάρκεια της ίδιας δεκαετίας εμφανίστηκε και το φαινόμενο της μεγέθυνσης της αυτοαπασχόλησης που υποκρύπτει μισθωτή απασχόληση⁴⁷. Ενδέχεται ολόκληρη η αύξηση του αριθμού των αυτοαπασχολούμενων, στην διάρκεια της δεκαετίας του 2000, να οφείλεται στην ψευδώνυμη αυτοαπασχόληση της επέκτασης της μισθωτής εργασίας. Συνηγορεί υπέρ αυτής της ερμηνείας το γεγονός ότι η αύξηση του αριθμού αυτοαπασχολούμενων στην διάρκεια της δεκαετίας του 2000 ανήλθε σε 60 χιλιάδες άτομα, μέγεθος της ίδιας ή μικρότερης τάξης μεγέθους με την ψευδώνυμη αυτοαπασχόληση.

Όπως φαίνεται στο Διάγραμμα 99, οι μεταβολές του αριθμού των μισθωτών (μετά από εξομάλυνση για να απαλειφθούν οι βραχυχρόνιες διακυμάνσεις) ακολουθούν τις αντίστοιχες μεταβολές του ΑΕΠ. Οι μεταβολές του αριθμού των αυτοαπασχολούμενων, αντιθέτως, φαίνεται ότι επηρεάζονται περισσότερο από το ισοζύγιο εμφάνισης νέων / εξαφάνισης παλαιών επαγγελματιών, αλλά και από θεσμικές ρυθμίσεις ή παράνομες πρακτικές όπως αυτή που ήδη αναφέραμε.

7.3. Απασχόληση & Ανεργία το Α΄ τρίμηνο του 2011

Η σημαντική αύξηση των ανέργων οι οποίοι πλησίασαν τις 792.600 με το ποσοστό ανεργίας να σκαρφαλώνει το 15,6%, τη συνεχιζόμενη μείωση της απασχόλησης και της μισθωτής εργασίας, την αύξηση των ευέλικτων μορφών απασχόλησης, την αύξηση των απολύσεων και το αρνητικό ισοζύγιο στην αναπλήρωση των θέσεων εργασίας, είναι οι επιπτώσεις της οικονομικής κρίσης στον παραγωγικό ιστό της χώρας μας, η οποία συνεχίζεται και κατά το Α΄ τρίμηνο του 2011.

Στην διάρκεια της οικονομικής κρίσης (2008-2011) η απασχόληση μειώθηκε σημαντικά κατά 317.200 άτομα και ποσοστιαία 7,0%, ενώ εκρηκτική είναι η αύξηση των ανέργων με 386.000 άτομα και σε ποσοστό 95,0%. Σημαντικό μέρος από την μείωση της απασχόλησης αντιστοιχεί σε μείωση των νέων απασχολούμενων μέχρι 29 ετών (περίπου το 62% αυτής, ενώ μειώθηκε κατά το 1/4 περίπου η απασχόλησή τους σε σχέση με το 2008). Αντίθετα, το κύριο βάρος στην αύξηση των ανέργων αντιστοιχεί στους ανέργους άνω των 30 ετών (περίπου το 71,0% της μεταβολής). Οι άνεργοι

---

47. Μισθωτοί που αμείβονται με δελτίο παροχής υπηρεσιών.

μέχρι 29 ετών αυξήθηκαν σε ποσοστό 64,0%, ενώ η ποσοστιαία μεταβολή των ανέργων άνω των 30 ετών ανήλθε στο 118,0%, σε σχέση με τα αντίστοιχα μεγέθη των ανέργων του 2008.

Το κύριο βάρος της κρίσης υφίστανται οι άνδρες των οποίων η απασχόληση μειώθηκε κατά 98.100 απασχολούμενους και αυξήθηκαν οι άνεργοι άνδρες κατά 102.300 ανέργους (οι ποσοστιαίες μεταβολές είναι -3,6% και 63,3% αντίστοιχα).

Την εν λόγω περίοδο πλήγμα δέχτηκε η πλήρη απασχόληση όπου μειώνεται κατά 341.200 απασχολούμενους (με τους άνδρες να συμμετέχουν κατά 80% στην εν λόγω μεταβολή). Αντίθετα, αυξάνεται η μερική απασχόληση κατά 24.000 μερικώς απασχολούμενους, αποκλειστικά άνδρες. Επιπλέον, πλήγμα δέχεται και η μισθωτή εργασία όπου μειώνεται κατά 243.800 μισθωτούς κυρίως άνδρες.

7.3.1. Εργατικό Δυναμικό και απασχόληση, χαρακτηριστικά και μεταβολές

Στο Α' τρίμηνο του 2011 το εργατικό δυναμικό της χώρας ανέρχεται σε 4.987.031 άνδρες και γυναίκες, από τα οποία 4.194.430 είναι απασχολούμενοι, 792.601 είναι άνεργοι και το ποσοστό ανεργίας αυξήθηκε σημαντικά κατά 4,2 ποσοστιαίες μονάδες έναντι του 2010 (15,6% έναντι 11,7%).

Συνολικά οι απασχολούμενοι αναλογούν στο 58,0% του παραγωγικού πληθυσμού ηλικίας 15-64 ετών. Στους άνδρες η αναλογία είναι στο 69,0% και στις γυναίκες μειώνεται στο 46,9%, των αντίστοιχων παραγωγικών ηλικιών. Η απασχόληση των νέων μέχρι 29 ετών ανέρχεται σε 640.720 νέους (το 41,9% εξ αυτών είναι νέες γυναίκες) και αναλογούν στο 15,3% των απασχολούμενων.

Από το σύνολο των απασχολούμενων το 63,4% εργάζονται ως μισθωτοί, περί το 1/4 είναι αυτοαπασχολούμενοι, το 8,0% είναι εργοδότες και το 5,5% συμβοηθούντα και μη αμειβόμενα μέλη της οικογένειας. Η γυναικεία απασχόληση αναλογεί στο 40,3% της συνολικής απασχόλησης, στο 21,4% στην απασχόληση των εργοδοτών, στο 33,1% των αυτοαπασχολούμενων, στο 43,3% των μισθωτών και αποτελούν λιγότερο από τα 2/3 των συμβοηθούντων μελών (63,7%).

Η μείωση που εμφανίζεται στο εργατικό δυναμικό σε σχέση με τον προηγούμενο χρόνο κατά 25.360 άτομα οφείλεται αποκλειστικά σε μείωση του εργατικού δυναμικού των ανδρών καθώς αυξάνεται το εργατικό δυναμικό των γυναικών. Επιπλέον, η σημαντική μείωση που υφίσταται η απασχόληση κατά 231.195 άτομα, η οποία συνεχίστηκε για τρίτη συνεχή χρονιά, υπερέκλυσε την αύξηση των ανέργων η οποία ανήλθε σε 205.835 άτομα, Πίνακας 20.

Πίνακας 20: Εργατικό Δυναμικό και μεταβολές 2010-2011

	Εργατικό Δυναμικό 2011, (σε χιλ.)				Μεταβολές 2010-2011		
	Σύνολο	Απασχολούμενοι	Άνεργοι	% Ανεργίας	Σύνολο	Απασχολούμενοι	Άνεργοι
Σύνολο	4.987,0	4.194,4	792,6	15,9%	-25,361	-231,195	205,835
15-29 ετών	927,4	640,719	286,6	30,9%	-45,351	-115,381	70,030
30 ετών & άνω	4.059,7	3.553,7	506,0	12,5%	19,990	-115,814	135,805
Άνδρες	2.888,0	2.503,9	384,1	13,3%	-36,223	-156,198	119,975
15-29 ετών	509,1	372,3	136,8	26,9%	-27,637	-67,419	39,782
30 ετών & άνω	2.378,8	2.131,5	247,3	10,4%	-8,586	-88,779	80,193
Γυναίκες	2.099,1	1.690,6	408,5	19,5%	10,862	-74,997	85,859
15-29 ετών	418,2	268,4	149,8	35,8%	-17,714	-47,962	30,248
30 ετών & άνω	1680,8	1422,2	258,7	15,4%	28,576	-27,035	55,612

Πηγή: Γ.Γ. ΕΛ.ΣΤΑΤ, ΕΕΑ 2010, 2011 Α' τριμήνου.

Η μείωση της απασχόλησης οφείλεται σε μεγάλο βαθμό στην μείωση της απασχόλησης των ανδρών, καθώς από 6 στους 10 απασχολούμενους με τους οποίους μειώθηκε η απασχόληση είναι άνδρες (156.200 άνδρες έναντι 75.000 γυναικών). Οι ηλικιακές ομάδες ισομοιράζονται την μείωση της απασχόλησης.

Η μισθωτή απασχόληση συνεχίζεται να μειώνεται για τρίτη επίσης συνεχή χρονιά κατά 152.000 μισθωτούς. Η απασχόληση μειώθηκε και στις υπόλοιπες κατηγορίες, δηλαδή των εργοδοτών, των αυτοαπασχολούμενων και των συμβοηθούτων μελών, Πίνακας 21.

Πίνακας 21: Οι μεταβολές ως προς την θέση στην επιχείρηση 2010-2011

Θέση στην επιχείρηση	Α' τρίμηνο 2010	Α' τρίμηνο 2011	Α' τρίμηνο 2010-2011	Α' τρίμηνο 2010-2011 (%)
ΣΥΝΟΛΟ ΑΠΑΣΧΟΛΟΥΜΕΝΩΝ	4.425,6	4.194,4	-231,2	-5,2%
Αυτοαπασχολούμενος με προσωπικό	363,2	334,9	-28,3	-7,8%
Αυτοαπασχολούμενος χωρίς προσωπικό	991,9	967,7	-24,2	-2,4%
Βοηθός στην οικογενειακή επιχείρηση	258,4	231,6	-26,8	-10,4%
Μισθωτός (με μισθό ή ημερομίσθιο)	2.812,1	2.660,1	-152,0	-5,4%

Πηγή: Γ.Γ. ΕΛ.ΣΤΑΤ, ΕΕΑ 2010, 2011 Α' τριμήνου.

Με μερική απασχόληση εργάζονται 285.175 άνδρες και γυναίκες. Το ποσοστό της ανήλθε στο 6,8% έναντι 6,4% του προηγούμενου έτους. Η αύξηση του ποσοστού της αναλογεί σε 1.935 άτομα η οποία σε συνδυασμό με την μείωση που επήλθε στην

συνολική απασχόληση είχε ως αποτέλεσμα την μείωση των πλήρως απασχολούμενων κατά 233.131 άνδρες και γυναίκες, Πίνακας 22.

Η μείωση των πλήρως απασχολούμενων οφείλεται κυρίως στις μεταβολές των ανδρών (156.200 άνδρες που αναλογούν στα 3/4 της μείωσης των πλήρως απασχολούμενων), ενώ πάνω από το ήμισυ της μεταβολής (52,5%) αναλογεί στην ηλικιακή ομάδα άνω των 30 ετών.

Πίνακας 22: Οι μεταβολές στην πλήρη και την μερική απασχόληση 2010-2011

	Α' τρίμηνο 2010	Α' τρίμηνο 2011	Α' τρίμηνο 2010-2011	Α' τρίμηνο 2010- 2011 (%)
ΣΥΝΟΛΟ ΑΠΑΣΧΟΛΟΥΜΕΝΩΝ	4.425,6	4.194,4	-231,2	-5,2
ΜΕΡΙΚΗ ΑΠΑΣΧΟΛΗΣΗ	283,2	285,2	1,9	0,7
ΠΛΗΡΗ ΑΠΑΣΧΟΛΗΣΗ	4.142,4	3.909,3	-233,1	-5,6
% ΜΕΡΙΚΗΣ ΑΠΑΣΧΟΛΗΣΗΣ	6,4	6,8		

Πηγή: Γ.Γ. ΕΛ.ΣΤΑΤ, ΕΕΑ 2010, 2011 Α' τριμήνου.

Αυξήθηκαν μόνο οι απασχολούμενοι άνδρες με μερική απασχόληση κατά 18.300 άτομα ενώ αντίθετα μειώθηκαν οι μερικώς απασχολούμενες γυναίκες κατά 16.372 άτομα. Επιπλέον αυξάνεται η μερική απασχόληση μόνο στην ηλικιακή ομάδα άνω των 30 ετών και μόνο στους άνδρες.

Ένα ακόμη **χαρακτηριστικό στη μερική απασχόληση**, είναι η αύξηση της συμμετοχής όσων αναζητούσαν θέση πλήρους απασχόλησης αλλά δεν βρήκαν και αποδέχτηκαν τη θέση μερικής απασχόλησης. Αποτελούν πλέον πάνω το ήμισυ των μερικώς απασχολούμενων (57,1%) έναντι 50,5% που αποτελούσαν το προηγούμενο έτος, καθώς αυξήθηκαν κατά 11.000 άτομα, μόνο άνδρες, και η ποσοστιαία αύξησή τους ανέρχεται στο 7,0%.

Από τους 21 μονοψήφιους κλάδους της ελληνικής οικονομίας μειώθηκε η απασχόληση σε 16 από αυτούς κατά 243.800 εργαζόμενους, ενώ αυξήθηκε η απασχόληση στους υπόλοιπους 5 κλάδους κατά 12.600 εργαζόμενους, Πίνακας 22.

Οι Κατασκευές είναι ο κυριότερος κλάδος στον οποίο μειώθηκε η απασχόληση και ακολουθούν της Γεωργίας, δασοκομίας και αλιείας, η Μεταποίηση και η Εκπαίδευση στους οποίους αναλογεί το 75% περίπου της μεταβολής των 16 μονοψήφιων κλάδων που μειώθηκε η απασχόληση.

Από τους υπόλοιπους 5 κλάδους που αύξησαν την απασχόλησή τους ο κυριότερος είναι αυτός των Διοικητικών και υποστηρικτικών δραστηριοτήτων.

Πίνακας 23: Κλαδικές μεταβολές στο σύνολο των απασχολούμενων 2010-2011

Σε χιλ.	και τα δύο φύλα	Συνολική	Πλήρη	Μερική	Μισθωτοί
Κλάδοι που μειώθηκε η απασχόληση	Συνολική Μεταβολή Απασχολούμενων	-231,2	-233,1	1,9	-152,0
	Κατασκευές	-73,2	-79,5	6,3	-57,2
	Γεωργία, δασοκομία και αλιεία	-43,4	-43,8	0,5	-6,0
	Μεταποίηση	-41,2	-41,7	0,5	-34,2
	Εκπαίδευση	-22,3	-14,9	-7,5	-23,9
	Δραστηριότητες υπηρεσιών παροχής καταλύματος και υπηρεσιών	-15,8	-22,7	7,0	-12,5
	Μεταφορά και αποθήκευση	-13,9	-14,3	0,4	-9,1
	Επαγγελματικές, επιστημονικές κλπ δραστηριότητες	-7,2	-6,1	-1,2	-11,2
	Δραστηριότητες νοικοκυριών ως εργοδοτών	-5,5	1,1	-6,6	-4,1
	Ενημέρωση και επικοινωνία	-5,4	-6,2	0,8	-4,0
	Παροχή νερού, επεξεργασία λυμάτων κλπ	-4,0	-4,1	0,1	-3,9
	Χονδρικό και λιανικό εμπόριο κλπ	-3,5	-6,3	2,8	15,5
	Διαχείριση ακίνητης περιουσίας	-2,5	-2,2	-0,3	-0,2
	Παροχή ηλεκτρικού ρεύματος κλπ	-2,5	-2,4	-0,1	-3,2
	Ορυχεία και λατομεία	-2,3	-2,0	-0,3	-2,7
	Χρηματοπιστωτικές και ασφαλιστικές δραστηριότητες	-0,8	-0,8	0,0	1,0
	Τέχνες, διασκέδαση και ψυχαγωγία	-0,3	1,6	-1,9	0,5
	Συνολική μεταβολή μειούμενων κλάδων	-243,8	-248,8		-175,8
Κλάδοι που αυξήθηκε η απασχόληση	Διοικητικές και υποστηρικτικές δραστηριότητες	9,9	9,8	0,1	6,1
	Άλλες δραστηριότητες παροχής υπηρεσιών	1,8	4,2	-2,5	0,5
	Δραστηριότητες σχετικές με την ανθρώπινη υγεία	0,7	-1,4	2,0	-3,7
	Δραστηριότητες ετερόδικων οργανισμών και φορέων	0,3	0,5	-0,2	0,3
	Δημόσια διοίκηση και άμυνα, υποχρεωτική κοινωνική ασφάλιση	0,0	-2,0	2,0	0,0
	Συνολική μεταβολή αυξανόμενων κλάδων	12,6	15,7		23,8

* Οι Συνολικές μεταβολές στη πλήρη και τη μισθωτή απασχόληση συμπεριλαμβάνουν τους κλάδους όπου η απασχόληση έχει αυξηθεί ή μειωθεί αντίστοιχα, ανεξάρτητα της μεταβολής της συνολικής απασχόλησης.

Πηγή: Γ.Γ. ΕΣΥΕ, ΕΕΔ 2010, 2011 Α' τριμήνου.

Οι μεταβολές που επήλθαν στην συνολική απασχόληση των κλάδων της οικονομίας αντιστοιχούν και στις μεταβολές που επήλθαν τόσο στην πλήρη όσο και στη μισθωτή απασχόληση αυτών, με εξαίρεση τον κλάδο του Εμπορίου όπου αυξήθηκε η μισθωτή απασχόληση. Επίσης, οι μειώσεις στην απασχόληση στους κλάδους των Ξενοδοχείων & Εστιατορίων, του Εμπορίου και εν μέρει των Κατασκευών εξισορροπήθηκαν ως ένα βαθμό από την αύξηση της μερικής απασχόλησης σε αυτούς.

Στους κλάδους της Εκπαίδευσης, των Επαγγελματικών, επιστημονικών κλπ δραστηριοτήτων, στην Παροχή Ηλεκτρικού ρεύματος κλπ και στα Ορυχεία - Λατομεία η μείωση της μισθωτής απασχόλησης υπερβαίνει την συνολική μείωση της απασχόλησης αυτών των κλάδων, ενώ στον κλάδο της Υγείας μειώνεται η μισθωτή απασχόληση σε αντίθεση με την μικρή αύξηση της συνολικής απασχόλησης σε αυτόν.

7.3.2. Χαρακτηριστικά και μεταβολές των ανέργων

Οι άνεργοι σε σχέση με το προηγούμενο έτος αυξήθηκαν κατά 205.835 ανέργους, πάνω δηλαδή από το 1/3 των ανέργων του 2010 (35,1%), φθάνοντας το 2011 τους 792.601 ανέργους και το ποσοστό ανεργίας ανήλθε στο 15,9%. Λίγο πάνω από το ήμισυ των ανέργων είναι γυναίκες (51,5%) ενώ συμμετέχουν με μικρότερη αναλογία στην μεταβολή των ανέργων (42% περίπου), Πίνακας 20.

Το 36% των ανέργων ή 286.646 άνεργοι είναι νέοι ηλικίας 15-29 ετών, ενώ το ποσοστό ανεργίας τους ανήλθε στο 30,9% έναντι 22,3% του προηγούμενου έτους, αύξηση που αντιστοιχεί σε 70.000 νέους και νέες με ποσοστιαία μεταβολή 32,3%. Την ίδια περίοδο οι άνεργοι άνω των 30 ετών αυξήθηκαν κατά 135.800 ανέργους και η ποσοστιαία μεταβολή τους έφθασε το 36,75%.

Το 57% της μεταβολής των ανέργων μέχρι 29 ετών οφείλεται σε αύξηση των νέων ανέργων ανδρών, ενώ το 59% της μεταβολής των ανέργων άνω των 30 ετών οφείλεται σε αύξηση των ανέργων ανδρών με κύριο χαρακτηριστικό την ποσοστιαία μεταβολή αυτών να ανέρχεται στο 48%.

Πάνω από το 1/5 των ανέργων ή οι 180.820 και 22,3% είναι «Νέοι άνεργοι», δηλαδή εισέρχονται για πρώτη φορά στην αγορά εργασίας αναζητώντας απασχόληση, ενώ κατά το προηγούμενο έτος αναλογούσαν στο 23,6% των ανέργων (138.280 άνεργοι), ενώ η αύξησή τους σε σχέση με το προηγούμενο έτος οφείλεται κατά 53% στην αύξηση των «Νέων» ανέργων γυναικών.

Οι «παλαιοί» άνεργοι (όσοι δηλαδή έχουν εργαστεί στο παρελθόν), ξεπερνούν τα 3/4 των ανέργων (77,2%) και ανέρχονται σε 611.780 ανέργους, από 76,4% των ανέργων που αποτελούσαν το προηγούμενο έτος (448.480 άνεργοι), παρουσιάζοντας μία αύξηση της τάξεως του 36,4% ή 163.300 ανέργων. Η εν λόγω αύξηση οφείλεται κυρίως στις μεταβολές των ανδρών αλλά και στην συνολική μεταβολή των ανέργων άνω των 30 ετών, με εξέχουσα την ηλικιακή ομάδα των 30-44 ετών στην οποία

οφείλεται πάνω από το ήμισυ της μεταβολής των ανέργων που έχουν εργαστεί στο παρελθόν (51%).

Οι μακροχρόνια άνεργοι (όσοι δηλαδή αναζητούν εργασία πάνω από 1 έτος, ανεξάρτητα αν είναι «νέοι» ή «παλαιοί»), αποτελούν το 46,2% των ανέργων έναντι 44,6% που αποτελούσαν το προηγούμενο έτος (369.580 έναντι 261.580). Στην αύξηση των μακροχρόνια ανέργων κατά 108.000 ανέργους αναλογεί στην ηλικιακή ομάδα άνω των 30 ετών το 63% της μεταβολής.

Όπως προκύπτει από τις παραπάνω μεταβολές των κατηγοριών των ανέργων, η αύξηση αυτών σε σχέση με το προηγούμενο έτος προέρχεται κυρίως από αυξήσεις των «παλαιών» ανέργων καθώς και όσων η διάρκεια ανεργίας είναι μεγαλύτερη του ενός έτους. Οι άνεργοι με διάρκεια ανεργίας μικρότερη του έτους συμμετέχουν κατά 46% στην συνολική μεταβολή των ανέργων ενώ το 80% αυτών η διάρκεια ανεργίας τους κυμαίνεται από 6-11 μήνες.

Πίνακας 24: Οι μεταβολές των ανέργων κατά φύλο, διάρκεια και ομάδες ηλικιών

Α' τρίμηνο 2010- 2011	Σύνολο Ανέργων	Τώρα θα αρχίσουν	λιγότερο από ένα μήνα	1 – 2 μήνες	3 – 5 μήνες	6 – 11 μήνες	12 μήνες και άνω	«Νέοι» Άνεργοι	«Παλαιοί» Άνεργοι
και τα δύο φύλα	205,8	3,5	12,3	19,3	25,7	36,9	108,0	42,5	163,3
15-29 ετών	70,0	0,9	4,9	5,9	7,5	11,2	39,6	35,8	34,2
30+ ετών	135,8	2,6	7,4	13,4	18,3	25,7	68,4	6,7	129,1
Άνδρες	120,0	0,9	9,3	10,8	17,5	26,0	55,4	20,0	100,0
15-29 ετών	39,8	0,3	4,7	3,5	5,1	10,0	16,1	17,4	22,4
30+ ετών	80,2	0,6	4,6	7,3	12,4	16,0	39,3	2,6	77,6
Γυναίκες	85,9	2,6	3,0	8,5	8,3	10,9	52,6	22,5	63,3
15-29 ετών	30,2	0,6	0,2	2,4	2,4	1,2	23,5	18,4	11,9
30+ ετών	55,6	2,0	2,8	6,1	5,9	9,7	29,1	4,2	51,5

Πηγή: Γ.Γ. ΕΛ.ΣΤΑΤ, ΕΕΑ 2010, 2011 Α' τριμήνου.

Εξετάζοντας τον κύριο όγκο των ανέργων που έχουν εργαστεί στο παρελθόν διαπιστώνουμε ότι αυτοί προέρχονται κυρίως από τους κλάδους του Εμπορίου, των Ξενοδοχείων και Εστιατορίων, την Μεταποίηση και των Κατασκευών. Αθροιστικά οι άνεργοι στους κλάδους αυτούς ανέρχονται σε 369.100 και αποτελούν το 60% των ανέργων που έχουν εργαστεί στο παρελθόν ενώ μόνο ο κλάδος του Εμπορίου περιλαμβάνει το 30% περίπου των ανέργων αυτών των τεσσάρων κλάδων, Πίνακας 25.

Οι μακροχρόνια άνεργοι των τεσσάρων αυτών κλάδων αναλογούν λίγο πάνω από το ήμισυ των μακροχρόνια παλαιών ανέργων. Πάνω από το ήμισυ των ανέργων στο Εμπόριο είναι μακροχρόνια άνεργοι, στην Μεταποίηση είναι το 40%, ενώ στις Κατασκευές και στα Ξενοδοχεία και τα Εστιατόρια είναι το 1/4 αυτών.

Σε σχέση με το προηγούμενο χρόνο οι εν λόγω κλάδοι, έχουν και την μεγαλύτερη αριθμητική μεταβολή.

Πίνακας 25: Άνεργοι κατά κλάδο, διάρκεια ανεργίας και μεταβολές 2010-2011

Άνεργοι 2011 Κλάδος οικονομικής δραστηριότητας	Άνεργοι που έχουν εργαστεί	Τώρα θα αρχίσουν να αναζητούν	λιγότερο από ένα μήνα	1 – 2 μήνες	3 – 5 μήνες	6 – 11 μήνες	12 μήνες & άνω
και τα δύο φύλα	611,8	7,3	35,6	93,3	108,3	109,0	258,3
Μεταποίηση	86,9	0,8	3,3	9,3	11,9	18,5	43,1
Κατασκευές	79,6	1,2	4,9	17,5	16,3	14,6	25,2
Χονδρικό & λιανικό εμπόριο	106,7	1,4	4,2	13,7	18,7	19,9	48,9
Δραστηριότητες υπηρεσιών παροχής καταλύματος κλπ	95,9	1,7	9,0	20,2	26,3	15,7	23,0
Σύνολο τεσσάρων κλάδων	369,1	5,0	21,4	60,7	73,1	68,7	140,1
Συμμετοχή 4 κλάδων (%)	60,3%	68,8%	60,0%	65,1%	67,5%	63,1%	54,3%
Μεταβολές Ανέργων 2010-2011	Άνεργοι που έχουν εργαστεί	Τώρα θα αρχίσουν να αναζητούν	λιγότερο από ένα μήνα	1 – 2 μήνες	3 – 5 μήνες	6 – 11 μήνες	12 μήνες και άνω
και τα δύο φύλα	163,3	3,2	11,4	15,2	21,7	31,0	80,8
Μεταποίηση	24,4	0,1	0,2	1,3	2,2	6,0	14,6
Κατασκευές	27,5	0,6	1,2	2,9	5,8	5,3	11,7
Χονδρικό & λιανικό εμπόριο	32,6	0,2	0,1	3,8	7,4	3,8	17,4
Δραστηριότητες υπηρεσιών παροχής καταλύματος κλπ	15,7	0,8	3,6	-1,8	1,7	6,2	5,2

Πηγή: Γ.Γ. ΕΛ.ΣΤΑΤ, ΕΕΑ, 2010, 2011 Α' τριμήνου.

7.3.3. Οι ροές από και προς την απασχόληση

Εξετάζοντας τις ροές από και προς την απασχόληση το Α' τρίμηνο του 2011, διαπιστώνουμε ότι το ισοζύγιο στην αναπλήρωση μεταξύ θέσεων εργασίας που δημιουργήθηκαν και θέσεων εργασίας που χάθηκαν συνεχίζει να είναι αρνητικό. Είναι χαρακτηριστικό ότι το ποσοστό αναπλήρωσης κατά το 2011 είναι σημαντικά χαμηλό της τάξεως του 44%, δηλαδή οι θέσεις εργασίας που χάθηκαν δεν αναπληρώθηκαν ούτε κατά το ήμισυ, έναντι 72% της αναπλήρωσης κατά τον προηγούμενο χρόνο.

Ειδικότερα, στο Α' τρίμηνο δημιουργήθηκαν 132.000 θέσεις εργασίας, ενώ αποχώρησαν από την απασχόληση περί τους 297.500 απασχολούμενους. Από τις θέσεις εργασίας που χάθηκαν, οι 195.200 πρώην απασχολούμενοι, είναι σήμερα άνεργοι, γεγονός που πρέπει να συνδυαστεί με την αύξηση των απολύσεων ως αποτελέσματα της οικονομικής κρίσης που πλήττει την οικονομία τα τρία τελευταία έτη, Πίνακας 26. Επιπλέον, το πολύ χαμηλό ποσοστό αναπλήρωσης στην σημερινή συγκυρία συνδυάζεται και με το κλείσιμο πολλών μικρομεσαίων επιχειρήσεων.

Πίνακας 26: Οι ροές από και προς την απασχόληση, ποσοστό αναπλήρωσης

ΠΡΟΣ ΑΠΑΣΧΟΛΗΣΗ (Εισροές)

ΕΤΟΣ	από ΑΝΕΡΓΟΥΣ	από ΜΗ ΕΝΕΡΓΟ	ΣΥΝΟΛΟ ΕΙΣΕΡΧΟΜΕΝΩΝ
2007	90.700	66.300	157.000
2008	109.274	77.420	186.694
2009	90.206	80.273	170.479
2010	85.244	65.734	150.978
2011	84.278	47.690	131.968

ΑΠΟ ΑΠΑΣΧΟΛΗΣΗ (Εκροές)

ΕΤΟΣ	προς ΑΝΕΡΓΟΥΣ	προς ΜΗ ΕΝΕΡΓΟ	ΣΥΝΟΛΟ ΕΞΕΡΧΟΜΕΝΩΝ
2007	70.344	75.604	145.948
2008	62.235	76.951	139.186
2009	104.937	76.832	181.769
2010	132.356	77.349	209.705
2011	195.193	102.329	297.522

ΠΟΣΟΣΤΟ ΑΝΑΠΛΗΡΩΣΗΣ (ΕΙΣΡΟΕΣ/ΕΚΡΟΕΣ)

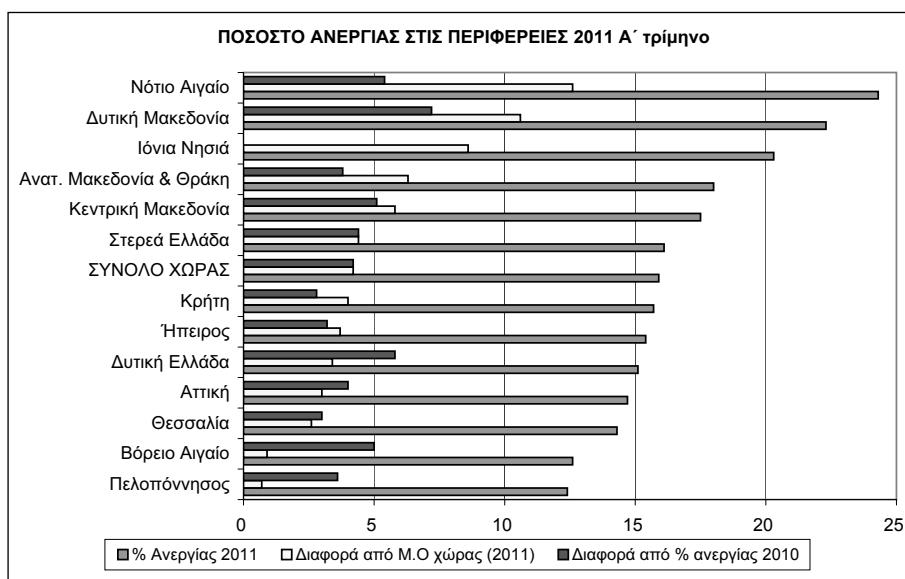
ΕΤΟΣ	ΑΝΕΡΓΟΙ	ΜΗ ΕΝΕΡΓΟΙ	ΣΥΝΟΛΟ
2007	1,29	0,88	1,08
2008	1,76	1,01	1,34
2009	0,86	1,04	0,94
2010	0,64	0,85	0,72
2011	0,43	0,47	0,44

Πηγή: Γ.Γ. ΕΛ.ΣΤΑΤ, ΕΕΔ 2007 - 2011 (Α' τριμήνου).

7.3.4. Η απασχόληση και ανεργία στις περιφέρειες

Το ποσοστό ανεργίας το 2011 σε **έξι περιφέρειες της χώρας** είναι μικρότερο από το μέσο ποσοστό ανεργίας, παραπλήσιο με αυτό της χώρας έχει μόνο η περιφέρεια της Κρήτης και έξι περιφέρειες έχουν αντίστοιχα μεγαλύτερο ποσοστό ανεργίας από το μέσο, Διάγραμμα 100. Κατά το 2011 τρεις περιφέρειες έχουν πλέον ποσοστό ανεργίας που ξεπερνά το 1/5 του εργατικού δυναμικού τους, ενώ κατά το προηγούμενο χρόνο στις δύο από αυτές το ποσοστό ανεργίας πλησίαζε το 1/5% του εργατικού δυναμικού τους, (Ιόνια Νησιά και Νότιο Αιγαίο).

Διάγραμμα 100

Πηγή: Γ.Γ. ΕΛ.ΣΤΑΤ, ΕΕΔ, 2010, 2011 Α' τριμήνου

Σε σχέση με το προηγούμενο τρίμηνο αυξάνονται (αριθμητικά) οι άνεργοι σε όλες τις περιφέρειες της χώρας, (εξαιρείται το Νότιο Αιγαίο), και κυρίως σε Αττική, Κεντρική Μακεδονία, Δυτική Ελλάδα, Πίνακας 26. Οι μεγαλύτερες ποσοστιαίες μεταβολές είναι στη Δυτική Ελλάδα και το Βόρειο Αιγαίο όπου οι άνεργοι αυξήθηκαν κατά τα 2/3 περίπου (65,5% και 63,4% αντίστοιχα), και στην Δυτική Μακεδονία όπου οι άνεργοι αυξήθηκαν κατά το ήμισυ (49,7%). Μεγάλες είναι και οι ποσοστιαίες μεταβολές σε Κεντρική Μακεδονία και Πελοπόννησο όπου οι άνεργοι αυξήθηκαν κατά 40,0%.

Η απασχόληση κατά το 2011 σε σχέση με το προηγούμενο τρίμηνο μειώθηκε σε όλες τις περιφέρειες της χώρας, ενώ οι περιφέρειες με την μεγαλύτερη αριθμητική μείωση είναι η Αττική, η Κεντρική Μακεδονία, η Θεσσαλία, η Δυτική Ελλάδα, και

η Πελοπόννησος, Πίνακας 27. Τη μεγαλύτερη ποσοστιαία μεταβολή παρουσιάζει το Βόρειο Αιγαίο με 8,9%, ενώ στο 6,5% διαμορφώνεται η ποσοστιαία μεταβολή των απασχολούμενων στο Νότιο Αιγαίο, την Κεντρική και την Δυτική Μακεδονία, έναντι 5,2% του συνόλου της χώρας.

Πίνακας 27: Το Εργατικό Δυναμικό στις περιφέρειες της χώρας

Περιφέρειες	Εργατικό Δυναμικό 2011				Εργατικό Δυναμικό 2010-2011		
	Σύνολο	Απασχολούμενοι	Άνεργοι	%Ανεργίας	Σύνολο	Απασχολούμενοι	Άνεργοι
ΣΥΝΟΛΟ ΧΩΡΑΣ	4.987,0	4.194,4	792,6	15,9%	-25,4	-231,2	205,8
Ανατολική Μακεδονία και Θράκη	261,2	214,3	46,9	18,0%	-1,8	-11,4	9,5
Κεντρική Μακεδονία	834,5	688,4	146,2	17,5%	-5,5	-47,0	41,7
Δυτική Μακεδονία	124,5	96,8	27,7	22,3%	2,5	-6,7	9,2
Ήπειρος	155,1	131,2	23,9	15,4%	-3,2	-7,9	4,6
Θεσσαλία	323,3	277,1	46,1	14,3%	-6,9	-15,9	8,8
Ιόνια Νησιά	105,3	83,9	21,4	20,3%	-1,0	-0,8	-0,2
Δυτική Ελλάδα	321,6	273,1	48,5	15,1%	4,8	-14,3	19,2
Στερεά Ελλάδα	243,7	204,4	39,3	16,1%	2,1	-8,9	11,0
Αττική	1.860,7	1.587,1	273,6	14,7%	-13,4	-87,2	73,7
Πελοπόννησος	265,2	232,2	33,0	12,4%	-2,9	-12,4	9,5
Βόρειο Αιγαίο	79,6	69,6	10,0	12,6%	-0,9	-4,8	3,9
Νότιο Αιγαίο	132,2	100,1	32,1	24,3%	-3,3	-9,8	6,5
Κρήτη	280,1	236,2	43,9	15,7%	4,2	-4,2	8,4

Πηγή: Γ.Γ. ΕΛ.ΣΤΑΤ, ΕΕΑ 2010, 2011 (Α' τριμήνου).

Η φθίνουσα πορεία του ποσοστού ανεργίας του Α' τριμήνου σχεδόν σε όλες τις περιφέρειες της χώρας από το 2004 μέχρι το 2008 ανακόπτεται τα τρία τελευταία έτη. Η φθίνουσα αυτή πορεία αντιστοιχούσε και σε αριθμητική μείωση των ανέργων στις περιφέρειες με εξαίρεση το Νότιο Αιγαίο, ενώ σε Θεσσαλία, Πελοπόννησο και Δυτική Ελλάδα οι άνεργοι και το ποσοστό ανεργίας τους αυξάνονταν ήδη από το 2008.

ΜΕΡΟΣ 8

**Κόστος της κλιματικής αλλαγής,
η απασχόληση και οι προτάσεις για μια νέα προσέγγιση
του οικονομικού σχεδιασμού**

Κόστος της κλιματικής αλλαγής, η απασχόληση και οι προτάσεις για μια νέα προσέγγιση του οικονομικού σχεδιασμού

8.1. Εισαγωγή

Δύο σημαντικές μελέτες για τις επιπτώσεις της κλιματικής αλλαγής στην οικονομία και την απασχόληση, έχουν ολοκληρωθεί κατά το 2011. Η πρώτη είναι η μελέτη της Τράπεζας της Ελλάδος με θέμα «Περιβαλλοντικές, οικονομικές και κοινωνικές επιπτώσεις της κλιματικής αλλαγής στην Ελλάδα», και η δεύτερη, η μελέτη του Ινστιτούτου Εργασίας ΓΣΕΕ/ΑΔΕΔΥ με θέμα «Πράσινη οικονομία, κοινωνική συνοχή και απασχόληση»⁴⁸, της οποίας τα συμπεράσματα παρουσιάζονται σε αυτό το κεφάλαιο της ετήσιας έκθεσης του ΙΝΕ του έτους 2011. Η μελέτη της Τράπεζας της Ελλάδος επεδίωξε να παρουσιάσει μια ολοκληρωμένη και σχεδόν πλήρη ανάλυση των επιπτώσεων της κλιματικής αλλαγής, και να εκτιμήσει το κόστος για την οικονομία και σε ένα γενικό επίπεδο για την κοινωνία, για όλη τη διάρκεια του 21ου αιώνα. Η μελέτη του ΙΝΕ επικεντρώνεται στην αποτίμηση των επιπτώσεων που θα έχει για την οικονομία και την απασχόληση κατά την δεκαετία μέχρι το 2020, η υλοποίηση των πολιτικών που έχουν αποφασιστεί, τόσο σε ευρωπαϊκό όσο και σε εθνικό επίπεδο, για να επιτευχθεί η άμβλυνση και αντιμετώπιση της κλιματικής αλλαγής.

Σύμφωνα με τις εκτιμήσεις της πρώτης μελέτης (Τράπεζα της Ελλάδος) οι επιπτώσεις για την οικονομία και την κοινωνία της κλιματικής αλλαγής αφορούν τους τρόπους με τους οποίους θα υλοποιηθούν οι πολιτικές για τη μείωση των εκπομπών αερίων του θερμοκηπίου, αλλά και τις αρνητικές επιπτώσεις που καταγράφονται στους τομείς των υδάτινων πόρων, της ανόδου της στάθμης της θάλασσας, της αλιείας, της γεωργίας, των δασών, της βιοποικιλότητας, του τουρισμού, του δομημένου περιβάλλοντος, των μεταφορών, της υγείας και της εξορυκτικής βιομηχανίας. Έχουν μελετηθεί τρία σενάρια: το Σενάριο Μη Δράσης, το Σενάριο Μετριασμού και το Σενάριο Προσαρμογής.

Το Σενάριο Μη Δράσης είναι το δυσμενέστερο σενάριο, το οποίο αντιστοιχεί σε ανυπαρξία δράσης για τη μείωση των εκπομπών αερίων του θερμοκηπίου, ενώ υπολογίζονται οι αρνητικές επιπτώσεις στους διάφορους τομείς. Σύμφωνα με αυτό το

---

48. Η Μελέτη του ΙΝΕ/ΓΣΕΕ-ΑΔΕΔΥ, «Πράσινη οικονομία, κοινωνική συνοχή και απασχόληση» που ολοκληρώθηκε το 2011, εκπονήθηκε από ερευνητική ομάδα στην οποία συμμετείχαν: Δ. Λάλας, Εντ. Σαρτζετάκης, Α. Μπελεγοή - Ρομπόλη, Παναγ. Μιχαηλίδης, Σεβαστ. Μοιρασγέντης, Μ. Μαρκάκη, Ρ. Γκέκας.

Σενάριο η μείωση του ΑΕΠ θα φθάσει το 2% το 2050 και το 6% το 2100, και υπολογίζεται ότι το συνολικό κόστος στο χρονικό διάστημα ως το 2100 θα φθάσει τα 701 δις. ευρώ (σε σταθερές τιμές του 2008), ένα ποσό που αντιστοιχεί στο τριπλάσιο του σημερινού ελληνικού ΑΕΠ.

Το Σενάριο Μετριασμού, αφορά αρχικά το κόστος των πολιτικών που θα επιτύχουν τον περιορισμό της αύξησης της μέσης θερμοκρασίας του πλανήτη στους 2 βαθμούς Κελσίου, που εκτιμάται ότι εξαρτάται από τη μείωση των παγκοσμίων εκπομπών κατά 50% (σε σχέση με το 1990) ως το 2050, και τη μείωση των εκπομπών των χωρών του Οργανισμού Οικονομικής Συνεργασίας και Αναπτύξεως κατά 80% ως το 2050. Το συνολικό κόστος για την ελληνική οικονομία της εφαρμογής μέτρων μείωσης των εκπομπών μέχρι το 2100 ισοδυναμεί με 142 δις. Ευρώ (σε σταθερές τιμές του 2008), ή το μισό περίπου του ΑΕΠ του έτους βάσης. Αλλά η εκτίμηση του συνολικού κόστους πρέπει να περιλάβει και τις ζημιές που θα προέλθουν ακόμα κι αν περιοριστεί στους 2 βαθμούς η αύξηση της μέσης θερμοκρασίας, οι οποίες θα απαιτήσουν δαπάνες ύψους 294 δις. Ευρώ σωρευτικά μέχρι το 2100 και επομένως το συνολικό κόστος αυτού του σεναρίου είναι 436 δις. ευρώ (σε σταθερές τιμές του 2008), κατά πολύ χαμηλότερο του κόστους του Σεναρίου Μη Δράσης.

Ένα τρίτο σενάριο είναι **το Σενάριο Προσαρμογής**, υπολογίζει το κόστος των πολιτικών σε περίπτωση που θα είναι ατελής η εφαρμογή πολιτικών μετριασμού και δεν θα μπορεί να επιτευχθεί ο στόχος των 2 βαθμών Κελσίου, και θα είναι αναγκαίο να εφαρμοστεί στην Ελλάδα μια πρόσθετη πολιτική προσαρμογής. Το συνολικό κόστος αυτού του σεναρίου είναι σωρευτικά 578 δις. ευρώ για την περίοδο μέχρι το 2100. Καθώς όλα τα αναφερθέντα κόστη έχουν υπολογιστεί με προεξοφλητικό επιτόκιο ίσο με μηδέν, είναι δυνατό να υπολογιστεί για τις διάφορες χρονικές περιόδους από το 2011 ως το 2100, το μέσο ετήσιο κόστος ως ποσοστό του ΑΕΠ του έτους βάσης. Το κόστος του Σεναρίου Μη Δράσης (το υψηλότερο) εξελίσσεται ως εξής: 0,08% του ΑΕΠ την περίοδο 2011-2050, 3,8% την περίοδο 2051-2070, και 6,1% την περίοδο 2071-2100. Το κόστος του Σεναρίου Μετριασμού (του λιγότερο δαπανηρού) είναι 1,35% του ΑΕΠ για την περίοδο 2011-2050, 2,6% για την περίοδο 2051-2070, και 2,5% για την περίοδο 2071-2100. Το κόστος, τέλος, του Σεναρίου Προσαρμογής είναι 0,09% για την περίοδο 2011-2050, 3,7% για την περίοδο 2051-2070 και 4,4% για την περίοδο 2071-2100.

Η μελέτη του ΙΝΕ/ΓΣΕΕ-ΑΔΕΔΥ έχει εξετάσει τις απαιτούμενες δαπάνες κατά την περίοδο 2010-2020 και έχει επομένως υιοθετήσει μια προσέγγιση που είναι ταυτοχρόνως περισσότερο βραχυπρόθεσμη και περισσότερο απαιτητική. Υπολογίζονται τα κόστη για τις ανανεώσιμες πηγές ενέργειας (ΑΠΕ), την εξοικονόμηση ενέργειας και την προώθηση των ΑΠΕ στους τομείς τελικής κατανάλωσης, τη μείωση της βιομηχανικής ρύπανσης και την προώθηση των βέλτιστων διαθέσιμων τεχνικών, τη

διαχείριση στερεών αποβλήτων με έμφαση στην ανακύκλωση και επαναχρησιμοποίηση, την ανάπτυξη των φιλικών προς το περιβάλλον μεταφορών, την προώθηση του βιώσιμου τουρισμού, τη βιώσιμη διαχείριση των υδάτινων πόρων, και τη βιολογική γεωργία. **Το σύνολο του κόστους** αυτών των παρεμβάσεων, που προκύπτουν κατά κύριο λόγο από διαμορφωμένα πλαίσια πολιτικών, αυξάνεται ελαφρά από 1,7% του σημερινού ΑΕΠ το 2010, σε 1,8% το 2020, ποσοστά σαφώς υψηλότερα από αυτά τις πρώτης περιόδου όλων των σεναρίων που επέλεξε η μελέτη της Τράπεζας της Ελλάδος. **Η μέση ετήσια απασχόληση** που αναμένεται να δημιουργηθεί κατά τη δεκαετία είναι ίση με 97.464 απασχολούμενους όταν χρησιμοποιείται η μέθοδος των πινάκων εισροών-εκροών, και 209.000 θέσεις εργασίας, όταν χρησιμοποιείται η μέθοδος της συνάρτησης παραγωγής Cobb-Douglas.

Το γεγονός ήδη ότι **διαφέρουν** οι εκτιμήσεις των δύο εκθέσεων, δείχνει ότι - ιδιαίτερα όταν πρόκειται για εκτιμήσεις, δηλαδή για ανάγκες, των αμέσως επόμενων ετών - οι απαιτούμενοι υπολογισμοί θα έπρεπε να είναι περισσότερο συστηματικοί, αλλά και περισσότερο λεπτομερείς σε ότι αφορά τη γεωγραφική κατανομή των αναγκών και των δαπανών. Επίσης, γνωρίζουμε ότι ο γραμμικός υπολογισμός του κόστους περιβαλλοντικών ζημιών δεν μπορεί να θεωρηθεί ορθή προσέγγιση, καθώς πολλά περιβαλλοντικά προβλήματα οδηγούν πολύ γρήγορα σε ανεπανόρθωτες καταστροφές, οι οποίες θα έπρεπε να αντιμετωπιστούν επείγοντως. Ένα άλλο ζήτημα είναι το επίπεδο στο οποίο γίνονται οι επιλογές. Η μόνη ασφαλής προσέγγιση σε ένα περιβάλλον εξελισσόμενων, αβέβαιων και ιδιαίτερων σε τοπικό επίπεδο προβλημάτων, είναι αυτή που εξετάζει στις ανάγκες στις τοπικές και τομεακές λεπτομέρειές τους, τόσο από την πλευρά της επιστημονικής επεξεργασίας προβλημάτων και αναγκών, όσο και από την πλευρά της δραστηριοποίησης των ίδιων των ενδιαφερομένων, οι οποίοι τελικά θα πρέπει να ορίσουν τη σοβαρότητα των προβλημάτων και τις προτεραιότητες των αναγκών, σε σχέση επίσης με επιλογές οικονομικές (παραγωγικές) και κοινωνικές. Αυτό που αναδεικνύουν και οι δύο μελέτες είναι ότι υπάρχουν σήμερα πολύ μεγάλες δυνατότητες από την πλευρά της επιστημονικής κοινότητας, αλλά και ότι χρειάζεται να γίνουν άλματα στην τεκμηρίωση και μελέτη, και στη διάδοση εμπειρογνωμοσύνης στον πληθυσμό, ώστε να είναι δυνατές παρεμβάσεις ουσιαστικές και αποφασιστικές.

Οι εκτιμήσεις για την αύξηση της απασχόλησης οδηγούν στο συμπέρασμα ότι η σύνδεση των πολιτικών για την «πράσινη οικονομία» με την απασχόληση είναι υπαρκτή αλλά δεν είναι με κανένα τρόπο η λύση για την αντιμετώπιση της ανεργίας κατά την χρονική περίοδο που βρίσκεται μπροστά μας. Επίσης μία οικονομία η οποία θα προσαρμοστεί αναπόφευκτα στη μείωση της κατανάλωσης φυσικών πόρων και στη αφιέρωση σημαντικών οικονομικών πόρων στην άμβλυνση της κλιματικής αλλαγής (στον μετριασμό της) και στην αντιμετώπιση των επιπτώσεών της, δεν θα μπορέσει να μπει σε μια τροχιά μεγέθυνσης του προϊόντος, που θα επιτρέψει την απορρόφηση

της ανεργίας, ιδιαίτερα μετά την οικονομική κρίση που βρίσκεται σε εξέλιξη. Η «**πράσινη οικονομία**» δεν είναι μια διεξόδος για την επανεκκίνηση της οικονομίας, και την επάνοδο στους προηγούμενους ρυθμούς αύξησης του προϊόντος, αλλά μία νέα κατεύθυνση για τον καταμερισμό των διαθέσιμων πόρων, τόσο μεταξύ κατανάλωσης και επενδύσεων, όσο και μεταξύ των κοινωνικών ομάδων, και των περιοχών της χώρας.

Αλλά η αντιμετώπιση της περιβαλλοντικής κρίσης στην οποία οδηγεί κατά κύριο λόγο η κλιματική αλλαγή, απαιτεί ένα πλήθος εξειδικευμένων επιλογών και παρεμβάσεων και όχι απλά κεντρικές πολιτικές αποφάσεις ερήμην των πληθυσμών, και επομένως τη δραστηριοποίηση αντιπροσωπευτικών θεσμών σε τομεακό και τοπικό επίπεδο, όπως και την ενεργό παρέμβαση κινημάτων εργαζομένων και πολιτών. Η «πράσινη οικονομία» θα είναι πριν απ' όλα μία οικονομία η οποία θα διαμορφωθεί με γνώμονα την κοινωνική δικαιοσύνη, τη δημοκρατική επιλογή περιβαλλοντικών και κοινωνικών στόχων, τον επαναπροσδιορισμό με αυτά τα κριτήρια των αναπτυξιακών στόχων. Η υλοποίηση ενός τέτοιου προσανατολισμού χρειάζεται αφενός τη δημιουργία ενός ενιαίου θεσμού παραγωγής γνώσης (με παραρτήματα σε όλες τις περιοχές της χώρας) σχετικά με τη μελέτη των αναγκών για το περιβάλλον, τη σύνδεσή τους με κοινωνικές και οικονομικές επιλογές, την επεξεργασία προτάσεων πολιτικής σε εθνικό και τοπικό επίπεδο, και την αξιολόγηση των πολιτικών που ήδη υλοποιούνται ως προς τα αποτελέσματα και τις επιπτώσεις τους. Χρειάζεται επιπλέον να δημιουργηθούν σε περιφερειακό και τοπικό επίπεδο όργανα περιβαλλοντικού σχεδιασμού και περιφερειακής ανάπτυξης, τα οποία θα προκύψουν από τη δραστηριοποίηση των τοπικών κοινωνιών, από πρωτοβουλίες ίσως υπαρκτών θεσμών, αλλά κυρίως από την ενεργό παρέμβαση κοινωνικών κινημάτων.

8.2. Η μελέτη του ΙΝΕ

Είναι κοινός τόπος πλέον ότι **τα περιβαλλοντικά προβλήματα** που έχουν δημιουργηθεί από τη μη βιώσιμη διαχείριση των πόρων είναι πολύ μεγάλα. Η αβεβαιότητα των κλιματικών αλλαγών και η σύγχρονη αναγκαιότητα για περιβαλλοντική προστασία οδηγεί στον επαναπροσδιορισμό και επανασχεδιασμό των οικονομικών δραστηριοτήτων, εισάγοντας σε κάθε σύστημα αναφοράς τον παράγοντα της περιβαλλοντικής διαχείρισης. Η υιοθέτηση ενός παραγωγικού συστήματος με κριτήρια μακροχρόνιας βιωσιμότητας των πόρων θεωρείται ως εργαλείο αντιμετώπισης, τόσο της τρέχουσας οικονομικής κρίσης, όσο και της περιβαλλοντικής.

Έτσι, **η διαχείριση των πόρων** που συνδέεται με την ισορροπία του περιβάλλοντος επαναπροσδιορίζεται στη βάση της βιωσιμότητά τους. Στο πλαίσιο αυτό αναγκαία προϋπόθεση είναι η ανάπτυξη παραγωγικών δομών, αλλά και υποδομών της οικονομίας που να ευνοούν την βιωσιμότητα του συστήματος συνολικά. Αυτό προϋποθέτει ότι η εκμετάλλευση των φυσικών πόρων γίνεται με μικρότερο ρυθμό από αυτόν με

τον οποίον ανανεώνονται. Διαφορετικά, θα εμφανιστεί το φαινόμενο της περιβαλλοντικής υποβάθμισης, η οποία αν δεν αντιμετωπισθεί έγκαιρα, δεν θα μπορέσει να υποστηρίξει την ανθρώπινη ζωή (π.χ. κλιματική αλλαγή) μακροπρόθεσμα, και πιθανά να οδηγήσει τον πλανήτη μας σε οικολογική καταστροφή. Προτείνεται επομένως η υιοθέτηση της πράσινης ανάπτυξης (green growth), ως αντίδοτο της διττής, οικονομικής και περιβαλλοντικής, κρίσης.

Με τον όρο **πράσινη ανάπτυξη** δεν εννοείται μόνο μια φιλοπεριβαλλοντική πολιτική ή μια ανάπτυξη που σέβεται το περιβάλλον. Αναφερόμαστε στην ανασυγκρότηση της παραγωγικής βάσης μιας χώρας δημιουργώντας νέο πλούτο με μοχλό ανάπτυξης το περιβάλλον σε σχέση με τους διαθέσιμους πόρους και τη μεταφορά τεχνογνωσίας. Συνεπώς, τεχνολογική εξέλιξη, καινοτομία και πράσινη ανάπτυξη μπορεί και πρέπει να συμβαδίζουν.

Υπό την έννοια αυτή, η **προώθηση και στήριξη της πράσινης ανάπτυξης** ισχυροποιεί την ανταγωνιστική θέση μιας χώρας, προστατεύοντας συγχρόνως το περιβάλλον της. Ουσιαστικά, η πράσινη ανάπτυξη χαρακτηρίζεται από ένα συγκεκριμένο τρόπο άσκησης των οικονομικών δραστηριοτήτων από τον πρωτογενή τομέα μέχρι τη βιομηχανία και τις υπηρεσίες, στον πυρήνα του οποίου είναι ο περιορισμός των περιβαλλοντικών επιπτώσεων, και η αξιοποίηση / διαχείριση των φυσικών πόρων κατά τέτοιο τρόπο ώστε να εξασφαλίζεται η βιώσιμη ανάπτυξη.

Δηλαδή, το παραγωγικό σύστημα όχι μόνο δίνει έμφαση στη χρήση της «έξυπνης» περιβαλλοντικής τεχνολογίας (περιβαλλοντικός παράγοντας), αλλά ενισχύει την οικονομική δραστηριότητα όχι μεγιστοποιώντας τις εκροές αλλά ελαχιστοποιώντας τις εισροές για τη δεδομένη παραγωγή (οικονομικός παράγοντας). Αυτό σημαίνει όμως ότι στη συμπεριφορά του ανταγωνισμού θα πρέπει να ενσωματωθεί η περιβαλλοντική βιωσιμότητα ως μεταβλητή, η οποία θα αφορά σε ίσους όρους όλα τα οικονομικά συστήματα και από την άποψη αυτή θα είναι παγκόσμια και για λόγους οικονομικούς, πέρα, βέβαια, από τους φυσικούς.

Παρατηρείται, ότι με ιδιαίτερα αυξημένο ενδιαφέρον, διεθνείς οργανισμοί, ενώσεις κρατών, αλλά και μεμονωμένες κυβερνήσεις επανασχεδιάζουν τις πολιτικές περιβαλλοντικής διαχείρισης των πόρων. Για παράδειγμα, σε επίπεδο ΕΕ για την υλοποίηση των στόχων του ενεργειακού και κλιματικού πακέτου που ανακοινώθηκε το 2008 (γνωστότερου ως 20-20-20 το 2020), εκτός των άλλων, συμπεριλαμβάνονται στοχευόμενες δράσεις σε σχέση με την περιβαλλοντική διαχείριση των πόρων και την πράσινη ανάπτυξη.

Στο πλαίσιο αυτό, η Ελλάδα καλείται, την επόμενη δεκαετία, να υλοποιήσει «πράσινες επενδύσεις» σε μια σειρά από κλάδους οικονομικής δραστηριότητας που είτε μειώνουν άμεσα ή έμμεσα το περιβαλλοντικό εξωτερικό κόστος (π.χ. αξιοποίηση ΑΠΕ, διαχείριση αποβλήτων, κλπ), είτε παρέχουν τα μέσα (τεχνολογίες ή σχετικές

υπηρεσίες) προς τούτο, είτε τέλος αξιοποιούν αυτό το ίδιο το περιβάλλον προς ανάπτυξη καινοτόμων υπηρεσιών σε ήδη υπάρχουσες ή νέες δραστηριότητες.

Το ερώτημα όμως που τίθεται είναι το κατά πόσο οι επενδύσεις που ενισχύουν την πράσινη ανάπτυξη θα συμβάλουν στην μεγέθυνση της ελληνικής οικονομίας, την εξεταζόμενη περίοδο. Το ερώτημα αυτό αποτελεί και το κύριο στόχο της μελέτης, ο οποίος εξειδικεύεται στην ανάλυση της συμβολής των εν λόγω επενδύσεων στη δημιουργία του προϊόντος και της απασχόλησης, κατά κλάδο οικονομικής δραστηριότητας, την περίοδο 2010-2020. Πιο συγκεκριμένα, επιμέρους στόχοι της μελέτης αποτελούν:

- Η εξειδίκευση των δραστηριοτήτων που εντάσσονται στο πλαίσιο της πράσινης οικονομίας.
- Η ανάλυση των προοπτικών ανάπτυξης επενδυτικών δραστηριοτήτων στους τομείς της πράσινης οικονομίας την επόμενη δεκαετία στην Ελλάδα, στο πλαίσιο των δεσμεύσεων που ήδη έχει αναλάβει η χώρα μας στο χρονικό ορίζοντα του 2020 σε μια σειρά από τομείς (ενέργεια, περιβάλλον, κλπ.), λαμβάνοντας υπόψη τις διαθέσιμες τεχνολογίες, αλλά και της εξέλιξης των προτύπων διαβίωσης του πληθυσμού.
- Η εκτίμηση των επιπτώσεων της πράσινης οικονομίας στην απασχόληση, τόσο άμεσα από την υλοποίηση σχετικών επενδύσεων όσο και έμμεσα από τη διάχυση των επιπτώσεών τους σε όλους τους κλάδους της οικονομίας.
- Η αξιολόγηση των επιπτώσεων από την υιοθέτηση δράσεων πράσινης ανάπτυξης στην ελληνική οικονομία.

Δράσεις που αφορούν την πράσινη ανάπτυξη μπορούν να αναπτυχθούν ουσιαστικά, στον ένα ή στον άλλο βαθμό, σε όλους τους κλάδους οικονομικής δραστηριότητας, και επομένως η υιοθέτησή τους είναι ζήτημα ολόκληρης της οικονομίας. Εντούτοις, στο πλαίσιο του παρόντος Έργου, επικεντρωθήκαμε σε επιλεγμένες δράσεις και κλάδους, όπου οι συνθήκες για την υλοποίηση των επενδύσεων που θα συμβάλλουν, μεταξύ άλλων, στην περιβαλλοντική προστασία και στην ορθολογική χρήση των φυσικών πόρων, έχουν σε γενικές γραμμές προδιαγραφεί, είναι αρκετά ώριμες και έχουν ήδη προσελκύσει επενδυτικό ενδιαφέρον. Πιο συγκεκριμένα, αναλύονται δράσεις που:

- Δεν εντάσσονται σε ένα σενάριο αναμενόμενης εξέλιξης της Ελληνικής οικονομίας, στο οποίο έτσι και αλλιώς περιλαμβάνονται και δράσεις προστασίας του περιβάλλοντος λόγω των τεχνολογικών εξελίξεων, της βελτίωσης του βιοτικού επιπέδου, κλπ. (π.χ. Φυσικό Αέριο). Ως εκ τούτου διαμορφώνεται ένα αρκετά αυστηρό πλαίσιο για το ποιές επενδύσεις χαρακτηρίζονται ως δράσεις πράσινης οικονομίας, και επομένως τα αποτελέσματά της ανάλυσής μας θεωρούνται προσθετικά σε σχέση με ένα σενάριο αναμενόμενης εξέλιξης.

- Παρουσιάζουν ένα σχετικό επίπεδο ωρίμανσης, υπό την έννοια ότι οι απαιτούμενες τεχνολογίες είναι εμπορικά ώριμες και οι αναφερόμενες δράσεις στον ένα ή στον άλλο βαθμό έχουν εξετασθεί στο πλαίσιο μακροχρόνιων εθνικών ή τομεακών σχεδίων δράσης, επιχειρησιακών προγραμμάτων, κλπ. Έτσι, διαμορφώνεται ένα μάλλον ρεαλιστικό - συντηρητικό σενάριο επενδύσεων, το οποίο δεν λαμβάνει υπόψη του τη δυναμική που μπορεί να αναπτυχθεί μετά από μια αρχική φάση «επώασης» των θεωρούμενων πράσινων δραστηριοτήτων, με το άνοιγμα νέων αγορών, κλπ.
- Αν και η υλοποίηση των υπό εξέταση δράσεων σε κάποιο βαθμό είναι απαραίτητη προκειμένου να επιτευχθεί συμμόρφωση της χώρας με υφιστάμενες διεθνείς και Ευρωπαϊκές περιβαλλοντικές συνθήκες και δεσμεύσεις, η επίτευξη των στόχων αυτών θα απαιτήσει μια ριζική αναδιάρθρωση των εν λόγω τομέων και επομένως την εφαρμογή κατάλληλων και σύνθετων πολιτικών.

Με βάση το παραπάνω πλαίσιο η μελέτη επικεντρώνεται στους ακόλουθους τομείς και δραστηριότητες οι οποίοι για την επόμενη δεκαετία συνιστούν ένα αρχικό πυρήνα για τη μετάβαση του παραγωγικού συστήματος της χώρας προς την κατεύθυνση της πράσινης ανάπτυξης:

- Ανανεώσιμες Πηγές Ενέργειας (ΑΠΕ) στην ηλεκτροπαραγωγή.
- Εξοικονόμηση ενέργειας και προώθηση των ΑΠΕ στους τομείς τελικής κατανάλωσης (κτίρια, μεταφορές, βιομηχανία, κλπ.).
- Μείωση της βιομηχανικής ρύπανσης με την προώθηση Βέλτιστων Διαθέσιμων Τεχνικών (ΒΔΤ), της βελτίωσης της υποδομής των Βιομηχανικών Περιοχών (ΒΙΠΕ), κλπ.
- Διαχείριση στερεών αποβλήτων με έμφαση στην ανακύκλωση και επαναχρησιμοποίηση.
- Ανάπτυξη των φιλικών προς το περιβάλλον συνδυασμένων μεταφορών.
- Προώθηση του βιώσιμου τουρισμού.
- Βιώσιμη διαχείριση των υδατικών πόρων και της χρήσης των.
- Βιολογική γεωργία.

Σε όλα τα προαναφερθέντα πεδία είναι δυνατή η υλοποίηση σημαντικών «πράσινων» επενδύσεων την επόμενη δεκαετία στην Ελλάδα. Οι επενδύσεις αυτές αναμένεται να έχουν σημαντικές επιπτώσεις στην ανάπτυξη και στην απασχόληση σε μια σειρά από κλάδους της οικονομίας, όπως οι κατασκευές, η παραγωγή ενέργειας, η παραγωγή ηλεκτρολογικού και μηχανολογικού εξοπλισμού, οι υπηρεσίες, κλπ. Στην παρούσα μελέτη οι επιπτώσεις αυτές αναλύθηκαν, κατά το δυνατόν, σε ποσοτικούς

όρους. Προκειμένου να καταστεί εφικτή η ποσοτική ανάλυση των επιπτώσεων των «πράσινων» επενδύσεων στο προϊόν και την απασχόληση της ελληνικής οικονομίας την περίοδο 2010-2020, σχεδιάστηκε ένα συνεκτικό μεθοδολογικό πλαίσιο το οποίο και παρουσιάζεται, εν συντομία, στη συνέχεια.

Σε πρώτη φάση εκτιμήθηκε το ετήσιο διάνυσμα ζήτησης πράσινων επενδύσεων κατά κλάδο οικονομικής δραστηριότητας, την περίοδο 2010-2020.

Πιο συγκεκριμένα, για την κατασκευή του διανύσματος των πράσινων επενδύσεων είναι αναγκαίο να προσδιοριστούν και να εξειδικευτούν: (α) το είδος και το φυσικό μέγεθος των επενδύσεων που αναμένεται να υλοποιηθούν στο πλαίσιο αυτό, (β) το συνολικό οικονομικό μέγεθος των εν λόγω επενδύσεων αλλά και του κύκλου εργασιών που σχετίζεται με τη συντήρηση και λειτουργία τους, (γ) το ποσοστό των επενδύσεων που θα δαπανηθεί εντός της χώρας σε σχέση με αυτό που θα διοχετευθεί για εισαγωγές εξοπλισμού, υπηρεσιών, προϊόντων, κλπ., από το εξωτερικό, και (δ) η ανάλυση των επενδύσεων που θα υλοποιηθούν στο εσωτερικό της χώρας ανά κλάδο οικονομικής δραστηριότητας. Επιπλέον, η υλοποίηση κάποιων εκ των παραπάνω επενδύσεων και δράσεων είναι δυνατόν να μεταβάλλει τη δομή και τα χαρακτηριστικά συγκεκριμένων κλάδων οικονομικής δραστηριότητας, και επομένως μέρος των επενδύσεων που θα ανέμενε κανείς να υλοποιηθούν στο πλαίσιο εξέλιξης της οικονομίας με βάση ένα σενάριο αναμενόμενης ανάπτυξης τελικά να μην πραγματοποιηθούν. Για παράδειγμα η υλοποίηση μέτρων εξοικονόμησης ενέργειας είναι πιθανό να περιορίσει τις επενδύσεις για κατασκευή νέων παραγωγικών μονάδων ηλεκτρισμού. Η επιχειρούμενη ανάλυση λαμβάνει υπόψη όλες τις παραπάνω εξελίξεις (δηλαδή την υλοποίηση πράσινων επενδύσεων σε κάποιους κλάδους της οικονομίας αλλά και τη συνεπαγόμενη μη υλοποίηση κάποιων άλλων επενδύσεων), έτσι ώστε τελικά να υπολογισθούν οι πραγματικές συνολικές επιπτώσεις στην οικονομία και στους διαφόρους κλάδους της.

Σε δεύτερη φάση, με δεδομένο το ετήσιο κλαδικό διάνυσμα της ζήτησης των «πράσινων» επενδύσεων, την περίοδο 2010-2020, αναλύονται οι επιπτώσεις που αναμένεται να προκαλέσουν στο προϊόν και στην απασχόληση της οικονομίας. Μεθοδολογικά, για την εκτίμηση του προϊόντος και της απασχόλησης που αναμένεται να δημιουργηθεί στην οικονομία από την υλοποίηση των «πράσινων» επενδύσεων εφαρμόστηκε το υπόδειγμα εισροών-εκροών (input-output model). Συγκεκριμένα χρησιμοποιείθηκε το κλειστό στατικό υπόδειγμα εισροών-εκροών (General Equilibrium Model-GEM). Το συγκεκριμένο υπόδειγμα επιλέχτηκε γιατί μας δίνει τη δυνατότητα, εξαιτίας μιας διαταραχής της τελικής ζήτησης π.χ. «πράσινες» επενδύσεις, να εκτιμήσουμε τα άμεσα (στους κλάδους όπου υλοποιούνται οι επενδύσεις), τα έμμεσα (εξαιτίας των διακλαδικών σχέσεων της οικονομίας) καθώς και τα προκαλούμενα (εξαιτίας της αύξησης των εισοδημάτων) αποτελέσματα στο εξεταζόμενο μέγεθος π.χ. προϊόν,

απασχόληση. Έτσι, από την εφαρμογή εκτιμάται το προϊόν και η απασχόληση που αναμένεται να δημιουργηθεί στην ελληνική οικονομία συνολικά (άμεσα, έμμεσα και προκαλούμενα) την περίοδο 2010-2020. Για την εφαρμογή, εκτός από τις υποθέσεις του υποδείγματος, υποθέσαμε ότι η τεχνολογία παραγωγής του πίνακα εισροών-εκροών (ΙΟ πίνακας) του 2005 (Eurostat) παραμένει σταθερή κατά την εξεταζόμενη περίοδο. Ο πίνακας αυτός χρησιμοποιείται στην ανάλυση της περιόδου 2010-2020 και αναλύεται σε 29 διψήφιους κλάδους (NACE). Η εφαρμογή του υποδείγματος έγινε τόσο για το βασικό σενάριο των «πράσινων» επενδύσεων που διαμορφώθηκε, όσο και για εναλλακτικά σενάρια στο πλαίσιο της ανάλυσης ευαισθησίας.

Επιπλέον, για την ανάλυση των επιπτώσεων στη δημιουργία προϊόντος και απασχόλησης από την υλοποίηση «πράσινων» επενδύσεων, χρησιμοποιείται η συνάρτηση παραγωγής τύπου Cobb-Douglas γιατί μας δίνει, συμπληρωματικά, τη δυνατότητα να εκτιμήσουμε, με βάση τη τεχνολογία που περιγράφει, το προϊόν και την αντίστοιχη απασχόληση που θα δημιουργηθεί στην οικονομία. Η τεχνολογία παραγωγής που εκφράζει η εν λόγω συνάρτηση αποτελεί τη βάση στον τομέα του προγραμματισμού δημόσιων πολιτικών. Η συγκεκριμένη μεθοδολογία έχει τα πλεονεκτήματα ότι: (α) λαμβάνονται υπόψη και οι δύο συντελεστές παραγωγής: κεφαλαίο και εργασία, (β) δεν απαιτούνται αυθαίρετες σε σχέση με την οικονομική θεωρία υποθέσεις, (γ) απαιτείται η χρήση στατιστικών στοιχείων τα οποία στην πλειοψηφία τους είναι δυνατό να συγκεντρωθούν σε πολύ ικανοποιητικό βαθμό ακρίβειας, και (δ) οι υπολογισμοί στηρίζονται σε οικονομετρικές εκτιμήσεις που διαμορφώνονται με βάση τα πραγματικά δεδομένα για κάθε έτος σε αντίθεση με άλλες μορφές συναρτήσεων παραγωγής (real time estimation). Από την εφαρμογή της συγκεκριμένης μεθοδολογίας εκτιμάται οικονομετρικά, αρχικά, για κάθε έτος της περιόδου, το προϊόν που αναμένεται να δημιουργηθεί στην οικονομία από την υλοποίηση των «πράσινων» επενδύσεων και στη συνέχεια, με βάση αυτό το προϊόν, εκτιμάται το μέγεθος της απασχόλησης.

Για την εκτίμηση των «πράσινων» επενδύσεων στην Ελλάδα (2010-2020), η Ερευνητική Ομάδα αξιοποιώντας ένα μεγάλο αριθμό πηγών, αλλά και εξειδικευμένα ενεργειακά μοντέλα διαμόρφωσε το συνολικό διάνυσμα των «πράσινων» επενδύσεων το οποίο αναμένεται να υλοποιηθεί στη χώρα την επόμενη δεκαετία. Πιο συγκεκριμένα, για την κατασκευή του διανύσματος των «πράσινων» επενδύσεων της περιόδου 2010-2020, στο βασικό σενάριο, έγιναν οι ακόλουθες επιπλέον παραδοχές:

- Θεωρήθηκε ότι θα υλοποιηθούν, ανά πεδίο δραστηριότητας, όλες οι απαραίτητες επενδύσεις ώστε, στο χρονικό ορίζοντα του 2020, η χώρα να επιτύχει μια σειρά από ενεργειακούς και περιβαλλοντικούς στόχους, όπως η μείωση των εκπομπών αερίων θερμοκηπίου, η προώθηση των ΑΠΕ, η εξοικονόμηση ενέργειας, κλπ., οι οποίοι απορρέουν από διάφορα Κοινοτικά νομοθετήματα και διεθνείς συμβάσεις.

- Επειδή κάποιος από τους στόχους αυτούς δεν αφορούν το έτος 2020, αλλά προγενέστερες περιόδους και ορόσημα, έγιναν οι κατάλληλες παραδοχές για το πώς θα μπορούσαν να εξελιχθούν οι στόχοι αυτοί και να ενταχθούν στο χρονικό ορίζοντα του 2020.
- Η εκπλήρωση των ποσοτικών στόχων που τίθενται από το θεσμικό πλαίσιο ανά πεδίο δραστηριότητας μπορεί να γίνει με διάφορους τρόπους χρησιμοποιώντας εναλλακτικά μίγματα τεχνολογιών, πολιτικών, κλπ. Έτσι, για την εξειδίκευση των απαιτούμενων παρεμβάσεων, στο πλαίσιο της παρούσας ανάλυσης, χρησιμοποιούνται τα αποτελέσματα διαφόρων ενεργειακών μοντέλων και ερευνητικών προγραμμάτων που έχουν ήδη υλοποιηθεί. Με βάση τις προσδιορισθείσες επεμβάσεις γίνεται και η εκτίμηση ανά δραστηριότητα των συνολικών απαιτούμενων επενδύσεων κατά τη διάρκεια της επόμενης δεκαετίας, καθώς και η ανάλυσή τους ανά κλάδο οικονομικής δραστηριότητας.
- Σε περιπτώσεις κλάδων ή δραστηριοτήτων που περιλαμβάνονται στην ανάλυση και για τους οποίους το υφιστάμενο κανονιστικό πλαίσιο δεν προδιαγράφει σαφείς ποσοτικούς όρους, ο προσδιορισμός των επενδύσεων έγινε στη βάση ποσοτικών στόχων που έχουν τεθεί σχετικά σε Εθνικά ή τομεακά προγράμματα και σχέδια δράσης.

Με βάση τις παραδοχές αυτές διαμορφώθηκε για κάθε έτος της περιόδου 2010-2020, το συνολικό διάλυμα των «πράσινων» επενδύσεων. Με βάση το σενάριο αυτό, η επίτευξη των περιβαλλοντικών και ενεργειακών στόχων που έχουν τεθεί θα απαιτήσουν νέες «πράσινες» επενδύσεις στα επίπεδα των 4,1-4,4 δισεκατ. €/έτος για όλη την εξεταζόμενη περίοδο.

Οι κλάδοι της οικονομίας που φαίνεται ότι συγκεντρώνουν το μεγαλύτερο μέρος των επενδύσεων αυτών είναι οι:

- Μηχανήματα και εξοπλισμός
- Ηλεκτρικός εξοπλισμός και οπτικές συσκευές
- Κατασκευαστικές εργασίες
- Υπηρεσίες χονδρικού και λιανικού εμπορίου
- Υπηρεσίες που αφορούν ακίνητα, υπηρεσίες ενοικίασης και επιχειρηματικές υπηρεσίες.

Στο διαμορφωθέν διάλυμα επενδύσεων δεν ενσωματώνονται οι τομείς της βιολογικής γεωργίας και του βιώσιμου/υπεύθυνου τουρισμού, λόγω της έλλειψης αναλυτικών στοιχείων. Εντούτοις, οι προοπτικές από την ανάπτυξη της βιολογικής γεωργίας και οι επιπτώσεις της στην απασχόληση αναλύονται χωριστά με βάση ένα απλοποιημένο μεθοδολογικό πλαίσιο που διαμορφώθηκε στο πλαίσιο της παρούσας μελέτης.

Από την επεξεργασία των στοιχείων για την εκτίμηση των «πράσινων» επενδύσεων και την διερεύνηση των επιπτώσεών τους σε σχέση με την εφαρμογή των συγκεκριμένων μεθόδων, την περίοδο 2010-2020, προκύπτει:

Αρχικά, από την εφαρμογή της ΙΟ ανάλυσης τα ευρήματα δείχνουν ότι την περίοδο 2010-2020, **αναμένεται να δημιουργηθεί**, κατά μέσο όρο, προϊόν ίσο με 7,76 δισεκατ. € ετησίως, συμπεριλαμβανομένου και του μεγέθους των πράσινων επενδύσεων. Αντίστοιχα η μέση ετήσια απασχόληση που αναμένεται να δημιουργηθεί είναι ίση με 97.464 απασχολούμενους (ισοδύναμης πλήρους απασχόλησης). Συγκεκριμένα, το προϊόν που αναμένεται να παραχθεί άμεσα είναι το 54,35% του συνολικού, το 26,69% είναι το έμμεσο, ενώ το 18,96% είναι το προκαλούμενο. Αντίστοιχα, η άμεση απασχόληση αποτελεί το 55,14% της συνολικής, ενώ η υπόλοιπη οφείλεται κατά 23,07% στην απασχόληση που δημιουργείται έμμεσα και το 21,79% στην προκαλούμενη. **Οι κλάδοι με τις μεγαλύτερες συνολικές επιπτώσεις, σε σχέση με το προϊόν**, είναι οι: Κατασκευαστικές εργασίες, Μηχανήματα και εξοπλισμός, Υπηρεσίες που αφορούν ακίνητα, υπηρεσίες ενοικίασης και επιχειρηματικές υπηρεσίες, Βασικά μέταλλα και μεταλλικά προϊόντα, Υπηρεσίες χονδρικού και λιανικού εμπορίου. **Οι κλάδοι με τις υψηλότερες συνολικές επιπτώσεις στην απασχόληση** είναι: Κατασκευαστικές εργασίες, Μηχανήματα και εξοπλισμός, Υπηρεσίες χονδρικού και λιανικού εμπορίου, Υπηρεσίες εμπορίου, συντήρησης και επισκευών αυτοκινήτων και μοτοσικλετών, Ηλεκτρικός εξοπλισμός και οπτικές συσκευές, και Υπηρεσίες που αφορούν ακίνητα, υπηρεσίες ενοικίασης και επιχειρηματικές υπηρεσίες.

Τα επαγγέλματα που εμφανίζονται στις πρώτες θέσεις και καλύπτουν το 50% περίπου της επιπλέον απασχόλησης είναι: οι Τεχνίτες ανέγερσης & αποπεράτωσης κτιρίων & άλλων δομικών έργων, με 13,82%, οι Μηχανικοί, εφαρμοστές & συντηρητές μηχανών & ηλεκτρ. & ηλεκτρονικού εξοπλισμού, με 10,11%, οι Διευθύνοντες επιχειρηματίες & προϊστάμενοι μικρών δημοσίων ή ιδιωτικών επιχειρήσεων με απασχόληση μέχρι 9 πρόσωπα, με 9,14%, οι Υπάλληλοι γραφείου, με 7,90%, οι Πωλητές και ασκούντες συναφή επαγγέλματα, με 6,58%, και οι Χύτες μετάλλων, συγκολλητές, ελασματοουργοί, τεχνίτες μεταλλικών δομικών κατασκευών, σιδηρουργοί & ασκούντες συναφή επαγγέλματα, με 4,37%.

Συνολικά από τα προηγούμενα προκύπτει ότι υπάρχει **ένα πλέγμα κλάδων και επαγγελμάτων** για τα οποία θα υπάρξει σημαντική αύξηση, τόσο της ζήτησης, όσο και της απασχόλησης. Οι μεταβολές στο προϊόν και στην απασχόληση αναφέρονται αποκλειστικά στο εξεταζόμενο διάστημα. Με βάση τη συγκεκριμένη μεθοδολογία δεν μπορούμε να διερευνήσουμε αν τα αποτελέσματα αυτά μπορούν να αποκτήσουν δυναμικό χαρακτήρα πέρα από την εξεταζόμενη περίοδο. Επιπλέον, τα προηγούμενα αποτελέσματα υπόκεινται στους περιορισμούς που προκύπτουν από τις υποθέσεις του υποδείγματος. Ωστόσο, όπως η διεθνής εμπειρία δείχνει, για ανάλογες μελέτες, εφαρμόζεται η εν λόγω μεθοδολογία.

Στη συνέχεια, από τη χρήση της συνάρτησης παραγωγής Cobb-Douglas, συνολικά, τα ευρήματα δείχνουν ότι στην Ελλάδα την περίοδο 2010-2010, η υλοποίηση των «πράσινων» επενδύσεων αναμένεται να δημιουργήσει επιπλέον προϊόν ίσο με περίπου 3,25 δισεκατ. € κατ' έτος. Στο ποσό αυτό του προϊόντος αν προσθέσουμε και το μέγεθος των «πράσινων» επενδύσεων (4,1-4,4 δις € ετησίως) το συνολικό προϊόν κατ' έτος προσεγγίζει περίπου τα 7,3-7,5 δισεκατ. €. Δηλαδή, και οι δύο προσεγγίσεις ως προς το προϊόν δίνουν, σχεδόν, τα ίδια αποτελέσματα. Σε σχέση με την απασχόληση, εκτιμάται ότι θα δημιουργηθούν, περίπου, 209.000 θέσεις εργασίας για κάθε έτος της περιόδου. Οι κλάδοι που εμφανίζουν τα σημαντικότερα αποτελέσματα είναι οι κλάδοι: Προϊόντα γεωργίας, θήρας και δασοκομίας, Κατασκευαστικές Εργασίες, και Υπηρεσίες μεταφορών, αποθήκευσης και επικοινωνιών. Αναφορικά με τους περιορισμούς της συγκεκριμένης εφαρμογής αξίζει να τονιστεί η ευαισθησία των αποτελεσμάτων μας στην εκτίμηση του ύψους των «πράσινων» επενδύσεων, αλλά και στα διαθέσιμα στοιχεία και στις υποθέσεις της συνάρτησης Cobb-Douglas.

Από την εφαρμογή τόσο της ΙΟ ανάλυσης όσο και της Cobb-Douglas προσέγγισης είναι σαφές ότι, ενώ ως προς το προϊόν τα αποτελέσματα είναι σχεδόν τα ίδια, για την απασχόληση προκύπτουν διαφορετικά αποτελέσματα. Συγκεκριμένα από τη χρήση της συνάρτησης Cobb-Douglas προκύπτει υπερδιπλάσια απασχόληση σε σχέση με την ΙΟ ανάλυση.

Θεωρητικά και μεθοδολογικά, πρόκειται για δύο διαφορετικές προσεγγίσεις αφού ενσωματώνουν στην ανάλυσή τους τόσο διαφορετικές μεταβλητές όσο και διαφορετικές τεχνολογίες παραγωγής αλλά και μέθοδο εκτίμησης. Δηλαδή, βασίζονται, συνολικά, σε εντελώς διαφορετικού τύπου συναρτήσεις παραγωγής, αφού στην ΙΟ ανάλυση η σχέση που συνδέει τις εισροές με τις εκροές είναι γραμμική, σε αντίθεση με την Cobb-Douglas που είναι μια πιο εύκαμπτη μορφή (πολυωνυμική). Τέλος, δύο ακόμα σημαντικές διαφορές των υποδειγμάτων είναι ότι στην μαθηματική έκφραση της συνάρτησης παραγωγής Cobb Douglas συμπεριλαμβάνεται ο συντελεστής παραγωγής κεφάλαιο, ενώ στην ΙΟ ανάλυση δεν συμπεριλαμβάνεται.

Με βάση τα αποτελέσματα προέκυψε ότι στην ΙΟ ανάλυση για την παραγωγή μιας μονάδος προϊόντος, συνολικά στην οικονομία, κατά μέσο όρο απαιτούνται 0,014 (άμεσος συντελεστής) μονάδες εργασίας, με βάση τον πίνακα εισροών-εκροών του 2005. Στην Cobb-Douglas προσέγγιση εκτιμήθηκε οικονομικά για την περίοδο 1988-2007 το κατά πόσο η εργασία και το κεφάλαιο συμβάλουν στην παραγωγή μιας μονάδας προϊόντος. **Τα ευρήματα** δείχνουν ότι μια μεταβολή της εργασίας κατά 1% θα οδηγήσει σε αύξηση κατά 0,72% του προϊόντος, και μια αύξηση κατά 1% του κεφαλαίου θα οδηγήσει σε αύξηση κατά 0,28% του προϊόντος.

Επομένως, στην πρώτη περίπτωση εκτιμάται πόση εργασία χρησιμοποιήθηκε για την παραγωγή μιας μονάδας προϊόντος βραχυχρόνια. Δηλαδή, τη δεδομένη χρονική

στιγμή και με βάση τη τεχνολογία του πίνακα εισροών εκροών του 2005, αφού στην ανάλυση μας υποθέσαμε ότι οι τεχνολογικές σχέσεις που εκφράζει ο εν λόγω πίνακας παραμένουν σταθερές και ισχύουν για την περίοδο 2010-2010. Αντίθετα, στη δεύτερη περίπτωση εκτιμάται η συμβολή του κάθε συντελεστή παραγωγής στη δημιουργία του προϊόντος, μακροχρόνια. Δηλαδή, η τεχνολογία παραγωγής που ίσχυε την περίοδο 1988-2007, υποθέτουμε στην ανάλυσή μας ότι θα ισχύει μέχρι το 2020. Έτσι, στην πρώτη περίπτωση υπολογίζεται ο αριθμός των απασχολουμένων που θα δημιουργηθεί μεταξύ 2010-2020 στην οικονομία με βάση τις δεδομένες, βραχυχρόνιες, τεχνολογικές σχέσεις του 2005, ενώ στη δεύτερη εκτιμάται ο αριθμός των απασχολουμένων, που θα δημιουργηθεί μεταξύ 2010-2010 στην οικονομία με βάση τις δεδομένες, μακροχρόνιες, τεχνολογικές σχέσεις όπως αυτές έχουν διαμορφωθεί μέχρι το έτος 2007. Ουσιαστικά στην Cobb-Douglas προσέγγιση τα μερίδια των συντελεστών ισούνται με την οριακή τους παραγωγικότητα, μακροχρόνια, ενώ στην IO ανάλυση ο συντελεστής απασχόλησης εκφράζει τη μέση παραγωγικότητα της εργασίας, στο δεδομένο χρόνο. Συνεπώς στη περίπτωση της IO ανάλυσης υπολογίζεται ο αριθμός των απασχολουμένων με βάση τη βραχυχρόνια μέση παραγωγικότητα του συντελεστή, ενώ με την CD εκτιμάται ο αριθμός των απασχολουμένων με βάση την μακροχρόνια οριακή παραγωγικότητα των συντελεστών κεφαλαίου και εργασίας, με την υπόθεση ότι για κάθε έτος της περιόδου το επιπλέον απόθεμα κεφαλαίου που δημιουργείται στην οικονομία οφείλεται στις πράσινες επενδύσεις.

Συνεπώς έχουμε **δύο προσεγγίσεις**, τόσο από το σκέλος **της ζήτησης** (IO-υπόδειγμα) με βάση ένα στατικό υπόδειγμα για δεδομένο χρόνο και από το σκέλος **της προσφοράς** (Cobb-Douglas function) με βάση ένα διαχρονικό υπόδειγμα. Οι διαφορετικές τεχνολογίες παραγωγής, αλλά και η διαφορετικές υποθέσεις που ισχύουν σε κάθε περίπτωση έχουν σαν αποτέλεσμα στη ανά 1 Μ€ επένδυσης να ζητούνται 20 εργαζόμενοι στην IO-ανάλυση και 42 στην Cobb-Douglas. Το ζητούμενο βεβαίως είναι ποιο από τα μεγέθη που έχουν εκτιμηθεί μπορεί να ληφθεί υπόψη για το σχεδιασμό πολιτικών απασχόλησης. Εδώ σημαντικός παράγοντας είναι η κατάσταση της οικονομίας την οποία αναλύουμε. Έχει παρατηρηθεί ότι όταν η οικονομία βρίσκεται σε ύφεση, το υπόδειγμα Cobb-Douglas, επειδή εκτιμάται στη βάση μακροχρόνιων παρατηρήσεων του παρελθόντος, παράγει προβλέψεις οι οποίες μπορεί να εμφανίσουν συγκριτικά μεγαλύτερα προβλήματα σε σχέση με το στατικό IO-υπόδειγμα.

8.3. Κλιματική αλλαγή και ζητήματα οικονομικής στρατηγικής

Η σημασία που έχουν αποκτήσει οι εκτιμήσεις των δαπανών για την αντιμετώπιση της περιβαλλοντικής κρίσης, ως κεντρικά δεδομένα του αναπτυξιακού προγραμματισμού, αλλά και το γεγονός ότι οι εκτιμήσεις αυτές προκύπτουν από προβλέψεις που παρουσιάζουν όπως είναι φυσικό βαθμούς αβεβαιότητας, ενώ μπορεί να διαφέ-

ρουν ανάλογα με την πιθανότητα πραγματοποίησής τους, προσδίδει στη διαδικασία λήψης αποφάσεων σε πολιτικό επίπεδο ορισμένα νέα χαρακτηριστικά. Το παράδοξο, κατά κάποιο τρόπο, με αυτές τις αποφάσεις είναι ότι για να υιοθετούνται είναι αφενός αναγκαίο να βασίζονται σε ένα ανεξάρτητο, έγκυρο και τελειοποιούμενο επιστημονικό έργο, και αφετέρου να περιέχουν προτιμήσεις της κάθε κοινωνίας για το βαθμό στο οποίο θα επιλέξει την αρχή της προφύλαξης και θα εκτιμήσει τόσο τη σοβαρότητα των κινδύνων, όσο και τις πιθανότητες πραγματοποίησης δυσμενών εξελίξεων, για να λάβει αποφάσεις. Η αβεβαιότητα που έτσι κι αλλιώς υπάρχει σχετικά με την πραγματική τελική εξέλιξη ορισμένων μεγεθών και φαινομένων, όπως και η άγνοια σχετικά με τις πλήρεις επιπτώσεις αυτής της εξέλιξης για τις ανθρωπίνες κοινωνίες, κάνουν αναγκαία την ανάπτυξη θεσμών λήψης αποφάσεων που μπορούν να συνδυάσουν αποφάσεις για το μέλλον μακριά από βραχυπρόθεσμες θεωρήσεις, την αξιοποίηση και την ενίσχυση ενός συνεχιζόμενου επιστημονικού έργου και την έκφραση όλων των προσεγγίσεων που μπορεί να υπάρχουν στην κοινωνία σχετικά με τις προτεραιότητες και τις στρατηγικές επιλογές.

Η οικονομική επιστήμη βρίσκεται επομένως μπροστά σε ένα εντελώς νέο πρόβλημα που είναι να σκεφτεί, να θεωρητικοποιήσει και να οργανώσει την αναπαραγωγή της οικονομικής δραστηριότητας μαζί με την αναπαραγωγή του περιβάλλοντος στο οποίο εξελίσσεται αυτή η δραστηριότητα. **Τα ερωτήματα** που θέτει αυτή η νέα προσέγγιση δεν απαντώνται ικανοποιητικά με τη εισαγωγή μεθόδων υπολογισμού του μελλοντικού κόστους των αλλιώσεων του περιβάλλοντος, παρόλο που τέτοιες μέθοδοι (έκθεση Στέρν) έχουν συμβάλει αποφασιστικά στην εξέλιξη της συζήτησης για την ανάγκη να λαμβάνονται υπόψη τα όρια του συνολικού συστήματος. Δεν είναι ταυτοχρόνως επαρκής η χρησιμοποίηση μοντέλων που δείχνουν ότι είναι δυνατή μια αναπαραγωγή που θα ελάμβανε υπόψη τις αποφάσεις σε πολιτικό επίπεδο για τα όρια της κατανάλωσης φυσικών πόρων και τις νέες αναγκαίες κατανομές των οικονομικών πόρων, παρόλο που και αυτές οι προσεγγίσεις χρησιμεύουν στο να νομιμοποιήσουν τη διερεύνηση των συνολικών αναπαραγωγικών δυνατοτήτων. Η οικονομική επιστήμη δεν μπορεί να μπει στο περιθώριο της διερεύνησης των αναπαραγωγικών δυνατοτήτων, και να χρησιμεύσει μόνο ως τεχνική υλοποίησης πολιτικών αποφάσεων. Για να αποφευχθεί όμως αυτό είναι αναγκαίο να ενσωματωθούν ως συστατικά των αναπαραγωγικών διαδικασιών οι γνωστικές και οι κοινωνικές διεργασίες που έτσι κι αλλιώς ενυπάρχουν στα οικονομικά συστήματα με τον έναν ή τον άλλο τρόπο.

Παρουσιάζει ενδιαφέρον ο εντοπισμός **τριών ρευμάτων** οικονομικής θεωρίας που επιδιώκουν να προσεγγίσουν την πρόκληση της κλιματικής αλλαγής και της επιβίωσης του φυσικού περιβάλλοντος γενικότερα (Godard 2010): το νεοκλασικό ρεύμα, η οικολογική οικονομία και η κοινωνικό-οικονομία. Σύμφωνα με αυτή την ταξινόμηση η νεοκλασική οικονομία επιδιώκει να ενσωματώσει στο «μεθοδολογικό ατομισμό»

της τις προτιμήσεις των ατόμων σε σχέση με τα περιβαλλοντικά αγαθά, η οικολογική οικονομία τείνει να συνδυάσει με έναν ελλειπή τρόπο τις φυσικές επιστήμες και τον κεντρικό οικονομικό σχεδιασμό, ενώ η κοινωνικο-οικονομική θεώρηση φαίνεται να προσφέρει μια προσέγγιση για την οποία «οι κεντρικές φιγούρες δεν είναι ούτε οι αγορές, ούτε οι συμβάσεις, ούτε οι ατομικές προτιμήσεις των καταναλωτών, αλλά τα όργανα αποκεντρωμένου και συμμετοχικού προγραμματισμού που επιτρέπουν ταυτοχρόνως τη διαβούλευση των πολιτών-παραγωγών και την διεξαγωγή της συλλογικής τους δράσης όσο γίνεται πιο κοντά στις ανάγκες και τις ιδιαίτερες οικολογικές συνθήκες του κάθε ειδικού πληθυσμού» (Godard 2010, 33).

8.3.1. Η έκθεση Στερν και το κόστος της άμβλυσης: ανεπάρκεια των μηχανισμών της αγοράς

Η έκθεση Στέρν (the economics of climate change) που ανακοινώθηκε τον Οκτώβριο του 2006, αποτέλεσε την πρώτη ολοκληρωμένη προσπάθεια να υπολογιστεί το κόστος της κλιματικής αλλαγής για την παγκόσμια οικονομία, αλλά και το κόστος της άμβλυνσής της, στο πλαίσιο των κυρίαρχων σήμερα μεθόδων της οικονομικής επιστήμης. Με κεντρικό συμπέρασμα ότι το κόστος της άμβλυνσης είναι κατά πολύ χαμηλότερο από το κόστος της αδράνειας, η έκθεση αυτή ξεκινάει με αφετηρία την αποδοχή των αναλύσεων του IPCC (Intergovernmental Panel for Climate Change) σχετικά με τη δυναμική της κλιματικής αλλαγής, και αποτελεί παρά τις αδυναμίες της την πρώτη οικονομική προσέγγιση που δίνει απαντήσεις αλλά συγχρόνως δεν διστάζει να ανοίξει θέματα για τα οποία αναγνωρίζει ότι δεν υπάρχουν ακόμα πειστικές εκτιμήσεις και μέθοδοι επεξεργασίας λύσεων. Έχει ασκηθεί κριτική στους τρόπους υπολογισμού από την έκθεση αυτή, τόσο του κόστους των επιπτώσεων, όσο και του κόστους των πολιτικών άμβλυνσης της κλιματικής αλλαγής. Είναι επίσης αναγκαίο να ασκηθεί κριτική στις μεθόδους πολιτικής που προτείνονται για την αποτελεσματική μείωση των εκπομπών αερίων του θερμοκηπίου. Πρέπει να διαπιστωθεί επιπλέον ότι το επίπεδο της ανάλυσης, αλλά κυρίως οι πολιτικές που προτείνονται αφήνουν απέξω τα ζητήματα των ανισοτήτων μπροστά στην κλιματική αλλαγή, τόσο στο εσωτερικό της κάθε χώρας, όσο και σε διεθνές επίπεδο.

Τα συμπεράσματα της έκθεσης σχετικά με το κατά κεφαλήν κόστος των επιπτώσεων της κλιματικής αλλαγής, αν συνεχιστούν οι σημερινές τάσεις στην ανάπτυξη και την κατανάλωση πρώτων υλών και προϊόντων που εκπέμπουν αέρια του θερμοκηπίου, είναι ότι η κατά κεφαλήν κατανάλωση θα μπορούσε να μειωθεί από τα μέσα του αιώνα κατά 5 ως 20%. Και είχε εκτιμηθεί ότι λόγω της επιβεβαίωσης από τις κλιματολογικές αναλύσεις των κινδύνων που συνεπάγεται ένα τέτοιο σενάριο, το υψηλά ποσοστά θα ήταν τα πιο πιθανά. Σύμφωνα με την ίδια ανάλυση η σταθεροποίηση της περιεκτικότητας της ατμόσφαιρας σε αέρια του θερμοκηπίου στα 500 με 550 ppm CO_{2e}, ώστε να συγκρατηθεί η άνοδος της μέσης θερμοκρασίας στους 2 βαθμούς Κελσίου, θα μπορούσε να φθάσει το 1% του ΑΕΠ από τώρα ως το 2050.

Μια πιά πρόσφατη επανεκτίμηση των ανεκτών ορίων πάνω από τα οποία οι εξελίξεις θα είναι πολύ πιά επικίνδυνες θεωρεί τα 500 ppm ως μια πιά ρεαλιστική υπόθεση, αλλά και τα 450 ppm δεν θεωρούνται ένα ασφαλές πλαφόν καθώς είναι πιθανόν να υπάρξουν ως τα μέσα του αιώνα μεταβολές που δεν θα είναι δυνατόν να τεθούν υπο έλεγχο (Stern 2009, 39). Η νέα αυτή ανάλυση οδηγεί σε αναθεώρηση του κόστους το οποίο φθάνει πλέον το 2% του ΑΕΠ (Stern 2009, 51), ένα ποσοστό το οποίο είναι χαμηλό σχετικά με το κόστος της αδράνειας, αλλά είναι παρόλ'αυτά υπολογίσιμο, ενώ υπάρχουν πολλά ερωτήματα σχετικά με τον τρόπο άντλησης και καταμερισμού των πόρων αυτών. Ενώ πρόκειται για δαπάνες που αφορούν τον έλεγχο των εκπομπών αερίων του θερμοκηπίου, και όχι το σύνολο των ενεργειών που είναι απαραίτητες για την αντιμετώπιση των επιπτώσεων που έτσι κι αλλιώς θα έχει η άνοδος της μέσης θερμοκρασίας, οι οποίες αφορούν τις συνθήκες ζωής αν όχι την επιβίωση μεγάλων κατηγοριών του πληθυσμού.

Η ίδια η έκθεση Στέρν, παρά την αναμφισβήτητη χρησιμότητά της τόσο από την άποψη των εκτιμήσεων της, όσο και από την άποψη των αναπάντητων ερωτημάτων που θέτει, είναι ήδη αποκαλυπτική των κενών που υπάρχουν στην αξιοποίηση των κλιματολογικών αναλύσεων για τη διατύπωση στρατηγικών στόχων, αλλά και στην συνεργασία κλιματολογικών και οικονομικών αναλύσεων για τους υπολογισμούς των μελλοντικού κόστους και των σημερινών δαπανών. Η διαδεδομένη κριτική σε σχέση με την χρησιμοποίηση από την ανάλυση της έκθεσης ενός χαμηλού προεξοφλητικού επιτοκίου (Weitzman 2007, 2), με το γεγονός δηλαδή ότι επιλέγεται η ανάγκη να γίνουν τώρα δαπάνες αντί να αναβληθούν για το μέλλον, συνδυάζεται με την υπόθεση ότι αυτό που θα έπρεπε να αποτελεί προτεραιότητα της ερευνητικής κοινότητας θα ήταν να προβλέπονται μεγάλες καταστροφές και να υπάρχουν επομένως πόροι για την αντιμετώπισή τους, και όχι να υπολογίζεται η μείωση της μέσης κατανάλωσης.

Το ίδιο γενικό πρόβλημα αναδεικνύεται και από μια κριτική προσέγγιση που είναι καταρχήν πιά απαιτητική σχετικά με τις εκτιμήσεις που αφορούν τις επιπτώσεις της κλιματικής αλλαγής για το περιβάλλον. «...Για να υποστηριχθεί η άμεση και αποφασιστική δράση για την άμβλυνση της κλιματικής αλλαγής, είναι αναγκαίο να ξεπεραστούν τα επιχειρήματα σχετικά με το χαμηλό προεξοφλητικό επιτόκιο και να θεμελιωθεί το γιατί είναι πολύ πιθανό να επιβάλει η κλιματική αλλαγή στις μέλλουσες γενεές φθορές και απώλειες του φυσικού κεφαλαίου που να είναι μη αναστρέψιμες και χωρίς υποκατάστατα» (Neumayer 2007, 297). «Με άλλα λόγια, η κλιματική αλλαγή θα πλήξει τις μέλλουσες γενεές με έναν τρόπο που καμμία αύξηση της κατανάλωσης, όσο υψηλή και να είναι, δεν θα μπορέσει να αντισταθμίσει» (Neumayer 2007, 300). Η επιχειρηματολογία αυτή καταλήγει επίσης στο συμπέρασμα ότι ακόμα και το κόστος που αντιστοιχεί στο 1% του ΑΕΠ, είναι υψηλό σε απόλυτα μεγέθη και χρειάζονται στοιχεία πέρα από τις αναλύσεις κόστους οφέλους, για να πειστούν οι σημερινοί πολίτες.

Μια μεταγενέστερη παρουσίαση και αξιολόγηση των πολιτικών που υλοποιούνται για την άμβλυση της κλιματικής αλλαγής (Stern 2009, 99-107), καταλήγει στην ανάγκη ενός συνδυασμού εργαλείων πολιτικής που επηρεάζουν τις αγορές, αλλά και άμεσων δημοσίων παρεμβάσεων που εκτιμούν όρια, εξασφαλίζουν υποδομές και αξιολογούν επιπτώσεις. Η προσέγγιση από τη σκοπιά της αγοράς θεωρεί ότι η λύση βρίσκεται στην εξισορρόπηση του οριακού κοινωνικού κόστους (ΟΚΚ) των εκπομπών αερίων του θερμοκηπίου με το οριακό κόστος μείωσης τους (ΟΚΜ), υπό την προϋπόθεση ότι οι αγορές λειτουργούν καλά και παντού. Διαπιστώνεται όμως ότι το ΟΚΚ που ονομάζεται επίσης κοινωνικό κόστος του άνθρακα (ΚΚΑ), προϋπολογίζεται πολύ δύσκολα καθώς εξαρτάται από τολμηρές υποθέσεις σχετικά με τις μελλοντικές αξίες των εκπομπών και τη μελλοντική πορεία των οικονομιών, με αποτέλεσμα να είναι προτιμότερη μια εναλλακτική θεώρηση που θέτει κατευθείαν στόχους λαμβάνοντας υπόψιν τους υπάρχοντες κινδύνους και τα κόστη για την αντιμετώπισή τους. Χωρίς να ξεχνάμε ότι δεν μπορεί να επιστευθεί κανείς την αγορά για τη μείωση των συνολικών εκπομπών, επειδή η αντίληψη του κάθε συντελεστή σχετικά με το κόστος των εκπομπών είναι διαφορετική από την κατανόηση των εξωτερικών αποτελεσμάτων για το σύνολο της οικονομίας.

Η ίδια αξιολόγηση οδηγείται στο **συμπέρασμα** ότι είναι προτιμότερη μια προσέγγιση που προσδίδει ένα πιό περιορισμένο ρόλο στην αγορά, όπως με την χρησιμοποίηση των εξής εργαλείων πολιτικής: της πράσινης φορολογίας, της παραχώρησης ή πώλησης αδειών εκπομπών και της επιβολής ρυθμίσεων και τεχνικών προδιαγραφών. Η πράσινη φορολογία παρουσιάζει μειονεκτήματα, που είναι η αβεβαιότητα των αποτελεσμάτων της ως προς τη μείωση των εκπομπών, αλλά και οι δυσκολίες που αφορούν το διεθνή συντονισμό των φορολογιών και τη διαφάνεια ως προς την αξιοποίηση των εισπράξεων. Η συνεχής αξιολόγηση των επιπτώσεων που έχει αυτό μέτρο μπορεί να επιτρέψει και τη διαφάνεια ως προς τις (χρηματοδοτούμενες από αυτό το φόρο) δαπάνες για έρευνα, για τη μείωση της «ενεργειακής φτώχειας», και για τη βοήθεια στις χώρες του Νότου. Οι άδειες εκπομπών ξεκινούν από την επιβολή ποσοστόσεων, και μπορεί να είναι για αυτό το λόγο περισσότερο αποτελεσματικές, αν και αφορούν ένα σχετικά μικρό ποσοστό δραστηριοτήτων καθώς δεν μπορεί να επεκταθούν στις μικρές επιχειρήσεις ή σε άλλες δραστηριότητες μικρής εμβέλειας. Οι ρυθμίσεις και οι τεχνικές προδιαγραφές μπορούν να έχουν επίσης αποτελέσματα. Και για τα τρία αυτά είδη πολιτικών απαιτούνται επομένως μηχανισμοί αξιολόγησης και ικανότητες των φορέων άσκησης πολιτικών να προσαρμοστούν και να μεταβάλουν τους στόχους και τα εργαλεία τους. Η ενίσχυση της έρευνας για την ανάπτυξη της τεχνολογίας, αποτελεί ένα από τα πεδία άσκησης πολιτικής, για τα οποία υπάρχουν επίσης διαφωνίες σχετικά με το ρόλο της αγοράς, αλλά και σχετικά με τους πόρους που πρέπει να δαπανηθούν. Η κατάληξη της ανάλυσης που παρουσιάζουμε είναι ότι είναι επείγον να αυξηθούν οι σχετικοί πόροι, ενώ είναι αναγκαίο

να ενισχυθεί η ερευνητική δραστηριότητα στα πανεπιστήμια και τα άλλα επιστημονικά ιδρύματα (Stern 2009, 112-113).

Η προσαρμογή τώρα στις επιπτώσεις που θα έχει η **κλιματική αλλαγή** παρά τις προσπάθειες για την άμβλυνσή της, εμφανίζει ένα κόστος το οποίο δεν είναι εύκολο να υπολογιστεί, καθώς αφορά παρεμβάσεις με έντονα τοπικό και εξειδικευμένο χαρακτήρα, και συνδυάζεται με παρεμβάσεις οι οποίες έχουν αναπτυξιακό ή απλά κοινωνικό χαρακτήρα. Παρά τις δυσκολίες αυτές η έκθεση Στέρν παρουσιάζει τόσο για τις αναπτυγμένες, όσο και για τις αναπτυσσόμενες χώρες, κατευθύνσεις πολιτικών και ειδικούς υπολογισμούς κόστους όπου υπάρχουν διαθέσιμα στοιχεία. Για τις αναπτυγμένες χώρες θεωρεί ως τομείς κλειδιά (Stern review, 19ο Κεφάλαιο), την προσφορά πληροφοριών για το κλίμα υψηλού επιπέδου και για τις περιφέρειες των χωρών, την υιοθέτηση του χωροταξικού σχεδιασμού και κριτηρίων επιδόσεων για τις ιδιωτικές και δημόσιες επενδύσεις, την μακροπρόθεσμη κρατική πολιτική σε ότι αφορά ευαίσθητων ως προς το κλίμα δημοσίων αγαθών, και τη διαμόρφωση ενός πλέγματος προστασίας για τους πλέον αδύναμους. Για τις αναπτυσσόμενες χώρες (Stern review, 20ο Κεφάλαιο), η ανάπτυξη θεωρείται το κλειδί της προσαρμογής, από τις απόψεις της διαφοροποίησης της παραγωγής, της επένδυσης σε υγεία και εκπαίδευση, της ικανότητας διαχείρισης καταστροφών, και της προστασίας των ευάλωτων και των αδυνάτων, ενώ είναι δύσκολο σε μια τόσο γενική ανάλυση να υπολογιστούν τα κόστη. Ο προβληματισμός για το κόστος της προσαρμογής ανά τον κόσμο στις επιπτώσεις της κλιματικής αλλαγής, βρίσκεται στην πραγματικότητα σε ένα πρώτο στάδιο, καταγραφής όχι μόνο των προβλημάτων αλλά και ερωτημάτων ως προς τις μεθόδους που θα χρησιμοποιηθούν. Ως προς το κόστος, η προσαρμογή τόσο στις αναπτυγμένες, όσο και στις αναπτυσσόμενες χώρες, απαιτεί πόρους που συναγωνίζονται την τάξη μεγέθους των δαπανών για την άμβλυνση της κλιματικής αλλαγής, ενώ είναι αναγκαίο να διαπιστωθεί ότι το θεσμικό πλαίσιο το οποίο θα μπορούσε να αναλάβει τέτοιους υπολογισμούς δεν έχει διαμορφωθεί ακόμα και στο επίπεδο των μεμονωμένων χωρών.

8.3.2. Τα όρια της μεγέθυνσης και η νέα προσέγγιση της οικονομίας

Εμφανίζοντας την **κλιματική αλλαγή ως τη μεγαλύτερη αποτυχία της αγοράς**, η έκθεση Στέρν υποστηρίζει στην πραγματικότητα την ανάγκη ενός συνδυασμού λειτουργιών της αγοράς και παρεμβάσεων του δημοσίου, που όχι μόνο δεν αρμόζει με τη σημερινή κυριαρχία των λογικών της αγοράς, αλλά συγχρόνως δεν μπορεί να βασιστεί σε υπαρκτούς θεσμούς και πολιτικές πρακτικές ικανούς να κατευθυνθούν προς μια νέα εκδοχή μικτής οικονομίας. Χρειάζεται ένας νέος «μεγάλος μετασχηματισμός», που δεν είναι όμως προφανές ότι θα μπορέσει να συνδυάσει την αρχή του οικονομικού φιλελευθερισμού με την αρχή της κοινωνικής προστασίας, «που επιδιώκει να προστατεύσει τόσο τον άνθρωπο και τη φύση, όσο και την οργάνωση της

παραγωγής» (Polanyi 1983, 182). Δεν έχουμε να κάνουμε με την ανάγκη να ληφθούν προστατευτικά μέτρα που θα εμποδίσουν αρνητικές εξελίξεις, αλλά με μέτρα και πολιτικές που πρέπει για μακροχρόνιες περιόδους να αποκαταστήσουν ισορροπίες, να διορθώσουν μεγάλες ζημιές, και να θέσουν κανόνες που θα επιβληθούν πάνω στις οικονομικές λειτουργίες.

Το πλαίσιο πολιτικών που έχει επικρατήσει κατά τη σημερινή εποχή, δεν εμπιστεύεται απλώς τις αγορές για την ισορροπημένη λειτουργία της οικονομίας, διότι περιέχει μια κατηγορηματική τοποθέτηση για τις γνώσεις που μπορούμε να έχουμε σχετικά με τους στόχους και τις επιπτώσεις της οικονομικής δραστηριότητας: μόνο οι αγορές έχουν τη δυνατότητα να συγκεντρώνουν και να αξιοποιούν μεγάλες ποσότητες διασκορπισμένων πληροφοριών και να τις χρησιμοποιούν αποδοτικά μέσω του μηχανισμού των τιμών. «Είναι όμως οι τιμές αποτελεσματικές για τη διατήρηση μιας ισορροπίας ανάμεσα στην οικονομία και τα κοινωνικά και περιβαλλοντικά συστήματα όπου η οικονομία είναι ενσωματωμένη; Μεταφέρουν, για παράδειγμα, κάποιες πληροφορίες για την κλίμακα μιας οικονομίας; Και μήπως οι πληροφορίες που περιέχουν σχετικά με την κατανομή σπάνιων πόρων αφορούν μόνο τους πόρους που προσεγγίζονται από τη σκοπιά της οικονομίας;» (Victor 2008, 40). Η απάντηση είναι φυσικά ότι δεν προσφέρουν οι τιμές πληροφορίες σχετικά με την εξωοικονομική εξέλιξη των πόρων, όπως έχει εξάλλου αποδειχθεί. Αλλά ακόμα και η ακρίβεια των πληροφοριών που προσφέρουν οι τιμές πρέπει να αμφισβητείται. Υπάρχουν πολλοί λόγοι για τους οποίους συμβαίνει αυτό, επειδή «αν μόνο μια τιμή δεν ισούται με το οριακό κόστος, τότε και οι άλλες τιμές δεν αντιστοιχούν επίσης στα οριακά κόστη», επειδή «οι τιμές μπορεί να είναι αυξημένες λόγω του ελέγχου της προσφοράς από λίγες επιχειρήσεις», ή επειδή «όταν αξιοποιείται φτηνή ενέργεια (κάρβουνο λ.χ.) αγνοείται το κόστος της ρύπανσης», και αυτές οι παραμορφώσεις κάποιων τιμών μεταφέρονται σε όλη την οικονομία (Victor 2008, 42-43).

Αλλά χρειάζεται να παραδεχτούμε ότι ένα μεγάλο μέρος των πληροφοριών που κατέχουμε, όχι μόνο δεν προέρχονται από τις τιμές, αλλά δεν εισέρχονται σχεδόν ποτέ στο μηχανισμό των τιμών και των αγορών. Πρόκειται για τις πληροφορίες που εξαρτώνται από τις επιστημονικές αναλύσεις και από τις παρατηρήσεις ατόμων ή κοινωνικών ομάδων που είναι συστηματικές και ελεγχμένες. Ενώ «πρέπει να φροντίζουμε ώστε οι θεσμοί που δημιουργούμε στην κοινωνία μας και στους οποίους βασιζόμαστε υποστηρίζουν την ευρύτερη δυνατή προσέγγιση για την κατανόηση και αντιμετώπιση των όλο και περισσότερο προφανών προβλημάτων που οι μεγεθυνόμενες οικονομίες μας δημιουργούν» (Victor 2008, 45). Αυτό που συμβαίνει επομένως δεν είναι μόνο ότι ένα μεγάλο μέρος των διαθέσιμων πληροφοριών παράγονται εκτός των μηχανισμών της οικονομίας αλλά και ότι η αξιοποίησή τους δεν μπορεί να πραγματοποιηθεί παρά με αποφάσεις και λειτουργίες εκτός του οικονομικού συστήματος.

Δεν είναι επομένως τυχαίο ότι η **προβληματική** για τα όρια που θέτει σχετικά με τη συνεχιζόμενη μεγέθυνση η κατανάλωση και σπατάλη φυσικών πόρων, θεωρήθηκε «εξωοικονομική», μια προσέγγιση που δεν τηρεί τους αποδεκτούς «νόμους» της οικονομικής επιστήμης. Η τομή έγινε με την έκθεση *The limits to growth* (Meadows 1972), που έγινε δεκτή με εχθρικές αντιδράσεις όχι μόνο για λόγους μεθοδολογικούς, αλλά κυρίως επειδή αμφισβητούσε την πίστη στη συνεχή μεγέθυνση της οικονομίας που αποτελούσε και για όλο το πολιτικό φάσμα μια απαράβατη αφετηρία. Η έκθεση αυτή προειδοποιούσε αρχικά ότι η εκβιομηχάνιση, η ρύπανση, η παραγωγή τροφίμων και η σπατάλη φυσικών πόρων, θα οδηγούσε τα επόμενα 100 χρόνια στα σταμάτημα της μεγέθυνσης, με πιθανή εξέλιξη την απότομη και εκτός ελέγχου μείωση του πληθυσμού και της παραγωγικής ικανότητας. Προσέθετε ότι ήταν δυνατό να αλλάξει η προσέγγιση της μεγέθυνσης, και να εγκιλιδορθούν οι συνθήκες της οικολογικής και οικονομικής ισορροπίας που θα εξασφαλίσουν τη μακροχρόνια βιωσιμότητα. Και οι πιθανότητες επιτυχίας θα είναι μεγαλύτερες όσο πιο γρήγορα επιλεγεί ο δεύτερος δρόμος. Η κριτική που δέχτηκε αυτή η έκθεση από πολλούς οικονομολόγους, αφορούσε το γεγονός ότι δεν περιελάμβανε τη λειτουργία του μηχανισμού των τιμών και κυρίως δεν πρόβλεπε ότι η υποκατάσταση μη παραγόμενων πόρων από παραγόμενους πόρους, με την κατάλληλη λειτουργία του μηχανισμού των τιμών, θα μπορούσε να οδηγήσει στο να αποφευχθεί η προβλεπόμενη κατάρρευση (Victor 2008, 91). Στη βάση αυτής της **κριτικής** βρισκόταν και η πίστη στις δυνατότητες της τεχνολογικής προόδου. Μία τέτοια κριτική φαίνεται σήμερα, όχι μόνο λαθεμένη αλλά θα μπορούσε να πει κανείς και επιπόλαιη, αν και μια επιστήμη που έχει παραμελήσει τόσο κραυγαλέα τους μηχανισμούς παραγωγής και αξιοποίησης γνώσεων (Foray 2010, 35), δεν μπορεί παρά να δυσκολευτεί να παραδεχτεί και να ενσωματώσει γνώσεις και πληροφορίες που όχι μόνο προέρχονται από πηγές εκτός του χώρου της, αλλά απαιτούν και διαδικασίες που επιβάλλονται στους οικονομικούς μηχανισμούς από σαφώς εξωοικονομικές λογικές.

Η κατάσταση που διαμορφώνεται μπορεί να χαρακτηριστεί **ως ανάγκη αναζήτησης** μιας νέας μακροοικονομικής θεωρίας «για την οποία η σταθερότητα δεν εξαρτάται πλέον από την αέναη μεγέθυνση της κατανάλωσης, για την οποία η οικονομική δραστηριότητα παραμένει στο εσωτερικό της οικολογικής κλίμακας» (Jackson 2010, 128). Αλλά «δεν έχουμε κανένα μοντέλο συμπεριφοράς των συνηθισμένων οικονομικών μεγεθών (παραγωγή, κατανάλωση, επενδύσεις, εμπορικές συναλλαγές, απόθεμα κεφαλαίου, δημόσιες δαπάνες, εργασία, νομισματική μάζα, κλπ) όταν δεν υπάρχει συσσώρευση κεφαλαίου. Δεν έχουμε επίσης κανένα μοντέλο που να μας επιτρέπει να λαμβάνουμε συστηματικά υπόψιν την οικονομική μας εξάρτηση από οικολογικές μεταβλητές όπως η χρήση πόρων και οι οικολογικές υπηρεσίες» (Jackson 2010, 129). Για τις μακροοικονομικές αναλύσεις η διαδικασία συσσώρευσης κεφαλαίου, αποτέλεσε, ή θα ήθελαν τα σχετικά μοντέλα να αποτελέσει, και τη

διαδικασία μέσω της οποίας αυξάνεται η κατανάλωση και οι κοινωνικές δαπάνες, ή ακόμα και οι δαπάνες για το «περιβάλλον». Στη βάση αυτού του μοντέλου βρίσκεται και η **κοινωνική νομιμοποίησή του**, με μηχανισμούς διαμόρφωσης συναινέσεων που όλες όμως ξεκινούν από τη δυνατότητα του συστήματος να αυξήσει την κατανάλωση για τον πληθυσμό, και κυρίως για τους μισθωτούς. Από τη στιγμή που αμφισβητείται η δυνατότητα της οικονομικής αναπαραγωγής με αυτό το μηχανισμό συναίνεσης, και εμφανίζονται προβλήματα προσαρμογής των οικονομικών μεγεθών στις οικολογικές μεταβλητές, αλλά και εγκαθίδρυσης νέων μηχανισμών κατανομής των παραγωγικών δυνατοτήτων, είναι πλέον ανοιχτά όλα τα ζητήματα που συνδέουν τις οικολογικές επιλογές με τις παραγωγικές επιλογές και την κατανομή του προϊόντος και του πλούτου.

Η χρησιμοποίηση ενός οικονομικού μοντέλου της οικονομίας του Καναδά (Victor 2008, 174), έχει διερευνήσει τη βιωσιμότητα της οικονομίας αυτής με διαφορετικά σενάρια για την περίοδο 2005-2035, τα οποία βασίζονται σε διαφορετικές υποθέσεις σχετικά με το ΑΕΠ, τις εκπομπές αερίων του θερμοκηπίου, την ανεργία, τη φτώχεια, και το χρέος της οικονομίας. Σύμφωνα με το πρώτο σενάριο, το οποίο δεν προβλέπει ουσιαστικές αλλαγές στις εφαρμοζόμενες πολιτικές, το κατά κεφαλήν ΑΕΠ θα αυξηθεί κατά 113% ως το 2035, με μέσο ρυθμό μεγέθυνσης 2,5%, η φτώχεια και η ανεργία θα αυξηθούν, και οι εκπομπές αερίων του θερμοκηπίου θα αυξηθούν επίσης κατά 77% ως το 2035 (Victor 2008, 176). Το σενάριο όμως «χαμηλής μεγέθυνσης» (Victor 2008, 182), οδηγεί σε αργή αύξηση και στο τέλος σε σταθεροποίηση του κατά κεφαλήν ΑΕΠ, σε μείωση των εκπομπών κατά 31%, αλλά και σε μείωση της ανεργίας και της φτώχειας. Ένα τέτοιο μοντέλο, το οποίο προϋποθέτει μάλιστα μεγάλες αλλαγές στις συμπεριφορές και τις κατανομές των πόρων, δεν αναδεικνύει όλες τις επιπτώσεις και τις αλλαγές για τους ανθρώπους, τις περιοχές και το περιβάλλον, που πρέπει όχι μόνο να είναι γνωστές, αλλά και να γίνουν αποδεκτές. Επίσης, μια τέτοια μέθοδος παρουσιάζει μια μελλοντική δυνατότητα, αλλά δεν έχει λύσει τα προβλήματα που αφορούν τη μετάβαση σε ένα σύνολο θεσμών και πολιτικών που θέτουν ριζικά νέες προτεραιότητες.

Χρειάζεται επομένως να ληφθούν αποφάσεις που αφορούν τις διαστάσεις της οικονομίας, την κατανομή του πλούτου και του εισοδήματος και την αποτελεσματικότητα με την οποία χρησιμοποιούνται οι πόροι. Η χρήση πόρων και υλικών πρέπει να υπακούει στις εξής αρχές: (1) οι ανανεώσιμοι πόροι πρέπει να χρησιμοποιούνται με ένα ρυθμό που δεν ξεπερνάει το ρυθμό ανανέωσής τους, (2) η μείωση των μη ανανεώσιμων πόρων δεν πρέπει να ξεπερνάει το ρυθμό δημιουργίας ανανεώσιμων υποκατάστατων, (3) οι ρυθμοί εμπομπών αποβλήτων δεν θα έπρεπε να ξεπερνούν την ικανότητα απορρόφησής τους από τα οικοσυστήματα όπου εκπέμπονται» (Victor 2008, 202-203). Θα έπρεπε επίσης να υποστηριζονται οι τεχνολογίες που αυξάνουν την παραγωγικότητα των πόρων, και όχι οι τεχνολογίες που αυξάνουν τη

ροή πόρων. Αυτές οι αρχές δεν είναι δυνατόν να υλοποιηθούν χωρίς συστηματικούς ελέγχους σε όλα τα σημεία της ροής των πόρων, και σε ελέγχους που είναι διαφορετικοί για κάθε είδος πόρου ο οποίος χρησιμοποιείται στην παραγωγή. Η ανάγκη λειτουργίας θεσμών που παρακολουθούν την υλοποίηση των πολιτικών αποφάσεων και αξιολογούν τα μέτρα που υιοθετούνται, δεν αφορά μόνο την επιλογή ορίων στις ροές των πόρων, αλλά αφορά και πολιτικές όπως η φορολόγηση των εμπομπών, ή η δημιουργία συστημάτων εμπορίας εκπομπών. Τα αποτελέσματα που έχουν πραγματικά τα συστήματα εμπορίας, αλλά και η φορολόγηση του άνθρακα (προτείνεται ένας φόρος που φθάνει τα 200 δολάρια τον τόνο CO₂), που αφορά τους πάντες και όχι μόνο τις μεγάλες επιχειρήσεις, θα πρέπει και αυτά να αξιολογούνται από τους καταλληλούς θεσμούς.

Η συνοχή ενός μοντέλου που οδηγεί σε έλεγχο της περιβαλλοντικής επίπτωσης της οικονομίας, περιλαμβάνει ως οργανικό του στοιχείο την αναπροσέγγιση των θεμάτων όπως η κατανομή του εισοδήματος και τα χαρακτηριστικά των επενδύσεων. Η αναδιανομή του εισοδήματος προς όφελος των κατώτερων εισοδημάτων (Victor 2008, 210), θα επηρεάσει θετικά την απασχόληση, όπως και η μείωση του ατομικού χρόνου εργασίας και η αύξηση του ελεύθερου χρόνου (Victor 2008, 214). Οι πολιτικές επενδύσεων θα συνδυαστούν τόσο με τα περιβαλλοντικά μέτρα, όσο και τις πολιτικές για την απασχόληση. Είναι αναγκαίο να υποστηριχθούν περισσότερο οι επενδύσεις που συμβάλουν στην προστασία των φυσικών πόρων, ενώ η φορολογική πολιτική θα ευνοεί τις επενδύσεις σε ανθρώπινο δυναμικό και στη συντήρηση του υπάρχοντος αποθέματος υλικού κεφαλαίου (Victor 2008, 215). Αυτές οι επιλογές θα οδηγούσαν σε μείωση των ρυθμών μεγέθυνσης της παραγωγικότητας και σε αξιοποίηση των αυξήσεών της, για τη διεύρυνση του ελεύθερου χρόνου και την φροντίδα του περιβάλλοντος. Η αύξηση της έντασης γνώσης για τις δραστηριότητες που αφορούν το σχεδιασμό αλλά και την υλοποίηση αυτού του προσανατολισμού θα απαιτούσε μεγαλύτερη έμφαση στην εκπαίδευση, ώστε να κατανοούν καλύτερα οι νέοι άνθρωποι τις προτεραιότητες, αλλά και στην εκτίμηση και αξιολόγηση των τεχνολογικών επιτευγμάτων ή δυνατοτήτων, ώστε να προβλέπονται προβλήματα τα οποία είναι πιθανόν να δημιουργηθούν (Victor 2008, 216-217).

Ο προβληματισμός για τις συνθήκες στις οποίες μπορεί να πραγματοποιηθεί η μετεξέλιξη προς ένα τέτοιο μοντέλο οικονομίας, αναδεικνύει αργά ή γρήγορα το θέμα του «κοινωνικού κεφαλαίου», της δυνατότητας δηλαδή της κοινωνίας να επεξεργαστεί και να υλοποιήσει ένα κοινό σχέδιο. «Ένα φάσμα πολιτικών είναι αναγκαίο για να οικοδομηθεί το κοινωνικό κεφάλαιο και να ενισχυθούν οι κοινότητες, όπως η δημιουργία και προστασία κοινών δημοσίων χώρων, η ενθάρρυνση πρωτοβουλιών με στόχο τη βιωσιμότητα στο επίπεδο των κοινοτήτων, η μείωση της γεωγραφικής κινητικότητας της εργασίας, η διαθεσιμότητα κατάρτισης για πράσινες θέσεις εργασίας, η προσφορά καλύτερης πρόσβασης στη δια βίου μάθηση, η απόδοση

μεγαλύτερης ευθύνης στις τοπικές κοινότητες σε θέματα σχεδιασμού και σχετικά με την προστασία των δημοσίων υπηρεσιών της ραδιοφωνίας, της χρηματοδότησης των μουσείων, των δημοσίων βιβλιοθηκών, των πάρκων και των πράσινων ζωνών» (Jackson 2010, 181). Η αλλαγή του μοντέλου της οικονομίας φαίνεται να απαιτεί τη διασταύρωση των προβληματισμών για τις νέες βιώσιμες στρατηγικές επιλογές, για το θεσμικό πλαίσιο το οποίο θα επιτρέψει την πραγματοποίηση, υλοποίηση και αξιολόγηση αυτών των επιλογών, και για την κινητοποίηση και δραστηριοποίηση της κοινωνίας, ώστε να έχει τη δυνατότητα να αποφασίσει από κοινού το χαρακτήρα αυτών των επιλογών σε συνολικό και τοπικό επίπεδο.

8.3.3. Η κοινωνική κατανόηση και οργάνωση της αβεβαιότητας

Οι επιπτώσεις που είχε η δημοσίευση της έκθεσης *the limits to growth* και των πολλών εκθέσεων που αποτελούν συνέχειά της, δεν ήταν ούτε η **ανατροπή των κυρίαρχων πρακτικών** σε σχέση με το περιβάλλον, ούτε ο **προσανατολισμός του κύριου κορμού** της οικονομικής επιστήμης σε μια συστηματική, αξιολογούμενη και αποτελεσματική προσπάθεια αντιμετώπισης της περιβαλλοντικής κρίσης. Παρόλ'αυτά σημειώθηκε μια εμφανής πλέον διαφοροποίηση, από τη δεκαετία του 70, της ομάδας των οικονομολόγων που επεδίωξαν να ανανεώσουν θεωρητικά και σε βάθος την οικονομική επιστήμη, συγκροτώντας ένα ρεύμα που ονομάστηκε «βιοοικονομία» ή «οικολογική οικονομία». Μια άλλη προσπάθεια ανανέωσης χρησιμοποίησε τα μεθοδολογικά εργαλεία της *welfare economics* (Godard 2010, 25), η οποία είναι περισσότερο αισθητή στο επίπεδο της πολιτικής συζήτησης, όπου η προστασία του περιβάλλοντος αντιμετωπίζεται ως μια προέκταση της ενσωμάτωσης στην αναπαραγωγική διαδικασία της οικονομίας, των περιβαλλοντικών αιτημάτων, όπως παλαιότερα των κοινωνικών, χωρίς όμως να έχει αποκτήσει αυτή η προσπάθεια μια προέχουσα θέση τόσο στο θεωρητικό όσο και στο πολιτικό επίπεδο.

Μια καταγραφή **της σημερινής κατάστασης** στην οποία βρίσκεται η οικονομική του περιβάλλοντος προτείνει την εξής παρουσίαση τριών ρευμάτων: α) το νεοκλασικό ρεύμα που προσεγγίζει το περιβάλλον ως ένα σύνολο αγαθών, που με διάφορους τρόπους, αντιμετωπίζονται με τη γενική προβληματική της διάθεσης των αγαθών σύμφωνα με τις προτιμήσεις των ατομικών συντελεστών, β) την «οικολογική οικονομία» που, τελικά, μελετάει την οικονομία των ανθρώπων, όπως θα μελετούσε ένα οικολογικό σύστημα, μέσω για παράδειγμα της μελέτης των ενεργειακών ροών, προσθέτοντας σε αυτό τον τύπο μοντελοποίησης, τους πλέον προοδευτικούς και ριζοσπαστικούς κανόνες ισότητας, γ) την κοινωνικο-οικονομία, τέλος, που επικεντρώνεται στη συνάρθρωση μεταξύ συμπεριφορών σχετικά με τη χρήση των πόρων, και των χώρων, θεσμών, ή κοινωνικών κανόνων, που θεωρεί τους κανόνες αυτούς ως αναγκαίες διαμεσολαβήσεις μεταξύ οικονομίας και φύσης, και αρνείται κάθε μηχανικό προσδιορισμό των προβλημάτων του περιβάλλοντος, με αφετηρία

τη φυσική σπανιότητα που επιβάλλει περιορισμούς στις κοινωνίες των ανθρώπων» (Godard 2010, 29).

Η αξιολόγηση των δυνατοτήτων που έχουν αυτές οι προσεγγίσεις να επιτύχουν μια σύνθεση οικονομικής και οικολογικής ανάλυσης, απαιτεί την ανάδειξη του προβλήματος της σχέσης οικονομικού συστήματος και περιβάλλοντος, ως ένα πρόβλημα το οποίο είναι υπαρκτό και για να αντιμετωπιστεί είναι αναγκαία η υπέρβασή του με ένα νέο τρόπο. Η ταυτότητα και η αυτονομία ενός συστήματος «οφείλονται σε μια κλειστή ενεργό λειτουργικότητα και στο άνοιγμα από φυσική άποψη προς ένα πεδίο που αποτελεί το περιβάλλον του» (Godard 2010, 37). «Το σύστημα ‘οικοδομεί’ γνωσιακά και πρακτικά το περιβάλλον του μέσω αυτού που είναι, αλλά αυτό το περιβάλλον αποτελεί επίσης γι αυτό μια πηγή διαταραχών, τις οποίες δεν ελέγχει...» (Godard 2010, 39). Αυτή η σχέση είναι ταυτοχρόνως πρακτική και γνωσιακή, και αυτό σημαίνει ότι ενώ υπάρχει μια θεωρία κατανόησης του συστήματος, μπορεί η θεωρία αυτή να μην επιτρέπει την κατανόηση των εξελίξεων στο περιβάλλον (ή και αντιστρόφως). Για να ερμηνευθεί η αδυναμία του ενός ή του άλλου θεωρητικού σχήματος να ανταποκριθεί στις προκλήσεις της πραγματικότητας, να κατορθώσει δηλαδή να προσφέρει λύσεις, τόσο στο γνωσιακό όσο και στο πρακτικό επίπεδο, χρειάζεται να διατυπωθούν και να διερευνηθούν υποθέσεις σχετικά με τις κοινωνικές συνθήκες παραγωγής της γνώσης, οι οποίες μπορεί να οδηγήσουν (οι συνθήκες αυτές) σε αρνήσεις αναθεωρήσεων, ή σε αποκρύψεις προβλημάτων των οικονομικών συστημάτων ή του περιβάλλοντος τους.

«Η αυτοαναφορική προσέγγιση εμφανίζεται με μια καθαρή και περιοριστική μορφή - τον μεθοδολογικό ατομισμό - με τη νεοκλασική προσέγγιση, αφού η αναζήτηση της καλύτερης κατανομής των αγαθών οφείλεται σε τελευταία ανάλυση στις προτιμήσεις των σημερινών ατομικών συντελεστών που σχηματίζουν την κοινωνία». Αλλά όταν χρειάζεται για να διατηρηθεί αυτή η προσέγγιση να «εσωτερικευθούν τα εξωτερικά αποτελέσματα» τα οποία αφορούν το περιβάλλον του οικονομικού συστήματος, οδηγούμαστε σε ένα αδιέξοδο: «... είναι αναπόφευκτο να διαπιστωθεί ότι αυτά τα αποτελέσματα δεν μπορούν να αναγνωριστούν, να αξιολογηθούν και να αποκαλυφθούν και να ληφθούν υπόψιν, χωρίς προηγουμένως να αποσαφηνιστούν σε γνωσιακό επίπεδο οι επιπτώσεις της δράσης των ανθρώπων από την άποψη του περιβάλλοντος, δηλαδή από μια ετεροαναφορική άποψη. Με άλλα λόγια, για να χαρακτηριστεί μια εξωτερική ζημία, χρειάζεται να περάσουμε από την αποκάλυψη των αιτιωδών σχέσεων ανάμεσα στα βιοφυσικά φαινόμενα που ενεργοποιούνται, ώστε να διαπιστωθεί το τελικό αποτέλεσμα για το περιβάλλον, και τότε μόνο να χαρακτηριστεί ο τρόπος με τον οποίο επηρεάζονται οι συναρτήσεις χρησιμότητας των ανθρώπων συντελεστών... Η αυτοαναφορική λογική πρέπει να μετατραπεί προσωρινά σε ετεροαναφορική για να μπορέσει να ολοκληρωθεί» (Godard 2010, 42-43).

Με ένα συμμετρικό τρόπο το ρεύμα της «οικολογικής οικονομίας» ταυτίζεται με την ετεροαναφορική προσέγγιση για να «διατυπώσει τους περιορισμούς για την αναπαραγωγή του φυσικού περιβάλλοντος, που θα έπρεπε να επιβληθούν στην ανθρώπινη οικονομία ώστε να αποβεί βιώσιμη. Στην πραγματικότητα, οι ερευνητές που εκφράζουν αυτή την άποψη δεν βρίσκονται σε θέση να γνωρίζουν άμεσα και πλήρως τις επιπτώσεις που έχουν τα βιοφυσικά φαινόμενα για το περιβάλλον. Τις προσεγγίζουν μέσω της συγκρότησης επιστημονικών γνώσεων που παραμένουν μερικές και σημαδεμένες από τις απρόβλεπτες ιστορικές και κοινωνικές εξελίξεις που χαρακτηρίζουν την κοινωνία των ανθρώπων στην οποία ανήκουν». «Καμμία ερμηνεία που εγγράφεται στην ετεροαναφορική λογική δεν μπορεί να ξεφύγει από τη διαδικασία των επιστημονικών και κοινωνικών διαφωνιών και τον ανολοκλήρωτο χαρακτήρα των διατυπώσεων σχετικά με την έννοια της περιβαλλοντικής συνολικότητας. Τα πλαίσια ερμηνείας της ετεροαναφορικότητας είναι ανεξίτηλα σημαδεμένα από την αυτοαναφορική προσέγγιση» (Godard 2010, 43-44). Με άλλα λόγια, οι τρόποι σκέψης και παραγωγής γνώσης που χαρακτηρίζουν το οικονομικό σύστημα, δεν έχουν τη δυνατότητα να συλλάβουν τόσο τη μέθοδο αξιολόγησης των βιοφυσικών φαινομένων, όσο και τη μεθοδολογία με την οποία μπορεί να ληφθούν αποφάσεις σχετικά με εξελίξεις που είναι συγχρόνως έντονες αλλά αβέβαιες, μακροχρόνιες αλλά εξαρτημένες από άμεσες και επείγουσες πρωτοβουλίες.

Η «κοινωνικο-οικονομική» προσέγγιση, ξεκινάει από το ότι «η αντίληψη για το περιβάλλον οικοδομείται κοινωνικά μέσω ενός συνδυασμού αντιλήψεων για την κοινωνία, μορφών κινήτρων και διαφόρων γνώσεων των οποίων μέρος είναι οι επιστημονικές γνώσεις». «Αναγνωρίζοντας την ανθρώπινη αβεβαιότητα απέναντι στο περιβάλλον, η κοινωνικο-οικονομία του περιβάλλοντος ενδιαφέρεται για τις συλλογικές διαδικασίες μέσω των οποίων τα προβλήματα του περιβάλλοντος ορίζονται και αντιμετωπίζονται στο σημείο συνάντησης της δημόσιας δράσης και των οικονομικών διαδικασιών». «..Επανεγγράφει την οικονομική διάσταση αφενός στο κοινωνικο-οικονομικό πλαίσιο και αφετέρου στην υλικότητα του βιοφυσικού κόσμου»... ενώ «η αναπαραγωγή του περιβάλλοντος παραμένει ένα ανοιχτό ερώτημα μέσω του οποίου η ανθρωπότητα διακινδυνεύει το μέλλον της» (Godard 2010, 44-45). Αυτή η τρίτη «κοινωνικο-οικονομική» προσέγγιση της σχέσης οικονομικού συστήματος και περιβάλλοντος ανοίγει το δρόμο για την κοινή θεώρηση της ολότητας, σε αντίθεση όχι μόνο με την κυρίαρχη οικονομική θεώρηση, αλλά και σε αντίθεση με την πολύμορφη ταξική ιεραρχημένη προσέγγιση μέσω των παλαιών θεσμών και συμπεριφορών. Η επιστήμη είναι ταυτοχρόνως όλο και πιά αναγκαία, αλλά βρίσκεται σε συνεχή διάλογο με το ρίσκο, με την τοπική και συγχρόνως μακροπρόθεσμη επιλογή, ενώ η επιλογή του δυνατού και του επιθυμητού είναι τελικά κοινωνική. Η βιοφυσική και η οικονομική διάσταση συναντώνται εκεί όπου λαμβάνονται οι αποφάσεις από την κοινωνία, οι οποίες είναι συγχρόνως περιβαλλοντικές και οικονομικές (παρα-

γωγικές και διανεμητικές), και ξεπερνούν τόσο την «καθαρή» οικονομική δυναμική, όσο και την καθαρά βιοφυσική οπτική.

8.3.4. Για ένα νέο δημόσιο χώρο διαλόγου και δράσης

Η έκθεση Στέρν αποδεχόμενη τα ζητήματα της συνεχούς ανάγκης επαναξιολόγησης και της αβεβαιότητας που αφορούν τις προβλέψεις για το παγκόσμιο κλίμα, αλλά και τα ζητήματα που αφορούν τις εξειδικεύσεις αυτών των προβλέψεων, όπως και τις ζημίες που έχει ήδη προκαλέσει και θα προκαλέσει η κλιματική αλλαγή, παρουσιάζει μια σύνθεση που ενώ υπολογίζει το συνολικό κόστος για τις οικονομίες του πλανήτη, προτείνει παρεμβάσεις πολιτικής οι οποίες συνδυάζουν την αξιοποίηση των μηχανισμών της αγοράς, με την υιοθέτηση μέτρων πολιτικής που ανήκουν στον τομέα των δημόσιων παρεμβάσεων στην οικονομία. Παρά την πρωτοτυπία και τη χρησιμότητά της η έκθεση αυτή, παρουσιάζει όλα τα μειονεκτήματα των κυρίαρχων πλαισίων διαχείρισης των οικονομιών, τα οποία έχουν σχέση με την πραγματική λειτουργία των αγορών, την κυριαρχία των βραχυπρόθεσμων αντιλήψεων για την αποδεκτή κερδοφορία στον επιχειρηματικό τομέα και πόσο μάλλον στον τραπεζικό τομέα, τις περιοριστικές πολιτικές που οφείλονται στη συγκράτηση των δημοσίων δαπανών, αλλά και τη σύγχυση που επικρατεί σε ότι αφορά τη συμβολή της «πράσινης οικονομίας» στο σύνολο της οικονομικής δραστηριότητας.

Ο υπολογισμός ενός κόστους σχετικά με απώλειες στο περιβάλλον παρουσιάζει ήδη προβλήματα, καθώς πρόκειται για μια προσέγγιση η οποία υιοθετεί μια γραμμική και όχι συστημική αξιολόγηση αυτών των απωλειών, και δεν πείθει εύκολα για το ότι κάποιες δαπάνες - σημερινές ή μελλοντικές - θα τις αντισταθμίσουν, ενώ καλλιεργεί την άποψη των πολιτικών, αλλά και των ψηφοφόρων τους, που λέει ότι το κόστος θα το αναλάβουν οι επόμενοι κι ας κάνουν αυτοί τις θυσίες. Οι προσπάθειες προσανατολισμού των μηχανισμών της αγοράς προς την κατεύθυνση της μείωσης των εξωτερικών αποτελεσμάτων σχετικά με το περιβάλλον, είτε με μέτρα όπως οι «πράσινοι φόροι», είτε με την επιδότηση των «πράσινων επενδύσεων», δεν είναι επαρκείς αλλά παρουσιάζουν και μεγάλα προβλήματα σχετικά με την εκ των προτέρων ή και εκ των υστέρων αξιολόγηση των σχετικών πολιτικών, που μας οδηγούν σε ένα άλλο θέμα, που είναι αυτό της σχέσης των θεσμών επεξεργασίας και άσκησης πολιτικών, με την επιστημονική κοινότητα αφενός και τα ισχυρά οικονομικά συμφέροντα αφετέρου. Πώς μελετώνται οι οικονομικές και άλλες επιπτώσεις των κλιματικών αλλαγών σε κάθε χώρα, με ποιές προτεραιότητες, και σε ποιό βαθμό μεταφέρονται τα αποτελέσματα των μελετών στο πεδίο των πολιτικών; Με ποιό τρόπο εντάσσονται στις κοινωνικές συμμαχίες και ιεραρχίες οι επιστημονικές κοινότητες που κατέχουν τη σχετική γνώση;

Οι κριτικές προσεγγίσεις των κυρίαρχων σήμερα πολιτικών, που εμπνεόνται από ήπιες ή έντονες ταξικές προσεγγίσεις, συμβάλουν και αυτές στη διατήρηση της προ-

τεραιότητας των οικονομικών μηχανισμών, ακόμα κι αν θεωρούν ότι η κοινωνική διαπραγμάτευση, ή η ταξική πάλη είναι οι διαδικασίες μέσω των οποίων μπορούν να γίνουν επιλογές που είναι και «αναπτυξιακές» και «βιώσιμες». Η αντιμετώπιση των περιβαλλοντικών θεμάτων σαν να πρόκειται για αντικείμενα που θα λυθούν με την μετατόπιση του συσχετισμού δυνάμεων προς όφελος της μιάς ή της άλλης τάξης, είναι ανεπαρκής και ατελέσφορη, και απαιτεί μια οικουμενική προσέγγιση που δεν μπορεί όμως να βασιστεί σε μια διαταξική συμφωνία και πρακτική, αλλά αντίθετα στην άμεση και ριζική κριτική και εγκατάλειψη των λογικών της καπιταλιστικής αναπαραγωγής. Χρειάζεται να πραγματοποιηθεί μια ανατροπή - που είναι ήδη ορατή στα κοινωνικά κινήματα - και η συνείδηση που στηρίζει αλληλέγγυες και συλλογικές πρακτικές να οδηγεί σε δυναμικές κατάργησης των τάξεων, και όχι να υπόσχεται η ταξική συνείδηση την εξασφάλιση τέτοιων πρακτικών, πόσο μάλλον στον τομέα του περιβάλλοντος.

Η διαχείριση της αβεβαιότητας (και των πολλών μορφών που παίρνει το κόστος των σχετικών αποφάσεων) δεν μπορεί να περιοριστεί στην ασφάλιση, ατομική ή συλλογική, απέναντι σε έναν κίνδυνο, και επομένως στην πρόβλεψη ενός κόστους αποκατάστασης της σχετικής ζημίας. Η διαχείριση της αβεβαιότητας έχει κυρίως σχέση με την αποτροπή της ζημίας ή των ζημιών, και όπως συμβαίνει λ.χ. για την αντιμετώπιση των επιδημιών, απαιτείται ένας συνδυασμός εμπειρογνωμοσύνης και συλλογικών αποφάσεων που προστατεύουν το συμφέρον όλων, ενώ το κόστος έχει ένα δευτερεύοντα ρόλο. Η εμπειρογνωμοσύνη δεν είναι απλά ένα ζητούμενο, αλλά είναι ένα διακύβευμα των αποφάσεων για την επιστημονική έρευνα, την εκπαίδευση, τη δια βίου μάθηση, για τις συνθήκες παραγωγής, αναπαραγωγής και διάδοσης της γνώσης που μπορούν να φωτίσουν ή να περιορίσουν την αβεβαιότητα, διευρύνοντας τον αριθμό των ανθρώπων που έχουν τη δυνατότητα να μάθουν, να κρίνουν και να αποφασίσουν. Τόσο η λήψη, όσο και η εξειδίκευση των αποφάσεων δεν μπορούν να συμβούν έξω από συλλογικές δομές με συγκεκριμένο και αποφασιστικό χαρακτήρα.

Μια τέτοια μετεξέλιξη της συλλογικής δράσης για το περιβάλλον και ειδικότερα την άμβλυνση και αντιμετώπιση της κλιματικής αλλαγής, είναι ήδη εγγεγραμμένη στη δυναμική των κοινωνικών πρακτικών. Οργανώσεις πολιτών διαδραματίζουν ήδη σημαντικό ρόλο σχετικά με τη δημιουργία εμπειρογνωμοσύνης και την κινητοποίηση για την επίτευξη ειδικών στόχων. Επιστημονικές κοινότητες κατακτούν βαθμούς ελευθερίας ή έχουν την δυνατότητα να παρέμβουν ανεξάρτητα σχετικά με τον σχεδιασμό και την αξιολόγηση πολιτικών για το περιβάλλον. Τοπικές οργανώσεις πολιτών πολλαπλασιάζονται και θέτουν ζητήματα περιβαλλοντικής βιωσιμότητας, ανεξάρτητα από τα πλαίσια ανάπτυξης ή κοινωνικών διεκδικήσεων. Οδηγούμαστε στη δημιουργία ενός νέου δημόσιου χώρου, ικανού να επεκταθεί και να διαμορφώσει τις συνθήκες για τη λήψη αποφάσεων που μπορούν να συνδυάσουν ασφαλείς εκτιμήσεις για το περιβάλλον, με αλληλέγγυες επιλογές για την κοινωνία και την παραγωγή.

8.4. Συμπεράσματα

Η κλιματική αλλαγή είναι μια απειλή για τη ζωή των ανθρώπων στον πλανήτη και δεν είναι δυνατόν να αντιμετωπιστεί παρά με ριζική αλλαγή προσανατολισμού στον τρόπο με τον οποίο διοικούνται και οργανώνονται οι κοινωνίες. Τόσο η μελέτη της Τράπεζας της Ελλάδος, όσο και η μελέτη του INE, έδειξαν ότι υπάρχει η ανάγκη αλλά και η δυνατότητα μιας συστηματικής διερεύνησης των επιπτώσεων της κλιματικής αλλαγής, και μιας επίσης συστηματικής διατύπωσης προτάσεων για την άσκηση των κατάλληλων πολιτικών. Τα αποτελέσματα αυτών των μελετών, σε συνδυασμό με την αξιοποίηση της σχετικής βιβλιογραφίας, δείχνουν επίσης ότι η αντιμετώπιση των περιβαλλοντικών προβλημάτων δεν μπορεί να είναι το αποτέλεσμα της μεγέθυνσης της οικονομίας, αλλά ότι η χάραξη πολιτικών και η αφιέρωση πόρων για τις περιβαλλοντικές πολιτικές θα αποκτήσουν αναγκαστικά προτεραιότητα. Τα ζητήματα της απασχόλησης και των κοινωνικών υπηρεσιών εμφανίζονται πλέον και αυτά ως ανάγκες οι οποίες δεν θα καλυφθούν από τη δυναμική της οικονομίας, αλλά θα τεθούν και αυτά ως προτεραιότητες, που θα παίξουν το δικό τους ρόλο για τη διαμόρφωση ενός νέου προτύπου αναπαραγωγής της οικονομίας.

Αλλά **η αντιμετώπιση της περιβαλλοντικής κρίσης** στην οποία οδηγεί κατά κύριο λόγο η κλιματική αλλαγή, απαιτεί ένα πλήθος εξειδικευμένων επιλογών και παρεμβάσεων και όχι απλά κεντρικές πολιτικές αποφάσεις ερήμην των πληθυσμών, και επομένως τη δραστηριοποίηση αντιπροσωπευτικών θεσμών σε τομεακό και τοπικό επίπεδο, όπως και την ενεργό παρέμβαση κινημάτων εργαζομένων και πολιτών. Η «πράσινη οικονομία» θα είναι πριν απ'όλα μια οικονομία η οποία θα διαμορφωθεί με γνώμονα την κοινωνική δικαιοσύνη, τη δημοκρατική επιλογή περιβαλλοντικών και κοινωνικών στόχων, το επαναπροσδιορισμό με αυτά τα κριτήρια των αναπτυξιακών στόχων. Η υλοποίηση ενός τέτοιου προσανατολισμού χρειάζεται αφενός τη δημιουργία ενός ενιαίου θεσμού παραγωγής γνώσης (με παραρτήματα σε όλες τις περιοχές της χώρας) σχετικά με τη μελέτη των αναγκών για το περιβάλλον, τη σύνδεσή τους με κοινωνικές και οικονομικές επιλογές, την επεξεργασία προτάσεων πολιτικής σε εθνικό και τοπικό επίπεδο, και την αξιολόγηση των πολιτικών που ήδη υλοποιούνται ως προς τα αποτελέσματα και τις επιπτώσεις τους. Χρειάζεται επιπλέον να δημιουργηθούν σε περιφερειακό και τοπικό επίπεδο όργανα περιβαλλοντικού σχεδιασμού και περιφερειακής ανάπτυξης, τα οποία θα προκύψουν από τη δραστηριοποίηση των τοπικών κοινωνιών, από πρωτοβουλίες ίσως υπαρκτών θεσμών, αλλά κυρίως από την ενεργό παρέμβαση κοινωνικών κινημάτων.

Η «πράσινη οικονομία» θα είναι μια διαδικασία αναπαραγωγής των κοινωνιών και των οικονομιών που θα βασιστεί σε ένα νέο πολιτισμό σχετικά με την αξιοποίηση της επιστημονικής γνώσης, τη διάχυση της επιστημονικής γνώσης στον πληθυσμό, την κατοχύρωση της αλληλεγγύης απέναντι στα κλιματικά φαινόμενα και τις ανά-

γκες της κοινωνίας, την εμπλοκή των εργαζομένων και πολιτών στις διαδικασίες λήψης αποφάσεων. Άμεσα είναι αναγκαίο να ενισχυθεί η έρευνα στους τομείς που μελετούν την κλιματική αλλαγή και τις επιπτώσεις της, να αξιολογηθούν οι πολιτικές που υλοποιούνται ή έχουν προγραμματιστεί σε σχέση με τις προβλέπομενες εξελίξεις, να αποκτήσουν κοινωνικοί και αντιπροσωπευτικοί φορείς σε τοπικό ή τομεακό επίπεδο, τη δυνατότητα να παρεμβαίνουν στον προσδιορισμό των αναγκών και των πολιτικών που είναι αναγκαίο να υλοποιηθούν.

ΜΕΡΟΣ 9

**Οι εργασιακές σχέσεις στην Ελλάδα και στην Ευρώπη
κατά την περίοδο της οικονομικής κρίσης**

Οι εργασιακές σχέσεις στην Ελλάδα και στην Ευρώπη κατά την περίοδο της οικονομικής κρίσης

9.1. Το εργασιακό τοπίο στην Ελλάδα μετά από το Μνημόνιο

Οι εξελίξεις στο πεδίο των εργασιακών σχέσεων που διαμορφώνονται στην Ελλάδα μετά από το μνημόνιο συνιστούν την επίτευξη ενός στόχου που έχει δρομολογηθεί κατά την τελευταία 20ετία από διεθνείς οργανισμούς και εθνικούς φορείς άσκησης πολιτικής και υλοποιείται, στα πλαίσια του Μνημονίου κατά την περίοδο της οικονομικής κρίσης. Οι αλλαγές που συντελούνται εντάσσονται στο ίδιο πνεύμα των «μεταρρυθμίσεων» των δύο τελευταίων δεκαετιών υπό την επίκληση του στόχου της βελτίωσης του επιπέδου ανταγωνιστικότητας, που μεταφράζεται με όρους μείωσης και συμπίεσης των δαπανών για την εργασία αβέβαιης αποτελεσματικότητας, πέραν της διασφάλισης της αυξημένης κερδοφορίας του κεφαλαίου, της απορρύθμισης των εργασιακών σχέσεων και της επέκτασης της επισφάλειας και ανασφάλειας στους κόλπους των εργαζομένων. Εντούτοις παρά τις εντυπωσιακές αλλαγές που έχει υποστεί η ελληνική αγορά εργασίας, ήδη πριν από την εκδήλωση της κρίσης, ο χαρακτηρισμός της ως «άκαμπτης» παραμένει επίμονα. Παρά την ποικιλία όλου του φάσματος των ευελιξιών που νόμιμα θεσμοθετούνται και, που σε συνδυασμό με την κραυγαλέα ανεπάρκεια των ελεγκτικών μηχανισμών εφαρμογής της νομοθεσίας, διευρύνουν επικίνδυνα τους θύλακες του «εργασιακού μεσαίωνα», οι πιέσεις εντείνονται και βρίσκουν με την οικονομική κρίση το πρόσφορο έδαφος για την ολοκλήρωση της εφαρμογής μιας παλιάς απξέντας που οι συγκυρίες δεν ευνόησαν την πλήρη υλοποίησή της.

Η οικονομική κρίση και το μνημόνιο είναι η αφορμή μιας σχεδιασμένης παρέμβασης απέναντι στην εργασία με αφητηρία τον δημόσιο τομέα, ο οποίος, εκτός από τις προσπάθειες απαξίωσης που δέχεται παράλληλα με την εύλογη αποσιώπηση των αιτιών των παθογενειών του, υφίσταται σοβαρές απώλειες στο επίπεδο της απασχόλησης, των αμοιβών και των ευρύτερων εργασιακών δικαιωμάτων, υπό την επίκληση μείωσης των δημοσίων ελλειμμάτων και την δημιουργία όρων κοινωνικού αυτοματισμού και τεχνητών διαιρέσεων ανάμεσα στους εργαζόμενους. Μια τέτοια στρατηγική αποβλέπει στην γενικότερη υποβάθμιση των όρων εργασίας εφόσον, όχι μόνο στερεί από τους εργαζόμενους του ιδιωτικού τομέα τις όποιες αναφορές για την περαιτέρω βελτίωση της θέσης τους, αλλά δημιουργεί και το κατάλληλο κλίμα «μοιρολατρίας» για τα όσα θα επακολουθήσουν στον ιδιωτικό τομέα μετά από τα

πλήγματα που δέχονται οι συνάδελφοί τους του δημοσίου με τη θεσμικά υψηλότερη προστασία και τον υψηλότερο δείκτη συνδικαλισμού. Στο πλαίσιο αυτό επιτυγχάνεται η δραματική, και με πολλαπλές επιπτώσεις, συρρίκνωση της δημόσιας απασχόλησης, το πάγωμα μισθών, η οριζόντια περικοπή αποδοχών στις ΔΕΚΟ, η μείωση και η κατάργηση επιδομάτων σε βαθμό που οι εισοδηματικές απώλειες σε ορισμένες κατηγορίες να υπερβαίνουν το 25% σε διάστημα ενός έτους. Σε αυτά προστίθενται τα επόμενα βήματα που είναι η κατάργηση των κανονισμών προσωπικού και η ουσιαστική κατάργηση των συλλογικών συμβάσεων στις αστικές συγκοινωνίες με προοπτική επέκτασης των μέτρων αυτών και στις υπόλοιπες ΔΕΚΟ, η καθιέρωση ενιαίου μισθολογίου με όρους γενικής υποβάθμισης, η αύξηση του ωραρίου στις 40 ώρες και η απελευθέρωσή του, η απειλή της μονιμότητας με το επιχείρημα της κατάργησης οργανισμών και οργανικών θέσεων.

Ο πυρήνας των παρεμβάσεων που αποσκοπεί στην αποτελεσματική και μακροπρόθεσμη συρρίκνωση των δαπανών («κόστους») εργασίας έγκειται στην απορρύθμιση των όρων διαμόρφωσης των μισθών και του συστήματος των συλλογικών συμβάσεων με τη νόμιμη διάβρωση του κλαδικού μισθού που εισάγεται με τις ειδικές επιχειρησιακές συλλογικές συμβάσεις με το επιχείρημα της διάσωσης των θέσεων εργασίας αλλά και της ενίσχυσης της ανταγωνιστικότητας που δίνει το έναυσμα για την εφαρμογή τους και σε επιχειρήσεις με υψηλή κερδοφορία. Οι ρυθμίσεις αυτές ανατρέπουν τη βασική αρχή της ευνοϊκότερης ρύθμισης για την εργασία και επιβουλεύονται σοβαρά στην πράξη τον θεσμό της επέκτασης των συλλογικών συμβάσεων, ενώ συνοδεύονται και με μέτρα περιορισμού του ρόλου του ΟΜΕΔ και ισχυροποίησης της πλευράς του κεφαλαίου στις διαδικασίες επίλυσης των συλλογικών εργατικών διαφορών. Στο ίδιο πλαίσιο βάλλεται, κατ' αρχήν έμμεσα, και ο γενικός κατώτατος μισθός, υπό το άλλοθι των συμβάσεων μαθητείας (stages) των νεοπροσλαμβανόμενων νέων μέχρι 24 ετών, από τη δυνατότητα διάβρωσής του κατά 20%, ενώ ο ΟΑΕΔ αναλαμβάνει την πλήρη κάλυψη των ασφαλιστικών εισφορών μειώνοντας ακόμη περισσότερο το μισθολογικό κόστος για τις επιχειρήσεις και ενισχύοντας τα σχετικά μέτρα απαλλαγής τους χωρίς, ωστόσο, ουσιαστικές εγγυήσεις για τη διατήρηση της απασχόλησης. Στη συνέχεια ο κατώτατος μισθός βάλλεται άμεσα με την καθιέρωση χαμηλότερης αμοιβής, επίσης κατά 20%, για την ίδια ηλικιακή κατηγορία που εισάγει διάκριση σε βάρος της. Οι εξελίξεις αυτές αναιρούν την έννοια του κατώτατου μισθού, ενώ απορρυθμίζουν το σύστημα των συλλογικών συμβάσεων και κατ' επέκταση των συνδικάτων που τις υπογράφουν. Επίσης, το τριετές πάγωμα των μισθών, η απαγόρευση και κατάργηση κάθε συλλογικής ρύθμισης που υπερβαίνει την εισοδηματική πολιτική συμπληρώνουν την πολιτική μισθών στον ιδιωτικό τομέα. Τέλος, η μείωση του κόστους υπέρβασης του ωραρίου με τη συμπίεση κατά 20% του κόστους της υπερεργασίας και της κάθε μορφής υπερωρίας αποτελεί μια ακόμη ρύθμιση στην κατεύθυνση του περιορισμού των δαπανών για την εργασία, ως επαχθούς κόστους για το κεφάλαιο.

Η άρση του πλαισίου προστασίας από τις απολύσεις, ιδιαίτερα σε μια περίοδο έξαρσης της οικονομικής κρίσης και της ανεργίας, αποτελεί μια ακόμη κεντρικής σημασίας παρέμβαση ώστε η διευκόλυνση και η απελευθέρωση των απολύσεων να αποτελεί το μέσο πίεσης για την επιβολή των μέτρων συμπίεσης του κόστους εργασίας (πχ. ειδικές επιχειρησιακές συμβάσεις, αποδοχή της μερικής απασχόλησης και της εκ περιτροπής εργασίας υπό την απειλή της τροποποιητικής καταγγελίας της σύμβασης). Σε αυτό το πλαίσιο εντάσσεται η επέκταση της δοκιμαστικής σύμβασης στο ένα έτος με συνέπεια τη μη καταβολή αποζημίωσης απόλυσης και την προσθήκη και ανάπτυξη μιας νέας μορφής επισφάλειας, η μείωση έως και κατά 1/3 του χρόνου προειδοποίησης στην τακτική καταγγελία των συμβάσεων που συνεπάγεται μέχρι και 18 μισθούς μικρότερη αποζημίωση για τη μεγάλη προϋπηρεσία, την απεριόριστη αύξηση των δόσεων καταβολής των αποζημιώσεων απόλυσης, με την παράλληλη μείωση του ποσού κάθε δόσης. Επίσης, η αύξηση του ορίου για τις ομαδικές απολύσεις κατά 50% για τις επιχειρήσεις έως 150 εργαζόμενους και κατά 150% για τις μεγαλύτερες συνιστά ένα ακόμη μέτρο διευκόλυνσης των απολύσεων και επέκτασης της κοινωνικής ανασφάλειας.

Η λήψη μέτρων **για την ενίσχυση των ευέλικτων μορφών εργασίας** αποτελεί μια ακόμη σημαντική παράμετρο των μέτρων του μνημονίου με έμφαση στην ανάπτυξη και την επέκταση της διάρκειας της προσωρινής απασχόλησης από τα 2 στα 3 έτη και τον τριπλασιασμό του χρόνου δανεισμού εργαζομένων στους 36 μήνες. Παράλληλα εισάγεται η χωρίς περιορισμούς ανανέωση των συμβάσεων ορισμένου χρόνου όταν αυτή οφείλεται σε ένα ευρύ φάσμα «αντικειμενικών» αιτιών διαιωνίζοντας την προσωρινότητα στην απασχόληση. Επιπλέον επεκτείνεται η ετήσια διάρκεια της εκ περιτροπής εργασίας (3ήμερα, 4ήμερα) στους 9 μήνες (με δυνατότητα διαδοχής 2 ετήσιων περιόδων μέχρι του 18μηνου) που σε συνδυασμό με την κατάργηση των όποιων προσαυξήσεων στην υπερωριακή απασχόληση και στις αμοιβές της «περιορισμένης» μερικής απασχόλησης ενθαρρύνει την περαιτέρω ανάπτυξη της απασχόλησης με μειωμένα ωράρια που παρουσίαζε περιορισμένη εφαρμογή υπό άλλες συγκυρίες.

Στα μέτρα που αφορούν στις εργασιακές σχέσεις του ιδιωτικού τομέα προστίθενται και εκείνα που λαμβάνονται **στο πλαίσιο του μεσοπρόθεσμου νόμου**, όπως η διευκόλυνση της ελαστικής διευθέτησης του ωραρίου με συμφωνίες με καρικατούρες εκπροσώπησης των δύο ακόμη και του ενός ατόμου στις επιχειρήσεις. Αυτά συνδυάζονται με την περαιτέρω μείωση των αμοιβών και της απασχόλησης στον δημόσιο τομέα που ενισχύονται και από τον εισαγόμενο θεσμό της εργασιακής εφεδρείας. Η εξατομίκευση των αμοιβών και η σύνδεσή τους με την παραγωγικότητα μέσα από ένα αμφοβητήσιμο πλαίσιο αξιολόγησης της τελευταίας επεκτείνεται ανατρέποντας πλήρως το σύστημα διαμόρφωσης των μισθών. Η εξέλιξη αυτή άλλωστε αποτελεί και τον απώτερο στόχο όσων επιλέγουν να απορρυθμίσουν το καθεστώς των συλλογι-

κών συμβάσεων διαβρώνοντας την έννοια του κλαδικού και του γενικού κατώτατου μισθού, ως μεταβατική εξέλιξη πριν από την επίτευξη του τελικού στόχου. Πρόκειται για τις τελευταίες ρυθμίσεις που απομένουν από ένα μακρύ κατάλογο αιτημάτων του κεφαλαίου που χρονολογείται εδώ και δύο δεκαετίες υπό το άλλοθι της κρίσης και του μνημονίου και χωρίς να χρειάζεται πλέον το εύπεπτο και απατηλό άλλοθι της flexicurity.

Οι αλλαγές που συντελούνται στην ελληνική αγορά εργασίας είναι αποτέλεσμα του συντονισμού διεθνών(ΔΝΤ και κυρίως Ευρωπαϊκής Ένωσης) και εθνικών(κυρίως του ΣΕΒ) ισχυρών οικονομικών συμφερόντων και της οικονομικής πολιτικής που τις υλοποιεί. Οι αλλαγές αυτές ως προς το περιεχόμενό τους δεν συνιστούν καινοτομία στον ευρωπαϊκό χώρο αφού συναντώνται διάσπαρτες σε μεγάλο αριθμό επιμέρους χωρών. Ωστόσο, καινοτομία αποτελεί το γεγονός ότι τέτοιας ποσότητας και περιεχομένου μέτρα λαμβάνονται σε διάρκεια λίγων μηνών, προκαλώντας με τη βιαιότητά τους, το σύνολο της μισθωτής εργασίας.

Τα μέτρα που λαμβάνονται δεν είναι προσωρινά αλλά επιδιώκεται να έχουν χαρακτήρα μόνιμο. Ο στόχος αυτός ενισχύεται από τους όρους συνταγματοποίησης των κανόνων του συμφώνου για το ευρώ με την θεσμοθετημένη καθιέρωση της λιτότητας στους μισθούς. Εντάσσονται σε μια στρατηγική «τριτοκοσμοποίησης» της εργασίας στο πλαίσιο ενίσχυσης της ανταγωνιστικότητας των επιχειρήσεων με όρους συμπίεσης των μισθών και των δικαιωμάτων των εργαζομένων σε μια πολλαπλά αδιέξοδη πορεία με μόνο το αποτέλεσμα της αύξησης της κερδοφορίας του κεφαλαίου και τη βίαιη αναδιανομή πλούτου σε βάρος της εργασίας. Η διατήρηση της ύφεσης και η αύξηση της ανεργίας σε επίπεδα Ισπανίας(>20%) συνδέονται και με την προοπτική εξαφάνισης μεγάλου τμήματος μικρών επιχειρήσεων και αυτοαπασχολούμενων, και υπό την απελευθέρωση των «κλειστών» επαγγελμάτων, που θα οδηγήσουν στην προοδευτική αύξηση της μισθωτής εργασίας συγκλίνοντας με τα μέσα ευρωπαϊκά επίπεδα(από 65% στο 85%).

Το νέο εργασιακό τοπίο που διαμορφώνεται μετά από το μνημόνιο σε μια, και θεσμικά πλέον, απορυθμισμένη αγορά εργασίας οδηγεί στην γενίκευση της επισφάλειας που θα επιβάλλουν σωρευτικά η επέκταση της ευέλικτης εργασίας, οι χαμηλές αμοιβές υπό την πίεση της ανεργίας με τις φθηνές και εύκολες απολύσεις που θα καθιστούν αβέβαιη την προοπτική συνταξιοδότησης που θα υπολογίζεται, όταν θα συμπληρώνονται οι προϋποθέσεις, με βάση τις αποδοχές ενός ολόκληρου εργασιμίου βίου. Η «γενιά των 700 ευρώ», που δεν περιορίζεται στις ηλικίες των νέων εργαζόμενων αφήνει τη θέση της στη «γενιά των 500 ευρώ». Ωστόσο, η γενιά των νέων εργαζόμενων, υπό το φως των νέων δεδομένων, οδηγείται στην διαμόρφωση μιας νέας εργασιακής κουλτούρας υπό την απόλυτη κυριαρχία της ανασφάλειας και της επισφάλειας με περιορισμένα δικαιώματα και προσδοκίες από τη θέση τους

στην αγορά εργασίας. Η εικόνα αυτή ενισχύει την ήδη διαμορφωμένη κατάσταση στους κόλπους των νέων εργαζόμενων που βιώνουν τις σύγχρονες συνθήκες εργασίας απέχοντας, κατά κανόνα, από κάθε συλλογική δράση στις ηλικίες κάτω των 35 ετών, εξέλιξη για την οποία σημαντική είναι και η ευθύνη των συνδικάτων με τις πράξεις και τις παραλείψεις τους.

9.2. Οι εξελίξεις στις εργασιακές σχέσεις στο πλαίσιο της υπαγωγής της Ελλάδας στο Μηχανισμό Δημοσιονομικής Σταθερότητας

9.2.1. Το νέο νομοθετικό πλαίσιο

Στο πλαίσιο της ένταξης της χώρας στον Μηχανισμό Δημοσιονομικής Σταθερότητας, που πραγματοποιήθηκε με τη «Δήλωση για τη Στήριξη της Ελλάδας από τα Κράτη Μέλη της Ευρωζώνης» της 11ης Απριλίου του 2010, με πρωταρχικό στόχο τη «διαφύλαξη της χρηματοοικονομικής σταθερότητας στην Ευρωζώνη, ως σύνολο»⁴⁹, πραγματοποιήθηκαν ριζικές παρεμβάσεις στο ισχύον θεσμικό πλαίσιο του ατομικού και συλλογικού εργατικού δικαίου.

Οι παρεμβάσεις αυτές πραγματοποιήθηκαν με σειρά εννέα έως σήμερα νόμων, οι οποίοι μεταβάλουν εκ θεμελίων το πρότυπο λειτουργίας της ελληνικής αγοράς εργασίας. Πρόκειται ειδικότερα για:

- α) Τον Ν. υπ' αριθ. 3833/2010 «Προστασία της οικονομίας – Επείγοντα μέτρα για την αντιμετώπιση της δημοσιονομικής κρίσης», ο οποίος ψηφίστηκε από το Ελληνικό Κοινοβούλιο με τη διαδικασία του κατεπείγοντος (ημερομηνία κατάθεσης: 3.3.2010 / ημερομηνία ψήφισης: 5.3.2010) και στόχο έχει να επιβάλει «άμεσα δημοσιονομικά μέτρα για την εξοικονόμηση πόρων, με μείωση των δημόσιων δαπανών και αύξηση των φορολογικών εσόδων»⁵⁰ (μείωση των αποδοχών στον δημόσιο και τον ευρύτερο δημόσιο τομέα και τις ΔΕΚΟ, απαγόρευση συνολολόγησης αυξήσεων, αναστολή και περιορισμός των προσλήψεων, αύξηση του ΦΠΑ και των ειδικών φόρων κατανάλωσης κ.λπ.).
- β) Τον Ν. υπ' αριθ. 3845/2010 «Μέτρα για την εφαρμογή του μηχανισμού στήριξης της ελληνικής οικονομίας από τα κράτη - μέλη της ζώνης του ευρώ και το Διεθνές Νομισματικό Ταμείο», ο οποίος επίσης ψηφίστηκε με τη διαδικασία του κατεπείγοντος (ημερομηνία κατάθεσης: 4.5.2010 / ημερομηνία ψήφισης: 6.5.2010) και περιλαμβάνει με τη μορφή παραρτήματος: α) τη «Δήλωση των Αρχηγών Κρατών και Κυβερνήσεων της Ζώνης του Ευρώ» της 25ης Μαρτίου 2010, με

---

49. Βλ. Ν. 3845/6.5.2010, Παράρτημα II, σελ. 13.

50. Βλ. Αιτιολογική Έκθεση στο σχέδιο νόμου «Προστασία της Εθνικής οικονομίας – Επείγοντα μέτρα για την αντιμετώπιση της δημοσιονομικής κρίσης», σελ. 1.

την οποία υιοθετείται η απόφαση για τη δημιουργία Μηχανισμού Δημοσιονομικής Σταθερότητας, β) τη «Δήλωση για τη Στήριξη της Ελλάδας από τα Κράτη Μέλη της Ευρωζώνης» της 11ης Απριλίου 2010, με την οποία αποφασίζεται η ένταξη της Ελλάδας στον Μηχανισμό, με στόχο «να διαφυλαχθεί η χρηματοοικονομική σταθερότητα στην Ευρωζώνη, ως σύνολο»⁵¹, γ) το «Μνημόνιο Οικονομικής και Χρηματοπιστωτικής Πολιτικής» της 3ης Μαΐου 2010, όπου περιγράφονται οι βασικοί στόχοι του Προγράμματος Δημοσιονομικής Προσαρμογής, καθώς και το γενικό πλαίσιο πολιτικών (οικονομικών, δημοσιονομικών, χρηματοπιστωτικών κ.λπ.) που καλείται η χώρα να ακολουθήσει και δ) το «Μνημόνιο Συνεννόησης στις Συγκεκριμένες Προϋποθέσεις Οικονομικής Πολιτικής» της 3ης Μαΐου 2010, το οποίο θέτει τους ειδικότερους πολιτικούς και οικονομικούς στόχους του προγράμματος δημοσιονομικής σταθερότητας, από την επίτευξη των οποίων εξαρτάται η χορήγηση των τριμηνιαίων δόσεων του δανείου. Τα Μνημόνια θέτουν στην ουσία ένα λεπτομερέστατο πρόγραμμα διαρθρωτικών μεταρρυθμίσεων που αναμένεται να έχει θεμελιώδεις πολιτικές, οικονομικές, κοινωνικές και λοιπές προεκτάσεις για τη χώρα. Παράλληλα, ο νόμος 3845/2010 προβλέπει περαιτέρω μείωση των αποδοχών των εργαζομένων στον δημόσιο και τον ευρύτερο δημόσιο τομέα, αλλά και των συντάξεων και εισάγει μέτρα ενίσχυσης της ευελιξίας των προσλήψεων στον δημόσιο τομέα. Επίσης περικόπτει τον κατώτατο μισθό για τους νέους εργαζόμενους κατά παρέκκλιση από τις σχετικές ρυθμίσεις της ΕΓΣΣΕ.

- γ) Τον **Ν. υπ' αριθ. 3847/2010 «Επανακαθορισμός των επιδομάτων εορτών Χριστουγέννων και Πάσχα και του επιδόματος αδείας για τους συνταξιούχους και βοηθηματούχους του Δημοσίου»**, ο οποίος επίσης ψηφίστηκε με τη διαδικασία του κατεπείγοντος (ημερομηνία κατάθεσης: 5.5.2010 / ημερομηνία ψήφισης: 7.5.2010) και με τον οποίον περικόπτονται ο 13^{ος} και ο 14^{ος} μισθός (επίδομα εορτών Χριστουγέννων και Πάσχα και επίδομα αδείας) των συνταξιούχων του δημόσιου και του ευρύτερου δημόσιου τομέα.
- δ) Τον **Ν. υπ' αριθ. 3863/2010 «Νέο ασφαλιστικό σύστημα και συναφείς διατάξεις, ρυθμίσεις για τις εργασιακές σχέσεις»**, ο οποίος, πέραν των συνταξιοδοτικών και κοινωνικοασφαλιστικών ρυθμίσεων που προβλέπει, εισάγει ρυθμίσεις εργασιακών θεμάτων «για τις ανάγκες εφαρμογής του Προγράμματος Σταθερότητας της Ελληνικής Οικονομίας» (διευκόλυνση των ομαδικών και ατομικών απολύσεων, μείωση του κόστους της υπερεργασίας και της υπερωριακής εργασίας, περικοπή του κατώτατου μισθού για τους νέους εργαζόμενους κατά παρέκκλιση από τα προβλεπόμενα από την εκάστοτε ισχύουσα ΕΓΣΣΕ. Επίσης προβλέπει την έκδοση προεδρικών διαταγμάτων για τη ρύθμιση θεμάτων σχετικά με τον θεσμό μεσολάβησης και διαιτησίας).

---

51. Ν. 3845/6.5.2010, Παράρτημα II, σελ. 13.

- ε) Τον Ν. υπ' αριθ. 3871/2010 «**Δημοσιονομική διαχείριση και ευθύνη**», με τον οποίον «επιχειρείται η συγκράτηση των μισθολογικών αυξήσεων»⁵² και ο οποίος ειδικότερα προβλέπει την κατάργηση των μεσολαβητικών συμφωνιών και διαιτητικών αποφάσεων που χορηγούν αυξήσεις μέχρι 31.6.2011, καθώς επίσης θέτει πλαφόν στις αντίστοιχες αυξήσεις για τα διαστήματα από 1.7.2011 – 31.6.2012 και 1.7.2012 – 31.12.2012.
- στ) Τον Ν. υπ' αριθ. 3891/2010 «**Αναδιάρθρωση, εξυγίανση και ανάπτυξη του ομίλου ΟΣΕ και της ΤΡΑΙΝΟΣΕ και άλλες διατάξεις για το σιδηροδρομικό τομέα**», με τα άρθρα 15-21 του οποίου ρυθμίζονται θέματα προσωπικού στο πλαίσιο της επικείμενης αναδιάρθρωσης των εταιρειών. Προβλέπεται ειδικότερα διαδικασία μεταφοράς του πλεονάζοντος τακτικού προσωπικού των εταιρειών – που, σύμφωνα με το νόμο, ανέρχεται στα 2.351 άτομα – και ορίζεται ότι όσοι εργαζόμενοι εξακολουθήσουν να απασχολούνται σε εταιρία του ομίλου, λογίζεται κατά τεκμήριο ότι αποδέχονται κάθε μεταβολή συλλογικών και ατομικών συμβάσεων, όρων και συνθηκών εργασίας. Προβλέπεται εκ του νόμου η άμεση έναρξη της διαδικασίας των συλλογικών διαπραγματεύσεων για την υπογραφή νέων συλλογικών συμβάσεων εργασίας, καθώς και η κατάρτιση νέων Εσωτερικών Κανονισμών Λειτουργίας, καθώς και η κατάργηση του συνόλου των προϋφιστάμενων συλλογικών ρυθμίσεων (κανονισμών, συλλογικών συμβάσεων εργασίας, μεσολαβητικών συμφωνιών / διαιτητικών αποφάσεων). Επιπλέον, τίθεται απαγόρευση της μονομερούς προσφυγής στον Οργανισμό Μεσολάβησης και Διαιτησίας μέχρι την ολοκλήρωση της διαδικασίας υπογραφής των νέων συλλογικών συμβάσεων εργασίας.
- ζ) Τον Ν. υπ' αριθ. 3899/2010 «**Επείγοντα μέτρα εφαρμογής του προγράμματος στήριξης της ελληνικής οικονομίας**», ο οποίος ψηφίστηκε με τη διαδικασία του κατεπείγοντος (ημερομηνία κατάθεσης: 9.12.2010 / ημερομηνία ψήφισης: 14.12.2010) και, πέραν των περαιτέρω μειώσεων μισθών των εργαζομένων στον δημόσιο και τον ευρύτερο δημόσιο τομέα και της επιπλέον αύξησης ΦΠΑ και ειδικών φόρων κατανάλωσης που προβλέπει, εισάγει ρυθμίσεις με τις οποίες ανατρέπεται θεμελιωδώς το σύστημα των συλλογικών εργασιακών σχέσεων (διάρρηξη της αρχής της ισχύος της ευνοϊκότερης ρύθμισης μέσω της αναγνώρισης των ειδικών επιχειρησιακών συλλογικών συμβάσεων εργασίας / περιορισμός του ΟΜΕΔ στον καθορισμό βασικού μισθού και ημερομισθίου, δυνατότητα μονομερούς προσφυγής στον ΟΜΕΔ και για την εργοδοτική πλευρά), καθώς επίσης εισάγει ρυθμίσεις για την ενίσχυση των ευέλικτων ατομικών εργασιακών σχέσεων (μείωση του κόστους της μερικής απασχόλησης, επέκταση της επιτρεπόμενης χρονικής διάρκειας επιβολής εκ περιτροπής εργασίας και εργασίας διαμέσου Εταιρίας Προσωρινής Απασχόλησης) και τη διευκόλυνση των απολύσεων

---

52. Βλ. αιτιολογική έκθεση του νόμου.

(κατάργηση της αποζημίωσης απόλυσης, εφόσον η καταγγελία πραγματοποιείται πριν την συμπλήρωση 12μηνης απασχόλησης – χαρακτηρισμός του πρώτου έτους της απασχόλησης στην περίπτωση της σύμβασης εργασίας αορίστου χρόνου ως δοκιμαστικής περιόδου).

- η) Τον Ν. υπ' αριθ. 3985/2011 «Μεσοπρόθεσμο πλαίσιο δημοσιονομικής στρατηγικής 2012 - 2015», που ωστόσο δεν περιέχει κανόνες δικαίου, αλλά θέτει δημοσιονομικούς στόχους και βασικές πολιτικές κατευθύνσεις και προτεραιότητες για τα επερχόμενα έτη (έως το 2015). Πέραν των λοιπών προβλέψεων, ο νόμος θέτει το πλαίσιο ενός προγράμματος αποκρατικοποιήσεων που αφορά το σύνολο σχεδόν των βασικών τομέων της επιχειρηματικής και ευρύτετα τομείς της κοινωφελούς δραστηριότητας του Δημοσίου, όπως τον τραπεζικό (Ταχυδρομικό Ταμειτήριο, Alpha Bank, ΕΤΕ, Τράπεζα Πειραιώς, ΑΤΕ), την ενέργεια (ΔΕΗ, ΔΕΠΑ, Υποθαλάσσιο κοίτασμα φυσικού αερίου Ν. Καβάλας), τα τυχερά παιχνίδια (ΟΠΑΠ, Κρατικά Λαχεία, Ελληνικό Καζίνο Πάρινηθας), τις τηλεπικοινωνίες (ΟΤΕ), τα λιμάνια (ΟΛΠ, ΟΛΘ), τα αεροδρόμια (Διεθνής Αερολιμένας Αθηνών, Περιφερειακά Αεροδρόμια), τους αυτοκινητοδρόμους (Ελληνικοί Αυτοκινητόδρομοι, Εγνατία Οδός), τις σιδηροδρομικές μεταφορές (ΤΡΑΙΝΟΣΕ), τα ορυχεία, την διαχείριση υδάτων και αποβλήτων (ΕΥΔΑΠ, ΕΥΑΘ), την άμυνα (ΕΑΣ) και την ακίνητη περιουσία του Δημοσίου. Το ανωτέρω πρόγραμμα αποκρατικοποιήσεων θέτει βεβαίως ζητήματα περί της διαφύλαξης των κυριαρχικών δικαιωμάτων της χώρας, του δημοσίου συμφέροντος και της προστασίας του περιβάλλοντος, καθώς και περί του είδους και της ποιότητας της προτεινόμενης αναπτυξιακής πολιτικής. Είναι παράλληλα απολύτως αναμενόμενο ότι η εφαρμογή του θα επιφέρει ριζικές ανατροπές στις εργασιακές σχέσεις των εργαζομένων στον δημόσιο και τον ευρύτερο δημόσιο τομέα και κατά συνέπεια ευρύτερα στην διαμόρφωση του προτύπου της ελληνικής αγοράς εργασίας, όπως καταδεικνύεται άλλωστε και από το περιεχόμενο των ρυθμίσεων του νόμου υπ' αριθ. 3986/2010 «Επείγοντα μέτρα εφαρμογής του μεσοπρόθεσμου πλαισίου δημοσιονομικής στρατηγικής 2012 - 2015».
- θ) Τον Ν. υπ' αριθ. 3986/2011 «Επείγοντα μέτρα εφαρμογής μεσοπρόθεσμου πλαισίου δημοσιονομικής στρατηγικής 2012 - 2015», που ψηφίστηκε με τη διαδικασία του κατεπείγοντος (ημερομηνία κατάθεσης: 27.6.2011 / ημερομηνία ψήφισης: 30.6.2011) και προβλέπει ειδικότερες ρυθμίσεις για την εφαρμογή του πλαισίου που τίθεται με τον ανωτέρω νόμο υπ' αριθ. 3985/2011, μέσω της σύστασης «Ταμείου Αξιοποίησης της Ιδιωτικής Περιουσίας του Δημοσίου» (Ταμείο) με στόχο, σύμφωνα με το άρθ. 1 παρ. 1, την «αξιοποίηση περιουσιακών στοιχείων της ιδιωτικής περιουσίας του Δημοσίου, καθώς και περιουσιακών στοιχείων των δημοσίων επιχειρήσεων, των οποίων το μετοχικό κεφάλαιο ανήκει εξ ολοκλήρου, άμεσα ή έμμεσα, στο Δημόσιο ή σε Ν.Π.Δ.Δ.». Ορίζεται δε ότι τα έσοδα θα διατίθενται αφενός για την αποπληρωμή του δημοσίου χρέους αφετέρου για την

κάλυψη λειτουργικών εξόδων του Ταμείου. Αναδεικνύεται συνεπώς ότι τα έσοδα του Ταμείου θα εξυπηρετούν κατευθείαν τους δανειστές, καθώς και το ίδιο το Ταμείο. Επιπλέον, επισημαίνεται ότι το είδος της προτεινόμενης αναπτυξιακής πολιτικής είναι τουλάχιστον εξαιρετικά αμφίβολης ποιότητας και προοπτικής και δεν συμβιβάζεται με θεμελιώδεις συνταγματικούς κανόνες για την προστασία του περιβάλλοντος, ούτε με την αρχή της βιώσιμης ανάπτυξης⁵³. Φαίνεται ειδικότερα ότι προωθείται η τουριστική ανάπτυξη και η αναψυχή, κλάδοι περιορισμένης προστιθέμενης αξίας, που χαρακτηρίζονται για την προσωρινότητα και την επισφάλεια της απασχόλησης, την χαμηλή συνδικαλιστική πυκνότητα, τα υψηλά ποσοστά αδήλωτης εργασίας και την απορρόφηση «αναλώσιμου» προσωπικού χαμηλής ειδίκευσης και νεαρής ηλικίας, χωρίς να παρέχονται έστω μακροπρόθεσμα προοπτικές για βελτίωση των προσόντων, της απασχολησιμότητας και του βιοτικού του επιπέδου. Σε αυτό το πλαίσιο φαίνεται ότι εντάσσονται και οι προηγηθείσες ρυθμίσεις για την κατάργηση του προβλεπόμενου από την ΕΓΣΣΕ κατώτατου μισθού για τους νέους, προκειμένου να γίνουν πιο «ελκυστικές» οι επενδύσεις⁵⁴. Όσον αφορά τα ζητήματα που αφορούν άμεσα τις εργασιακές σχέ-

---

53. Επανέρχεται ένα εμπρόγματο δικαίωμα του βυζαντινορωμαϊκού δικαίου, το δικαίωμα της «επιφανείας» επί δημοσίων κτημάτων. Το δικαίωμα της επιφανείας είναι το εμπρόγματο δικαίωμα φυσικού ή νομικού προσώπου να κατασκευάζει κτίσμα σε έδαφος δημοσίου κτήματος που δεν του ανήκει και να ασκεί στο κτίσμα αυτό τις εξουσίες που του παρέχει το δικαίωμα της κυριότητας. Με την αναγνώριση του δικαιώματος επιφανείας επί δημοσίων κτημάτων στην ουσία παρακάμπτονται οι συνταγματικοί περιορισμοί και απαγορεύσεις στην παραχώρηση της κυριότητας επί δημόσιας γης – Παράλληλα, το άρθρο 13 παρ. 3 δίνει τη δυνατότητα αλλαγής της χρήσης δασών και δασικών εκτάσεων για την ανέγερση τουριστικών καταλυμάτων, ρύθμιση που έρχεται σε αντίθεση με Συνταγματικούς κανόνες, που προβλέπουν ότι η μεταβολή του προορισμού των δασών και των δασικών εκτάσεων καταρχήν απαγορεύεται, εκτός εάν προέχει για την εθνική οικονομία η αγροτική εκμετάλλυσή τους ή άλλη χρήση, επιβαλλόμενη από το δημόσιο συμφέρον. Βεβαίως η τουριστική εκμετάλλευση δύσκολα μπορεί να υπαχθεί στην έννοια του δημοσίου συμφέροντος και της περιβαλλοντικά βιώσιμης ανάπτυξης – Περαιτέρω, με τη ρύθμιση του άρθρου 14 επιτρέπεται απευθείας παραχώρηση στους επενδυτές της χρήσης αιγιαλού και παραλίας και της χρήσης και εκμετάλλευσης λιμενικών έργων ή επέκτασης ήδη υφιστάμενων στην περιοχή λιμενικών εγκαταστάσεων. Επισημαίνεται ότι, σύμφωνα με απόφαση του Συμβουλίου της Επικρατείας, «τα κοινόχρηστα πράγματα, στα οποία περιλαμβάνονται οι λιμένες, ανήκουν στη δημόσια κτήση και προορίζονται για την άμεση εξυπηρέτηση δημόσιου σκοπού, ο οποίος συνίσταται στην κοινοχρησία τους, η διαχείρισή τους δε αντιδιαστέλλεται προς την διαχείριση της ιδιωτικής περιουσίας του Δημοσίου και συνιστά άσκηση δημόσιας εξουσίας» – Με το άρθρο 17 παρ. 1 ορίζεται ότι «Θεωρούνται νομίμως υφιστάμενες όλες οι τουριστικές εγκαταστάσεις (κτιριακές και λιμενικές) που έχουν ανεγερθεί από τον ΕΟΤ ή τρίτο για λογαριασμό του μέχρι την ημερομηνία δημοσίευσης του νόμου 2837/2000, χωρίς την κατά νόμο άδεια». Η ανωτέρω ρύθμιση έρχεται σε αντίθεση με τη νομολογία του Συμβουλίου της Επικρατείας, όσον αφορά την αυτόματη εξαίρεση από την κατεδάφιση κάθε αυθαίρετης κατασκευής, η οποία υφίσταται σε ορισμένη χρονική στιγμή, άνευ προηγούμενης κρίσης της διοίκησης η οποία διαμορφώνεται βάσει πολεοδομικών κριτηρίων. – Επισημαίνεται ακόμα το άρθρο 11 του νόμου, με το οποίο προβλέπεται ο προορισμός της ανάπτυξης και αξιοποίησης των δημοσίων ακινήτων. Προβλέπεται ειδικότερα ότι τα δημόσια ακίνητα αξιοποιούνται για την ανέγερση τουριστικών καταλυμάτων, τουριστικών λιμένων, κατοικίες, εμπορικά καταστήματα, καζίνο, αθλητικές εγκαταστάσεις, θρησκευτικούς χώρους, χώρους συνάθροισης κοινού, αναψυκτήρια, κέντρα διασκέδασης, χώρους στάθμευσης, εγκαταστάσεις εκθεσιακών χώρων, ελικοδρόμια, κτίρια μη κυβερνητικών οργανώσεων... (!!!). Θα μπορούσε συνεπώς κανείς να μιλήσει για ανάπτυξη τουλάχιστον εξαιρετικά αμφίβολης ποιότητας και προοπτικής [περί των ανωτέρω βλέπε αναλυτικότερα την Έκθεση επί του νομοσχεδίου της Επιστημονικής Υπηρεσίας της Βουλής].

54. Προς επίρρωση του ανωτέρω ισχυρισμού επικαλούμεθα την αιτιολογική έκθεση του νόμου 3845/2010, σύμφωνα

σεις, ο νόμος 3986/2010 προβλέπει περαιτέρω ρυθμίσεις για τον περιορισμό των προσλήψεων και τη μείωση του ήδη υπάρχοντος προσωπικού στους κρατικούς φορείς και τις ΔΕΚΟ (επέκταση του κανόνα 1:5, πρόβλεψη διαδικασίας εξόδου μέσω ΑΣΕΠ), επεκτείνεται το πλαίσιο για την απασχόληση εργαζομένων με συμβάσεις ορισμένου χρόνου, επεκτείνεται η δυνατότητα εφαρμογής του θεσμού της διευθέτησης του χρόνου εργασίας και επιπλέον διευρύνεται η δυνατότητα απασχόλησης νέων κάτω των 25 ετών με μισθό κατώτερο κατά 20% του προβλεπόμενου από την ΕΓΣΣΕ. Εξαιρετικά αξιοσημείωτη είναι η ρύθμιση του άρθρου 39: Προϋποθέσεις επιδότησης και οικονομική ενίσχυση των ανέργων, που περιορίζει σημαντικά την επιδότηση της ανεργίας, που ήδη είναι εξαιρετικά χαμηλή συγκρινόμενη σε πανευρωπαϊκό επίπεδο και δεδομένου ότι αφορά το πλέον αδύναμο κομμάτι της κάθε κοινωνίας και μάλιστα σε περίοδο που αναμένεται ραγδαία αύξηση του ποσοστού ανεργίας και μακροχρόνιας ανεργίας⁵⁵.

Στόχος των παρεμβάσεων που πραγματοποιούνται με τους προαναφερόμενους νόμους είναι αφενός η εξοικονόμηση πόρων, η οποία πραγματοποιείται με μέτρα όπως η μείωση μισθών και συντάξεων, αλλά και η αύξηση των δημοσίων εσόδων, όχι μέσω της διαμόρφωσης ενός αποτελεσματικού κρατικού φοροεισπρακτικού μηχανισμού και ενός δικαιότερου φορολογικού συστήματος, αλλά με την αύξηση του ΦΠΑ και των ειδικών φόρων κατανάλωσης, μέτρο που επιβαρύνει δυσανάλογα τα ασθενέστερα κοινωνικά στρώματα και τις μικρομεσαίες επιχειρήσεις και την κατανάλωση. Αφετέρου οι παρεμβάσεις αυτές διαμορφώνουν μια ακόμα πιο ευέλικτη αγορά εργασίας χαμηλού εργασιακού κόστους, με ρυθμίσεις όπως η υιοθέτηση μέτρων που διευκολύνουν τις απολύσεις, η κατάργηση του κατώτατου μισθού που καθιερώνει η Εθνική Γενική Συλλογική Σύμβαση Εργασίας για τους νέους, η μείωση του κόστους για την υπερεργασία και την υπερωριακή εργασία, η ενίσχυση των ευέλικτων εργασιακών σχέσεων στον δημόσιο τομέα, η διάβρωση του ρόλου των συλλογικών διαπραγματεύσεων ως προς την διαμόρφωση ενιαίου ελάχιστου επιπέδου όρων και συνθηκών εργασίας (παράκαμψη της αρχής της ισχύος ευνοϊκότερης ρύθμισης μέσω της υπογραφής ειδικών επιχειρησιακών συλλογικών συμβάσεων εργασίας) και η αποδυνάμωση των συλλογικών διαπραγματεύσεων σε επίπεδο κλάδου. Παράλληλα, το μεσοπρόθεσμο πλαίσιο δημοσιονομικής στρατηγικής φαίνεται ότι διαμορφώνει ένα πλαίσιο ανάπτυξης με βασικούς τομείς στον

με την οποία: «εισάγονται αλλαγές στην εργατική νομοθεσία που κρίνονται διεθνώς αναγκαίες προκειμένου να σταλεί το μήνυμα ότι η χώρα έχει λάβει την αμετακίνητη απόφαση να ενισχύσει την ανταγωνιστικότητά της, να προσελκύσει επενδύσεις και με τον τρόπο αυτό να προωθήσει την απασχόληση και την αναπτυξιακή της προοπτική προς όφελος των πιο αδύνατων πολιτών».

55. Σύμφωνα με το άρθρο 39 παρ. 1 του νόμου, «Από 1.1.2013, σε κάθε περίπτωση τα ημερήσια επιδόματα ανεργίας, εντός της προηγούμενης από την εκάστοτε έναρξη της επιδότησης λόγω ανεργίας, τετραετίας, δεν είναι δυνατόν να είναι περισσότερα των 450 ... Από 1.1.2014 τα ημερήσια επιδόματα ανεργίας στην τετραετία δεν είναι δυνατόν να είναι περισσότερα των 400».

τουρισμό και την αναψυχή, κλάδους που χαρακτηρίζονται από την επισφάλεια της απασχόλησης, την αδήλωτη εργασία και την χαμηλή συνδικαλιστική πυκνότητα.

Οι επιμέρους ρυθμίσεις των ανωτέρω νόμων θίγουν τον πυρήνα συνταγματικά κατοχυρωμένων θεμελιωδών δικαιωμάτων και ανατρέπουν θεσμικές ρυθμίσεις που ενσωματώνονται στο Σύνταγμα και σε σειρά αναγνωρισμένων Διεθνών Συμβάσεων και Συνθηκών⁵⁶. Με τις ρυθμίσεις αυτές, κατά προφανή παράβαση συνταγματικών κανόνων και των αρχών της αναλογικότητας, της αποτελεσματικότητας και της προσφορότητας των μέτρων, επέρχεται απορρύθμιση του ισχύοντος προστατευτικού θεσμικού πλαισίου, ριζική ανατροπή του ισχύοντος κοινωνικού κεκτημένου και κατάργηση/τροποποίηση διατάξεων που λειτούργησαν ομαλά επί σειρά δεκαετιών (π.χ. ν. 2112/1920, ν. 1876/1990, ν. 1387/1983)⁵⁷.

Ειδικότερα:

9.2.2. Οι επιμέρους ρυθμίσεις

Όσον αφορά τις επιμέρους αλλαγές που οι ανωτέρω νόμοι επιφέρουν στο ελληνικό σύστημα ατομικών και συλλογικών εργασιακών σχέσεων και το νέο πρότυπο λειτουργίας της αγοράς εργασίας που έχουν ως στόχο να διαμορφώσουν, επισημαίνονται τα ακόλουθα:

9.2.2.1. Μέτρα για τους εργαζόμενους στον δημόσιο τομέα, τον ευρύτερο δημόσιο τομέα και τις ΔΕΚΟ

Τα μέτρα που υιοθετούνται με τους προαναφερόμενους νόμους και τα οποία αφορούν τον δημόσιο και τον ευρύτερο δημόσιο τομέα της οικονομίας είναι, σύμφωνα με τις αιτιολογικές εκθέσεις των σχετικών νόμων, κυρίως μέτρα άμεσης δημοσιονομικής προσαρμογής, με τα οποία επιδιώκεται η μείωση των δημοσίων δαπανών μέσω της μείωσης των αποδοχών και του προσωπικού. Παράλληλα, ενισχύονται οι ευέλικτες εργασιακές σχέσεις στον δημόσιο τομέα.

Ειδικότερα:

Με τις προαναφερόμενες νομοθετικές ρυθμίσεις επέρχονται διαδοχικές μειώσεις των αποδοχών των υπηρετούντων με οποιαδήποτε σχέση εργασίας στον στενό ή τον ευρύτερο δημόσιο τομέα της οικονομίας, κατά παρέκκλιση από κάθε σχετική διάταξη ή ρήτρα ή όρο συλλογικής σύμβασης εργασίας, διαιτητικής απόφασης και ατο-

---

56. Βλ. Υπόμνημα της ΓΣΕΕ Ενώπιον του Συμβουλίου της Επικρατείας με θέμα: Αντισυνταγματικότητα των ρυθμίσεων του σχεδίου Προεδρικού Διατάγματος «Ρυθμίσεις Εργασιακών θεμάτων για τις ανάγκες εφαρμογής του προγράμματος σταθερότητας της Ελληνικής Οικονομίας», σελ. 1.

57. Βλ. Υπόμνημα της ΓΣΕΕ Ενώπιον του Συμβουλίου της Επικρατείας με θέμα: Αντισυνταγματικότητα των ρυθμίσεων του σχεδίου Προεδρικού Διατάγματος «Ρυθμίσεις Εργασιακών θεμάτων για τις ανάγκες εφαρμογής του προγράμματος σταθερότητας της Ελληνικής Οικονομίας», σελ. 2.

μικής σύμβασης εργασίας ή συμφωνίας και αυτό δε αναδρομικά από 1^{ης} Ιανουαρίου 2010. Τίθεται παράλληλα απαγόρευση στη συνολολόγηση αυξήσεων για τα έτη 2010 και 2011 και προβλέπεται κατάργηση κάθε συλλογικής σύμβασης εργασίας ή διαιτητικής απόφασης ή ατομικής σύμβασης εργασίας ή συμφωνίας που αντίκεινται στην ανωτέρω απαγόρευση. Είναι δε αντίθετες οι ρυθμίσεις αυτές με την συνταγματικά και από διεθνείς συμβάσεις κατοχυρωμένη αρχή της συνδικαλιστικής ελευθερίας και της αυτονομίας των συλλογικών διαπραγματεύσεων, όσον αφορά την παραβίαση και κατάργηση ρυθμίσεων συλλογικών συμβάσεων εργασίας και διαιτητικών αποφάσεων και με την αρχή της ελευθερίας των συμβάσεων και της οικονομικής ελευθερίας, όσον αφορά την παραβίαση και κατάργηση διατάξεων ή όρων ατομικών συμβάσεων εργασίας ή συμφωνιών. Τίθεται επίσης ζήτημα παραβίασης του άρθρου 1 του Πρώτου Πρόσθετου Πρωτοκόλλου της Ευρωπαϊκής Σύμβασης των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου, που προστατεύει τα περιουσιακά δικαιώματα, καθώς και πλείστων άλλων διατάξεων και αρχών που συνιστούν τα θεμέλια της εθνικής και της διεθνούς έννομης τάξης.

Παράλληλα, με τις ανωτέρω νομοθετικές ρυθμίσεις επιδιώκεται η περαιτέρω μείωση των δημοσίων δαπανών μέσω της μείωσης του προσωπικού, με την πρόβλεψη της αναστολής των προσλήψεων στο Δημόσιο για το έτος 2010, κατά παρέκκλιση από τη σχετική διάταξη του άρθρου 15 του Υπαλληλικού Κώδικα, που προβλέπει διορισμό των επιτυχόντων σε διαγωνισμό του ΑΣΕΠ υποχρεωτικά μέσα σε τριάντα ημέρες από τη λήξη της προθεσμίας υποβολής των δικαιολογητικών και το αργότερο μέσα σε τέσσερις μήνες από την έκδοση των πινάκων διοριστέων. Περαιτέρω, προβλέπεται περιορισμός των προσλήψεων για το 2011, το 2012 και το 2013 μέσω της θέσπισης του κανόνα της μίας πρόσληψης ανά πέντε αποχωρήσεις για όλους τους τομείς, πλην της υγείας, της παιδείας και της ασφάλειας. Με τον τελευταίο νόμο περί των μέτρων εφαρμογής του Μεσοπρόθεσμου Πλαισίου Δημοσιονομικής Στρατηγικής, ο κανόνας του 1:5 επεκτείνεται μέχρι το τέλος του 2015, ενώ για το 2011 ο κανόνας γίνεται 1:10. Παράλληλα, προβλέπεται περιορισμός των εγκρίσεων πρόσληψης προσωπικού με συμβάσεις ορισμένου χρόνου και έργου. Ο νόμος περί των μέτρων εφαρμογής του Μεσοπρόθεσμου Πλαισίου εισάγει και μια ρύθμιση εξέχουσας σημασίας, με την οποία φαίνεται ότι σκοπεύεται να οδηγηθούν σταδιακά εργαζόμενοι στην έξοδο από τις ΔΕΚΟ. Πρόκειται για την ρύθμιση του άρθ. 37 παρ. 7, σύμφωνα με την οποία «πλεονάζον προσωπικό των νομικών προσώπων ιδιωτικού δικαίου του κεφ. Α' του ν. 3429/2005 εντάσσεται σε πίνακες κατάταξης που καταρτίζονται από τον ΑΣΕΠ». Το προσωπικό αυτό είτε μεταφέρεται σε φορείς του δημοσίου τομέα, είτε επιλέγεται κατά προτεραιότητα για την πλήρωση θέσεων ορισμένου χρόνου ή μερικής απασχόλησης ή αποχωρεί άμεσα στο πλαίσιο προγράμματος εθελουσίας εξόδου. Επισημαίνεται ότι δεν διευκρινίζεται η έννοια του πλεονάζοντος προσωπικού, δεν τίθεται ποσόστωση για τον αριθμό των δυνάμενων να χαρακτηριστούν ως πλεονάζοντες κατά το πρότυπο του νομοθετικού πλαισίου για τις ομαδικές απολύ-

σεις, ούτε προβλέπεται ρητώς κάποια διαδικασία ενημέρωσης και διαβούλευσης με τους εκπροσώπους των εργαζομένων⁵⁸.

Όσον αφορά τον «στενό» δημόσιο τομέα, εισάγεται επιπλέον ένα μέτρο ευελιξίας των προσλήψεων ιδιαίτερης σημασίας, αφενός γιατί αφορά κατά κύριο λόγο μια ιδιαίτερα ευάλωτη κατηγορία εργαζομένων, τους εργαζόμενους ηλικίας 55-64 ετών, αφετέρου διότι οδηγεί σε παράκαμψη της διαδικασίας επιλογής προσωπικού μέσω ΑΣΕΠ. Πρόκειται ειδικότερα για την άρση για τρία χρόνια της απαγόρευσης τοποθέτησης εργαζομένων διαμέσου Εταιρείας Προσωρινής Απασχόλησης στον δημόσιο τομέα, απαγόρευση που έχει θεσμοθετηθεί με την διάταξη της παραγράφου γ' του άρθρου 24 του ν. 2956/2001. Η απαγόρευση δε αυτή έχει τεθεί, σύμφωνα με την αιτιολογική έκθεση του νόμου 2956/2001, ώστε να αποφευχθεί η «καταστρατήγηση των διατάξεων του νόμου 2190/1994 για την πρόσληψη τακτικού προσωπικού». Για την τοποθέτηση δε εργαζομένων διαμέσου ΕΠΑ στο δημόσιο, προβλέπεται συν τοις άλλοις επιχορήγηση αυτών από τον ΟΑΕΔ. Τίθεται συνεπώς το ερώτημα, κατά πόσον ο σκοπός της καταπολέμησης της ανεργίας ατόμων που βρίσκονται κοντά στο όριο της συνταξιοδότησης, του οποίου γίνεται επίκληση για την τριετή άρση της απαγόρευσης του ν. 2956/2001 προεξάρχει του αιτήματος για ίση μεταχείριση, για αξιοκρατικό σύστημα προσλήψεων και για προστασία των εργαζομένων μεγαλύτερης ηλικίας. Αντιθέτως, η τοποθέτηση εργαζομένων μεγαλύτερης ηλικίας διαμέσου ΕΠΑ στον δημόσιο τομέα θέτει κατά τη γνώμη μας ζήτημα παραβίασης της αρχής της απαγόρευσης των διακρίσεων λόγω ηλικίας, δεδομένου ότι είναι εξαιρετικά πιθανό στην πράξη να συνοδεύεται από όρους και συνθήκες εργασίας δυσμενέστερους από αυτούς των συγκρίσιμων άμεσα εργαζόμενων στον δημόσιο τομέα.

9.2.2.2. Μέτρα για τους εργαζόμενους στον ιδιωτικό τομέα της οικονομίας

Τα μέτρα που αφορούν **τον ιδιωτικό τομέα της οικονομίας** είναι κυρίως μέτρα τα οποία οδηγούν σε μείωση του κόστους εργασίας. Επιπλέον, υιοθετούνται μέτρα με τα οποία μειώνεται η προβλεπόμενη προστασία στην περίπτωση της καταγγελίας της σύμβασης εργασίας και μέτρα ενίσχυσης των ευέλικτων εργασιακών σχέσεων. Επαναλαμβάνεται ότι, όπως υποστηρίζεται ανωτέρω, οι ρυθμίσεις αυτές για τον ιδιωτικό τομέα φαίνεται ότι σηματοδοτούν την προσπάθεια ενίσχυσης κλάδων της οικονομίας που χαρακτηρίζονται για την προσωρινότητα και την επισφάλεια της απασχόλησης, την χαμηλή συνδικαλιστική πυκνότητα, τα υψηλά ποσοστά αδήλωτης εργασίας και την απορρόφηση «αναλώσιμου» προσωπικού χαμηλής ειδικευσης και νεαρής ηλικίας, χωρίς να παρέχονται έστω μακροπρόθεσμα προοπτικές για βελτίωση των προσόντων, της απασχολησιμότητας και του βιοτικού του επιπέδου του προσωπικού αυτού. Σε αυτό το πλαίσιο άλλωστε φαίνεται ότι εντάσσονται και

---

58. Βλ. Έκθεση Επιστημονικής Υπηρεσίας της Βουλής επί του νόμου, σελ. 19.

οι ρυθμίσεις για την κατάργηση του προβλεπόμενου από την ΕΓΣΣΕ κατώτατου μισθού για τους νέους, προκειμένου να γίνουν πιο «ελκυστικές» οι επενδύσεις.

Μια πρώτη δέσμη μέτρων, που αποτελούν και αντισυνταγματικές παρεμβάσεις στο πεδίο δράσης της συλλογικής αυτονομίας, είναι οι ρυθμίσεις του νόμου 3871, με τις οποίες προβλέπεται ειδικότερα κατάργηση διαιτητικών αποφάσεων και μεσολαβητικών συμφωνιών, εφόσον χορηγούν καθ' οιονδήποτε τρόπο μισθολογικές αυξήσεις για το 2010 και το πρώτο εξάμηνο του 2011 και όσων από 1^{ης} Ιουλίου 2011 και από 1^{ης} Ιουλίου 2012 χορηγούν αύξηση των κατώτατων ορίων μισθών και ημερομισθίων άνω του ποσοστού της ετήσιας μεταβολής του ευρωπαϊκού πληθωρισμού. Παράλληλα, προβλέπεται η δυνατότητα άσκησης έφεσης εντός δεκαπενθήμερης προθεσμίας κατά των διαιτητικών αποφάσεων που εκδόθηκαν προ της ημερομηνίας δημοσίευσης του νόμου 3871/17.8.2010 και μετά την ημερομηνία ισχύος του νόμου 3845/6.5.2010 και οι οποίες χορηγούν καθ' οιονδήποτε τρόπο μισθολογικές αυξήσεις.

Μια δεύτερη δέσμη μέτρων αφορούν την μείωση του κατώτατου μισθού για τους νέους εργαζόμενους. Προβλέπεται ειδικότερα εκ του νόμου μείωση του κατώτατου μισθού για νέους κάτω των 25 ετών στο 80% του κατώτατου εθνικού μισθού που προβλέπει η εκάστοτε ισχύουσα ΕΓΣΣΕ και μείωση του κατώτατου μισθού για νέους εργαζόμενους 15-18 ετών στο 70% του κατώτατου εθνικού μισθού που προβλέπει η εκάστοτε ισχύουσα ΕΓΣΣΕ. Οι ρυθμίσεις αυτές, πέραν του ότι αποτελούν σφοδρότατη παραβίαση της συνδικαλιστικής ελευθερίας και της συλλογικής αυτονομίας, καθώς καταργούν τον προβλεπόμενο από την ΕΓΣΣΕ κατώτατο μισθό για μια κατηγορία εργαζομένων, προδήλως παραβιάζουν, με μοναδικό κριτήριο την ηλικία, θεμελιώδη κοινωνικά και εργασιακά δικαιώματα και έρχονται σε ευθεία αντίθεση με την κοινοτική νομοθεσία που απαγορεύει τις διακρίσεις λόγω ηλικίας. Έρχονται δε σε αντίθεση και με το άρθρο 21 παρ. 3 του Σ/ος που επιβάλλει στο Κράτος να μεριμνά για την προστασία της νεότητας. Στόχος δε των ρυθμίσεων αυτών είναι να αποτελέσουν οι νέοι και οι ανήλικοι μια κατηγορία αναλώσιμων εργαζομένων με μειωμένα δικαιώματα και ενισχύουν τις προοπτικές για χαμηλής ποιότητας τυχοδιωκτικού τύπου υπηρεσίες δεδομένου ότι δίνεται η δυνατότητα να εναλλάσσονται στην ίδια θέση εργασίας νέοι και ανήλικοι εργαζόμενοι προκειμένου να διατηρηθεί χαμηλό το κόστος. Δεδομένων δε των διαχρονικών ελλείψεων του κοινωνικού κράτους (επίδομα ανεργίας από τα χαμηλότερα στην ΕΕ, περιορισμένος χρόνος χορήγησής του κ.λπ.) και της δυσμενέστατης οικονομικής και κοινωνικής συγκυρίας, είναι προφανές ότι οι ρυθμίσεις αυτές οδηγούν σε υποβάθμιση του βιοτικού επιπέδου των νέων εργαζομένων και των οικογενειών τους.

Όσον αφορά **το δίκαιο της καταγγελίας της σύμβασης εργασίας**, εισάγεται μια δέσμη ρυθμίσεων που οδηγούν στην μείωση του κόστους και την διευκόλυνση των απολύσεων. Προβλέπεται ειδικότερα μηδενική αποζημίωση απόλυσης σε περίπτωση

καταγγελίας της σύμβασης εργασίας αορίστου χρόνου προ της συμπλήρωσης 12μηνιαίας απασχόλησης, σημαντική σύντμηση του χρόνου προειδοποίησης για την καταγγελία της σύμβασης εργασίας και σημαντικός περιορισμός των δυνατοτήτων υπαγωγής στο ευνοϊκό για τους εργαζόμενους καθεστώς των ομαδικών απολύσεων. Παράλληλα προβλέπεται ότι η αποζημίωση απόλυσης δεν είναι υποχρεωτικό να καταβάλλεται εφάπαξ, αλλά μπορεί να καταβάλλεται σε διμηνιαίες δόσεις. Ας σημειωθεί μάλιστα ότι οι απολύσεις παραμένουν «ανατιωδείς», όπως τις χαρακτηρίζει ο Άρειος Πάγος, τουτέστιν στις περισσότερες περιπτώσεις, και σε αντίθεση με ότι συμβαίνει σε όλες τις υπόλοιπες χώρες της ΕΕ και σε ό, τι ορίζεται σε Διεθνείς Συμβάσεις, που όμως δεν έχει κυρώσει η χώρα μας, κατ' αρχήν δεν ελέγχονται δικαστικά ως προς τους λόγους που τις προκάλεσαν – ο έλεγχος που ακούν τα δικαστήρια της ουσίας στη βάση της ΑΚ 281 δεν είναι μόνο ανεπαρκής, αλλά προκαλεί και μεγάλη ανασφάλεια δικαίου, διότι συχνά η αναγνώριση της ακυρότητας της εργοδοτικής καταγγελίας ως καταχρηστικής ανατρέπεται από τον Άρειο Πάγο –, οπότε ο εργοδότης ουσιαστικά δεν είναι υποχρεωμένος να τις αιτιολογήσει ή να τις δικαιολογήσει [Νικόλαος Γαβαλάς, Τα νέα μέτρα για τις εργασιακές σχέσεις, Μια πρώτη εκτίμηση του ανακοινωθέντος π.δ., Επιθεώρηση Εργατικού Δικαίου, τόμος 69^{ος}, τεύχ. 13 (1661), σελ.794].

Παράλληλα, εισάγεται μια σειρά μέτρων με τα οποία **ενισχύονται** οι ευέλικτες εργασιακές σχέσεις, χωρίς παράλληλα να λαμβάνονται κανενός είδους αντισταθμιστικά μέτρα – στο πεδίο της κοινωνικής πολιτικής για παράδειγμα –, με τα οποία να ενισχύεται η προστασία των εργαζομένων. Προβλέπεται ειδικότερα επέκταση του χρόνου για τον οποίον ο εργοδότης δύναται να επιβάλει σύστημα εκ περιτροπής εργασίας από τους 6 στους 9 μήνες κατ' έτος, επέκταση του χρόνου για τον οποίον ο ίδιος έμμεσος εργοδότης δύναται να απασχολεί εργαζόμενο διαμέσου Εταιρίας Προσωρινής Απασχόλησης χωρίς να επέρχεται μετατροπή της υπάρχουσας σύμβασης σε σύμβαση αορίστου χρόνου με τον έμμεσο εργοδότη από 12 σε 36 μήνες, σχετικά με την μερική απασχόληση καταργείται η διάταξη του προσφάτως ψηφισθέντος νόμου για τις ευέλικτες εργασιακές σχέσεις, η οποία προέβλεπε ότι αν παρασχεθεί εργασία πέραν της συμφωνημένης, ο μερικώς απασχολούμενος δικαιούται αντίστοιχης αμοιβής με προσαύξηση 10%. **Επισημαίνεται** παράλληλα, ότι, σε αντίθεση με το θεσμικό πλαίσιο των λοιπών ευρωπαϊκών χωρών που έχουν εισάγει σύστημα ευέλικτων εργασιακών σχέσεων, δεν προβλέπονται κανενός είδους αντισταθμιστικά οφέλη, όπως για παράδειγμα δεν προβλέπεται απαγόρευση των απολύσεων κατά τη διάρκεια ή και για κάποιο χρονικό διάστημα έπειτα από την εισαγωγή ευέλικτων εργασιακών σχέσεων, ούτε προβλέπεται επιδότηση του εργαζομένου κατά τη διάρκεια της περιόδου που αυτός τίθεται σε διαθεσιμότητα ή εκ περιτροπής απασχόληση, ώστε να εξασφαλίζεται ένα ελάχιστο επίπεδο μισθού κ.λπ. Παράλληλα, με τις πρόσφατες ρυθμίσεις του νόμου για την εφαρμογή του μεσοπρόθεσμου πλαισίου τροποποιείται το καθεστώς διευθέτησης του χρόνου εργασίας. Ειδικότερα, με

βάση το προγενέστερο νομοθετικό καθεστώς, η εφαρμογή συστήματος διευθέτησης του χρόνου εργασίας συνδεόταν με την εμφάνιση σώρευσης εργασίας, η οποία οφείλεται είτε στη φύση, είτε στο είδος ή το αντικείμενο των εργασιών της είτε σε ασυνήθεις και απρόβλεπτους λόγους. Πλέον καταργείται η προϋπόθεση αυτή και δεν προβλέπονται συγκεκριμένοι λόγοι για να εφαρμοστεί η διευθέτηση του χρόνου εργασίας. Επιπλέον αυξάνεται η διάρκεια εφαρμογής συστήματος διευθέτησης του χρόνου εργασίας από τους 4 στους 6 μήνες και καταργείται η δυνατότητα παρέμβασης διαιτητικού οργάνου σε περίπτωση αποτυχίας των διαπραγματεύσεων.

Εξέχουσας σημασίας είναι η ρύθμιση του τελευταίου νόμου για την εφαρμογή του μεσοπρόθεσμου πλαισίου με την οποία περιορίζεται σε σημαντικό βαθμό η επιδότηση της ανεργίας. Με βάση τον πιο πρόσφατο νόμο 3896/2011 περί των μέτρων εφαρμογής του Μεσοπρόθεσμου πλαισίου, προκειμένου να λάβει ο άνεργος ολόκληρο το δώρο Πάσχα, απαιτείται να έχει επιδοτηθεί για όλο το χρονικό διάστημα από 1^{ης} Ιανουαρίου μέχρι 30 Απριλίου (δηλ. για 4 μήνες αντί 3, που απαιτούσε το προγενέστερο νομοθετικό πλαίσιο), ενώ προκειμένου να λάβει ολόκληρο το δώρο Χριστουγέννων απαιτείται να έχει επιδοτηθεί για όλο το χρονικό διάστημα από 1^{ης} Μαΐου έως 31 Δεκεμβρίου (δηλ. για 8 μήνες αντί για 4 μήνες, που απαιτούσε το προγενέστερο νομοθετικό πλαίσιο). Ταυτόχρονα, προβλέπεται ότι από 1.1.2013 τα ημερήσια επιδόματα ανεργίας στην τετραετία δεν μπορεί να είναι περισσότερα των 450, ενώ από 1.1.2014 δεν μπορεί να είναι περισσότερα των 400. Φαίνεται επομένως ότι σε μια περίοδο ραγδαίας αύξησης της ανεργίας, αφενός ενισχύονται οι ευέλικτες εργασιακές σχέσεις τόσο στον δημόσιο και ευρύτερο δημόσιο όσο και στον ιδιωτικό τομέα, δεν λαμβάνεται καμία επιπλέον μέριμνα για τους ανέργους, ούτε λαμβάνονται μέτρα συγκράτησης των τιμών, αλλά αντίθετα αυξάνεται ο ΦΠΑ, αφετέρου επιδιώκεται η εξοικονόμηση πόρων για την εξυπηρέτηση του δανείου μέσω της περικοπής των επιδομάτων ανεργίας και συνεπώς της πλήρους αμερμηνσίας, σε αντίθεση με τις αρχές του κοινωνικού κράτους, για το πλέον αδύναμο κομμάτι της ελληνικής κοινωνίας, σε μια περίοδο δε που είναι αναμενόμενο ότι το ποσοστό της – επίσημης και ανεπίσημης – μακροχρόνιας ανεργίας θα αυξηθεί ραγδαία τα επόμενα χρόνια.

9.2.2.3. Θεμελιώδεις επεμβάσεις στο σύστημα συλλογικών διαπραγματεύσεων

Σε συνέχεια των προηγούμενων νόμων, ο νόμος 3899/2010 «Επείγοντα μέτρα εφαρμογής του προγράμματος στήριξης της ελληνικής οικονομίας» εισάγει ριζικές ανατροπές στο σύστημα των συλλογικών εργασιακών σχέσεων. Προβλέπεται ειδικότερα για πρώτη φορά η δυνατότητα σύναψης «ειδικών επιχειρησιακών συμβάσεων», οι οποίες θέτουν όρους και συνθήκες εργασίας δυσμενέστερους για τους εργαζομένους από αυτούς που προβλέπουν οι κλαδικές, ενώ ο ρόλος του Οργανισμού Μεσολάβησης και Διαιτησίας (ΟΜΕΔ) περιορίζεται στη ρύθμιση βασικών μισθών και ημερομισθίων.

Ειδικότερα:

Μέχρι την ψήφιση του ν. 3899/17.12.2010 η αρχή της εφαρμογής της ευνοϊκότερης για τον εργαζόμενο ρύθμισης σε περίπτωση συρροής σσε ίσχυε με απόλυτο τρόπο, δηλαδή δεν υπήρχε δυνατότητα απόκλισης από αυτήν σε καμία περίπτωση. Ο νόμος 3899/2010 εισήγαγε ένα νέο είδος επιχειρησιακής σσε, την «ειδική επιχειρησιακή σσε», με την οποία είναι δυνατόν να συμφωνούνται αποδοχές και άλλοι όροι εργασίας, οι οποίοι αποκλίνουν επί το δυσμενέστερο από τις αποδοχές και τους όρους εργασίας που προβλέπει η αντίστοιχη κλαδική σσε. Ο ν. 3899 υποβάλλει την κατάρτιση της ειδικής επιχειρησιακής σσε, καθώς και την παράταση και ανανέωσή της, στην τήρηση μιας προδικασίας: Τα ενδιαφερόμενα για τη σύναψη της ειδικής επιχειρησιακής σσε μέρη υποβάλλουν από κοινού στο Συμβούλιο Κοινωνικού Ελέγχου Επιθεώρησης Εργασίας (ΣΚΕΕΕ) αιτιολογική έκθεση με τους λόγους που δικαιολογούν την πρόθεσή τους να καταρτίσουν ειδική επιχειρησιακή σσε. Ωστόσο η γνωμοδότηση του ΣΚΕΕΕ δεν είναι δεσμευτική. Δηλαδή τα μέρη μπορούν να προχωρήσουν στην κατάρτιση της ειδικής επιχειρησιακής σσε παρά την αντίθετη γνωμοδότηση του Συμβουλίου.

Σύμφωνα με την παρ. 7 του άρθ. 2 του – προγενέστερου της αναγνώρισης των ειδικών επιχειρησιακών συμβάσεων εργασίας – ν. 3845/2010: «Οι όροι των Ομοιοεπαγγελματικών και Επιχειρησιακών Συμβάσεων Εργασίας μπορούν να αποκλίνουν έναντι των αντίστοιχων όρων Κλαδικών Συμβάσεων Εργασίας, καθώς και των Εθνικών Γενικών Συλλογικών Συμβάσεων Εργασίας και οι όροι των Κλαδικών Συμβάσεων Εργασίας μπορούν να αποκλίνουν έναντι των αντίστοιχων όρων Εθνικών Γενικών Συλλογικών Συμβάσεων Εργασίας. Με απόφαση του Υπουργού Εργασίας και Κοινωνικής Ασφάλισης μπορεί να ρυθμίζεται κάθε αναγκαία λεπτομέρεια για την εφαρμογή των διατάξεων της παραγράφου αυτής». Σχετικά με την έννοια της διάταξης αυτής έχουν διατυπωθεί περισσότερες απόψεις, ωστόσο η ορθή ερμηνεία είναι ότι η ρύθμιση της παρ. 7 του άρθ. 2 του ν. 3845/2010 στην ουσία καταργείται από την νεότερη ρύθμιση του ν. 3899/2010 για τις ειδικές επιχειρησιακές συλλογικές συμβάσεις εργασίας [Γ. Λεβέντης, Οι πρόσφατες ρυθμίσεις του Ν. 3899/10 για τις Συλλογικές Συμβάσεις Εργασίας και τη Διαιτησία, ΔΕΝ, τ. 1574, σελ. 100].

Οι σπουδαιότερες ρυθμίσεις του ν. 3899/2010 αναφορικό με **το θεσμό της διαιτησίας** είναι εκείνες που ρυθμίζουν τον τρόπο προσφυγής στη διαιτησία και το αντικείμενο της διαιτητικής απόφασης. Ειδικότερα: Οι νέες ρυθμίσεις εξακολουθούν να προβλέπουν τη δυνατότητα μονομερούς προσφυγής στη διαιτησία. Ωστόσο, ο ν. 3899 προβλέπει ότι, εφόσον η μεσολάβηση δεν ευδοκιμήσει, προσφυγή στη διαιτησία μπορεί να γίνεται μονομερώς όχι μόνο από τις συνδικαλιστικές οργανώσεις των εργαζομένων, αλλά και από τους εργοδότες, εφ' όσον το άλλο μέρος δεν αποδέχεται την πρόταση του μεσολαβητή. Ως προς το αντικείμενο της διαιτητικής διαδικασίας,

οι νέες ρυθμίσεις εισάγουν έναν σημαντικό περιορισμό: Με τη διαιτητική απόφαση καθορίζονται στο εξής μόνο βασικοί μισθοί ή/και ημερομίσθια. Οι λοιποί όροι εργασίας, όπως π.χ. επιδόματα, bonus, χρόνος εργασίας, άδειες, ρύθμιση άλλων θεσμικών όρων εργασίας (όπως διάρθρωση και πλήρωση των θέσεων εργασίας, προσλήψεις, καταγγελία, λόγοι και διαδικασία καταγγελίας, αποζημίωση λόγω καταγγελίας), δεν είναι δυνατόν πλέον να ρυθμίζονται με διαιτητική απόφαση. Επομένως, όλοι οι προηγούμενοι όροι εργασίας οι οποίοι δεν αποτελούν ή δεν περιέχουν ρύθμιση βασικών μισθών ή ημερομισθίων ρυθμίζονται πλέον μόνο με τις ελεύθερες συλλογικές διαπραγματεύσεις και τη σύναψη ΣΣΕ.

9.2.3. Αντίθεση των ανωτέρω ρυθμίσεων με θεμελιώδεις διατάξεις του Συντάγματος και σειρά Διεθνών Συμβάσεων και Συνθηκών

Με το Υπόμνημά της ενώπιον του Συμβουλίου της Επικρατείας σχετικά με την **αντισυνταγματικότητα του προεδρικού διατάγματος «Ρυθμίσεις εργασιακών θεμάτων για τις ανάγκες εφαρμογής του προγράμματος σταθερότητας της ελληνικής οικονομίας»**, η ΓΣΕΕ επισημαίνει μεταξύ άλλων ότι με τις προωθούμενες ρυθμίσεις πλήττεται η συλλογική αυτονομία (22 παρ. 2 Σ), το δικαίωμα της συνδικαλιστικής ελευθερίας (23 παρ. 1 Σ), το κοινωνικό δικαίωμα της εργασίας (22 παρ. 1 Σ), της ισότητας (4 παρ. 1 Σ), της ανθρώπινης αξιοπρέπειας (5 παρ. 1 Σ), ενώ παραβιάζεται η αρχή του κοινωνικού κράτους δικαίου (25 παρ. 1 Σ) και σειρά άλλων θεμελιωδών δικαιωμάτων. Επισημαίνει επίσης και ότι όλες αυτές οι προσβολές, υποσκάπτουν τη συνδικαλιστική λειτουργία και δράση της Οργάνωσης, η οποία δράση υλοποιείται κυρίως μέσω της σύναψης της Εθνικής Γενικής Συλλογικής Σύμβασης Εργασίας, ενώ ταυτόχρονα συνεπιφέρουν δραματική μείωση του επιπέδου προστασίας και αποστέρηση εργασιακών δικαιωμάτων των εργαζομένων.

Σύμφωνα επίσης με την **από 10.6.2010 απόφασή της, η Εθνική Επιτροπή για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου** διατύπωσε την ανάγκη διαρκούς σεβασμού των θεμελιωδών δικαιωμάτων κατά την άσκηση της στρατηγικής εξόδου της οικονομίας και της κοινωνίας από την κρίση του εξωτερικού χρέους και την έντονη ανησυχία της, ότι οι εξελίξεις στο εθνικό οικονομικό περιβάλλον, όπως επιτείνονται από τις διεθνείς οικονομικές πιέσεις και την απροθυμία των διεθνών πιστωτών να βρεθούν σταθερές και μακροχρόνιες λύσεις στην κρίση χρέους, οδηγούν πλέον σε υπαρκτή διατάραξη των κοινωνικών ισορροπιών σε βάρος των ανθρωπίνων δικαιωμάτων με πολλαπλές, αλυσιδωτές και παράλληλες επιπτώσεις στην εγγύηση απόλαυσης των κοινωνικών δικαιωμάτων μέσω της διακινδύνευσης των ατομικών δικαιωμάτων και το αντίστροφο.

9.2.4. Η προσφυγή της ΓΣΕΕ στην Επιτροπή Εμπειρογνομόνων για την Εφαρμογή Συμβάσεων και Συστάσεων της Διεθνούς Οργάνωσης Εργασίας

Κεντρικά ζητήματα τα οποία ανέδειξε η προσφυγή της ΓΣΕΕ ενώπιον της Επιτροπής Εμπειρογνομόνων για την Εφαρμογή των Συμβάσεων και Συστάσεων της Διεθνούς Οργάνωσης Εργασίας αποτέλεσαν η παράνομη κρατική παρέμβαση με μέτρα μόνιμου χαρακτήρα στο σύστημα συλλογικών διαπραγματεύσεων, η κατάργηση των κατώτατων ορίων προστασίας που επί δεκαετίες διασφαλίζονται από της Εθνικές Γενικές Συλλογικές Συμβάσεις Εργασίας, η απορρύθμιση των εργασιακών σχέσεων και οι σοβαρές επιπτώσεις τους στα δικαιώματα των εργαζομένων, οι δραστηκές μειώσεις στους μισθούς και τις συντάξεις και η ανατροπή των ασφαλιστικών δικαιωμάτων και των προσδοκιών των εργαζομένων. Ουσιαστικά η ΓΣΕΕ αναδεικνύει την βίαιη ανατροπή της έννομης εργασιακής τάξης στην χώρα με μόνιμου χαρακτήρα βλαπτικές μεταβολές οι οποίες δεν έχουν κανένα ποσοτικά μετρήσιμο προσδόκιμο αποτέλεσμα. Η ΓΣΕΕ επισημαίνει ιδίως ότι «με τα συγκεκριμένα νομοθετικά μέτρα, με τα οποία παρεμβαίνει το κράτος στη συλλογική αυτονομία και τις ελεύθερες συλλογικές διαπραγματεύσεις, περιορίζει τη δεσμευτική ισχύ και το περιεχόμενο των συλλογικών συμβάσεων εργασίας, αποδομεί τις εργασιακές σχέσεις και τα κοινωνικά κεκτημένα, πλήττοντας καίρια εργασιακά δικαιώματα που έχουν κατακτηθεί με αγώνες και το εισόδημα των εργαζομένων». Επισημαίνει παράλληλα «την ποιοτική και ποσοτική επιδείνωση της αγοράς εργασίας στον έναν χρόνο εφαρμογής των μέτρων, η οποία αποδυναμώνει δραστικά τα συνδικάτα και τους εργαζομένους», καθώς και «τον διαρκή και άνισο χαρακτήρα των αδικαιολόγητων μέτρων, που όχι μόνο αντιβαίνει στις αρχές της ΔΟΕ, αλλά καθιστά μισθούς και δικαιώματα βασικό μοχλό δημοσιονομικής προσαρμογής, χωρίς πλέγμα κοινωνικής προστασίας και σε συνθήκες εκφυλισμού του κοινωνικού διαλόγου»⁵⁹.

Η ΓΣΕΕ επικεντρώνεται στην καταγγελία περί παραβιάσεων σειράς Διεθνών Συμβάσεων Εργασίας και ειδικότερα της ΔΣΕ υπ' αριθ. 98/1949 περί του Δικαιώματος Συνδικαλιστικής Οργάνωσης και Συλλογικής Διαπραγμάτευσης, της ΔΣΕ υπ' αριθ. 87/1948 για την Συνδικαλιστική Ελευθερία και την Προστασία του Δικαιώματος Οργάνωσης, της ΔΣΕ υπ' αριθ. 154/1981 για τις Συλλογικές Διαπραγματεύσεις, της ΔΣΕ υπ' αριθ. 100/1951 για την Ισότητα στην Αμοιβή, της ΔΣΕ υπ' αριθ. 111/1958 για τις Διακρίσεις στην Απασχόληση και το Επάγγελμα, της ΔΣΕ υπ' αριθ. 156/1981 για τους Εργαζόμενους με Οικογενειακές Υποχρεώσεις, της ΔΣΕ υπ' αριθ. 138/1973 για τα Κατώτατα Ηλικιακά Όρια Εργασίας, της ΔΣΕ υπ' αριθ. 102/1952 για τα Ελάχιστα Επίπεδα Κοινωνικής Προστασίας, της ΔΣΕ 122/1984 για την Πολιτική Απασχόλησης, της ΔΣΕ υπ' αριθ. 95/1949 για την Προστασία των Μισθών, της ΔΣΕ 81/1947 για την

---

59. Βλ. Δελτίο Τύπου ΓΣΕΕ, 14.6.2011.

Επιθεώρηση Εργασίας και της ΔΣΕ υπ' αριθ. 150/1978 για τις Δημόσιες Υπηρεσίες Απασχόλησης.

Επισημαίνονται ειδικότερα τα εξής σημεία:

Σχετικά με την εφαρμογή της **ΔΣΕ υπ' αριθ. 98/1949 περί του δικαιώματος συνδικαλιστικής οργάνωσης και συλλογικής διαπραγμάτευσης**, της **ΔΣΕ 87/1948 για την συνδικαλιστική ελευθερία και την προστασία του δικαιώματος οργάνωσης** και της **ΔΣΕ υπ' αριθ. 154/1981 για τις συλλογικές διαπραγματεύσεις**, η ΓΣΕΕ επισημαίνει ότι ο νόμος 1876/1990 για τις ελεύθερες συλλογικές διαπραγματεύσεις και τις συλλογικές συμβάσεις εργασίας ήταν αποτέλεσμα της «κοινωνικής συμφωνίας» που επετεύχθη το 1990, με ομοφωνία όλων των κομμάτων της Βουλής και με την προηγούμενη (μετά από διενέργεια κοινωνικού διαλόγου) συμφωνία της ΓΣΕΕ και των εργοδοτικών οργανώσεων. Ότι ο νόμος αυτός, έχοντας ενσωματώσει τη βασική διεθνή και συνταγματική αρχή του κοινωνικού κράτους και του κοινωνικού δικαιώματος στην εργασία, προώθησε τη συλλογική αυτονομία και διασφάλισε έναν μηχανισμό διαμόρφωσης κατωτάτων ορίων προστασίας της εργασίας, που δεν καθοριζόταν αποκλειστικά από τις διακυμάνσεις της προσφοράς και της ζήτησης είτε μόνο από τον συσχετισμό των δυνάμεων μεταξύ των μερών. Στη συνέχεια η ΓΣΕΕ επισημαίνει ότι από το 2010 ελήφθησαν, χωρίς να προηγηθεί κοινωνικός διάλογος, νομοθετικά μέτρα μόνιμου χαρακτήρα με τα οποία αναδιαρθρώνεται θεμελιωδώς ο χαρακτήρας των ατομικών και συλλογικών εργασιακών σχέσεων της χώρας (κατάργηση της αρχής της εφαρμογής της ευνοϊκότερης ρύθμισης κατά τη συρροή συλλογικών συμβάσεων εργασίας, κατάργηση του προβλεπόμενου από την ΕΓΣΣΕ κατώτατου μισθού για τους νέους και τους ανήλικους εργαζόμενους, μειώσεις μισθών) κατά παραβίαση της αρχής της αναλογικότητας, της προσφορότητας και της αναγκαιότητας και χωρίς να ληφθεί υπόψη το κοινωνικό κόστος της εφαρμογής των μέτρων αυτών. Ότι πρόκειται για μέτρα κοινωνικά άδικα, που εισάγουν διακρίσεις σε βάρος κατηγοριών εργαζομένων, κυρίως των πιο αδύναμων. Η ΓΣΕΕ τονίζει παράλληλα ότι, έπειτα από την αναγνώριση της δυνατότητας σύναψης ειδικών επιχειρησιακών συλλογικών συμβάσεων εργασίας με το νόμο του Δεκεμβρίου 2010, θα μπορεί υπό την απειλή των απολύσεων να εκβιάζεται η βούληση σωματείων ώστε να συμφωνήσουν στην διάρρηξη του επιπέδου προστασίας που εξασφαλίζεται με τις κλαδικές συλλογικές συμβάσεις εργασίας, καθώς επίσης επισημαίνει τον κίνδυνο του φαινομένου του εργοδοτικού συνδικαλισμού.

Σχετικά με την εφαρμογή της **ΔΣΕ υπ' αριθ. 100/1951 για την ισότητα στην αμοιβή** και της **ΔΣΕ υπ' αριθ. 111/1958 για τις διακρίσεις στην απασχόληση και το επάγγελμα**, η ΓΣΕΕ επισημαίνει ότι οι Εθνικές Γενικές Συλλογικές Συμβάσεις Εργασίας παρείχαν έως τώρα θεμελιώδεις θεσμικές εγγυήσεις για την ισότητα μεταξύ ανδρών και γυναικών όσον αφορά τα κατώτατα όρια μισθών και συνθηκών εργασίας και

συνέβαλαν σημαντικά στον περιορισμό του μισθολογικού χάσματος μεταξύ των φύλων. Επισημαίνει παράλληλα ότι τα νέα νομοθετικά μέτρα αναμένεται να οδηγήσουν σε αύξηση των πολλαπλών διακρίσεων λόγω φύλου, εθνοτικής ή φυλετικής καταγωγής, ηλικίας, οικογενειακών υποχρεώσεων ή αναπηρίας. Τονίζει παράλληλα ότι οι γυναίκες υπερεκπροσωπούνται στις επισφαλείς και χαμηλά αμειβόμενες μορφές απασχόλησης, καθώς και ότι αναμένεται να συμπαρασυρθεί το επίπεδο των μισθών και των όρων εργασίας κατηγοριών εργαζομένων που ήδη εξαιρούνται (εν όλω ή εν μέρει) από την εργατική νομοθεσία, όπως οι οικιακοί εργαζόμενοι και οι αγροτικοί εργάτες.

Σχετικά με την εφαρμογή της **ΔΣΕ υπ' αριθ. 122/1964 για την πολιτική απασχόλησης**, η ΓΣΕΕ επισημαίνει ότι τα μέτρα που υιοθετήθηκαν στο πλαίσιο της εφαρμογής των προβλέψεων του Μνημονίου ελήφθησαν χωρίς να προηγηθεί κοινωνικός διάλογος, καθώς τα σχετικά νομοσχέδια ψηφίστηκαν με τη διαδικασία του κατεπείγοντος.

Σχετικά με την εφαρμογή της **ΔΣΕ υπ' αριθ. 95/1949 για την προστασία των μισθών**, η ΓΣΕΕ επισημαίνει τις σημαντικές μειώσεις στους μισθούς των εργαζομένων με συμβάσεις ιδιωτικού δικαίου στον δημόσιο και τον ευρύτερο δημόσιο τομέα καθώς επίσης επιστράφηκε την προσοχή στο άρθρο 41 του ν. 3863/2010, σύμφωνα με το οποίο η κατάταξη απαιτήσεων οργανισμών και φορέων Κοινωνικής Ασφάλισης σε διαδικασίες αφερεγγυότητας αναβαθμίζεται στην ίδια τάξη προνομίου και συρρέει με τις εργατικές μισθολογικές απαιτήσεις καθώς και στο άρθρο 75 του ν. 3863/2010 που προβλέπει ότι η αποζημίωση απόλυσης είναι δυνατόν να καταβάλλεται σε δίμηνες δόσεις, ρυθμίσεις που καθιστά ακόμα πιο επισφαλή και αβέβαιη τη θέση των εργαζομένων και των οικογενειών τους.

Με την έκδοση συμπερασμάτων για την Ελλάδα ολοκληρώθηκε στην 100ή Διεθνή Διάσκεψη Εργασίας η πρώτη διαδικασία ακρόασης της καταγγελίας της ΓΣΕΕ για τα νομοθετικά μέτρα της κυβέρνησης που επιβλήθηκαν από τον Ιανουάριο του 2010. Η Επιτροπή για τον Έλεγχο της Εφαρμογής των Διεθνών Συμβάσεων υιοθέτησε μια σειρά συμπερασμάτων ως προς την συμβατότητα των νομοθετικών μέτρων με το πλαίσιο που θέτουν οι ΔΣΕ της ΔΟΕ. Ειδικότερα:

Σε σχέση με την εφαρμογή της **ΔΣΕ υπ' αριθ. 98/1949 περί του δικαιώματος συνδικαλιστικής οργάνωσης και συλλογικής διαπραγμάτευσης** και της **ΔΣΕ 87/1948 για την συνδικαλιστική ελευθερία και την προστασία του δικαιώματος οργάνωσης**, η Επιτροπή επισημαίνει ότι οι περιορισμοί στη συλλογική διαπραγμάτευση ως μέρος μιας πολιτικής σταθεροποίησης, θα έπρεπε να επιβάλλονται μόνο ως εξαιρετικό μέτρο και μόνο στο βαθμό που είναι αναγκαίο και χωρίς να υπερβαίνουν μια εύλογη χρονική περίοδο, ενώ θα έπρεπε επίσης να συνοδεύονται από επαρκείς εγγυήσεις για την προστασία του επιπέδου ζωής των εργαζομένων. Παράλληλα συστήνει στην Κυβέρνηση να εντείνει τις προσπάθειες και να πραγματοποιήσει πλήρη και ειλι-

κρινή διάλογο με τους κοινωνικούς συνομιλητές ώστε να επανεξεταστούν οι επιπτώσεις των μέτρων λιτότητας και να διαφυλαχθεί η τήρηση των διατάξεων των ΔΣΕ.

Σχετικά με την εφαρμογή της ΔΣΕ υπ' αριθ. 100/1951 για την ισότητα στην αμοιβή και της ΔΣΕ υπ' αριθ. 111/1958 για τις διακρίσεις στην απασχόληση και το επάγγελμα, η Επιτροπή Εμπειρογνομόνων παραπέμπει στις σχετικές παρατηρήσεις της κατά την διάσκεψη του 2008 και επαναλαμβάνει το αίτημά της για την προώθηση του κοινωνικού διαλόγου, συμπεριλαμβανομένης της συλλογικής διαπραγματεύσεως, ως μέσου βελτίωσης των αμοιβών σε επαγγέλματα και τομείς δραστηριότητας όπου απασχολούνται κατά κύριο λόγο γυναίκες. Παράλληλα επισημαίνει την ανάγκη για λήψη μέτρων μέσα από τριμερή συνεργασία που στοχεύουν στην ενίσχυση της ισότητας ευκαιριών και μεταχείρισης ευάλωτων ομάδων, ιδιαίτερα των Ρομά και των Ελλήνων Μουσουλμάνων.

Σχετικά με την εφαρμογή της ΔΣΕ υπ' αριθ. 122/1964 για την πολιτική απασχόλησης, η Επιτροπή Εμπειρογνομόνων επισημαίνει ότι ο κοινωνικός διάλογος είναι απαραίτητος υπό κανονικές συνθήκες και γίνεται ακόμα πιο απαραίτητος σε εποχές κρίσης.

Σχετικά με την εφαρμογή της ΔΣΕ υπ' αριθ. 95/1949 για την προστασία των μισθών, η Επιτροπή Εμπειρογνομόνων επιφυλάχθηκε να απαντήσει σε αναμονή των παρατηρήσεων από την πλευρά της κυβέρνησης.

Συνοψίζοντας, επισημαίνονται τα εξής βασικά συμπεράσματα στα οποία κατέληξε ομόφωνα η Επιτροπή της Διεθνούς Οργάνωσης Εργασίας, μετά από εκτενή συζήτηση και εκτίμηση των στοιχείων που παρέθεσε η ΓΣΕΕ⁶⁰:

1. Οι συνέπειες των μεταρρυθμίσεων είναι ευρύτερες και υπερβαίνουν το προς εξέταση θέμα.
2. Η ελληνική Κυβέρνηση, κατά την άσκηση της πολιτικής της, πρέπει να σέβεται τη θεμελιώδη αρχή ότι οι περιορισμοί στη συλλογική αυτονομία και τις ελεύθερες συλλογικές διαπραγματεύσεις, στο πλαίσιο μιας πολιτικής σταθεροποίησης, μπορούν να επιβληθούν μόνο ως **κατ' εξαίρεση** μέτρο, να είναι **περιορισμένης διάρκειας** και να συνοδεύονται από **κατάλληλες και επαρκείς εγγυήσεις για την προστασία των όρων διαβίωσης** των εργαζομένων. Για όλα αυτά ζητά από την Κυβέρνηση πλήρη ενημέρωση.
3. Η ελληνική Κυβέρνηση πρέπει να προχωρήσει άμεσα σε **πλήρη και ειλικρινή διάλογο** με τους κοινωνικούς εταίρους, **ώστε να αναθεωρήσει** τα περιοριστικά μέτρα που έχει ήδη λάβει, αλλά και αυτά που πρόκειται να λάβει, επανεκτιμώντας τις επιπτώσεις τους σε βάρος των εργαζομένων.

---

60. Δελτίο Τύπου ΓΣΕΕ, 14.6.2011.

4. Η ελληνική Κυβέρνηση πρέπει να παράσχει μέσα στο 2011 λεπτομερή ενημέρωση στην Επιτροπή Εμπειρογνομόνων για την εφαρμογή των Διεθνών Συμβάσεων και Συστάσεων πάνω στα θέματα που έχει υποβάλει και κατήγγειλε η ΓΣΕΕ ήδη από τον Ιούλιο του 2010, καθώς και πάνω στις επιπτώσεις των περιοριστικών μέτρων στην εφαρμογή της ΔΣΕ αρ. 98.
5. Η ελληνική Κυβέρνηση πρέπει να παράσχει τα στοιχεία που θα της ζητηθούν από την ειδική ανώτατη αποστολή που θα αποστείλει η Διεθνής Οργάνωση Εργασίας στην Ελλάδα, η οποία θα έχει συναντήσεις και με αξιωματούχους του Διεθνούς Νομισματικού Ταμείου και της Ευρωπαϊκής Ένωσης.

9.3. Αλλαγές στην εργατική νομοθεσία στην εποχή του Μνημονίου

Οι αλλαγές στην εργατική νομοθεσία περιλαμβάνονται στον Πίνακα 28, στα πλαίσια της συστηματικής παρακολούθησης των εξελίξεων στο πεδίο των εργασιακών σχέσεων και εστιάζονται σε αυτές που επήλθαν στην εργατική νομοθεσία με αφορμή την εφαρμογή του μηχανισμού στήριξης της ελληνικής οικονομίας τον Μάιο του 2010. Ορισμένοι κανόνες δικαίου, ιδίως ο νόμος 3833/2010 υιοθετήθηκαν πριν την σύναψη της δανειακής σύμβασης και την τυπική ψήφιση του «Μνημονίου» (Νόμος 3835/2010), εντάσσονται όμως στην λογική της περικοπής αποδοχών και επιδομάτων με σκοπό την εξυπηρέτηση του εξωτερικού χρέους και των πιστωτών της χώρας.

Σε άλλη περίπτωση, όπως αυτή του νόμου 3846/2010 θα πρέπει να επισημανθεί πως ο συγκεκριμένος νόμος τυπικά έπεται του 3845/2010 επειδή δημοσιεύτηκε αργότερα από την κύρωση του Μνημονίου. Όμως περιλαμβάνει ρυθμίσεις για τις εργασιακές σχέσεις που επί της ουσίας υιοθετήθηκαν πριν από τον μνημόνιο και τον νόμο 3845/2010, ο οποίος ψηφίστηκε με την μορφή του κατεπείγοντος.

Η επιλογή των τεσσάρων χρονικών περιόδων κατανομής των νομοθετικών μεταρρυθμίσεων δεν έγινε αυθαίρετα, αλλά με κριτήριο το γεγονός ότι στην συνείδηση του κόσμου της εργασίας από τον Μάρτιο του 2010 μέχρι τον Ιούνιο του 2011 μεγάλοι σταθμοί στο πεδίο των ανατροπών της εργατικής νομοθεσίας αποτέλεσαν οι εξής: α) η άνοιξη του 2010 με την υιοθέτηση του μνημονίου και τις περικοπές σε αποδοχές και επιδόματα, β) το καλοκαίρι του 2010 με την ριζική μεταρρύθμιση του συστήματος κοινωνικής ασφάλισης με νόμο που περιελάμβανε πολλές διατάξεις σχετικά με τις εργασιακές σχέσεις, γ) τα τέλη του 2010 με έντονη την συζήτηση γύρω από το επονομαζόμενο τότε και ως «πολυνομοσχέδιο» για τις εργασιακές σχέσεις και δ) το καλοκαίρι του 2011 με την υιοθέτηση του μεσοπρόθεσμου πλαισίου δημοσιονομικής στρατηγικής και του εφαρμοστικού νόμου.

Επίσης τέσσερις είναι και οι γενικές κατηγορίες κατανομής των επιμέρους πεδίων μεταρρύθμισης της εργατικής νομοθεσίας: α) τα εισοδήματα και οι αποδοχές των

εργαζομένων, β) το ατομικό εργατικό δίκαιο, γ) το συλλογικό εργατικό δίκαιο και δ) ευρύτερα ζητήματα απασχόλησης και ανεργίας.

Τέλος, απαιτείται να τονιστεί ότι: α) ο παρακάτω πίνακας δεν είναι εξαντλητικός, β) απευθύνεται κυρίως σε μη νομικούς και γ) αποσκοπεί κυρίως στην εξασφάλιση της δυνατότητας κωδικοποίησης των σημαντικότερων μεταρρυθμίσεων. **Βασική φιλοδοξία του** είναι να αποτελέσει ένα **εύχρηστο ευρετήριο** των νομοθετικών κειμένων που άλλαξαν το θεσμικό πλαίσιο στο πεδίο των εργασιακών σχέσεων. Πρόκειται, έτσι για έναν δυναμικό πίνακα, ο οποίος θα πρέπει να ενημερώνεται τακτικά και να εμπλουτίζεται με τις επιμέρους νομοθετικές ή άλλες πρωτοβουλίες, είτε αυτές αναλαμβάνονται προς εκπλήρωση των υποχρεώσεων της χώρας, όπως αυτές προκύπτουν από τον «Νόμο» 3845/2010 και την δανειακή σύμβαση, είτε όχι.

Πίνακας 28: Αλλαγές στην εργατική νομοθεσία στην εποχή του Μνημονίου

Πεδίο	Πριν τον μηχανισμό Στήριξης (N. 3833/2010, N.3844/2010 και N.3846/2010)	Έως 06/2010 (N.3845/2010, N. 3847/2010 και N.3863/2010)	Έως 12/2010 (N. 3871/2010 και N.3899/2010)	Έως 06/2011 (N.3920/2011, N.3979/2011, N.3986/2011, Σχέδιο Νόμου ΣΕΠΕ)
1. ΕΙΣΟΔΗΜΑ και ΑΠΟΔΟΧΕΣ				
<p>Μείωση αποδοχών στον δημόσιο και ευρύτερο δημόσιο τομέα</p>	<p>α) Οι πάσης φύσεως τακτικές αποδοχές και εν γένει αμοιβές εργαζομένων σε ΝΠΙΔ που ανήκουν στο κράτος ή επιχορηγούνται τακτικά από τον Κρατικό Προϋπολογισμό κλπ μειώνονται κατά 7% (N. 3833).</p>	<p>α) Οι πάσης φύσεως τακτικές αποδοχές και εν γένει αμοιβές εργαζομένων σε ΝΠΙΔ που ανήκουν στο κράτος ή επιχορηγούνται τακτικά από τον Κρατικό Προϋπολογισμό κλπ μειώνονται κατά 3% (N.3845).</p>	<p>α) Προστίθενται 6 νέες παράγραφοι στο άρθρο τρίτο του νόμου 3845/2010 και εισάγονται ρυθμίσεις στην κατεύθυνση της συρρίκνωσης των εργατικών εισοδημάτων (N.3899). Ειδικότερα:</p> <p>1) τίθεται μηνιαίο ανώτατο όριο αποδοχών 4.000 ευρώ σε φορείς που υπάγονται στον νόμο 3429/2005 (ΔΕΚΟ),</p> <p>2) μειώνονται περαιτέρω από 1^{ης}/1/2011 οι πάσης φύσεως αποδοχές και επιδόματα των εργαζομένων στις επιχειρήσεις που υπάγονται στο πρώτο κεφάλαιο του νόμου 3429/2005 κατά 10% (με εξαίρεση το οικογενειακό και το ανθυγιεινό επίδομα) για τις περιπτώσεις συνολικών μηνιαίων αποδοχών άνω των 1.800 ευρώ και μέχρι αυτό το όριο, υπό τον επιπλέον όρο ότι το σύνολο των περικοπών δεν ξεπερνά το 25% του συνόλου των μηνιαίων αποδοχών του εργαζόμενου.</p> <p>3) περιορίζεται στο 10% του συνόλου των ετήσιων πάσης φύσεως αποδοχών και επιδομάτων (όπως θα έχουν διαμορφωθεί μετά τις μειώσεις που προηγήθηκαν) το ποσό που αντιστοιχεί ειδικότερα σε υπερωρία, υπερεργασία, εργασία κατά την διάρκεια κυριακάτικης ή άλλης αργίας, έξοδα μετακίνησης ή εκτός έδρας και οδοιπορικά.</p> <p>4) όσοι πρόκειται να μεταταχθούν αλλά και όσοι έχουν ήδη μεταταχθεί από 1/1/2010 από οποιονδήποτε φορέα του δημοσίου σε άλλον φορέα του δημοσίου με οποιαδήποτε εργασιακή σχέση, δικαιούνται το σύνολο των αποδοχών που προβλέπεται για την θέση την οποία καταλαμβάνουν χωρίς να διατηρούν δικαίωμα σε τυχόν διαφορά από αποδοχές που ελάμβαναν πριν την μετάταξη ή την μεταφορά.</p> <p>β) Επεκτείνεται και στο 2011 η εισοδηματική πολιτική των μηδενικών αυξήσεων του Ν. 3833 για το 2010 στους εργαζόμενους στο Δημόσιο, τα ΝΠΙΔΔ τους ΟΤΑ και τα ΝΠΙΔ που ανήκουν σε ΟΤΑ-ΟΚΑ ή επιχορηγούνται τακτικά από τον προϋπολογισμό καθώς και σε επιχειρήσεις του Ν. 3429/2005 (ΔΕΚΟ).</p>	

Πεδίο	Πριν τον μηχανισμό Στήριξης (N. 3833/2010, N.3844/2010 και N.3846/2010)	Έως 06/2010 (N.3845/2010, N. 3847/2010 και N.3863/2010)	Έως 12/2010 (N. 3871/2010 και N.3899/2010)	Έως 06/2011 (N.3920/2011, N.3979/2011, N.3986/2011, Σχέδιο Νόμου ΣΕΠΕ)
1. ΕΙΣΟΔΗΜΑ και ΑΠΟΔΟΧΕΣ				
Μείωση αποδοχών στον ιδιωτικό τομέα				
Μείωση δώρων/επιδομάτων στον δημόσιο και ευρύτερο δημόσιο τομέα	<p>α) Τα επιδόματα, Χριστουγέννων, Πάσχα και αδείας των: i) υπαλλήλων και ii) εργαζομένων με σχέση εργασίας ιδιωτικού δικαίου στο Δημόσιο, ΝΠΔΔ, ΟΤΑ, Ένοπλες δυνάμεις και iii) εργαζομένων σε ΝΠΙΔ που ανήκουν στο κράτος ή επιχορηγούνται τακτικά από τον Κρατικό Προϋπολογισμό κλπ μειώνονται κατά 30%.</p> <p>β) Μείωση πάσης φύσεως επιδομάτων υπαλλήλων και εργαζομένων με σχέση εργασίας ιδιωτικού δικαίου στο Δημόσιο, ΝΠΔΔ, ΟΤΑ, Ένοπλες δυνάμεις κλπ κατά 12% (N. 3833).</p>	<p>α) Τα επιδόματα, Χριστουγέννων, Πάσχα και αδείας των: i) υπαλλήλων και ii) εργαζομένων με σχέση εργασίας ιδιωτικού δικαίου στο Δημόσιο, ΝΠΔΔ, ΟΤΑ, Ένοπλες δυνάμεις και iii) εργαζομένων σε ΝΠΙΔ που ανήκουν στο κράτος ή επιχορηγούνται τακτικά από τον Κρατικό Προϋπολογισμό κλπ καθορίζονται σε 500 ευρώ, 250 ευρώ και 250 ευρώ αντίστοιχα εφόσον το σύνολο των αμοιβών δεν υπερβαίνει τις 2.500 ευρώ μηνιαίως (N.3845).</p> <p>β) Τα ανωτέρω επιδόματα αναπροσαρμόζονται κατά ενιαίο ποσοστό έπειτα από οικονομική μελέτη εφόσον το επιτρέπουν οι οικονομικές δυνατότητες των ταμείων και η δημοσιονομική κατάσταση της χώρας (N.3863).</p> <p>γ) Τα επιδόματα, Χριστουγέννων, Πάσχα και αδείας των: i) υπαλλήλων και ii) εργαζομένων με σχέση εργασίας ιδιωτικού δικαίου στο Δημόσιο, ΝΠΔΔ, ΟΤΑ, Ένοπλες δυνάμεις και iii) εργαζομένων σε ΝΠΙΔ που ανήκουν στο κράτος ή επιχορηγούνται τακτικά από τον Κρατικό Προϋπολογισμό κλπ επανακαθορίζονται σε 400 ευρώ, 200 ευρώ και 200 ευρώ αντίστοιχα εφόσον το σύνολο των αμοιβών δεν υπερβαίνει τις 2.500 ευρώ μηνιαίως (N.3847).</p> <p>δ) Μείωση πάσης φύσεως επιδομάτων υπαλλήλων και εργαζομένων με σχέση εργασίας ιδιωτικού δικαίου στο Δημόσιο, ΝΠΔΔ, ΟΤΑ, Ένοπλες δυνάμεις κλπ κατά 8%. Ελλείψει επιδομάτων μειώνονται οι αποδοχές κατά 3% (N.3845)</p>		

Πεδίο	Πριν τον μηχανισμό Στήριξης (N. 3833/2010, N.3844/2010 και N.3846/2010)	Έως 06/2010 (N.3845/2010, N. 3847/2010 και N.3863/2010)	Έως 12/2010 (N. 3871/2010 και N.3899/2010)	Έως 06/2011 (N.3920/2011, N.3979/2011, N.3986/2011, Σχέδιο Νόμου ΣΕΠΕ)
2. ΑΤΟΜΙΚΟ ΕΡΓΑΤΙΚΟ ΔΙΚΑΙΟ				
Αυτοαπασχόληση	Θέσπιση νέου «τεκμηρίου» υπέρ της μισθωτής εργασίας για περιπτώσεις ψευδο-αυτοαπασχόλησης (μπλοκάκι), όπως κυρίως η επί 9μηνο απασχόληση σε έναν εργοδότη κατά κύρια ή αποκλειστική απασχόληση, αλλά με το βάρος απόδειξης στην εργατική πλευρά (N. 3846).			
Συμβάσεις εργολαβίας εταιρειών παροχής υπηρεσιών		Ορίζονται υποχρεωτικές αναφορές στο κείμενο της προσφοράς του εργολάβου με σκοπό την ανάληψη υπηρεσιών καθαρισμού ή φύλαξης στον δημόσιο και ευρύτερο δημόσιο τομέα. Ρητή και καθολική εις ολόκληρον και αλληλέγγυα ευθύνη θεσπίζεται μόνο μεταξύ εργολάβου και τυχόν υπεργολάβου και όχι μεταξύ εργολάβου και αποδέκτη υπηρεσιών-αναθέτοντα το έργο. Κυρώσεις και έκπτωση εργολάβου σε περίπτωση παραβίασης της εργατικής νομοθεσίας (N.3863).		
Εταιρείες Προσωρινής Απασχόλησης	Επαναρρυθμίζεται το καθεστώς ενοικίασης εργαζομένων με ορισμένες επιπλέον προστατευτικές διατάξεις (N. 3846).	Εμπλοκή των ΕΠΑ στην επαναπροώθηση συγκεκριμένων κατηγοριών ανέργων (ηλικίες 55-64) στην απασχόληση με επιδότησή τους από τον ΟΑΕΔ (N. 3845, βλ. <i>επιδότηση ανεργίας</i>)	Η ανώτατη διάρκεια δανεισμού εργαζομένου από Εταιρεία Προσωρινής Απασχόλησης διπλασιάζεται -από 18 σε 36 μήνες- ενώ καταργείται και η δικαιολογητική βάση υπέρβασης του 12μήνου, δηλαδή η αναπλήρωση εργαζομένου που η σχέση εργασίας του είναι σε αναστολή (N.3899).	

Πεδίο	Πριν τον μηχανισμό Στήριξης (N. 3833/2010, N.3844/2010 και N.3846/2010)	Έως 06/2010 (N.3845/2010, N. 3847/2010 και N.3863/2010)	Έως 12/2010 (N. 3871/2010 και N.3899/2010)	Έως 06/2011 (N.3920/2011, N.3979/2011, N.3986/2011, Σχέδιο Νόμου ΣΕΠΕ)
2. ΑΤΟΜΙΚΟ ΕΡΓΑΤΙΚΟ ΔΙΚΑΙΟ				
Τηλεργασία	Ρυθμίζονται: i) ο τρόπος σύναψης και το πλαίσιο λειτουργίας της σύμβασης εργασίας για τηλεργασία και ii) η δυνατότητα μετατροπής της κανονικής εργασίας σε τηλεργασία (N.3846)			
Δοκιμαστική περίοδος- Προσωρινή εργασία- Συμβάσεις ορισμένου χρόνου			<p>Η διάρκεια της δοκιμαστικής περιόδου εξαπλασιάζεται, από δύο μήνες σε δώδεκα. Για όλες τις συμβάσεις αορίστου χρόνου οι πρώτοι δώδεκα μήνες λογίζονται αυτοδίκαια και αδιακρίτως ως απασχόληση δοκιμαστικής περιόδου με αποτέλεσμα να μπορεί ο εργοδότης να διακόψει στο σημείο αυτό την σχέση εργασίας χωρίς να καταβάλει καμία αποζημίωση. Επί της ουσίας με αυτόν τον τρόπο εισάγεται ένα γενικευμένο μοντέλο μιας ιδιότυπης σύμβασης ορισμένου χρόνου ετήσιας διάρκειας (N.3899).</p>	<p>α) Ρυθμίζεται νομοθετικά η αυτοδίκαιη μετατροπή της σύμβασης ορισμένου χρόνου σε αορίστου χρόνου, σε περίπτωση πρόωρης καταγγελίας, εάν στην σύμβαση υπάρχει όρος για την εφαρμογή της νομοθεσίας συμβάσεων εργασίας αορίστου χρόνου για την λύση της. Σε αυτήν την περίπτωση η μετατροπή επέρχεται κατά τον χρόνο της πρόωρης λύσης της σύμβασης (N.3986).</p> <p>β) Εισάγονται μεταρρυθμίσεις (N. 3986) του καθεστώτος για τις συμβάσεις ορισμένου χρόνου σύμφωνα με τα προεδρικά διατάγματα 180/2004 και 81/2003. Ειδικότερα: 1) εκτείνεται στην τριετία η νόμιμη διάρκεια των συμβάσεων ορισμένου χρόνου, 2) καθιερώνεται η δυνατότητα των τριών διαδοχικών ανανεώσεων, και 3) απαιτείται πλέον να μην συντρέχει αντικειμενικός λόγος για την υπέρβαση των δύο προηγούμενων ορίων, ενώ περιλαμβάνεται και ευρεία ενδεικτική απαρίθμηση πολλών περιπτώσεων αντικειμενικού λόγου. Έτσι, η εν γένει προσωρινή απασχόληση θεσπίζεται νόμιμα στο ελάχιστο όριο των τριών ετών δεδομένου ότι νωρίτερα και ο δανεισμός μέσω εταιρειών προσωρινής απασχόλησης είχε επεκταθεί στους 36 μήνες (Βλ. <i>Εταιρείες Προσωρινής Απασχόλησης</i> - N. 3899/2010).</p>

Πεδίο	Πριν τον μηχανισμό Στήριξης (Ν. 3833/2010, Ν.3844/2010 και Ν.3846/2010)	Έως 06/2010 (Ν.3845/2010, Ν. 3847/2010 και Ν.3863/2010)	Έως 12/2010 (Ν. 3871/2010 και Ν.3899/2010)	Έως 06/2011 (Ν.3920/2011, Ν.3979/2011, Ν.3986/2011, Σχέδιο Νόμου ΣΕΠΕ)
2. ΑΤΟΜΙΚΟ ΕΡΓΑΤΙΚΟ ΔΙΚΑΙΟ				
Εκ περιτροπής εργασία	Κατοχύρωση και ενίσχυση της δυνατότητας σύναψης σύμβασης εκ περιτροπής εργασίας. Δυνατότητα επιβολής εκ περιτροπής εργασίας μονομερώς σε όλη την επιχείρηση (έως 6 μήνες) σε ημερολογιακό έτος σε περίπτωση περιορισμού δραστηριοτήτων προς αποφυγή απολύσεων (Ν. 3846).		Η μονομερής εισαγωγή συστήματος εκ περιτροπής εργασίας στην επιχείρηση επεκτείνεται από 6 (Νόμος 3846) σε 9 μήνες στην διάρκεια ενός ημερολογιακού έτους (Ν.3899).	
Μερική απασχόληση -ημιαπασχόληση	<p>α) Κατοχύρωση και ενίσχυση της δυνατότητας σύναψης σύμβασης μερικής απασχόλησης. Εφόσον η απασχόληση είναι μικρότερη των 4 ωρών ημερησίως οι αποδοχές προσαυξάνονται κατά 7,5 % (Ν. 3846).</p> <p>γ) Εφόσον ο εργαζόμενος εργαστεί επιπλέον των συμφωνημένων ωρών η προσαύξηση είναι 10% (Ν. 3846).</p> <p>δ) Δικαίωμα του εργαζόμενου για μερική απασχόληση και επάνοδο σε πλήρη πλην περιπτώσεων δικ/μένων επιχειρησιακών αναγκών (Ν. 3846).</p> <p>ε) Δικαίωμα προτεραιότητας του μερικώς απασχολούμενου σε περίπτωση πρόσληψης με σχέση πλήρους απασχόλησης (Ν. 3846).</p> <p>στ) Επέκταση του θεσμού και στις ΔΕΚΟ καλύπτοντας πλέον όλον τον Δημόσιο τομέα (Ν. 3846).</p>		α) Η προσαύξηση (Ν.3846) του ωρομισθίου κατά 7,5% και 10% για τους μερικώς απασχολούμενους στις περιπτώσεις αντίστοιχα της εργασίας κάτω των 4 ωρών ημερησίως και της εργασίας πλέον του συμφωνημένου μειωμένου ωραρίου καταργείται (Ν.3899).	α) Εισαγωγή του θεσμού της προαιρετικής μερικής απασχόλησης στον στενό και ευρύτερο δημόσιο τομέα. Δυνατότητα μείωση ωρών εργασίας (ημερήσια απασχόληση ή εργασίμων ημερών) μέχρι και 50% και μέχρι και πέντε έτη με ανάλογη μείωση αποδοχών και με υπολογισμό ως συντάξιμου του μειωμένου χρόνου απασχόλησης (Νόμος 3986).

Πεδίο	Πριν τον μηχανισμό Στήριξης (N. 3833/2010, N.3844/2010 και N.3846/2010)	Έως 06/2010 (N.3845/2010, N. 3847/2010 και N.3863/2010)	Έως 12/2010 (N. 3871/2010 και N.3899/2010)	Έως 06/2011 (N.3920/2011, N.3979/2011, N.3986/2011, Σχέδιο Νόμου ΣΕΠΕ)
2. ΑΤΟΜΙΚΟ ΕΡΓΑΤΙΚΟ ΔΙΚΑΙΟ				
Μισθωτή Εφεδρεία				Εισαγωγή του συστήματος της εφεδρείας στον στενό και ευρύτερο δημόσιο τομέα (N.3986). Για το πλεονάζων προσωπικό σύμφωνα με σχετικούς πίνακες του ΑΣΕΠ προβλέπεται η καταβολή αποδοχών στο 60% του βασικού μισθού για δώδεκα μήνες. Δυνατότητα μετακίνησης σε άλλη θέση εργασίας ως εξής: 1) πλήρωση θέσεων τακτικού προσωπικού έως 10% τηρουμένων των αναλογιών ως ισχύουν πλέον ανάμεσα στις αποχωρήσεις και τις προσλήψεις, 2) κατά προτεραιότητα σε ποσοστό 30% για θέσεις απασχόλησης ορισμένου χρόνου σε φορείς του δημοσίου, 3) κατ' απόλυτη προτεραιότητα σύναψη σχέσης μερικής απασχόλησης.
Διαθεσιμότητα	Επανεισαγωγή ρυθμίσεων για την δυνατότητα επιβολής διαθεσιμότητας (έως τρεις μήνες, όχι διαδοχικά, στην βάση του ημερολογιακού έτους) με μειωμένες αποδοχές σε περιπτώσεις περιορισμού οικονομικής δραστηριότητας (N. 3846).			
Κατάτμηση άδειας	Κατοχύρωση δυνατότητας κατάτμησης της άδειας ακόμη και σε περισσότερες περιόδους κατ' έτος σε περίπτωση σοβαρής ή επείγουσας ανάγκης της επιχείρησης (N.3846)			

Πεδίο	Πριν τον μηχανισμό Στήριξης (N. 3833/2010, N.3844/2010 και N.3846/2010)	Έως 06/2010 (N.3845/2010, N. 3847/2010 και N.3863/2010)	Έως 12/2010 (N. 3871/2010 και N.3899/2010)	Έως 06/2011 (N.3920/2011, N.3979/2011, N.3986/2011, Σχέδιο Νόμου ΣΕΠΕ)
2. ΑΤΟΜΙΚΟ ΕΡΓΑΤΙΚΟ ΔΙΚΑΙΟ				
Μαθητεία – Σύμβαση απόκτησης εργασιακής εμπειρίας- Σύμβαση πρώτης απασχόλησης (Contrat Premiére Embauché)		<p>α) Καθορισμός όρων εργασίας απασχολούμενων με συμβάσεις μαθητείας ανώτατης διάρκειας ενός έτους. Δυνατότητα πρόσληψης ανέργων έως 24 ετών με σύμβαση απόκτησης εργασιακής εμπειρίας διάρκειας έως 12 μηνών και με αποδοχές στο 80% του κατώτατου μισθού της ΕΓΣΣΕ. Απαλλαγή εργοδοτικών εισφορών, δυνατότητα ένταξης εν συνεχεία σε άλλο πρόγραμμα επιδότησης (N.3845).</p> <p>β) Δυνατότητα πρόσληψης νεοεισερχομένων στην αγορά εργασίας κάτω των 25 ετών με αμοιβές ύψους 84% της ΕΓΣΣΕ και με αυτοδίκαιη ένταξη σε προγράμματα του ΟΑΕΔ για κάλυψη των ασφαλιστικών εισφορών (N.3863).</p> <p>γ) Δυνατότητα κατάρτισης ειδικών συμβάσεων μαθητείας με άτομα 15-18 ετών μέχρι ένα έτος με αμοιβές 70% της ΕΓΣΣΕ (N.3863).</p>		Εισάγεται (N.3986) η δυνατότητα πρόσληψης νέων 18-25 ετών για απόκτηση επαγγελματικής εμπειρίας με το 80% των κατώτατων ορίων της οικείας συλλογικής σύμβασης εργασίας, υπό τον όρο ο εργοδότης να μην προβεί σε απόλυση εντός της διετίας που θα ισχύει (κατ' ανώτατο όριο) η συγκεκριμένη σύμβαση εργασίας και να μην έχει προβεί σε απόλυση κατά το προηγούμενο της σύναψης διάστημα των τριών μηνών. Δυνατότητα σύναψης περισσότερων συμβάσεων με τον ίδιο εργοδότη εντός του 24μήνου.
5ήμερο	Σε περιπτώσεις πενθήμερης απασχόλησης η εργασία κατά την 6 ^η ημέρα προσαυξάνεται κατά 30%. Εξαιρούνται από την προσαύξηση οι εποχικά απασχολούμενοι στον επισιτισμό-τουρισμό (N. 3846).			
Υπερωριακή εργασία	<p>α) Μειώνεται κατά 30% το ισχύον ανώτατο όριο υπερωριών απογευματινής απασχόλησης των υπαλλήλων ή μισθωτών του Δημοσίου, ΝΠΔΔ και ΟΤΑ (N.3833).</p> <p>β) Ρυθμίζονται ζητήματα τήρησης του βιβλίου των υπερωριών (N. 3846).</p>			

Πεδίο	Πριν τον μηχανισμό Στήριξης (N. 3833/2010, N.3844/2010 και N.3846/2010)	Έως 06/2010 (N.3845/2010, N. 3847/2010 και N.3863/2010)	Έως 12/2010 (N. 3871/2010 και N.3899/2010)	Έως 06/2011 (N.3920/2011, N.3979/2011, N.3986/2011, Σχέδιο Νόμου ΣΕΠΕ)
2. ΑΤΟΜΙΚΟ ΕΡΓΑΤΙΚΟ ΔΙΚΑΙΟ				
Χρόνος εργασίας/ Διευθέτηση του χρόνου εργασίας	<p>α) Επαναρρυθμίζεται το καθεστώς της διευθέτησης του συνολικού εργάσιμου χρόνου (N. 3846).</p> <p>β) Διατηρείται ο αποκλειστικός ρόλος των συλλογικών συμβάσεων (N. 3846).</p> <p>γ) Καταργείται η επιτροπή διευθέτησης του Ν. 3385/05 και οι συλλογικές διαφορές παραπέμπονται στον ΟΜΕΔ (N. 3846).</p> <p>δ) Διατηρείται η 4μηνη και 12μηνη διευθέτηση (N. 3846).</p> <p>ε) Εισάγεται η δυνατότητα κλαδικών και επιχειρησιακών συμβάσεων με περιεχόμενο εκτός του περιοριστικού πλαισίου των ισχυουσών διατάξεων (N. 3846).</p>	<p>Μεταρρυθμίζεται ο Νόμος 3385/2005 σε ό,τι αφορά στην διευθέτηση του χρόνου εργασίας. Η προσαύξηση της υπερεργασίας από 25% μειώνεται στο 20% και η αντίστοιχη για την υπερωρία για τις πρώτες 120 ώρες από 50% στο 40% και για τις υπόλοιπες από το 75% στο 60% (N.3863).</p>		<p>α) Οι εβδομαδιαίες ώρες εργασίας των υπαλλήλων του Δημοσίου, των ΟΤΑ και των λοιπών ΝΠΔΔ καθορίζονται από 37,5 σε 40 (N.3979).</p> <p>β) Εισάγονται (N. 3986) νέες δυνατότητες και 2 μοντέλα διευθέτησης του χρόνου εργασίας προς αντικατάσταση των σχετικών μεταρρυθμίσεων του Ν. 3846/2010 σε επιχειρήσεις με συμβατικό ωράριο 40 ωρών. Ως αντιστάθμισμα, αντί των μειώσεων ωρών εργασίας παρέχεται η δυνατότητα χορήγησης ημερών ανάπαυσης (ρεπό) ή συνδυασμού μειωμένων ωρών εργασίας και ημερών ανάπαυσης. Κατά την περίοδο της αυξημένης απασχόλησης η ημερήσια εργασία δεν επιτρέπεται να υπερβαίνει τις 10 ώρες. Τέλος, σε περιπτώσεις υπέρβασης του νόμιμου ημερήσιου ωραρίου, οι διατάξεις που αφορούν στην υπερεργασία (ως ισχύουν με τον Ν. 3863, βλ. <i>δίπλανη στήλη</i>) δεν εφαρμόζονται κατά την εν λόγω διευθέτηση τηρουμένων των κάτωθι ανωτάτων ορίων. Αντιθέτως η υπέρβαση των συμφωνηθέντων μειωμένων ωραρίων αμείβεται σύμφωνα με όσα ορίζονται σχετικά με την υπερεργασία-υπερωρία στον Ν.3863.</p> <p>Ειδικότερα ως προς τον τύπο της διευθέτησης: 1) προβλέπεται η δυνατότητα εργασίας μέχρι και κατά 2 επιπλέον ώρες ημερησίως για 6 μήνες (από 4) μέσα σε διάστημα δώδεκα μηνών (περίοδος αναφοράς). Οι ώρες εργασίας δεν επιτρέπεται να υπερβαίνουν τις 48 ανά εβδομάδα και κατά μέσο όρο τις 40 κατά τη περίοδο του εξαμήνου, 2) προβλέπεται εναλλακτικά η δυνατότητα κατανομής μέχρι 256 ωρών εντός 1 ημερολογιακού έτους σε χρονικές περιόδους έως 32 εβδομάδων και με αντίστοιχο μειωμένο αριθμό ωρών κατά το λοιπό διάστημα του ημερολογιακού έτους.</p> <p>γ) Με επιχειρησιακές ή κλαδικές συλλογικές συμβάσεις μπορεί να καθορίζεται άλλο σύστημα διευθέτησης του χρόνου εργασίας ανάλογα με τις ιδιαιτερότητες του κλάδου ή της επιχείρησης (N. 3986).</p>

Πεδίο	Πριν τον μηχανισμό Στήριξης (N. 3833/2010, N.3844/2010 και N.3846/2010)	Έως 06/2010 (N.3845/2010, N. 3847/2010 και N.3863/2010)	Έως 12/2010 (N. 3871/2010 και N.3899/2010)	Έως 06/2011 (N.3920/2011, N.3979/2011, N.3986/2011, Σχέδιο Νόμου ΣΕΠΕ)
2. ΑΤΟΜΙΚΟ ΕΡΓΑΤΙΚΟ ΔΙΚΑΙΟ				
Ατομικές απολύσεις		<p>α) Επέρχεται σημαντικός περιορισμός των αντικινήτρων για την καταγγελία της σύμβασης εργασίας:</p> <p>1) μειώνεται κατ' έμμεσο τρόπο το ύψος της αποζημίωσης έως και 50% διαμέσου της δραστηκής μείωσης του χρόνου προειδοποίησης της απόλυσης,</p> <p>2) καταργείται η υποχρέωση άμεσης καταβολής ολόκληρου του ποσού της αποζημίωσης και θεσπίζεται ελάχιστο όριο άμεσης (προ)καταβολής του ποσού που αντιστοιχεί σε δύο μηνών αποδοχές, ενώ παρέχεται η δυνατότητα εξόφλησης του υπολοίπου σε διμηνιαίες δόσεις, το ύψος των οποίων δεν πρέπει να είναι μικρότερο από τις αποδοχές δύο μηνών.</p> <p>β) Υιοθετούνται μέτρα αποτροπής απολύσεων εργαζομένων κοντά στο όριο συνταξιοδότησης. Θεσπίζεται «αντικίνητρο» για το ενδεχόμενο απόλυσης εργαζομένων μεγάλης ηλικίας στα πρόθυρα συνταξιοδότησης, εφόσον δεν είναι δυνατή η τοποθέτησή τους σε θέση εργασίας και συγκεκριμένα παρέχεται το δικαίωμα <i>αυτασφάλισης</i>, στην οποία συμμετέχει ο εργοδότης έως τρία έτη με το 50% του κόστους για ασφαλισμένους 57-60 ετών ή με το 80% για ασφαλισμένους 60-64 ετών για διάστημα τριών ετών. Το υπόλοιπο του κόστους αναλαμβάνεται μέσω ειδικών προγραμμάτων του ΟΑΕΔ (N.3863).</p>		<p>Εξειδικεύεται (ΣΝ/ΣΕΠΕ) το καθεστώς αντικινήτρων για την απόλυση εργαζομένων 55-64 ετών. Επέρχονται αλλαγές στο θέμα της αυτασφάλισης απολυόμενων ηλικίας 55-64 ετών με συμμετοχή του εργοδότη και του ΟΑΕΔ στην κάλυψη των ασφαλιστικών εισφορών, με κυριότερες τις εξής:</p> <p>1) την επέκταση της δυνατότητας υπαγωγής στην εν λόγω ρύθμιση όσων δεν μπόρεσαν να το κάνουν στα χρονικά περιθώρια του νόμου 3863/2010,</p> <p>2) την εισαγωγή της προϋπόθεσης των 4.500 ενσήμων (15ετία),</p> <p>3) τον ορισμό ως βάση υπολογισμού των μηνιαίων εισφορών του βασικού μισθού της ΕΓΣΣΕ,</p> <p>4) την εισαγωγή κυρώσεων σε περίπτωση μη τήρησης των υποχρεώσεων του εργοδότη με σημαντικότερη την αναγνώριση της απόλυσης ως άκυρης με όλες τις έννομες συνέπειες της ακυρότητας,</p> <p>5) την θέσπιση της δυνατότητας συμμετοχής σε προγράμματα απασχόλησης μακροχρόνια ανέργων στο δημόσιο τομέα.</p>

Πεδίο	Πριν τον μηχανισμό Στήριξης (N. 3833/2010, N.3844/2010 και N.3846/2010)	Έως 06/2010 (N.3845/2010, N. 3847/2010 και N.3863/2010)	Έως 12/2010 (N. 3871/2010 και N.3899/2010)	Έως 06/2011 (N.3920/2011, N.3979/2011, N.3986/2011, Σχέδιο Νόμου ΣΕΠΕ)
2. ΑΤΟΜΙΚΟ ΕΡΓΑΤΙΚΟ ΔΙΚΑΙΟ				
Ομαδικές απολύσεις		Αύξηση ορίου ομαδικών απολύσεων: σε 6 άτομα για επιχειρήσεις με προσωπικό 20-150 άτομα, σε 5% και μέχρι 30 άτομα για επιχειρήσεις άνω των 150 εργαζομένων (N. 3863).		
Μητρότητα				Θεσπίζεται αυξημένη προστασία στην εργαζόμενη σε περίπτωση απόλυσης λόγω μητρότητας, η οποία επεκτείνεται στους 18 μήνες από τον τοκετό (ΣΝ/ΣΕΠΕ).

Πεδίο	Πριν τον μηχανισμό Στήριξης (Ν. 3833/2010, Ν.3844/2010 και Ν.3846/2010)	Έως 06/2010 (Ν.3845/2010, Ν. 3847/2010 και Ν.3863/2010)	Έως 12/2010 (Ν. 3871/2010 και Ν.3899/2010)	Έως 06/2011 (Ν.3920/2011, Ν.3979/2011, Ν.3986/2011, Σχέδιο Νόμου ΣΕΠΕ)
3. ΣΥΛΛΟΓΙΚΟ ΕΡΓΑΤΙΚΟ ΔΙΚΑΙΟ				
Μεσολάβηση και Διαιτησία (ΟΜΕΔ)/ Συμφιλίωση		<p>Ρύθμιση διαδικασίας προσφυγής στον ΟΜΕΔ. Θέσπιση δυνατότητας μονομερούς προσφυγής στην μεσολάβηση και στην διαιτησία και των δύο μερών. Εξαγγελία προεδρικού διατάγματος για την μεταρρύθμιση των όρων σύστασης και λειτουργίας του ΟΜΕΔ (Ν.3863. Καταργήθηκε ρητά με τον Ν.3899).</p>	<p>α) Αυξημένη τυπική ισχύ αποδίδεται στην πρόσφατη ΕΓΣΣΕ. Οι εκδοθείσες με τη διαδικασία του Οργανισμού Μεσολάβησης και Διαιτησίας (ΟΜΕΔ) διαιτητικές αποφάσεις, προς επίλυση συλλογικών διαφορών, δεν ισχύουν και δεν παράγουν κανένα νομικό αποτέλεσμα, εφόσον χορηγούν καθ' οιονδήποτε τρόπο μισθολογικές αυξήσεις για το 2010 και το πρώτο εξάμηνο του 2011. Επίσης δεν ισχύουν και δεν παράγουν κανένα νομικό αποτέλεσμα, εφόσον χορηγούν καθ' οιονδήποτε τρόπο μισθολογικές αυξήσεις για το διάστημα από 1.7.2011 έως 31.12.2012, πέραν των οριζομένων στην σε ισχύ ΕΓΣΣΕ (Ν. 3871).</p> <p>β) Αντικαθίστανται βασικά άρθρα του Νόμου 1876/1990 και εισάγονται ρυθμίσεις (Ν.3899) με τις οποίες θεσπίζονται τα εξής:</p> <p>1) η δυνατότητα προσφυγής στην διαιτησία μονομερώς από την εργοδοτική πλευρά μετά την υποβολή πρότασης για μεσολάβηση εφόσον προσήλθε και συμμετείχε στην διαδικασία μεσολάβησης.</p> <p>2) στην δικαστική κρίση του Μονομελούς Πρωτοδικείου υπόκεινται οι διαφορές αποκλειστικά για το κύρος των διαιτητικών αποφάσεων</p> <p>3) η ιδιαίτερη έμφαση κατά την έκδοση απόφασης του ΟΜΕΔ στην οικονομική κατάσταση δηλαδή στην εξέλιξη της ανταγωνιστικότητας και της παραγωγικής δραστηριότητας ως στοιχεία που θα πρέπει οπωσδήποτε να λαμβάνονται υπόψη κατά την εξέταση της διαφοράς</p> <p>4) η προσφυγή στην διαιτησία περιορίζεται στον καθορισμό του βασικού μισθού. Ως προς τα λοιπά ζητήματα η συλλογική διαπραγμάτευση συνεχίζεται προκειμένου να επιτευχθεί συμφωνία.</p> <p>5) η επιλογή και η αξιολόγηση των νέων μεσολαβητών και διαιτητών θα υλοποιούνται με ομόφωνη απόφαση των μελών του Δ.Σ. στο οποίο συμμετέχουν εκπρόσωποι των κοινωνικών εταίρων.</p>	<p>Εισάγονται (ΣΝ/ΣΕΠΕ) αυξημένες αρμοδιότητες συμφιλίωσης των δύο μερών της εργασιακής σχέσης σε επίπεδο ΣΕΠΕ για ζητήματα τόσο ατομικών όσο και συλλογικών εργασιακών σχέσεων. Επίσης, προβλέπεται η υπό όρους εμπλοκή της διοίκησης (υπουργείου απασχόλησης) σε διαδικασίες συμφιλίωσης, ενώ της εργατικής υπόθεσης επιλαμβάνεται η αρμόδια διεύθυνση του υπουργείου εργασίας και κοινωνικής ασφάλισης, εφόσον πρόκειται για διαφορά «εθνικού επιπέδου». Η νέα διαδικασία συμφιλίωσης δύναται να καταλήξει σε δεσμευτικό πρακτικό επίλυσης της εργατικής διαφοράς.</p>

Πεδίο	Πριν τον μηχανισμό Στήριξης (N. 3833/2010, N.3844/2010 και N.3846/2010)	Έως 06/2010 (N.3845/2010, N. 3847/2010 και N.3863/2010)	Έως 12/2010 (N. 3871/2010 και N.3899/2010)	Έως 06/2011 (N.3920/2011, N.3979/2011, N.3986/2011, Σχέδιο Νόμου ΣΕΠΕ)
3. ΣΥΛΛΟΓΙΚΟ ΕΡΓΑΤΙΚΟ ΔΙΚΑΙΟ				
<p>Συλλογικές διαπραγματεύσεις - συλλογικές συμβάσεις/ συμφωνίες</p>	<p>α) Οι διατάξεις που αφορούν σε μείωση αποδοχών και αμοιβών (σε ιδιωτικό-δημόσιο τομέα) καπισχούν κάθε αντίθετης συλλογικής συμφωνίας ή σύμβασης κλπ (N.3833). β) Απαγορεύεται έως 31/12/2010 η σύναψη συλλογικής (ή και ατομικής) συμφωνίας ή σύμβασης στον δημόσιο ή ευρύτερο δημόσιο τομέα που θα συνεπάγεται αυξήσεις στις αμοιβές και αποδοχές και καταργείται κάθε αντίθετη διάταξη ή ρύθμιση (N.3833). γ) Σύσταση Μητρώου συλλογικών συμβάσεων εργασίας, καταχώρηση κατά είδος και ανάρτηση σχετικού πίνακα με το κείμενο των σε στην ιστοσελίδα του Υπουργείου (N.3846).</p>	<p>α) Οι διατάξεις που αφορούν σε περαιτέρω μείωση αποδοχών και αμοιβών (σε ιδιωτικό-δημόσιο τομέα) καπισχούν κάθε αντίθετης συλλογικής συμφωνίας ή σύμβασης κλπ (N.3845). β) Κατάργηση της αρχής της ευνοϊκότερης ρύθμισης (N.3845): i) Οι όροι των ομοιόπαγγελματικών και επιχειρησιακών σε μπορούν να αποκλίνουν των όρων των κλαδικών σε και των ΕΓΣΣΕ ii) οι όροι των κλαδικών σε μπορούν να αποκλίνουν των αντίστοιχων της ΕΓΣΣΕ.</p>	<p>α) Επαναλαμβάνεται η ρύθμιση των Νόμων 3833 και 3845/2010, δηλαδή οι περιεκτές που εισάγονται με τον Ν. 3899 καπισχούν οποιασδήποτε άλλης διάταξης ή ρήτρας στα πλαίσια οιασδήποτε συλλογικής ρύθμισης των όρων εργασίας (N.3899). β) Εισάγεται ο θεσμός της ειδικής επιχειρησιακής συλλογικής σύμβασης εργασίας (εεσσε). Με την εεσσε ακόμα και σε επιχειρήσεις που απασχολούν κάτω από 50 άτομα δύνανται να συνομολογηθούν αποδοχές και όροι εργασίας, οι οποίοι αποκλίνουν από όσα ισχύουν στις κλαδικές συμβάσεις εργασίας στο όριο των οριζομένων στην εγσσε (740 ευρώ μηνιαίος μισθός μεικτά). Οι συμβάσεις αυτές υπερεισχούν χωρίς περιορισμούς (αρχή ευνοϊκότερης ρύθμισης κλπ) και έχουν επίσημα -κατ' αρχήν- διάρκεια. Επίσης, προβλέπεται ότι μπορούν με τις εεσσε να ρυθμίζονται ζητήματα ευέλικτων μορφών εργασίας (διάσωση θέσεων εργασίας, μερική-εκ περιτροπής, διαθεσιμότητα) καθώς και της διάρκειάς τους. Στο ζήτημα της σκοπιμότητας σύναψής της εεσσε γνωμοδοτεί το Συμβούλιο Κοινωνικού Ελέγχου Επιθεώρησης Εργασίας (N.3899).</p>	<p>α) Εξαιρετικές διαδικασίες και ρυθμίσεις συλλογικού εργατικού δικαίου εισάγονται με τον Ν.3920 και αφορούν στην σύναψη συλλογικής σύμβασης εργασίας στους νέους φορείς που προκύπτουν από την αναδιάρθρωση των αστικών συγκοινωνιών στην Περιφέρεια της Αττικής. Οι κυριότερες από αυτές είναι: 1) η κατάργηση της ισχύος όλων των σε ισχύ διατάξεων συλλογικών συμβάσεων ή κανονισμών στους συγχωνευθέντες φορείς, 2) η ολοκλήρωση των διαπραγματεύσεων με τις δύο πλέον αντιπροσωπευτικές οργανώσεις ανά νεοσύστατο φορέα εντός τριάντα ημερολογιακών ημερών, 3) η ρύθμιση με νόμο των θεμάτων εργασιακών σχέσεων σε περίπτωση μη συμφωνίας των μερών, 4) η απαγόρευση μονομερούς προσφυγής στον ΟΜΕΔ κατά το στάδιο των διαπραγματεύσεων και 5) η επαναφορά του κατά νόμο πλαισίου συλλογικών διαπραγματεύσεων άμα τη ολοκλήρωσή της εν λόγω εξαιρετικής διαδικασίας. β) Η διευθέτηση του χρόνου εργασίας του Ν. 3986 καθορίζεται με επιχειρησιακές συλλογικές συμβάσεις εργασίας ή συμφωνία του εργοδότη με συνδικαλιστική οργάνωση στην επιχείρηση που αφορά στα μέλη της ή συμφωνία του εργοδότη και του συμβουλίου των εργαζομένων ή συμφωνία του εργοδότη και ένωσης προσώπων (βλ. επίσης Συνδικαλιστικές οργανώσεις). γ) Με επιχειρησιακές ή κλαδικές συλλογικές συμβάσεις μπορεί να καθορίζεται άλλο σύστημα διεύθετησης του χρόνου εργασίας ανάλογα με τις ιδιαιτερότητες του κλάδου ή της επιχείρησης (N. 3986).</p>

Πεδίο	Πριν τον μηχανισμό Στήριξης (N. 3833/2010, N.3844/2010 και N.3846/2010)	Έως 06/2010 (N.3845/2010, N. 3847/2010 και N.3863/2010)	Έως 12/2010 (N. 3871/2010 και N.3899/2010)	Έως 06/2011 (N.3920/2011, N.3979/2011, N.3986/2011, Σχέδιο Νόμου ΣΕΠΕ)
3. ΣΥΛΛΟΓΙΚΟ ΕΡΓΑΤΙΚΟ ΔΙΚΑΙΟ				
Συνδικαλιστικές οργανώσεις/ μορφές συλλογικής εκπροσώπησης				Εισάγεται ο θεσμός (N. 3986) της ένωσης προσώπων σε επιχειρησιακό επίπεδο για την σύναψη συμφωνίας αναφορικά με την διευθέτηση του χρόνου εργασίας. Η ένωση προσώπων μπορεί να συσταθεί και σε επιχειρήσεις με λιγότερο από 20 άτομα από το 15% του συνόλου των εργαζομένων και από το 25% των εργαζομένων στις υπόλοιπες επιχειρήσεις, χωρίς να πρόκειται για εργατικό σωματείο και χωρίς να διέπεται από τον Ν. 1264/1982.
Απεργία			Αναστολή του δικαιώματος στην απεργία για 10 ημέρες και στην περίπτωση μονομερούς προσφυγής του εργοδότη στην διαιτησία (N.3899).	
4. ΑΠΑΣΧΟΛΗΣΗ και ΑΝΕΡΓΙΑ				
Μετατάξεις/ μεταφορά προσωπικού				Θέματα μετατάξεων πλεονάζοντος προσωπικού, μεταφοράς παραμένοντος προσωπικού και εν γένει θέματα προσωπικού ρυθμίζονται στα πλαίσια του νόμου που αφορά στην εξυγίανση, αναδιάρθρωση και ανάπτυξη των αστικών συγκοινωνιών Περιφέρειας Αττικής (N.3920). Οι διατάξεις αυτές κατ' εξαίρεση κασιχύουν οιασδήποτε αντίθετης διάταξης νόμου ή συλλογικής συμφωνίας, η οποία και καταργείται αυτοδίκαια.

Πεδίο	Πριν τον μηχανισμό Στήριξης (N. 3833/2010, N.3844/2010 και N.3846/2010)	Έως 06/2010 (N.3845/2010, N. 3847/2010 και N.3863/2010)	Έως 12/2010 (N. 3871/2010 και N.3899/2010)	Έως 06/2011 (N.3920/2011, N.3979/2011, N.3986/2011, Σχέδιο Νόμου ΣΕΠΕ)
4. ΑΠΑΣΧΟΛΗΣΗ και ΑΝΕΡΓΙΑ				
Αναστολή ή περιορισμός προσλήψεων	<p>α) Αναστολή διορισμών και προσλήψεων (για το έτος 2010) σε φορείς του Ν. 3812 με εξαίρεση τους τομείς υγείας, παιδείας και ασφάλειας. Σταδιακή απορρόφηση ήδη επιτυχόντων στον ΑΣΕΠ και όσων διαγωνισμών είναι σε εξέλιξη (N. 3833).</p> <p>β) Θέσπιση λόγου ένα προς πέντε -20%- (μια πρόσληψη για πέντε αποχωρήσεις) για μόνιμο προσωπικό και εργαζόμενους αορίστου χρόνου σε φορείς του Ν. 3812, με εξαίρεση (λόγος ένα προς ένα) τους τομείς υγείας, παιδείας και ασφάλειας (N.3833).</p> <p>γ) Μείωση κατά 30% για το 2010 σε σχέση με το 2009 στις προσλήψεις προσωπικού με: i) σχέσεις εργασίας ιδιωτικού δικαίου ορισμένου χρόνου και ii) συμβάσεις μίσθωσης έργου (N. 3833).</p>		<p>α) Καταργούνται (N. 3899) όλες οι εξαιρέσεις από τον κανόνα 1 προς 5 για τις προσλήψεις στον δημόσιο τομέα για τα έτη 2011 έως 2013 (το εκπαιδευτικό προσωπικό όλων των βαθμίδων εκπαίδευσης, τα Σώματα Ασφαλείας, το Λιμενικό Σώμα, το ιατρικό και νοσηλευτικό προσωπικό του τομέα υγείας, οι μετακλητοί υπάλληλοι, το μη πολιτικό προσωπικό των Ενόπλων Δυνάμεων, οι προσλήψεις ιατρικού και νοσηλευτικού προσωπικού νέων νοσηλευτικών μονάδων, οι επιτυχόντες του Α.Σ.Ε.Π.) και προβλέπεται ότι στον κανόνα 1 προς 5 λαμβάνονται υπόψη για τον στενό δημόσιο τομέα και μεταφορές ή εντάξεις προσωπικού ιδιωτικού δικαίου από αρκετούς φορείς του ευρύτερου δημόσιου φορέα (νόμος 2190/1994 περιπτώσεις στ έως θ).</p> <p>β) Θεσπίζεται περιορισμός κατά 15% στις προσλήψεις προσωπικού με σχέση εργασίας ιδιωτικού δικαίου ορισμένου χρόνου και στις συμβάσεις μίσθωσης έργου για το 2011 σε σχέση με τις αντίστοιχες εγκρίσεις του 2010, οι οποίες ήταν κατά 30% περιορισμένες σε σχέση με τις αντίστοιχες του 2009 (N.3899).</p> <p>γ) Μειώνονται από 1/1/2011 κατά 10% οι μηνιαίες αποδοχές που υπερβαίνουν τα 1.800 ευρώ των εργαζομένων της ΑΤΕ και των εταιρειών του ομίλου της, καταργείται το επίδομα περιποίησης πελατών, ενώ διατηρείται το επίδομα ενίσχυσης χαμηλόμισθων υπό τον όρο ότι οι συνολικές μηνιαίες αποδοχές δεν υπερβαίνουν τα 1.500 ευρώ (N.3899).</p>	<p>Αντικατάσταση (N.3986/2011) των σχετικών διατάξεων των Ν. 3833 και 3899/2010 αναφορικά με την απασχόληση στον στενό και ευρύτερο δημόσιο τομέα ως εξής : 1) η σταδιακή απορρόφηση των επιτυχόντων ΑΣΕΠ (πίνακες αποτελεσμάτων μετά την 1.1.2009) πραγματοποιείται μέχρι 31.12.2015, 2) Ο λόγος των προσλήψεων καθορίζεται σε ένα προς πέντε για το διάστημα Ιανουάριος 2011-Δεκέμβριος 2015 με εξαίρεση το 2011 για το οποίο ο λόγος θα είναι ένα προς δέκα, 3) Ειδικότερα οι εγκρίσεις προσλήψεων προσωπικού με συμβάσεις ορισμένου χρόνου ή μίσθωσης έργου για το 2011 περιορίζονται κατά 50% και κατά 10% για τα υπόλοιπα έτη έως το 2015 με ορισμένες εξαιρέσεις σε περίπτωση μη επιβάρυνσης του κρατικού προϋπολογισμού.</p>

Πεδίο	Πριν τον μηχανισμό Στήριξης (Ν. 3833/2010, Ν.3844/2010 και Ν.3846/2010)	Έως 06/2010 (Ν.3845/2010, Ν. 3847/2010 και Ν.3863/2010)	Έως 12/2010 (Ν. 3871/2010 και Ν.3899/2010)	Έως 06/2011 (Ν.3920/2011, Ν.3979/2011, Ν.3986/2011, Σχέδιο Νόμου ΣΕΠΕ)
4. ΑΠΑΣΧΟΛΗΣΗ και ΑΝΕΡΓΙΑ				
Απελευθέρωση επαγγελματιών	Ενσωμάτωση στην ελληνική έννομη τάξη της οδηγίας (2006/123) για την απελευθέρωση των υπηρεσιών (Ν. 3844).			Άρση των περιορισμών για τα κλειστά επαγγέλματα από 1 ^η Ιουλίου 2011, όπως, ιδίως: α) του νομικού επαγγέλματος, ως προς την ελάχιστη αμοιβή, τον γεωγραφικό περιορισμό κλπ β) του φαρμακευτικού επαγγέλματος, ως προς το ελάχιστο περιθώριο κέρδους κλπ γ) του συμβολαιογραφικού επαγγέλματος σχετικά με την ελάχιστη αμοιβή κλπ δ) του αρχιτέκτονα, ως προς την ελάχιστη αμοιβή ε) του μηχανικού, ως προς την ελάχιστη αμοιβή στ) του ορκωτού, ως προς την ελάχιστη αμοιβή.
Εθελούσια έξοδος				Κατ' εξαίρεση δυνατότητα αποχώρησης με εθελούσια έξοδο στην βάση σχετικού προγράμματος για τους υπαγόμενους σε καθεστώς εφεδρείας (Ν. 3986).

Πεδίο	Πριν τον μηχανισμό Στήριξης (Ν. 3833/2010, Ν.3844/2010 και Ν.3846/2010)	Έως 06/2010 (Ν.3845/2010, Ν. 3847/2010 και Ν.3863/2010)	Έως 12/2010 (Ν. 3871/2010 και Ν.3899/2010)	Έως 06/2011 (Ν.3920/2011, Ν.3979/2011, Ν.3986/2011, Σχέδιο Νόμου ΣΕΠΕ)
4. ΑΠΑΣΧΟΛΗΣΗ και ΑΝΕΡΓΙΑ				
Επιδότηση ανεργίας – Ενεργητικές πολιτικές		<p>α) Θεσμοθέτηση της «επιταγής επανένταξης στην αγορά εργασίας» για ανέργους λόγω τακτικής ή μακροχρόνιας ανεργίας (Ν.3845).</p> <p>β) Δυνατότητα επιχορήγησης εργοδοτών ιδιωτικού τομέα για πρόσληψη ανέργων – κατόχων «επιταγής» στα πλαίσια προγραμμάτων για εκπαίδευση – επαγγελματική κατάρτιση (Ν.3845).</p> <p>γ) Δυνατότητα επιχορήγησης ΕΠΑ για πρόσληψη ανέργων κοντά στο όριο συνταξιοδότησης ή ηλικίας 55 έως 64 για εργασία στον δημόσιο τομέα. Για ΝΠΔΔ του Υπουργείου Υγείας δεν ισχύει το ηλικιακό όριο (Νόμος 3845).</p> <p>δ) Δυνατότητα σύμβασης απόκτησης εργασιακής εμπειρίας (δες ανωτέρω μαθητεία)</p>		<p>α) Θέσπιση ανωτάτου ορίου επιδότησης από 1.1.2013 στα 450 ημερήσια επιδόματα εντός της προηγούμενης τετραετίας από την εκάστοτε έναρξη επιδότησης λόγω ανεργίας. Το εν λόγω όριο καθορίζεται σε 400 ημερήσια επιδόματα από 1.1.2014,</p> <p>β) Επανακαθορισμός οικονομικής ενίσχυσης λόγω Πάσχα και Χριστουγέννων από 1.7.2012 για τους επιδοτούμενους ανέργους, είτε στο μισό του μηνιαίου επιδόματος ανεργίας, είτε στο ύψος 3 ημερησίων επιδομάτων εφόσον δεν πληρούνται συγκεκριμένα όρια χρονικών διαστημάτων επιδόματος σε ετήσια βάση (Ν. 3986).</p> <p>γ) Εισάγεται η επιταγή απόκτησης επαγγελματικών προσόντων για την πρόσβαση σε προγράμματα κατάρτισης και ενεργητικής απασχόλησης (ΣΝ/ΣΕΠΕ).</p>

Πεδίο	Πριν τον μηχανισμό Στήριξης (Ν. 3833/2010, Ν.3844/2010 και Ν.3846/2010)	Έως 06/2010 (Ν.3845/2010, Ν. 3847/2010 και Ν.3863/2010)	Έως 12/2010 (Ν. 3871/2010 και Ν.3899/2010)	Έως 06/2011 (Ν.3920/2011, Ν.3979/2011, Ν.3986/2011, Σχέδιο Νόμου ΣΕΠΕ)
4. ΑΠΑΣΧΟΛΗΣΗ και ΑΝΕΡΓΙΑ				
Σώμα Επιθεώρησης Εργασίας - Ελεγκτικοί μηχανισμοί	α) Εισαγωγή ελεγκτικών αρμοδιοτήτων και συμφιλιωτικών εξουσιών στην λειτουργία του ΣΕΠΕ (Ν.3846). β) Εισαγωγή κυρώσεων και προστίμων για παραβίαση εργατικής νομοθεσίας (Ν.3846).			Ανασυσταίνεται το Σώμα Επιθεώρησης Εργασίας σε κείμενο πολυσέλιδου σχεδίου νόμου (Ιούλιος 2011), στο οποίο ρυθμίζονται και θέματα αρμοδιοτήτων, σύστασης και εσωτερικής οργάνωσης και λειτουργίας του Σώματος.
Αδήλωτη εργασία				Από τα μέσα για την αύξηση της δυνατότητας ελέγχου του ΣΕΠΕ ξεχωρίζει η καινοτομία της «κάρτας εργασίας», με την οποία απεικονίζεται ηλεκτρονικά η ώρα προσέλευσης και αποχώρησης του εργαζόμενου, καθώς και το ωράριο εργασίας. Τα συγκεκριμένα στοιχεία προβλέπεται να καταχωρούνται με On-Line σύνδεση σε ένα ενιαίο κεντρικό σύστημα για τους τρεις σχετικούς με την αγορά εργασίας θεσμούς (Ι.Κ.Α., Σ.ΕΠ.Ε., Ο.Α.Ε.Δ.). Το όφελος του εργοδότη (αλλά και του εργαζόμενου) από την τήρηση των όρων που απορρέουν από την πιλοτική εφαρμογή του συγκεκριμένου συστήματος θα είναι η μειωμένη κατά 10% καταβολή κοινωνικοασφαλιστικών εισφορών. Η επιβολή του μέτρου θα γίνει αρχικά σε περιοχές, κλάδους και τύπους επιχειρήσεων στις οποίες παρατηρούνται διαχρονικά υψηλά ποσοστά αδήλωτης εργασίας (ΣΝ/ΣΕΠΕ).
Εργασία μεταναστών	α) Πρόστιμα σε εργοδότες που απασχολούν ανεπίσημους μετανάστες (Ν.3846). β) Διατήρηση της ουσιαστικής αδυναμίας επανόδου στην «νομμότητα» για τους μετανάστες χωρίς χαρτιά (Ν.3846).			

9.4. ΕΞΕΛΙΞΕΙΣ ΣΤΙΣ ΕΡΓΑΣΙΑΚΕΣ ΣΧΕΣΕΙΣ ΣΤΗΝ ΕΥΡΩΠΑΪΚΗ ΈΝΩΣΗ

Κατά το 2010 οι κυβερνήσεις συνεχίζουν τις **οικονομικές πολιτικές** των προηγούμενων ετών και με την επιβολή, κυρίως, μέτρων λιτότητας επιχειρούν να διαχειρισθούν την οικονομική κρίση και να σταθεροποιήσουν, όπως διακηρύσσουν, το υψηλό δημόσιο έλλειμμα και το υψηλό δημόσιο χρέος.

Αυτά τα μέτρα περιλαμβάνουν μειώσεις στις κοινωνικές παροχές, περικοπές κοινωνικών προγραμμάτων και απολύσεις στο δημόσιο τομέα. Οι περικοπές μισθών εφαρμόζονται σε Ελλάδα, Ισπανία, Ρουμανία και Ιρλανδία, ενώ πάγωμα των μισθών επιβάλλεται στην Πορτογαλία και την Πολωνία. Επιπλέον μειώσεις γίνονται στα συνταξιοδοτικά συστήματα σε πολλές χώρες, συμπεριλαμβανομένων της Ιρλανδίας και της Ολλανδίας.

Ως συνέπεια των μέτρων λιτότητας υπάρχει συρρίκνωση πόρων διάθεσης πόρων στην αγορά εργασίας. Πραγματοποιούνται κάποια μικρής κλίμακας προγράμματα, όπως πρακτική άσκηση, επιδότηση μικρών επιχειρήσεων και υποστήριξη επιμορφωτικών μαθημάτων.

Εκτός από τα γενικά οικονομικά μέτρα, πολλές κυβερνήσεις εισάγουν και ειδικά μέτρα πρόληψης απολύσεων, επαναπροσλήψης και στήριξης ανέργων. Τα περισσότερα απ' τα πακέτα εισάγονται στο τέλος του 2008 και το 2009. Πολλές χώρες επεκτείνουν και εφαρμόζουν αυτά τα μέτρα κατά τη διάρκεια του 2010: Αυστρία, Βέλγιο, Κύπρος, Εσθονία, Λουξεμβούργο, Μάλτα, Νορβηγία και Σλοβακία.

Μια βασική αρχή των εθνικών εφαρμοζόμενων πολιτικών για να περιοριστούν οι επιπτώσεις της κρίσης στην απασχόληση είναι η εισαγωγή ή τροποποίηση των Σχεδίων Μερικής Απασχόλησης (Part time employment Pacts) το έτος 2008 και 2009. Τα Σχέδια Μερικής Απασχόλησης προβλέπουν την διατήρηση της εργασιακής σχέσης κατά τη διάρκεια της ύφεσης με δυσμενέστερους όμως όρους εργασίας (μειωμένες αποδοχές), στην προσπάθεια να περιορίσουν την ανεργία. Καθώς η ανεργία αυξάνεται, πολλές χώρες υιοθετούν αυτά τα σχέδια, όπως η Αυστρία, το Βέλγιο, Βουλγαρία, η Αυστρία, η Γαλλία, η Ιρλανδία και η Σλοβακία.

Εκτός από την μείωση στο ωράριο εργασίας, οι προσπάθειες για αντιμετώπιση της κρίσης περιλαμβάνουν:

- Διαφορετικής φύσης μέτρα με στόχο τους ανέργους. Ένα μικρής κλίμακας πρόγραμμα θέσεων εργασίας θα παρέχει 15.000 θέσεις εργασίας στην Ιρλανδία. Μέτρα εισάγονται για να ενθαρρύνουν την απασχόληση των νέων σε Λουξεμβούργο, Αυστρία και Σλοβακία. Στην Ισπανία υπάρχει αύξηση του αριθμού των συμβούλων ευρέσεως εργασίας, οι οποίοι προσφέρουν προσωπικές υπηρεσίες στους ανέργους. Ωστόσο στην Ολλανδία οι επιδοτήσεις περικλύονται.
- Τα κίνητρα προς τις επιχειρήσεις και τις εταιρείες λαμβάνει μείζονα ρόλο στις ασκούμενες πολιτικές. Η αυστριακή κυβέρνηση εισάγει επιδοτήσεις για μονο-

πρόσωπες επιχειρήσεις. Στη Μάλτα διατίθενται κατάλληλα πακέτα προς επιχειρήσεις, οι οποίες επρόκειτο να προβούν σε μείωση εργατικού δυναμικού λόγω μείωσης στη ζήτηση. Ο φόρος των επιχειρήσεων μειώνεται και η διαδικασία ίδρυσης νέων εταιριών οργανώνεται πιο αποδοτικά στην Ολλανδία και την Ισπανία. Μέτρα βοήθειας των αυτοαπασχολούμενων σχεδιάζονται από την ολλανδική, την ουγγρική (Σχέδιο Szechenyi) και τη σλοβακική κυβέρνηση. Στη Νορβηγία υιοθετείται ένα πακέτο μέτρων με στόχο τη ναυπηγία, η οποία αποτελεί σημαντικό μέρος της βιομηχανίας της χώρας, το οποίο περιλαμβάνει εκτός των άλλων, και αυξημένα κεφάλαια για δανειοδότηση των σχεδίων αυτών.

- Μέτρα κατάρτισης, όπως η τροποποίηση της άδειας μερικής απασχόλησης εισάγονται στη Νορβηγία το 2009.

Σε πολλές χώρες οι κοινωνικοί συνομιλητές συμμετέχουν σε διακλαδικό επίπεδο στο σχηματισμό των μέτρων για την αντιμετώπιση των επιδράσεων της κρίσης στην εργασία, συχνά μέσω συζητήσεων σε εθνικές τριμερείς ή διμερείς επιτροπές.

- Το Μάρτιο του 2010, μετά από έντονη αντιπαράθεση της βουλγαρικής κυβέρνησης και των κοινωνικών συνομιλητών, το Εθνικό Συμβούλιο για Τριμερή Συνεργασία έρχεται σε συμφωνία για ένα νέο πακέτο ενάντια στην κρίση. Τα μέτρα προτείνονται και από τα τρία μέρη και στοχεύουν στη στήριξη της απασχόλησης, των νοικοκυριών, των επιχειρήσεων και των κρατικών οικονομικών. Τα μέτρα που αφορούν την απασχόληση και τα νοικοκυριά συμφωνούνται κυρίως λόγω πίεσης από τα εργατικά σωματεία, αν και υποστηρίζονται ευρέως και από τους εργοδότες. Οι σημαντικότερες από αυτές τις διατάξεις περιλαμβάνουν: την θέση σε λειτουργία ενός μηχανισμού για αύξηση του κατώτατου μισθού από την 1 Ιουλίου 2010, την προσωρινή μείωση της αύξησης των κρατικά ρυθμιζόμενων τιμών σε αγαθά και υπηρεσίες δημοσίου ενδιαφέροντος, αφαίρεση του ορίου του επιδόματος ανεργίας (πρόσφατα 120€) και θέσπιση επιδόματος ανεργίας ανερχόμενο στο 60% του μισθού πριν την απώλεια της εργασίας, επέκταση του συστήματος προσφοράς δελτίων φαγητού ως μηχανισμό στήριξης του πραγματικού εισοδήματος των εργαζομένων.
- Σε εθνικό επίπεδο στη Γαλλία, οι κοινωνικοί συνομιλητές (με εξαίρεση τη CGT) υπογράφουν, την 19 Μαΐου, σύμβαση διαχείρισης της απασχόλησης λόγω των επιπτώσεων της οικονομικής κρίσης. Αυτό έχει ως διακηρυγμένο στόχο την βοήθεια στους άνεργους που έχουν λάβει το μέγιστο δικαιούμενο επίδομα ανεργίας απ' το κράτος το 2010 και που δεν έχουν τα προσόντα να βρουν εργασία ή σε μια εταιρία που θα πλήρωνε την κατάρτιση για βελτίωση των ικανοτήτων τους. Οι κοινωνικοί συνομιλητές διαπραγματεύονται επίσης τη μερική απασχόληση και την ασφάλεια στην εργασία. Για παράδειγμα, η ένωση εργοδοτών μετάλλου και τέσσερα συνδικάτα υπογράφουν σύμβαση τον Μάιο του 2010 για να βελτιώσουν

την εργασιακή ασφάλεια των ειδικευμένων εργατών στη βιομηχανία του μετάλλου. Η σύμβαση ενδυναμώνει τη διαχείριση της εργασίας και των ικανοτήτων σε επιχειρησιακό επίπεδο καθιερώνοντας μια «περίοδο κινητικότητας» που θα επιτρέψει στους εργατές με υπηρεσία δύο ετών να αναλάβουν μια θέση εργασίας σε άλλο εργοδότη ενώ διατηρούν το δικαίωμα να επιστρέψουν στην προηγούμενή τους εργασία. Επιπροσθέτως, συμφωνούν σε μία παράταση μέχρι την 30 Ιουλίου 2010 των μέτρων που έχουν ήδη υιοθετηθεί σε απάντηση στην οικονομική κρίση του 2009 ώστε να αποφευχθούν οι απολύσεις.

- Η κυβέρνηση της Λετονίας συμπεριλαμβάνει τους κοινωνικούς συνομιλητές στις αποφάσεις της για μέτρα λιτότητας με το να τους επιτρέψει να διαχειριστούν τις περικοπές σε κάποιους τομείς.
- Ακολουθώντας τα ανεπαρκή αποτελέσματα των μέτρων ενάντια στην κρίση που εισάγονται με τη νομοθεσία της 4 Ιουνίου 2009, οι κοινωνικοί συνομιλητές ασκούν πίεση στην πολωνική κυβέρνηση να τροποποιήσει τις ρυθμίσεις ώστε να αυξηθεί η αποτελεσματικότητα της πολιτικής ενάντια στην κρίση. Η κυβέρνηση αναγνωρίζει τα επιχειρήματα και αιτήματα των κοινωνικών συνομιλητών, και τον Οκτώβριο του 2010 τροποποιείται η νομοθεσία για την αντιμετώπιση της κρίσης.
- Η Ρουμανική Συνομοσπονδία Εργατών συστήνει μια επιτροπή εθνικής κρίσης. Η επιτροπή αυτή σχεδιάζεται με σκοπό την εναρμόνιση των θέσεων των συνδικάτων λαμβάνοντας υπόψη τα μέτρα αντιμετώπισης της κρίσης που προτάθηκαν από την κυβέρνηση και κυρίως αυτά που συμφωνήθηκαν με το Ευρωπαϊκό Νομισματικό Ταμείο, την Ευρωπαϊκή Επιτροπή και την Παγκόσμια Τράπεζα.

Η βαρύτητα της κρίσης ωστόσο δυσχεραίνει για τους κοινωνικούς συνομιλητές την επίτευξη συμφωνίας σε πολλές χώρες. Η κατάρρευση του μοντέλου τριμερούς κοινωνικής συνεργασίας στην Ιρλανδία και στην Ισπανία οδηγεί τις κυβερνήσεις αυτών των κρατών στην επιβολή μονομερών μέτρων για να αντιμετωπίσουν την ύφεση του 2010. Το 2010, λαμβάνουν χώρα συζητήσεις για ένα τριμερές «Σύμφωνο Απασχόλησης» στο Standing Commission of Social Concentration (CPCS), αλλά καθώς η πορτογαλική κυβέρνηση προβαίνει σε σημαντικές παραχωρήσεις στις αυξανόμενες πιέσεις για λιτότητα, η δυνατότητα να παραμείνουν τα συνδικάτα στην επιτροπή περιορίζεται. Η τσεχική κυβέρνηση που αναλαμβάνει τα καθήκοντά της τον Ιούλιο κάνει σαφές ότι δεν πρόκειται να προσυπογράψει τα μέτρα αντιμετώπισης της κρίσης που συμφωνήθηκαν από την προηγούμενη κυβέρνηση και τους κοινωνικούς συνομιλητές. Αντίθετα, στοχεύει να θέσει σε εφαρμογή το δικό της οικονομικό πρόγραμμα. Οι κοινωνικοί συνομιλητές, ωστόσο ζητούν να συμμετάσχουν στη μεταρρυθμιστική διαδικασία.

9.4.1. Εξελίξεις στην νομοθεσία

Οι κυριότερες νομοθετικές ρυθμίσεις στην ΕΕ 27 το 2010 συνοψίζονται στον κάτωθι πίνακα:

Πίνακας 29: Νομοθετικές ρυθμίσεις στην ΕΕ 27 το 2010

<p>Συλλογικές διαπραγματεύσεις</p>	<p>- Νέα νομοθεσία για την επέκταση των σσε θεσπίζεται στις αρχές του 2010 στην Σλοβακία, καταργώντας την συγκατάθεση του εργοδότη, η οποία στο παρελθόν ήταν απαραίτητη προϋπόθεση για την επέκταση. Ωστόσο, ήδη από τα τέλη τον Δεκέμβριο του 2010, αρχίζουν οι συζητήσεις για την επαναφορά της προηγούμενης ρύθμισης και την εισαγωγή εκ νέου της συναίνεση του εργοδότη ως απαραίτητης προϋπόθεση για την επέκταση</p> <p>- Η κυπριακή κυβέρνηση εισάγει νομοθετικό πλαίσιο που επιδιώκει να ενισχύσει τα δικαιώματα συλλογικής διαπραγματεύσεως, και να δώσει πρόσβαση συνδικαλιστικών εκπροσώπων στους χώρους εργασίας, με ταυτόχρονο σεβασμό των δικαιωμάτων των εργοδοτών.</p> <p>- Οι πρόσφατες νομοθετικές μεταρρυθμίσεις στην Ισπανία επιτρέπουν την τροποποίηση των συνθηκών εργασίας βάσει συμφωνιών με τους εργοδότες (αμοιβές, ωράρια εργασίας, διευθέτηση χρόνου εργασίας κá), μέσω συλλογικών διαπραγματεύσεων σε επίπεδο επιχείρησης.</p> <p>- Τον Δεκέμβριο του 2010, η πορτογαλική κυβέρνηση ανακοινώνει μια πρωτοβουλία με στόχο την αποκέντρωση των συλλογικών διαπραγματεύσεων.</p>
<p>Συνθήκες εργασίας</p>	<p>- Η κυβέρνηση της Λετονίας εισάγει μια σειρά τροποποιήσεων του εργατικού δικαίου με στόχο τον περιορισμό των γραφειοκρατικών διαδικασιών για τον έλεγχο των συνθηκών εργασίας στους χώρους εργασίας και θεσπίζει την υποχρέωση ένα αντίγραφο της σύμβασης εργασίας να είναι διαθέσιμο για επιθεώρηση άμεσα στην επιχείρηση, που απασχολείται ο εργαζόμενος. Παράλληλα επιδιώκεται η εξάλειψη της αδήλωτης εργασίας, με την υποχρεωτική περιβολή των συμβάσεων εργασίας σε έγγραφο τύπο.</p> <p>- Νέα νομοθετική ρύθμιση θεσπίζεται στην Νορβηγία σύμφωνα με την οποία εργολάβοι και υπεργολάβοι ευθύνονται εις ολόκληρο και αλληλεγγύως για υποχρεώσεις προς τους εργαζόμενους κατά την διάρκεια εκτέλεσης του έργου.</p>
<p>Απασχόληση, Αγορά Εργασίας και Δημιουργία νέων θέσεων εργασίας</p>	<p>- Η κυβέρνηση της Λετονίας θεσπίζει νομοθεσία σχετικά με τη ελάφρυνση της φορολόγησης των πολύ μικρών επιχειρήσεων, προκειμένου να παράσχει κίνητρα για την εκκίνηση των πολύ μικρών επιχειρήσεων και να μειώσει την ανεργία.</p> <p>- Η Εσθονία και η Ισπανία εισάγει νομοθεσία για επιχορήγηση επιδομάτων ανεργίας στην υποστήριξη των εργοδοτών που παρέχουν νέες θέσεις εργασίας και προγράμματα κατάρτισης.</p>

<p>Ισότητα</p>	<p>-Το Ισπανικό Υπουργείο Κοινωνικών Υποθέσεων έχει αναπτύξει ένα σχέδιο κανονισμού για να χορηγηθεί το ποσό των € 1.560.000 για την υποστήριξη της ισότητας των φύλων κατά τη διάρκεια του 2010-2013</p> <p>- Στην Πολωνία υιοθετείται νέο θεσμικό πλαίσιο κατά των διακρίσεων για τους ελεύθερους επαγγελματίες που απασχολούνται με συμβάσεις έργου ενώ στην πραγματικότητα υποκρύπτεται σχέση εξαρτημένης εργασίας.</p> <p>- Στο Ηνωμένο Βασίλειο κωδικοποιείται η νομοθεσία κατά των διακρίσεων με την έκδοση Κώδικα Ισότητας.</p>
<p>Υγεία και Ασφάλεια</p>	<p>- Η νορβηγική κυβέρνηση το 2010 συστηματοποιεί, με νομοθετικό, τους ελέγχους σε δύο νέους τομείς, στον τομέα καθαριότητας και στον τομέα των ξενοδοχείων και εστιατορίων, θεσπίζοντας υποχρέωση να ελέγχονται οι επιχειρήσεις αυτές, από ειδικούς περιφερειακούς ελεγκτές.</p> <p>- Στο Λουξεμβούργο, τροποποιείται ο Κώδικας Κοινωνικής Ασφάλισης σε σχέση με την ασφάλιση για εργατικά ατυχήματα και τη διαδικασία για τη δήλωση των εργατικών ατυχημάτων.</p>
<p>Άδειες</p>	<p>-Στην Αυστρία, τροποποιείται η νομοθεσία που ρυθμίζει το δικαίωμα αδειάς των οικοδόμων (<i>Bauarbeiter-Urlaubs-und Abfertigungsgesetz</i>), αυξάνοντας το χρόνο άδειας από 47 εβδομάδες σε 52 εβδομάδες. Επιπλέον, ο λεγόμενος «κανόνας του Σαββάτου», ορίζει ότι σε περίπτωση που επίσημη αργία συμπίπτει με Σάββατο στη διάρκεια των διακοπών του εργαζομένου, αυτός / αυτή θα δικαιούται να λάβει μία μέρα επιπλέον διακοπών.</p> <p>- Στην Πολωνία, η ημέρα των Θεοφανίων στις 6 Ιανουαρίου καθιερώνεται ως εθνική εορτή.</p>
<p>Εργασιακές σχέσεις</p>	<p>- Ο φινλανδικός ετήσιος μέσος όρος των ημερών εργασίας που χάνονται μέσα από απεργιακές κινητοποιήσεις ανά 1.000 εργαζόμενους ήταν σχετικά υψηλός μεταξύ 2005 και 2009 με μέσο όρο 72,9 χαμένες ημέρες σε σύγκριση με έναν μέσο όρο 43,6 ημέρες που χάνονται στην ΕΕ των 15 και τη Νορβηγία για την ίδια περίοδο. Για το λόγο αυτό ξεκίνησε στην Φιλανδία, κοινωνικός διάλογος για την τροποποίηση της νομοθεσίας για τις απεργίες.</p> <p>- Στη Γαλλία, εγκρίνεται ο νόμος για την μεταρρύθμιση της διαδικασίας του κοινωνικού διαλόγου στο γαλλικό δημόσιο τομέα, με την αλλαγή του τρόπου αντιπροσώπευσης των συνδικαλιστικών οργανώσεων δημοσίου τομέα και την ευθυγράμμιση με τους κανονισμούς που διέπουν ιδιωτικού τομέα.</p>
<p>Κώδικες Εργατικού Δικαίου</p>	<p>- Στη λιθουανική νομοθεσία εισάγεται ρύθμιση σύμφωνα με την οποία επιτρέπεται στους εργαζόμενους να αναστείλουν σύμβαση εργασίας τους για χρονικό διάστημα μέχρι και 3 μήνες, εάν ο εργοδότης δεν εκπληρώνει υποχρεώσεις του απέναντι στους εργαζόμενους ή δεν τους καταβάλλει δεδουλευμένες αποδοχές (μορφή επίσχεση εργασίας).</p>

<p>Αμοιβές</p>	<p>-Τον Δεκέμβριο του 2010, το Ιρλανδικό Κοινοβούλιο, υιοθετεί όλα τα στάδια «των δημοσιονομικών μέτρων έκτακτης ανάγκης», τα οποία περιορίζουν μεταξύ άλλων τον κατώτατο μισθό κατά ανώτατο ποσοστό 11,7%. Τα επείγοντα αυτά οικονομικά μέτρα μειώνουν επίσης τους μισθούς των υπουργών της κυβέρνησης και τις συντάξεις των δημοσίων υπαλλήλων.</p> <p>-Το Πορτογαλικό Υπουργείο Εργασίας αύξάνει το μηνιαίο κατώτατο μισθό (RMMG) από € 475 (2009) σε € 485 (την 1η Ιανουαρίου 2011), με την προοπτική περαιτέρω αυξήσεων μέχρι και στα € 500 μετά από δύο ενδιάμεσες αξιολογήσεις της οικονομικής κατάστασης το Μάιο και τον Σεπτέμβριο του 2011. –</p> <p>-Στη Ρουμανία υπολογίζονται εκ νέου οι συντάξεις για τους στρατιωτικούς και άλλους συνταξιούχους ενώ εισήχθη και υποχρέωση των συνταξιούχων να πληρώνουν για ασφάλεια υγείας. Ο συντελεστής ΦΠΑ αυξήθηκε από 19% σε 24%.</p> <p>-Οι κατώτατοι μισθοί αυξάνονται στους περισσότερους κλάδους στην Κύπρο.</p>
<p>Εργαζόμενοι με απόσπαση (Posted workers)</p>	<p>- Η υπόθεση Laval στο Δικαστήριο των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων το 2007, ανέδειξε ότι η σουηδική εργατική νομοθεσία βρισκόταν εν μέρει σε αντίθεση με το ευρωπαϊκό κοινοτικό δίκαιο. Σύμφωνα με αυτή, σουηδικές συνδικαλιστικές οργανώσεις δεν επιτρέπεται να αναλάβουν συλλογική δράση κατά των ξένων εταιρειών που αποσπούν εργαζομένους στη Σουηδία. Για να ευθυγραμμιστεί η σουηδική νομοθεσία με το κοινοτικό δίκαιο, νέοι κανόνες για την απεργία τίθενται σε εφαρμογή το 2010.</p> <p>- Στη Δανία, με την αναθεώρηση της πράξης για τους αποσπασμένους εργαζομένους (Lov nr 509 af 19/05/2010), ελέγχονται οι ξένοι φορείς παροχής υπηρεσιών και οι αποσπασμένοι εργαζομένοι τους.</p>
<p>Κοινωνική Ασφάλεια</p>	<p>- Τον Αύγουστο 2010 τροποποιείται ο αυστριακός νόμος περί κοινωνικής ασφάλισης (Sozialversicherungs-Änderungsgesetz). Σε κάθε εργαζόμενο με νομική αξίωση για επίδομα ανεργίας, κοινωνική ασφάλεια και σύνταξη, και του οποίου το εισόδημα είναι κάτω από ένα συγκεκριμένο όριο, θα λαμβάνει το ελάχιστο επίδομα των € 744 το μήνα.</p> <p>- Ένα νέο νομοσχέδιο στη Δανία θεσπίζει κίνητρα για την επιστροφή στην εργασία των μακροχρόνια ανέργων (Lov nr 1593 af 22/12/2010).</p>
<p>Προσωρινή απασχόληση</p>	<p>- Το Ηνωμένο Βασίλειο εναρμονίζει την οδηγία της ΕΕ (2008/104/ΕΚ) σχετικά με τους προσωρινά απασχολούμενους κυρίως δίνοντας τους εργαζομένους αυτούς τους ίδιους βασικούς όρους απασχόλησης με τους υπόλοιπους εργαζομένους της επιχείρησης μετά από 12 εβδομάδες εργασίας.</p> <p>- Το Νορβηγικό Κοινοβούλιο εισάγει την υποχρέωση του εργοδότη να συζητά τη ανάγκη χρήση της προσωρινής απασχόλησης με συνδικαλιστικές οργανώσεις, τουλάχιστον μία φορά το χρόνο. Επιπλέον, ορίζεται στο νέα θεσμικό πλαίσιο ότι δε γίνεται καμία αφαίρεση σε σχέση με την απουσία των εργαζομένων, π.χ. αναρρωτική άδεια, κατά τον υπολογισμό της διάρκειας της απασχόλησης στην επιχείρηση. Ο κανόνας αυτός έχει ιδιαίτερη σημασία σε σχέση με το λεγόμενο «κανόνα των τεσσάρων ετών», σύμφωνα με τον οποίο, προσωρινά απασχολούμενοι με 4 χρόνια συνεχούς απασχόλησης σε μια επιχείρηση αποκτούν το δικαίωμα σε μια μόνιμη θέση.</p> <p>- Η Ισπανική κυβέρνηση θεσπίζει μια σειρά από μέτρα για την προσωρινή εργασία, με στόχο την προώθηση της σταθερής απασχόλησης.</p>

Καταγγελία της Σύμβασης	<p>-Η Πορτογαλική κυβέρνηση συντάσει ένα σχέδιο για τη δημιουργία ενός ταμείου που θα εγγυάται την καταβολή μέρους των αποζημιώσεων, που λαμβάνουν οι εργαζόμενοι σε περίπτωση απολύσεων.</p> <p>-Νέος νόμος τροποποιεί το Γαλλικό Εργατικό Κώδικα σχετικά με το ζήτημα της μετεγκατάστασης των εργαζομένων σε περίπτωση απολύσεων. Αυτό σημαίνει ότι όταν σε έναν εργαζόμενο που αντιμετωπίζει κίνδυνο απόλυσης, προσφερθεί οποιαδήποτε εναλλακτική απασχόληση εκτός Γαλλίας, θα πρέπει να είναι ίδιου επιπέδου με την θέση εργασίας που είχε στη Γαλλία. Παράλληλα, στο δημόσιο τομέα η κυβέρνηση εκδίδει διάταγμα που επιτρέπει την απόλυση των δημοσίων υπαλλήλων ως αποτέλεσμα της αναδιάρθρωσης, αν αρνηθούν τρεις νέες προτάσεις για εργασία.</p>
-------------------------	---

Πηγή: European Foundation of Living and Working Conditions, Annual report on industrial Relations 2010, Επεξεργασία Α. Σταμάτη, ΙΝΕ/ΓΣΕΕ – ΑΔΕΔΥ.

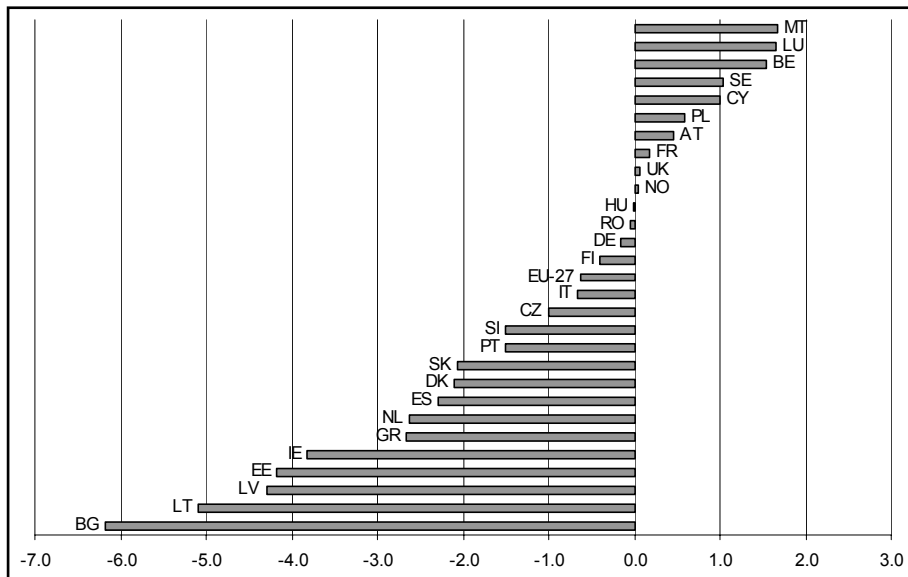
9.4.2. Εξελίξεις στις συνθήκες εργασίας

Η οικονομική κρίση, έχει αποδειχθεί, ότι έχει σοβαρές συνέπειες στην αγορά εργασίας, συμβάλλοντας στην διαμόρφωση υψηλών ποσοστών ανεργίας, και σε μία αυξημένη μείωση της απασχόλησης, ενώ παράλληλα οδηγεί σε αύξηση των άτυπων μορφών απασχόλησης. Στην πλειοψηφία των ευρωπαϊκών χωρών η σταθερή και πλήρης απασχόληση συνεχίζει να μειώνεται ενώ η προσωρινή και μερική απασχόληση συνεχίζει να αυξάνεται το 2010.

Σταθερή απασχόληση

Η σταθερή και πλήρης απασχόληση **μειώνεται** στο διάστημα 2009-2010 σε 18 χώρες. Η Βουλγαρία είναι η χώρα η οποία φέρεται να έχει τη μεγαλύτερη απώλεια εργατικού δυναμικού (-6,2%) ενώ η Ουγγαρία έχει τη μικρότερη (σχεδόν μηδενική). Πάντως, η απασχόληση αυξάνεται σε 10 χώρες και στη Μάλτα καταγράφεται το μεγαλύτερο ποσοστό (+1,7%).

Διάγραμμα 101
Εξέλιξη της απασχόλησης, ανά χώρα, EU 27 και Νορβηγία, 2009-2010%

Πηγή: Eurostat 2011.

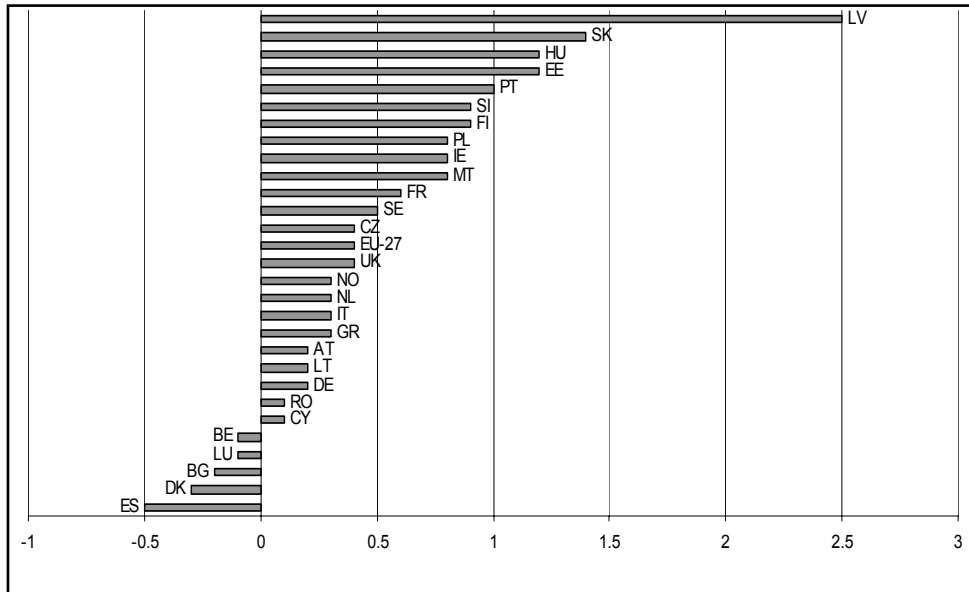
Προσωρινή απασχόληση

Αναφορικά στην προσωρινή απασχόληση, υπάρχει **γενικευμένη αύξηση** των συμβάσεων προσωρινής απασχόλησης στη μεγάλη πλειοψηφία των ευρωπαϊκών χωρών τα έτη 2009 και 2010. Αυτό φέρεται να δείχνει ότι οι εργοδότες προτιμούν να επιλέγουν ευέλικτες μορφές απασχόλησης σε περίοδο ύφεσης.

Σε 23 χώρες της Ευρώπης αυξάνεται το ποσοστό των εργαζομένων μερικώς απασχόλησης. Ακόμα κι αν στην Ευρώπη των 27 ο μέσος όρος είναι μικρότερος του 0,5% σε κάποιες χώρες τέτοια αύξηση είναι σχετική. Η Λετονία είναι η χώρα στην οποία παρατηρείται η μεγαλύτερη αύξηση (2,5%), ενώ ακολουθεί η Σλοβακία (1,4%). Στην Ουγγαρία, όπου σημειώνεται αύξηση 1,2% υπάρχουν σχέδια για ψήφιση νέας νομοθεσίας με στόχο να διπλασιασθούν οι προσωρινές και άτυπες μορφές απασχόλησης και η ευελιξία στην εργασία. Στη Ιταλία οι μη μόνιμοι απασχολούμενοι αυξάνονται κατά 0,3% (από 12,5% σε 12,8%), οι συμβάσεις προσωρινής απασχόλησης όμως παρουσιάζουν μείωση.

Εξαιρέσεις σε αυτή την τάση παρουσιάζει το Βέλγιο, το Λουξεμβούργο, η Βουλγαρία και η Δανία, όπου τα ποσοστά των προσωρινά απασχολούμενων μειώνονται ελαφρώς. Στη περίπτωση της Ισπανίας όπου η προσωρινή απασχόληση αυξάνεται απ' το 2007, παρατηρείται μείωση εργαζομένων με σύμβαση προσωρινής απασχόλησης, 0,5%. Αυτό συμβαίνει διότι η μεγάλη πλειοψηφία των απολύσεων λόγω κρίσης πραγματοποιείται μέσω της μη ανανέωσης των συμβάσεων ορισμένου χρόνου.

Διάγραμμα 102
Εξέλιξη της προσωρινής εργασίας, EU 27 και Νορβηγία, 2009-2010 (%)

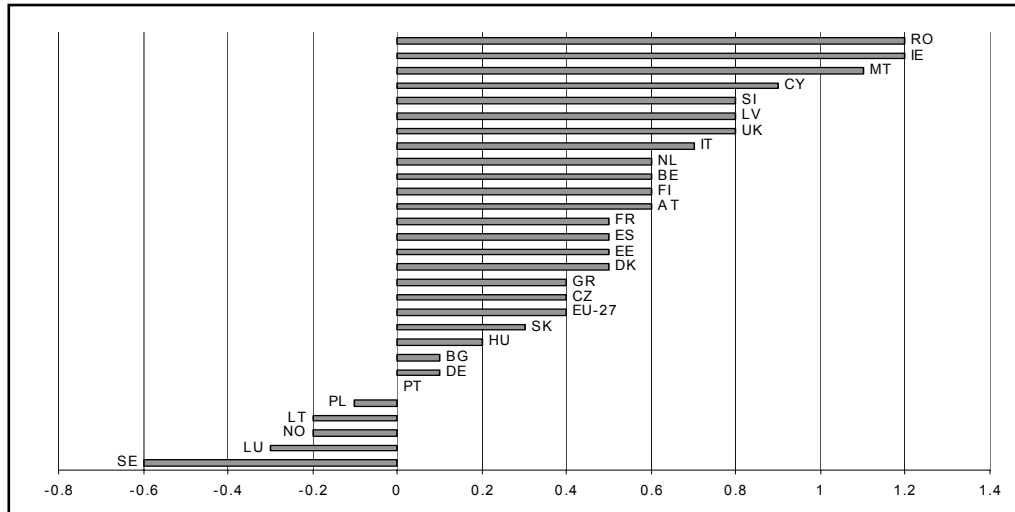

Πηγή: Eurostat 2011.

Μερική απασχόληση

Η άλλη κύρια τάση που σημειώνεται στην πλειοψηφία των χωρών το 2010 είναι η **αύξηση** της μερικής απασχόλησης. Τα ποσοστά των μερικώς απασχολούμενων αυξάνονται κατά 1% σε Ρουμανία, Ιρλανδία και Μάλτα, ενώ σε άλλες 18 χώρες καταγράφεται μικρότερη αύξηση. Αντίθετα στην Πολωνία, τη Λιθουανία, τη Νορβηγία, το Λουξεμβούργο και τη Σουηδία παρατηρείται μείωση των ποσοστών αυτών.

Διάγραμμα 103
Εξέλιξη της μερικής απασχόλησης, EU 27 και Νορβηγία, 2009-2010

Πηγή: Eurostat, 2011.

Αδήλωτη απασχόληση

Παράλληλα σε αρκετές χώρες της ΕΕ **αυξάνεται** η αδήλωτη απασχόληση, όπως στην περίπτωση της Βουλγαρίας, όπου σύμφωνα με στοιχεία του Σώματος Επιθεώρησης Εργασίας, ο αριθμός των ανθρώπων που εργάζονται χωρίς σταθερή σύμβαση εργασίας αυξάνεται σημαντικά το πρώτο εξάμηνο του έτους, αλλά και στην Ελλάδα, όπου το 25% των εργαζομένων είναι ανασφάλιστοι αλλά και στη Σλοβενία όπου αναφέρονται από το Σώμα Επιθεώρησης Εργασίας σημαντικές παραβάσεις σχετικά με αδήλωτη εργασία.

Ίσες ευκαιρίες

Σε πολλές ευρωπαϊκές χώρες γίνονται προσπάθειες για την κάλυψη του χάσματος στην αμοιβή των δύο φύλων, με την θέσπιση νέων εξειδικευμένων μέτρων. Στην Αυστρία για παράδειγμα, όπου το χάσμα μεταξύ της αμοιβής των δύο φύλων ήταν 25,5% το 2008, επιτυγχάνεται συμφωνία για τη διαφάνεια του εισοδήματος μεταξύ των κοινωνικών εταίρων τον Ιούνιο του 2010. Στην Εσθονία το χάσμα είναι ακόμη μεγαλύτερο (28,7% το 2008) και γι' αυτό αποφασίζεται να υιοθετηθούν στο άμεσο μέλλον νέα πολιτικά μέτρα. Τέλος και στην Πορτογαλία υιοθετούνται μέτρα μείωσης του χάσματος της αμοιβής ανάμεσα στα δυο φύλα και γενικότερα μέτρα προώθησης της ισότητας των φύλων.

Υγιεινή και ασφάλεια των εργαζομένων

Οι ευρωπαϊκές χώρες παρουσιάζουν διαφορετικές και κατά κάποιο τρόπο αντίθετες τάσεις όσον αφορά τις εργασιακές συνθήκες στον τομέα της υγιεινής και της ασφάλειας.

λειας των εργαζομένων το 2010. Αυτό αντικατοπτρίζει τις διαφορετικές προσεγγίσεις στο θέμα πρόληψης των κινδύνων και της προστασίας των εργαζομένων, όπως επίσης και τη διαφορετική σφοδρότητα των επιδράσεων της οικονομικής ύφεσης στις εθνικές οικονομίες. Θα πρέπει να σημειωθεί ότι μόνο σε λίγες χώρες εισάγονται ή ενισχύονται ειδικά μέτρα βελτίωσης των εργασιακών συνθηκών το 2010.

Σε πέντε χώρες καταγράφεται μείωση των εργατικών ατυχημάτων, ενώ αντίθετα, σε τέσσερις άλλες, παρατηρείται αύξηση, όπως φαίνεται κάτωθι αναφερόμενο πίνακα. Οι άνδρες και οι μεγαλύτεροι σε ηλικία εργαζόμενοι φαίνεται να είναι περισσότεροι εκτεθειμένοι σε ατυχήματα. Οι κλάδοι της κατασκευής, της οικοδομής και της γεωργίας είναι οι οικονομικοί κλάδοι όπου συμβαίνουν συχνότερα τα εργατικά ατυχήματα.

Πίνακας 30: Ποσοστά εργατικών ατυχημάτων και ασθενειών που σχετίζονται με την εργασία

Μείωση εργατικών ατυχημάτων	Αύξηση εργατικών ατυχημάτων
Δημοκρατία της Τσεχίας (-9%, σχετίζονται κυρίως με τον κατασκευαστικό κλάδο)	Εσθονία (+9,2%, 2009-2010)
Δανία (-14%, 2008-2009)	Λιθουανία (όπου θανατηφόρα ατυχήματα συνέβησαν σε 4.8 ανά 100.000 εργάτες το 2010 και σε 4.3 ανά 100.000 το 2009 και σοβαρά ατυχήματα σε 12.3 ανά 100.000 εργάτες το 2010 και σε 9.2 ανά 100.000 εργάτες το 2009)
Λετονία (όπου μειώθηκαν τόσο τα θανατηφόρα αλλά και τα μη θανατηφόρα κατά -25,7% και -26,7% αντίστοιχα)	Μάλτα (+3,4%)
Ιταλία (από 790.112 το 2009 σε 775.250 το 2010, που σημαίνει μείωση 1,9% και από 1053 θανατηφόρα ατυχήματα το 2009 σε 980 το 2010, δηλαδή μείωση 7,9%)	Πολωνία (όπου ο αριθμός των ατυχημάτων αυξάνεται κατά 14% το 2009-2010 μετά από σημαντική πτώση το 2008-2009)
Ηνωμένο Βασίλειο (-13% την τελευταία δεκαετία)	
Ασθένειες που σχετίζονται με την εργασία	
Δανία: τα στοιχεία από την Αρχή για τις Συνθήκες Εργασίας παρουσιάζουν μείωση στον αριθμό των ασθενειών (το 2009 αναφέρονται 15.596, που είναι 1.100 λιγότερες από το 2008)	Εσθονία: μικρή αύξηση από το 2009 στο 2010 αλλά ο συνολικός αριθμός των ασθενειών παραμένει πολύ χαμηλότερος σε σύγκριση με το 2008 (υπάρχουν πολλοί λόγοι για να πιστέψουμε πως ο αριθμός των επαγγελματικών ασθενειών υποτιμάται καθώς υπάρχει έλλειψη ιατρών επαγγελματικής υγείας στην Εσθονία και μόνο δύο νοσοκομεία έχουν τη δυνατότητα διάγνωσης επαγγελματικών ασθενειών)
Στη Λετονία επίσης μειώνεται ο αριθμός των ασθενειών από 700 περιπτώσεις το 2009 σε 615 το 2010	Φινλανδία: αύξηση σε ψυχικές νόσους, ακόμη και σε νεαρούς εργαζόμενους που οδηγούν σε πρόωρη συνταξιοδότηση
Λιθουανία: ο αριθμός των ασθενειών ήταν σχεδόν 50% μικρότερος το 2010 σε σύγκριση με το 2009	

Πηγή: European Foundation of Living and Working Conditions, Annual report on industrial Relations 2010, Επεξεργασία Α. Σταμάτη, ΙΝΕ/ΓΣΕΕ-ΑΔΕΔΥ.

Κατάρτιση - δια βίου Μάθηση

Στην πλειοψηφία των ευρωπαϊκών χωρών καταγράφεται μείωση του αριθμού των εργαζομένων που συμμετέχουν σε δραστηριότητες κατάρτισης ή στο ποσό των δαπανών και μόνο τρεις χώρες αναφέρουν αύξηση των ατόμων σε κατάρτιση, όπως παρουσιάζεται στον κάτωθι αναφερόμενο πίνακα.

Πίνακας 31: Συμμετοχή σε προγράμματα κατάρτισης

Μείωση στη συμμετοχή	Αύξηση στη συμμετοχή
Βέλγιο: οι στατιστικές ενδείξεις της επίδρασης της κρίσης στην επαγγελματική κατάρτιση και τη δια βίου εκπαίδευση είναι ακόμα ασαφείς, στην πραγματικότητα ο ρυθμός συμμετοχής σε ετήσια βάση μειώνεται το 2008 (31,8%) και αυξήθηκε ξανά το 2009 (32,8%). Πάντως η οικονομικές επενδύσεις – ως ποσοστό επί των συνολικών εργατικών εξόδων – μειώνεται από 1,15% το 2008 σε 1,10% το 2009	Εσθονία: η συμμετοχή στη δια βίου εκπαίδευση αυξάνεται από 7% το 2007 σε 10,9% το 2010 πιθανόν λόγω της χρηματοδότησης από το Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο των μέτρων κατάρτισης ενηλίκων.
Βουλγαρία: η συμμετοχή στη δια βίου εκπαίδευση και στην επαγγελματική κατάρτιση ήταν πολύ χαμηλή, ενώ οι εργοδότες μειώνουν σημαντικά τη χρηματοδότηση που σχετίζεται με την ανάπτυξη ανθρώπινων πόρων, λόγω της κρίσης	Ιταλία: οι εργαζόμενοι που παρακολουθούν οποιοδήποτε είδος κατάρτισης, αυξάνονται από 25,9% το 2008 σε 29,2 το 2009, ενώ ο αριθμός των επιχειρήσεων που προσφέρει κατάρτιση στους εργαζομένους αυξήθηκε από 25,7% το 2008 σε 32,1% το 2009
Δανία: πρόσφατη μελέτη υπογράμμισε πως δεν υπάρχει απευθείας συσχέτιση αυτής της τάσης, καθώς πολλές επιχειρήσεις μειώνουν τα έξοδα για την ανάπτυξη των εργαζομένων ενώ άλλες επιλέγουν μια πιο προληπτική πολιτική με μεγαλύτερες επενδύσεις στον τομέα αυτό	Ολλανδία: το ποσοστό των εργαζομένων που έλαβε κατάρτιση ήταν 57% το 2009 και στο 44% των περιπτώσεων αυτή πληρώνεται από τον εργοδότη
Ουγγαρία: τα δεδομένα δείχνουν μία μικρή μείωση στη συμμετοχή στην κατάρτιση από 4,5% το 2002 σε 3,1% το 2008, ενώ η κατάρτιση που στοχεύει στην ανάπτυξη δεξιοτήτων όπως η γνώση ξένων γλωσσών εμφανίζει αύξηση τα έτη 2009-2010	
Νορβηγία: πραγματοποιήθηκαν ευκαιρίες για τους εργαζομένους ώστε να ενισχύσουν τις ικανότητες τους και να συμμετέχουν στην διαρκή εκπαίδευση το 2009	
Ρουμανία: έρευνα δημοσιευμένη στο 2010 έδειξε χαμηλή συμμετοχή των εργαζομένων που επιπλέον ποικίλει ανάλογα με το επίπεδο εκπαίδευσής τους: ο ρυθμός συμμετοχής είναι περίπου 15% για τους εργαζόμενους χαμηλής εκπαίδευσης ενώ φτάνει το 22% για εργαζόμενους δευτεροβάθμιας και τριτοβάθμιας εκπαίδευσης	
Σλοβακία: η οικονομική κρίση είχε αρνητικό αντίκτυπο στην κατάρτιση. Σύμφωνα με τα υπάρχοντα στοιχεία, το 2009 μειώνεται τα προγράμματα ανάπτυξης δεξιοτήτων στις σλοβακικές επιχειρήσεις	
Ισπανία: μία μικρή μείωση στο ποσοστό των εργαζομένων ηλικίας 25 έως 64 ετών που λάμβαναν διαρκή εκπαίδευση (12,2% το 2009 σε σύγκριση με το 2010 που ήταν 11,9%)	

Ηνωμένο Βασίλειο: το ποσοστό του εργατικού δυναμικού που λαμβάνει κατάρτιση μειώθηκε από 63% το 2007 σε 56% το 2009, οι ημέρες κατάρτισης ανά άτομο μειώνονται ελαφρώς και επιπροσθέτως περισσότεροι από τους μισούς εργοδότες που συμμετέχουν στην έρευνα το 2010 έχουν περιορίσει τις δαπάνες κατάρτισης το προηγούμενο έτος.	
---	--

Πηγή: European Foundation of Living and Working Conditions, Annual report on industrial Relations 2010, Επεξεργασία Α. Σταμάτη, ΙΝΕ/ΓΣΕΕ-ΑΔΕΔΥ.

Χρόνος εργασίας

Αναφορικά με τις μεταβολές στον **χρόνο εργασίας** στην ΕΕ το 2010, η αύξηση της μερικής απασχόλησης στην ΕΕ 27 είναι σημαντική και συνδέεται με την γενικότερη αύξηση των ευέλικτων μορφών απασχόλησης, ως συνέπεια της οικονομικής κρίσης. Σε αρκετές βέβαια χώρες, η μορφή αυτή απασχόλησης αποτελεί προϊόν επιλογής για κατάκτηση της ισορροπίας σε επαγγελματική και προσωπική ζωή.

Πιο συγκεκριμένα, στο Βέλγιο η μερική απασχόληση αυξάνεται σημαντικά τα τελευταία 10 χρόνια, όχι μόνο μεταξύ των γυναικών αλλά και μεταξύ των ανδρών (από 4% σε 7%), ενώ το ποσοστό των μερικώς απασχολούμενων που εργάζεται με μερική απασχόληση επειδή δεν είχε άλλη επιλογή έχει μειωθεί σημαντικά.

Στην Ιρλανδία η μερική απασχόληση και η ευέλικτη εργασία είναι οι πλέον συνηθισμένοι τύποι εργασίας και η αναλογία θέσεων εργασίας με ωράριο μερικής απασχόλησης αυξήθηκε από 53% σε 62% τα έτη 2003-2009, ενώ το ποσοστό που επιλέγει αυτή την μορφή απασχόλησης αυξήθηκε από 20% σε 26%.

Στην Ισπανία, αυξάνεται η μερική απασχόληση αλλά μόνο σε μη οικειοθελή βάση (13,5% το 2009 συγκριτικά με 14,2% το 2010), ενώ μειώνονται οι εργαζόμενοι που δούλευαν υπερωρίες εβδομαδιαίως (5,3% το 2009 συγκριτικά με 4,9% το 2010)

Στο Ηνωμένο Βασίλειο περίπου 5 εκατομμύρια εργαζόμενοι πραγματοποιούν υπερωρίες τακτικά χωρίς αμοιβή το 2010 και σχεδόν 900.000 εργάζονται παραπάνω από 10 ώρες υπερωρίες τη βδομάδα χωρίς να πληρωθούν επιπλέον αμοιβή.

ΜΕΡΟΣ 10
Διεθνείς και ευρωπαϊκές εξελίξεις
στην κοινωνική ασφάλιση

Διεθνείς και ευρωπαϊκές εξελίξεις στην κοινωνική ασφάλιση

10.1. Τα συστήματα κοινωνικής ασφάλισης στην ευρωπαϊκή και διεθνή τους διάσταση

Η οικονομική κρίση και ύφεση της ευρωπαϊκής οικονομίας και των κρατών-μελών συνοδεύεται, μεταξύ άλλων, από την ένταση της πολιτικής και επιστημονικής συζήτησης για το περιεχόμενο και τον χαρακτήρα της οικονομικής και κοινωνικής πολιτικής που θα οδηγήσουν την Ευρώπη στην έξοδο από την κρίση. Το ζητούμενο σήμερα για την ευρωπαϊκή οικονομία στις συνθήκες της ύφεσης και της υλοποίησης των περιοριστικών πολιτικών σε ορισμένα κράτη μέλη (Ιρλανδία, Ελλάδα, Πορτογαλία, Ισπανία) που απορρέουν από το πρόγραμμα στήριξης του Δ.Ν.Τ., της Ε.Ε., και της Ε.Κ.Τ. είναι ο στρατηγικός προσανατολισμός της οικονομικής και κοινωνικής πολιτικής, με την έννοια της προσαρμογής της στο νέο καταμερισμό εργασίας, στο πλαίσιο της διεθνούς ή της ευρωπαϊκής ανασυγκρότησης της παραγωγικής διαδικασίας ή της αναβάθμισης της θέσης της ευρωπαϊκής οικονομίας στο νέο διεθνή καταμερισμό εργασίας;

Από την άποψη αυτή, οι προοπτικές για επαρκή, βιώσιμα⁶¹ και ασφαλή ευρωπαϊκά συνταξιοδοτικά συστήματα, απαιτείται, κατ' αρχήν, να προσδώσουν σ' αυτά, ένα χαρακτήρα αναβάθμισης του ρόλου και της θέσης τους, στη λειτουργία του ευρωπαϊκού οικονομικού και κοινωνικού σχηματισμού, στην κατεύθυνση της οικονομικής βιωσιμότητας και της κοινωνικής αποτελεσματικότητας. Στο πλαίσιο αυτό κεντρικής σημασίας ζητήματα αναδεικνύονται, τόσο τα θεωρητικά, όσο και τα συστημικά λειτουργικά ζητήματα της κοινωνικής ασφάλισης καθώς και του ρόλου της στον ευρωπαϊκό ή εθνικό οικονομικό σχηματισμό.

Μετά την κρίση παραγωγής και κατανομής των πόρων που συντελέστηκε στις καπιταλιστικές οικονομίες τη δεκαετία του 1970, το μείγμα κράτους-αγοράς αντικα-

---

61. Η έννοια της επάρκειας περιλαμβάνει τρεις γενικούς στόχους : α) την παροχή ενός αξιοπρεπούς επιπέδου διαβίωσης των ηλικιωμένων, β) την πρόσβαση για όλους σε κατάλληλες συνταξιοδοτικές ρυθμίσεις (δημόσιες ή ιδιωτικές), γ) την προώθηση της αλληλεγγύης εντός και μεταξύ των γενεών. Η έννοια της βιωσιμότητας περιλαμβάνει πέντε στόχους: α) την επίτευξη ενός υψηλού επιπέδου απασχόλησης, β) την αύξηση του δείκτη απασχόλησης των ηλικιωμένων εργαζομένων 55-64 ετών στο 50% το 2010 από 41,6% το 2005. γ) την μεταρρύθμιση των συνταξιοδοτικών συστημάτων προς την κατεύθυνση της βιωσιμότητάς τους με την δημιουργία π.χ. ειδικών αποθεματικών για τις συντάξεις, δ) τη διατήρηση της ισορροπίας μεταξύ εργαζομένων και συνταξιούχων χωρίς να επιβαρύνονται υπερβολικά οι πρώτοι και με την διατήρηση επαρκούς επιπέδου συντάξεων για τους δεύτερους, ε) την διασφάλιση ύπαρξης των κανονιστικών πλαισίων που επιτρέπουν την χρηστή διαχείριση δημόσιων και ιδιωτικών συνταξιοδοτικών συστημάτων (βλ. Συνθήκη Laaken 2001 και Α. Κορητικός, 2010).

ταστάθηκε από την στρατηγική της απελευθέρωσης και της κυριαρχίας των αγορών και των οικονομικών της προσφοράς ως το κυρίαρχο μείγμα οικονομικής και κοινωνικής πολιτικής του 21ου αιώνα.

Πράγματι, το **μείγμα** αυτό που υπαγόρευσε την συγκεκριμένη συμπεριφορά των τραπεζών (χορήγηση δανείων υψηλού κινδύνου με δυσχέρεια αποπληρωμής τους) επέφερε τη διεθνή χρηματο-πιστωτική κρίση καθώς και την σταδιακή διεύδυσή της στους αρμούς της πραγματικής οικονομίας στις ΗΠΑ και την Ευρώπη. Έτσι, η νεοκλασική του έμπνευση οδήγησε στην αποσύνδεση της δαπάνης της οικονομίας από το εισόδημα⁶², με την ενίσχυση της κατανάλωσης (αφού το εισόδημα και η αύξησή του ήταν μικρότερη από το άθροισμα πληθωρισμού και παραγωγικότητας) με υπέρμετρο και υψηλού κινδύνου δανεισμό στις επιχειρήσεις και τα νοικοκυριά, προκειμένου να διατηρείται σε υψηλά επίπεδα η ζήτηση, η οικονομική μεγέθυνση και η αύξηση του ΑΕΠ.

Σ' αυτό το πλαίσιο της οικονομικής πολιτικής, η νεοκλασική προσέγγιση θεωρεί τη σημερινή διεθνή οικονομική κρίση ως αποτέλεσμα εξωγενών παραγόντων που επιδρούν αρνητικά στην ομαλή λειτουργία και αναπαραγωγή του διεθνούς οικονομικού συστήματος, ενώ η κεϋνσιανή προσέγγιση θεωρεί τη διεθνή οικονομική κρίση ως αποτέλεσμα ενδογενών παραγόντων που επιδεινώνουν ακόμη περισσότερο την ενυπάρχουσα ανισότητα της χρηματοδότησης του διεθνούς οικονομικού συστήματος⁶³.

Η εφαρμογή αυτού του μείγματος οικονομικής και κοινωνικής πολιτικής δημιούργησε προϋποθέσεις εγκατάλειψης κάθε αναπτυξιακής και κοινωνικής πολιτικής, ιδιαίτερα τα τελευταία χρόνια, στις ΗΠΑ και στα κράτη-μέλη της Ευρωπαϊκής Ένωσης, και με την προσήλωσή του στην αυστηρή δημοσιονομική και εισοδηματική πειθαρχία, τις ιδιωτικοποιήσεις και την αποκαθήλωση του κοινωνικού κράτους, ανέδειξε με τον πιο εύληπτο τρόπο ότι η σημερινή διεθνής οικονομική κρίση αποτελεί κρίση του μοντέλου της άνισης ανάπτυξης μεταξύ των παραγωγικών δυνάμεων της οικονομίας (εργασίας και κεφαλαίου) σε διεθνές επίπεδο.

Το ίδιο, στο πλαίσιο αυτού του μείγματος οικονομικής και κοινωνικής πολιτικής, οι κοινωνικές δαπάνες, θεωρούνται ως καταναλωτικές δαπάνες και ως εκ τούτου επιβάλλεται μακρο-οικονομικά η μείωση τους σε όφελος των παραγωγικών δαπανών, ενώ αντίθετα στην ανάλυση των δαπανών κατατάσσονται ορθά στην κατηγορία των αναπαραγωγικών δαπανών που η πραγματοποίησή τους έχει διευρυμένες επιπτώσεις στην λειτουργία του οικονομικού και κοινωνικού σχηματισμού.

Παράλληλα, στο πλαίσιο αυτού του μείγματος οικονομικής και κοινωνικής πολιτικής της απελευθέρωσης και της κυριαρχίας των αγορών, **το σύστημα κοινωνικής ασφάλ-**

---

62. M. Aglietta: *La crise, Edition Michalon, Paris 2008.*

63. M. Aglietta: *o.p., Paris 2008.*

λίσης θεωρείται ως παραγωγός δαπανών που επιβάλλεται να ελεγχθεί και μειωθεί η εξέλιξη τους, ενώ ορθά, κατά την άποψη μας, το ΣΚΑ αποτελεί θεσμό μεταφοράς πόρων από γενεά σε γενεά και ως εκ τούτου οι συντάξεις και τα επιδόματα ενθικολογιστικά δεν υπολογίζονται στο εθνικό εισόδημα, εφόσον υπολογίζονται σ' αυτό οι καταβαλλόμενες εισφορές. Από την άποψη αυτή, κεντρικής σημασίας ζήτημα αποτελεί ο **αναδιανεμητικός ρόλος** που έχει προσδώσει η οικονομική πολιτική στο σύστημα κοινωνικής ασφάλισης, ο οποίος για παράδειγμα στην Ελλάδα έχει σε σημαντικό βαθμό διαβρωθεί με τη μετεξέλιξη του Κοινωνικού Προϋπολογισμού σε τμήμα του Κρατικού Προϋπολογισμού και των αναγκών μείωσης του δημόσιου ελλείμματος ή ενίσχυσης της χρηματοδότησης της επενδυτικής δραστηριότητας.

Πρόσφατα η **Πράσινη Βίβλος** για τα ευρωπαϊκά συνταξιοδοτικά συστήματα αναφέρεται κυρίως, μεταξύ των άλλων, στη διατύπωση των νέων προκλήσεων με βασική κατεύθυνση την «προσαρμογή της εκάστοτε ηλικίας συνταξιοδότησης με το προσδόκιμο ζωής», στην άσκηση της συνταξιοδοτικής πολιτικής από τα κράτη-μέλη αλλά με ενιαίες, δεσμευτικές αρχές που θα υπερβαίνουν την ισχύουσα μέθοδο ανοιχτού συντονισμού και όχι σε μία επαναδιατύπωση του θεωρητικού υπόβαθρου, του λειτουργικού ρόλου και του στρατηγικού προσανατολισμού του συστήματος κοινωνικής ασφάλισης σε ευρωπαϊκό επίπεδο.

Στην κατεύθυνση αυτή η **πρόταση Β. Ρομπέι – Μ. Μπαρόζο** για το Σύμφωνο Ανταγωνιστικότητας⁶⁴ αναφέρει ως σύστημα αξιολόγησης της μακροχρόνιας βιωσιμότητας των συνταξιοδοτικών συστημάτων την παρακολούθηση της εξέλιξης του δημογραφικού παράγοντα και του προσδόκιμου ζωής. Η αναφορά αυτή σημαίνει ότι, εάν ένα **συνταξιοδοτικό σύστημα** στην Ευρωπαϊκή Ένωση δεν είναι βιώσιμο, τότε, κατά τους συντάκτες της πρότασης, θα πρέπει να εφαρμοστούν μέτρα, όπως η μείωση των συντάξεων, η αύξηση του ορίου ηλικίας συνταξιοδότησης ή ένας συνδυασμός των δύο⁶⁵.

Στο πλαίσιο αυτό, προσπαθώντας να αποσαφηνίσουμε το διαμορφούμενο ρόλο της κοινωνικής ασφάλισης, σημαντικό είναι να αναφερθούμε και στις **διαφοροποιήσεις** των προσεγγίσεων της Διεθνούς Οργάνωσης Εργασίας. Η προσέγγιση αυτή υιοθετεί ένα σύνθετο κοινωνικο-οικονομικό πρίσμα με το οποίο αντιμετωπίζει την κοινωνική ασφάλιση σύμφωνα και με τις επιμέρους αρχές της, ενώ οι υπόλοιποι διεθνείς Οργανισμοί (ΟΟΣΑ, ΔΝΤ και Παγκόσμια Τράπεζα) αλλά και η ΕΕ θεωρούν ως πρωταρχικής σημασίας την οικονομική της λειτουργία και την προσεγγίζουν περισ-

---

64. Σύνοδος κορυφής 25/3/11 στις Βρυξέλλες.

65. Αξίζει να σημειωθεί ότι ένα κεντρικής σημασίας ζήτημα στο υπό διαμόρφωση Σύμφωνο Ανταγωνιστικότητας αποτελούν οι κυρώσεις (αφορούν μόνο τα κράτη-μέλη της Ευρωζώνης) που θα επιβάλλονται σε κάθε κράτος-μέλος που δεν θα εφαρμόζει το Σύμφωνο Ανταγωνιστικότητας. Έτσι, όποιο κράτος-μέλος δεν εφαρμόζει το Σύμφωνο Ανταγωνιστικότητας θα καταγγέλλεται δημοσίως με αποτέλεσμα την αύξηση των επιτοκίων δανεισμού του και πιθανόν να αδυνατεί να λαμβάνει βοήθεια από το Ευρωπαϊκό Ταμείο Χρηματοπιστωτικής Σταθερότητας (EFSF).

σότερο ως έναν οικονομικό και λιγότερο κοινωνικό θεσμό. Επίσης, πρέπει να αναφερθούμε και στις σταδιακές αλλαγές που έχουν επέλθει με το πέρασμα των χρόνων από την έννοια της κοινωνικής ασφάλισης στην αφηρημένη έννοια της κοινωνικής προστασίας και συνεπακόλουθα στις τροποποιήσεις των προτύπων και των αντιλήψεων της Διεθνούς Οργάνωσης Εργασίας.

Από την άποψη αυτή, το ενδιαφέρον μας δεν είναι να διατυπωθεί μία μονομερής (ηλικία συνταξιοδότησης, προσδόκιμο όριο ζωής) και διαχειριστική προσέγγιση επαρκών και βιώσιμων συνταξιοδοτικών συστημάτων. Αντίθετα, θεωρούμε ότι η διαχειριστική προσέγγιση αδυνατεί να αντιμετωπίσει τις πολύπλευρες διαστάσεις της μακροχρόνιας βιωσιμότητας και επάρκειας των συνταξιοδοτικών συστημάτων. Και τούτο γιατί εμπεριέχει ένα σοβαρό «γενετικό» λάθος στην σύλληψη, στα μέσα και τους στόχους, το οποίο συνίσταται στον εσφαλμένο ορισμό του προβλήματος, με την έννοια ότι το πρόβλημα στην επάρκεια και στην βιωσιμότητα των συνταξιοδοτικών συστημάτων στην Ευρώπη δεν είναι το προσδόκιμο ζωής και το όριο ηλικίας συνταξιοδότησης.

Το πρόβλημα, κατά την γνώμη μας, είναι το μέγεθος της απασχόλησης και η αναδιανομή του εισοδήματος. Γι' αυτό ακριβώς και η συμβολή των παραμετρικών αλλαγών που εφαρμόζονται από το 1990 και μετά στα κράτη-μέλη της Ευρωπαϊκής Ένωσης αναφορικά με την βιωσιμότητα των συνταξιοδοτικών συστημάτων είναι περιορισμένη, με αποτέλεσμα οι μεταξύ άλλων υιοθετούμενες λύσεις της αύξησης των ορίων ηλικίας συνταξιοδότησης, της αλλαγής του τρόπου υπολογισμού των συντάξεων να οδηγούν σε αναποτελεσματικές διαδοχικές νομοθετικές παρεμβάσεις. Από την άποψη αυτή, είναι χαρακτηριστική η ελληνική περίπτωση, όπου παρά τις διαδοχικές νομοθετικές παρεμβάσεις περιοριστικού χαρακτήρα τα τελευταία 20 χρόνια, δεν κατέστη δυνατή η αντιμετώπιση του διαρθρωτικού προβλήματος του ΣΚΑ, το οποίο συνίσταται στην αποκατάσταση του αποθεματικού του κεφαλαίου που εξανεμίσθηκε τα τέσσερα τελευταία χρόνια με διάφορους τρόπους από εξωασφαλιστικούς παράγοντες.

Με αφετηρία τις προαναφερόμενες θεωρητικές και αξιολογικές (εκ του αποτελέσματος) παρατηρήσεις, το ενδιαφέρον μας επικεντρώνεται στην συγκρότηση μίας θεμελιώδους θεώρησης του κράτους-πρόνοιας, στα δεδομένα και τις προκλήσεις των συνταξιοδοτικών συστημάτων, στις συνθήκες της οικονομικής κρίσης και ύφεσης και στη διατύπωση εναλλακτικών προσανατολισμών της κοινωνικής ασφάλισης, συνδέοντας δυναμικά και κοινωνικά τις σύγχρονες και μελλοντικές εξελίξεις της εργασίας και της κοινωνικής προστασίας με τις τεχνολογικές και παραγωγικές εξελίξεις.

10.2. Τα δεδομένα και οι προκλήσεις των συνταξιοδοτικών συστημάτων στην Ευρωπαϊκή Ένωση

Η πρόσφατη οικονομική κρίση και ύφεση με την αύξηση και τη διατήρηση της ανεργίας κατά τα επόμενα χρόνια σε υψηλά επίπεδα, την συρρίκνωση της απασχόλησης και την γήρανση του πληθυσμού, **στερεί το σύστημα κοινωνικής προστασίας** από σημαντικούς πόρους που επηρεάζουν αρνητικά την βιωσιμότητα και την κοινωνική του αποτελεσματικότητα. Για παράδειγμα στην Ελλάδα η αύξηση της επίσημης ανεργίας στο επίπεδο των 800.000 ανέργων αποστερεί το ΣΚΑ από πόρους της τάξης των 4 δις. ευρώ ή 1,8% του ΑΕΠ τον χρόνο.

Παράλληλα, οι **συνταξιοδοτικές παρεμβάσεις** που συντελέστηκαν τα τελευταία 20 χρόνια στα κράτη-μέλη παρά την μείωση του επιπέδου των συντάξεων από 7%-20%, δεν κατόρθωσαν να «θωρακίσουν» την οικονομική κατάσταση των συνταξιοδοτικών συστημάτων ενόψει της νέας κατάστασης της οικονομικής κρίσης.

Από την άποψη αυτή είναι **χαρακτηριστική** η προειδοποίηση της Ευρωπαϊκής Επιτροπής το 2000, σύμφωνα με την οποία «η προοπτική της γήρανσης του πληθυσμού (...) συνιστά σημαντικότερη πρόκληση για την εξασφάλιση της επάρκειας και της βιωσιμότητας των συνταξιοδοτικών συστημάτων. Η γήρανση του πληθυσμού θα συντελεσθεί σε τέτοια κλίμακα που, εάν δεν υπάρξουν οι κατάλληλες μεταρρυθμίσεις, υπάρχει ο κίνδυνος υπονόμευσης (...) της σταθερότητας στην Ευρωπαϊκή Ένωση».

Όμως, **οι ανησυχίες** αυτές της Ευρωπαϊκής Επιτροπής για τη γήρανση του πληθυσμού στην Ευρώπη, διογκώθηκαν, αξιοποιήθηκαν και παρουσιάστηκαν στα κράτη-μέλη ως μείζον οικονομικό και δημογραφικό ζήτημα, μόνο και μόνο για να νομιμοποιηθούν ιδεολογικά κοινωνικο-ασφαλιστικές πολιτικές που είχαν ως κεντρικό στόχο την μείωση της κρατικής παρέμβασης την παροχή κοινωνικής προστασίας (Walker, 1991, σελ. 31, Α. Κρητικός, 2010, σελ. 42). Έτσι, σε επίπεδο νομοθετικών κοινωνικο-ασφαλιστικών παρεμβάσεων και στρατηγικής προοπτικής του συστήματος κοινωνικής ασφάλισης στα κράτη-μέλη, η μονομερής αυτή προσέγγιση της γήρανσης του πληθυσμού ως θεμελιώδους αιτίας των ελλειμμάτων των συνταξιοδοτικών ταμείων, οδήγησε τις προτεραιότητες και τις επιλογές τους στην μετατόπιση του κέντρου βάρους του κοινωνικο-ασφαλιστικού συστήματος από το διανεμητικό (κοινωνική αλληλεγγύη) στο κεφαλαιοποιητικό (εξατομικευμένο) σύστημα κοινωνικής ασφάλισης (ιδιωτικά συνταξιοδοτικά σχήματα, βασική σύνταξη).

Παράλληλα, επιδιώχθηκε από τις κοινωνικο-ασφαλιστικές παρεμβάσεις στα κράτη-μέλη, οι επιπτώσεις του δημογραφικού ελλείμματος να χρηματοδοτηθούν από την μείωση των συνταξιοδοτικών παροχών, αντί η διαμόρφωση μίας δυναμικής μακράς πνοής δημογραφικής πολιτικής να χρηματοδοτήσει και να θωρακίσει το ΣΚΑ με νέους πόρους από την αναπτυξιακή λειτουργία της οικονομίας (INE/ΓΣΕΕ-ΑΔΕΔΥ, 2005).

Έτσι, η αύξηση της ανεργίας, η γήρανση του πληθυσμού, η αύξηση του προσδόκιμου ορίου ζωής, η μείωση της ανάπτυξης, η αύξηση των επιπέδων του δημόσιου ελλείμματος και του δημόσιου χρέους, η μείωση της απασχόλησης και η αστάθεια των χρηματοπιστωτικών αγορών έκαναν δυσχερέστερη την κατάσταση βιωσιμότητας των συνταξιοδοτικών συστημάτων στα κράτη-μέλη της Ευρωπαϊκής Ένωσης.

Οι εξελίξεις αυτές στις σημερινές συνθήκες της οικονομικής κρίσης αντιμετωπίζονται στα κράτη-μέλη με νομοθετικές παρεμβάσεις στην κατεύθυνση κυρίως: της μεταβίβασης σημαντικών βαρών στις νέες γενεές, της μετατόπισης από διανεμητικά σε κεφαλαιοποιητικά συνταξιοδοτικά συστήματα και της μετάθεσης της χρηματοδότησης περισσότερων ασφαλιστικών κινδύνων στα άτομα.

Πίνακας 32: Οι τάσεις των πρόσφατων «μεταρρυθμίσεων» συστημάτων κοινωνικής ασφάλισης

Κοινωνική Ασφάλιση	→	Κοινωνική προστασία
Κοινωνική Αλληλεγγύη	→	Ατομική ευθύνη
Δημόσιος Χαρακτήρας	→	Σταδιακή ιδιωτικοποίηση
Καθολικές παροχές	→	Εξατομικευμένες παροχές
Αναδιανεμητική Λειτουργία	→	Κεφαλαιοποιητική λειτουργία
Προσδιορισμένων παροχών	→	Προσδιορισμένων εισφορών
Τριμερή χρηματοδότηση με τη συμμετοχή του κράτους	→	Διμερής χρηματοδότηση με περιορισμένη συμμετοχή του κράτους
Εξασφάλιση ευημερίας	→	Εξασφάλιση ελαχίστων επιπέδων
Κοινωνική αποτελεσματικότητα	→	Οικονομική βιωσιμότητα

Με άλλα λόγια, τα κράτη-μέλη **επιλέγουν** σήμερα την προσφιλή και πεπατημένη μέθοδο της εισπρακτικής και αναποτελεσματικής (εκ του αποτελέσματος) λογικής για την χρηματοδότηση του ελλείμματος και την εξασφάλιση πόρων με τρόπους (μείωση των συνταξιοδοτικών παροχών και επιδείνωση των όρων και των συνθηκών συνταξιοδότησης) που διευρύνουν το κοινωνικό έλλειμμα και συρρικνώνουν, τις προϋποθέσεις κοινωνικής συνοχής και σύγκλισης, μετατρέποντας σταδιακά το ευρωπαϊκό πρότυπο του κράτους-πρόνοιας σε πρότυπο κράτους-φιλανθρωπίας.

Πίνακας 33: Πρόσφατες «μεταρρυθμίσεις» συρρίκνωσης των συνταξιοδοτικών δικαιωμάτων στις περισσότερες ευρωπαϊκές χώρες.

Χώρα	Είδος παρέμβασης στο συνταξιοδοτικό σύστημα
Αυστρία 2003/2004	Αυστηροποίηση διατάξεων πρόωρης συνταξιοδότησης Αύξηση απαιτούμενων ετών ασφάλισης στα 45 έτη για ποσοστό αναπλήρωσης 80% σε ηλικία 65 ετών
Βουλγαρία 2010	Αύξηση απαιτούμενων ετών ασφάλισης στα 40 για τους άνδρες και στα 37 για τις γυναίκες (μέχρι το 2019) σε ηλικία συνταξιοδότησης 65 και 63 αντίστοιχα (μέχρι το 2021) Αύξηση κατά 1,8% των εισφορών και ποινικοποίηση της εισφοροδιαφυγής
Γερμανία 2006	Αύξηση προβλεπόμενης ηλικίας συνταξιοδότησης από 65 σε 67 έτη (μέχρι το 2012)
Δανία 2006	Αύξηση ορίων ηλικίας πρόωρης συνταξιοδότησης από 60 σε 62 έτη (την περίοδο 2019-2022) Αύξηση προβλεπόμενης ηλικίας συνταξιοδότησης από 65 σε 67 έτη (την περίοδο 2024-2027)
Εσθονία 2010	Αύξηση προβλεπόμενης ηλικίας συνταξιοδότησης στα 65 έτη για άνδρες και γυναίκες (την περίοδο 2017-2026)
Ισπανία 2010	Συμφωνία κοινωνικών εταίρων για συνολική συνταξιοδοτική μεταρρύθμιση που θα υιοθετηθεί το 2011 από το Κοινοβούλιο. Αύξηση προβλεπόμενης ηλικίας συνταξιοδότησης στα 67 έτη (την περίοδο 2013-2027) Αύξηση ορίων ηλικίας πρόωρης συνταξιοδότησης από 61 σε 63 έτη για ασφαλισμένους με τουλάχιστον 33 έτη ασφάλισης Αύξηση των συντάξιμων ετών (βάση υπολογισμού σύνταξης) σε 25 Κίνητρα απασχόλησης συνταξιούχων
Γαλλία 2010	Αύξηση ορίων ηλικίας πρόωρης συνταξιοδότησης από 60 σε 62 έτη Αύξηση προβλεπόμενης ηλικίας συνταξιοδότησης από 65 σε 67 έτη Επίδοση επιχειρήσεων που απασχολούν εργαζόμενους άνω των 55 ετών
Ουγγαρία 2010	Μεταρρύθμιση του δεύτερου πυλώνα συντάξεων που είναι υποχρεωτικός και ιδιωτικός. Από το 2011 οι εργαζόμενοι επιλέγουν αν θα εξακολουθήσουν να ασφαρίζονται στον ιδιωτικό πυλώνα (χάνοντας την εγγύηση για μελλοντική κρατική σύνταξη) ή αν θα επιστρέψουν στο δημόσιο σύστημα συνταξιοδότησης Από το 2011 οι γυναίκες δικαιούνται πρόωρη συνταξιοδότηση με 40 έτη ασφάλισης
Ιταλία 1995-2010	Μετατροπή του συστήματος σε καθορισμένων εισφορών νοητής κεφαλαιοποίησης Αύξηση προβλεπόμενης ηλικίας συνταξιοδότησης από 60 σε 65 έτη για τις γυναίκες από το 2012 Αναθεώρηση των ορίων ηλικίας συνταξιοδότησης ανάλογα με το προσδόκιμο ζωής από το 2015
Ρουμανία 2010	Ο στόχος του ΔΝΤ για μείωση των συντάξεων κατά 15% κρίθηκε αντισυνταγματικός Αύξηση προβλεπόμενης ηλικίας συνταξιοδότησης στα 63 έτη για τις γυναίκες (μέχρι το 2030) και στα 65 για τους άνδρες (μέχρι το 2015) Αύξηση απαιτούμενων ετών ασφάλισης στα 35 για τις γυναίκες (μέχρι το 2030) και στα 35 για τους άνδρες (μέχρι το 2015) Εισαγωγή εισφοράς 5,5% υπέρ της ασφάλισης υγείας για κάθε σύνταξη άνω των 740 RON.
Μάλτα 2006	Αύξηση προβλεπόμενης ηλικίας συνταξιοδότησης από 1 έως 4 έτη ανάλογα με την ηλικία του ασφαλισμένου
Ολλανδία 2010	Αύξηση προβλεπόμενης ηλικίας συνταξιοδότησης το 2020 από 65 σε 66
Νορβηγία 2001-2010	Εισαγωγή νέου μοντέλου κοινωνικής ασφάλισης από το 2011 για στενότερη σύνδεση των ετών ασφάλισης με την κεφαλαιοποίηση συνταξιοδοτικού δικαιώματος. Ελαστικό όριο ηλικίας συνταξιοδότησης από τα 62 έτη με επιβράβευση όσων εργάζονται μέχρι τα 67 έτη
Κύπρος 2010	Αύξηση εισφορών ανά πενταετία μέχρι το 2039

Ιρλανδία 2010	Μειώσεις συντάξεων δημοσίου 4% κατά μέσο όρο για τους συνταξιούχους άνω των 12.000 ευρώ Για τους νέους δημόσιους υπαλλήλους βάση υπολογισμού της σύνταξης θα είναι όλος ο εργασιακός βίος Αύξηση προβλεπόμενης ηλικίας συνταξιοδότησης από 65 σε 66 έτη Φορολόγηση εφάπαξ άνω ενός ποσού
Πορτογαλία 2006-2010	Αύξηση ορίων ηλικίας συνταξιοδότησης ανάλογα με το προσδόκιμο ζωής Ποινές για συνταξιοδότηση πριν τα 65 έτη Σταδιακός υπολογισμός της σύνταξης με βάση τα εισοδήματα όλου του εργασιακού βίου Αύξηση εισφοράς δημοσίων υπαλλήλων κατά 1%
Σλοβακία 2010	Κατάργηση καταβολής σύνταξης σε όσους εργάζονται ακόμα στο δημόσιο τομέα
Μεγάλη Βρετανία 2010	Συσχετισμός αυξήσεων στη βασική δημόσια σύνταξη ανάλογα με το εισόδημα του συνταξιούχου Επιτάχυνση της αύξησης των ορίων ηλικίας συνταξιοδότησης στα 66 για άνδρες και γυναίκες Κατάργηση φοροαπαλλαγών για εισφορές των ασφαλισμένων με υψηλά εισοδήματα Αύξηση κατά 3% των εργοδοτικών εισφορών για τις συντάξεις στο δημόσιο τομέα

Πηγή: Ben Sweeney, Maurizio Curtarelli, Annual Review Pensions 2010, Eurofound.

10.3. Προτεραιότητες και Επιλογές της Συνταξιοδοτικής πολιτικής στην Ευρωπαϊκή Ένωση

Ο κεντρικός στόχος, τουλάχιστον σε διακηρυκτικό επίπεδο, των συνταξιοδοτικών παρεμβάσεων στα κράτη-μέλη της Ευρωπαϊκής Ένωσης, από το 1990 μέχρι σήμερα ήταν η εξασφάλιση της οικονομικής βιωσιμότητας και της κοινωνικής αποτελεσματικότητας των συνταξιοδοτικών συστημάτων. Όμως κρίνοντας εκ του αποτελέσματος, συνέβαλαν, με την προσήλωσή τους σε παραμετρικές αλλαγές, στην μείωση των συντάξεων, χωρίς παράλληλα να δημιουργούνται οι προϋποθέσεις της μακροχρόνιας βιωσιμότητάς τους.

Οι εξελίξεις αυτές είχαν ως αποτέλεσμα, κατά την περίοδο των τελευταίων είκοσι ετών στα κράτη-μέλη, τις διαδοχικές νομοθετικές παρεμβάσεις που οδήγησαν σταδιακά στην συρρίκνωση των συνταξιοδοτικών δικαιωμάτων και στην επιδείνωση των όρων συνταξιοδότησης χωρίς ταυτόχρονα να εξασφαλίζεται η μακροχρόνια βιωσιμότητα των συνταξιοδοτικών συστημάτων.

Με αφετηρία αυτά τα δεδομένα, **αποδεικνύεται** ότι η επίτευξη του στόχου της βελτίωσης του βιοτικού επιπέδου και του βιώσιμου συνταξιοδοτικού συστήματος στα κράτη-μέλη, προϋποθέτει την επανεξέταση των προτεραιοτήτων και την διατύπωση νέων επιλογών σε ευρωπαϊκό επίπεδο, της οικονομικής, όσο και της συνταξιοδοτικής πολιτικής.

Από την άποψη αυτή είναι ενδιαφέρον να τονισθεί ότι τα σημερινά αρνητικά αποτελέσματα στην πραγματική οικονομία της στρατηγικής «των απελευθερωμένων αγορών και των αποκλεισμένων κοινωνιών» έχουν οδηγήσει ακόμη και τους πλέον υπέρμαχους της άκρατης απελευθέρωσης των αγορών να διατυπώνουν την άποψη ότι «η ολοκληρωτική ιδεολογία δαιμονοποίησης του κράτους και της κυριαρχίας και

απελευθέρωσης των αγορών που επινοήθηκε να διαχειριστεί τους πόρους τον 21ο αιώνα δεν αποτελεί τη σωστή κατεύθυνση, ούτε είναι η μόνη λύση». Αναγνωρίζουν μάλιστα ότι για «τη σωτηρία του καπιταλιστικού συστήματος τα σημεία των καιρών και η σημερινή εποχή απαιτούν τη διαμόρφωση δημόσιων πολιτικών καθώς και την προώθηση συντονισμένων ενεργειών, κυβερνήσεων και κεντρικών τραπεζών».

Η αναγνώριση αυτή της **κρίσης του μοντέλου της άνισης ανάπτυξης** οδηγεί την επιστημονική και πολιτική σκέψη στις σημερινές διεθνείς συνθήκες «να σκεφθεί το αδιανόητο», τόσο στο επίπεδο της εναλλακτικότητας με τη μεταμόρφωση του οικονομικού και κοινωνικού συστήματος (από την οικονομία της αγοράς στην οικονομία της αλληλεγγύης), όσο και στο επίπεδο ανασυγκρότησης του πολιτικού συστήματος (πολιτικός μηχανισμός λήψης των αποφάσεων).

Πράγματι, η **εναλλακτική προοπτική** σ' ένα πρότυπο οικονομικής και κοινωνικής ανάπτυξης της οικονομίας της αλληλεγγύης θα εγκαθιδρύσει θεσμούς κοινωνικής συνεργασίας και θα αναπτύξει πολιτικές αναδιανομής του εισοδήματος (δημόσιος πόλος), πολιτικές κοινωνικής αλληλεγγύης και αμοιβαιότητας (κοινωνικός πόλος) και πολιτικές δυναμικής ανάπτυξης και διασύνδεσης των οικονομικών και κοινωνικο-πολιτικών λειτουργιών (αναπτυξιακός πόλος)⁶⁶.

Βέβαια, η μετάβαση αυτή από την οικονομία της αγοράς στην οικονομία των δημόσιων πολιτικών και της αλληλεγγύης προϋποθέτει, στο πλαίσιο της δομικής διασύνδεσης του «οικονομικού», του «κοινωνικού» και του «πολιτικού» στοιχείου του νέου τύπου οργάνωσης της οικονομίας και της κοινωνίας, ικανούς και υπεύθυνους πολιτικούς σχηματισμούς, ισχυρά συνδικάτα και αξιόπιστα κοινωνικά κινήματα καθώς και δυναμικές και καινοτομικές επιχειρήσεις ανεξαρτήτως του μεγέθους τους.

Το δίλημμα για την Ελλάδα και τα άλλα κράτη-μέλη της Ευρωπαϊκής Ένωσης, ιδιαίτερα στις σημερινές συνθήκες της διεθνούς και ευρωπαϊκής οικονομικής κρίσης, είναι εάν θα απομακρυνθούν από τις δυσμενείς αυτές προοπτικές με την αμφιβόλου αποτελεσματικότητας «ενεργοποίηση των αυτόματων μηχανισμών σταθεροποίησης των κρατών-μελών και της ευρωπαϊκής οικονομίας» σύμφωνα με «το Σύμφωνο Σταθερότητας και Ανάπτυξης» ή «το Σύμφωνο Ανταγωνιστικότητας», ή θα προσανατολισθούν στην σύλληψη ενός νέου θεωρητικού υποδείγματος και στον σχεδιασμό και την οργάνωση ενός νέου προτύπου (οικονομία της αλληλεγγύης) οικονομικής και κοινωνικής ανάπτυξης.

Πιο συγκεκριμένα, το «Σύμφωνο για το Ευρώ» για την αντιμετώπιση της κρίσης χρέους των κρατών-μελών περιλαμβάνει την επιστροφή στην οικονομική πολιτική του «ορθοφιλελευθερισμού» που εφαρμόστηκε στην Γερμανία κατά την περίοδο της

---

66. J. L. Laville: *L'économie de solidarité*, Paris 2007.

οικονομικής κρίσης και ύφεσης του 1929, με την προώθηση μίας αορίστου χρόνου περιοριστικής πολιτικής νομοθετικά προβλεπόμενης σε πανευρωπαϊκό επίπεδο (καθορισμός με νόμο των ανώτατων ορίων του δημόσιου ελλείμματος και του δημόσιου χρέους). Ειδικότερα το «Σύμφωνο Ανταγωνιστικότητας» θεωρεί αναγκαία: α) την αύξηση των ορίων ηλικίας συνταξιοδότησης στα 67 έτη ή και παραπάνω, ανάλογα με την αύξηση του προσδόκιμου ορίου ζωής, β) την μείωση των ποσοστών αναπλήρωσης των κύριων και επικουρικών συντάξεων, γ) την μείωση των μισθών, δ) την αύξηση των φόρων και ιδιαίτερα των έμμεσων φόρων, ε) την γενίκευση της ευελιξίας στις μορφές απασχόλησης, στις συλλογικές συμβάσεις και στις εργασιακές σχέσεις, στ) την μείωση των κοινωνικών δαπανών, κλπ, προκειμένου να εξασφαλισθούν πόροι, σύμφωνα με την αντίληψη των συντακτών, για την αντιμετώπιση του χρέους, των ελλειμμάτων και την δημιουργία συνθηκών βελτίωσης του επιπέδου ανταγωνιστικότητας της ευρωπαϊκής οικονομίας.

Όμως, το **ουσιαστικό λάθος** αυτού του Συμφώνου, εκτός των άλλων, συνίσταται στο γεγονός ότι το «Σύμφωνο του ορθοφιλελευθερισμού» του μεσοπολέμου σχεδιάστηκε για να αντιμετωπίσει την ύφεση και τον υψηλό πληθωρισμό, ενώ σήμερα απαιτείται να αντιμετωπισθεί η ύφεση και η υψηλή ανεργία. Γι' αυτόν ακριβώς τον λόγο η υλοποίησή του θα στεφθεί από την μη επίτευξη ακόμη και των στόχων που το ίδιο το Σύμφωνο θέτει, οδηγώντας σε νέα κρίση την Ευρωπαϊκή οικονομία.

Από την άποψη αυτή, αξίζει να σημειωθεί ότι οι ασκούμενες πολιτικές λιτότητας την περίοδο 2009-2010 στην Ελλάδα, Πορτογαλία, Ισπανία, Ιρλανδία, Ρουμανία, βύθισαν την οικονομική δραστηριότητα αυτών των χωρών σε ύφεση με σημαντική μείωση των εισοδημάτων και αύξηση της ανεργίας, με ό,τι αυτό αρνητικά συνεπάγεται για το επίπεδο των χρηματοδοτικών εισροών στο σύστημα κοινωνικής ασφάλισης.

Πιο συγκεκριμένα, όπως έχει αποδειχθεί από την επιστημονική έρευνα, οι προαναφερόμενες χώρες που χαρακτηρίζονται από χαμηλό επίπεδο προστασίας της απασχόλησης και σημαντική μείωση των μισθών και των εισοδημάτων, υπέστησαν και θα υποστούν στο άμεσο μέλλον την μεγαλύτερη αύξηση της ανεργίας από αυτή της τελευταίας διετίας 2009-2010.

Από την άποψη αυτή είναι χαρακτηριστικό ότι στις χώρες του ΟΟΣΑ κατά την προαναφερόμενη διετία η ανεργία των νέων (15-24 ετών) αυξήθηκε κατά 6,5 ποσοστιαίες μονάδες δηλ. 4 εκατομμύρια νέους ανέργους σε σχέση με το τέλος του 2007, με αποτέλεσμα η ανεργία των νέων να έχει φθάσει στα επίπεδα του 20% του εργατικού δυναμικού δηλ. στα 15 εκατομμύρια άτομα.

Στην Ελλάδα, εξετάζοντας τα στατιστικά στοιχεία της ΕΛ.ΣΤ.Α για την ανεργία (Α' τρίμηνο, 2011), διαπιστώνεται ότι η αντίστοιχη ομάδα ηλικιών (15-24 ετών) έχει φθάσει στα επίπεδα του 42,0%, με αυξητικές προβλέψεις κατά τα επόμενα χρόνια κατά τα οποία προβλέπεται ότι θα δημιουργηθούν στην ελληνική οικονομία συνθήκες κρηχ ανεργίας.

Κατά συνέπεια, το «Σύμφωνο για το Ευρώ» στην Ευρωπαϊκή Ένωση, στερούμενο παντελώς αναπτυξιακών στοιχείων καθώς και εισοδηματικών και κοινωνικών ισοδύναμων στην επιβολή των μέτρων δημοσιονομικής πειθαρχίας, οδηγεί την ευρωπαϊκή οικονομία και την οικονομία των κρατών-μελών σε συρρίκνωση της ζήτησης και της κατανάλωσης καθώς και στην δημιουργία συνθηκών μίας νέας οικονομικής κρίσης και ύφεσης κατά την δεκαετία 2010-2020. Από την άποψη αυτή, παρουσιάζουν ενδιαφέρον οι προβλέψεις του Ινστιτούτου Oliver Wiman (2011) καθώς και του P. Artus (2011) για την επιστροφή της παγκόσμιας και της ευρωπαϊκής οικονομίας σε μία σοβαρότερη οικονομική κρίση κατά την προαναφερόμενη δεκαετία, εξαιτίας: α) της διεύρυνσης της κρίσης χρέους και της επιδείνωσης της οικονομικής κατάστασης των χωρών, β) της αύξησης των τιμών των πρώτων υλών κατά την τρέχουσα δεκαετία και γ) των περιοριστικών νομισματικών και δημοσιονομικών πολιτικών που οδηγούν σε νέα ύφεση και σε αύξηση της ανεργίας.

Έτσι, το «Σύμφωνο για το Ευρώ» της Ευρωπαϊκής Ένωσης, εκτός των άλλων, αποτελεί σύμφωνο υψηλού κινδύνου, με την έννοια, της παράτασης και στην συνέχεια της επιστροφής στην ύφεση της ευρωπαϊκής οικονομίας, της αύξησης της ανεργίας και της αδυναμίας επιστροφής στην ανάπτυξη και στην αναδιανομή του εισοδήματος.

Από την άποψη αυτή, φαίνεται ότι ο σύγχρονος ευρωπαϊκός στοχασμός και **η σύγχρονη κοινωνική και πολιτική δυναμική στην Ευρώπη** θα αρθούν στο ύψος των περιστάσεων και θα οδηγήσουν την ευρωπαϊκή ήπειρο στην απόκτηση μίας νέας συλλογικής αλληλεγγύης, ολοκληρωμένης κοινωνικο-οικονομικής ανάπτυξης και ευρωπαϊκής πολιτικής ενοποίησης.

Στο πλαίσιο αυτό, αναδεικνύονται **στο επίπεδο των συνταξιοδοτικών επιλογών** και προτεραιοτήτων τα εξής ερωτήματα: α) είναι δυνατόν να ομιλούμε στην ευρωπαϊκή ένωση για συνταξιοδοτικές παροχές που εξασφαλίζουν ένα αξιοπρεπές επίπεδο διαβίωσης, όταν την τελευταία εικοσαετία με τις αλληπάλληλες νομοθετικές παρεμβάσεις στα κράτη-μέλη, καταβλήθηκε προσπάθεια περιορισμού της δημόσιας χρηματοδότησης με την συρρίκνωση του επιπέδου των παροχών; β) είναι δυνατόν ένα τόσο σοβαρό οικονομικό, κοινωνικό και πολιτικό ζήτημα που αφορά τρεις γενεές (συνταξιούχοι, ασφαλισμένοι, νέες γενεές) να αντιμετωπίζεται ως δημοσιονομικό ζήτημα και ως ζήτημα εσόδων -δαπανών; γ) είναι δυνατόν το ζήτημα ανεύρεσης νέων πόρων για το ΣΚΑ να μην εμπεριέχεται στις αναπτυξιακές πολιτικές, στις πολιτικές απασχόλησης στην αναδιανομή του εισοδήματος, στην παραγωγικότητα της εργασίας και στο φορολογικό σύστημα; δ) είναι δυνατόν η σταδιακή αύξηση του προσδόκιμου ορίου ζωής του πληθυσμού να συνοδεύεται από αυτόματα αύξηση του ορίου ηλικίας συνταξιοδότησης αδιαφορώντας για την έκρηξη της ανεργίας των νέων; δηλ. όταν τα παιδιά που γεννήθηκαν το 2000 θα πεθάνουν το 2090 ή το 2095, με την επικρατούσα λογική της Πράσινου Βίβλου το όριο ηλικίας συνταξιοδότησης θα φθάσει στα 70 ή στα 75 έτη; ε) είναι δυνατόν ένα συνταξιοδοτικό σύστημα από την φύση και τον χαρακτήρα του διαγενεακής αλληλεγγύης να μετεξελίσσεται από τις

νομοθετικές παρεμβάσεις στα κράτη-μέλη σε συνταξιοδοτικό σύστημα σύγκρουσης των γενεών; στ) είναι δυνατόν στις αρχές του 21ου αιώνα στην Ευρωπαϊκή Ένωση να μην σχεδιάζεται η μετεξέλιξη των εθνικών συνταξιοδοτικών συστημάτων σ' ένα ολοκληρωμένο σύστημα ευρωπαϊκής πολιτικής; ζ) είναι δυνατόν, ενώ για παράδειγμα στην Ελλάδα, την περίοδο 2010-2060 ο αριθμός των συνταξιούχων θα αυξηθεί κατά 70%, να προβλέπεται (Δ.Ν.Τ., Ε.Ε., ΕΚΤ) ότι την ίδια περίοδο η αύξηση των συνταξιοδοτικών δαπανών δεν θα είναι μεγαλύτερη του 2,5%, μετατρέποντας σταδιακά την συνταξιοδοτική παροχή σε συνταξιοδοτικό βοήθημα, προκειμένου να εξασφαλιστεί η βιωσιμότητα των συνταξιοδοτικών συστημάτων;

Κατά συνέπεια εάν το ζήτημα των συνταξιοδοτικών συστημάτων και των συνταξιοδοτικών προτεραιοτήτων και επιλογών στην Ευρωπαϊκή Ένωση δεν επανεξετασθεί στις νέες συνθήκες της κρίσης και μετά την κρίση συνθετικά, κοινωνικά και ολιστικά, τότε θα είμαστε μάρτυρες μίας κοινωνικο-ασφαλιστικής πολιτικής διεύρυνσης των κοινωνικών ανισοτήτων και του κοινωνικού ελλείμματος.

10.4. Η εξέλιξη των θέσεων της ΔΟΕ σε ένα κρίσιμο ιστορικό σταυροδρόμι

Η Διεθνής Οργάνωση Εργασίας (ΔΟΕ) αποτελεί έναν από τους σημαντικότερους Διεθνείς Οργανισμούς στο χώρο της εργασίας, της κοινωνικής πολιτικής και της κοινωνικής προστασίας. Οι θέσεις και οι προτάσεις της διαφέρουν από αυτές των άλλων Διεθνών Οργανισμών, γιατί στο επίκεντρο τους θέτουν τους κοινωνικούς παράγοντες και όχι αποκλειστικά τους οικονομικούς στόχους. Πρόκειται για την ιστορικότερη εξειδικευμένη οργάνωση των Ηνωμένων Εθνών και από το 1919 (τότε ως Διεθνές Γραφείο Εργασίας της Κοινωνίας των Εθνών) με κείμενα και συμβάσεις συμβάλει στη διαμόρφωση των εθνικών στρατηγικών σε θέματα εργασίας και κοινωνικής προστασίας, καθορίζει διεθνή εργατικά πρότυπα υπό μορφή Συμβάσεων, Συστάσεων και Πρωτοκόλλων και αποτελεί διεθνές βήμα για τη συζήτηση επίκαιρων παγκόσμιων κοινωνικών και εργατικών θεμάτων.

Η ΔΟΕ εδώ και εννέα δεκαετίες έχει επιδείξει μια σημαντική συμβολή στην ανάπτυξη του θεσμού της κοινωνικής ασφάλισης, την κατοχύρωση και την εμπέδωση του δικαιώματος στην κοινωνική ασφάλιση ως κοινωνικού δικαιώματος παγκόσμιας αναγνώρισης και ως θεσμού που συμβάλει στην κοινωνική και οικονομική ανάπτυξη.

Το ΙΝΕ της ΓΣΕΕ-ΑΔΕΔΥ έχει επανειλημμένα ασχοληθεί με τις θέσεις και τις εξελίξεις των θέσεων της ΔΟΕ για ζητήματα που αφορούν τον κόσμο της εργασίας⁶⁷.

---

67. ΙΝΕ-ΓΣΕΕ/ΑΔΕΔΥ: *Η Ελληνική Οικονομία και η απασχόληση, Έκθεση 10, ΙΝΕ/ΓΣΕΕ-ΑΔΕΔΥ, Αθήνα, 2008, σελ. 334.*

Η βασική διαφοροποίηση των θέσεων της ΔΟΕ από αυτές των λοιπών διεθνών οργανισμών συνίστατο στο σύνθετο κοινωνικο-οικονομικό πρόγραμμα με το οποίο αντιμετώπιζε την κοινωνική ασφάλιση σύμφωνα και με τις αρχές της, ενώ οι υπόλοιποι διεθνείς Οργανισμοί (ΟΟΣΑ, ΔΝΤ και Παγκόσμια Τράπεζα) αλλά και η ΕΕ θεωρούσαν και θεωρούν ως πρωταρχικής σημασίας την οικονομική λειτουργία της κοινωνικής ασφάλισης και στο πλαίσιο αυτό την προσεγγίζουν περισσότερο ως έναν οικονομικό και λιγότερο κοινωνικό θεσμό. Όμως, στην επιχειρηματολογία της ΔΟΕ τα τελευταία χρόνια η κοινωνική ασφάλιση αναβαθμίζεται ως οικονομικό υποσύστημα του γενικότερου οικονομικού συστήματος της χώρας, και ως θεσμός με κοινωνικο-πολιτική λειτουργία, επιλογές και προτεραιότητες στο επίπεδο της κοινωνικής προστασίας δεν θα πρέπει να παραμελεί τις συνθήκες βιωσιμότητας της και τους όρους κεφαλαιοποιητικής λειτουργίας της.

Ιστορικά η ΔΟΕ από το 1919 συνέβαλε στην ανάπτυξη και τη σταθεροποίηση του διεθνούς δικαίου κοινωνικής ασφάλισης, το οποίο επιβίωσε και συνέβαλλε στην τεχνοκρατική υποστήριξη πολλών συστημάτων κοινωνικής ασφάλισης, όπως και στο ελληνικό με την συμβολή στον ιδρυτικό νόμο του ΙΚΑ το 1932.

Στη μακρόχρονη ιστορία των παρεμβάσεων της ΔΟΕ διακρίνονται τρεις γενιές εργαλείων για την προώθηση της κοινωνικής ασφάλισης και η θέσπιση προτύπων εξελίχθηκε ταυτόχρονα με την εξέλιξη των αρμοδιοτήτων της, **σύμφωνα με το συσχετισμό δυνάμεων που αποκρυσταλλώνεται στην παγκόσμια κοινότητα.**

Στην πρώτη γενιά τα πρότυπα της ΔΟΕ βασίζονται κυρίως στην έννοια της κοινωνικής ασφάλισης.

Το πρώτο Καταστατικό του ΔΓΕ εκπονήθηκε από την Επιτροπή για τη Διεθνή Εργατική Νομοθεσία της Διάσκεψης Ειρήνης το 1919 και αποτελούσε μέρος της Συνθήκης των Βερσαλλιών. Αυτή ήταν η πρώτη προσπάθεια κατασκευής μιας καθολικής οργάνωσης για την αντιμετώπιση των κοινωνικών και οικονομικών προβλημάτων που αντιμετώπιζει ο κόσμος των αρχών του εικοστού αιώνα⁶⁸ υπό τη σκέπη της Κοινωνίας των Εθνών.

Η «εποχή της κοινωνικής ασφάλισης» διαρκεί από το 1919 έως το 1939. Κατά την περίοδο αυτή, η ΔΟΕ υιοθέτησε 15 Συμβάσεις και 11 Συστάσεις που λειτούργησαν για την προώθηση και την εμπέδωση του μοντέλου της κοινωνικής ασφάλισης.

Η δεύτερη γενιά προτύπων αντικατοπτρίζει την έμφαση που δίνει η ΔΟΕ στην έννοια της κοινωνικής ασφάλισης με βάση τον μεταπολεμικό συσχετισμό δυνάμεων του Bretton Woods.

---

68. *The International Labour Organization and the Quest for Social Justice, 1919-2009* Gerry Rodgers, Eddy Lee, Lee Swebston, Jasmien Van Daele, 1-1-2009, σελίδα 6.

Στη Διακήρυξη της Φιλαδέλφειας, που εγκρίθηκε το Μάιο του 1944, προβλέπεται το προσχέδιο για τον επαναπροσδιορισμό των στόχων της ΔΟΕ, όπου και εκτίθεται ένα φιλόδοξο πρόγραμμα μεταρρυθμίσεων κοινωνικής και οικονομικής πολιτικής⁶⁹.

Οι πρώτες μεταπολεμικές δεκαετίες παρουσιάζουν μια εντατική ανάπτυξη στον τομέα της σύγχρονης κοινωνικής ασφάλειας με τη διαμόρφωση των προτύπων να ενσωματώνει μια πιο διεθνή και ευρύτερη αντίληψη της κοινωνικής ασφάλειας. Η νέα προσέγγιση συνίστατο στην ενοποίηση και το συντονισμό των διάφορων δράσεων κοινωνικής προστασίας μέσα σε ένα ενιαίο Εθνικό Σύστημα Κοινωνικής Ασφαλείας που θα κάλυπτε όλες τις απρόβλεπτες καταστάσεις και κινδύνους και που θα επέκτεινε την κάλυψη κοινωνικής ασφάλειας σε όλους τους εργαζομένους.

Η ΔΟΕ το 1952 με τη Σύμβαση 102 εισήγαγε τα ελάχιστα πρότυπα κοινωνικής ασφάλισης και το 1967 με τη Σύμβαση 128 για τις συντάξεις αναπηρίας, γήρατος και επιζώντων έδωσε ώθηση στον εκσυγχρονισμό και τη βελτίωση των κοινωνικο-ασφαλιστικών ζητημάτων⁷⁰ και είχε ένα ιστορικό συμμόρφωσης «για το οποίο κάθε διεθνής οργανισμός μπορεί να είναι έντονα υπερήφανος»⁷¹.

Η φιλοσοφία της ΔΟΕ, ήταν σαφώς επηρεασμένη από τις αρχές του Beveridge (δημόσια καθολικά αναδιανεμητικά συστήματα κοινωνικής ασφάλισης) όπως είναι ιδιαίτερα εμφανές στη Διεθνή Σύμβαση Εργασίας 102, με την οποία για πρώτη φορά σε παγκόσμιο επίπεδο τέθηκαν πρότυπα όχι μόνο για την κοινωνική ασφάλιση αλλά και για την κοινωνική ασφάλεια γενικότερα.⁷²

Η τρίτη γενιά εργαλείων πολιτικής της ΔΟΕ διευρύνει το πλαίσιο των παρεμβάσεων της με την έννοια της κοινωνικής προστασίας ώστε «να συμπεριλαμβάνονται πρόσθετες μορφές κοινωνικών παροχών, κοινωνικής στήριξης και υπηρεσιών».

Είναι ιστορικό γεγονός πως το ΔΓΕ είναι «παιδί» της αποκαλούμενης πρώτης παγκοσμιοποίησης και ως προς αυτό είχε σχεδιαστεί για να ισορροπεί και να συμφιλιώνει τις απαιτήσεις για κοινωνική δικαιοσύνη σε συνθήκες διεθνούς ανταγωνισμού. Λογικά, αντί για νέα πρόκληση, το τέλος του Ψυχρού πολέμου και η εμφάνιση μιας νέας περιόδου παγκοσμιοποίησης θα έπρεπε να αποτελούν μια επιστροφή στον αρχικό του σκοπό.⁷³

---

69. *Understanding Change in International Organizations: Globalization and Innovation in the ILO*, Laurence R. Helfer, Vanderbilt University Law School, Public Law and Legal Theory, Working Paper Number 06-09, σελίδες 690-691.

70. Σ. Ρομπόλης- Θ. Σακελλαρόπουλος: *Προτάσεις για τη Μεταρρύθμιση του ΣΚΑ στην Ελλάδα, Οικονομικό Επιμελητήριο Ελλάδος, Αθήνα, 2001, σελίδα 57.*

71. Laurence R. Helfer: *Understanding Change in International Organizations*, οπ. π., σελίδα 699.

72. *ILO: Social Security Pensions- Development and reform*, Geneva, 2000, σελίδα. 396.

73. Francis Maupain: *New Foundation or New Facade? The ILO and the 2008 Declaration on Social Justice for a Fair Globalization*, *The European Journal of International Law* Vol. 20 no. 3, σελ. 825.

Στο νέο, όμως, διεθνές περιβάλλον η Παγκόσμια Τράπεζα θα είναι ο βασικός ανταγωνιστικός πόλος σε θεσμικό, πολιτικό και ιδεολογικό επίπεδο, ο οποίος ενίσχυσε τον θρίαμβο της οικονομίας της αγοράς και των πολιτικών απορρύθμισης της αγοράς εργασίας⁷⁴. Το αντίπαλο μοντέλο ρύθμισης αποτέλεσε αποφασιστικό παράγοντα για την ανεύρεση των νέων εργαλείων παρέμβασης εντός της ΔΟΕ. Η διαλεκτική σχέση ανάμεσα στον ΠΟΕ και την Παγκόσμια Τράπεζα ήταν ως προς αυτό καθοριστική⁷⁵ έτσι ώστε από το 1990 να παρατηρείται μια τακτική αναδίπλωσης κατά την οποία η ΔΟΕ διαδραματίζει έναν περισσότερο αμυντικό ρόλο προσπαθώντας να περιορίσει την υποχώρηση του κοινωνικού κράτους.

Ο γενικός διευθυντής Michel Hansenne χρησιμοποίησε την εβδομηκοστή πέμπτη επέτειο της ΔΟΕ το 1994 για να τονίσει την ανάγκη αλλαγής πλεύσης για να αναμορφώσει το μέλλον της οργάνωσης⁷⁶. Στην έκθεση με τίτλο «*Υπεράσπιση των αξιών, Προώθηση της αλλαγής: Κοινωνική Δικαιοσύνη σε μια παγκόσμια οικονομία*⁷⁷», και σε πλήρη αντίθεση με προηγούμενες αλλαγές στο περιβάλλον του οργανισμού, ο Γενικός Διευθυντής τόνισε τους κινδύνους του «να προσπαθεί κανείς υπερβολικά, θέτοντας εαυτόν σε μια πορεία δράσης πέραν των δυνατοτήτων και των πόρων στη διάθεσή του»⁷⁸ για την αντιμετώπιση αυτών των «τεράστιων» και «άνευ προηγουμένου» προκλήσεων. Ως προς το περιεχόμενο των βασικών στόχων της ΔΟΕ παρατηρείται μια μετατόπιση από μια διορθωτική προς μία προορατική προσέγγιση.⁷⁹

Η μη προώθηση μιας 4ης γενιάς εργαλείων παρέμβασης αντικατοπτρίζει τη γενικευμένη υποχώρηση του κοινωνικού κράτους υπέρ του ιδιωτικού τομέα, σε μια χρονική περίοδο παγκοσμιοποίησης των οικονομιών, απορρύθμισης των εργασιακών σχέσεων στις ανεπτυγμένες οικονομίες και μετακύλισης των κινδύνων της αγοράς εργασίας στο άτομο.

Το 2000 η ΔΟΕ εξέδωσε το «*Social security pensions: Development and reform*», στο οποίο, αφού επιχειρεί μια αναλυτική παρουσίαση των συστημάτων, προχωρά στην ανάλυση των βασικών χαρακτηριστικών που πρέπει να παρέχουν αυτά και των αναγκών που καλύπτουν, θέτοντας **πέντε βασικές αρχές** για την όποια μεταρρυθμιστική προσπάθεια:

---

74. Williamson, J. 1990. «What Washington means by policy reform», dans Williamson, J. dir. publ.), *Latin American Adjustment: How Much has Happened?*, Washington DC, Institute for International Economics, p. 5-20.

75. Francis Maupain, *New Foundation or New Facade?*, όπ.π., σελ. 828.

76. Laurence R. Helfer, *Understanding Change in International Organizations*, όπ. π, σελίδα 706.

77. ILO, *Report Of The Director General To The 81st Session Of The International Labour Conference, Defending Values, Promoting Change: Social Justice In A Global Economy –An Agenda For The Ilo (1994)*.

78. ILO, *Report Defending Values, Promoting Change: Social Justice In A Global Economy –An Agenda For The Ilo (1994)*. σημείο 24 από Hefler.

79. Francis Maupain, *New Foundation or New Facade?*, όπ.π., σελ. 834.

- I. Τη διεύρυνση της ασφαλιστικής κάλυψης σε όλα τα μέλη του πληθυσμού.
- II. Την καθολική προστασία ενάντια στη φτώχεια των μισθωτών, είτε λόγω ηλικίας είτε λόγω ανικανότητας ή θανάτου.
- III. Την παροχή ενός ικανοποιητικού εισοδήματος σε αναπλήρωση των εισοδημάτων που χάνονται ως αποτέλεσμα ηθελημένης ή μη συνταξιοδότησης για όλους όσους έχουν καταβάλει εισφορές.
- IV. Τις αναπροσαρμογές αυτών των εισοδημάτων, λαμβάνοντας υπόψη τον πληθωρισμό και την αύξηση των γενικών προτύπων διαβίωσης, έστω και σε μικρό βαθμό.
- V. Τη δημιουργία ενός περιβάλλοντος θετικού για την ανάπτυξη αντίστοιχων εθελοντικών αποθεματικών για την παροχή εισοδημάτων μετά τη συνταξιοδότηση⁸⁰.

Η ΔΟΕ **προτάσει** επίσης μια σειρά από γενικότερες αρχές, όπως:

- Υποχρεωτική συμμετοχή όλων των εργαζομένων στα δημόσια συστήματα, για δύο κύριους λόγους: την αναγκαιότητα μεγάλου αριθμού συνεισφερόντων για τη χρηματοδότηση των ελαχίστων συντάξεων και την ορθή λειτουργία της αναδιανομής και την αποφυγή μωπικών ατομικών συμπεριφορών, που θα επέτρεπαν σε κάποιους εργαζόμενους να μην εξασφαλίσουν τα εισοδήματά τους μετά τη συνταξιοδότηση.
- Εφαρμογή της κοινωνικής αλληλεγγύης, ώστε να είναι εφικτή και η εξασφάλιση των παροχών ενάντια στη φτώχεια αλλά και η αναδιανομή.
- Κρατική ευθύνη για τη διασφάλιση της λειτουργίας των συστημάτων, την ορθή αξιοποίηση των εισφορών και τελικά την καταβολή των παροχών.
- Ισότητα στη μεταχείριση όλων των ασφαλισμένων και πρόληψη διακρίσεων βάσει του φύλου, της φυλής, της θρησκείας, του χρώματος, της γλώσσας, τη οικονομικής και κοινωνικής κατάστασης καθώς και της ηλικίας, αναγνωρίζοντας την κοινωνική ασφάλιση ως πανανθρώπινο δικαίωμα σύμφωνα και με την Οικουμενική Διακήρυξη των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου. Ιδιαίτερη έμφαση δίνεται στους μετανάστες, στους οποίους πρέπει να εξασφαλίζεται η ισότιμη μεταχείριση με μοναδικό κριτήριο τις εισφορές και την απασχόληση τους.
- Εγγύηση και εκ των προτέρων προσδιορισμός των επιπέδων των παροχών. Ο τρόπος υπολογισμού των συνταξιοδοτικών παροχών πρέπει να είναι προσδιορισμένος ακόμα και από την έναρξη της ασφάλισης, και η καταβολή τους να είναι εγγυημένη από το κράτος ανεξάρτητα των συνθηκών τη στιγμή της συνταξιοδότησης.

---

80. ILO: *Setting Social Security Standards in a Global Society*, Geneva, 2008, σελ. 399.

- Σαφής προσδιορισμός των κινδύνων που καλύπτονται και των προβλεπόμενων παροχών που αντιστοιχούν στις καταβαλλόμενες εισφορές και πρόβλεψη μηχανισμών αναπροσαρμογής τους.
- Δημοκρατική διαχείριση και διοίκηση με συμμετοχή των εργοδοτών και των εργαζομένων
- Προσδιορισμός ανώτατων ορίων στις παροχές⁸¹.

Πρέπει να επισημανθεί ότι η προσήλωση στην Συνθήκη 102 επαναεπιβεβαιώθηκε το 2006 με την έκθεση *ILO: Social security for all: Investing in global social and economic development* γιατί παραμένει η βασική αναφορά για τον καθορισμό του περιεχομένου του δικαιώματος στην κοινωνική ασφάλεια στο πλαίσιο των Διεθνών Συμφώνων για τα Οικονομικά, Κοινωνικά και Πολιτιστικά Δικαιώματα, στο πλαίσιο του Ευρωπαϊκού Κοινωνικού Χάρτη και στα πλαίσια άλλων περιφερειακών κειμένων και συμφωνιών. Η ΔΟΕ θέτει και ένα ιδιαίτερα σημαντικό ζήτημα: την ανάπτυξη της παγκόσμιας κοινωνικής αλληλεγγύης.

Ως απάντηση στην Παγκόσμια Τράπεζα, η ΔΟΕ προωθεί ένα μοντέλο **τεσσάρων** πυλώνων:

- Ο **μηδενικός** πυλώνας, ο οποίος στοχεύει στην καταπολέμηση της φτώχειας και έχει τη μορφή σχήματος κοινωνικής βοήθειας με παροχές μετά από έλεγχο του εισοδήματος. Ο πυλώνας αυτός είναι υποχρεωτικός και καθολικός και οι πόροι του προέρχονται από τη γενική φορολογία ή από αναδιανεμητικά σχήματα κοινωνικής ασφάλισης (PAY AS YOU GO).
- Ο **πρώτος** πυλώνας, ο οποίος καλύπτει όλους τους εργαζόμενους και λειτουργεί επίσης υποχρεωτικά. Ο πυλώνας αυτός έχει τη μορφή σχήματος προσδιορισμένων παροχών, είναι δημόσιος και στοχεύει να διασφαλίζει την αναπλήρωση του εισοδήματος των εργαζομένων τη στιγμή της συνταξιοδότησης κατά 40 με 50 τοις εκατό του συνολικού εισοδήματος τους κατά τη διάρκεια του εργασιακού τους βίου. Οι πόροι του προέρχονται από εισφορές εργοδοτών και εργαζομένων με αναδιανεμητικό σχήμα και μερικώς με κεφαλαιοποιητικό.
- Ο **δεύτερος** πυλώνας, ο οποίος καλύπτει τους εργαζόμενους, λειτουργεί συμπληρωματικά στον πρώτο πυλώνα με ένα σχήμα προσδιορισμένων εισφορών με δημόσια ή και ιδιωτική διαχείριση. Η συμμετοχή είναι υποχρεωτική έως ένα συγκεκριμένο επίπεδο παροχών και σε κάποιες περιπτώσεις εθελοντική συμπεριλαμβάνοντας και τα επαγγελματικά ταμεία. Οι πόροι του προέρχονται από τις εισφορές και λειτουργεί πλήρως κεφαλαιοποιητικά.

---

81. *ILO: Setting Social Security Standards in a Global Society*, όπ.π., σελ. 401-404.

- Ο **τρίτος** πυλώνας, ο οποίος είναι τελείως εθελοντικός, βάσει προσδιορισμένων εισφορών και θα παρέχει τη δυνατότητα αποταμίευσης και άλλων παροχών, όπως για παράδειγμα στεγαστικών⁸².

Η Διακήρυξη του 2008 για «κοινωνική δικαιοσύνη σε μια δίκαιη παγκοσμιοποίηση ήταν η πρώτη απόπειρα αναδιατύπωσης των στόχων της ΔΟΕ από τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο και χρειαζόταν για να επιβεβαιώσει τους στόχους της και τη σημασία και επικαιρότητά τους στο σύγχρονο πλαίσιο⁸³. Η διακηρυσσόμενη φιλοδοξία έγκειται ακριβώς στην προσπάθεια να ανανεώσουν τη Διακήρυξη της Φιλαδέλφειας παρέχοντας ένα ευρύ όραμα της αποφασιστικότητας και της ικανότητας της ΔΟΕ να ανταποκριθεί στις νέες προκλήσεις της παγκοσμιοποίησης.

Πίνακας 34: Η εξέλιξη των αρχών της ΔΟΕ για την κοινωνική ασφάλιση

1η περίοδος	2η περίοδος	3η περίοδος
κοινωνική ασφάλιση	κοινωνική ασφάλεια	κοινωνική προστασία
υποχρεωτικότητα	υποχρεωτικότητα	υποχρεωτικότητα
μη κερδοσκοπική διοίκηση	μη κερδοσκοπική διοίκηση	μείγμα ιδιωτικής και δημόσιας διοίκησης
δημόσιος χαρακτήρας	δημόσιος χαρακτήρας	μεικτός χαρακτήρας δημόσιος και ιδιωτικός
καθολικότητα	καθολικότητα	περιορισμός της καθολικότητας στα ελάχιστα επίπεδα
τριμερής χρηματοδότηση	τριμερής χρηματοδότηση	περιορισμός της τριμερούς χρηματοδότηση στα ελάχιστα επίπεδα
συμμετοχή στην διοίκηση	συμμετοχή στην διοίκηση	συμμετοχή στην διοίκηση
διοικητική και οικονομική εποπτεία από το κράτος	διοικητική και οικονομική εποπτεία από το κράτος	διοικητική και οικονομική εποπτεία από το κράτος

Η αντιπαράθεση της ΔΟΕ με τα μοντέλα κοινωνικής ασφάλισης άλλων διεθνών οργανισμών, όπως π.χ. του ΟΟΣΑ και της Παγκόσμιας Τράπεζας δεν διατυπώνεται ως αντίθεση στις αρχές των άλλων συστημάτων αλλά ως επιφύλαξη για τις συνέπειες που έχουν ή μπορεί να έχουν αυτά τα μοντέλα στα αξιολογικά κριτήρια και τους στόχους της ΔΟΕ, όπως π.χ. την προστασία των συνταξιούχων κλπ. Έτσι, στη γήρανση του πληθυσμού που αναμένεται να κορυφωθεί το 2030 και που πιέζει τα ασφαλιστικά διανεμητικά συστήματα, η ΔΟΕ αντιπαραθέτει την αύξηση του παγκό-

82. M. Cichon: *Approaching a common denominator- an interim assessment of World Bank and ILO position on pensions*, ILO, Geneva, 2004, σελ. 4.

83. Francis Maupain: *New Foundation or New Facade? The ILO and the 2008 Declaration on Social Justice for a Fair Globalization*, *The European Journal of International Law* Vol. 20 no. 3.

σμιου πλούτου που με μέσο ρυθμό αύξησης 1,5% αναμένεται να διπλασιαστεί μέχρι το 2050. Μέρος αυτής της αύξησης, υποστηρίζει, πρέπει να επωφεληθούν και οι ηλικιωμένοι.

Επίσης, παρόλο που η ΔΟΕ δεν προωθεί την εισαγωγή ιδιωτικών σχημάτων στην παροχή συντάξεων, αναγνωρίζει την αναγκαιότητα τους για τη συμπληρωματική αναπλήρωση των εισοδημάτων και δεν είναι αφοριστική ως προς τη συμμετοχή και ιδιωτικών σχημάτων υπό την εποπτεία και την εγγύηση του κράτους. Όμως, όποτε συμπεριλαμβάνει και ιδιωτικά σχήματα, παύει να χρησιμοποιεί τον όρο κοινωνική ασφάλιση και χρησιμοποιεί τον όρο *σχήματα ή μοντέλα* αναπλήρωσης του εισοδήματος κατά τη συνταξιοδότηση καθώς και δημόσιες και ιδιωτικές συντάξεις.

10.5. Οι κίνδυνοι για την εργαλειοποίηση της κοινωνικής προστασίας και για την υποχώρηση του δημόσιου χαρακτήρα της κοινωνικής ασφάλισης στις θέσεις της ΔΟΕ

Κατά τη δεκαετία του 2000, **τα επίπεδα κοινωνικών παροχών** πολύ συχνά συρρικνώνονται κάτω από τα κατώτατα όρια που θέτουν οι διεθνείς συμβάσεις εργασίας και γίνεται διαρκώς και πιο αισθητή η υποχώρηση του κοινωνικού κράτους παγκοσμίως. Σε αυτό το δυσμενές πλαίσιο, η ΔΟΕ επαναπροσανατολίζει τη στρατηγική της για την έξοδο από την κρίση και τη βιώσιμη ανάπτυξη μέσω του «πολλαπλασιασμού των επενδύσεων στο κοινωνικό κεφάλαιο ενός έθνους»⁸⁴.

Υπό το φόβο ότι θα χάσει τη δυνατότητά της να παρεμβαίνει στις εξελίξεις, η ΔΟΕ δείχνει να αναδιπλώνεται αναθεωρώντας τη θέση της για το δημόσιο χαρακτήρα του συστήματος κοινωνικής ασφάλισης. Στο πλαίσιο αυτό διευκρινίζει ότι η ΔΣΕ 102 έχει συνταχθεί «με αρκούντως ευέλικτο τρόπο, ώστε να συμπεριλαμβάνει διάφορες μεθόδους προστασίας και να αφήνει επαρκή χώρο για αναδιανομή κινδύνων και ευθυνών μεταξύ των βασικών οικονομικών φορέων στην κοινωνία. Το μέρος ευθύνης που αποποιείται το κράτος αναλαμβάνουν ασφαλιστικές εταιρείες, επιχειρήσεις ή οι ίδιοι οι ασφαλισμένοι»⁸⁵.

Η επιλογή αυτή σηματοδοτεί μια νέα διανομή κινδύνου και ευθυνών. Η νέα αυτή διανομή κινδύνων και ευθυνών μετατοπίζει δυσανάλογα **το βάρος στη ατομική συμπεριφορά των εργαζομένων, οι οποίοι οφείλουν να «ενεργοποιηθούν»** για να «απεγκλωβιστούν» από την παθητική αντιμετώπιση των κινδύνων της αγοράς.

Όπως αναγνωρίζει η ΔΟΕ «Ξεκάθαρα μια τέτοια αναδιανομή ευθυνών αποδίδει θετικά αποτελέσματα με όρους δημοσιονομικής και πειθαρχίας και πειθαρχησης

---

84. ILO: *General Report 2001*, παρ. 128.

85. ILO: *General Report 2001*, σελ. 60 παρ. 137.

προσώπων και ιδιαίτερα στην ελαχιστοποίηση του εγκλωβισμού σε κοινωνικές παροχές (*welfare dependency*) και τα αντικίνητρα της παθητικής διατήρησης εισοδήματος. Παρόλα αυτά, στην αναζήτηση θετικών αποτελεσμάτων οι κυβερνήσεις δεν πρέπει να παραγνωρίζουν τις πιθανές παρενέργειες για τις οποίες αργότερα η κοινωνία θα αναγκαστεί να πληρώσει ένα μη αποδεκτό *κοινωνικό τίμημα*»⁸⁶.

Συνέπεια της υιοθέτησης αυτής της θέσης είναι ότι εγκαταλείπεται εμμέσως η άποψη ότι οι κοινωνικές δαπάνες οι οποίες αποτελούν αναπαραγωγική συνιστώσα της οικονομίας. Διατηρείται μεν μια ολοκληρωμένη προσέγγιση οικονομικής πολιτικής, πολιτικής απασχόλησης και κοινωνικής πολιτικής, συντελείται όμως μια κρίσιμη αναδιάρθρωση: οι κοινωνικές δαπάνες εργαλειοποιούνται ώστε να θεωρούνται παραγωγικές μόνο υπό την προϋπόθεση ότι προωθούν «ενεργά» και όχι «παθητικά» όσους επωφελούνται από αυτές.

Η κοινωνική δαπάνη γίνεται «παραγωγική» δαπάνη υπό προϋποθέσεις με τρόπο που η κοινωνική αποδοτικότητα υποτάσσεται στην οικονομική αποδοτικότητα, ενώ το συστημικό πρόβλημα της ανεργίας μετατρέπεται σε πρόβλημα ελλείμματος απασχολησιμότητας και ευελιξίας των ανέργων.

Υπό το πρίσμα των παραδοχών αυτών, **οι πρόσφατες θέσεις της ΔΟΕ συνιστούν μια οπισθοχώρηση** που έρχεται σε θεμελιώδη αντίφαση με την ξεκάθαρη παραδοχή της ίδιας ότι η κοινωνική προστασία είναι αδιαπραγμάτευτα παράγοντας που ενισχύει την παραγωγικότητα⁸⁷.

Παράλληλα, «από το 1997, η Επιτροπή της ΔΟΕ επεσήμανε τη γενίκευση των μεταρρυθμίσεων κοινωνικής ασφάλισης των οποίων η έκταση και το βάθος οδηγεί αναμφισβήτητα σε θεμελιώδεις αλλαγές των συστημάτων κοινωνικής ασφάλισης»⁸⁸ και την αύξηση του ιδιωτικού τομέα με την παράλληλη εξασθένηση της δημόσιας συμμετοχής⁸⁹. Εντός του πλαισίου κοινωνικής ασφάλισης συνυπάρχουν ιδιωτικά προγράμματα σε επίπεδο επιχείρησης και σε ατομικό επίπεδο, ενώ η συνύπαρξη δημόσιων και ιδιωτικών προγραμμάτων κρίνεται συμβατή με τη ΔΣΕ 102 υπό την προϋπόθεση ότι θα καλύπτονται οι γενικές αρχές που θέτει η σύμβαση⁹⁰.

Όπως τονίζει η ίδια η Οργάνωση, «η ελαστικότητα των προβλέψεών της επέτρεψε στη Σύμβαση να περάσει τη δοκιμασία του χρόνου και να εμπεριέχει το νέο μοντέλο

---

86. ILO: *General Report 2001*, Σελ. 60, παρ. 138.

87. ILO: *GB.294/ESP/4, 294th Session, Geneva, November 2005, Social protection as a productive factor, 2005*.

88. ILO: *General Report 1997*, παρ. 62-63.

89. ILO: *General Report 1997*, παρ. 64.

90. ILO: *Social security and the rule of law, General survey concerning social security instruments in light of the 2008 Declaration on Social Justice for a fair globalization, 2011*, σελ. 24.

κοινωνικής ασφάλισης στο οποίο το μέρος της ευθύνης που αποκηρύσσει το Κράτος το αναλαμβάνουν ιδιωτικά ασφαλιστικά προγράμματα, επιχειρήσεις και ασφαλισμένοι. Η Επιτροπή Ειδικών σημείωσε σχετικά ότι η συνύπαρξη σε ένα δυαδικό σύστημα κοινωνικής ασφάλισης, δημόσιο και ιδιωτικό, όπως στις περιπτώσεις της Λατινικής Αμερικής⁹¹, δεν είναι εξ ορισμού ασύμβατη με τη ΔΣΕ 102 η οποία επιτρέπει την επίτευξη ενός ελάχιστου επίπεδου κοινωνικής προστασίας μέσω διαφορετικών μεθόδων. Εντούτοις, η Σύμβαση (102) θέτει συγκεκριμένες αρχές γενικής εφαρμογής σχετικά με τη διοίκηση, τη χρηματοδότηση και τη λειτουργία των προγραμμάτων κοινωνικής ασφάλισης. Αυτό που ενδιαφέρει την Επιτροπή, σε τελική ανάλυση, είναι να εξακριβώνει ότι, ανεξάρτητα από τη φύση των προγραμμάτων αυτών, πληρούνται οι βασικές αρχές και επιτυγχάνονται πλήρως τα επίπεδα παροχών που θέτει η Σύμβαση⁹².

Σε αυτή την 4η φάση των παρεμβάσεων της ΔΟΕ, «οι πολιτικές που διατύπωνε και η δραστηριότητά της προσαρμόστηκαν σε πιο αμυντικές θέσεις, εγκαταλείποντας τους μαξιμαλιστικούς στόχους περασμένων δεκαετιών»⁹³ με αποτέλεσμα να τίθεται εν αμφιβόλω ο αρχικός στόχος να σχεδιαστεί «κάποιο σύστημα ελαχίστων ορίων που δε θα ήταν ούτε απρόσιτο για τις φτωχότερες χώρες ούτε αδιάφορο για τα πιο εξελιγμένα συστήματα»⁹⁴. Λόγω των αντιφάσεων αυτών και των οπισθοχωρήσεων αποδυναμώνονται στην πράξη ακόμα και οι αναμφισβήτητα θετικές πτυχές των παρεμβάσεών της.

10.6. Οι προτεραιότητες της ΔΟΕ ως σημείο αναφοράς για την ορθή οικονομική διακυβέρνηση του συστήματος κοινωνικής ασφάλισης

Παρά τις επιφυλάξεις που μπορούν να διατυπωθούν για την εξέλιξη συγκεκριμένων θέσεων της ΔΟΕ, οι προτάσεις της για την ορθή οικονομική διακυβέρνηση ενός συστήματος κοινωνικής ασφάλισης αποτελούν πλαίσιο αναφοράς για τα επιμέρους εθνικά συστήματα.

Συγκεκριμένα, **οι προτάσεις της ΔΟΕ εντοπίζονται σε 4 βασικούς άξονες** οι οποίοι συνιστούν βασική κατεύθυνση για τη διαφύλαξη των κοινωνικών και αναδιανεμητικών χαρακτηριστικών στα συστήματα κοινωνικής ασφάλισης σε όλο τον κόσμο : α. τη μέριμνα για επαρκή χρηματοδότηση και τη γενική ευθύνη του κράτους, β. την προ-

---

91. Χαρακτηριστικά, οι περιπτώσεις «μεταρρυθμίσεων» στη Λατινική Αμερική είναι παραδείγματα εφαρμογής των προτεινόμενων μοντέλων από την Παγκόσμια Τράπεζα.

92. ILO, *Social security and the rule of law*, όπ.π., σελ. 24 όπως και στην έκθεση 2003 CEACR, σημείο 52.

93. Θ. Σακελλαρόπουλος, *Υπερεθνικές κοινωνικές πολιτικές την εποχή της παγκοσμιοποίησης*, 2001, σελ.73.

94. Κ. Κρεμαλής, *Διεθνές και Ευρωπαϊκό Δίκαιο κοινωνικής ασφάλειας*, 1996, σελ. 34.

στασία των ασφαλιστικών ταμείων από την κακοδιαχείριση, τις περιόδους κρίσης της αγοράς, γ. την εξασφάλιση της αγοραστικής αξίας των παροχών και δ. τη διαχείριση του ελλείμματος της κοινωνικής ασφάλισης.

α. μέρημα για την επαρκή χρηματοδότηση του συστήματος και η γενική ευθύνη του κράτους για τη βιωσιμότητά του.

Οι αρχές ορθής οικονομικής διακυβέρνησης που διατυπώνονται στη ΔΣΕ 102 ορίζουν ότι **η βιωσιμότητα πρέπει πρωτίτως να αφορά τη χρηματοδότηση ενός συστήματος κοινωνικής ασφάλισης με ανάληψη της γενικής ευθύνης του κράτους. Επομένως, η βιωσιμότητα δεν πρέπει να αντιμετωπίζεται αποκλειστικά με όρους περικοπής δαπανών.** Το κράτος, έχοντας τη γενική ευθύνη για την πρόβλεψη επαρκών πόρων (χαρακτήρα κοινωνικής εισφοράς, ειδικού ή γενικού φόρου), οφείλει παράλληλα να φροντίζει για την τελική ουσιαστική είσπραξη των πόρων του συστήματος. Γίνεται με τον τρόπο αυτό σαφής η αποστασιοποίηση της ΔΟΕ από τον φαύλο κύκλο ανεπάρκειας εσόδων και περικοπής δαπανών που υιοθετούνται τις τελευταίες, ιδιαίτερα, δυο δεκαετίες πανευρωπαϊκά.

Συνέπεια του δημόσιου χαρακτήρα ενός συστήματος κοινωνικής ασφάλισης είναι η ευθύνη του κράτους για την ενίσχυση των υπηρεσιών ελέγχου που θα εξασφαλίζουν την καταπολέμηση της απάτης και την είσπραξη των θεσμοθετημένων πόρων⁹⁵. Αναγνωρίζοντας την ανάγκη για οικονομική βιωσιμότητα των συστημάτων κοινωνικής ασφάλισης, η ΔΟΕ διευκρινίζει ότι δεν πρέπει να επικεντρώνεται αποκλειστικά στην περικοπή δαπανών, αλλά ότι πρέπει να περιλαμβάνει την ενίσχυση της χρηματοδότησης, την καταπολέμηση της εισφοροδιαφυγής και την πάταξη της αδήλωτης εργασίας⁹⁶.

Η ελαστικότητα των προβλέψεων αναφορικά με τον τρόπο χρηματοδότησης δεν σημαίνει όμως ότι όλα μπορούν να γίνουν⁹⁷». Δεύτερο σημείο που εντοπίζει η έκθεση είναι ότι στο άρθρο 71 παρ. 1 της ΔΣΕ 102 γίνεται σαφής αναφορά στην αρχή της συλλογικής χρηματοδότησης ενώ έγινε ξεκάθαρο από τις προπαρασκευαστικές εργασίες της ΔΣΕ 102 ότι «βασικό μέρος της έννοιας της κοινωνικής ασφάλισης είναι ότι οι κίνδυνοι θα επιμερίζονται σε όλους, μέσω της συλλογικής ανάληψης του βάρους πληρωμής των παροχών⁹⁸». Επομένως, «κατά τη χρήση διαφορετικών μοντέλων δε σημαίνει ότι όλες οι λύσεις είναι αποδεκτές. Άρα, η περιοδική φύση των χρηματικών παροχών, η υποχρέωση εγγύησης του επιπέδου τους και η υποχρέωση διατήρησης της πραγματικής τους αξίας δε μπορεί να διασφαλιστεί από προγράμ-

---

95. ILO: *Social security and the rule of law*, όπ.π., σελ. 58.

96. ILO: *Social security and the rule of law*, όπ.π., σελ. 57 παρ. 129.

97. ILO: *Social security and the rule of law*, όπ.π., σελ. 181 σημείο 445.

98. *Objectives and Minimum standards of social security, Report IV (1), ILO Conference, 1951, 34th Session.*

ματα καθορισμένων εισφορών(...) Είναι εμφανές ότι ανεξάρτητα από τα επίπεδα παροχών που απαιτούνται από τα διεθνή στάνταρντ υπάρχουν όρια στις μεταρρυθμίσεις, ιδίως όταν αυτές οδηγούν στην ιδιωτικοποίηση της κοινωνικής ασφάλισης. Σε αυτό έγκειται η εγγύηση ενάντια στην κοινωνική οπισθοχώρηση, μέριμνα για την οποία έχουν παραδοσιακά τα στάνταρντ της ΔΟΕ και αποκτούν πρωτεύουσα σημασία υπό τις παρούσες συνθήκες»⁹⁹.

Η αρχή της συλλογικής χρηματοδότησης είναι άρρηκτα συνδεδεμένη με τις αρχές της κοινωνικής αλληλεγγύης, της αλληλεγγύης των γενεών και του επιμερισμού των κινδύνων. Γι' αυτό και η Επιτροπή εκφράζει τον προβληματισμό της για το γεγονός ότι κατά τις τελευταίες δεκαετίες το επίπεδο αλληλεγγύης τείνει να εξασθενεί, ενώ πιο ατομικιστικές αρχές κερδίζουν έδαφος¹⁰⁰.

β. προστασία των ασφαλιστικών ταμείων από την κακοδιαχείριση, τις περιόδους κρίσης της αγοράς και από κυκλικά τρέχοντα ελλείμματα.

Υπάρχουν 3 βασικά εργαλεία ορθής δημοσιονομικής διαχείρισης ενός συστήματος κοινωνικής ασφάλισης τα οποία είναι κοινά σε όλα τα ώριμα συστήματα: Χρειάζονται τακτικά αναλογιστικές μελέτες για τη μακροοικονομική διαχείριση ενός προγράμματος κοινωνικής ασφάλισης. Οι αναλογιστικές μελέτες θα πρέπει να συνοπολογίζουν όλες τις βασικές παραμέτρους ενός συστήματος κοινωνικής ασφάλισης, ώστε να υπάρχει πλήρη εικόνα της παρούσας αλλά και της αναλογιστικής εικόνας των ποσοτικών δεδομένων που είναι κρίσιμα για την πολιτική επιλογή. Παράλληλα, η Επιτροπή κρίνει ότι η σωστή οικονομική διαχείριση απαιτεί τη σύνταξη και μελέτη αναλογιστικών μελετών πριν από κάθε συζήτηση εντός του κοινοβουλίου για κάθε μεταρρύθμιση του συστήματος.

Πέραν της σύνταξης αναλογιστικών μελετών, χρειάζεται η δημιουργία αποθεματικών κεφαλαίων για την κάλυψη συγκυριακών ελλείψεων χρηματοδοτικών ροών. Η υποχρέωση αυτή απορρέει από τη γενικότερη ευθύνη του κράτους για τη δέουσα κάλυψη των κοινωνικών παροχών. Για τα κεφάλαια των ασφαλιστικών Ταμείων πρέπει να υπάρχουν αυστηροί επενδυτικοί κανόνες ως προς την ασφάλεια, την τοποθέτηση και τον έλεγχο τους¹⁰¹.

Η Επιτροπή πιστεύει ότι τα αποθεματικά κεφάλαια των ασφαλιστικών ταμείων πρέπει να επενδύονται (στο βαθμό που αυτό συνάδει με κανόνες συνετούς διαχείρισης) με σκοπό να δημιουργούν νέες θέσεις εργασίας στην εθνική οικονομία και να βελτιώνουν το γενικό επίπεδο ποιότητας ζωής. Όταν οι επενδύσεις δεν κατευθύνο-

---

99. M. Voirin: «Les normes internationales de securite sociale à l'épreuve du temps», in *Repenser la securite sociale, Realites sociales, Lausanne, 1993*, από σελίδα 182 της ετήσιας έκθεσης 2011.

100. ILO: *Social security and the rule of law*, όπ.π., σελ. 184.

101. *International Social Security Association: Guidelines for the investment of social security funds, 2004.*

νται άμεσα στην κοινωνική οικονομία, στις υποδομές, την υγεία και την παιδεία, οι πολιτικές επενδύσεις θα πρέπει να κρίνονται ως προς την οικονομική και κοινωνική τους ωφέλεια για τη χώρα.

γ. την εξασφάλιση της αγοραστικής αξίας των παροχών

Σύμφωνα με τα άρθρα 65 παρ. 10 και 66 παρ. 8 της ΔΣΕ 102 οι κοινωνικές παροχές αναπροσαρμόζονται σύμφωνα με τις σημαντικές αλλαγές στο γενικότερο επίπεδο των αποδοχών.

Η Επιτροπή πιστεύει ότι, όποια μέθοδος αναπροσαρμογής και να επιλεγεί, η αγοραστική δύναμη των συντάξεων πρέπει να διασφαλίζεται. Υπενθυμίζει συγκεκριμένα ότι το άρθρο 29 παρ. 1 της ΔΣΕ 128 απαιτεί να λαμβάνονται υπόψη και οι διαφορές στο κόστος ζωής και οι αλλαγές στο γενικό επίπεδο αποδοχών του εργαζόμενου πληθυσμού. Στην πραγματικότητα υπάρχει το στοιχείο της συμπληρωματικότητας μεταξύ των δύο μεθόδων αναπροσαρμογής δεδομένου ότι η πρώτη επιτρέπει τη διατήρηση της αγοραστικής δύναμης των συνταξιούχων σε σχέση με τις τιμές και η δεύτερη εξασφαλίζει ότι οι συνταξιούχοι μοιράζονται μαζί με τους εργαζόμενους όποια αύξηση στο επίπεδο ζωής σε σχέση με τις αποδοχές.

Άξια αναφοράς είναι η παρατήρηση της ΔΟΕ¹⁰² με την οποία γίνεται κριτική στο σουηδικό σύστημα σύμφωνα με το οποίο η ευθεία σύνδεση των συντάξεων με το ΑΕΠ οδηγεί σε μείωση των συντάξεων σε περιόδους οικονομικής ύφεσης. Η Επιτροπή έκρινε ότι ο μηχανισμός αναπροσαρμογής του σουηδικού συστήματος δεν είναι σύμφωνος με το άρ. 65 παρ. 10 της ΔΣΕ 102 και με το άρ. 29 της ΔΣΕ 128 με αποτέλεσμα να γεννώνται σοβαρά ερωτηματικά και για την αναπροσαρμογή που προβλέπει το νέο ασφαλιστικό στην Ελλάδα με βάση το ΑΕΠ, ιδιαίτερα σε περιόδους ύφεσης¹⁰³.

δ. τη διαχείριση του ελλείμματος της κοινωνικής ασφάλισης

Η βιώσιμη χρηματοδότηση και η ορθή διαχείριση ενός συστήματος κοινωνικής ασφάλισης συνίστανται κυρίως σε μια σειρά μέτρων όπως:

- διεύρυνση της βάσης εισφοράς
- σταδιακή κατάργηση των ορίων δαπανών που μπορούν να ασφαλίζονται.
- εισαγωγή νέων φόρων και εισφορών.

---

102. ILO: *Social security and the rule of law*, όπ.π., σελ. 196, σημείο 485.

103. Αρ. 11 παρ. 2 του Ν. 3863/2010: «Από 1.1.2014 οι συντάξεις των Φορέων Κοινωνικής Ασφάλισης, συμπεριλαμβανομένων των συντάξεων του Δημοσίου αναπροσαρμόζονται κατ' έτος με κοινή απόφαση των Υπουργών Οικονομικών και Εργασίας και Κοινωνικής Ασφάλισης στη βάση συντελεστή που διαμορφώνεται κατά 50% από τη μεταβολή του ΑΕΠ και κατά 50% από τη μεταβολή του Δείκτη Τιμών Καταναλωτή του προηγούμενου έτους και δεν υπερβαίνει την ετήσια μεταβολή του Δείκτη Τιμών Καταναλωτή».

- καταπολέμηση της εισφοροδιαφυγής και
- καταπολέμηση της αδήλωτης εργασίας.

Ο προβληματισμός για τη βιωσιμότητα ενός συστήματος θα πρέπει να συνοδεύεται από τη μέριμνα για την αποτελεσματική διαχείριση του συστήματος με την ενίσχυση των μηχανισμών πάταξης της αδήλωτης εργασίας και της εισφοροδιαφυγής¹⁰⁴.

ε. Εξασφαλίζοντας πόρους κοινωνικής προστασίας για επαρκείς παροχές σε περιόδους λιτότητας

Στη χρονική συγκυρία όπου -στο όνομα της οικονομικής κρίσης, παγκόσμιας και εθνικής- το κοινωνικό κράτος υφίσταται σοβαρές περικοπές η ΔΟΕ υπογραμμίζει την κοινωνική και οικονομική αναγκαιότητά του. Οι μεταφορές εισοδήματος και η αναδιανομή που επιτελείται με άλλα μέτρα κοινωνικής προστασίας εκτός του ότι προστατεύουν τους εργαζόμενους ενισχύουν την παραγωγικότητα της εργασίας και σε τελική ανάλυση συνεισφέρουν στη «διατήρηση της οικονομικής ανάπτυξης»¹⁰⁵. Αντίστροφα, σειρά μελετών έχει δείξει ότι η ανυπαρξία κοινωνικής προστασίας έχει άμεσες επιπτώσεις στην οικονομική αποδοτικότητα¹⁰⁶.

Τα μεγάλα ελλείμματα των τελευταίων ετών ασκούν ιδιαίτερα έντονη πίεση για μείωση των δημόσιων δαπανών. Παρόλα αυτά, η άμεση αντίδραση απέναντι στην κρίση χρέους (ιδίως στην Ευρώπη) σύμφωνα με τη ΔΟΕ δεν πρέπει να έγκειται στη μείωση δαπανών, σε μια περίοδο που η πραγματική οικονομία δεν έχει ανακάμψει. **Οι περικοπές δαπανών** θα επηρεάσουν την αγορά, τους μισθούς του δημοσίου και τις δημόσιες επενδύσεις και, τελικά, το αποτέλεσμα μακροπρόθεσμα θα έχει αρνητικές επιδράσεις στην οικονομική ανάπτυξη¹⁰⁷. Είναι πολύ πιθανό **τα μέτρα δημοσιονομικής λιτότητας** να θέσουν σε κίνδυνο τη δυνατότητα ανάκαμψης, ιδίως εκεί όπου τα μέτρα λιτότητας στοχεύουν κυρίως την κοινωνική ασφάλιση και τις δαπάνες για την αγορά εργασίας, πλήττοντας κυρίως τις κατηγορίες χαμηλών εισοδημάτων, ενώ υψηλότερα εισοδήματα και οι μεγάλες επιχειρήσεις βλέπουν τη φορολογική τους επιβάρυνση να μειώνεται¹⁰⁸.

Επομένως, σε καιρούς παγκόσμιας και οικονομικής κρίσης, **τα συστήματα κοινωνικής ασφάλισης** διαδραματίζουν έναν σημαντικό ρόλο ως οικονομικοί και κοινωνικοί σταθεροποιητές. Η παροχή επιδομάτων κοινωνικής προστασίας σε ανέργους βοηθά

104. ILO: *Social security and the rule of law*, όπ.π., σελ. 57 παρ. 129.

105. IMF-ILO: *The challenges of growth, employment and social cohesion, discussion document for the Joint ILO-IMF Conference in cooperation with the Office of the Prime Minister of Norway, Oslo, September 2010*, σελ. 10.

106. A. van de Meerendonk et al.: *The economic impact of social standards, report prepared for the ILO (Geneva, 2009)*.

107. *Social security for social justice and a fair globalization, Report VI, ILO Geneva, 2011*, σελ. 106, σημείο 286.

108. ILO: *World of Work report 2010, From one crisis to the next, Geneva 2010*, pp. 57-75.

όχι μόνο στην αποτροπή της φτώχειας για τους ίδιους και την οικογένειά τους αλλά και για να περιορίσει την πώση της ζήτησης και έτσι να περιορίσει το ενδεχόμενο βάθος της κρίσης και τις δυνατότητες ανάκαμψης. Σε πολλές χώρες όπου υπάρχουν προγράμματα προστασίας ανέργων και άλλα προγράμματα εγγύησης εισοδήματος είναι πολύ σημαντικό τα μέτρα αντιμετώπισης της κρίσης να ενισχυθούν (πχ. με διεύρυνση των κριτηρίων επιλεξιμότητας, αύξηση ποσών παροχών και αύξηση του προϋπολογισμού τους) και να ενταθούν σε οποιοδήποτε οικονομικό πακέτο στήριξης¹⁰⁹.

Όμως, **η κοινωνική αποτελεσματικότητα** απαιτείται να είναι ουσιαστική ώστε να έχει τα επιθυμητά αποτελέσματα, ειδικά, **αν τα επίπεδα παροχών παρέχουν εισόδημα το οποίο κρίνεται μη αποδεκτό από την ενεργό γενιά που το χρηματοδοτεί, τίθεται σε κίνδυνο όλο το σύστημα.**

Επομένως, **η οικονομική επάρκεια των παροχών** απαιτεί τέτοιο επίπεδο παροχών και τέτοιες προϋποθέσεις πρόσβασης στην κοινωνική ασφάλιση που να μπορούν να γίνουν αποδεκτά από αυτούς που χρηματοδοτούν το σύστημα. Και αυτό γιατί -κατά τη ΔΟΕ- «η οικονομική βιωσιμότητα του συστήματος και η επάρκεια των κοινωνικών παροχών είναι διαφορετικές πλευρές του ίδιου νομίσματος. Μόνο η πρόβλεψη ουσιαστικών παροχών που να καλύπτουν όλους όσους τα έχουν ανάγκη μπορεί να δημιουργήσει την διάθεση τους εισφέροντες να χρηματοδοτήσουν τις επιμέρους πολιτικές. Η ανεπάρκεια και η κακοδιαχείριση υπονομεύουν τη βιωσιμότητα αφού η προθυμία να χρηματοδοτήσουν ένα τέτοιο σύστημα διαβρώνεται γρήγορα»¹¹⁰.

10.8. Οι νέοι ασφαλιστικοί νόμοι υπό το πρίσμα των διεθνών και ευρωπαϊκών εξελίξεων

Οι επιλογές των νόμων 3863 και 3865 του 2010 στην Ελλάδα διαμορφώνουν ένα τοπικό κοινωνικής προστασίας σύμφωνα με τις γενικές κατευθύνσεις της ΕΕ, της Παγκόσμιας Τράπεζας και του ΔΝΤ και αποστασιοποιούνται σημαντικά από την πορεία ενίσχυσης του κοινωνικού κράτους που σηματοδοτεί, παρά την οπισθοχώρηση των θέσεων της, η ΔΟΕ. Και μόνο το γεγονός ότι έχει τεθεί ζήτημα για το αν πληρούνται τα κατώτατα όρια παροχών της ΔΣΕ 102¹¹¹ (μίας διεθνούς σύμβασης που φιλοδοξούσε να θέσει ελάχιστα όρια για τον ανεπτυγμένο και τον αναπτυσσόμενο κόσμο μετά το Β' Παγκόσμιο Πόλεμο) αρκεί να αντιληφθούμε ότι η δημόσια συζήτηση για την κοινωνική αποτελεσματικότητα του κράτους γυρίζει 60 χρόνια πίσω, αναιρώντας κοινωνικές διεκδικήσεις δεκαετιών.

---

109. *Social security for social justice and a fair globalization*, όπ.π., σελ. 106, σημείο 296.

110. *Social security for social justice and a fair globalization*, όπ.π., σελ. 35, σημείο 102.

111. Ο κνωστικός νόμος Ν. 3251/1955 έχει υπερνομοθετική ισχύ βάσει του Σ. 28 παρ. 1 εδ. Α, Βλέπε αναλυτικά στο Ιωάννου Κ., Οικονομίδη Κ., Ροζάκη Χ., Φατούρου Α., Δημόσιο διεθνές δίκαιο, 1990, σελ. 189 επ.

Εντούτοις, πολλές από τις βασικές παραδοχές της ΔΟΕ για τη λύση του προβλήματος οικονομικής βιωσιμότητας έχουν υπονομευτεί για την αντίκρουση των λύσεων που προκρίθηκαν με τους νέους ασφαλιστικούς νόμους στην Ελλάδα. Παράλληλα αναδεικνύεται ο αδιέξοδος χαρακτήρας της δημοσιονομικής στρατηγικής του Συμφώνου για το Ευρώ και του νέου ασφαλιστικού τοπίου στην Ελλάδα που επιτάσσουν σύμφωνα με το μνημόνιο ότι οι συνταξιοδοτικές δαπάνες θα αυξηθούν το πολύ κατά 2,5% του ΑΕΠ μέχρι το 2060, ενώ προβλέπεται ότι οι συνταξιούχοι κατά την περίοδο 2010-2060 θα έχουν αυξηθεί κατά 70%.

Οι νέοι ασφαλιστικοί νόμοι επιφυλάσσουν για το Κράτος το ρόλο του *εγγυητή*, μόνο που στην πραγματικότητα αυτό που εγγυάται είναι η ατροφία και η συρρίκνωση του ασφαλιστικού μας συστήματος. Ενώ τονίζουν ότι «*το Δημόσιο εγγυάται τη βιωσιμότητα του Ασφαλιστικού Συστήματος της χώρας με σκοπό τη διασφάλιση αξιοπρεπών σύνταξης για κάθε δικαιούχο*»¹¹² οι πολλαπλές και πολλαπλασιαστικές μειώσεις συντάξεων, **θυσιάζουν το αξιοπρεπές επίπεδο των παροχών στο όνομα μιας οικονομικής βιωσιμότητας** χωρίς μακροπρόθεσμη προοπτική.

Συμπληρωματικά, οι παραμετρικές αλλαγές που καθιστούν απαγορευτική την πλήρη σύνταξη σε νέους εργαζόμενους καθιστώντας την προστασία γήρατος αλυσιτελής (πρόβλεψη 40 ελάχιστων ετών ασφάλισης τη στιγμή που ο μέσος όρος ασφάλισης στην ελληνική αγορά εργασίας είναι 25 έτη) προκύπτουν ως λογική κατάληξη της εγκατάλειψης των μηχανισμών χρηματοδότησης του ΣΚΑ και της άρνησης αναζήτησης νέων πόρων. Ως εκ τούτου, δεν συμβάλλουν (όπως και οι αντίστοιχες νομοθετικές παρεμβάσεις που έγιναν στα κράτη-μέλη την εικοσαετία 1990-2010) στην αποκατάσταση της βιωσιμότητας των συνταξιοδοτικών συστημάτων.

Αντίθετα, σε πλήρη σύμπνοια με τους στρατηγικούς στόχους της Πράσινης Βίβλου για τις συντάξεις και το Σύμφωνο για το Ευρώ, καταργούνται δομικά χαρακτηριστικά της κοινωνικής ασφάλισης, δεδομένου ότι:

- α.** πλήττεται η λογική αναπλήρωσης εισοδήματος διαμέσου του συνυπολογισμού όλου του εργασιακού βίου και όχι μόνο των τελευταίων (συντάξιμων) μισθών
- β.** αντικαθίσταται το σύστημα καθορισμένων παροχών από το σύστημα καθορισμένων εισφορών.
- γ.** αναιρείται ο κοινωνικός και αλληλέγγυος επιμερισμός κινδύνων από τη στιγμή που για την αναλογική σύνταξη -και εφεξής για τις επικουρικές- θα εφαρμόζεται εξατομικευμένη κεφαλαιοποίηση, η οποία είναι μεν νοητή αλλά η επιρροή της στην ιδιωτικοποίηση των *κινδύνων* της αγοράς εργασίας είναι καθόλα πραγματική.

---

112. Άρθρο 1 παρ. 1 του Ν. 3863/2010.

Με αφετηρία αυτά τα δεδομένα και ιδιαίτερα στις σημερινές συνθήκες της οικονομικής κρίσης στην Ευρώπη, επιβάλλεται ο κεντρικός στόχος της οικονομικής βιωσιμότητας και της κοινωνικής αποτελεσματικότητας των συνταξιοδοτικών συστημάτων στην Ευρωπαϊκή Ένωση να επιτευχθεί μεταξύ άλλων, με την: **α)** θεσμική προώθηση της ευρωπαϊκής πολιτικής απασχόλησης και γενικότερα της κοινωνικής πολιτικής, **β)** ανεύρεση νέων πόρων σε πανευρωπαϊκό επίπεδο για την χρηματοδοτική διαχείριση των νέων προκλήσεων (πχ. γήρανση του πληθυσμού, ανεργία, φτώχεια, κοινωνικός αποκλεισμός κλπ) και **γ)** προώθηση οργανωτικό-λειτουργικών, χρηματοδοτικών και συνταξιοδοτικών επιλογών συγκρότησης του ευρωπαϊκού συνταξιοδοτικού συστήματος, ως τμήματος του ευρωπαϊκού συστήματος κοινωνικής πολιτικής.

Διαφορετικά, ο όποιος άλλος προσανατολισμός της κοινωνικοασφαλιστικής πολιτικής στην Ευρωπαϊκή Ένωση, θα αποδειχθεί εκτός χρόνου, εκτός προσδοκιών και βεβαιότητων στις αρχές του 21ου αιώνα για τους ασφαλισμένους, τους συνταξιούχους και του συνταξιοδοτικού συστήματος στην Ευρώπη. Σε μία τέτοια προοπτική θα είμαστε μάρτυρες **αποδόμησης** του «κοινωνικού» και του «συλλογικού» σε όφελος του «ατομικού», **υπονόμησης** της βιωσιμότητας, **συρρίκνωσης** της κοινωνικής αποτελεσματικότητας και **έλλειψης** της φερεγγυότητας των συνταξιοδοτικών συστημάτων στα κράτη-μέλη της Ευρωπαϊκής Ένωσης.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑΤΑ

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ Α

**Πίνακας 1. Ανάλυση των καταθέσεων και των συμφωνιών επαναγοράς (ρέπος)
των εγχωρίων επιχειρήσεων και νοικοκυριών κατά κατηγορία και νομό
(υπόλοιπα τέλους περιόδου σε εκατ. ευρώ)**

ΝΟΜΟΣ	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	Μερίδιο (%)
Αττικής	68.265	68.236	76.233	90.868	99.100	113.680	129.592	132.712	113.240	54,2%
Αιτωλοακαρνανίας	1.196	1.230	1.288	1.654	1.601	1.777	2.040	2.209	2.154	1,0%
Βοιωτίας	795	853	924	1.033	1.137	1.224	1.467	1.566	1.350	0,6%
Ευβοίας	1.624	1.645	1.728	1.901	2.142	2.414	2.793	2.899	2.597	1,2%
Ευρυτανίας	126	124	133	335	323	408	207	220	191	0,1%
Φθιώτιδος	1.058	1.145	1.187	1.341	1.510	1.658	1.951	1.992	1.966	0,9%
Φωκίδος	251	227	278	245	278	308	379	408	388	0,2%
Αργολίδος	814	846	892	990	1.146	1.284	1.531	1.639	1.477	0,7%
Αρκαδίας	927	970	1.000	1.107	1.229	1.388	1.626	1.711	1.626	0,8%
Αχαΐας	2.385	2.471	2.712	3.094	3.469	3.816	4.288	4.572	4.077	2,0%
Ηλείας	803	891	933	1.045	1.145	1.383	1.653	1.726	1.570	0,8%
Κορινθίας	1.026	1.204	1.219	1.370	1.555	1.637	1.949	2.040	1.978	0,9%
Λακωνίας	918	902	946	1.044	1.169	1.311	1.505	1.511	1.399	0,7%
Μεσσηνίας	1.370	1.377	1.445	1.642	1.791	1.995	2.437	2.501	2.313	1,1%
Ζακύνθου	323	345	377	418	451	507	548	583	521	0,2%
Κερκύρας	995	1.011	1.054	1.181	1.307	1.390	1.543	1.628	1.451	0,7%
Κεφαλληνίας	507	503	514	570	628	687	725	782	738	0,4%
Λευκάδος	227	228	247	273	288	314	391	437	391	0,2%
Άρτας	423	449	484	518	637	727	836	933	818	0,4%
Θεσπρωτίας	514	493	527	540	649	715	781	834	745	0,4%
Ιωαννίνων	1.481	1.529	1.624	1.776	2.004	2.223	2.583	2.833	2.622	1,3%
Πρέβεζας	432	431	451	507	572	638	802	815	804	0,4%
Καρδίτσας	622	660	705	774	864	981	1.152	1.248	1.172	0,6%
Λάρισας	1.921	2.040	2.189	2.383	2.567	2.818	3.523	3.782	3.512	1,7%
Μαγνησίας	1.430	1.399	1.528	1.724	1.882	2.039	2.503	2.744	2.556	1,2%
Τρικάλων	899	949	1.000	1.106	1.239	1.395	1.659	1.801	1.689	0,8%
Γρεβενών	245	247	258	281	352	381	436	470	444	0,2%

ΝΟΜΟΣ	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	Μερίδιο (%)
Δράμας	899	913	931	1.015	1.124	1.259	1.400	1.546	1.428	0,7%
Ημαθίας	868	924	985	1.048	1.160	1.312	1.513	1.671	1.517	0,7%
Θεσσαλονίκης	11.345	11.547	12.683	14.508	15.311	16.963	19.891	21.166	19.047	9,1%
Καβάλας	1.205	1.194	1.312	1.423	1.586	1.788	2.105	2.228	1.966	0,9%
Καστοριάς	549	545	535	582	665	726	828	881	781	0,4%
Κιλκίς	485	501	514	562	605	665	774	814	733	0,4%
Κοζάνης	1.161	1.217	1.227	1.374	1.577	1.772	2.044	2.216	2.005	1,0%
Πέλλας	870	875	916	983	1.107	1.289	1.455	1.611	1.446	0,7%
Πιερίας	780	812	864	923	1.076	1.229	1.384	1.516	1.418	0,7%
Σερρών	1.387	1.407	1.479	1.614	1.749	1.882	2.175	2.344	2.123	1,0%
Φλώρινας	322	328	339	356	419	499	550	599	581	0,3%
Χαλκιδικής	623	653	640	720	822	918	1.093	1.160	1.044	0,5%
Έβρου	1.212	1.232	1.254	1.343	1.490	1.689	1.966	2.205	1.959	0,9%
Ξάνθης	598	647	677	755	841	925	1.112	1.234	1.050	0,5%
Ροδόπης	552	584	636	683	762	841	939	1.058	1.025	0,5%
Δωδεκανήσου	2.006	2.035	2.050	2.241	2.512	2.646	3.117	3.271	2.907	1,4%
Κυκλάδων	1.281	1.310	1.307	1.476	1.720	1.921	2.357	2.580	2.388	1,1%
Λέσβου	1.040	1.071	1.087	1.237	1.369	1.491	1.597	1.759	1.616	0,8%
Σάμου	404	407	399	453	508	558	622	661	593	0,3%
Χίου	626	656	693	781	895	941	1.178	1.279	1.200	0,6%
Ηρακλείου	2.160	2.291	2.494	2.881	3.272	3.680	4.305	4.608	4.088	2,0%
Λασιθίου	591	645	709	751	862	1.015	1.158	1.165	1.056	0,5%
Ρεθύμνου	530	543	591	681	776	916	1.017	1.053	949	0,5%
Χανίων	1.168	1.412	1.332	1.470	1.692	1.906	2.139	2.311	2.157	1,0%
Σύνολο χώρας	124.240	126.152	137.532	159.581	174.937	197.929	227.620	237.531	208.864	100,0%

Πηγή: Τράπεζα της Ελλάδος.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ Β

Πίνακας Β1. Χρηματοδότηση εγχώριου δημόσιου και ιδιωτικού τομέα από όλα τα εγχώρια ΝΧΙ (Υπόλοιπα, τέλος περιόδου σε δις. ευρώ συμπεριλαμβανομένων των τιτλοποιημένων δανείων και εταιρικών ομολόγων, στα ΝΧΙ και η Τράπεζα της Ελλάδος)

	Σύνολο	Γενική Κυβέρνηση	Εγχώριος ιδιωτικός τομέας	Δάνεια προς εγχώριο ιδιωτικό τομέα	Επιχειρήσεις	Δάνεια προς επιχειρήσεις, ελευθέρους επαγγελματίες, αγρότες και ατομικές επιχ.	Δάνεια προς ιδιώτες και ιδιωτικά μη κερδοσκοπικά ιδρύματα	Στεγαστικά δάνεια	Καταναλωτική Πίστη	Λοιπά
1990	...	...	...	15,5	...	13,1	2,3	2,1	0,2	...
1991	...	...	...	17,1	...	14,5	2,6	2,4	0,2	...
1992	...	...	...	19,0	...	16,1	2,9	2,6	0,3	...
1993	...	...	...	19,7	...	16,5	3,2	2,8	0,4	...
1994	...	...	...	22,3	...	18,6	3,8	3,1	0,7	...
1995	...	...	...	27,0	...	22,0	5,0	3,7	1,3	...
1996	...	...	...	31,2	...	24,8	6,5	4,7	1,7	...
1997	...	...	...	35,9	...	27,8	8,1	5,8	2,2	...
1998	101,9	59,0	42,9	42,5	32,7	32,3	10,2	7,1	3,1	0,1
1999	110,9	62,3	48,6	48,0	35,7	35,1	12,9	8,9	4,0	0,1
2000	126,1	66,2	59,9	59,4	42,9	42,4	17,0	11,3	5,5	0,2
2001	137,9	63,1	74,8	74,1	50,9	50,2	23,9	15,7	7,9	0,3
2002	149,6	62,3	87,4	86,5	55,8	55,0	31,5	21,2	9,8	0,5
2003	156,3	52,2	104,1	101,4	63,6	61,0	40,4	26,8	12,4	1,3
2004	173,0	49,0	124,0	118,1	71,4	65,6	52,6	34,1	17,1	1,5

2005	206,6	56,7	149,9	140,2	81,0	71,3	68,9	45,4	21,8	1,6
2006	233,2	53,8	179,5	165,4	93,6	79,5	85,9	57,1	26,6	2,1
2007	264,0	48,6	215,4	196,5	111,3	92,4	104,1	69,4	31,9	2,8
2008	297,9	48,2	249,7	225,1	132,5	107,8	117,2	77,7	36,4	3,1
2009	312,4	62,7	249,7	226,7	130,0	107,0	119,6	80,6	36,0	3,0
2010	336,1	78,2	257,8	257,0	123,2	138,8	118,1	80,5	35,1	2,5
Ιαν-11	334,1	77,2	256,9	256,0	122,9	138,5	117,5	80,1	34,9	2,5
Φεβ-11	333,5	76,8	256,7	255,9	123,0	138,6	117,3	80,0	34,7	2,6
Μαρ-11	329,4	74,1	255,4	254,5	122,2	137,7	116,8	79,8	34,5	2,6
Α π ρ -11	328,4	74,6	253,7	252,9	121,2	136,5	116,4	79,7	34,1	2,6

Σημειώσεις: Τα δάνεια προς τις δημόσιες επιχειρήσεις που αναταξινόμηθηκαν (σύμφωνα με απόφαση της ΕΛΣΤΑΤ το Νοέμβριο του 2010) από τον ιδιωτικό στο δημόσιο τομέα περιλαμβάνονται στη χρηματοδότηση της γενικής κυβέρνησης από το Δεκ. 2009. Από τον Ιούνιο του 2010, τα μη διαπραγματευόμενα εταιρικά ομόλογα δεν περιλαμβάνονται στο χαρτοφυλάκιο των ομολόγων αλλά στα δάνεια.

Πίνακας Β2. Ροές Χρηματοδότησης εγχώριου δημόσιου και ιδιωτικού τομέα από τα εγχώρια ΝΧΙ (Ποσά στη διάρκεια της περιόδου σε εκατ. ευρώ συμπεριλαμβανομένων των τιτλοποιημένων δανείων και εταιρικών ομολόγων)

	Σύνολο	Γενική Κυβέρνηση	Εγχώριος Ιδιωτικός Τομέας	Δάνεια προς εγχώριο ιδιωτικό τομέα	Επιχειρήσεις	Δάνεια προς επιχειρήσεις, προς ελεύθερους επαγγελματίες, αγρότες και ατομικές επιχ.	Δάνεια προς ιδιώτες και ιδιωτικά μη κερδοσκοπικά ιδρύματα	Στεγαστικά δάνεια	Καταναλωτική Πίστη	Λοιπά
1990	...	...	...	1.161,2	0,0	878,1	283,2	261,2	22,0	...
1991	...	...	...	1.632,1	0,0	1.374,0	258,1	230,9	27,2	...
1992	...	...	...	1.906,2	0,0	1.591,2	315,1	243,3	71,7	...
1993	...	...	...	745,7	0,0	433,9	311,9	217,5	94,3	...
1994	...	...	...	2.612,7	0,0	2.026,0	586,8	276,2	310,6	...
1995	...	...	...	4.675,0	0,0	3.489,8	1.185,2	601,7	583,5	...
1996	...	...	...	4.192,4	0,0	2.716,0	1.476,3	1.017,3	459,1	...
1997	...	...	...	4.639,3	0,0	3.040,5	1.598,9	1.122,3	476,5	...
1998	4.731,4	507,7	2.758,4	6.596,0	1.308,8	4.530,4	2.065,6	1.237,2	819,4	9,1
1999	9.058,7	3.376,2	5.682,6	5.493,1	2.927,1	2.737,6	2.755,5	1.790,1	950,8	14,5
2000	15.148,7	3.819,4	11.329,3	11.344,6	7.276,2	7.291,5	4.053,1	2.407,5	1.527,6	118,0
2001	11.092,0	-3.731,9	14.823,9	14.697,2	7.967,0	7.840,4	6.856,9	4.380,3	2.341,5	135,0
2002	10.660,4	-2.379,2	13.039,6	12.918,7	5.354,9	5.234,1	7.684,7	5.579,7	1.908,8	196,1
2003	7.408,9	-10.454,5	17.863,4	16.054,3	8.877,1	7.068,1	8.986,3	5.590,8	2.668,6	736,9
2004	16.497,6	-4.115,9	20.613,5	17.388,1	8.414,8	5.189,4	12.198,6	7.300,3	4.697,8	200,5
2005	33.824,0	7.476,3	26.347,7	22.487,8	9.830,8	5.970,9	16.516,9	11.424,1	4.896,9	195,9

2006	30.043,7	-1.547,3	31.591,0	27.265,1	14.123,3	9.797,4	17.467,7	11.750,4	5.219,2	498,1
2007	33.773,6	4.723,0	38.496,6	33.621,5	19.462,7	14.587,6	19.033,9	12.306,5	5.967,7	759,7
2008	34.796,8	627,7	34.169,1	28.488,5	21.036,3	15.355,7	13.132,7	7.757,3	5.108,3	267,1
2009	19.768,3	9.334,4	10.433,9	7.897,7	6.835,9	4.299,8	3.598,0	2.886,2	744,9	-33,1
2010	17.880,5	17.831,1	49,4	68,2	1.482,9	1.496,8	-1.428,6	-243,8	-1.509,0	324,2
Ιαν-11	-1.212,8	-1.063,3	-149,5	-154,2	159,8	161,8	-316,0	-169,7	-98,2	-48,0
Φεβ-11	-337,8	-461,0	123,2	136,3	278,5	275,4	-139,1	-125,4	-92,1	78,4
Μαρ-11	-3.331,3	-2.609,4	-721,9	-692,7	-310,1	-366,8	-325,9	-117,6	-220,9	12,6
Απρ-11	293,4	670,6	-377,2	-355,5	212,5	43,4	-398,9	-170,7	-238,6	10,4

Σημειώσεις: Οι ροές προκύπτουν από τις μεταβολές των υπολοίπων διορθωμένες για τις διαγραφές δανείων, τις συναλλαγματικές διαφορές και τις αναπαξινομήσεις μεταβιβάσιμης δανείων.

... Δεν υπάρχουν στοιχεία για την συγκεκριμένη περίοδο

**Πίνακας Β3. Χρηματοδότηση εγχώριου δημόσιου και ιδιωτικού τομέα από τα εγχώρια ΝΧΙ:
12ηνος ρυθμός μεταβολής (Ποσοστά, %)**

	Σύνολο	Γενική Κυβέρνηση	Εγχώριος Ιδιωτικός Τομέας	Δάνεια προς εγχώριο ιδιωτικό τομέα	Επιχειρήσεις	Δάνεια προς επιχειρήσεις	Δάνεια προς ελεύθερους επαγγελματίες, αγρότες και ατομικές επιχ. ²	Δάνεια προς ιδιώτες και ιδιωτικά μη κερδοσκοπικά ιδρύματα	Στεγαστικά δάνεια	Καταναλωτική Πίστη	Λοιπά
2000	13,7	6,1	23,3	23,6	20,4	20,8	...	31,3	27,2	38,1	166,2
2001	8,8	-5,6	24,7	24,8	18,6	18,5	...	40,3	38,9	42,3	71,4
2002	7,7	-3,8	17,4	17,4	10,5	10,4	...	32,2	35,6	24,2	60,5
2003	5,0	-16,8	20,4	18,6	15,9	12,8	...	28,5	26,3	27,2	142,2
2004	10,6	-7,9	19,8	17,1	13,2	8,5	...	30,2	27,3	37,9	16,0
2005	19,6	15,3	21,2	19,0	13,8	9,1	...	31,4	33,5	28,7	13,5
2006	14,5	-2,7	21,1	19,5	17,4	13,7	...	25,4	25,9	23,9	30,2
2007	14,5	-8,8	21,5	20,3	20,8	18,3	...	22,2	21,5	22,4	35,6
2008	13,2	1,3	15,9	14,5	18,9	16,6	...	12,6	11,2	16,0	9,5
2009	6,6	19,4	4,2	3,5	5,2	4,0	...	3,1	3,7	2,0	-1,1
2010	5,7	28,4	0,0	0,0	1,1	1,4	0,3	-1,2	-0,3	-4,2	10,7
Ιαν-11	4,1	20,2	-0,1	-0,2	1,0	1,2	0,3	-1,4	-0,6	-4,1	11,1
Φεβ-11	3,0	15,3	-0,3	-0,3	0,9	1,2	0,0	-1,6	-1,0	-4,2	13,5
Μαρ-11	1,6	8,7	-0,4	-0,5	1,1	1,2	-0,4	-1,9	-1,3	-4,6	13,0
Απρ-11	0,0	1,3	-0,5	-0,5	1,2	1,4	-1,5	-2,1	-1,5	-4,8	13,5

Σημειώσεις: Οι ρυθμοί προκύπτουν από τις μεταβολές των υπολοίπων διορθωμένες για τις διαγραφές δανείων, τις συναλλαγματικές διαφορές και τις αναταξινόμησης.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Βιβλιογραφία

Ελληνόγλωσση

- Askenazy P - Cohen D., 2010, Οικονομική κρίση: Αίτια και προοπτικές, Εκδόσεις Πόλις, Αθήνα.
- Attali J., 2011, Παγκόσμια κατάρρευση σε δέκα χρόνια; Εκδόσεις Παπαδόπουλος, Αθήνα.
- Βεργόπουλος Κ., 2011, Μετά το τέλος, Εκδόσεις Α. Λιβάνη, Αθήνα.
- ΕΛΣΤΑΤ, 2011, Έρευνα Εργατικού δυναμικού, Α΄ Τρίμηνο, Αθήνα.
- ΙΝΕ-ΓΣΕΕ/ΑΔΕΔΥ, 2010, Η Ελληνική Οικονομία και η Απασχόληση έτους 2010, Αθήνα.
- ΙΝΕ-ΓΣΕΕ/ΑΔΕΔΥ, 2008, Η Ελληνική Οικονομία και η Απασχόληση, Έκθεση 10, Αθήνα.
- ΙΝΕ-ΓΣΕΕ/ΑΔΕΔΥ, 2005, Η Ελληνική Οικονομία και η Απασχόληση, Έκθεση 7, Αθήνα.
- Foray D., 2010, Οικονομία της γνώσης, Αθήνα, Σαββάλας
- Κρεμαλής Κ., 1996, Διεθνές και Ευρωπαϊκό Δίκαιο κοινωνικής ασφάλειας, Αθήνα.
- Κρητικός Α., 2010, Παράγοντες αλλαγές των κοινωνικών κρατών την εποχή της Παγκοσμιοποίησης: Συντάξεις και Πολιτικές Απασχόλησης, Εκδ. Nissos akademik publishing, Αθήνα.
- Ρομπόλης Σ.- Θ. Σακελλαρόπουλος, 2001, Προτάσεις για τη Μεταρρύθμιση του ΣΚΑ στην Ελλάδα, Οικονομικό Επιμελητήριο Ελλάδος, Αθήνα.
- Ρουμπινί Μ. - Μιμ Σ., 2010, Η οικονομία της κρίσης, Εκδόσεις Πατάκης, Αθήνα.
- Ρομπόλης Σ., 2010, Οικονομική κρίση, κρίση απασχόλησης και κρίση κοινωνικής ασφάλισης, Αθήνα.
- Σακελλαρόπουλος Θ, 2001, Υπερεθνικές κοινωνικές πολιτικές την εποχή της παγκοσμιοποίησης, Αθήνα.
- Τράπεζα της Ελλάδος, 2011, «Έκθεση του Διοικητή για το έτος 2010», Απρίλιος.

- Τράπεζα της Ελλάδος, 2011, «Νομισματική Πολιτική 2010-2011», Αθήνα.
- Stiglitz J., 2011, Ο θρίαμβος της απληστίας, Εκδόσεις Παπαδόπουλος, Αθήνα.
- Υπουργείο Οικονομικών, 2011, Μεσοπρόθεσμο πλαίσιο Δημοσιονομικής Στρατηγικής 2012-2015, Αθήνα.
- Υπουργείο Οικονομικών, 2010, Πρόγραμμα οικονομικής προσαρμογής στην Ελλάδα, Αθήνα.

Ξενόγλωσσον

- Aglietta M., 2008, La crise, Michalon, Paris, .
- Giddens A., 2009, The politics of climate change, London, Polity.
- Artus P., 2010, Pourquoi il faut partager les revenus, La Decouverte.
- Belke A. and Gros D., 2007, Instability of the eurozone? On monetary policy, house prices and labor market reforms, Discussion Paper Series IZA DP No. 2547.
- Carlin W. and Soskice D., 1990, Macroeconomics and the Wage Bargaining: A Modern Approach to Employment, Inflation and Exchange Rate, Oxford University Press.
- Carlin W. and Soskice D., 2006, Macroeconomics: Imperfections, Institutions and Policies, Oxford University Press.
- Cichon M., 2004, Approaching a common denominator- an interim assessment of World Bank and ILO position on pensions, ILO, Geneva.
- Dullien S. and Fritsche U., 2008, Does the dispersion of unit labor cost dynamics in the EMU imply long-run divergence? International Economics and Economic Policy, 5(3)
- Dullien S. and Fritsche U., 2009, How bad is divergence in the zone? Lessons from the States and Germany, Journal of Post Keynesian Economics, 31(3), 431-457.
- Dullien S. and Schwarzer D., 2009, Bringing macroeconomics into the EU budget debate: Why and how? Journal of Common Market Studies, 47(1).
- Dullien S., Fritsche U., Grossl I. and Paetz M., 2009, Adjustment in EMU: Is Convergence Assured?, DEP Discussion Papers, Macroeconomics and Finance Series 7/2009, Universität Hamburg, Department Economics and Politics.
- Neumayer E., 2007, «A missed opportunity: the Stern Review on climate change fails to tackle the issue of non-substitutable loss of natural capital», www.elsevier.com/locate/gloenvcha.

- Eurostat, 2011, Luxembourg.
- European Commission., 2006, Adjustment Dynamics in the Euro Area: Experiences and Challenges, The EU Economy 2006 Review.
- European Commission., 2011, The Economic Adjustments from Greece, Brussels.
- European Commission., 2011, European Economic Forecast, Brussels.
- European Foundation of Living and Working Conditions., 2011, Annual Report on Industrial relations 2010, Dublin.
- Azam G., 2010, Le temps du monde fini: vers l'après-capitalisme, Paris, Les liens qui libèrent.
- Helfer Laurence R., Understanding Change in International Organizations:, Globalization and Innovation in the ILO, Vanderbilt University Law School, Public Law and Legal Theory, Working Paper Number 06-09.
- Herman Daly., 1996, Beyond growth, Massachusetts, Beacon Press.
- Hervé Kempf., 2009, Pour sauver la planète, sortez du capitalisme, Paris, Seuil.
- ILO Conference, 1951, Objectives and Minimum standards of social security, Report IV (1), 34th Session.
- ILO, GB.294/ESP/4, 294th Session, 2005, Social protection as a productive factor, Geneva.
- ILO, 1994, Report Defending Values, Promoting Change: Social Justice In A Global Economy-An Agenda For The Ilo.
- ILO, 2011, Social security and the rule of law, General survey concerning social security instruments in light of the 2008 Declaration on Social Justice for a fair globalization.
- ILO, 2008, Setting Social Security Standards in a Global Society, Geneva.
- ILO, 2000, Social Security Pensions- Development and reform, Geneva.
- IMF, 2011, Achieving Sustainable Economic Reforms in Greece in 2011 and Beyond, by Bob Traa, Senior Resident Representative in Athens, June 7, 2011 <http://www.imf.org/external/np/speeches/2011/060711.htm>.
- IMF-ILO, 2010, The challenges of growth, employment and social cohesion, discussion document for the Joint ILO-IMF, September, Oslo.
- IMF, 2011, World Economic Outlook, Washington.
- International Social Security Association, 2004, Guidelines for the investment of social security funds Geneva.

- O'Connor J., 1998, *Natural causes: essays in ecological marxism*, London, Guilford.
- Gadrey J., 2010, *Adieu à la croissance*, Paris, les petits matins.
- Fitoussi J-P, Laurent E., 2008, *La nouvelle écologie politique*, Paris, Seuil.
- Karl Polanyi., 1983, *La grande transformation*, Paris, Gallimard.
- Lavoie M., 1992, *Foundations of Post-Keynesian Economic Analysis*, Edward Elgar.
- Layard R., Nickell S. and Jackman R., 1991, *Unemployment. Macroeconomic Performance and the Labour Market*, Oxford University Press.
- Martin Weitzman, 2007, «The Stern Review of the Economics of Climate Change», Book review for JEL.
- Maupain Francis, *New Foundation or New Façade? The ILO and the 2008 Declaration on Social Justice for a Fair Globalization*, *The European Journal of International Law* Vol. 20 no. 3.
- Meerendonk (van de) A. et al., 2009, *The economic impact of social standards*, report prepared for the ILO, Geneva.
- Stern N., 2006, *The economics of climate change: the Stern Review*.
- Stern N., 2009, *A blueprint for a safer planet*, London, Bodley Head.
- OECD, 2011, *Economic Outlook No 89*, Paris.
- Godard Ol., 2010, «La discipline économique face à la crise de l'environnement: Partie de la solution ou partie du problème?», Jean Philippe Touffut (sous la direction de), *Changement de climat, ou changement d'économie?*, Paris, Albin Michel.
- Victor P., 2008, *Managing without growth*, London, Edward Elgar.
- Giraud P-N., 2009, *Les économistes peuvent-ils sauver la planète?*, *Regards croisés sur l'économie* No 6, Paris, La Découverte.
- Pisani-Ferry J., Sapir A., Marzinotto B., 2010, *Two crises, two responses*. Bruegel Policy Brief 2010/01, March.
- Robert Costanza., 1997, *An introduction to ecological economics*, Floridam ISEE.
- Rodgers Gerry, Eddy Lee, Lee Swepston, Jasmien Van Daele, 2009, *The International Labour Organization and the Quest for Social Justice, 1919-2009*.
- Rowthorn R., 1981, *Demand, Real Wages and Economic Growth*, *Thames Papers in Political Economy*, North East London Polytechnic.

- Rowthorn R., 1995, Capital formation and unemployment, Oxford Review of Economic Policy, Vol. 11, No. 1.
- Rowthorn R., 1999, Unemployment, Capital-Labour Substitution, and Economic Growth, IMF Working Paper WP/99/43.
- Thierry G., 2008, The world in 2025: a challenge to reason, EC DG Research.
- Tim Flannery., 2006, Alerte rouge, agir contre le réchauffement climatique, Paris, Héloïse d'Ormesson.
- Tim Jackson., 2010, Prospérité sans croissance, Bruxelles, de boeck.
- Th. Schulten, 2009, Minimum wages in Europe, ETUI Policy Brief, Issue 2.
- Vincent Gay., 2010, Pistes pour un anticapitalisme vert, Paris, Syllepse.
- Voirin M., 1993, Les normes internationales de sécurité sociale à l'épreuve du temps, in Repenser la sécurité sociale, Réalités sociales, Lausanne.
- Williamson, J., 1990, «What Washington means by policy reform», dans Williamson, J. dir. publ.), Latin American Adjustment: How Much has Happened?, Washington DC, Institute for International Economics.
- Yann Moulier Boutang., 2007, Le capitalisme cognitif: la nouvelle grande transformation, Paris, Editions Amsterdam.
- Yann Moulier Boutang., 2008, «Finance, instabilité et gouvernabilité des externalités», Multitudes 32; Paris, Editions Amsterdam.

ISSN: 1108-7765

ISBN: 978-960-7402-58-5

© ΙΝΕ/ΓΣΕΕ-ΑΔΕΔΥ

Ιουλιανού 24, Αθήνα 104 34

Τηλ.: 210-8202247, 210-8202239

Σελιδοποίηση-Εκτύπωση

ΚΑΜΠΥΛΗ Advertising

Αντιγόνης 60, 104 42 Αθήνα

Τηλ.: 210-51.56.810-20-30, Fax: 210-51.56.811, e-mail: info@kambili.gr, www.kambili.gr